Schola Salernitana, de valetudine tuenda. : Opus nova methodo instructum, infinitis versibus auctum, commentariis Villanovani, Curionis, Crellii & Constansoni illustratum. Adjectae sunt animadversiones novae & copiosae Renati Moreau.

Contributors

Arnaldus, de Villanova, -1311
Costansonius.
Crell, Jacob, active 16th century
Curio, Johannes, -1561
Moreau, René, 1587-1656

Publication/Creation

Lutetiae Parisiorum : Apud Lud. Billaine, M. DC. LXXII. [1672]

Persistent URL

https://wellcomecollection.org/works/rauxy6sd

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
https://wellcomecollection.org

Scola
Salernitana

1672

A XXV. a

43419/A

REGIMEN SANITATIS

18 D 4132

4132

SCHOLA SALERNITANA,

DE VALETUDINE TUENDA.

OPUS

NOVA METHODO INSTRUCTUM, infinitis versibus auctum, Commentariis Villanovani, Curionis, Crellii & Costansoni Illustratum.

ADIECTÆ SUNT

Animadversiones novæ & copiosæ Renati MOREAU, *Doctoris Medici Parisiensis.*

Cum Indicibus quatuor, Capitum, Quæstionum, Auctorum & Rerum memorabilium.

LUTETIÆ PARISIORUM.
Apud LUD. BILLAINE.

M. DC. LXXII.
CUM LICENTIIS.

QUANTUM IN MEDICO EST, ſanare venit ægrotum: ipſe ſe interimit, qui præcepta Medici obſervare non vult. *D. Auguſt. tract. 12. in Ioan.*

Vulgatus Salernitarum de tuenda Valetudine libellus, iis qui legunt non parum utilitatis præſtat, illiſque multo majorem qui libelli præcepta obſervant.

Anton. Muſa Braſſavolus.

3 R

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

ILLUSTRISSIMO CARDINALI DE RICHELIEU.

R. MOREAU ὑγιαίνειν.

SIC *est natura comparatum* (Cardinalis Illustrissime) *ut sublimia & erecta ingenia corpus invalidum & infirmum; crassa & obtusa sanum & robustum nanciscantur. Herodico apud Platonem vis animi eximia; valetudo corporis parum firma fuit: Polydoro apud Ælianum mens hebes ac tarda, cutis ipsa corporis ἀδιακόνιτος. Idipsum non dissimulavit αὐτόπτης Ecclesiastes verbis planè aureis insinuans, καρδίαν σοφῶν ἐν οἴκῳ πένθους, καὶ καρδίαν ἀφρόνων ἐν οἴκῳ εὐφροσύνης. Ut enim rara est conjunctio* formæ *atque* pudicitiæ, *rara concordia* Majestatis *&* amoris: *sic minus frequens est conjugium* mentis sanæ *cum* corpore sano; *quod in valido pinguique corpore mentis fulgor hebetetur, & dum emicare gestit, offusa mole dissiliat. Ferè adversa valetudo studiosis omnibus & cupidis litterarum cedit tam in præmium, quàm in infamiam. Una* Me-

Dialog. 3. de rep. Lib 13. variæ hist. ca. 15. Cap. 7. Iuvenal Saty. 10. Ovid. 1. Metã. Celsus cap. 2. lib. 1.

dicina θεοπρεπὴς *illa* ἐπιστήμη *ab ortu primo ægra corpora parte doloris levat; & festinantia ad mortem salubri victus lege remoratur. Quæ Galenum ab incunabulis valetudinis vitio laborantem ad longam senectutem absque ullo corporis tædio transmisit; eadem ars salutari victus ratione Socratem à peste, quæ frequenter Athenas depopulabatur, immunem semper & illæsum servavit. Has tuendæ sanitatis leges Medici quondam* Salernitani *Roberto Normanniæ Principi &* Angliæ *Regi designato & scripserunt & obtulerunt; quas quidem cum recudendas novisque* Animadversionibus *illustrandas suscepissem: potior Illustriorve, cui dicarem, non occurrit* (Illustrissime Cardinalis) *excepto* Te, *cui multis nominibus & rationibus deberi hoc opus planè animadverti. Et enim cum nobili & divino præditus sis ingenio, compages corporis* tibi *obtigit tenuis raræque texturæ, valetudo quoque fragilis & nutans; nisi salutaribus Medicinæ præsidiis fulciatur, & commoda victus lege sedulò conservetur. Ad hoc vero licet peritus & fidelis assideat* tibi *Medicus, mille officiis, mille experimentis, ingeniique sui monimentis dudum probatus, eruditissimus* Citesius: *attamen cum à lectione librorum Theologicorum quos utraque manu versas; cum à negotiis imperii quæ sub* Te *altero velut cardine volvuntur, animi relaxandi gratia ad hortos & viridaria Medicinæ divertes, erunt fortassè hoc in Opere nonnulla, quæ tersum* tuum *ingenium & grave judicium non lædent; corporis vero saluti atque incolumitati tuendæ sunt profutura. Deinde vero cum* tuo *Consilio & ductu* (caput *enim* te *ejus Consilii* Rex Christianissimus *constituit*) *conjugiale fœdus* Galliam *inter & magnam* Britanniam *ineatur: suadet ratio ut hoc opus rursum offeratur viro* Principi *cujus auspiciis tam* Sacrum *&*

In epist. Hipp.

Gal. 5. de sanit tuend.

Laert. lib. 2.

Regium pignus *Imperio* Angliæ *contingit. Non est autem quod adjungam* tuam *in viros litteratos benevolentiam, & insignem liberalitatem, qua rempubl. litterariam continuo is adjutum: quamque expertus est ordo Theologorum Parisiensium ad decus æternum* tui *nominis, & nusquam intermoriturum Scholæ Sorbonicæ ornamentum. Hæc, inquam, & similia virtutum* tuarum *argumenta non est quod commemorem, ut nuncupationem hujus operis publico etiam jure adscribendam* tibi *probem. Prætermitto apicem eum dignitatis quam sustines, quamque in* te *non tam suspicio, quàm* te *in illa. Tanta siquidem animi moderatione & sapientia, tanta dexteritate & peritia, tanta integritate & virtute axem utriusque Imperii* Ecclesiastici & Politici *torques: ut judicare difficile sit, plusne pietatis & litteraturæ in rebus* Ecclesiasticis, *quàm moderationis & experientiæ in* Politicis *adhibeas. Neque vero hoc in loco & flexu dictionis, laudum* tuarum *interciperetur cursus, nisi* te *in os laudare erubescerem;* quem *ab omni virtutum suarum prædicatione alienum semper & aversum accepi. Quamobrem cætera silentio involvens, quæ blandus ille oris* tui *decor & vultus animi index, quæque gesta & dicta* tua *loquuntur;* te *etiam atque etiam* (Illustrissime Cardinalis) *exoratum venio, ut* devotum tibi *hoc Opus non invitus excipias, & ut officiosè* voventem *clientum tuorum numero adscribas. Vale, & vive diu* Tibi *& Imperio Gallico. Lutetiæ Parisiorum è musæo nostro, Kal. Novemb. anni* 1624.

INDEX CAPITUM totius Operis.

CAPITA PROLEGOMENORUM sunt novem.

1. Consilium auctoris in hoc opere Salernitano renovando. pag. 1
2. De antiquitate & dignitate Academiæ Salernitanæ. p. 5.
3. De auctore carminum Scholæ Salernitanæ, Operis titulo, dedicatione, evulgatione. 13
4. De iis qui materiam medicam carmine scripserunt, de versu leonino, antiquitate & usu. p. 22
5. Primæ differentiæ carminis leonini. 30
6. Aliæ differentiæ versuum rythmicorum artificialium. 36
7. De Rythmis Inartificialibus & genere cărminum Salernitanorum. 39
8 Consilium Scholæ Salernitanæ in his Rythmis scribendis. 43
9. Ordo totius operis Salernitani in hac editione servatus. 47

PARS PROPHYLACTICE continet sex Sectiones.

Prima Sectio de Aëre continet proœmium & unum caput.

Operis Institutum pag. 1
Aliud proœmium. 15
Caput de Aëre tredecim membra comprehendit. 20
1 De Aëre eligendo, fugiendo, emendando. p. 23
2. De Aëris mutatione inducta ab Astris. 28
3 De mutatione Aëris penes anni tempora. 31
4 De mutatione Aëris per ventos. 34
5. De mutatione Aëris excitata à Meteoris. 42
6. De mutatione Aëris pe-

nes Zonas. 50
7. De mutatione Aëris penes Climata. 54
8. De regionibus mundi cardinalibus. 63
9. De orbis partibus, Regnis & Provinciis. 67
10. De civitatibus & ædibus. 72
11. De aliquot locorum particularium constitutionibus. 75
12. De vestibus. 79
13. Signa cognoscendarum Aëris mutationum. 86

Sectio secunda de cibo & potu, duas partes continet.

PRior est de cibo, continens 77. capita, pag. 88.

1. DE administratione generali ciborum. 88
2. De cibis bene nutrientibus. 61
3. De cibis bene nutrientibus & impinguantibus. 100
4. De cibis vitandis, mali succi & difficilis coctionis. 107
5. De quantitate ciborum. 110
6. De qualitatibus alimentorum ex saporibus dignoscendis. 133
7. De ciborum præparatione variisque coquendi modis. 140
8. De generali ciborum coudimento. 151
9. De Sale. 159
10. De tempore assumendi alimenti penes anni tempestates, ubi de antiperistasi disputatur. 165
11. De tempore particulari assumendi alimenti. p. 177
12. Quæ fames ingerendum cibum suadeat. 187
13. De Cœna. 190.
14. De secundis mensis, seu bellariis. 209
15. De ordine in cibis servando. 213
16. De consuetudine in cibis servanda. 221
17. De pane, ubi unum & quadraginta panis problemata proponuntur; & universa panis natura, differentiæ, & usus exponuntur. 236
18. De Vipa & Offa. 312
19. De Pisis & Fabis. 327
20. De Oleribus in genere. 343
21. De Bugloſſo. 349
22. De Borragine. 361
23. De Malva. 362
24. De Rapis. 371
25. De Caule. 380
26. De Chærefolio. 360
27. De Pastinaca. 394
28. De Absynthio. 399
29 De Abrotono. 411
30. De Sicla. 413
31. De Scabiosa. 418.
32. De Chelidonia. 421

INDEX CAPITUM.

53. De Hyſſopo. 427
54. De Menta. 432
55. De Marathro. 438
56. De Pulegio. 445
57. De Ruta. 452
58. De Salvia. 463
59. De Naſturtio. 478
60. De Enula Campana. 484
61 De Cæpa. 493
62. De Porro. 504
63. De Vrtica. 508
64. De Sileri montano. 514
65 De Spinaciis. 516
66. De Salice. 519
67. De Floribus; ac primum de Viola purpurea. 524
68. De Sambuci floribus. 532
69. De Croco 536
70. De Herbarum ſeminibus; ac primo de Sinapi. 548
71. De Aniſo. 553
72. De Anetho atque coriandro. 556
73. De fructibus arborum. 562
74. De Ceraſis. 568
75. De Prunis. 572
76. De Pyris. 575
77 De Perſicis, Racemis & Paſſulis. 580
78. De Moris. 588
79 De Ficubus. 591
80 de Meſpilis. 597
81 De quibuſdam aromatis ex plantis deſumptis, ac primo de Pipere. 600
82. De Zingibere. 623
83 De Cibis ex animalibus deſumptis, ac primo de avibus eſui aptis 616
Hîc agitur primo de eſu carnium in genere. pag 618,
Secundo vero de carne avium. p. 639
84. De Anate. 655
85. De Anſere. 657
86 De carnibus animalium terrenorum & quadrupedum, ac primo de porco & ove. 660
87. De carnibus vitulinis. 667
88. De carnibus piſcium & eorum electione 673
89. De quibuſdam piſcibus particulatim. 691
90. De Anguilla. 714
91. De partibus animalium, ac primo avium. 722
92. De partibus quadrudedum. 737
Appendix prima de partibus piſcium. 759
Appendix altera de electione animalium, eorumdemque partium. 766
93. De excrementitiis partibus avium, Ovis, &c. 769
94. De eſu ovorum 482
95. De excrementis quadrupedum, ac primo de lacte. 784
96. De caſeo. 801
97 De butyro & ſero, 820

Finis Indicis Capitum.

INDEX QUÆSTIONUM

TOTO OPERE AGITATARUM.

1. AN *Medicina beneficio sanitas conservari possit.* pagina 10
2. *An Medicina opera vita prorogari possit.* 13
3. *An cœli agant in inferiora.* 29
4. *An Cometa sit meteorum.* 44
5. *An torrida zona habitetur.* 51
6. *Qua zonarum temperatissima sit.* 52
7. *Quodnam clima temperatissimum.* 56
8. *Vtrum Orientalis regio salubrior sit Occidentali.* 65
9. *An Europa præstantior quam Asia sit.* 67
10. *An satius sit crudis quam coctis cibis uti.* 141
11. *An acria purgent.* 146
12. *An Saccharum veteribus fuerit cognitum.* 163
13. *An victus ratio calidior hyeme conveniat.* 170
14. *De Antiperistasi tres quæstiones proponuntur.* 176
15. *Quot modis augeri potest calor.* 174
16. *Cur gulosi & intemperantes non lædantur à malo cibo & potu.* 184
17. *An abstinendum sit omni potu iis qui numquam sitiunt.* 188
18. *Vtrum uberius prandendum quam cœnandum.* 192
19. *Quoties prisci in die comederint & quoties edendum.* 200
20. *An præstet semel, vel multoties in die comedere.* 203
21. *Quot horis coctio cibi peragatur.* 204
22. *An sit semper eadem hora comedendum.* 207
23. *An bibendum prius quàm edendum.* 214
24. *An consuetudo possit mutare naturam.* 227
25. *An consuetudo abeat in naturam.* 231
26. *An aër nutriat.* 243
27. *An terra nutriat,* 247
28. *An homo sponte è terra nasci possit.* 256
29. *An iisdem nutriamur quibus constamus.* 259
30. *Cur absurda aut terra & creta appetantur.* 261
31. *An mista inanimata nutriant.* 263
32. *Cur viola juxta allia odoratiores fiunt.* 265
33. *An omne quod nutrit sit*

animatum. 266
34. *Vna & quadraginta quæstiones de Pane per modum problematis.*

PROBLEMA.

1. *Cum glande primos homines vixisse perhibeatur, unde panis in usum primum venit?* 286
2. *Quo tempore, ex qua materia & à quibus panis confici solitus est apud Græcos & Latinos?* 289
3. *Cur in pane rei alimentariæ summam natura posuit?* 290
4. *Cur panis tam conformis est naturæ humanæ?* 291
5. *Cur Plantus in Curculione dixit ventris stabilimenta esse panem & carnem bubulam?* ibidem.
6. *Estne comedendi panis certa quantitas definienda?* 292
7. *Cur Hippocrates repletionem panis pessimam dixit?* 293
8. *Estne repletio panis pessima, ob idque vituperandusne est panis?* 294
9. *Estne nutritio panis an carnis melior?* 295
10. *Cur repletio carnis minus nocet quam repletio panis?* ibid.
11. *Cur magis nutrit siligineus panis & candidus, quam ater & furfuraceus?* ibid.
12. *Cur in Scotia optimus omnium panis esse dicitur?* 296
13. *Cur panis sine alio cibo sumptus in ventriculo acescit?* 297
14. *Cur panis calidus frigido humidior sitim excitat?* ibid.
15. *Cur panis calefactus frigido suavior?* ibid.
16. *Cur panes calidi frigidis nigriores apparent.* 298
17. *An veteres calido pane usi?* ibid.
18. *Cur panis parum tritus & subactus, & panis multum tritus facile franguntur?* ibid.
19. *Cur panes frigidi humectati & madefacti, si se tangunt non cohærent, calidi autem cohærent?* ibid.
20. *Cur Hebræi pane Azymo usi? fermentone semper abstinuerunt?* 299
21. *Cur panis Azymus venerem excitat?* 300
22. *Cur pane Azymo utentes corda parva & hepata habent.* 301
23. *Cur Ægyptii sacerdotes pane salito abstinuerunt?* ibid.
24. *Cur salitus panis minus ponderat quam non salitus, cum salis adjectio ad pondus facere aliquid videatur?* ibid.
25. *Quomodo pondus pani addidur.* 302
26. *Cur panes Perdicæ Macedonum Regis, dum mercenarius esset Regis Lebæorum in duplum crescebant?* ibid.
27. *Cur panis albissimus lumbricos gignit?* 303

28. *Cur ater panis tenebras inducit?* ibidem.
29. *Quid est panis lotus qua. ve ratione lavatur?* 304
30. *Cur panis aqua aut vino madens efficatius sitim tollit?* ibid.
31. *Cur panis vino intinctus citius inebriat quam vinum potum?* ibid.
32 *Cur panis aqua madidus febricitanti datus restituit appetitum?* ibid.
33. *Quamobrem vino cum pane febricitantibus oblato febris remittitur?* 305
34. *Cur panis frustum grandiusculum devoratum singultum excitat?* ibid.
35. *Quis erat panis doricus?* ibid.
36. *Quis dicebatur panis popanus, quis gradilis, quis spenstitius?* 306
37. *Quamobrem panis muceſcit?* 308
38. *Cur si vetustate muceſcit panis, mutari tamen in lapidem potest.* 309
39. *Cur cavet Pythagoras ne frangatur panis.* ibid.
40 *Cur apud Græcos & Macedonas sponsus & sponsa nuptiarum die panem gladio divisum gustare cogebantur.* 310
41. *Quid panis per somnium edi visus significat?* ibid.
35. *An pisa alvo magis secedant quam faba.* 326
36 *An cicer sit siccum vel humidum.* 330
37. *An cicer ventrem excitet.* p. 331
38. *An faba sterilitatem inducant.* 337
39. *Cur usum fabarum Pythagoras prohibuit.* 342
40 *Cur quidam insaniant florentibus fabis.* 344
41. *An borrago exhilaret.* 351
42. *Cur Malva cum sole circumagatur.* 357
43. *Cur Malva abstinuerit Pythagoras.* 367 368
44. *An Malva temperamento sit calida vel frigida.* 369
45 *An radices inter cæteras plantarum partes sint deteriores.* 373
46 *An Rapa plus cæteris nutriat.* 376 377
47. *Cur Rapa tam magna crescat.* 378
48. *An brassica sedet crapulam.* 381
49. *An Brassica calefaciat,* 384
50. *An Pastinaca parum vel multum nutriat.* 396
51. *Cur marena nauseam excitat?* 404
52. *An detur Beta sylvestris* 414
53. *An Beta frigida sit vel calida.* 415
54. *Cur Beta vini saporem restituit quem brassica corrupit?* 418
55. *An Chelidonium visum restituat.* 425
56. *An Mentha venerem excitet.* 436
57. *An fœniculum flatus pellat,* 443. 443

58. *An suspensum è tectis pulegium brumali die floreat.* 450
59. *Cur ruta optima evadat in ficu sata.* 456
60. *An dentur præsidia mortem prohibentia.* 469
61. *An salvia mortem prohibeat.* 474
62. *An Nasturtium excitet venerem.* 481
63. *An Helenium herba sit venenata.* 485
64. *An Capa lachrymas moveant.* 497
65. *An Capa oculis moveant.* 498
66. *An urtica inter urentia reponenda.* 511
67. *Cur nonnulla si admoveantur ladunt, si assumantur non nocent?* 513
68. *An Salix sterilis.* 523
69. *An Sambucus refrigeret, vel calefaciat.* 533
70. *An Crocus excitet lætitiam.* 539
71. *Cur Crocus risum lathalem inducat.* 540
72. *Vtrum Anethum sic* εὐσόμαχον. 558
73 *Vtrum Anethum lac generet.* 559
74. *Vtrum Anethum venerem excitet.* 560
75. *Vtrum Anethum sit Narcoticum.* 560
76. *An Coriandrum calidum vel frigidum.* 562
77. *An pruna alvum stringant.* 573
78. *An persica* εὐπόμαχα. 556
79 *An folia piperitidis arboris tegant solum fructus per pluviam.* 606
80. *An Piper frigidum* 608
81. *An Zingiber molliat alvum.* 615
82. *An sturnorum caro sit vitiosa.* 618. 619
83. *An Prisci ante diluvium, usi sint carnibus.* 629
84. *An carnes plantis meliores.* 632
85. *Cur aves per siccitatem fœcundiores.* 640
86. *An Coturnix epilepsiam inducat.* 647
87. *An aves aquatica calidiores aliis.* 656
88. *An caro avium calidior carne quadrupedum.* 661
89. *An vitulina caro hœdinę præferenda.* 671
90. *An piscium caro deterior quadrupedum carne.* 675
91. *An Anguilla ladant vocem.* 720
92 *An lac fuscum candido præferendum.* 792
93. *An suillum lac sit crassum, vel tenue.* 796
94. *An usus butyri antiquissimus.* 823

Finis Indicis quæstionum.

INDEX AUCTORUM
qui in toto Opere nominantur, illustrantur & emendantur.

A

Aben Esra.
Abra Henricus.
Acosta Iosephus.
Acorombonus Hieronymus.
Acron Helenius.
Accursius.
Adamus Melchior.
Actuarius emendatus. *pag.* 416
Ægenitæ Pauli versio emendata *pag.* 397. & 417. textus Græcus correctus 487. explicatus. 585
Ælianus.
Æschylus.
Aëtius.
Africanus.
Agellius.
Agrippa.
Agrippa Cornelius.
Agricola Georgius.
Albertus Magnus.
Alboazan Haly.
Aldrovandus Vlysses.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Aphrodisæus.
Alexander de Villa Dei.
Alexandrinus Iulius.
Alemanus Adrianus.
Alexis Poëta.
Algazel.
Alkanzi Arabes.
Alphonsus Ioannes.
Alsarius Vincentius.
Amatus Lusitanus reprehenditur. 531
D. Ambrosius.
Ameipsias.
Amphicles.
Amphis.
Ananius Teleclides.
Anaxagoras.
Anaxandrides.
Anaxilas.
Anchoranus Petrus.
Andromachus senior explicatus apud Galenum *num.* 608. 609
Angelocrater Daniel.
Anguillara Ludovicus.
Anonymus de Vulpe.
Anonymus in Garciam qui dicitur esse Ios. Scaliger.
Anonymus auctor Geographiæ Nubiensis.
Anonymus Manuscriptus.
Antiphanes.
Antiphon.
Anthippus Comicus.
Antidotus.
Apitius Cœlius.
Apollas.
Apollonius Dyscolus.
Apollonius Rhodius.

Aponensis Petrus.
Apuleius
Agneus Stephanus.
Aquilonius Franciscus.
Archedicus.
Atcheſtratus.
Archigenes
Architas Pythagoreus.
Archilochus.
Ardoynus Santes.
Argenterius Ioannes.
Aretæus.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles explicatus. 251. 266. 497. emendatus 437. 792
Ariſtoxenus.
Arrianus.
Arthemidorus Ariſtophanienſis.
Arthemidorus Daldian.
Aſcenſius.
Aſclepiades.
Athenæus explicatus. 680. 735. emendatus. 725. 745. 755. ejus interpretes non ferendi. 715
Auctor de virtutibus cordis.
Auctor libri de Theriaca correctus 487
Auctor de Plantis.
Auctor libri de diſſolutione continui.
Auctor de mundo.
Auctor de flatibus.
Auctor Erhymologici magni.
Auctor Theſauri ſanitatis.
Auctores rei ruſticæ Græci emendati. 499. 507
Avenzoar.
Averroës.
Augenius Horatius.
D. Auguſtinus.
Avicennæ error. 767
Auſonius explicatus. 701
Aurelianus Cœlius.

B

Baccius Andreas.
Bacco Rogerius.
Baïfius Lazarus.
Baldachus.
Barbarus Hermolaus.
Barbarus Daniel.
Barcephas.
Barclaïus Ioannes.
Baricellus Iulius Cæſar.
Barrientus Bartholomæus.
Baronius Cæſar.
Bartholinus Gaſpar.
Bauhinus Gaſpar.
Bauhinus Ioannes.
Beda.
Beemanus Chriſtianus.
Bellarminus Robertus.
Belle-foreſtus.
Bellonius Petrus.
Beroaldus Philippus.
Beroſus.
Beringuccius Vannocius.
Bernardꝰ Mirandulanus Antonius.
Benedictus Alexander.
Bertius.
Brifons Iacobus.
BiſciolaLælius reprehenſus. 461
Blondus.
Blodinus Ioannes.
D Bonaventura
Bonaventura Fredericus.
Boiſſardus Ianus Iacobus.
Bolerus Martinus reprehenſus. 340
Bonamicus Franciſcus.

Brahæus Tycho.
Brassavolo non credendum. 599
Brassicanus.
Brodæus Ioannes.
Bruyerinus Ioannes.
Budæus Guillelmus.
Buccaferreus Ludovicus.
Bulengerus Iul. Cæsar.
Buxtorfius Ioannes.

C

CAgnatus Marsilius.
Calcagninus Cœlius.
Calceolerianum Musæum.
Cajetanus
Calculator.
Calderinus Domitius
Callimachus.
Camerarius Ioachimus.
Campegius Symphorianus.
Capacius Iulius Cæsar.
Capella Martianus.
Capuanus Ioan. Baptista.
Capiuvaccius Hyeronymus.
Canones citantur.
Canonerius Petr Andreas.
Canterus Guillelmus.
Capitolinus Iulius.
Cardosus Ferdinand. Rodericus.
Cardanus Hieronymus.
Carrero Pet. Garçias.
Carthusianus.
Casaubonus Isaac reprehensus. 754
Cassiodorus.
Casulanus Protus.
Cassius Sophista.
Cassianus Bassus.
Casserius Iulius Placentinus.
Cato emendatus 307
A Castro Rodericus.
Cæsar Constantinus.
Cæsarianus Cæsar.
Cæsalpinus Andreas.
Cælius Rhodiginus.
Celsus Cornelius explicatus 280. 683. emendatus. 685
Chæremon.
Chrysippus.
D. Chrysostomus.
Chioccus Andreas.
Christianus Florens.
Chronicon Cassinense.
Chronicon Normannorum.
Ciccus Æsculanus.
Cicero Marcus Tullius.
Cigninius Anton.
Claudianus.
Clementis Alexandrini versio emendata. 378
Clusius Carolus.
Claudinus Iul. Cæsar.
Codex Theodosianus.
Cognatus Gilbertus.
Columella.
Codronchus Baptista.
Columna Fabius.
Comestor Petrus.
Commentarius Decurionum Parisiensium.
Conciliator.
Conimbrisenses.
Constantinus Monachus.
Cordus Valerius
A Costa Christophorus.
Costæus Ioannes perstringitur. 795
Cornarius Ianus castigatus. 417. 498
Cratevas.
Cratinus.
Crassotus Ioannes.
Crates.
Crellius Iacobus.
Crescentius Petrus.

Crinitus Petrus.
Crobilus
Cuiacius Iacobus.
Curio Ioannes.
Curtius Quintus.
Curtius Benedictus.
Curtius Mathæus.
D. Cyprianus

D

DAlechampius Iacobus notatus. 347.486. 680.682
Damaſcenus Ianus.
Dampſterus Thomas.
Dandinus Hieronymus.
Demetrius Sceptius.
Demetrius Conſtantinopolitanus
Delrio Martinus.
Demoſtthen. Bythinus.
Democritus.
Didymus.
Dieuches.
Deſſenius Bernardus.
Dinus de Garbo.
Dinus Florentinus.
Diocles.
Diodorus Siculus.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Diophantes.
Dioſc explicatus 449. 609.
emendatus 424 446.492. 501.609.610
Dioxippus
Diphilus Siphnius.
Dodonæus Rambertus.
Donatus Marcellus.
Dorion.
Durantus
Duretus Claudius.

E

EClinius David.
Rabbi Eliezar.
Elluchaſen Arabs.
Empedocles.
Ennius.
Eobanus Heſſus.
Epheſius Michaël.
Ephippus Olynthius.
Epiphanius.
Eraſmus Roterodamus.
Eraſiſtratus
Eraſtus Thomas.
Eratoſthenes.
Epicharmus.
Erotiani Lexicon.
Erneſtus Ioan. Burgravius.
Eubulus.
Eudemus.
Evenus.
Eugubinus Auguſtinus.
Euphorio.
Euphron.
Eupolis.
Euriphon.
Euſebius.
Euſtratius Scholiaſtes Dionyſii de ſitu orbis
Euſtatius interpres Homeri.
Eutropius.

F

FAcetus.
Favorinus Camertes.
Ferdinandus Epiph
Fernandes Franciſc. Mathæus.
Fernelius Ioannes.
Ferrandus Iacobus.
Ferrus Donatus Anton,
Feſtus Pompejus.
Ficinus Marſilius.
Fienus Thomas.
Fidelis Fortunatus.
Fiera Baptiſta.
Floretus.

Florus

Flotus.
Florembenus Phamph.
Florentinus.
A Fonte Lælius.
Firmicus Iulius.
Fonseca Rodericus.
Forcatulus Stephanus.
Forojulienſis Iacobus.
Fracaſtorius Hieronym.
Fragoſus Ioannes.
Fermondus Libertus.
Frytſchius Marinus.
Fulgoſus.
Fuſchius Leonardus.

G

GAbriel Sionita.
Galenus refutatus 57. explicatus 62. 149. 174. 327. 341. 557. emendatus. 377. 558. 775. 798
Gabertus Martius.
De Garbo Thomas.
Garcæus.
Garcias ab Horto,
Gaza Theodorus reprehenſus. 753
Gazius Antonius.
Garaſſus Franciſcus.
Gemma Cornelius.
Genebrardus Gilbertus.
Georgius Franciſcus Venetus.
Geraldus Lilius carpitur. 329. 539. 598
Geraldus Theodoricus.
Geſnerus Conradus.
Glaucus.
Gillius Petrus.
Goclenius Rodolphus.
Gloſſæ Græco-latinæ emendatæ. 585
Gomeſius Bernardus.
Gorræus Ioannes Senior.
Gorræus Ioannes Iunior.
Gottofredus Viterbienſis.
Gourmelanus Stephanus.
Grapaldus Franciſcus Marius.
Gratarolus Guillelmus.
Grammaticus Ioannes.
Gregorius de Valentia.
Gregorius Turonenſis.
Gregorii Martini error. 377.
D. Gregorius.
Grinæus Simon.
Gualterus.
Gualterus Diſſe.
Guaſtavinus Iulius.
Guaynerius Antonius.
Gueraldus Guillelmus.
Guibertus Ludovicus.
Guido Cauliacus.
Guillandinus Melchior.
Guyonius Ludovicus.

H

HAchi filius Charti.
Hagemon.
Hagecius ab Hayck.
Halyabas,
Hegeſander.
Heinſiii Danielis error. 378
Hephæſtio Ptolemeus.
Hephæſtion.
Heraclides Tarentinus.
Herlicius.
Hermippus Callimach.
Herilacus Pamphilus.
Hervetì Gentiani error 378
Herodotus hiſtoricus.
Herodotus Medicus.
Heſiodus.
Heſronita Ioannes.
Heſychius.
Heurnius Otho.
Hiceſius.
D. Hieronymus.
D. Hilarius.
Hildegardis,

Hipparchus.
Hippocrates explicatus 245. 327. 436. defensus 461. emendatus. 62.63 322 388
Hippolochus.
Hipponactes.
Hispanus Petrus.
Hollerius Iacobus.
Homer. explicatus. 751
Hondius Iudocus.
Horatius expositus. 219
Horstius Iacobus.
Huartes Ioannes.
Humelbergius Gabriel.

I

IAcobus de Partibus.
Iacotius Desiderius.
Innocentius tertius.
Interpretes septuaginta.
Inguen Marsilius.
Iolaus.
Iovius Paulus.
Ioannes de Botonia.
Ioannes de Mediolano auctor versuum Scholæ Salernitanæ.
Iosephus.
S. Irenæus.
Isaac Arabs.
Isidorus Hispalensis.
Iunius Adrianus.
Iuretus Franciscus.
Iustinianus Imperator.
Iustinus Martyr.
Iustinus Historicus.
Iuvenalis.

K

KEkermanus Bartholomæus
Keplerus Ioannes.
Kilianus Cornelius.
Kyramides.
Kornmannus Henricus.

L

LAbeo Iurisconsultus.
Lacuna Andreas.
Lactantius.
Laërtius Diogenes.
Landus Hortensius.
Langius Ioannes.
Lampridius Ælius.
Lemnii Levini error. 429
Leonius Canonicus.
Leontius.
Lerius Ioannes,
Libavius Andreas.
Liebautius Ioannes.
Licetus Fortunius.
Lipsius Iustus.
Liranus.
Lycus
Lydiat Thomas.
Livius Titus.
Lombardus.
Longolius Gilbertus.
Lonicerus Ioannes.
Lopius Garcias.
Lucanus.
Luciani locus difficilis expositus. 340
Lucilius.
Lucretius.

M.

MAcer Æmilius.
Machon.
Macrobius.
Magninus.
Majolus Simeon.
Malvenda Thomas.
Magius Hieronymus.
Manardus Ioannes.
Manilius
Manutius Paulus.
Manlius Iacobus.
Marcellinus Ammianus.
Marlianus Ioannes
Martialis explicatus 75. correctus. 750

Martinus Iacobus.
Maſſa Nicolaus.
Maſſarius Franciſcus.
Mathiolus Andreas.
Matron Parodus.
Mæſtlinus Michaël.
Maurolicus Franciſcus.
Meigret Amadæus.
Mela Pomponius.
Meletius.
Menander.
Menodotus Samius.
A Mendoſa Didacus.
Mercator Geraldus.
Mercurialis Hieronym.
Mercurius Triſmegiſtus.
Merula Gaudentius.
Merſennus Marinus.
Meſvæus reprehenſus. 530
Meurſius Ioannes reprehenſus. 641
Mildendorpius.
Minadous Thomas.
Miction.
Mnesitheus Athenienſis.
Mizaldus Antonius.
Minerva Paulus.
Moſcus
Monardes Nicolaus.
Monachi in Meſvæum.
Montagnana Bartholomæ⁹.
Moyſes.
Rabbi Moyſes.
Mongius Ioan. Paulus.
Mundella Aloyſius.
Muretus Marc. Anton.
Myconius.
Myrepſius Nicolaus.
Myrtillus.
Maynus de Mediolano.
Minutius Fœlix.

N

Nævius
Nemeſius.
De Neris Thomas.
Neſtor
Nicander.
Nicænetus.
Nicephorus Scholiaſtes Syneſii.
Nicoſtratus.
Niger Dominicus Marius.
Nonnius Marcellus.
Nonnus Ludovicus.
Nonnus Poëta.
Numenius.
Nyphus Auguſtinus.

O

Obicius Hippolitus.
Odius de Odis.
Olympias Thebana.
Olympiodorus.
Oppianus.
Oribaſii error. 492
Orpheus.
Ortellius Abrahamus.
Orus Apollo.
Otho Cremonenſis.
Ovidius.

P

Pacuvius.
Paduanus Fabutius.
Palladius rei ruſticæ ſcriptor.
Palladius Medicus.
Pamphilus.
Panca Martinus.
Parens Ambroſius.
Pariſanus Æmilius.
Paſchalius Carolus.
Paſchalius Stephanus.
Patritius Franciſcus.
Paternus Bernardus.
D. Paulus.
Paulus Diaconus.
Pauſanias.
Pena Pena.
Pererius Benedictus.

De Petamento Petrus.
Persona Ioa. Baptista.
Perithus.
Persius
Petrarcha Franciscus.
Petronius Alexander.
Petronius arbiter explicatus. 747
Petudius.
Peucerus Gaspar.
Philorimus.
Philotheus.
Philalethes Polytopiensis.
Philander Guillelmus.
Philemon.
Philocles.
Philostratus.
Philo.
Philo Iudæus.
Philo Medicus.
Philippides.
Philelphus Franciscus.
Phanias.
Photius patriarcha.
Pindarus.
Piso Carolus.
Pisanellus Balthasar.
Pictorius Georgius.
Pintianus Ferdinandus.
Pigafetta Antonius.
Picus Mirandulanus.
Platearius Ioannes.
Plato Philosophus.
Plato comicus.
Platina Baptista.
Placotomus Ioannes.
Plautus.
Plinius correctus 388. explicatus. 482
Plinius Iunior.
Plinius Valerianus.
Plutarchus.
Polemon.
Politianus Angelus.
Polybius.
Pollux.
Popardus Oliverius.
Polybus.
Pomponatius Petrus.
Pontanus Iovinianus.
Ponzettus Ferdinannus.
Porta Ioa. Baptista.
Porphyrius Philosophus.
Porphyrius Astrologus.
Possidonius.
Prateolus.
Probulus.
Proclus Scholiastes Hesiodi.
Propertius.
Protagoras.
Præfectus Iacobus.
Psellus Medicus.
Prudentius.
Ptolemeus.
Puteanus Guillelmus.
Pythagoras.

Q

Quercetanus Ioseph.
Quintilianus.

R

Ramiresius Laurentius.
Rasarius Baptista.
Raymundus.
Reinoldus Erasmus.
Renodæus Ioannes.
Rhazes.
Rhollus Democriteus.
Rigaltius Nicolaus.
Rittershusius Corandus.
Rochardus Claudius.
Rodericus Stephanus Castrensis.
Rondeletius Guillelmus.
Ronssæus Bald refutatus. 685
Rorarius Nicolaus.
Ruellius Ioannes.
Ruffus Ephesius.
Rupertus.

S

SAbellicus.
Sacra Scriptura explicata. 250
Salmasius Claudius.
Salomon.
Sanctorius à Sanctorio imposuit Galeno. 303
Salvianus Hippolytus.
Sannyrio.
Sarracenus Antonius.
Savanrola Michaël.
De Saxonia Albertus.
Scaliger Iul Cæsar.
Scaliger Iosephus.
Scævola Iurisconsultus.
Scenkius Ioan. Georg.
Sceckius Iacobus.
Schnebergetus Antonius.
Schouten Guillelmi navigatio.
Scholiastes Sophoclis.
Scholiastes Dionysii de situ orbis.
Scholiastes Aristophanis.
Scholiastes Theocriti.
Scholiastes Apollonii Rhodii.
Scholiastes Nicandri.
Scholiastes Oppiani.
Scholiastes Callimachi.
Scholiastes Synesii.
Scholiastes Homeri.
Scriverius Petrus.
La Seine Petrus.
Quint. Serenus Sammonicus.
Seneca.
Septalius Ludovicus,
Serapion.
Servius.
Sextus Empiricus.
Sidonius Apollinaris.
Sidites Marcellus,
Siracides,
Sigisbertus.
Simeon Sethi correctus 417. 665. ejus versio emendata. 329
Simeon Ienuensis.
Sipontinus.
Sirenius Iulius.
Smetius Henricus,
Socrates.
Sophocles.
Soto Dominicus.
Suares Franciscus.
Solinus.
Sopater,
Sotion.
Spartanus.
Spondanus Ioannes.
Speusippus.
Squarcialupus Marcellus.
Strattis.
Strabo.
Stuckius Guillelmus.
Stobæus.
Steve Iacobus Petrus.
Stephanus.
Summonte Antonius.
Suidas.
Suetonius.
Suisset Richatdus.
Sybilla Bartholomæus.
Synesius.
Sylvaticus Ioan. Baptista.
Sylvaticus Mathæus.
Sylvius Iacobus.

T

TAgaultius Ioannes.
Tacitus Cornelius.
Talentinus Ioannes.
Tancredus Latinus.
Tamburinus Hieron.
Taurellus Nicolaus.
Tenarus.
Teleclides.
Teurnisserus Leonard.

Tertullianus.
Textor Benedictus.
Telesius Bernardus.
Thales Milesius.
Theodolus.
Theophilus.
Theophr. explicatus. 245
Theopompus.
Theodoretus.
Theognis.
Theodosius. Ioa. Bapt.
Theocritus.
Theophilactus.
Theopompus Chius.
Thessalus.
Thomas Philologus.
D. Thomas.
Thomas Alvarus.
Tiraquellus Andreas.
Timocles.
Du Thoum Ludovicus.
Thriphiodorus:
Tolletus Petrus.
Tostatus.
Tholosanus Gregorius.
Tortellius Ioannes.
Trallianus Alexander.
Tragus Hieronymus.
Tremellius.
Trigaltius Nicolaus.
Triverus Hieremias.
Trithemius Ioannes.
Trogus.
Tretzes.
Turinus Andreas.
Turlerus Hieronymus.
Turisanus Monachus.
Turnerus Guillelmus.
Turnebus Adrianus.

V

Valeriola Franciscus.
Valesius Franciscus.
Valerius Maximus.
Varro.
Vatablus Franciscus.
Valturius Robertus.
Varignana Guillelmus,
Vartomannus Ludovicus
Vesalius Andreas.
De Verul. Franciscus,
A Vvega Christophorus.
Vernerus Georgius.
Vendelinus Marc Fridericus.
Verrius Flaccus.
Victorius Petrus.
De Victoria Franciscus.
Vvilieramus Abbas.
Vvillelmus Aneponym.
Viginerius Blasius.
Victorius Benedictus Faventinus.
Vicomercatus Francisc.
Villarienfis Guido.
Virgilius Marcellus.
Virgil. Pub. Maro.
Villanovanus Arnaldus.
Vincentius Belvacensis.
Villichius Iodocus.
Viregi filius.
Vitruvius.
Vlpianus.
Volaterranus Raphaël.

X

Xenarchus Comicus.
Xenocrates
Xenophon.

Z

Zarabella Iacobus.
Zanardus Michaël.
Zara Antonius.
Zenodotus.
Zuccarus Marius.
Zuingerus Theodor. pater.
Zuingerus Iacobus, filius.

FINIS.

PROLEGOMENA IN SCHOLAM SALERNITANAM.

CONSILIVM AVCTORIS *in hoc opere Salernitano renovando.*

CAPVT I.

Auctoris institutũ.

CVM *Auditoribus* meis rationem conservandæ sanitatis quam *higeinen* vocamus proximo anno pollicitus essem, jamque ex probatis selectisque auctoribus Græcis & Latinis certo quodam & legitimo ordine collegissem atque digessissem longè plura quàm paucis mensibus eis proponi ac exponi possent. Ne tot menses ex uno biennio, quod toti medicinæ demonstrandæ à Facultate nostra nustra Parisiensi mihi definitum erat, surriperem; & difficillimas medicinæ partes intactas desererem; standum promissis nec æquum esse judicavi, nec Philiatrorum utilitati commodum. Etenim licet ea pars medicinæ rerum varietate pulcherrima, & earumdem salubritate habeatur dignissima, quæ non modo Medicis omnibus, sed omni hominum generi perspecta cognitáq; teneatur: Attamen prudentis fuit *Magistri* in illis temporum angustiis, earum rerum seligere argumenta & præcepta tradere, quæ non minùs discenti necessariæ essent aut ignobiles, longè vero majorem continerent obscuritatem, & rudiorum ingenia longioribus difficultatum filis implicarent. Succurrebat autem animo eam medicinæ partem, quæ morborum symptomatumque causas & differentias explicaret, & eam quæ artificiosam morborum prognosin traderet, ut maximè necessarias medico, sic impendio difficiles & perplexas. Accedebat quod è manu medicorum animadvertebam devolutam ad idiotas, plebeios, & aniculas victus præscribendi rationem, cum hactenus nec

minem (Reges & Principes ſi excipias) ex Mediti præſcripto inſtitutum viveudi ſingulorum temperamẽto, ætati, ſexui accommodatum obſervare deprehendamus. Deinde vero non me fugiebat graviſſimos doctiſſimoſq; viros, hanc medicinæ partem tam feliciter excoluiſſe & abſolviſſe, ut quod mihi tribuere aut aſſumere poſſem, nihil penitùs ab eis relictum atq; omiſſum ſentirem. Tanti equidem hæc apud me fuerunt, ut promiſſum expungere, *Auditorumque* meorum deſiderio, atque expectationi ſatisfaccre neglexerim. Verum enim vero quod ad prudentis & ſapientis viri officium pertineat non verba modo, ſed capitis quoque nutus ſervare, hæſit idcirco ſemper apud me ſcrupulus obligatæ fidei, qui continuò ad eam liberandam, & quovis pignore redimendam me tacite ſollicitabat. Quid egiſſem hoc œſtro agitatus? comparanda ociùs fuit diſſolvendæ fidei digna materies, quæ nec ingenioli noſtri tenuitatem excederet, nec *diſcipulorum* vota eluderet. Habebam quidem affectam ac inchoatam inter ſchedia *placentarum* ἐξήγησιν & ἀρτοπωλίαν ubi *Panis* & *placentarum* genera omnia, ſpecies, partes, conficiendi ratio, uſus, & facultates, ex veterum recentiumque monimentis excutiebantur, ſed quod ex Athenæo & Polluce eluendæ eſſent pleræque maculæ & aliquot loca concilianda atque reſtituenda quæ feſtinantem remorabantur, diſtuli in aliud otium hoc opus, & operam in novo negotio collocavi. Ex *diſcipulis* nonnulli cum meum de Schola Salernitana judicium expoſtularent, quidve de ejus doctrina & inſtituto ſentirem, quærerent: facile apud me obtinuerunt, ut horis ſucciſivis Librum legerem attentius, & nonnihil ad eum commentaret. Imprimis cum omnia in eo opere confuſa, nullave merhodo digeſta obſervarem, ſingula in eum reduxi ordinem quem res ipſæ naturá ſuâ poſtulabant. Deinde vero cum egregium codicem manuſcriptum haberem in Bibliotheca, qui longè plures verſus quam evulgatus codex contineret, multa ex eo ſupplevi & emendavi, necnon ex aliis manuſcriptis duobus voluminibus, quorum alterum Roberti Tullou Doctoris Medici Pariſienſis exercitatiſſimi mihique amiciſſimi, alterum quondàm Budæi, jam vero Naudini eſt adoleſcentis doctiſſimi, & in lectione bonorum auctorum verſatiſſimi. Præterea quantum in me fuit iu priſtinum nitorẽ reſtitui eos verſus qui librariorum incuriâ & præpoſtera commentatorum emendatione deflexerant ab ingenioſo aſſultu atque numero, quo legentium

Standũ promiſſis.

memoria recreabatur & invalescebat. Et quoniam hominũ judicia libera sunt, mihi temperare non potui quin censuram interdum nostram interpouerem, non modo in scholæ doctrinam, sed scholiorum etiam, ubi scilicet à ratione vel instituto aberrarent. Denique mihi curæ & consilii fuit in renovando hoc opere, ut studiosi medicinæ haberent totam *hegcynen* per sua capita & articulos hono ordine distributam & absolutam: sic ut à nobis adderentur & insererentur ea quæ in versibus Salernitanis deessent. Quod vero ad operis complementum, *institutum scholæ, libri nuncupatio & dedicatio, Salernitanæ Academiæ primordia & incrementum, scribendi ratio, genus carminis*, & id genus alia prætermissa essent à commentatoribus, & aliis omnibus qui de Academiarum & Medicorum rebus scripserunt; idcirco quæ de his singulis nostræ fuerint conjecturæ paucis capitibus explicandum constitui.

De antiquitate & dignitate Academiæ Salernitanæ.

CAPVT II.

NVllus Medicorum est, ne quidem initiatorum & neophytorum qui carmina *Scholæ Salernitanæ* ore non circumferat, & omni occasione non crepet: hactenus tamen nemo est, qui ejus nobis incunabula tradiderit, & quo tempore tam egregium opus compositum & editum exposuerit. Tanta fuit majorum nostrorum incuriâ, & litterarum fatum, ut pleráque priscis temporibus neglecta jacuerint, quæ posteris fuissent profutura. Querimur multas nostra tempestate moveri controversias, & ingenia hominum eruendis & instaurandis veterum ruderiqus insudare: nec accusamus majorum nostrorum torporem qui in singulis commemorandis & observandis negligentiores extitere. Fuit ea sors & calamitas omnium artium, atque inter cæteras *Medicinæ*, cujus illustrationi & historiæ nullus ad hunc diem incubuit. Artis chymicæ, fusionis auri & argenti, quis veterum præter Suidam & Firmicum meminit, quorum idcirco fides & auctoritas in dubiũ revocatur? Asbestini lini, murrhini, gemmarum plurimarum, aurichalci, cinuamomi, folii barbarici, myrrhæ, stactes, bdellii, ammoniaci salis, fructuum variorũ,

Veterũ incuria

placentarum, lapidum pretioſorum, electri, olei incombuſtilis, ductilis vitri, herbarum multarum nobis à veteribus relicta nomina, uſus & ratio prætermiſſa. Pene in controverſiam adducuntur deſcripta omnia apud Dioſcoridem medicamenta, infinitique ſunt apud Galenum nodi, quos ne Alexandri quidem manus diſſolveret. Lucida erant ſæculis illis hæc nubila minimeq; obſcura doctioribus, proinde neglecta permanſere velut indigna quæ aliqua obſervatione deſignarẽtur. Quid narremus de priſcis Academiarum legibus & conſtitutionibus, *Coa*, *Cnidia*, *Alexandina* vix habemus. Extiterunt ſuperioribus ſæculis & ætate noſtra plurimi qui Academiarum Medicorumque hiſtorias texuerunt, ſed tam infœlici genio & ſucceſſu, ut trita & vulgaria longo verborum apparatu deſcripſerint, difficilia quæque & illuſtria non niſi lambendo velut canis è Nilo, attigerint. Nam ut publicam querimoniam ad *Scholam Salernitanam* detorqueam, quis ex ſcriptoribus medicis, aut etiam ex hiſtoricis nobis primordia ejus Academiæ, progreſſus & incrementa deſignavit, vel eorum Medicorum nomina collegit, quorum virtute & induſtria Schola tam celebris inclaruit? Ne ipſe quidem Arnaldus-Villanovanus operis Salernitani vindex & illuſtrator, quicquam de dignitate hujus academiæ aut origine monimentis tradidit, quod tamen ejus fuit officium, in illa præſertim opportunitate qua fruebatur apud eum regem qui Salernitanis imperabat. Ioannes præterea Curio & Iacobus Crellius Erphordiani Medici, cum idem opus interpretarentur, ne verbum quidem de ejus *Schola* antiquitate aut operis inſtituto fecere. Quamobrem in tantis tenebris mirum non eſt ſi quid conjecturis noſtris dederim, quæ locum habent in iis rebus, de quibus certi nihil aut explorati conſtat. Salernum Picentinorum civitas in ſinu maris Tyrrhemi poſita ad oſtium fluminis Silari, vel *à ſalis* copia, vel ab ipſo amne *Salaro* denominata eſt; vetus illud oppidum à Romanis in Picentes & Lucanos, qui ſocietatem cum Hannibale inierant, munitum. A tenui principio ſenſim crevit non magis loci opportunitate, quam ſoli fœcunditate. Fluminis mariſque vicinia, aëris bonitas & ſalubritas incolas allexit, retinuit vini nigri fructuumque omnium præſtantia, quorum tractus eſt ferax *In tuta Italia non eſſere piu delitioſa citta di Salerno, diebat Antonius* Summonte hiſtoriæ Neapolitanæ ſcriptor eximius, *abbondante de Vittovaglie, d'abori, di vini, pomi è*

Sal.

Fœlicitas.

neci, belli palazzi, legiadtissime donne & huomini suavi il cui territorio una parte è piana, è laltra montuosa, della quale si puo andare per mare & per terra in tutti i luoghi. qua descriptione accuratior dari non potest. Hujus vero urbis incremẽtum cœpit maximè anno Christi 974 cum per Bonifacium VII. Pontificem Maximum regionis totius Metropolis constituta est. In illa quidem florebant eo tempore medicinæ studia, sed nondum Regum & Principum decretis fundata erat Academia. Nec diffiteor Monachos Cassinensis Monasterii, ac præsertim Const Monachum, qui operas suas Medica Abbati Desiderio circa an. Christi 1060. dedicavit, medicinæ rudimenta in ea civitate, cui proximus est mons Cassinensis, posuisse, sed nomine Academiæ fuisse donatam *plane* inficior. Rogerius rex primus Siciliæ & Salerni Princeps cum circa annum Christi 1100. nonnullas leges sanxisset, decimam octavã tulit de *probabili experientia Medicorum*; qua cavebatur ne quis medicinam exerceret nisi priùs à magistratibus & judicibus probatus, qui fecisset secus bonis omnibus spoliaretur. Quam legem annis sequentibus, anno scilicet circiter 1150. Fridericus primus Ænobarbus Rom. Imperator occupato regno Neapolitano amplificavit, atque confirmavit, prohibuitque, *ne quis ad faciendam medicinam admitteretur nisi à Medicis Collegii Salernitani aut Neapolitani probatus & consecutus esset potestatem medendi quam licentiam vocant, sub pœna carceris annui & proscriptionis omnium fortunarum.* Quibus quidẽ privilegiis & honoribus gaudens *Salernitana Schola*, in Academiam tum demum erecta est ob studia præsertim medicinæ quæ in ea vigebant plurimum, necnon etiam Iurisprudentiæ, quemadmodum observat Mildendorpius in Academiarum historia. Sed nõ possum hujus auctoris oscitantiam vel ignorantiam satis admirari, qui cum omnium Christiani orbis Academiarum primordia illustranda suscepisset, de *Salernitana* (ne quid de aliis dicam) prorsus omnino nihil observavit nisi eam Medicis aliquando illustribus & nonnullis Iurisconsultis floruisse quæ observatio diligenti scriptore & ingenioso non indigebat. Quod vero Academiam Salernit. maximè commendauit, & ejus gloriam transmisit posteris, opus est illud *de vita conservanda*, Roberto Duci Normaniæ & Regni Anglicani hæredi consecratum; tum propter dignitatem ejus Principis cui inscriptum est, tum propter utilitatem operis, & insolitũ scri-

Medicorũ fuit schola.

In Academiã erecta urbs.

Mildendorpii oscitantia.

bendi, genus utile simul & jucundum. Celebris quoque fuit Medicis ac Philosophis non inferioris notæ, Ioan. Plateario, Ioan de Mediolano, Constantino Monacho Salerno, Saladino de Esculo, Simone Ianuensi, Ioan de sancto Paulo, Petro Antonio Rustico, Guillelmo Placentino, de Saliceto, Hieronymo Balduino, Benevenuto Grapheo de Ierusalem, Ftanciſco Alphanio, Ioan. Nicolao Rogerio, Ioan. Salernitano, Gualtero Salernitano Rogero Salernitano, quatuor Magistris in Chirurgia Salernitanis, quorum opera audio asservari in Bibliotheca Oxonienſi & Cantabrigienſi; qui viri omnes ejus Alumni, fuerunt in Philosophia maximi nominis. Tulit quoque scriptores Ecclesiasticos, Iurisperitos, historicos, quos tamen quia medicinæ historiã non illustrant lubens volenſq; prætermitto. Sed non omittam quod in ecloga Oxonio Cantabrigienſi posteriore libro observatum legi de libro qui vulgo *Passionarius Galeni* dicitur. *Liber iste*, inquit operis auctor, *Passionarius vocitatur, quia de passionibus agit, quem quidam Galenum composuisse asserunt, sed non est verum: quia hujus libri diversi fuerunt auctores, scilicet Alexander, Galenus, atque Priscianus & non simul neque uno consensu, sed semotim de passionibus corporis & prout cuique visum est tractaverunt: Sed Theodorus Priscianus collegit, & à semetipso, & à quibusdam additis aliter quam nunc sic ordinavit. Febres enim utpotè universales in tractatu præmisit, deinde cætera quasi particularia subjungit; id est de cephalia & aliis hujusmodi. Secundum quosdam vero non prædicti plures unum librum composuerunt, sed unus, scilicet Paulus composuit. Sed sive hi sive illi composuerunt, Varmipotus (lego Gariopontus) quidã Medicus Salernitanus videns eum in multis esse falsum, in pluribus verum, utpote in omnibus inordinatum; cum quibusdam clericis optimis sibi adhibitis hunc librum in quantum ejus & eorum scientia diligens potuit, emendavit, & ordinem tractatus prædictum transmutavit, & errata diluendo, superflua resecando, ambigueque reserando prout nunc ordinavit, à particularibus incipiens ad similitudinem totius integri.* Hæc ille. Inter tot collegii Salernitani laudes unum subjungo vitium, quod erit velut nævus in formoso vultu. Historiam accepi à Iulio Cæsare Capacio Neapolitanæ urbis Secretario, civi, & eximio historico libro de balneis ubi sic habet. *Ab Antonio Ianuario Ladislai Regis familiari accersitum fuisse Notarium Dionysium de Sarno ipsemet te-*

Medici & Philosophi.

Liber Passionarius Galeni.

Historia notanda.

ſtatur qui publico diplomate ſcriberet apud Regem, marmoream eſſe tabellam Puteolis in loco qui tre colõxe dicitur repertam in qua Salernitanorum Medicorum qui Puteolanae Balneas everterant hujuſcemodi memoria erat.

Ser Antonius Sulimela, Ser Philippus Capograſſus, Ser Hector de Procitn famoſißimi Medici Salernitani ſupra parvam navim ab ipſa civitate Salerni Puteolos trnsfretaverunt cum ferreis inſtrumentis inſcriptionis Balneorum virtutum deleverunt, & cum reverterentur fuerunt cum navi miraculosè ſubmerſi.

Hactenus Capacius cui aſſentire videtur Franciſcus Petrarcha libro 5. epiſtol. 4. ubi hanc hiſtoriam leviter perſtringit.

De Auctore Carminum Scholæ Salernitanæ, operis titulo, dedicatione, evulgatione.

CAPVT III.

IOa. Gregorius Schenkius in bibliotheca Medica notat Arnaldum Villanovanum opus poëticum *de bona Valetudine conſervanda* commentariis ſuis enarraviſſe, & nomine Scholæ totius Salernitanæ vero auctore diſſimulato inſcripſiſſe. Auctorem vero libri facit *Ioannem de Mediolano* Medicum & verſificatorem ſuo tempore inſignem, qui *univerſum medicina florem unanimi Salernitanæ Scholæ approbatione ad Anglorum regem verſibus circiter mille ducentis triginta novem conſcripſit; quorum tertia pars vix ab Arnaldo in lucem emiſſa ſit, integrum autem opus manuſcriptum in Bibliotheca Schenckiana aſſervetur.* Iure an injuria Schenckius Arnaldum reum ſiſtat, mearum non eſt partium animadvertere, cum de mente & conſilio Arnaldi non conſtet. Credibile tamen eſt nullo livore aut invidentia commotum, ſed minimè vituperando artificio ductum nomine totius *ſchola* librum evulgaſſe. Quæ enim potuiſſet illi eſſe livoris cauſa in Ioannem de Mediolano qui à ducentis annis obierat? Integrum Villanovano fuit, ſi quidem invidia

Ioannes de Mediolano Auctor Scholæ Salern.

maceratus eſſet, aut omittere illuſtrationem operis, aut cenſuram ſuam interponere, cum plurima extarent in eo libro quæ ejus doctrinæ adverſarentur: butyrum, caſeum, fructus laudat ſchola Salernit. quæ Villanovanus in regimine ſanitatis à ſe conſcripto vituperat, velut à ſalubritate aliena edulia. Facilè ſuiſſet homini ingenioſo ac docto calumniandi & reprehendendi anſam arripere vel ſupinitatis atq; ignorantiæ inſimulare cùm *ſcholam* tum *Ioannem de Mediolano* ſi invidiſſet. Sed aliud fuit ei propoſitum conſilium. Agebat apud Federicum Arragoniæ, Siciliæ, Neapolis Regem qui tunc in Sicilia, Apulia & Calabria commorabatur. Quibus in locis celeberrimum erat *Academiæ Salernitanæ* nomen, & ejus præcepta de conſervanda valetudine apud populares omnes momenti maximi. Gallia & Italia profugus Villanovanus ut nonnullam benevolentiam atque gloriam ſibi apud Regem & eam gentem conciliaret, quam jampridem prædictionibus ſuis Aſtrologicis decoxerat; non opus modo proprium de conſervanda ſanitate Regi Federico dicavit ſed hoc alterum magnæ propter *ſcholę* dignitatē auctoritatis notis ſuis illuſtravit: tam ut ſtricturam doctrinę ſuæ & ſpecimen aliquod exhiberet, quàm ne videretur hoſpes & advena aliam à *ſchola Salernitana*, hoc eſt ab uſu cōmuni & recepto doctrinam medendique rationem obtinere. Totum vero opus *ſcholę* tribuit non *Ioanni de Mediolano*, quia eo nomine apud populares circumferebatur, & Regi Angliæ nomine totius Scholæ quam conſuluerat, oblatū olim fuiſſe primus hic ſcholæ verſiculus deſignabat, *Anglorum Regi ſcribit ſchola tota Salerni*. Quod quidem ut dilucidius evadat, res altius repetenda eſt, & quodnam potuerit eſſe Anglorum cum Salernitanis commercium atque conjunctio explicandum. Ex Chronici Caſſinenſis cap 8. lib. 2. obſervatum habemus quadraginta Equites Normanos Hieroſolyma, ubi ſepulchrum Chriſti adoraverant, redeuntes Salernum appuliſſe quo tempore à Saracenis Guimarus Salerni Princeps admodum urgeretur. Impetratis à principe copiis, Normani Equites Chriſtianæ fidei amore incenſi, ſic ſe oppoſuere Barbaris ut in fugam verterint, & in Siciliam uſque expulerint, quo facinore accepti humaniſſimè à Salernitanis fuerunt, ac præterea invitati multis præmiis à Principe, ut in ea civitate commorarentur. Quod cum non impetraſſet Guimarus, nec ullis propoſitis muneribus ac dignitatibus retinuiſſet; legatos in Normaniam miſit qui

Conſilium Villanovani.

Anglorum & Salernitanorum cōmerciū.

precibus,&variis muneribus maximéque felicitate soli omnium rerum feracis trecentos Normanos, & inter eos nabilissimos Principes ac Generosissimos Salernum allexere. Huic Normanoruum coloniæ res in Apulia & Calabria tam feliciter succesſiere contra Mauritanos,ut anno millesimo trigesimo secundo *Aversam* oppidum condiderint, *Salernum* deinde anno millesimo septuagesimo quarto occupaverînt,regnum denique *Neapolitanum* atque *Siculum* instituerint, eo ipso fermè tempore quo duce Guillelmo notho è gallia Nortmani in Angliam irruperunt, & in suam potestatem reduxerunt anno circiter millesimo septuagesimo. Quibus quidem ita breviter explicatis minimè obscurum est, vel intellectu difficile, quo modo commercium & amicitiæ inter Anglos & Salernitanos per Normanotum colonias & irruptiones interceſſerint,licet nondum perspectum sit & manifestum quis *ex Regibus Angliæ scholam Salernitanam* de valetudine consuluerit.Equidem libenter fateor ac præ me fero nullo in historico rerum Anglicarum Notmauorum, Salernitanarum,aut quovis alio scriptore id me legisse, aut notasse, sed usum esse solis conjecturis, nisi me decipit φιλαυτία, minimè vanis ac futilibus;quas tamen revocare paratus sum ubi certiora argumenta mihi innotuerint.Interim cum uti non liceat certa auctoritate σοφισμοῖς nostris benevolus lector æqui bonique consulere debet.

Colonię Nortmanorum in Calabria.

Quis fuerit Rex Angliæ cui dedicatum hoc opus.

Guillelmus nothus Normaniæ Dux Regnum Anglicanum adeptus tres filios hæredes reliquit,*Guillelmum Ruffum*, *Robertum* & *Henricum*. *Guillelmo* Ruffo Angliæ Regnum ceſſit in quo obiit sine liberis ipso tempore quo Godofredus Bullonius Hierosolimorum regnum occupavit. Secutus erat Budonium in bello sacro *Robertus* primogenitus Guillelmi nothi Normaniæ Dux à patre constitutus, totaque hyeme anni millesimi nonagesimi sexti in Apulia apud consanguineos suos Apuliæ & Calabriæ Principes commoratus,quo usque sequenti Vere sese mari committeret & in Palæstinam trajiceret. Capta tandem Hierosolima regnum illud oblatum *Roberto* Normaniæ Duci auctor chronici Normanorum observat, recusatumve ab eo fuisse, quod illi nuntiatum esset obiisse fratrem *Guillelmum* Ruffum cujus proximus erat hæres. Itaque velut designatus *Angliæ* Rex trajecit è Palæstina in Apuliam apud Cognatos, consuluitque Scholam Salernitanam de vulnere in brachio

Robertus Dux Norman.

Robertus Angliæ Rex designatus.

dextro accepto in obſidione Hieroſolymitana, quod in
Nota. *fiſtulam* degeneraverat. Scribit enim laudatus author chronici Normanorum, vulnus illud quod inflictum tuiſſet telo venenato abiiſſe in *fiſtulam* quam Medici curari poſſe, negabant niſi frequenti oris ſuctu. Nolebat vero pius & optimus Princeps ſugendam *fiſtulam* alicui committere; ne quemquam ob venenum in periculum vitæ vocaret. Ejus nihilominus uxor novo amoris exemplo excitata dicitur marito dormiente frequenter fiſtulam ſuxiſſe & obduxiſſe ſine ullo ſalutis diſcrimine. Quod autem Medicos *Scholæ Salernitanæ de fiſtula* conſuluerit, eoſque ad opus iſtud conſcribendum, & illi nuncupandum invitarit, facit ut credam *caput de fiſtula* huic operi inſertum. Cur enim amabo *fiſtulæ* Medici Salernitani remedia præſcripſiſſent potius quam cancro, ulceri excedenti, ſtrumis, ganglio, meliceridi aliiſque externis non minoris momenti morbis, ſed longè frequentioribus, niſi quia Principi victus rationem præſcribebant qui eos de *fiſtulæ* conſuluerat? Accommodaverunt ſua vivendi præcepta *Regi Angliæ*, qui eorum opem ut credibile eſt expoſtulaverat. Fuit, itaque eorun officii atque prudentiæ nihil præſcribere quod perſonæ regiæ accommodari non poſſet, ut propterea veriſimile ſit eo fine ab eis propoſitam *fiſtulæ* cutationem quod Rex *fiſtulæ* laboraret. Sic in regimine ſanitatis Federico Arragonum Regi à Villanovano præſcripto *hæmorrhoidum* curatio inſtituta eſt, quod Rex eo fluxu tentaretur; de *fiſtulæ* ne verbum quidem egit, Ita *Maynus de Mediolano* qui perperam *Magninus vocatur*, libello de ſanitate tuendâ in gratiam Antonii de Fliſco conſcripto quem manuſcriptum in bibliotheca habeo, ultimum caput *de continentia veneræ* ſubjunxit, quod Eccleſiaſtico viro quem caſtitas decet, vivendi traderet præcepta. *Quia*, inquit, *quidam ſunt inde venerabiles clerici & literati qui eligunt vivere continenter; de quorum numero ſuppono Domine & amice chariſſime vos eſſe: Ideo in hoc capitulo intendo ponere aliquas regulas ſeu conſiderationes per quas homo poteſt facilius continere.* Quemadmodum ergo minime decorum fuiſſet *Mayno* uſum veneris viro clerico & caſtitatem profeſſo conſulere, ſed continentiam atque moderationem. ita *medicis Salernitanis*, vitio vertendum fuiſſet,

fuisset, *si Regi Angliæ* vivendi regulas petenti *fistulæ curationem* proposuissent, neque eo morbo laborasset. Neque movere quemquam debet, quod opus *Regi Angliæ* nuncupaverint, non Duci Normaniæ qui nunquam Rex Angliæ fuit. Siquidem *Robertus* ille redierat, ut dixi è Palæstina velut Rex proximè futurus Angliæ quæ illi tanquam legitimo hæredi debebatur: sed ejus frater minimus *Henricus* quod moriente *Guillelmo* Ruffo fratre esset in Anglia, arrepta occasione ob absentiam *Roberti* fratris in Palæstina degentis imperium occupavit superavitque postea *Robertum* qui magno cum exercitu ad regnum recuperandum in Angliam trajecerat. Hæc est meo judicio conscribendi libri occasio, hic ille *Dux* cui liber *inscriptus*. *Tempus* quo evulgatus, anno videlicet circiter millesimo centesimo, auctor iibri *Ioannes de Mediolano* Salernitanus medicus, inscriptor *totum collegium Salernitanum* cujus nomine exivit, non alicujus medici particularis, quemadmodum hodie videmus philosophorum *opus* à collegio Conimbricensi emissum. Titulus operis si Arnaldo Villanovano, & recentioribus editionibus credimus, *Medicina Salernitana* seu *de conservanda bona valetudine*, si veteribus editionibus *Regimen sanitatis Salerni*, si manufctiptis codicibus, *flos Medicinæ*. Sic habetur in codicibus MS. in bibliotheca medica, sic in calce omnium exemplarium manuscriptorum, & codicum primæ editionis versus hic apponitur libri titulum circumferens.

Quo tempore scriptũ hoc opus.

Titulus libri.

Hoc opus optatur quod flos Medicinæ votatur.

Numerus capitum & versuum incertus. *Codex Schenckinus* mille ducentos triginta novem versus complectitur; *vulgatus* trecentos septuaginta duos; *Naudinianus centum octoginta tres*, Tullovianus mille & nonaginta sex, *noster* manuscript. sexcentos sexaginta quatuor Notabis vero in calce Tulloviani codicis Titulum operis, Auctorẽ & inscriptorem contineri, hæc enim verba illic leguntur: *Explicit tractatus qui dicitur* Flores medicinæ *compilatus in studio Salerni* à Mag. Ioan. de Mediolano *instrumenti medicinalis doctore egregio, compilationi cujus concordarunt omnes Magistri illius studii* Porro typis mandatus est liber vel conjunctum cum operibus Arnaldi Villanovani, vel separatim in Italia, Romæ, Florentiæ, Venetiis: in Germania Francofurti, Basileæo: in Gallia Parisiis, Lugduni; Monspessuli, Genevæ, & aliis in locis,

Numerus versuum.

paſſim, modo ſine notis, aliàs cum ſolius Arnaldi Villanovani commentatiis, frequentiſſimè cum enarrationibus Ioannis Curionis, & Iacobi Crellii.

De iis qui materiam Medicam carmine ſcripſerunt, de verſu Leonino, antiquitate & uſu.

CAPVT IV.

LVcianus dialogo de ſcribenda hiſtoria falsè deridet Callimorphum medicum qui ſe ductum ad ſcribendam hiſtoriam profitebatur quod Æſculapius Apollinis eſſet filius, Apollo autem Muſarum Dux & omnis eruditionis parens. Eodem jure & excuſare ſe poſſent medici Salernitani quod opus ſuum verſu conſcripſerint, niſi potiora haberent conſilii ſui argumenta. Equidem novum non eſt nec inauditum ſcribendi hoc genus apud Medicos, cum ſæculis omnibus qui metro ſcriberent, non pauci *reperti* ſint. Nam ut Orphæum, Muſæum, Homerum, Diagoram, Aratum prætermittam quorum monumenta variis Medicinæ floribus aſperſa ſunt atque illuſtrata; Nicander, Ruffus Epheſius, *Sidites* apud Græcos, Æmilius Macer, Q. Serenus Sammonicus, & Rhamnius Fannius apud catinos longéque plures, egregia quædam opera medica verſu conſcripta poſteris reliquerunt. Eorum autem cenſum atque catalogum nobis dedit Andreas Tiraquellus de Nobilitate capite trigeſimo primo parag 156. ubi *ſcholam Salernitanam* omiſit, quo conſilio neſcio, cum inter eos qui verſu ſcripſerunt poſtremum locum non obtineat. Quod vero ſcribendi hæc ratio frequentiſſimà ac laudatiſſimà uſurpata fuerit Medicis, perſtrinxit Titaquellus, ego vero copioſiſſimè demonſtravi facta enumeratione Auctorum omnium quos Tiraquellus omiſit, quique ab ejus ſæculo in lucem prodierunt. Eorum vero catalogus, qui eſt pene centum & quadraginta Auctorum, hic aſſuere decreveram; niſi rem curioſam magis quam utilem aut neceſſariam ſtudioſis Medicinæ me facturum propoſuiſſem. Eorum nihilominus auctoritate & exemplo diſcemus non tam ſcribendi licentiam Salernitanorum Medicorum quam carminis genus, Græcis incognitum Latiniſque veteribus inuſitatum ſuſpiciendum. Et quidem quod ad Græcos ſpectat,

Poëtæ Medici.

rythmorum nulla apud eos mentio quod obſervarim, ſeu priſcos ſeu neotericos expendamus: unus, quod ſciam, liber manuſcriptus habetur in bibliotheca collegii Emanuëlis Cantabrigiæ, qui rythmos græcos de anima & corpore continet, an vero illi rythmi pedibus certis ligati ſint, necne mihi non conſtat, cum librum nec legerim nec viderim. Neſcius vero non ſum *alliterationes, annominationes, anadiploſes, reſumptiones, repetitiones rythmicas* interdum à veteribus Græcis & Latinis uſurpatas fuiſſe; non affectatas tamen verſuum illas conſonantias, & aſſultus rythmicos qui in *Leoninis* vulgò dictis audiũtur. ἀλφακισμοὶ, βητακισμοὶ, γαμμακισμοὶ, δελτακισμοὶ, &c. hoc eſt recurſus earum litterarũ quæ ſingulis pene paginis occurrũt apud Homerum & Virgilium, ut & cęteræ illæ figuræ orationis lumina. At rythmus in Virgilio rarior ac unius tantum modi, ſi credimus Scaligero Poët. lib. 4. cap. 41. videlicet in participio activo eoque caſu quarto ut in his exemplis patet. *Rythmi Virgiliani.*

Atque hic undautem bello magnumque fluentem.
Ora exertantem, & naves in ſaxa trahentem.
Non tulit inſtantem Phlegeus animiſque frementem.

Si ſint alterius modi, ait eos eſſe rariſſimos. Verum omnis ferè generis exempla rythmica diligens lector apud Poëtam deprehendet, & in nominibus, & in verbis, & in participiis nec caſu ſolum quarto, ſed penè omnibus abſque tamen ulla affectata diligentia. Cæterùm rythmi verſuum revocari debẽt ad ὁμοιόπτωτα καὶ ὁμοιοτέλευτα quæ à Quintiliano lib. 9. Inſtit. oratoria. *cadentia ſimiliter, ſimiliter deſinentia, & eodem modo declinata* appellantur. Quæ quidẽ figura, ſi adſit temperies, orationem admodum exornat, aliàs ut nimium affectata vituperatur. Hanc ſua ætate exagitavit Lucilius apud Agellium lib. 18. cap. 8 in Thucydide irriſit Dionyſius Hallicarnaſſeus, in Apuſcio, Tertulliano, Afris omnibus poſteritas damnavit. Fuit autem imprimis oratorum propria à quibus repſit ad Poëtas, qui ea in uno aut altero carmine uſi fœliciter, integra tandem opera ingenioſo quodam novitatis luxu ducti eo velut flore diſtinxerunt. *Antiquitas verſuũ rythmicorum.*

Porro quæ extiterit verſuum rythmicorum antiquitas & denominatio, certè nihil ab auctoribus relictum aut obſervatum habemus. Extat liber manuſcriptus in bibliotheca collegii S. Benedicti Cantabrigiæ de metris reſonantibus, qui nonnullam nobis ſi haberemus lucem poſſet ſuppeditare, cum artem doceat componendorũ carminum qua

usi sunt poëtæ posterioris temporis in versibus suis resonantibus ; sed cum eo careamus , quod huc & illuc dispersem legimus , quod etiam ingenio & judicio consequi potuimus,non inviti largimur. Consensus omnium est , hoc genus carminis *Leoninum* vocari à *Leonio* seu *Leonino* quodam sancti Benedicti Canonico Parisiensi & Monasterii sancti Victoris religioso , qui eorum quidem non fuit auctor , sed eximius & insignis artifex.Sunt qui à *Leone* dictum velint quasi excelsum, & inter cæteros versus primarium ac veluti regium ; vel quia Leonis instar caudatum; *sed tametsi leoni cauda est,tamen ea ventri non est vel par vel similis ; id quod talibus evenit versibus*, inquit Iulius Scaliger loco laudato. Alii *Æquivocos* appellant , voce sonoq; concordantes, ego ὁμοιοπτώτους, *Consonantes.* Origo ut diximus vetus , sed incerta;si ullus tamen conjecturæ locus est ; arbitror ingeniosos poëtas veneres eas desumpsisse ab Oratoribus quos ea figura videbant commendari. Ex iis autē qui frequentibus ὁμοιοτελεύτοις ἢ ὁμοιοπτώτοις usi sunt , fuit imprimis Caius Plinius cujus opera his flosculis insperſa sunt non sine multa venustate. Vnum tanium exemplum subjiciam ex lib. 9 .natural. hist. c 33. *In conchis* , inquit, *magna ludentis naturæ varietas,tot colorum differentia, tot figuræ planis & concavis , longis,lunatis,in orbem circumactis, dimidio orbe cæsis, in dorsum elatis,lævibus,rugatis , denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto , margine in mucronem emisso,foris effuso , intus replicato , jam distinctione virgulata, crinita, crispa, canaliculatim , pectinatim, imbricatim, undata cancellatim , reticulata in obliquum, in rectum expansa ,perdensata , porrecta , sinuata , brevi nodo ligatis , toto latere connexis, ad plausum apertis , ad buccinam recurvis.* Ingenium & characterem Plinianum arripuerunt sequentes Afri non pari lepore , spissius enim miscuere ista ὁμοιόπτωτα & veneres affectando venustate caruere. Cyprianus , Tertullianus in Pallio, Apuleius in metamorphosi,Minutius Fœlix his lautitiis creberrimi , &eos secuta scriptorum posteritas : Sidonius Apollinaris, Cassiodorus , D Augustinus & pene omnes scriptores Ecclesiastici , ac inter eos Innocentius III. Pontifex Maximus lib. de contemptu mundi,ubi ferè perpetua est ὁμοιόπτωσις.Oratorum exemplo ausi aliquid sunt Poëtæ , quibus ex voto in paucis versibus res successit , sic in pluribus non malè cessit.Primus quem viderim hoc carminis genere scripsisse, vocatur *Theodolus* presbyter natio-

Leoninū carmē.

Auctores qui

ne Italus, qui referente Trithemio lib. de scriptoribus Ecclesiasticis sub zenone Augusto vixit anno Domini quadringentesimo octuagesimo. Ejus liber Eglogarum & liber de Contemptu mundi Lugduni typis excusi sunt opera Ioa. Kænerii ann. 1338, Cum Theodolo exivit *Faceti* liber moralis, Leonino quoque versu compositus, sed quo tempore penitus ignoro. Nec mihi constat de libro *Floreti* iisdem rythmis conflato, qui simul cum illis editus est. *VVilleramus* Abbas Marspurgensis ordinis sancti Benedicti anno millesimo septuagesimo mysticam explanationem in Cantica Canticorum eodem versu emisit. Sequenti seculo circa annum millesimum centesimum, floruit quoque *Leonius* ille sancti Benedicti Canonicus, qui quod in illo scribendi genere excelleret, nomen suum versibus rythmicis concessit. Iisdem versibus emisit *Gualterus Disse* Carmelita Burdegalensis de Schismate librum unum anno millesimo trecentesimo nonagesimo. Dicitur etiam *Ioa. de Botonia* versus resonantes de bello Trojano, de conjugio, de confessione, de curia Romana, de Susanna condidisse, qui libri extant manuscripti in bibliothecis Anglorum. Fuit & quidam *Raymundus* hoc carmine celebris, cujus versus nonnulli circunferuntur. Habeo quoque cujusdam *Raymundi* summulam septem sacramenta Ecclesiastica ingenioso hoc carmine complectentem. *Gottofredus* Viterbiensis Notarius Regis Conradi tertii, & Friderici primi Imperatoris, Pantheon sive universitatis libros chronicos viginti, omnes omnium sæculorum & gentium historias complectentes versu Leonino edidit; opus hercle admirabile & elaboratum Alexander dictus de Villa Dei patria Dolensis, Ordinis Fratrum Minorum anno millesimo ducentesimo quadragesimo florens, doctrinale puerorum edidit eodem versu Leónino, quod opus diu loco eodem fuit apud Grammaticos, quo nunc apud nos Donatus, Despauteriusque habentur: cum juberentur pueri ejus versus memoriæ mandare. *Scholia Salernitana* de valetudine tuenda seu *Medicinæ florem* librum emisit an. 1100. quem *Ioa. de Mediolano* ejus alumnus composuerat. *Otho Cremonensis* vetsus centum quindecim de electione meliorum simplicium ac specierum medicinalium scripsit rythmo Leonino. *Incertus* quoque auctor de duodecim lapidibus Rationali Pontificis Iudæorum apud Marbodeum de gemmis, ut non recensem infinita epigrammata, epitaphia, conscriptiones, & alios hujusmodi poëticos flores à qua-

Leonino carmine scripserunt.

tuordecim ferè ſæculis extantes quorum tædioſa eſſet enumeratio.

Primæ differentiæ carminis Leonini.

CAPVT V.

IVcundior erit differentiæ carminis *Leonini* inveſtigatio, cum à nemine exactè tradita ſit. Sunt ergo verſus Rythmici vel *Artificioſi* qui mẽſuras, pedes & numeros metri ſervant, vel *vulgares* & minimè artficioſi. Artificioſi duplices ſunt, *Adſonantes* ſeu *Conſonantes* ſimpliciter, & præterea *Concordantes*. Illi in ſolo rythmo conſiſtunt, hi voces habent aut rythmos communes duobus aut pluribus verſibus.

Adſonantes verſus. Concordantes.

Adſonantium duæ ſpecies: κοιλιάπτωτος, in quibus venter adſonat caudæ, & σωκεφάπτωτοι, in quibus cauda caudæ reſpondet. Ex iiſdem duabus miſtum quoddam genus exurgit omnium difficillimum, παντάπτωτος, quaſi dicas *undique conſonans* ventribus & caudis.

Κοιλιάπτωτος verſus cum ſimplex eſt ventrem habet caudæ reſpondentem; ſpectaturque ejuſmodi rythmus in uno & ſolitatio verſu quemadmodum videre eſt in hoc Epithaphio Ducis Sicelæ qui obiit anno 1101.

Κοιλιάπτωτος tres ſpecies habet.

Linquens terrenas migravit Dux ad amœnas
Rogerius ſedes, nam cœli detinet ædes.

Prima ſpecies.

Aut in iſto à Thoma Moro compoſito

Hic jacet Henricus, ſemper pietatis amicus
Nomen Abyngdon erat, ſi quis ſua nomina quærat,
VVellis hic Eccleſia fuerat ſuccentor in alma,
Regis & in bella cantor fuit ipſe capella,
Millibus in mille cantor fuit optimus ille
Prætet & hæc iſta fuit optimus orgaqueniſta, &c.

Eadem ratio ſervatur in hoc tetraſtico in ludum Scaccorum compoſito.

Ludus Scaccorum datur hic correctio morum,
Non tantum morum regimen, ſed & officiorum
Miles regalis, & corrigitur popularis
Si ludi luſum moram vertamus ad uſum.

Secunda ſpecies.

Varius autem eſt & perfectus hic verſus cum caput ventri & caudæ adſonat, ut in hoc diſticho trito & vulgari.

O Valachi, veſtri ſtomachi, ſunt amphora Bacchi

Vos estis, Deus est testis, teterrima pestis.

Et in hoc altero de tribus hominis hostibus dæmone, mundo & carne.

Dæmon agit tumidum, mundus cupidum, caro fœdum;
Dæmon instinctu, mundus factu, caro tactu.

Quodsi caput ventri solum adsonet, non etiam caudæ, erit imperfectus, requirit enim alium versum sequentem, cujus cauda suæ caudæ respondeat. Hoc artificio viginti sex versus continuos Theodolus posuit libro de Contemptu mundi quos hîc appono ob elegantiam non vulgatem. *Tertia species.*

Pauper amabilis, & venerabilis, est benedictus;
Dives inutilis, insatiabilis est maledictus,
Qui bona negligit, & mala diligit intrat abyssum;
Nulla pecunia, nulla potentia, liberat ipsum.
Irremeabilis, insatiabilis illa vorago;
Hîc ubi mergitur, horrida cernitur omnis imago.
Hæc cruciamina per sua crimina proveruere
Vir miserabilis. Evaque flebilis, hæc subiere.
Iussa Dei pia, jussa salubria si tenuissent.
Vir neque fœmina nec sua semina morte perissent.
Sed quia spernere, jussaque solvere non timuere,
Mors gravis irruit, hoc merito fuit, & periere.
Ianua mortis, passio fortis crimen eorum
Attulit orbi semina morbi totque malorum.
Illa parentes atque sequentes culpa peremit
Atque piarum delitiarum munus ademit.
Flebile factum dans cruciatum dansque dolorem;
Illa mereri perdere veri Regis amorem,
Tam lacrymosa tamque perosa merte perire
Atque ferorum supplicorum claustra subire;
Est data savam causa per Evam perditionis,
Dum meliorem sperat honorem voce draconis.
Hæc malè credens nos quoque lædens crimine magno:
Omne tristi subdidit isti sæcula damno.
Stirps miserorum plena dolorum postea crevit,
His quoque damnis pluribus annis subdita flevit.

Σωκεφάτωτοι versus habent caudam caudæ respondentē: Iul. Scalig. vocat *Echicos*. Verum quia ejuscemodi vocabulum potius pertinet ad singulares versus, in quibus adest extremæ vocis responsio ac repetitio per elisionem facta ut in his versibus, *σωκεφάτωτοι duas species habet.*

Fœmina dira viri nex est & terribilis lis,
Exercet meutes fraternas grata malis lis;

quam in duobus aut pluribus verſibus cauda adſonantibus in quibus conſiſtit ratio hujus rythmi; idcirco malui verſus eos vocare σωυεφαπτώτυς, id eſt, *cauda conſonantes*. Suntque hi propriè quos Majores noſtri *Leoninos* dixerunt. Nam *Leonius* canonicus quadraginta tres verſus eodem rythmo conſonantes elaboravit ut videre eſt apud Paſchalium de origine rerum Gallicarum lib. 7. cap. 2 Hoc carminis genere ſcriptus liber *VVillerami*: *Facetî & Gottofredi*. Porro ſi duo tantum verſus cauda adſonent facilis labor; arduus magis ubi idem rythmus in pluribus ſervatur; velut in carmine prædicto Leonii, & in ſequentibus verſibus Floreti in quibus de peccatis contra Spiritum ſanctum agit.

Prima ſpecies.

Altera ſpecies.

Qui peccat nimium præſumens de pietate,
Vel qui deſperat de divina bonitate;
Aut induratus non ceſſat ab impietate:
Et qui fratris odit virtutes improbitate,
Impugnans verum certus ſine commoditate
Quem non ſine piget de culparum gravitate,
Contra pneuma ſacrum peccat ſpreta deitate
Quæ primæ quinque culpæ vix ſunt relevatæ,
Sexta caret venia quia corruit immediate.

Ex κοιλιαπτώτοις & σωυεφαπτώτοις ſimul concurrentibus exurgit genus carminis mixtum, ingenioſum & artificiale cæteriſque longè difficilius; quod παντάπτωτον hoc eſt *undique ventre & cauda adſonans* non inepto prorſus vocabulo diximus appellari. Ejus ut præcedentium diverſæ ſunt ſpecies. Primi generis eſto hoc exemplum.

παντά-πτωτος *multas habet ſpecies.*

Funde vinum, funde, tanquam ſint fluminis undæ
Nec quaras unde, ſed fundas ſemper abunde,

Prima ſpecies.

Et iſtud.

Cum Medicus tu ſis, tu ſcis medicamina tuſſis,
Tuſſio non tuſſis, ſum malè, tu benè ſcis.

Rurſuſque illud

Stat foris ante fores Michaël, dicens quod honores
Immutant mores, varo tamen in meliores.

In his primo ſingulis verſibus venter caudæ reſpondet, in utriſque venter ventri & cauda caudæ. In ſecundo genere habemus iſtos verſus Theodoti.

Secũda ſpecies.

Pauper amabilis & venerabilis eſt benedictus,
Dives inutilis inſatiabilis eſt maledictus.

In quibus caput & venter primi verſus inter ſe conſona, capiti & ventri ſecundi verſus adſonant, cauda caudæ. Tertiæ ſpeciei afferam verſus, quos in monaſterio quon-

Tertia ſpecies.

dam Cumlbitzenſi, nunc vero venationi Principis deſtinata domo exſcripſi cum apud Philippum Pomeraniæ ducem agerem anno 1612. Affixi autem erant verſus juxta Chriſti imaginem in cruce pendentis.

Æneus hic coluber cruce luguber, ipſe ſaluber
Atque cruore ruber, vitæ faber, omnibus uber,
Omne fugans tuber & culpæ vexile ſuber
Hunc puer, hunc puber nunc fugat canus & uber.

In quibus quidem carminibus duo priores verſus capite, ventre, cauda conſonant; reliqui duo ventribus & caudis, ſed eodem divite rythmo.

Aliæ differentiæ verſuum rythmicorum artificialium.

CAPVT VI.

Concordantes.

HActenus de prima ſpecie artificialium rythmicorum quos *Conſonantes* vocavimus, ſequuntur *Concordãtes* verſus qui voces habent vel rythmos communes duobus aut pluribus verſibus. Eorum ut præcedentium aliquot ſtatui poſſunt differentiæ, quæ quia aliqua nomenclatura commodè deſignari à me nequeunt, ſubjectis exemplis demonſtrantur. Primi generis exemplum eſt cum uni ventri ab uno principio enato plures caudæ concordant, ut cernere eſt in ſubjecto exemplo. *Prima ſpecies.*

Dum Manducatis { *Vultus hilares habe* / *Sal cultello capi* / *Quid edendum ſit pet* / *Non depoſitum capi* } *atis,*
{ *Rixas, murmur fugi* / *Membra recta ſede* / *Mappam mundã tene* }
{ *Ne ſcalpatis cave* / *Nullis pariem tribu* / *Morſus non rejici* / *Medicum ſed crebro bib* }
{ *Grates Chriſto refer-* }

Secũda ſpecies.

His verſibus affines ſunt ſequentes en Theodolo de contemptu mundi.

In re terrena { *Nihil aliud eſt niſi pœ-* / *Labor eminet atque cate-* / *Nec lex nec juris habe-* }
A re terrena { *Sanctorum mens alie-* / *Requies removetur amœ-* / *Procedunt mille vene-* } *na.*

Pro re terrena { Procul est homo luce sere- / Manus ensem tractat ege- / Dives versatur are- } na.

De re terrena { Non sit tibi plena crume- / Tua mens non fiat amœ- / Sit tibi gloria ple- } na.

Tertia species. Quibus quidem atque similibus carminibus contraria sunt ea quæ habent ventrem à diversis principiis e natum, cum una cauda atque simplici consonantem atque concordantem, cujus generis non memini me ullum exemplum vidisse. Si usquam occuraerjt debet in hunc locum revocari.

Quarta species. Alterius generis exemplum est cum unus venter ex diversis principiis enatus uni caudæ versus varios claudenti atque terminanti respondet atque concordat.

Arbore sub qua- / Quod primus A- / Sed postremus A- / Damna prioris A- / Si non primus A- / Non postremus A- } dam { Dicta clericus A- / Peccavit in arbore qua- / Natus de Virgine qua- / Reparavit in arbore qua- / Peccasset in arbore qua- / Moreretur in arbore qua- } dã.

Quinta species. Tertii generis carmina habent voces & tythmos duobus versibus communes, ut patet in hoc disticho.

Et canis in sylvis venatur & omnia lustrat;
Et lupus in sylvis nutritur & omnia vastat.

Voces utriusque versus communes sunt *in sylvis*, & *omnia*, rythmi communes habentur in *venatur*, *nutritur*, & in *lustrat*, *vastat* quod potes observare in eodem disticho hac ratione ordinato atque digesto.

Et canis / Et lupus } in sylvis { venatur / nutritur } & omnia { lustrat. / vastat.

Sexta species. Quarta species & postrema habet omnes syllabas & rythmos duobus ubique versibus communes & concordantes, ut videre licet in sequenti disticho.

Quos anguis dirus tristi mulcedine pavit,
Hos sanguis mirus Christi dulcedine lavit.

Id autem melius observabis si hoc artificio describas.

Qu / H } os { an / san } guis { di / mi } rus { tri / Chri } sti,

{ mul / dul } cedine { pa- / la- } vit.

Qua quidem ſpecie nihil ingenioſius, nihil difficilius excogitari poteſt.

De rythmis inartificialibus & genere carminum Salernitanorum.

CAPVT VII.

QVi certis pedibus & menſuris ligati ſunt & vincti, artificiales verſus vocavimus, ſeu fuerint in genere Heroico; ſeu Elegiaco, ſeu Epico, ſeu mixto. Heroico ſcripſit *VVilleramus*, Elegiaco *Gottofridus*, ſed eo artificio, ut duos verſus Sexametros præmiſerit, tertium ſemper ſubjunxerit pentametrum-Sic ille in hiſtoria de Enoch & Elia.

Finibus oceani maris eſt locus ultimus orbis,
Qua penitus nullis agitantur tempora morbis.
Eſt ibi temperies, perpetuata quies
Eccleſiam ſancti ſub ea regione Mathæi
Sanctifici tenuere viri, monachi Galilæi
Dantes Britannis dogmata ſancta Dei.

Qui ordo totius eſt operis. Hexametro & Pentametro hoc conflatum eſt epigramma.

In cratere meo Thetis eſt conjuncta lyæo;
Eſt dea juncta Deo. ſed ea major eo.
Nihil valet hic vel ea niſi ſint ambo phariſæa,
Amodo propterea ſit Deus abſque dea.

Legi alicubi elegiam integram Trojæ excidium hoc genere carminis complexam, cujus quatuor priores verſus in memoriam redierunt, quos hic appono ob venuſtatem eximiam.

Pergama flere volo fato Danaïs data ſolo;
Solo capta dolo, capta redacta ſolo.
Paſſa modo Paridem; Priadem modo, Theſea pridem;
Eſt factura fidem ne redeas in edem.

Longioris eſſet otii ſingula hic velle recenſere. Tranſeo ad verſus rythmicos *inartificiales, vulgares & communes*, qui nullis pedibus adſtringuntur, ſed in ſolo ſyllabarum numero atque rythmo conſiſtunt. Hoc artificio pleroſque habemus compoſitos hymnos Eccleſiaſticos, & quas vocamus *Proſas*, in quibus pia & ſeria tractantur: quod idcirco moneo, quoniam hos rythmos fere ſemper ad nugas & locos video detortos fuiſſe, ut in ſubjectis exemplis cernere eſt.

Meum est propositum in taberna mori,
Et vinum apponere sitienti ori,
Vt dicant cum venerint ebriorum chori
Bacchus sit propitius huic potatori.

In Germania dum studiosus juramento Rectori se adstringit,& fit ut dicitur *Scholasticus juratus* ; hanc illi cantilenam concini audivi,à Luthero , ut dicunt , institutam.

Salvete candidi hospites,
Conviviumque sospites,
Quod apparatu divite
Hospes paravit,sumite,
Mos est cibum magnatibus
Condire morionibus
Nos dum jocamur crassius,
Bonis studemus moribus,
Lignum fricamus horridum
Crassum dolamus rusticum,
Cur vũ quod est hoc flectimus,
Crassum quod est deponimus,
Beanus iste sordidus
Altis spectandus cornibus,
Vt sit Novus Scholasticus,
Providerit de sumptibus.
Interea dum ludicro
Tempus datis spectaculo,
Frontem severam ponite
Frontem serenam sumite.

His vero rythmis nihil humilius aut facilius est ; operosiores paulò existuut *Gualteri Disse* Carmelitæ rythmi,cui hoc proprium fuit ac peculiare , ut post tres versus nullo pede ligatos,quartum subjiceret pedibus adstrictum , eumque vel ex probatis auctoribus, vel ex parœmiis vulgaribus desumptum. Exordium libri hujuscemodi est.

Heliconis rivulo modice conspersus
Vereor ne pendere sim verborum mersus
Sed quia jam labitur mundus universas
Incipe Mœnalios mecum mecum mea tibia versus.
Rythmis dum lascivio ,versus dum propino ,
Rodet forsan aliquis dente me canino;
Quia nec afflatus sum spiritu divino
Neque labra prolui fonte caballino.

Extat & similis lusus qui dicitur cuidam *Raymundo* usitatus fuisse , sed tres ejus priores versus pedibus ligati erant, quartus ex aliquo etiam poëta celebri desumebatur , quod observabis in hoc tetastrico.

Vt mens se videat posita caligine fumi,
Quis votat apposito lumen de lumine sumi ?
Quod si perfectè nequeo res edere cunctas ,
Vt desint vires, tamen est laudanda voluntas.

Vt est ingenium hominum atque industria , plures excogitari posse versuum rythmicorum differentias non inficior; quas tamen non exequor scrupulosius ut potè ad rem præsentem minimè necessarias. Libuit tamen aliquantulum his,ut ita dicam, nugis immorari , ut in quo genere ryth-

micorum versuum essent Salernitani faciliùs adverteremus. Esse verò ex Artificialibus κοιλιαπλώτοις, nemonon videt, cum ventri cauda adsonet, licèt interdùm occurrant σωμεφάπλωτοι, seu *Leonini* proprèdicti in quibus cauda caudæ respondet ut in his duobus.

In quo genere sũt versus Salern.

Lenit & humectat, solvit sine febre butyrum
Incidit, lavat, ac penetrat, mundat quoque rerum.

Consilium Scholæ Salernitanæ in his rythmis scribendis.

CAPVT VIII,

POst tam longum & tædiosum excursum, tanquam à diverticulo redeundum tandem est in viam, ut quo consilio adducti sint Salernitani Medici ad *florem* hunc medicinæ carminibus rythmicis consignandum aperiamus. Duæ autem mihi rationes videntur potissimæ hujus instituti. Prior *Consideratio Principis* cui librum adornabant. Is autem erat natione Nortmanus; ut apud Nortmanos genus hoc carminis tritum, familiare, jucundum. Nihil penitus apud eos æterna dignum memoria consignabatur nisi eo carmine. Primi eorum Ducis Rollonis habemus epitaphium hujus compositionis.

Salernitan. cur carmine scripserunt.

Dux Nortmanorum cunctorum norma bonorum,
Rollo ferus, fortis, quem gens nortmanica mortis
Invocat articulo, hoc jacet in tumulo.
Ipsi provideat tua sic clementia Christe,
Vt semper videat cum cœtibus angelicis te,
Filius atque Dei propitietur ei.

Ejusdem farinæ epitaphium positum ejus filio Guillelmo.

Rollonis nalus Guillelmus longa vocatus
Spata, Deo gratus, jacet hic tumulatus.
Panem canonicis in honore Dei genitricis
Contulit: ergo pia juvet ipsum virgo Maria;
Et qui cuncta videt, sibi vivo pane frui det.
Anno centeno novies duo cum quadrageno
Deficit in membris ter sæva luce Decembris
Cum nato cunctis escas tribuente quiescas,
Qui panem Christi pro matris honore dedisti.
Qui dedit hoc munus hunc salvet trinus & unus.

Guillelmo notho in Angliam proficiscenti apparuit Cometes de quo fuit sequens distichum.

Anno milleno sexageno quoque seno
Anglorum metæ flammas sensere Cometæ.

Cujus distichi eo lubentius memini, quod ab Astrologis observatum fuit eum Cometam duas caudas ad meridiem tendẽtes habentem significasse novam Regis mutationem & colliga-

Nota Cometa.

tionem seu conjunctionem duorum imperiorum Deniquè ut verbo absolvam, omnia antiquitatis rudera Nortmanorum his carminibus plena; ut idcirco conjectura sit Nortmanos eo carminis genere delectatos ansam dedisse Salernitanis medicis ut librum iisdem versibus adornarent. Conjecturam firmat alia à me facta observatio in historicis Salernitanis. Apud enim omnia epitaphia, inscriptiones, programmata antequam Nortmani Apuliam occuparent, versu minimè rythmico consignata; at regnantibus Nortmanis omnia rythmo designata. Supra attuli epitaphium Rogerii, sequitur Iordani.

Princeps Iordanus Ricardo principe natus,
Quæ patet incœpit prius hæc implenda recepit.

In fenestram instauratam hæc carmina edi.

Vultu jocondo Roberto dante secundo
Pulchra fit hæc extra satis intus & ampla fenestra.

Altera fuit *discentium commoditas*: faciliùs enim mandantur memoriæ versus quam soluta oratio, *ipsa enim quæ proponuntur* (inquit vir sapiens) *per se multum habent ponderis, si aut carmini intextæ sunt, aut prosa orasione in sententiam coacta.* Eleganter Verulamio lib. 5 de augmentis scientiarum cap. 5. dixit similiter *carmina faciliùs disci memoriter quam protã. Si enim hæretur in aliquo verbo, subest prænotio, tale debere esse verbum quod conveniat cum versu; quæ pronotio est artificialis memoriæ pars prima*, sed inter omnes versus rythmici maximè memoriam juvant, delectando, & resonando. Ex ventris rythmo rythmum caudæ deprehendimus vel è contrà, & ex rythmo voces & voces & vocabula. Si quis nostris conjecturis potiores ac meliores protulerit, libenter illi acquiescam. Nec enim is sum qui ut est apud Herodot. lib 1. Persarum ad instar. μὲ ἔτι ἀνθρώπων μάκρῳ τὰ πάντα ἄριστον, τοὺς δὲ ἑκαστάτῳ οἰκέοντας ἀπ' ἐμοῦ κακίστους, hoc est, *me longè optimum omnium hominum, eos autem omnium pessimos esse qui à me longissimè habitant*, memor illius sententiæ Theognidis.

ἔστι τὸ μὲν χεῖρον τὸ δ' ἀμεῖνον ἔργον ἑκάστου.
οὐδεὶς δ' ἀνθρώπων αὐτὸς ἅπαντα σοφὸς.

Est aliud quiddam prius, aliud verò meliùs opus singulorum hominum. Nullus enim eorum in omnibus sapiens est.

Ordo totius operis Salernitani in hæc editione servatus.

CAPVT IX

SApienter ut omnia Aristoteles dixit lib. 8. Physic. c. 1. τάξιν πάσαν ἔτι λόγον, *ordinem omnem rationem esse*: nec enim unquam à ratione sejunctus est ordo memoriæ parens, artium opifex & instaurator, omnisque pulchritudinis ac delectatio-

his auctor. Optimè siquidem à Galeno lib. 2. de diebus critic. c. 2. definitum est *omne pulchrum, simul esse & pulchrum & ordinatum*, affirmavitque Xenophon[b] οὐδὲν οὕτως οὐδὲ εὑρήσον, οὐδὲ καλὸν ἀνθρώποις ἄν βίῳ ὡς ἡ τάξις. Cùm ergo apicem & adminiculum doctrinæ in uno versari ordine animadverterem; nihil mihi antiquius fuit in renovando hoc opere, quàm doctrinam Salernitanæ scholæ ad certum quemdam cogere ordinem, capita singula huc & illuc sparsa, & absque methodo disseminata in artem revocare, partemque illam Medicinæ quæ *de valetudine tuenda* disputat, certo & definitò ordine exhibere. Erat quidem ea Medicinæ pars toto hoc operè diffusa, sed tam confusè & inordinatè propter scribendi novitatem, ut libertatis poëticæ potiùs argumentum, quam medicæ artis documentum sapere videretur. Quamobrem imprimis totum opus in hunc ferè ordinem coëgi; ut quoniam *victus ratio causas* sanitatis & ejusdem *signa* contineret, *duas quoq;* illa omnino *partes* posside ret, αἰτιολογικὴν quæ de *causis* sanitatem, vel *perfectam* conservantibus, vel *labantem* erigentibus, ageret, & σημειωτικὴν quæ *argumenta* & *signa* dignoscendæ sanitatis explicaret. *Prior* illa, quod sanitatem ut dixi *integram* custodiret; quodque eamdem velut *nutantem vitubantemque* sustineret; rursum à me in *duas* divisa est *partes*, φυλακτικὴν & θεραπευτικὴν, *Illa* prior, potior, & prolixior, quia εὐεξίαν conciliat per sex res nonnaturales vulgo dictas, in *sex sectiones* partita fuit *Prior* est de *Aëre*, *Altera* de *Cibo*, & *Potu*, *Tertia* de *Motu* & *Quiete*; *Quarta* de *Somno* & *Vigilia*; *Quinta* de *excretis* & *rejectis*; *ultima* de *Animi pathematis*: θεραπευτικὴ vero vel *generalis* est, quatenus scilicet præcepta quædam tradit generalia sanitatis firmandæ; vel *particularis*, prout prospicit incommodis singularum partium, ut potè capiti, oculis, auribus, dentibus, voci, stomacho & cæteris. His tandem omnibus succedit Σημειωτικὴ, quæ beneficio *partium corporis, temperamenti & compositionis* sanitatis *signa* investigat. Atque illa est rerum series & ordo, in quem opus Salernitanum reduximus; quod quidem nobis consilium erat unico volumine in lucem emittere, nisi rerum pulchritudine & necessitate ducti, prolixiores fuissemus in nostris Animadversionibus, quam aut cogitare, aut sperare potuissemus. *Ordo & series totius operis.*

Alterum quod in hac editione præstamus, *Animadversiones sunt* nostræ singulis capitibus affixæ, quæ commentarii locum habere possunt. Proposucram autem initio commentationes *Arnaldi Villanovani* opera & diligentia *Ioannis Curionis* & *Iacobi Crellii* locupletatas: nostris animadversionibus præfigere, idq; præstitimus ad caput usque tertium sectionis secun- *Animadversiones novæ.*

dæ: ſed cum in manus meas perveniſſent commentationes eædem impreſſæ Frãcofurti, Genevæ, & Monſpeſſuli opera Franciſci Choüet Typographi, atque auctiores factas terſiores & elegantiores ſtudio & induſtria viri clariſſimi atque doctiſſimi *Coſtanſonii* animadverterem, recudendas eas curavi, utpotè utiliſſimas & ſtudioſis medicinæ apprimè neceſſarias.

Additiones. Cum autem nonnullæ ſectiones leviter à Salernitanis delibatæ eſſent, nobis curæ fuit ſupplere ea, quæ ad cujuſque partis intelligentiam deeſſe videbantur: idcirco interdum prolixiores fuimus, noſtriſque animadverſionibus multa aſperſimus, quæ vel ſplendorem addere, vel gratiam operi conciliare poterant, quamquam, ut verum fatear, rerum potiùs quam verborum magis fuimus ſtudioſi, quod operarum laborẽ ſequi cogeremur. Sincero enim animo teſtamuri, primum noſtrum artographum & ipſa analecta maculis & lituris conſpurcata Typographi operis inſerviiſſe, quod tranſcribendi nedum relegendi atque emendandi tẽpus non concederetur. Hinc quoq; factũ eſt, ut nonnullæ contra mentem noſtram irrepſerint, & infinitæ mendæ, quas enumerare tædioſum mihi & lectori eſſet.

Caſtigationes additæ & emendationes. Præterea plurimos virorum clariſſimorum errores deteximus & aperuimus; eo tamen temperamento, ut quantum in nobis fuit, abſtinuerimus convitiis, quæ viro probo & veritatis amanti indigna judicamus. Vna veritatis indagandæ ſollicitudo & cura, nos in hoc bellum deducit, in quo nihil irato, nihil hoſtili animo patratum. Si quid à me peccatum ignorantiâ fuit, paratus ſum revocare, ubi contrariæ rationes comparebunt. Plurima quoque loca Hipppocratis, Galeni, veterumque auctorum ex occaſione emendata à nobis fuere, jure an injuria æquus lector judicabit.

Multis autem in locis ex manuſcriptis codicibus addimus pleraque ad *victus rationem* pertinentia; quæ diſtincta ab aliis hoc ſigno ,, deprehendes: ſed & inſuper ſolis noſtris animadverſionibus illuſtrata ſunt, quo uno argumẽto nonquam antè edita produntur. *Verſus adjũcti.* Multos alios verſus ex manuſcriptis illis omittimus, quod ad aliàs medicinæ partes potiùs quam ad hygeinem (quam unam hic tractamus) pertineant. Decrevimus tamen in calce operis omnes illos verſus prout in membranis noſtris continentur, in lucem emittere, ſinc ſcholiis, ne quiſquam deſiderare quicquam poſſit.

Indices. Denique *Indicibus* neceſſariis carere iſtud opus noluimus, quapropter *priorem* Indicem damus ſectionum & capitum: *ulterum* quæſtionum in toto volumine tractatarum; *tertium* Auctorum & emendatorum & citatorum; *poſtremum* tandem rerum & verborum memorabilium.

DE CONSERVANDA

DE CONSERVANDA BONA VALETUDINE, liber Scholæ Salernitanæ.

PARS PROPHYLACTICE de cauſis Sanitatis agens.

SECTIO PRIMA. DE AERE.

Operis inſtitutum.

ANglorum Regi ſcribit Schola tota Salerni:
Si vis incolumem, ſi vis te reddere ſanum,
Parce mero, cœnato parum, non ſit tibi vanum
Surgere poſt epulas, ſomnum fuge meridianum,
Ne mictum retine, nec comprime fortiter anum,
Curas tolle graveis, iraſci crede profanum,
Hæc bene ſi ſerves, tu longo tempore vives.

PRæſens hic liber à doctoribus Scholæ Salernitanæ in gratiam Regis Angliæ conſcriptus, multa & varia conſervandæ bonæ valetudinis præcepta complectitur.

In hoc autem capite octo imprimis generatim referuntur, quæ nos ſingulatim deinde, ac ſuo quodque ordine explicabimus.

Primum ergo eſt, ut tuendæ ſanitatis ſuæ ſtudio-

sus, anxiferas, graveis, & pertinaces curas relaxans, ex animo penitus exterminet. Curæ enim corpus vehementer extenuant & exiccant, somnum impediunt, perpetuisque vigiliis conficiunt, vires destruunt, febres etiam accendunt, ac gravissimis valetudinibus initia præbent, ipsæ quoque melancholiam generant, pariterque calorem innatum resolvunt, & extinguunt, & magis si diutius durârint: Autor Galenus cùm multis aliis locis, tum præcipuè Aphor. lib. 2. comment. 28. & lib. 3. comment. 31. & de tuenda sanitate libro primo, capite 11.

Cura.

Sub eodem præcepto comprehendi debent & Tristitiæ, quæ & ipsę corporis naturam frigiditate & siccitate corrumpunt, id quod Salomon cap. 17. Proverbiorum suorum attestatur: Spiritus tristis, inquit, exiccat ossa. Sed cùm omnis mœstitia generandæ melancholię vim habeat, quò tamen vehementior ac diuturnior hæc affectio fuerit, eò plus adfert periculi. Nam extra hoc, quòd corpus macie paulatim extabefacit, cor etiam ipsum immodicè constringit, spiritum obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, judicium obscurat, & memoriam obtundit. In mœroribus item fortibus, uti à Nemesio cap. 20. de natura hominis ex 3. lib. demonstrationum Galeni refertur, biliosa quædam superfluitas consuevit in ventriculum defluere, & multò magis quum ipse malè affectus fuerit, quæ sanè molestiam exhibet, ut non prius à mœstitia, & cruciatu cesset, quàm superfluitas illa vomitu ejecta fuerit, id quod Galenus etiam aphor. l. 6. comm. 50. attestatur.

Tristitiæ.

Idem de timore quoque intelligendum: nam & ipse intrò & ad principium, tum spiritum, tum

Timor.

sanguinem unà cum refrigeratione eorum, quæ in summo corpore sunt, abducit ac contrahit: itaque etiam pulsus tum arteriarum, tum cordis iis, qui timent, minimi ac maximè imbecilli sunt, partes in superficie positæ algent, corpúsque palleſcit, tremor incidit, vox interrumpitur, & vires denique convelluntur omnes. Quod autem in tristitia paulatim patiuntur homanes, id in timore confertim accidit, dissidentibus scilicet inter se passionibus iis non toto genere, sed magnitudine & vehementia. Itaque etiam ob timorem & immensum mœrorem nonnulli repentina morte interierunt, quòd scilicet imbecilla suapte natura animula eorum sub valido affectu oppressa, confertim extincta & suffocata sit: quemadmodum luculenter & perspicuè docet Galenus lib. 2. cap. 5. de causis Sympt. Quippe extingui eam accidit propter affectus ipsius naturam, ut cujus generatio in refrigerando consistat: Suffocari autem eo quòd totus sanguis unà comemet, atque ad principium deferatur, Cujus sanè rei insignia exempla extant apud Plinium lib. 7. cap 36. naturalis historiæ. Quocirca eum, qui sanitatis suæ tuendæ curam susceperit, cane pejus & angue omnia illa, quæ non aspectu & auditu modò, verùm & mentis agitatione tristia existunt, fugere oportebit. Quod Aristoteles quoque innuisse videtur, cùm Problemate 5. Sectionis 7. scribit: ὑποθυμίαν incidisse quandoque, qui homines suffocari laqueo vidissent solum.

Hoc tamen ignorandum non est, quòd obesis nonnullis, quibus corpus immodicè plenum est, ac iis etiam qui spiritus admodum mobiles & calidos habent, interdum utile sit, si curis, timore, & tristitiis conficiantur, quò nimirum spiritus ca-

lor hebetetur, & nimia moles, quæ corpus onerat, extenuetur aliqua ex parte atque auferatur: id quòd uno ore confirmant, Paulus Aegineta, lib. 8. cap. 57. Aetius lib. 4. cap. 33. & Rhazes lib. 4. cap. 9. ad Almansorem.

Ira. Secundum, ut ab ira temperet. Nam cum Ira sit fervor quidam, ac vehemens motus caloris in ipso cordis corpore, qui in extimas tandem partes cum impetu diffundatur, ut eam planè dilucidéque Galenus lib. 1. cap. 4. de different. feb. & in libro de causis morborum, cap. 2. definit, necessariò corpus ipsum immodicè calfacit & exiccat, quò fit ut febrem nonnumquam accendat, in iis præsertim corporibus, quæ in se admissam caliditatem longo tempore retinere natura apta sunt. Etsi enim motus cordis sedetur, in hisce tamen remanet calor prȩter naturam, atque inde hominem febricitare contingit. Quidam etiam ira commoti quasi attoniti, ac extra se positi videntur. Sunt præterea qui impotenti ira impetuosius concitatos, ἀποπληξίαν incidisse multos, repentéque animam expirasse, nonnullos verò furore, comitialis morbi accessione, σπασμῷ, convulsione, podagra, & articulorum maximè ac totius corporis tremore comprehensos, concidisse, tradant. Obstat etiam animi judicio, rationis opera perturbat, &, ut Cicero ait, ira præsente nihil rectè fieri potest, Offenduntur autem ab ira potissimum, qui temperaturam corporis totius calidiorem, quàm par sit, aut morbo, aut natura consecuti sunt, præcipuè quando cor & caput naturali intemperie immoderatè fervent, aut aliquo adventitio calido affectu laborant.

Irasci utile. Animalibus tamen vitiis, morbis frigidis, & natura frigidiori cordi & capiti, Galeno lib. 6. epi-

dem. part. 5. comment. 9. autore, ira non leve præsidium adfert, innatum enim calorem in ipsis jam torpescentem excitat adaugétque. Quod Hippocrates etiam libr. 2. epidem. part. 4. in eum scribens modum confirmat: Diligentia, inquit, adhibenda est, ut excandescentia inducatur, & caloris reparandi, & sanguinis in vasa subter cuticulam colligendi gratia. Quocirca ipsa à perfrigeratis, pallido colore præditis, & καχεξία laborantibus, ex quibusdam intervallis, & temporibus opportunis assumenda est, non sanè ita continenter, ut facultas offendatur, sed perinde ut exercitationes innatum calorem corroborantes, non immoderatas facere oportet, sed tum opportunè, tum moderatè assumere, ita & excandescentiam, si præclariss. medicinæ scriptoribus, Gal. lib. 3. cap. 20. de difficul. respir. Paulo lib. 1. cap. 58. & Aëtio lib. 4. cap. 34. credendum est.

Tertium, ut moderatè vino utatur, vinum enim modicè haustum nativum calorem adauget teste Gal. cap. 4. de causis morborum. Ubi verò immoderatius bibitur, quàm ut vinci possit, tantum abest, ut animal calefaciat, ut etiã frigidiora vitia gignat, quemadmodum copiosè Gal. l. 3. c. 5. de temperamentis ostendit: quippe apoplexia, paraplegia & quæ Græcè caros, & comata vocamus, nervorum resolutio, comitiales morbi, convulsiones, tetani & debilitas ventriculi ac reliquorum membrorum omnium immodicum vini potum comitantur, quorum unumquodque frigidum est vitium. Sed de his plura infrà. Vinum.

Quartum, ut in cœna modico cibo utatur: exiguus namque cibus à facultate vinci perfectè & facilè poterit. Qui verò noctu multum ingerunt, ventriculúmque nimio cibo onerant, dolorem Cœna.

primùm & anguſtiam perpetiuntur. Deinde nec probè dormire, nec rectè concoquere poſſunt, quòd nimia copia facultas aggravetur, ceu nimio pondere preſſa, ſubindéque ſuperare ingeſtum cibum nequeat, id quod & infrâ uberius ac fuſius declarabimus.

Quintum, ut ſtatim à ſumpto cibo ſurgat: hoc enim ad concoctionem facit, quia cibus ſumptus ita facilius deſcendit in imum ventriculi, in quo, Galeno lib. 5. de locis affect. teſte, coctionis opus perficitur. Infra.

Somnus, Sextum, ne à prandio ſomno indulgeat, is namque ſomnus, qui cibum ſtatim excipit, fumoſis exhalationibus caput replet, deſtillationéſque parit. Sed de hoc uberius infrà.

Lotium. Septimum, ne lotium diutius, quàm natura fert, remoretur: hinc enim interdum oriuntur δυσουρία καὶ ἰσχουρία hoc eſt, vitia, in quibus urina aut ægrè & difficulter excernitur, aut in totum ſupprimitur ac cohibetur. Eodem modo calculus aliquando & aqua intercus gigni perhibentur, neque aliud quidquam æquè veſicam lædit, atque longior, ultra mingendi voluntatem, lotii retentio, id quod teſtantur cum primis Galenus lib. 6. cap. 4. de locis affect. Rhazes lib. 4. cap. 6. ad Alman. & Avicenna Fen. 19. 3. Tract. 2. cap. 6.

Excrementorum retentio. Octavum, ne compreſſis natibus, ventris onus ſupprimere & retinere tentet: ita namque indurantur fæces in inteſtinis, ob continuam ſuctionẽ venarum meſaraicarum, quæ cum inteſtinis continuatæ, omnem humiditatem è fæcibus exugunt: quo fit, ut illæ exiccatę, difficilioris exitus inteſtina obſtruant, oppiléntque: oppilationem verò, ob flatuum eductionis præcluſionem, & aliarum conſequentium ſęcum coacervationem, nocumen-

ta sequantur, cùm illa, quæ cap. 4. enumerantur, tum etiam quæ referuntur à Cornelio Celso lib. 1. c. 3. Ex ventre, inquit suppresso, inflammationes, caligines, capitis dolores, aliáque superioris partis mala increscunt. Quibus accedunt etiam, ut Rhazes testatur, τεινεσμος, & cibi fastidium, quod malum Græci ἀνορεξίαν, Latini verò appetentiæ amissionem vocant.

Summoperè pręterea cavendum, ne in exonerandа alvo nimio conatu utatur, nam & hinc non raro sequi solet τεινέσμος sive exitus intestini, quod ab osse sacro ad anum usque pertinet, Græcis ἐπάλθυσμένον καὶ ἄρχον dicitur, Latinis Longanon rectum, & princeps, teste Andrea Væsalio l. 5. fabricæ humani corporis.

Ultimo tandem loco subjungitur, longissimo tempore victurum quicumque hæc præcepta studiosè & diligenter observaverit.

Animadversio in operis Institutum.

Auctor hujus libri.

HOc est proëmium totius operis quo quidem Auctor libri, dedicatio, rerum tractandarum enumeratio, utilitas & fructus qui ex observatione earum rerum exurgit, breviter proponuntur.

Auctor libri fuit Schola Salernitana; Princeps cui nuncupatum opus, Robertus Dux Nortmaniæ & Angliæ Rex designatus, de quibus satis copiosè in Prolegomenis actum est. Non diffitebor tamen in manuscripto codice me loco Anglorum Francorum nomen legisse, quod credo perperam à transcriptore quodam factum rerum Salernitarum ignaro & in lectione Arnaldi

Villanovani minus versato qui in comment. dedicatum opus Regi Anglorum nominatim insinuavit.

Materia libri.

Res autem quæ hoc libro continentur quinque sunt, quibus tota higeine comprehenditur. Nec enim aliud fuisse propositum medicis Salernit. existimo, quàm eam medicinę partem describere quę sanitatem conservat. Ea vero quinque rebus constituitur; cibo & potu, motu & quiete, somno & vigilia, excretis & retentis, ac denique animi pathematis, quę omnia prout metri licentia permisit satis dilucidè recensentur hoc exordio. His enim verbis, (*Parce mero, cœnato parum,*) cibi & potus moderatio designatur: istis vero (*non sit tibi vanum surgere post epulas*) motus seu exercitatio & opposita quies significantur: sequentibus autem (*somnum fuge meridianum*) somnus & vigilia: (*Ne mictum retine, &c.*) excreta & retenta, (*curas tolle graves, &c.*) animi affectus quæ Græci παθήματα vocant sine dubio insinuantur. Etenim si (*ut exponunt Commentat.*) Medici Salernit. hæc velut particularia præcepta conservandæ sanitatis tradidissent, non fuissent deinceps tot capita & articuli prędscribendi quibus cibum & potum, somnum & vigiliam moderantur. Sed perinde habet hoc argumentum atque primus Hippocr. Aphor. in quo quidem omnia quæ ad medicinam faciendam pertinent comprehenduntur, Medici officiū, ęgri obsequia, ministrantium sedulitas, rerum denique omnium opportunitas, quæ omnia libris septem Aphoris, sigillatim postea recensentur. Idipsum planè Salernitanis consilium fuit, ut primo capite quæ ad sanitatis tutelam necessaria essent; universim ac velut in typo præmitterent, sigillatim demum & per singulas partes illustrarēt.

Villanov carpitur.

Nec est quod quis obtrudat higeinen sex rebus extrui, quarum præcipua quæ est Aër à Salernitanis minimè perstringatur. Nam ut hoc scribendi genus omittam difficile, adstrictum, & ad docendum parum appositum, quæ obmissionis excusatio esse possit, Videtur mihi planè satis factum si nomine cibi comprehensum fuisse Aërem dixero. Est enim vel Hippocr. & Gal. testibus triplex alimentum, πνεύματος spirituosum seu aëreum, ὑυγρῆς humidum, ξηρῆς solidum. *Principium, inquit Hippocr. lib. de alimento, alimenti, spiritus, nares, os, guttur, pulmo, reliquaque perspiratio* καὶ ἢ ἄλλη διαπνοή. *Alimenti tum humidi tum sicci principium; os, gula, ventriculus.* Hanc Hippoc. sententiam amplexus est Gal. libro de utilit. respirat. lib. de usu pulsuum, lib. 1. de diffic. respir. 2. de placitis, 7. de usu. part. cap. 8. & 9. ubi quidem διαπνοὴν seu perspirationem usum duplicem præbere refert, maximum quidem ut caloris nativi symmettriam conservet, πρὸς τὴν τοῦ συμφύτου θερμοῦ φυλακὴν, minorem vero ut spiritum animalem nutriat πρὸς τὴν τῶν κατὰ τὸ ζῶον πνεύματος τροφὴν, Ut ergo cœnæ nomine quævis edendi tempestas intelligi debet, sic & quodvis edulii genus seu sit potulentum, seu esculentum, seu spirituosum quod vocatur Aër primum caput higeines constituens. Cæterum hunc senarium rerum non naturalium, ut Medici loquuntur, numerum non ineptè quidam colligunt ex numero facultatum nostri corporis quarum singulis duas assignant, Naturali quidem cibum & potum, atque excrementorum evacuationem, Vitali aërem & animi pertubationes; Animali denique motum & quietem, somnum & vigiliam. At Gal. methodi & ordinis artifex eas ad quatuor capita revocavit lib. 1. de sanit. tuend. videlicet

Objectio.

Dilutio.

Alimentum triplex.

Sex res non naturales nec plures, nec pauciores.

ad assumenda, admovenda, facienda, & educenda προσφερόμενα ἐξόθεν, προσπίπτοντα, ποιούμενα, κενούμενα. Assumuntur cibus, potus, admovetur aër circumfusus, fiunt excercitationes, somni, vigiliæ, perturbationes, educuntur excrementa. Nos ordinem medicis usitatum sequemur cujus schema ultimo capite prolegom. dedimus.

Higeines utilitas duplex.

Restat ut duplicem utilitatem quæ ex observatione rerum non naturalium elici solet subjungamus. Prima est vitæ incolumitas & sanitas illibata, altera vita diuturna atque longæva. Atque ut breviter utrumque definiatur, certum est medicinæ ope velutudinem posse conservari prorogarique vitam. Est enim Medicina ars tuendæ atque conservandæ sanitatis ab Altissimo creara & è terra producta, quæ est veluti penus ac promptuarium omnium medicamentorum. *Medicina*, inquit Plutar. de sanit. tuenda, *sic est de numero disciplinarum liberalium, ut politie, splendore, incunditate nulli sit inferior, porro mercedē abunde magnā addit sui studiosis, nēpe corporis salubritatē ac prosperam valetudinem*, τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ὑγιείαν. Nec enim existimo cum Hippocr. lib. de arte audiendos esse eos qui negant ullam esse medicinam, sed omnia una fortuna regi: licet enim multi ægri etiam citra medicorum usum sanitati restituantur, *videtur tamen omnino fieri posse*, inquit Hippocr. *ut hi ipsi in medicinam inciderint, & hoc tandem magnum signum est essentiæ artis, nempe artem esse & quidem magnam, quādo saucii qui artem esse non putāt per ipsam servati apparent.* Eleganter & suo more Plinius scripsit multos populos diu sine medicis, sed non sine medicinâ degisse. Nam ut ratiocinatur Hippocr. lib. de veteri med. ars medica inventa ab initio est atque quæsita ob

necessitatem, quod videlicet non sufficeret homini idem cibus atque potus qui bovi & equo, *idcirco*, ait, *quæ nunc inventa sunt edulia multa arte excogitata & multo tempore in usum adducta mihi vidētur, quod nimirū in multos & graves morbos ex robusta ac ferina vict⁹ lege hominū corpora inciderēt ingestis sine discrimine cibis validasque vires habētib⁹, in quos ipsos etiāsi eodē victu uterētur hodie inciderēt, vehementissimos, dolores, morbos, citissimāque mortem subeundo.* Sed quia hic locus Hipp. corruptissimus est, præstat ejus verba ex nostra emendatione subjicere τὰ δὲ γε νῦν διαιτήματα εὑρημένα καὶ τετεχνημένα ἐν πολλῷ χρόνῳ γεγονήσθαι μοι δοκέει. ὡς γὰρ ἔπασχον πολλά τε καὶ δεινὰ ἀπὸ ἰσχυρῆς τε καὶ θηριώδεος διαίτης σώματα ἀκρήτων εἰσφερομένων καὶ μεγάλας δυνάμεις ἐχόντων, οἷά περ ἂν καὶ νῦν ὑπ' αὐτέων πάσχοιεν πόνοισί τε ἐσχυροῖσι καὶ νούσοισι περιπίπτοντα καὶ διὰ ταχέος θανάτοισιν. Multo plura ad probandam medicinam attulit Hippocr. lib. de lege & veteri med. quorum tædiosa esset enumeratio.

Hipp. emendatus.

Satius est ut diluamus quorundam hominum opinionem authoritate Gal. roboratam scribentis lib. 1. de sanit. tuen. suam cuique animanti naturam satis esse ad proprias convenientesque excitandas appetitiones quibus sanitatem salutemque tueatur: ἱκανὴ γὰρ ἡ φύσις ἐν ἅπασι τοῖς ζώοις ὁρμὰς οἰκείας ἐνδεῖναι πρὸς ὑγίειάν τε καὶ σωτηρίαν, quo sensu Hippocr. epist. ad Damagetum naturam vocat opulentam, omniumque alumnam per ea quæ abundè suppetunt, πλουσίην φύσιν καὶ πάντων τηθηνὸν δι' αὐτὰ κρείης. Si ergo naturæ sapientissimæ, justissimæ καὶ πάντα αὐτοδιδάκτως τε καὶ αὐτομαθῶς πραττούσης, & omnia ex sese agentis ductu impulsuque ad res salutares cognoscendas & amplexandas invitamur: non est quod ad medicinam recurramus, aut salu-

Objectio ex Gal.

Gal. an quod in utero continetur sit animat.

taribus medicorum consiliis utamur. Tanti fuit nomenti apud nonnullos hæc ratio, ut medicos animarum negotiatores vocaverint per mortes hominum sua experientia agentes Has tamen & similes rationum ἐπῳάνεις sic dissipavit Franciſc. Valleriola enarrat. medic. lib. 4. enarrat. ſecunda, ut ejus verbis addere hominis sit otio abutentis & transcribendi pruritu laborantis. Monuit Hip. lib. de morb. mortem morbumque hinc gigni; cum quis cibis & potionibus quæ maximè conferunt, aut multum aut intempestivè usus fuerit. Scribit Theſſalus Hippocr. filius in orat ad Athenien. iis qui vitam erroneam degunt πλανώμενοις βίους, pericula & ægritudines magis accidere ſolitas quàm iis qui certam vitæ rationem ſequuntur, τεταγμένῳ ζωῇ. Gal. libro quinto de ſanita. tuen. gloriatur ſe iis qui prius aſſiduis premebantur morbis ea ſanitatis præcepta tradidiſſe, quibus cum paruiſſent prorſus morbi expertes multis annis permanſerunt. Addit præterea ſe quidem ex laſſitudine aliquando febricitaſſe, ſed nullum præterea morbum per multos annos expertum. *Quin etiam*, inquit, *percuſſus certis corporis partibus unde alii inflammationibus bubonibuſque contractis febricitarunt, nunquam phlegmonem bubonemve ſenſi nec febre laboravi, non aliunde certe quàm ex ſervandæ ſanitatis arte tanta commoda conſecutus, cum alioqui nec ſalubrem corporis ſtatũ ab ortu ipſo ſim nactus, nec vitam planè liberam ſortitus.* Illud etiam ſpondere auderet ne bubone quidem laboraturos eos qui ſanitatis tuẽdæ præcepta ſervaverint. Sapienter Ariſt. Probl. 38. ſect. 19. obſervavit nos cum ordinate & laboramus & bibim⁹ & comedimus, naturam vireſque noſtras ſervare & augere, contra vero inordinate cum, agimus depravare naturam

Solutio.

atque de ſuoſtatu dimovere πονοῦντες γὰρ καὶ πίνοντες καὶ ἐσθίοντες τὰ τεταγμένα σώζωμεν καὶ αὔξομεν τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν, ἅπαντα δὲ ἐφθείρομεν καὶ ἐξίσαμεν αὐτήν. Quos autem cruciatus & morbos inducat præpoſtera victus ratio, copioſè ſimul & elegãter expreſſit moralis ſapientiæ coripheus Seneca epiſt. 95. quam legere non pigeat. Senecæ veſtigia premens Horat. lib. 2. ſerm. ſat. 2. cecinit.

Accipe nunc victus tenuis quæ quantáque ſecum
Afferat: imprimis valeas benè, nam variæ res,
Vt noceant homini credas, memor illius eſcæ,
Quæ ſimplex olim tibi ſederit, at ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis,
Dultia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum,
Lenta feret pituita.

Exempla eorũ qui ſanè vixerunt & diu.

Viſne Medicinæ fructus tibi aliquot exemplis confirmati? Pollio Romulus ſenex ille Auguſti hoſpes apud Plin. lib. 22. cap. 24. centeſimum annum excedens cum ab Imperatore interrogaretur quanam maximè ratione vigorẽ illum animi corporiſque cuſtodiſſet, reſpondit; intus mulſo, foris oleo. M. Cato Græcorum medicorum oſor profeſſus eſt ſe & conjugem Medicinæ beneficio uſque ad longam ſenectam perduxiſſe. Cyrus apud Xenophonem eo ſermone quem moriens habuit admodum ſenex, negavit ſe unquam ſenſiſſe ſenectutem ſuam imbecilliorem factam quàm adoleſcentia fuiſſet. L. vero Metellus poſt, conſulatum Pont. Max. ita bonis viribus extremæ ætatis tempore fuiſſe narratur, ut adoleſcentiam non requireret. Senectus Georgiæ Leontini produci in adagium ſolet de optima nec annis exoluta: cum vero ab eo quæreretur quomodo annum attigiſſet octavum ſupra centeſimum, reſpondiſſe dicitur quod voluptatis cauſa nil ſibi umquã permiſſiſſet face-

Plin. l. 29. ca. 1.

re; οὐδὲν πώποτε ἡδονῆς ἔνεχε πράξας. Herodicus Medidicus teste Plat. dialogo 3. de rep. omnium infirmissimus sui temporis, artis medicæ opera fere centesimum annum implevit. Joannes de temporibus apud Fulgosium 420. annos vixisse narratur. Plut. notavit multos corpore alioqui parum firmo vitam solâ diligentiâ longam consecutos. Sed paucula hæc exempla ex magno & pleno acervo deprompsisse sufficiat.

An senium retardari possit.

Superesset demum ut inquireremus num dari possint quædam medicamenta aut alimenta quæ inventutem prorogare, senium retardare valeant. Equidem neminem fugit apud Gal. lib. de maras. inventum Philosophum qui artificio medico immortalitatem hominibus polliceri auderet. Democritus apud Diophanem lib. 5. Geopon. cap. 7. rogatus quomodo homines incolumes manerent & longęvi, respondit si externas corporis partes oleo, internas melle illinerent; εἰ τὰ μὲν ἔξωθεν ἐλαίῳ τοῦ σώματος τὰ δ' ἔνδοθεν μέλιτι χνήσαντη. Quod observatum quoque habes apud Athen. lib. 2. deipn. cap. 7. quo loco Aristoxenus scribit morbum nunquam sensuros qui pane cum melle quotidie vescerentur. Addit Lycus eo loci πολυχρονίους esse Corsos quod melle perpetuo uterentur. Jactitant Chymistæ sua κρατὶς τοχειρουργήματα, vividos latices, olea incombusta, potabile aurum, Panacæam, mumiam magneticam, hieras hermeticas, aliptas divinas & nectareas, quibus retardetur senectus, adolescentia conservetur. Gloriatur apud eos Artesius se mille & viginti quinque annos vixisse. Refert Rogerius Bacco epist. de secretis operib. probatum fuisse testimonio litterarum Papalium, Germanum captivũ inter Saracenos hausisse medicinam qua usque ad quingentos annos vitam

prorogarit. Notat quoque nemoris alicujus custodem in majori Britannia unguento quodam totum corpus exceptis pedum plantis perunxisse; cujus beneficio trecentos annos sine corruptione & cruciatu, si pedum excipias dolores, vixerit. Sed quid attinet has & similes nugas Alchimistarum, & nova deliria fratrum Rosaceæ crucis enumerare, cum pleni sint veterum & recentium libri, plena monimenta eorum qui beneficio divinæ artis nostræ se à morbis tutos præstitêre & in vegeta senectucte diu perseveravere? Quid juvat, inquam probare lucere meridie? Consulantur Gal. lib. de Marasm. & de sanit. tu. Aristot. lib. de longit. & brevit. vitæ, Albert. Magn. comment. in parva natural. Augustin. Niphus ibid. Buccaferreus comment. in lib. 2. de gener. & corrupt. Marsilius Inguen. quæst. 17. & Albert. de Saxon. quæst. 13. in eundem lib. Frat. Amadeus Meigret quæst. in eundem locum, Conciliator differ. 113. Petr. Hispan. comment. in lib. Diætarum univers. Isaaci. Dinus de Garbo quæst. 63. lib. 1. Summ. medic. tract. 5. & in tractatu de restau. humido radic. Jacob. Forolivienſis, quæst. 34. Turisa. quæst. 2. & 3. in lib. 3. Gal. de arte parva, Card. lib. 1. De sanit. tuen. cap. 8. & lib. 3. cap. 30. ejusdem operis, & lib. Theognost. Marsil. Ficin. lib. De vita producent. Valesc. de sacra Philosoph. & lib. controvers. Anton. Gazius in florida corona cap. 5. & 15. Thomas Philologus de producenda vita ultra 120. annos. Martin. Panca de proroganda vita. Arnal. Villanovan. lib. De conservanda invent. Codron. de annis climacter. Korumannus de miracul. vivorum, Talentonius lib. 2. reconditarum rerum cap. 1. Longius epist. 76. lib. 1.

SI tibi deficiant medici, medici tibi fiant·
Hæc tria, mens hilaris, requies moderata, diæta.

Hoc loco fit mentio trium remediorum, quæ in defectu medici, vicem ejus cùm apud alios, tum nobiles maximè & excellentes viros ſupplere poſſint.

Lætitia. Primum, animus hilaris ac lætus. Lætitia enim calorem excitat naturalem, ſpiritus temperat & puriores reddit, virtutem corroborat, ætatem floridam facit, invenile corpus diu conſervat, vitam prorogat, ingenium acuit, & hominem negotiis quibuſlibet obeundis aptiorem reddit. Convenit autem ut hæc ipſa lætitia, ſive gaudium bonę valetudini commodum, ſit temperatum, non excedens modum, neque repentinum. Nimio enim & repentino gaudio, quemadmodum Galenus lib. 2. cap. 5. de Symptomatum cauſis, & Alexander Aphrodiſæus problemate 21. memoriæ prodiderunt, tanta fit cordis relaxatio, ut virtus vitalis unà cum innato calore tota egeratur, ac diſſipetur, adeoq; ſyncope nonnunquam & repentina mors conſequatur. Atque hujus quidem rei extant horribilia ac pertimeſcenda exempla, apud T. Livi. Decad. 3. lib. 2. Valerium Maximum lib. 9. c. 12. Plin. lib. 7. cap. 32. & 33. & aul. Gel. libro 2. cap. 15. At enim cùm, juxta tritiſſimum Scholis Medicorum dictum, contraria contrariis curentur ac depellantur, illis potiſſimùm gaudium adſciſcendum eſt, qui triſtioribus animi pathematis immodicè conficiuntur. Quod ſanè per illa cum primis conſequantur, quæ principes facultatum partes corroborant, ſanguinem bonum generant, & ſpiritus inſtaurant, eadem quippe & menti, Avicen. 11. 3. tract. 2. ca. 19. teſte, gaudium & lætitiam conciliant

ciliant adjungúntque. Hujuſmodi porrò ſunt cibi ſuaves & boni ſucci, vinum ſubtile ac delectabile, boni & fragrantes odores, delectabilium rerum commemoratio, & cum amicis & familiaribus frequentior & jucunda converſatio. Quare, ut Eobanus noſter diſertè canens, admonet.

Vtere convivis non triſtibus, utere amicis,
Quos nugæ. & riſus, & joca ſalſa juvant.
Quem non blanda juvent varii modulamina cantus?
Hinc jecur & renes, ægráque corda ſtupent.
Nam nihil humanas tanta dulcedine mentes
Afficit, ac melicæ nobile vocis opus
Tange lyram digitis, animi dolor omnis abibit,
Dulciſonum reficit triſtia corda melos.

Atque hinc adeò eſt, quod graviſſ. autor Plutar. in lib. de Virtute morum tradit Pythagoram animo pacando ſedandóque ab affectibus & perturbationibus vehementioribus, Muſicam adhibere ſolitum. Sic Saül quoque per David pſallentem à ſpiritu maligno liberatum legimus. His ſimilia & ſcitu non indigna, lib. 1. & 14. Dipnoſophiſtôn Athenæus refert. Atqui hactenus quidem dicta magna ex parte hiſce etiam verſibus ex Hieronymo Fracaſtorio complexi ſumus.

Tu tamen interea effugito, quæ triſtitia mentem
Sollicitant procul eſſe jube curaſque metúmque
Pallentem, ultrices iras, ſint omnia læta.
Alma Ceres te in hoc, Bacchi quoque læta juvabunt
Munera, ſic dulces epulæ, ſic copia rerum.
Sic urbis, ſic ruris opes, & ſumma voluptas,
Viſere ſæpe amnes nitidos, jucundáque Tempe,
Et placidas ſummis ſectari in montibus auras.
Accedant juvenúmque chori, miſtæque puellæ.

Secundum, Animi tranquillitas, nobiles enim & excellentes viri, ob maximas & diverſas curas, Tranquillitas.

quas ſuſtinent (ſi ipſis cætera omnia antè pariter adfuerint) mentis inquietudine magis, quam mediocris conditionis homines, læduntur. Nam ſi quid aliud, hæc maximè ſomnum impedit, qui nobilibus, cum bilioſæ ferè & ſiccioris naturæ ſint, in primis conveniebat. Vigiliæ verò, ut Galenus lib. 7. cap. 6. Therapeu. metho. autor eſt, magis adhuc totum corporis habitum ſiccant, adeóque iis, qui alioquin ex ſiccitate laborant, infeſtiſſimæ ſunt.

Vigiliæ.

Vel requies hìc ad corporis quietem, quæ motui opponitur referenda eſt. Nam & hæc quoque ad valetudinem neceſſariò adhibetur. Calorem enim naturalem aſſiduis laboribus fractum ac diſſipatum revocat, vires exhauſtas ac penè perditas recuperat, adeóque præſtat, ut animal ſe colligat, ac durare poſſit. Quod diſerte admodum apud Ovidium lib. 1. Epiſt. 4. Phædra Hippolyto iis verſibus ſignificavit:

Requies.

Quod caret alterna requie, durabile non eſt,
Hæc revocat vires, feſſaque membra levat,

Eleganter autem alternam requiem vocat: ſicut enim non ſemper laborare, ita nec ſemper quieſcere expedit.

Tertium, Moderata diæta, id eſt, modus, ſeu rario vivendi, Græcis communiter δίαιτα dicitur, Latini victus rationem reddunt. Quidam Græcam dictionem retinere, ac Latinis characteribus, Dietam, ſcribere maluerunt, vulgus Regimen ſanitatis, ſive regulam victus appellat. Complectitur autem in ſe, non modò, quæ ad cibi & potus rationem attinent: ſed reliquas etiam res omnes, quas non naturales medici uno ore vocare ſolent. Harum enim commodus & moderatus uſus ſalubertimus eſt, & corporis conſtitutionem conſer-

Diæta.

vat, intempestivus verò & immodicus sanitatem, adeoque naturam hominis corrumpit. Ut igitur vita morbis omnium minime obnoxia sit, harum legitimus usus sollicite ac diligenter servandus est Plura infrà.

Animadversio.

Pauci olim Medici.

ARs medica paucorum olim hominum fuit, & si credimus Diodoro Sic. certarum familiarum: scribit enim lib. 1. biblioth. nemini licuisse apud Ægypt. ullum in rep. munus aliud vel artem profiteri, nisi à legibus definita & à parentibus quasi per manus tradita fuisset. Sic Asclepiadarum familia medicorum fuit, sic propagata hæc loquendi forma κητρῶν παῖδες. Medicorum filii pro ipsis Medicis. Tum temporis Medicorum penuria erat. At ubi pluribus Ars communicata fuit, & cœpit cibus non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inventæ sunt mille condituræ quibus aviditas excitaretur, in hunc multiplicem medicorum quem videmus numerum crevit. In ortu Academiæ Salern. parcior erat medicorum numerus; ac proinde hoc præceptum concinnatum est ab ea, ut si forte Princeps Robertus comitem medicum perpetuum non haberet cujus consilio uteretur, tria in illo præcepto designata sedulo observaret ad sanitatem custodiendam. Tuta & secura sunt nostra sæcula à paucitate medicorum; tum propter Academias medicas, quæ nullo examine severo, nullo specimine præmisso ad lauream doctoralem quosvis ignaros admittunt, tum propter Magistratuum indulgentiam qui circulatores & Aggyrtas,

Vnde multitam Medici.

medicã artem profitentes, ſuis civitatibus non expellunt, ſed graſſari ſinunt in publicam civium perniciem Adeout noſtra ætate Pliniana ἐμτίμησις nimium quantum veriſſima eſt. *Itaque Hercule,* inquit, *in hac artium ſola evenit, ut cuicumque medicum ſe profeſſo ſtatim credatur, cum ſit periculum in nullo mendacio majus. Nulla præterea lex quæ puniat inſcitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ. Diſcunt periculis civium & experimenta per mortes agunt.* Lib. 29 cap. 1. Sed quorſum hæ ἀποτάξεις? Redeo in viam.

De Aëre.

Cap. I.

AEr ſit purus, ſit lucidus & bene clarus,
Infectus per ſe nec olens fœtore cloacæ,
Alteriuſque rei corpus nimis inficientis.

Optimi aëris notæ.

HIc quatuor traduntur notę optimi & habitabilis aëris. Prima, ut ſit purus, id eſt, non infectus à vaporibus, quia impurus alterat cor, ſecundum complexionem illius quod ei commiſcetur. Sicut innuit Hali. com. 16. lib. 3. Galeni artis medicinalis. Secunda, ut ſit luminoſus. Aër enim turbidus, corpori triſtitiam & pigritiam infert, quia commiſcet humores, & turbidus ad cor penetrat, unde generantur ſpiritus turbidi, & craſſi, animam contriſtantes, & pigritiam inducentes. Nihil ergo magis jucundum ac hilarem reddit hominem, minuſque gravat, quam ſi claro aëre ambulet, vel mane ſurgat. Tertia, ne ſit infectus, cujuſmodi eſt in locis cadaverum non cremorum multitudine refertis, quemadmodum in prælis contingere ſolet, & hunc peſtis fere ſub-

sequitur: inspiratus enim in corpore spiritus inficit. Quarta, ne fœtorem habeat cloacæ, & sub hoc comprehendũt infectiones particulares aëris, ut latrinarum, fovearum, culinæ, & locorum, in quos cadavera convehuntur, & ossa mortuorum, aut lacuum seu paludum, in quibus linum vel cannabis putrescit. Talis enim spiritus nostros inficit, ac maximam cerebro noxam suggerit. Hinc Avic. 2.1. Doct. 2. Et aër quidem dum est temperatus, & clarus, neque substantia extranea, complexioni contraria ei admiscetur, & sanitatem efficiens, & ipsam conservans, & cum mutatur, contrarium suæ operationis operatur.

Verùm quo prędictorum exactior notitia habeatur, sciendum est, aerem pro valetudine tuenda duobus modis esse necessarium. Primò quidem ob refrigerationem cordis. Secundò verò, ob expulsionem fumosarũ superfluitatum, spiritum & calorem innatum molestantium. Quemadmodum enim videmus ignem externum ventilatione aëris suffocari, & extingui, ita etiam de spiritu & calore innato imaginandum est. Indigent enim aëre nutriente, conservante, & temperante. Temperatio ergo caloris innati fit per aëris attractionem, & depuratio per aëris expulsionem. Primum quidem per motum attractionis, alterum verò per motum expulsionis. Si ergo aër attractus, fuerit fœtidus & impurus, corrumpitur calor & spiritus innatus.

Quare eligendus est purus, ac liber, qui ex terra, plana vel edita ventorum perflatu undique lustretur optimæ essentiæ, & cui nihil vaporis seu halitus alieni admisceatur, neque sit turbidus, nec nebulosus. Hic enim humores conturbat, & animã, ut dictum est, contristat. Nec editis montibus in

valle incluſus, qui nullum perflatum recipiat: hic enim ſuffocans putriſq; eſt, ſimilisilli qui in domibus quibuſdam eſt incluſus, in quibus ob putredinem & perflatus defectum, plurimus acervatur ſqualor ac ſitus. Proinde omnib⁹ ætatibus noxius eſt & evitandus, Quemadmodum & quilibet incluſus. Hæc fere Gal. lib 2. de ſanitate tuenda.

Tempore tamen epidemiæ, ob generaliorem aëris putrefactionem incluſus convenientior eſt, unde id temporis domi manere, ac feneſtras concludere pręſtat, ne qua putridus aër inſpiret: alias liberior aër magis evitandus. Præterea in conſervanda valetudine aer, cui commiſcentur halitus ſtagni & paludis, ac ſpecus profundi, peſtilentem auram ſpirantes, & qui ex animalium, olerum, erucæ, ceparum & ſimilium arborum malarum viſcoſitatum, quales ficus & nuces, & leguminum putredine aut fimo coinquinatur. Cavendum etiam ne in aliqua primarum qualitatum excedat, ſcilicet caliditate, frigiditate, humiditate & ſiccitate, id quod arte noſtra moliemur ſicut docet Avic. 2. 1. doct. 2. cap. 5. & 6.

Animadverſio.

Aer quot modis conſideretur.

HÆc eſt prima ſectio Higeines Aërem complectens, quem diximus revocari à Salernitanis ad alimentum ſpirituoſum. Quia vero nobis conſilium eſt Galeni & aliorum medicorum premere veſtigia qui Aërem ad caput τῶν ἔξωθεν συμπτόντων, id eſt, rerum foris incidentium referunt; Idcirco non ea ratione tantùm qua ſpiritus nutrit, à me conſiderabitur, ſed quatenus etiam vim habet calefaciendi, refrigerandi, incraſſandi,

attenuandi, aut quovis pacto alterandi & conservandi nostrum corpus. Hæc autem disputatio quoniam prolixa est & diffusa admodùm, in certas partes ac veluti membra à me dividetur fugiendæ confusionis gratia.

Aeris necessitas.

Aër quis eligendus, quis fugiendus, ut emendandus.

Memb. I.

AEris tanta est necessitas, tanta dignitas, ut potiorem hominis partem Latini Animam ἀπὸ τῆ ἀνέμε à vento seu aëre, Græci ψυχὴν vel ἀπὸ τῦ ἀναψύχειν, quod aëris proprium est, vel ἀπὸ τῆ ψύχεσθαι, ab aëris refrigerio; quo, ut habet Chrysippus apud Plut. de placitis, puellus in utero materno indiget, deductam voluerint. Ab ea fortassis mente Varro animam definiebat apud Lactant. lib. de opif. Dei cap. 17. *Aërem ore conceptum: fervefactum in pulmone, tepefactum in corde, diffusum in corpus.* Quod ipsum aute Varronem Chrysippus & Hippocrates dixerant, qui animam spiritum seu aëremvocaverunt; quod una eademque anima & respiremus & vivamus. Lucianus in Toxari Scytharum Jusiurandum ait esse, μὰ τὸν ἄνεμον καὶ τὸν ἀκινάκην, per vētum & Acinacē, quod Acinaces (quod nomen est gladij) ἀποπνίγειν ποιεῖ; mortis sit auctor, ἄνεμος vero ζωῆς αἴτιον, vitæ causa, Observatione digni sunt versus Pacuviani in Chryse de aëre:

Hoc vide circum supraque quod complexu continet
Terram, quod nostri cœlum memorant, Grai perhibent æthera.

Quicquid est hoc, omnia is animat, fomat, auget, alit, servat,
Sepelit, recipitque in sese omnia, omniũmque idẽ est pater.
Indidemque eadem, quæ oriuntur, de integro æquè eodem occidunt,

Si omnib⁹ aliis abstineat homo, neq, cibũ sumat neque potum, possit tamẽ duos dies, vel tres, vel plures ducere, at si cui spiritus viæ in corpus intercipiantur, in brevi parte unius diei intereat, ut vel hinc quãto usui aër corpori sit, liceat æstimare, inquit Auct. lib. de flatib. Hũc tamen usum ad tria capita cũ Gal. lib. 8. de placit. Hippoc. & Plat. cap. 8. revocare possumus; ἐμψυξιν, ῥίπισιν. καὶ γένεσιν πνεύματος ψυχικοῦ, refrigerationem, ventilationẽ, animalis spiritus generationem seu nutritionem. Refrigerat suo appulsu cum sit frigidior corde, cui contemperando à pulmone attrahitur. *Aëris substantiam,* inquit Gal. lib. an sang. in arter. cont. *cor non exposcit, sed frigiditatẽ solũmodo quo recreari desiderat.* Ventilat calorẽ nativum suo motu tanquã flabello, quo non modo ignis ille, ut loquitur Hipp. tepescit, sed etiã excitatur. Generat autẽ spiritus sua substãtia, *nã ab arteriis asperis extrinsecus attractus in pulmonis carne primũ cõficitur, tum autẽ in corde & arteriis, iis maximè quæ in plexu sũt retiformi, ultimò ac perfectissimè in cerebri vẽtriculis, ubi utiq; & animalis primũ exactè efficitur* ex Gal. lib. 7. de usu partium cap. 8. Cæterum aër hos fructus producit ἀναπνοῇ inspiratu, καὶ διαπνοῇ & transpiratu. Inspiratur duplici via; ore & arteriis: ore χῷ εἰσπνοὴ καὶ ἐκπνοὴ aspiratione & expiratione: arteriis χῷ διαστολὴ καὶ συστολὴ dilatatione & constrictione. Transpiratur per cutim universam quę foraminulenta est & cribri instar, tenuissimis meatibus, quos Græci πόρους vocant, pervia. Itaque cum tot portis ac fenestris corpus nostrum aëre subeat, sedulò nobis laborandum est ut quàm purissimus

Vsus aëris triplex.

ac ſaluberrimus hauriatur. Quis autem hoc nomine donãdus ſit, vix melius intelligi poteſt quam propoſitis vitiis quibus carere debet; quæ partim in ejus ſubſtantia, partim in ejus qualitatibus contingunt. Quoad ſubſtantiam nec ſit craſſus nec putris. Craſſus enim impurus, caliginoſus, obſcurus, nubilus, ſalutaris nulli, ſed noxius. Spiritus quippe obſcurat & inficit, calorem nativum opprimit, corpus gravat, mœrorem inducit, mentem deprimit, humores & partes principes graviter lædit. Multum autem intereſt utrum quis craſſum aërem dicat an turbidum. Craſſus humoris multum ejuſque denſi ac opaci per totum obtinet, viſioniſque aſpectum plerumque adimit, ne aut ſtellas minutiores cernere poſſimus, aut non niſi infuſcatas atque obſcuratas deprehendamus. Turbidus partes craſſiores multas humore ſuo conſtantes ventis turbulentis inter ſerenum agitatas habet, proinde deſes non eſt prorſus ac ſilens ut craſſus, nec totus udus, ſed ſicci aliquid obtinens. Craſſo contrarius eſt tenuis aër, purus, limpidus, ſerenus, liber & perflatus, qui omnibus ſalutaris cenſetur à Gal. 1. de ſanita. tuen. cap. decimo. Putris admodum noxius & peſtilens habetur; ſeu à ſe putreſcat dum non ventilatur; ut qui montibus excelſis undique velut concluſus tenetur: ſeu aliunde corruptionem acquirat, putà à cœlo & ſyderibus, à ventis ex locis infectis ſpirantibus, à tetro vapore & halitu putri ſtagnorum, cloacarum, cadaverum, aliarumve rerum putreſcentium graveolenti inſpiratione, & is ſemper eſt fugiendus. Sincerus, ſub conſtellationibus benignis conſtitutus, ventis ſalubribus agitatus, rerum putridarum vaporibus non inquinatus, perpetuo de-

Quis aër eligendus.

Craſſus aër & ejus effectus.

Turbidus aër.

Tenuis aër.

Putris.

Sincerus.

ligendus. Ratione qualitatum aër quoque calidior vel frigidior, humidior vel siccior, iis qui inculpatæ sunt sanitatis minimè expetendus est.

Calidioris aëris noxę.

Calidior enim aëris constitutio spiritus accendit, bilem auget, humores liquat, corpus dissolvit, sudores movet, sitim excitat, coctionem imminuit, & dissipato calore nativo vitam efficit breviorem ex Avic. fen 2. lib. 1. Doct. 2. cap. 16.

Frigidioris effectus.

At frigidior cutis meatus occludendo ac perspirationem impediendo febres putridas accersit, destillationes comprimendo excitat, quæ in ventre sunt obdurat, ex part. 27. sect. 5. lib. 6. epid. Humidior pituitam & cruditates multas congerit & eos morbos parit qui recensentur aphor. 13. lib. 3. Siccior humores quidem supervacaneos absumit, sed febres acutas parit ob humorum acrium proventum, cutim desiccat, & sitim excitat. Enimvero intemperatis hominibus salubriores sunt hi qualitatum excessus quàm ipsa moderatio: bilioſos quippe magis juvat frigidus aër quàm temperatus, pituitoſos calidus quàm moderatus; ut enim observatum est ab Hippocr. aph. 2. lib. 3. *naturarum quædam ad æstatem, aliæ vero ad hyemem benè vel malè habent: & rectè quidam se habent in æstate frigida & humida, malè in hyeme*, inquit Philotheus comm. in eum aphoris. Quemadmodum igitur temperatis hominibus & εὔκρατος aër temperatus, hoc est in medio omnium qualitatum velut constitutus magis, convenit, sic Intemperatis Intemperatus, & ad contrariam utentium constitutionem deflectens. Credidit tamen Gal. temperatis salubriorem esse aëris statum qui ad calidum & humidum vergat; qua ratione ver illi saluberrimum dictum: est enim ejuscemodi constitutio amica & familiaris princi-

Aër quis salubrior.

piis vitę noſtræ quę in calido & humido conſiſtit. Probarem tamen magis eam aëris conſtitutionem quæ ad calorem & ſiccitatem paulò inclinaret: nam & calore vita continetur & ſiccitate difflantur excrementa atque conſumuntur, putredo quoque prohibetur & corporis partes firmantur ac roborantur. Et ſane Hippoc. lib. de aër loc. aq. Orientales regiones ὑγιεινοτέρας definit; Occidentales vero δεινὴν κάκης νοσηρωτάτης ſitum morboſiſſimum obtinere dicit, ob nebulas frequentiores quę humidioris loci ſigna ſunt! non inſignem tamen ſiccitatis exceſſum laudo, ſed eum qui paulò humiditati ſuperemineat.

Quod ergo neceſſaria ſit aëris inſpiratio, ſimulque ejus noxę homini ſubeundæ ſint, excogitavit ideo Medicina conſilium & artificium emendandi aëris vitia ſi quæ ſint, ejuſdemque prę- parandi. Imprimis enim medicinę ductu varia veſtium genera adinventa ſunt muniendo corpori atque conſervando, mox quoque ædificia extructa, ac demum ſtragula, lecti, periſtromata, conopea, & cæteri hujus generis apparatus reperti, qui nos tutos ab aëris injuriis & ab inſectorum, quæ impurus producit aër, noxis ſecuros præſtarent, dequibus nonnihil poſtea. Sed & alia adminicula homini dedit caſtigando aëri; cum enim æſtuat, docet inſpergi pavimenta foliis vitis & ſalicis, irrorari oxycrato vel roſacea, frondib. & ramis opacari, floribus & fructibus facultate humidis menſas & triclinia onerari, coriis hybernicis parietes circumveſtiri, ædes anguſtas & ad meridiem apertas deſeri, laxas, perflatas & ad Septemtrionem converſas habitari. Cum vero riget aër & frigoribus exaſperatur, emendandum jubet igne luculento, ſuffitu odorato rerum aroma-

Vt aër emendari poſſit.

ticarum, suspensis peripetasmatis, inductis supra tabulata tapetibus, clausis ædium meatibus, hypocausto excalefacto, angusto conclavi tabulato, storea instrato, suffito, aulæis exornato & id genus aliis auxiliis. Corruptum aërem & pestilentem castigant succensi ignes ex aromaticis lignis, herbis, floribus suaveolentibus & similibus quæ in curâ pestis à Medicis fusiùs enumerantur.

De Aëris mutatione inductâ ab Astris.

Memb. II.

NOn ineptè quidem meo judicio Mythologi aëris subitas improvisasque mutationes designaturi, Jovem illum fictitium Deorum hominumque parentem introduxerunt in varias formas sese transmutantem, eumque Aquilæ modò, modò Cygni, Tauri aliàs, alias Satyri, nonnumquam auri, cuculi, pastoris rerumque aliarum figuram induentem nobis exhibuerunt, exemplo cum aëre non dissimili, qui momento temporis vix sine varietate atque inconstantia perseverat. Hæc autem aëris frequens mutatio partim à cœlo & syderibus inducitur, partim à terra & aqua. A cœlo; motu, lumine, atque ut alii volunt, influxu. A terra & aqua, exhalationum vaporumque beneficio ventos & cætera meteora suscitantium. Ac sanè pro rerum istarum varietate exurgit varia aëris constitutio, indeque zonarum, climatum, regionum, civitatum, ædium, locorumque omnium, atque etiam hominum iis in locis degentium diversa temperamenta, multiplicesque inclinationes derivantur.

Vnde aër immutetur.

Equidem cum ex vario cœli motu ortuque ſyderum & occaſu, non ſolum anni tempora diſtinguantur, ſed etiam aër varias ut dixi ſubeat mutationes, quibus hominum temperamenta afficiuntur: Idcirco Hipp. 1. de diet. & lib. 1. de aër. loc. & aq. Aſtronomiam Medico neceſſariam eſſe putat. Cui ſuffragatur Gal. comm. 1. lib. 1. epid. Aſſentiuntur graviſſimi Medici; Fortunat. Fidelis in Biſſo. lib. 2. cap. 6. Roder. à Caſtro in Med. Polit. lib. 2. cap. 2. Hippol. Obicius, lib. Aſtronomicarum prædict. & Adria. Aleman. comm. in lib. Hipp. de aër. locis & aq. text. 13. Cæterum queri hîc poſſet quot modis cęlum in aërem reſque ſublunares agat, an manifeſtâ ratione per lumen & motum, an occultâ per influxum, ac per motum ſi agat, an per ſe calefaciat, vel per accidens; ſi per lumen, an immediatè vel radiorum interventu: ſi denique per influxum, an per effluxum ſubſtantiæ aut virtutis. Sed quia à philoſophis magni nominis hæc fuſiſſime in utramque partem explicata ſunt, Zabarell. Cęſalp. Teleſio, Pererio, Patritio, Bucafer, Pico. Mirandul. Taurello, Anton. Bernardo, Bartholino, idcirco nihil tranſcribam, rerum ipſa experientia cõtentus; qua ſola aſtrorum virtutes nedũ a doctis ſed & ab idiotis deprehenduntur. Soli quidem undi ocello, planetarumque principi præcipua auctoritas aſcripta, qui ſuo acceſſu generationis, receſſu corruptionis rerum maxima eſt cauſa, ſicque anni tempora diſtinguit, ut in aëre varia fiant temperamenta; in animalibus tam potenter agit, ut varios humores producat, & ad coitum generiſque propagationem, quemadmodum ſcribit Gal. lib. 3. de criſ. cap. 2. ſolicitet. Magnę quoque ſunt lunæ in hæc inferiora vires; nam & mulierum men-

Aſtronomia Medico neceſſaria.

Cœli quot modis agant in nos.

Solis effectus.

ſtrua provocat, & Epilepticis nocet, & ſtirpes fructuſque adauget, & animantia ſaginat, & corpora humectat, emollit, putrefacit; velut eleganter inſinuat Gal. loco cit. & Plin. lib. 2. cap. 100. Addit. etiam Gal. mutationes quæ morbis acutis accidunt, diebus criticis lunæ eſſe tribuendas. Imo vero pro quadruplici ejus forma atque habitu quem induit dum lumen à ſole fœneratur, varias aëris mutationes inducit, interlunio quidem atque plenilunio vehementiores, quod illud frigidius ſit, hoc calidius ex Aphrod. probl. 64. lib. 1. minores dum curvata eſt aut falcata. Græci ἀμφίκυρτον καὶ μηνοειδῆ vocãt. Cæteros etiam planetas aerem ſuis qualitatibus immutare, docet Prolęm lib. 1. de judic. aſtro. & ejus comment. Porphyrius. Id ipſum ſtellarum fixarum proprium eſſe Hipp. demonſtravit, dum Canis, Pleiadum, Arcturi ortum & occaſum cognoſci à Medico debere docuit lib. de aëre loc. & aquis; quod ab illis magnæ in aëre contingant mutationes & alterationes. Exortu enim caniculæ, quis æſtuare maria, fluctuare in cellis vina, canes in rabiem agi, ex Plin. cap. 42. lib. 1. quis difficillimas illo tempore eſſe purgationes ex Hippoc. aph. 5. lib. 4. non obſervavit? Deinde ſi Columellę credimus cap. 2. lib. 1. de re ruſt. Pleiadum occaſu tempeſtates ventique aquilonii inſurgunt, & procellosæ grandines Arcturo emergente. Denique quis nõ mirabitur cum Ruell. lib. 2. de nat. ſtirp. cap. 152. ſtupendos effectus Aequinoctiorum & Solſtitiorum, *quorum etiam notas indubitatas ſignavit natura & eas manibus ipſis Agricolarum ingeſſit?* Floret ipſo brumali die ſuſpenſa in tectis aridis herba pulegii, & muſculorum Jejuſcula augentur: Cynocephalum utriuſque Aequinoctii tempore per horas

Planetarum ſyderumque effectus.

diei ſingulas & duabus itidem noctibus urinam profundere notaverunt Aegyptii: Aeſtivo ſolſtitio arthritide tentari corvos, obvertique olearum & tiliarum folia, memoria eſt. Hęc quidem partim Aſtrologicę, partim Medicę ſunt conſiderationis; ſed ea ſpectat Aſtrologus ut fortunas rerumque eventus vaticinetur, Medicus ut temporum aëriſque mutationes & ex his naſcentes morbos agnoſcat.

Medicus ab Aſtrologo differt.

De mutatione Aëris penes anni tempora.

Memb. III.

INter cœli effectus manifeſtos reponuntur anni Tempora, quibus maxima vis eſt immutandi aërem. Hîc ergo de illis agimus temporibus tanquam de cauſa quæ ſenſibiliter aërem immutat. Eſt vero Tempus aut annuum quod ſol metitur, aut menſtruum quod à Luna definitur. Annus quatuor partes comprehendit, quas Gręci ὥρας, Latini tempora ſeu tempeſtates vocant; Ver ſcilicet, Æſtatem, Autumnum, & Hyemem. Enimvero quodnam ſit harum tempeſtatum principium & finis, non ſatis apud omnes conſtat. Aſtrologi ſingulis anni tempeſtatibus tria Zodiaci ſigna tribuunt, ſic ut anni tempus apud eos ſit intervallum quo ſol tria ſigna in Zodiaco percurrit: Veri quidem aſſignant arietem, taurum & geminos; Aeſtati cancrum, leonem, virginem; Autumno libram, ſcorpium, ſagittarium; Hyemi capricorum, aquarium, piſces. Medici anni tempora diſtinguunt vel penes maximas mutationes ex ortu & occaſu ſyderum primę magnitudinis; vel penes effectus varios illis temporibus

Anni tempora ut diſtinguantur ab Aſtrolog.

Vt à Medicis definiantur.

contingentes. Primus modus colligitur ex Hipp. lib. de aër. loc. & aquis & 3. de diæt. & ex Gal. comm. in epid. sect. 3. tex. 14. & in lib. de humorib. comm. 3. quibus locis septem partes anni recensentur. I. est Ver incipiens ab æquinoxio verno ad usque ortum Vergiliarum, quod intervallum non est duorum mensiũ. Aestas duas partes cõplectens, Oram & Oporam : Ora ab ortu Vergiliarum ad caniculam extenditur; Opora, quæ est anni pars 3. à Canicula ad ortum Arcturi; quod spatium utriusque partis est quatuor mensium; à fine nimirum Aprilis ad Septembris principium. 4. est Autumnus ab ortu Arcturi usq; ad occasum Vergiliarum, hoc est ad ultimum Octobris, exporrectus. 5. 6. & 7. pars est hyems, ob tres quibus constat particulas, quarum primam à principio Novembris ad brumam usque σπορητόν seu sementem vocant, altera Solstitium seu brumam continet, tertia Pythalia dicitur, quæ in æquinoctio verno desinit.

Anni partes septem.

Altera divisio tempestatum est penes effectus quos producunt enumeratos ab Avic. sen. 2. 1. doct. 2. cap. 3. quo sensu Ver definitur tempus florum & initium pomorum; Autumnus tempus mutationis coloris foliorum & principium casus eorum; Æstas totum tempus calidum, Hyems totum rigidum. Scio aliter distingui anni tempora à Varrone l. 1. de 22. c. 28. & ab Auctorib. 2. 2. l. 1. c. 1. sed quoniam ea divisio ad Agricolas magis pertinet, à me prætermittitur velut minus necessaria.

Temperamenta anni secundũ Astrolog.

Satius fuerit recensere temperamenta & virtutes anni temporibus tributas, cum ad aëris intelligendas mutationes utilissimæ sint. Astrologi ex triplicitatibus signorum constituunt tempestates, singulasque triplicitates singulis tribuunt elemen-

tis

tis, ut ex his tandem facultates tempestatum colligãtur. Prima triplicitas ab aëre aërea dicta, ver facit calidum-humidum; secunda ab igne ignea, æstatem calidam-siccam: tertia à terra terrea, autumnum frigidum-siccum: quarta ab aqua aquea, hyemem frigidam-humidam. Multo accuratiùs Medici & ad rei veritatem rectiùs definiunt Ver, temperatissimum & saluberrimum tempus, quod tamen intelligendum est de vere adulto sive medio, novũ enim sive primum ver modicum hyemis sapit, ait Gal. cõm. 15. lib. 1. aphor. pręceps vero, cadens & ultimum, æstatis nonnihil obtinet. Ut autem sit saluberrimũ, temperatum esse debet, non nebulosum, nõ pluviosum, sed in omni excessu planè medium, ex Gal. 1. de temp. & cõm. 2. in lib. 1. epid. Aestas omnium sententia est calida & sicca; Autumnus inęqualis temperamenti, proinde insalubris & morbosus; Hyems frigida & humida. Sed de mutationibus diversis quę ex anni partibus proveniunt, tàm secundum quàm pręter naturam, inter cęteros legendus Hippocr. lib. 3. aphoris. & Avic. sen. 2. lib. 1 doct. 2. cap. 6. & 7.

Ver quale esse debet.

Alterum tempus quod luna metitur, dicitur Mẽsis, in septimanas & dies divisus. Menses partes sunt anni numero duodecim, quorum qualitates ex signo Zodiaci in illis dominante desumi, docent Astrologi, Medici ex iis quæ de tempestatibus anni dicta sunt. Septimanarum facultates nonnulli ex quadris lunæ deducunt; quarum prima humida est, secunda calida, tertia sicca, quarta frigida. Idem de diei partibus enunciant; quarum prior eaque matutina, vernalis quodammodo est, hoc est veris temperiem retinens; meridiana, æstiva: vespertina, autumnalis; nocturna, hyemalis: sed in iis parum momenti constituendum est.

Septimanarum tẽperamenta.

Diei partes quatuor.

Pergamus ergo ad utiliora.

De mutatione Aëris inductâ à Ventis.

Memb. IV.

INsignes aëris μεταβολαὶ seu mutationes, sunt venti, per quos aëris temperamenta alterantur: sic enim definit Gal. μεταβολαὶ τὰς κατὰ τὸν κράσιν ἀλλοιωσεις; alterationes quæ fiunt penes temperamentum. Eorum maximam esse Medico habendam rationem docuit Hippocr. lib. de aër. loc. & aq. si enim ab aëre hominum temperamenta afficiuntur, multo magis à ventis qui ipsum aërem alterare & immutare possunt. Attamen non hic ventorum causas efficientes aut eorum investigamus cum Physicis essentiam, sed effectus solos duntaxat ac differentias, quod his ignoratis facultates singulorum ventorum definiri non possint.

Ventorum duo genera.

Hippocr. loco cit. duo genera ventorum constituit, κοινὰ πνεύματα communes ventos, & ἐπιχώρια particulares seu vernaculos. Communes seu generales aut determinati sunt aut indeterminati. Determinati vel quovis anni tempore spirant, vel certo tantum tempore. Priores illi quod ex certa mundi plaga flent, sunt, cardinales aut collaterales. Cardinalis quadruplex est, quia quatuor mundi sunt cardines; Oriens, Occidens, Meridies, & Septemtrio. Ab ortu Æquinoctiali nimirum flat Subsolanus; Germanis nautis ductus est, Italis Levante: ab occasu Æquinoxiali Favonius, Germ. Oüest. Ital. Ponente: A meridie Auster. Germ. Sud. Ital. Ostro: à Septemtrione Boreas seu

Cardinales venti.

Aquilo, Germ. North. Ital. Tramontana. Collaterales autem sunt Majores seu integri, & Minores seu partiti. Majores quatuor sunt exacte medii inter quatuor cardinales. Qui medius jacet inter Subsolanum & Austrum, nobis vocatur compositio vocabulo Subsolanauster quia Subsolanum & Austrum æqualiter participat; ex quo factum est, ut Germani eum appellarint Sudest, Ital. Syroco. Medius inter Favonium & Austrum nobis vocatur Favoniauster, Germ. Sudoüest, Ital. Garbino. Medius inter Subsolanum, & Boream nobis Subsolanoboreas, Germ. Northest, Ital. Greco. Medius inter Favonium, & Boream Favonioboreas, Germ. Northoüest, Ital. Maestro.

Collaterales venti majores.

Minores vero seu partiti duplices sunt. Dimidiati, vulgò *demy.vents*, & Quadrantes, vulgò *quarts de vents*. Dimidiati octo sunt medii inter cardinales & collaterales majores. Et quidem inter subsolanum & subsolanaustrum interjacet Meso-subsolanus Meridionalis, Germ. Est-sudest, Ital. Siroco levante. Inter subsolanaustrum & Austrum, Mesauster Orientalis, Germ. sud-sudest, Ital. ostro-siroco. Inter Austrum & Favoniaustrum Mesauster Occidentalis, Germ. Sud Sudoüest, Ital. Ostro-garbino: inter favoniaustrum & Favonium Mesofavonius meridionalis, German. Oüest sud-oüest. Ital, Ponente garbino. Inter fauonium & favonioboream Mesofavonius Septentrionalis, Germ. oüest north-oüest, Ital. *Ponente, Maestro*. Inter favonioboream & boream Mesoboreas Occidentalis, Germ. north-north-oüest Ital. *Maestro-tramontana*: inter Boream & subsolano-boream Mesoboreas Orientalis, Germ. north-north est, Ital. greco-tramontana. Deni-

Minores medii Dimidiati.

Minores venti Quadrantes.

que inter ſubſolanoboream, & ſubſolanum jacet medius meſoſubſolanus Septentrionalis, Germ. eſt, north-eſt. Ital. greco-levante.

Reſtant Quadrantes ventorum, qui quoniam inter enumeratos omnes ventos medii interjacent, ſexdecim recenſentur. Primus ab ortu æquinoctiali incipiendo dici poteſt Quadrans Orienralis ſubſolanauſtri, vulgò eſt. quart de ſudeſt. 2. quadrans meridionalis ſubſolani ſudeſt quart d'eſt. 3. quadrans Orientalis Auſtri ſud-eſt quart de ſud. 4. quadrans meridionalis ſubſolanauſtri ſud quart de ſud-eſt. 5. quadrans meridionalis favoniauſtri ſud quart de ſud-eſt. 6. quadrans Occidentalis Auſtri ſud-oüeſt quart de ſud. 7. quadrans meridionalis favonii ſud-oüeſt quart d'oüeſt. 8. quadrans Occidentalis favoniauſtri oüeſt quart de ſud-oüeſt. 9. quadrans Occidentalis favonio-boreæ, oüeſt quart de north-oüeſt. 10. quadrans Septemtrionalis favonii north-oüeſt quart-d'oüeſt. 11. quadrans Occidentalis boreæ north-oüeſt quart de north. 12. quadrans Septentrionalis favonio-boreæ north quart de north-oüeſt. 13. quadrans Septemtrionalis ſubſolanoboreæ north-quart de north eſt. 14. quadrans Orienrientalis boreæ north-eſt quart de north. 15. quadrans Septentrionalis ſubſolani north-eſt quart d'eſt. 16. & ultimus quadrans Orientalis ſubſolanoboreæ, vulgo eſt quart de north-eſt. Ex his colligimus triginta duos eſſe ventos à Nautis noſtri ſęculi obſervatos, quorum quatuor ſunt Cardinales, totidem Collaterales majores, octo Collaterales dimidiati & ſexdecim Collaterales Quadrantes.

Ventorum numerus.

In quorum quidem nomenclatura non ſecutus ſum veteres, qui duntaxat quatuor, aut

octo, aut undecim, aut duodecim, aut ad summum sexdecim ventos posuerunt, sed nostros Nautas, non multùm de nominibus sollicitus si modo de re constaret. Quod si quis inventa nostra fastidiat & alia nomina veteribus usurpata jam vero obsoleta malit, consulat Fabrit. Paduanum lib. de ventis cap. 5. Ut autem rem ob tam multiplicem Ventorum numerum difficilem & perplexam, planam & omnibus perviam redderemus, placuit schema ventorum exhibere, in quo extimus orbis ac major diversa nomina ventorum cardinalium continet & enumerat à Septemtrione semper exordiendo, secundus ab illo nomina Collateralium majorum, tertius Dimidiatorum, quartus & intimus Quadrantium.

Huc pertinet typus Ventorum.

PRædicti venti quovis anni tempore spirant; qui sequuntur, certo tantum tempore: unde Anniversarii vocantur. Qui autem Vere flant dicuntur Chelidoniæ, quod circa adventum hirundinum novem aut interdum triginta dies spirent, modo ab Occidente æquinoctiali, modo à Septemtrionali. Æstate flant Etheſiæ circa caniculæ ortum diebus circiter quadraginta à Septentrionis partibus: hos præcedunt Prodromi seu præcurrentes per octo dies. Orithia uno & septagesimo die post brumam ab adventu avium per dies novem spirat. Sunt & alii plures quos videre potes apud Blondum, lib. de navigatione, ubi recenset ventos singulis mensibus spiran-

Anniversarii venti.

tes tam ex natura temporum, quàm ex ortu Syderum.

Regionales Venti.

Regionales venti seu ἐπιχώριοι vix ullas certas habere possunt differentias. Quis enim singularum regionum naturam novit, aut ventos qui illic flant obsservavit? Rationes tamen unde excitantur & assurgunt, commodè ad duo capita revocari possunt. Ad marinos seu aquosos, & ad terrestres. Ex mari oriri cardinales & collaterales ventos nonnulli voluerunt, sed quia hi vix ultra mare assurgunt, idcirco à nobis non examinantur. Eorum potior habenda ratio qui dicuntur Sinuales seu Eccolpiæ (qui scilicet juxta flumina fiunt, vel ex sinu quopiam evaporant) & eorum qui è mari exeuntes vicina loca afflant. Terreni vel è terra elevantur, vel à speluncis & cloacis, quos ideo Charonias vocant. Terreni dicuntur Altani Plinio. lib. 2. cap. 43. & auctori libri de mundo, sed cum ad mare pergunt, Apogęi dicũtur; cum à mari recedunt, Tropei. Porro Chencrona ventus est proprius eorum qui Phasim accolunt, ex Hippocr. lib. de aëre loc. & aq. Attabulus Apulis est familiaris. Horat. 1. serm. sat. 5. Garbas Siculis, Sciona Athenienſibus, Cagneus Pamphilis, Japix Calabris, Olympias Eubęis, Favonius Germanis Occidentalibus, Circius Gallis Narbonenſibus, ut videre est apud Plini. lib. 2. cap. 47. & Senec. lib. quinto natur. quęst. cap. 17.

Venti marini.

Venti terestres.

Ventorum vires ex Hip.

Prœmissis ventorum differentiis, videndum porro cujus sint facultatis singuli, seu omnes seorsim, seu invicem collatos expendamus. Et quidem sententia est Hyppocr. libro secundo de diæta, ventos omnes natura sua humectandi ac refrigerandi facultatem possidere, propterea quod ex

corporibus ſpirent frigidis & humidis, nive, glacie, fluminibus, ſtagnis, aqua humectata ac perfrigerata, & ſimilibus; verum propter ſitum regionum & locorum per quæ venti ad ſingulas regiones accedunt, aliam atque aliam temperiem induunt. Si quis ergo ventorum ortum contempletur, eos omnes frigidos & humidos conſtituet magis vel minus prout ex corporibus frigidioribus & humidioribus excitantur. Quia tamen non niſi alterati ad nos devehuntur, quod modo per ſicca loca & arentia, modo per longa maria & paluſtres regiones tranſeunt; idcirco qua facultate ſinguli nos afficere longa experientia obſervati ſunt, brevi complectar.

Septẽtrionalis venti facultas.

Venti Septentrionales cum vehementer ſpirant, frigidi & ſicci ſunt, ſereni, limpidi, nubifugæ, & ſubtiles, in profundum ſubeunt, obſiſtunt putredini, & conſtringunt, denſant, ſuperfluos ſuccos conſumunt, ſenſus exacuunt, membris robur addunt, movent appetitum, fluxionem cohibẽt, urinas provocant, virtutem generativam augent, uno verbo omniũ ſaluberrimi exiſtũt. Habene tamen ſuas noxas, dolores enim nervorũ inducunt, uteri & veſicæ, difficultatem urinæ movent, oculos lædunt & pectus, ſtupefaciunt, flores & fructus corrumpunt, ſementẽ adurunt, pthiſicis nocent, venas rumpunt. Sed inter Septentrionales ventos alii aliis ſunt potentiores : Boreæ primus locus debetur, cui omnia ſuprà enumerata competunt; huic vicini ſunt venti à nobis Dimidiati dicti, Meſoboreas Orientalis, & Meſoboreas Occidentalis; quorum ille à ſiniſtris eſt, hic à dextris ejus, origine ambo æquè proximi. Imbecilliores ſunt Collaterales majores dicti, quorum quidem Subſolanoboreas tepidior eſt ac paulo humidior mi-

nusque salubris, Favonioboreas vero nebulosior, multoque insalubrior. Eamdem autem penè habet Subsolanoboreas virtutem ac Cæcias apud Græcos, Vulturnus apud Latinos; convenit vero Favonioboreas cum Argeste Græcorum & Coro seu Japyge Latinorum.

Orientalis venti effectus.

Orientales venti moderatè calefaciunt, siccantque cum à terra spirant, humectant vero cum à mari: aquas præterea salubres efficiunt, sensus vegetant, fœcundant, humores attenuant & expurgant, æquales sunt & mites, salutares denique & parum noxii; ut potè ad exactam temperiem accedentes. Observabis tamen tres ortus ab Hipp. constitui: Æquinoctialem, Aestiuum, & Brumalem seu hybernum. Sol enim diversis in locis diverso tempore oritur. Sub Aequinoctiis quidem in circulo Aequinoctiali, sub Solstitio in circulo Cancri, sub bruma in circulo Capricorni: primus ille ortus est Aequinoctialis, alter Septemtrionalis æstivus, seu Solstitialis, tertius Meridionalis hybernus seu brumalis. Multùm itaque interest utrum quis dicat ventum flare ab Aequinoctiali, an ab Aestivo, an ab hyberno, quia intervallum est insigne inter illa tria loca. Nam certè ventus flans ab ortu brumali cum recedat ab Aestivo 47. gradibus, ab Aequinoctiali viginti tribus cum semisse, sanè notabilem quoque temperamenti differentiam obtinebit, sic ut ventus ab ortu hyberno de natura Austri aliquid accipiat, ventus vero ab ortu æstivo borealium ventorum temperamenti nonnihil retineat. Ex his manifestum est Subsolano qui flat ab ortu Aequinoctiali per omnia similem non esse Eurum qui ab ortu brumali, nec Cæciam qui ab ortu æstivo spirat. Est enim Eurus quod accedat

Triplex ortus.

ad Auſtrum humidum, aquoſus & pluvioſus, Cæcias vero propter boream frigidior minuſque ſerenus, vulgo enim dicitur nubium coactor.

Meridionales venti calidi & humidi, ſunt nimboſi & aquoſi, lenes ſed peſtilentes; omnium denique morboſiſſimi, ut patet ex aph. Hippocr. 5. lib. 3. libris epidem. & lib. de morbo ſacro. At inter meridionales Phenix ſeu Meſauſter Orientalis minus morboſus Libonoto ſeu Meſauſtro Occidentali quod ille accedat ad Subſolanum, hic ad Favonium magis. Meridionalis venti noxæ.

Occidentales demum venti frigidi ſunt & humidi, ſed moderate, quo fit ut ſalubres alicubi ſint, velut in Italia; alicubi ut in Vaſconia tam noxii ut raro ſine incolarum pavore & deteſtatione ingruant, referente Scalig. exercit. 285. in Cardanum. Occidentalis venti virtutes.

Sed cum triplex quoque ſit occaſus; æſtiuus, æquinoctialis & brumalis, omnes venti Occidentales ejuſdem naturæ non erunt, ſed idem erit judicium afferendum quod in ventis Orientalibus. Profecto tot difficultatibus & periculis obvoluta eſt ventorum materies, ut qui omnia vel excutere vel obſervare velit, non brevi commentario, ſed amplo volumine opus habeat: acciditque præſertim in hoc ſubjecto, ut qui aliquid ſine dioriſmis definire vult. à rei veritate plurimum aberret. Conſule commentatores Græcos & Latinos Ariſt. in lib. 2. meteor. Olympiod. Aphrodiſ. Buccafer. Niphum, Federicum, Bonaventuram libris anemologiæ, Ludov. Sptalium, Cardanum, & Alemanum comm. in lib. Hippocr. de aere loc. & aq. Fabrit. Paduanum tractatu de ventis, Paulum Minerva lib. 2. de præſagitura Triplex occaſus.

temporum, Petr. de Peramato lib. de temper. cap. 2. & qui noviſſimè de ventis egregiè ſcripſit, Franciſ. Baronem de Verulamio Angliæ Cancellarium: & qui volet etiam Aſtrologos, quos tamen in aſſignandis ventorum virtutibus minus audiendos eſſe cenſeo.

Ventorum regionalium virtutes.

Quod ſpectat ad ventos regionales, Hippocr. 2. de diæt. rem paucis complexus eſt. Venti ex mari ſicciores quodammodo ſunt, ex nive, glacie, ſtagnis, fuminibus qui moderati ſunt, juvant, humectant ac refrigerant, aërem expurgant, & purum ſpiritum animi veluti pabulum ſuggerunt: Si immoderati, lædunt, quod magnas mutationes calidi & frigidi corporibus afferant, præſertim in regionibus cavis, paluſtribus, & magnorum fluminum vicinis. Venti ex terra ſicciores ſunt quàm qui ab aqua; quoniam & à ſole quotidie exſiccantur, & à materia ſicca elevantur. Qui à montibus, non ita ſicci ſunt, ſed turbant corpora, qui à mineris multum ſicci, ſed maligni, qui à cloacis & ſpeluncis, ut plurimùm peſtilentes, & ſic de cæteris.

De mutatione Aëris excitata à Meteoris.

Memb. V.

SUperius expoſuimus aërem immutari vel à cœlo & ſyderibus, vel à terra & aqua interventu vaporum & exhalationum ſurſum aſcendentium variaque meteora in aëre exiſtantium. De ſyderibus dictum, & de ventis qui inter meteora vehementiſſimas aëris mutationes

inferunt: sequitur ut breviter ostendamus qua ratione alia aëris meteora ipsum alterent aërem & immutent; quod ab ominbus Medicis video prętermissum.

Meteororum divisio.

Ex meteoris alia sunt ignea, alia aërea, alia aquea. Igneum si verè existat, & ut loquitur Aristot. de mundo κατ' ὑπόστασιν, non apparenter & κατ' ἔμφασιν, est purum vel impurum. Purum sit ex fumo pingui, viscoso, partim tenui, partim crasso, levi, ac subtili, flammam & fulgorem, facilè susciplenti; ex quo ab Aristot. 1. met. cap. 4. ἔκκαυμα vocatur. In hoc genere habentur faces ardentes seu candelæ ignitæ, Trabes seu columnæ pyramidales, igneśque perpendiculares, Bolides, sagittæ seu jacula, capræ saltantes seu stupæ accensæ, stellæ cadentes, ardentes lanceæ, dracones volantes, ignes fatui & lambentes & id generis alia, quæ caliditates siccitatesque aëris immoderatas ejusdemque corruptelam inferunt cum ratione materię, tum ratione motus. Eorum enim omnium materia, fumus est quem Aristot. 1. meteo. cap. 3. vocat ἀναθυμίασιν θερμὴν καὶ ξηρὰν evaporationem calidam-siccam quę sit potentia ignis. Quod ergo calida & ficca existat, ac prętera inflammabilis quo loco excitatur, aërem excalefacit, desiccat, inflammat. exacuit; motus quoque ejus materiæ exustæ vehementer aerem commovet & immutat, dum enim huc & illuc agitatur in aëre, attritu suo rarefacit aërem, attenuat, atque adeo calefacit ac inflammat. Quod si prętera malignę aliquid ac putrescentis aurę admistū materiæ illi fuerit, putredinē quoque aëris atque corruptelam infert. Ergo prędicta meteora, ęstus, calores, siccitates, tempestates, fulgura, ventos, corruptelas in aere ex-

Ignita meteora pura.

Ignea metrota impura.

citant, quæ postea diversos morbos in hominum corpora inducunt.

Impurum meteorum igneum eamdem agnoscit materiam sed fœculentiorem, impuriorem, pinguiorem, ex fumo & vapore mistam; sic ut in ea materies partim calida, partim frigida, partim humida, partim sicca existat, lenta prœterea, viscosa, tenax, terrestris & arctè compacta, pingnis, bituminosa adeoque metallaris ac sulphurea multisque nitrosis spiritibus turgens. Ad hoc genus meteori revocantur Cometa & fulmen. De fulmine non est difficultas, sed de cometa magnus est dissensus: alii enim eum inter meteora constituunt alii inter stellas; nusquam major de ullare controversia & adhuc sub judice lis est. Legendi Thomas Erastus, Marcellus Squarcialupus, Simon Gryneus, Thomas Fienus, Libertus Fromondus, Carolus Piso. Ticho Brahęus, Cornelius Gemma, Keplerus, Michael Męstlinus, Hagecius ab Hayck. Franciscus Aguilonius, And. Libavius & alii qui ex professo de Cometis scripserunt. Ergo ut non possum subscribere illis qui inter stellas Cometam reponunt, sic non possum suffragari iis qui eum in suprema aëris regione collocant, existimo enim eum generari in cœlo, exhalationibus terrenis illuc evectis, à luminibus radiisque stellarum refractis atque reflexis, lucem & splendorem assumentibus. Quo quidem supposito, non arbitror cum quibusdam neotericis à cometis aërem non alterari, imo vero fieri non posse credo, ut ratione materiæ & motus Cometæ, aër non immutetur à cometa, multo etiam vehementiùs quam à meteoris ignitis puris supra enumeratis, maximè cum cometę materia copiosior sit, deterior ac impurior, ejus mo-

Cometæ natura.

tus vehementior ac diuturnior, ſitus elatior; quod ſignum eſt magnæ caliditatis: nunquam enim modicus calor tantam materiam ex terra reſolvere ſurſumque educere poſſet. Itaque eoſdem effectus Cometa producit qui paſſim ab omnibus auctoribus referuntur, ut ſunt ſiccitates, peſtis, fames, bella, mutationes regnorum & rerum publicarum, venti, terræmotus, ſterilitates, diluvia, æſtus & ardores, ob rationes quas afferunt Mar. Frytſchius in methodo meteororum, Barrientus in Cometarum explicatione atque prædictione, & Bartholom. Kekerman ſyſtemat. phyſici lib. 6. Aliud meteorum ignitum impurum, eſt tonitru, coruſcatio, fulmen; quæ omnia ſic inter ſe diſtinguuntur ut tonitru ſit fragor editus ex diruptione nubis, à terrendo dictum ut vult Iſidorus: coruſcatio, fulgetrum ſeu fulgur, ſit exhalatio ſuccenſa ex frequenti agitatione inſtar ſtuppæ quæ exitum quærit, vel ut verbo dicam, exhalatio ignita per aërem ſparſa in quo conſumitur: Fulmen vero ſit exhalatio velociter à nube expulſa & cum magno impetu verſus terram detruſa. Ut ut ſit, eorũ omnium materia nõ eſt diverſa, exhalatio ſcilicet tenacior & pinguior, quæ intra nubem ex vapore factam continetur. Ab his mirum in modum immutatur aer, quia confertim & violenter contingunt, movent, agitant, perturbant, incendunt, reſolvunt, attenuant, cogunt, exprimunt, liquant & ut plurimum gravem fœtidumque odorem imprimunt. Varios effectus fulminum noſſe qui voluerit, conſulat Conimbric. in lib. Meteor. Ariſt. Herlicium tractatu de fulmine, Garcæum, & Kekerman. diſputatione extraordinaria de fulmine, & Venerab. Bedam lib. de tonitruis.

Cometæ effectus.

Differunt tonitru, coruſcatio, fulmen.

Meteora aërea.

Ad mereora aërea pertinent venti & terræmotus. Quid venti in aërem possint, suprà expositum, quid possit terrę motus exponendum. Est vero tertęmotus ruptura aut concussio seu tremor terræ factus ab exhalatione intercluſa & contenta in viſceribus ejuſdem, quę cum per angustiorem locum vel obstructum exire nequeat, terram quatit & pulsat. Ejus duas species recenset

Terremotus, species.

Aristoteles 2. meteor. cap. 8. θρόν καὶ σφυγμόν, tremorem & pulsum. Possidonius item duas; concussionem, & inclinationem; Plinius lib. 2. cap. 79. quinque, inclinationem, ruinam sive casum, hiatum, succussionem, sonum vel sibilum, & tremorem; Senec. lib. 6. natur. quęst. cap. 2. tres, concussionem, inclinationem, & tremorem: alii quatuor, casum vel ruinam, agitationem seu tremorem, hiatum, & exilitionem, quando magnæ moles instar montis extra terram eeruntur, aut aliqua pars terræ subsidet. Raphaël Volaterranus octo species ex Aristotele proponit, τρομώδην tremulum, παλμώδην, commoventem seu exilientem, ἐπικλίντην inclinantem, βράσσω effringentem, χασματίαν, hiantem, ῥήκτην scindentem, ὠθῶν impellentem, μύκτην mugientem. Sed ad rem nostram accommodatius erit terrę motum dividere penes materiã ex qua excitatur, nam cognita materie, quas impressiones in aëre efficere possit terræmotus, deprehendemus. Materia illa aut simplex est aut mista: simplex, pura vel impura; puta spiritus est seu exhalatio calida-sicca elevata è locis atque cavis terræ benignis miniméque putrefactis. Impura sunt fumi tetri ac maligni, putridi & pestilentes, qui ex locis terræ impuris, fœtidis ac fœculentis evaporant. Mista materia est aqua aut ignis: aqua

cum diluvia ex terræmotu accidunt; quod notavit Aristoteles, explicavit Seneca ex Democ. & Thalete, loco laudato cap. 6. 7. 8. & 20. & Virgil. forte an designavit 3. Aeneid. his versibus. Aquæ subterraneæ.

Hæc loca vi quondam & vastâ convulsa ruinâ
Dissiluisse ferunt Cum protinus utraque tellus
Una foret, venit medio vi pontus & undis
Hesperium siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore deductas angusto interluit æstu.

Ignis etiam subterraneus nonnunquam has convulsiones terræ excitat; quod de Aetna idem Poëta observavit, demonstravit apud Senecam Anaxagoras, rationibus confirmant Agricola de ortu subter. Conimbricens. tract. de ignibus subterraneis, & Thomas Lydiat egregia disquisitione physiologica de origine fontium: quibus quidem propositis nemo est qui facilè non colligat motuum terr. effectus varios in aerem; aliàs enim tempestates, ventosque vehementes excitant ob exhalationes continuò de terrâ exeuntes & ascendentes; aliàs varia meteora producunt quæ exhalationum naturam sequuntur, interdum aeris corruptelam inferunt, unde pestes & morbi maligni. Abbas Sigibertus ex terræmotu quo concussa est Burgundia ann. 1156. pestem, famem, & insaniam excitatam narrat. Idem refert Greg. Turonens. de terræ motu Burdegalam concutiente, & Paul. Diacon. de terræ motu Palestinæ. Ut alia interim omittam quæ recensentur ab Albert Magno lib. 3. meteor. tract. 2. cap. 17. & 18. Plutar. lib. 8. Sympos. quæst. 9. Kekerman & Ludov. du Thoum. tractat. peculiari de terræmotu; concludam cum Seneca c. 27. prædicti lib. *Diximus solere post magnos terrarum motus* Ignis subterraneus. Pestis ex terræ motu.

peſtilentiam fieri, nec id mirum, multa enim mortifera in alto latent. At aër ipſe qui vel terrarum culpa, vel pigritia & æterna nocte torpeſcit, gravis haurientibus eſt, vel corruptus internorum ignium vitio, cum eſt longo ſitu emiſſus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, inſuetumque ducentibus ſpiritum affert nova genera morborum. Quid quod aquæ inutiles, peſtilenteſque in abdito latent, ut quas nunquam uſus exerceat, nunquam aura liberior verberet? Craſſa itaque & gravi caligine ſempiternaque tectæ nihil niſi peſtiferum in ſe & corporibus noſtris contrarium habent. Aër quoque qui mixtus eſt illis, quique inter illas paludes jacet, cum emerſit, late vitium ſuum ſpargit & haurientes necat. Lege totum caput 28.

Meteora aquea.

Meteora aquea, ut Pluvia, Ros, Pruina, Nix, Grando, facultates quoque habent alterandi & immutandi aëris. Eorum materia eſt nubes, quæ prout eſt vel alba; vel nigra, vel rubra, vel viridis, vel rufa, vel miſta ex variis coloribus, vel etiam ex benignis maligniſque vaporibus conſtans, diverſos effectus promit. Quod ad Pluviam attinet, ſi continua eſt & diuturna, putredinem aëris invehit, plurimoſque morbos qui enumerantur ab Hipp. aph. 16. lib. 3. tempeſtiva vero moderate humectat & temperat aërem terramque irrigat & fæcundat. Ros levem quamdam & moderatam humectationem aëri & terræ affundit, ſerenitatemque ac ſalubritatem affert, niſi copioſior & frequentior fuerit: talis enim ſolet putrefacere, & vermiculos noxios generare. Pruina, ſi credimus Bodino lib. 7. theat. natur. nullum alium finem habet niſi noxium & damnoſum, eſt enim dicta quaſi perurina quod penitus perurat & in cineres conver-

Nubes variæ.

Pluviæ effectus.

Roris facultates

Pruinæ noxæ.

rat

tat gemmas vitium, & calamos aristarum nigro colore inficiat. Et re vera pruina plerumque fœtet, quod ex materia fœtida, hoc est ex commistione exhalationis calidæ cum vapore humido de paludibus & locis uliginosis elevato generetur. Hîc tamen est distinguendum de pruina quæ accidit commoda tempestate ac propria, quæque alieno tempore ingruit, illa enim quia intus calorem concludit & in radices arborum agit, admodum ad fructificandum disponit, quin etiam insecta & vermiculos enecat, qui solent arborum fructuumque esse pernicies : At quę illegitimo tempore, ut Vere, cadit, flores & fructus sua frigiditate & siccitate exsiccat, arefacit & corrumpit. Nix aërem turbidum reddit & aliquantulum clarum, terram fœcundat atque calefacit, est enim ad instar lanei cujusdam velleris terram velut foventis & ejus poros occludentis. Grando exitialis est plantis ob suam frigiditatem, noxia quoque messi & fructibus ob duritiem lapideam, ante ejus casum magni & terribiles sonitus in aëre audiuntur propter exhalationum calidarum & siccarum pugnantiam, quæ sępe inclusæ vaporibus & è nubibus erumpere nitentes murmur & fragorem edunt.

Quędam pruina utilis.

Nivis effecta.

Grando.

Hæc sunt vera meteora quæ aërem immutant & alterant : supersunt apparentia, quæ Græcis φαντάσματα καὶ θάσματα vocantur, ut sunt Chasma, Halo, Parelius, Paraselene, Virga, Iris, quorum quoque virtutes & facultates essent explicandæ : Sed quia leviter alterare aërem solent, nec multum momenti in eis situm est ad dignoscendas aëris impressiones, idcirco à nobis omittuntur. Consulat qui velit meteororum scriptores, inter quos commendo Bartho-

Meteora apparentia.

Iom. Kekerm. in ſyſtemate phyſico.

De mutatione Aëris penes Zonas.

Memb. VI.

QUod non ſolum aëris, ſed hominum etiam temperationes juxta regionum & locorum ſitum, aliæ atque aliæ ſint, ut docet Gal. lib. quod animi mores ſequ. corp. temp. cap. 7. idcirco operæ pretium eſt, quæ ſint variæ aëris mutationes pro regionum & locorum varietate explicare. Sunt autem regiones vel indefinitæ & innominatæ, vel finitæ & nomine proprio deſignatæ. Ad indefinitas revoco Zonas, Climata, & mundi Cardines, qui certum aliquem ac definitum locum non deſignant, ſed diffitas ac diverſas regiones quæ proprio aliquo nomine appellantur. Finitæ vero & nominatæ, ſunt orbis partes majores, Aſia, Africa, Europa, America & in his regna ac Provinciæ ſitæ: vel minores ut civitates, oppida & in eis ædes extructæ atque ędificatæ, de quibus omnibus paucula ſubnectam à Zonis exordiendo, & cętera propoſito ordine exequendo.

Regionum diviſio.

Zonæ definitio.

Zona eſt ſpatium globi terreni incluſum duob. circulis minoribus, & prętera polis mundi. Circuli minores ſunt uterque Tropicus, Cancri & Capricorni, & uterque circulus polaris, tam Arcticus vel Septemtrionalis, quam Antarcticus vel Auſtralis ſeu Meridionalis. Ex his quinque tantum Zonę colliguntur. Prior, Torrida quę inter utrumque tropicum jacet: Temperatæ duæ, una Septemtrionalis inter tropicum Cancri & circulum

Zonæ quinque.

Arcticum sita, altera Meridionalis intra tropicum Capricorni & circulum Antarcticum posita; reliquæ duæ frigidæ dicuntur, quarum una intra circulum & polum Arcticum circumscripta, vocatur Borealis seu Septemtrionalis; altera intra circulum & polum Antarcticum constituta, Meridionalis appellatur. Amplitudo Torridæ Zonæ est 47. graduum; tot enim gradibus invicem distant Tropici. Latitudo temperatarum est 43. graduum, quia tanta est distantia utriusque tropici ab utroque circulo polari. Frigidarum magnitudo est tantum 23. graduum cum semisse, quo spatio distant poli à suis circulis. Jam ergo Torridæ Zonæ regiones si veterum auctoritati subscribamus, incultæ propter Solis æstum atque inhabitatæ sunt, quæ fuit Arist. sententia lib. 2. meteor. cap. 5. attamen si ad experientiam provocemus, fatebimur nostra ætate in ea zona plurimas regiones esse habitatas & excultas. Nam Africæ pars cui præest Prestjanes, Java major, Taprobana, seu Somatra, Molucæ, Burneo, Brasilia, Peruana, Caribana, Hispania nova, nova Guinea, & aliæ nonnullæ commodissimè incoluntur. Illic aër (quod miraberis) hyeme quidem modicè calidus-siccus & serenus est, æstate vero humidus, aquosus, & pluviosus, ut idcirco hæc zona nomine tenus torrida sit non reapse, sed temperata, fœcunda, fertilis, aquis abundans, habitationi commoda ut probant Andr. Cæsalp. quæst. peripect. lib. 3. quæst. 8. Zanardus quæst. 48. de univers. elem. part. 3. Vicomercat in. lib. 2. meteor. Arist. & Joseph. Acost. lib. 2. hist. Indic. cap. 9. 10. & 11. Cujus rei causas sex recensent Conimbri, comm. in lib. 2. de cœlo c. 14. qu. 1. ar. 3. Prima est dierum & noctium æqualitas, sic enim diurni ca-

Zona torrida habitatur.

Cur torrida commodè habitetur.

loris ſpatia breviora fiunt, nocturnóque frigore diurnus calor infringitur: 2 imbrium aſſiduitas & pluviales venti: 3. ſubjectæ terræ habitudo & conditio: quarta, locorum ſitus vallibus & montibus diſtinctus: 5. Oceani vicinia: 6. ventorum tam ſtatis quam extraordinariis temporibus leviter flantium aura, quę cœli æſtum temperat & mitigat. Quaſdam alias rationes adducit Mag. Albertus de nat. locorum cap. 6. quas ibi lege. At vero regiones in zona temperata Septemtrionali poſitæ, qualis eſt anterior Africæ pars, ea ſcilicet quæ nos verſum ſpectat ad Atlantem uſque; Europa univerſa uſque ad inſulas Arcticas; magna Aſię pars, Florida, nova Francia, temperato aëre ac cœlo fruuntur ſalubri, clementi & innoxio, amœnitate, maxima incolarum frequentia, temperatura inſignes, ſoli fertilitate, frugum, arborum, plantarum, omnis generis animalium, rerum denique omnium copia & multitudine fœlices. Regiones tamen Tropico cancri vicinæ vehementiùs calent, ut Hiſpania: quæ accedunt ad circulum Arcticum, paulò frigidiores exiſtunt; Regiones autem zonę temperatę Meridionalis, ut eſt Java minor, portio inſulæ S. Laurentii, Patagonum & Antropophagorum regio, & aliæ non uſque adeò adhuc cognitæ, ejuſdem ſunt conditionis cum prædictis.

Zona noſtra temperata.

Zonæ frigidæ Septemtrionalis regiones, ut Grinlaudia, Pinmarchia, Norvegiæ & Tartariæ pars, aërem habent admodum frigidum & rigidum, ſolum parum ferax; quemadmodum etiam regiones, ſi quæ ſunt, zonæ frigidæ Auſtralis; necdum enim tractus ille nobis innotuit.

Zonæ frigidę conſtitutio.

Cæterum non indigna eſt ſcitu quæſtio de zonis propoſita, utra temperatior & ad inhabitandum

commodior exiſtat. Veteres quidem Torridam & duas frigidas intemperatas & incultas credidere, imo & eam quæ Temperata Meridionalis vocatur, licet hanc habitari poſſe concederent, quæ ſententia eſt Ariſt. 2. meteor. Ptolem. habitari poſſe torridam zonam putavit, habitationem enim ultra Aequinoctialem circulum per ſexdecim gradus deſcripſit, quamvis eam incommodam & intemperatam arbitraretur. Ex veteribus Eratoſtenes ac Polybius, ſi Straboni credimus lib. 2. Geog. opinati ſunt commodiorem habitationem eſſe ſub Aequinoctiali, quod & ipſum confirmavit Avicen. in quem acriter inſurrexit pro Ariſt. Averroes cap. 2. in lib. 2. meteor. Pro Avicenna pugnant Bonavent. & Durandus ſecund. ſentent. diſtinct. 17. aliique non pauci, qui Paradiſum terreſtrem ſub Aequinoctiali velut in loco temperatiſſimo atque ſaluberrimo collocant, ut expoſitum habetur apud Pererium tom. 1. Exod. lib. 3. quæſt. 3. & apup Maurolycum ſect. 2. Dial. 2. coſmographię. Horum omnium rationes fusè admodum explicavit Joan. Bapt. Capuan. tract. 2. quæſtionum in ſphæram Jo. de Sacro Boſco pag. 55. quibus tamen aſſentiri non poteſt, quod ſe experientia deſtitutum dicat. Nos recentiorum navigationibus prudentiores facti atque doctiores, zonam torridam alicubi commodè habitari, alicubi minus commodè coli ſcimus. Nam tota regio Abyſſinorum, Monomotapa, inſula S. Thomæ & de Capite-viridi ardore Solis peruruntur; contra regio Americana, Taprobana, & Peruana pleriſque in locis temperatæ ſunt, & ut verbo dicam, Mediterraneæ regiones ob ſterilitatem, terræ ariditatem & aquarum inopiam, incommodè habitantur, maritimæ minus. Et certè temperies

Zonarum quæ ſit temperatiſſima.

Paradiſus terreſtris ubi ſitus.

Torrida non ubique intemperata.

vel intemperies loci alicujus non tantum ex vicinia ſolis, ſed ex aliis cauſis pendet, frequentia nimirum vel raritate horum & illorum ventorum, copia vel inopia aquarum ſeu terreſtrium ſeu pluvialium, ſitu regionis particulari, elato, depreſſo, vel denique ex vicinitate aut longinquitate maris. De quibus fuſius in ſequentibus.

De mutatione Aëris penes Climata.

Memb. VII.

ENimvero quia Zonarum amplitudo eſt maxima, multorum ſcilicet graduum & plurimorum milliarium, intra quod ſpatium diverſæ moribus & temperamentis nationes degunt, apud quas variæ aëris obſervari mutationes ſolent : Idcirco Clima excogitatum eſt, quod latitudinis eſſet anguſtioris paucioreſque aëris mutationes contineret. Eſt autem Clima ſpatium lobi terreni comprehenſum inter duos parallelos verſus eundem polum, ab Æquatore diſtantes regiones ab invicem diſterminans ſemihora diei, ſic ut ſingulæ regiones intra unumquodque clima comprehenſæ longiſſimum diem æſtatis, breviorem vel longiorem obtineant tota dimidiata hora. Exempli grat. regiones ſecundi climatis diem æſtatis habent longiorem dimidia hora quàm regiones primi ; regiones tertii longiorem diem ſemihora quàm regiones ſecundi ; regiones quarti longiorem quoque horæ ſemiſſe quàm regiones tertii & ſic deinceps. Ubi tamen climata magis accedunt ad polos mundi,

Clima quid ſit,

dies longiores fiunt non solùm semihora, sed primò hora integra, deinde die toto, mox plusculis diebus, tandem mense integro, ac denique sex totis mensibus: qui enim sub polis habitant annum habent uno die & una nocte constantem; sed dies & nox illa sunt sex mensium integrorum. Porro ad climata constituenda 1. supponendum est 90. esse gradus ab Æquinoctiali circulo usque ad utrumque polum. 2. per unumquemque gradum duci posse circulum parallelum, sed vitandæ confusionis gratia ea intercapedine hodie parellelos describi, ut ubi dies per quartam horæ partem crescit & decrescit, novus parallelus ponatur: sicut dies paralleli unius, longissima, alterius paralleli diem quarta horæ parte superet. 3. quodlibet clima constitui tribus parallelis circulis, quorum tamen tertius sit semper principium sequentis climatis. 4. parallelos non designari à nobis nisi ad 66. gradum & 31. scrupulum usque, cum ultra hanc latitudinem non quartis horæ partibus dies maxima augeatur, sed integris horis, dieb. & mensibus, in quo doctrinam sequimur Erasmi, Reinoldi & ejus discipuli Gasparis Peuceri in elementis Astronomicis. 5. & ultimo primum parallelum esse in circulo Aequinoctiali. Quibus quidem constitutis patet à Geograph. recentioribus 48. tantùm aut 46. parallelos ponи, & 23. vel 24. climata utrinque cum versus polum arcticum, tum polum antarticum versus; licet veteres Geograph. septem tantum climata agnoscerent, Ptolomæus vel novem, vel quindecim. Primum clima Septentrionale veteribus vocatũ est διὰ μερεὴ, per Meroem quæ est insula Nili quã medium primi climatis transit: at recentioribus primum clima innominatum est vel certè dicitur

Dies unus sex mensium.

Numerus climatũ.

duci per sinum maris rubri Arabicum, inter secundum & tertium parallelum, ubi dies longissima est horarum duodecim cum semisse; elevatio poli octo graduum & triginta quatuor scrupulorum. Secundum clima est per Meroem quod fuit ut dixi primum veterum. Tertium est per Sienem sub tropico cancri, quod fuit secundum clima veterum: ubi dies longissimus est tredecim horarum & quadraginta quinque minutorum, elevatio poli viginti septem graduum & triginta sex scrupulorum. Quartum, quod erat tertium veterum, ducitur per Alexandriam: ubi dies longissimus est horarum quatuordecim cum quarta horæ parte; elevatio pol. 33. graduum & 45. minutorum. Quintum, id est, quartum veterum, transit per Rhodum & Babylonem; ubi dies longissimus est 14. horarum & 45. minutorum, elevatio poli 39. graduum & duorum scrupulorum. Sextum, hoc est quintum veterum, est per Romam, Corsicam, & Hellespontum; ubi dies longissimus est 15. horarum & 15. minutorum, elevatio poli 43. graduum & 32. scrupulorum. Septimum, seu sextum veterum per Venetias & Mediolanum, ubi dies longissimus est horarum 15. & 45. minutorum; elevatio poli 47. graduum & 20. scrupulorum. Cætera non recenseo ex Geograph. repetenda, qui totidem climata Australia constituunt & ab istis distingunt per prępositionem Gręcam ἀντί, per quam significant Australia climata opposita esse borealibus.

Quodnam clima temperatissimum.

Quod ad rem nostram attinet, quæro quodnam sit clima temperatissimum; nam eo cognito Zonarum habebimus habitationem commodiorem, & aëris omnium regionum temperatissimi. Equidem prętерquam quod res ipsa ex-

plicatu difficilis est, multo evasit difficilior litigantium auctorum discordia, quorum singuli amore patrię excęcati nullis argumentis, nullis artibus pepercerunt, ut patriam suam velut omnium temperatissimam, ac nobilissimam convincerent. Galenus quidem comm. ad aph. 14. sect. 3. pro Gnido & Coo Hippocratis patria, hoc est pro quarto climate stetit: Averroes loco supra laudato, pro quarto & quinto contra Avicennam pugnavit; & lib. 2. sui Collig. pro quinto solum: Menardus ep. prima lib. 7. pro Ferraria, hoc est pro sexto climate: Federicus Bonaventura lib. 4. de octimest. partu cap. 34. & 35. pro Urbino, Arist. 7. polit. cap. 7. pro Gręcia, Plato in Timæo pro Athenis, Thomas de Neris pro Tybure, Cardanus pro Mediolano; alii pro Italia, pro Hispania, pro Gallia, prout quisque patriæ sensu ducitur, cujus fumum alieno igne luculentiorem prodidit Lucianus extremo encomio patriæ. Galē. quidem clima quartum in quo est Coo & Gnidus omnium esse temperatissimum voluit, quod esset aliorum medium, & quod loca in eo posita non multum accederent ad Aquilonem vel Austrum. Sed Gal. quartum clima quod per Rhodum ducitur medium posuit, quia suo tempore septem tantum climata constituebantur: at illud clima nobis jam est quintum ex viginti quatuor climatibus, ut ea ratione Galeni sententia omnino non sit audienda. Cęteri etiam nonnullis utuntur argumentis, sed parum firmis ac validis, quæ idcirco prętermitto fundamento tuto magis ac magis securo innixus. Certissimum est eas regiones quæ mediæ sunt inter extremum frigus & fervorem extremum, temperatories esse, velut in quadam mediocritate constitutas; quod hoc

uno argumento probatur; quoniam in illis regionibus anni tempora suam constitutionem servant; ver temperatum est, æstas ob viciniam solis calida, autumnus frigidiusculus; hyems denique propter recessum solis admodum frigida, quæ ratiocinatio ex Hippocr. & Galeno desumpta est. At ubi est elevatio poli quadraginta quinque graduum, ibi regiones sunt exacte mediæ inter locum extremi fervoris, & locum extremæ frigiditatis. Etenim sive medium locum accipias, qui est inter circulum æquinoctialem, ubi sol æstuat, & polum ubi gelidissimum est cœlum, sive eum qui est inter Tropicum Cancri & circulum Arcticum, illic medietas erit constituenda: nam ab Aequinoctiali ad polum sunt 90. gradus; à Tropico ad circulum polarem 43. medium autem 90. graduum sunt 45. medium 43. sunt 21. cum semisse, in quem locum incidit elevatio poli 45. graduum. Præterea in illis regionibus sub 45. gradu positis habentur anni tempestates admodum distinctæ & minimè omnium intemperatæ, quemadmodum observare est in Gallię, Italię, Hungariæ, Asiæ partibus plerisque, in quibus adest quidem tempestatum vicissitudo, sed moderata & sine magno ullo excessu, erit itaque illis in locis temperatissimum clima constituendum. Tale vero clima ex nostra supputatione est septimum, quod transit per Venetias & Mediolanum inter duodecimum & decimumquartum parallelum, ubi dies longissimus æstatis est horarum quindecim & 45. minutorum, elevatio polaris à quadragesimo tertio gradu ad quadragesimum septimum usque & paulò amplius. Reliqua climata, prout accedunt magis ad polum, magis sunt in frigiditate δύσκρατα & intemperata;

Septimum clima temperatissimum.

quo magis ad Aequinoctialem circulum vergunt, in calore & æstu magis excedunt.

Porrò ut hęc veritas dilucidior evadat, tria sunt animadvertenda. Primum est, quid per temperamentum optimum sit intelligendum. Secundum, quomodo clima istud cum longas hyemes habeat temperatius dici possit. Tertium continebit quosdam diorismos conclusioni nostræ inservientes. Quod attinet ad primum, observandum ex Hippocr. lib. de aëre, locis & aquis & ex Aristot. 7. Polit. cap. 7. Asiæ populos admodum temperatos esse & corporis dotibus præcellentes, miti tamen & servili ingenio, Gręcos vero regali & imperioso: ex quo exurgit difficultas quomodo differat bonum temperamentum Asiæ à bono temperamento Gręciæ. Hanc difficultatem fusissimè absolvit Frederic. Bonavent. de octimes. partu lib. 4. cap. 18. ubi bonum temperamentum ex Hippocr. & Aristot. duplex statuit. Primum in quo est æquilibrium caloris & frigiditatis, siccitatis & humiditatis, sic ut nullam ferè mutationem perpetiatur: quod temperamentum ad fœcunditatem, magnitudinem, pulchritudinemque corporum conducit, quale est Asianum. Alterum dicitur de eo quod caloris frigiditatisque vicissitudines admittit magnas, crebras, non tamen omnino excedentes si ad tempestates extremarum regionum comparaveris, quarum ratione haberi potest temperatum & moderatum, licet intemperatum sit habita ratione prioris illius in quo nec ullus est excessus nec mutatio: tale autem est Gręcum illud, ad animi mentisque excellentiam admodum conferens. His animadversis dico, nos optimum climatis septimi temperamentum primo modo non usurpare; sed posteriori,

Temperamentū optimū duplex.

quod ex Gal. lib. quod animi mores seq. temp. corp. deducimus ; ubi ille hęc habet. *Quis enim non cernit omnes homines sub Septemtrionibus degentes, corpore & animo prorsus contrariè affectos iis qui torridam prope habitant zonam? Aut quis nescit, qui inter hos medii regionem benè temperatam colunt, & corpore esse, & moribus animi, ingenii fœlicitate & prudentia illis hominibus præstantiores?* Vide Aristot. probl. primo sect. 14. & ejus Comment. Septalium, necnon Jacob. Forojulien. quęst. 8. in Avicen.

Secunda observatio continet objectionem quam movet Septalius in comment. ad prędictum problema. Ibi enim reprehendit Cardanum quod temperatissimam regionem sub gradu 45. collocarit ; cum illa regio, veluti magnis algoribus oppressa extremarum alteri, nempe frigidissimæ, sit adjudicanda ; quod frigoris in ea excessus calori dominetur. Cui profecto objectioni sic respondendum censeo, frigus illarum regionum salubritati & valetudini incolarum admodum prodesse. Nam ut observat Theophr. libr. secundô de causis plant. cap. 4. Aquilonia constitutio, hoc est frigida-sicca, plantis cum quibus magna est homini analogia, omnino semper commodior est calida-humida constitutione : ejus enim beneficio plantæ amplius humore sibi oblato potiuntur, reddunturque firmiores, supervacaneus deinde humor detrahitur atque assiccatur & ut ait Scaliger comm. in eum locum, *demitur de difficultate concoctionis, exusta materiæ portione.* Notat præterea Hippoc. lib. de aër. loc. & aq. incolas regionum quas venti frigidi & sicci afflant, diuturnioris esse vitæ quam alios, externa enim illa

Objectio dissolvitur.

frigiditate cogitur intro calor ac augetur; quo fit ut nec congelari nec extingui possit, tum quia copiosus est, tum quia excrementitios humores non cumulat. In summum, quemadmodum coctio ventriculi frigore ambienti juvatur, ex Hippocr. primo aphoris. sic & vita cujus propria actio est πνεῦσις. Rem hanc confirmat Aristot. probl. 8. & 16. sect. 14. ubi magna animalia generari in regionibus frigidis docet; quod insito calore abundent, qui est vehemens augendi principium; homineſque illic fortes produci & animosos quod sua concalescant natura, exteriori enim frigore caro densatur, cujus densitate calor colligi intus potest. Vide Petrum Aponens. & Ludov. Septalium in comment. probl. 8. Scio quid obtrudi soleat ex Aristot. de longitudine vitæ eotum qui calidas regiones incolunt, sed cum suspecta sit ea sententia viris doctioribus, multasque difficultates involvat, his tricis me non implico. Consuli poterit idem Septalius loco laudato & comment. secundo in lib. Hippocr. de aëre, locis & aq. nec non Federic. Bonavent. doctissimo opere de octimest. partu, ubi multa ex Plinio, Vitruvio, Ptolom. Cardano, Bodino in hanc rem congerit. Ex his concludo septimum clima temperatum esse; vel eo maximè quod ventis Aquiloniis afflatur, non quidem extremè sed modetatè frigidis & siccis qui putredini obsistunt. Restat tertia animadversio sine qua aliæ vix subsisterent. Nostram enim conclusionem de temperatiori climate nolumus sine diorismis intelligi, ut videlicet prȩter generalem hanc locorum positionem, uniuscujusque regionis situs proprius semper

Diorismi nõnulli.

consideretur : Etenim ratione montium , convallium , maris , fluviorum , paludum , venti alicujus ἐπικρίσις & aliarum ejusmodi circumstantiarum , loca quæ propter æqualem distantiam poli & circuli Æquinoctialis temperatiora esse deberent , fiunt interdum minus temperata & insalubria. Idcirco Gal. comm. ad aph. 14. sect. 3. ait loca Ægypti & Lybiæ calida esse & sicca , exceptis iis quæ mari adjacent ; potior enim est particularis conditio loci quam generalis , quemadmodum causa particularis & conjuncta efficacior est , quam remota & universalis. Quo argumento auctoritati Galeni satisfiet , quartum clima temperatum statuentis : certum enim est eum ex temperamento aliquot locorum in illo climate positorum idem de toto climate cõjectasse & pronuntiasse. Sunt enim Coo & Gnidus temperatissimæ & ex 2. salubribus Æstate & Hyeme optime constitutæ multoque magis Vere & Autumno, non ratione climatis seu positionis generalis , sed ratione situs proprii & individui , nam aliæ regiones climatis illius admodũ sunt intemperatæ ut ante me monuit Brasavol. comm, ad prædictum aph. Cęterum Cichus Æsculanus com. in cap. 3. spheræ Jo. de Sacro Bosco, non tantum Astrologicè sed Necromanticè clima accipit post Zoroastrem pro admirandis videlicet quæ cum carne mortuorum & humano sanguine fideliora dant responsa. Quod attinet ad climata Astrologica, septem cum Priscis admittit; quorum singulis dominantem aliquem planetam tribuit, cujus naturam atque conditionem sequantur. Primo quidem climati Saturnum, secundo Jovem, tertio Martem, quarto Solem, quinto Vene-

Gal. explicatur.

Et Cardan. contrad. lib. 1. tract. 1. contrad. 9. Chichi deliria.

rem, sexto Mercurium, septimo Lunam, sed nemo nisi delirus has nugas & deliria admittet, quæ explicantur nihilominus ab Haly de judiciis astrorum part. 8. cap. 34 & 36.

De regionibus mundi Cardinalibus.

Memb. VIII.

GEographorum propria fuit observatio locorum penes Zonas & Climata : Medici vero ad Captum vulgarium hominum sese accommodantes maluerunt regiones considerare juxta solis ortum & occasum, Meridiem & Septemtrionem, quæ loca mundi dicuntur Cardines, quod terrarum orbis iis veluti contineatur & vertatur cardinibus. Ab iis regionum aliæ Orientales, aliæ Occidentales seu occiduæ, aliæ Septemtrionales ac Boreales, aliæ Meridionales & Austrinæ nominantur. Quarum quidem temperamenta investigare qui voluerit, ab Hippoc. vestigiis non est quod recedat. Is enim lib. de aër. loc. & aq. rem totam ita digessit ut dubitandi nullus sit relictus locus Notandum tamen est eum ubi Orientalem locum, Occident. Septemt. vel Meridionalem vocat, non tam rationem habere loci versus cardines illos positi, quam ejus qui ventis illinc flantibus exponitur. Scio Cichum Aesculanum comm. in sphæram post vulgus Astrologorum vocare regionem Septemtrionalem aut Meridionalem ratione signi sub quo fuit ædificata ; ex quo colligit quasdam esse regiones Septẽtrionales in Australib⁹, & Australes in Septemtrionalibus, additque hanc esse rationem cur in

Quid sit locus Orientalis.

una civitate eodem anno grassentur pestis, fames, & terræ motus, in alia civitate vicina sit gentium salus, fertilitas & quies. Sic docet Galeot-Martius lib. de doctrina promisc. c. 3. Romam pro signo habuisse leonem, quod primus lapis jactus sit pro fundatione illius urbis cum leo ascendebat, hoc est horoscopabat Illudque signum totius fuisse Italię, quod ager sequatur fatum urbis suę quamvis Libram Italiæ signum prius fuisse observet post Manil. 4. astronom.

Hesperiam sua Libra tenet, qua condita Roma;
Et propriis frænat pendentem nutibus orbem,
Orbis & imperium retinet.

Sed his missis & ad Astrologicæ vanitatis studiosos relegatis, dicamus Orientales regiones hoc est ad ventos Orientales sitas, salubriores esse aliis omnibus: sunt enim temperatæ mediocriter, aquas habent limpidas & splendentes, odoratas, molles, coloratos & floridos incolas, λαμπροφώνας, hoc est clara voce præditos, promptos, ingeniosos, morbis paucioribus & mitioribus obnoxios; mulieres denique τεόδεα εὐαεικύμονας, admodum fœcundas & facilè parientes. Illis oppositæ Occidentales, morbosissimæ sunt, aquis prędita minimè pellucidis sed turbidioribus, inquilinos alunt καὶ ἀχρόους καὶ ἀῤῥώστους, decolores & infirmos, βαρυφώνους καὶ βραγχώδεας, gravi voce & rauca. Et vero Meridionales turgent aquis multis subsalsis, sublimibus; & ut loquitur Hippocr. πολλοῖς ὑψάλοις μετεώροις: sic enim legendum puto, excludendo particulam negativam μή; sic ut sublimes aquæ sint quæ ex profundis locis minimè scaturiunt, sed ex imbribus colliguntur: incolas ferunt capite humido & pituitoso, alvi profluvio obnoxios, imbecillos, nec edaces nec bibaces,

Orientalis regio.

Occidentalis.

Meridionalis.

bibaces, ad infinitos denique morbos proclives: Septemtrionales aquas habent crudas & frigidas, homines alunt ſiccos, robuſtos, edaces, longævos, agreſtes, proceros, quibus ventres inferiores duri ſunt & ἀπεφθμνοι, ſuperiores fluidi & bilioſi, capita ſana & dura, & aliæ dotes ab Hippocrate loco citato enumeratæ. Ex dictis exurgit quæſtio non de Septemtrionali & Meridionali regione, quarum illam frigidam eſſe & ſiccam & ſanam, hanc calidam, humidam & morboſam nemo hactenus dubitavit, ſed de Orientali & Occidentali, utra illarum calidior ſit & ſalubrior. Jul. Scaliger exerc. in Cardanum 99. contendit caliditatis non plus ineſſe Orientalibus terris quam Occidentalibus, rationibus ſatis frigidis. Alexand. Aphrodiſ. & Averroes comm. in lib. 2. meteor. calidiores ſtatuunt Orientales, etiam tam levibus argumentis & inanibus, ut ea referre pigeat. Potior eſſe videtur ratio Auguſt. Niphi comm. in eumdem lib. qui difficultatem eam ſic ſolvit. *Aut*, inquit, *loquimur de ortu & occaſu terræ habitabilis ſimpliciter, aut in reſpectu: ſi in reſpectu, res patet; pars enim quæ nobis eſt ad Orientem, calidior eſt parte quæ eſt ad Occidentem, quoniam Sol oriens diutius ſupra nos ſtat quam occidens. Sol enim nobis oriens calefacit Orientem noſtrum duabus horis antequam ariatur, ſex autem poſt ortum, igitur horis octo: nobis autem occidens ſex tantum, quia poſtquam à Meridie declinavit, ſex horis eſt nobis ſupra terram, duabus vero ſub terra, at cum in illis duabus ſit à nobis valde remotus, minus ideo eſt calefaciens. Sin autem loquamur de ortu ſimpliciter, dico quod Sol oriens ad partem orientalem magis eſt calidus quam occidens ad par-*

Septentrionalis.

Vtrum regio Orientalis ſit calidior Occidentali.

tem occidentalem. Hujus causa est, quia Sol ad orientalem partem proprietatem habet ut Luna ad occidentalem, observatione enim patuit Lunam movere gentes & maria occidentalia, & non ob aliud, nisi quia in regione illa proprietatem habet, & nulla alia causa reddi potest nisi quia Luna est Luna & occidentalis, regio est occidentalis, pariter quia Sol est Sol & orientalis regio est orientalis. Sed potest meo judicio præter occultam illam causam manifesta hæc adduci, quod Sol oriens multas humiditates & vapores excitet, quos quia viget dissolvit, eos autem quos secum toto die rapit nec dissolvit, quosque rursum in occidentali parte suscitat, quia occultatur, insolutos deserat; unde frigiditas & humiditas regioni accidit. Addo quoque quod longè plures in occidentali parte excitantur vapores frigidiusculi quam in Oriente; quia longè plura & majora maria in Occidente quam in Oriente, ut Gerardi Mercatoris, Abrahami Ortelii & Judoci Hondii tabulas Geographicas legenti patebit. Huic quæstioni affinis est alia quam proponit Bartholomæus Sybilla speculi peregrinarum quęstionum 1. decadis cap. 3. quęstione 4. ad 7. Quæ sit regio salubrior, gratior & eligibilior, an regio Orientalis quæ est infidelium, an Occidentalis quæ est Christianorum: Quæstionem illam in utramque partem sic ventilavit, sic universa argumenta digessit, ut ad elucidationem nihil me habere libenter profiteat. Rerum bonarum ut suavium eduliorum tandem satias est. Qui hujus cibi avidiores sunt, Jo. Bodinum conterraneum meum adeant methodo sua ad facilem Historiarum cognitionem. Is enim procul dubio cap. 5. vel ipsos famelicos explebit.

An Orientalis regio salubrior Occidentali

De Orbis partibus, Regnis & Provinciis.

Memb. IX.

EX regionibus quas diximus finitas esse & proprio nomine designarialię, naturales sunt, aliæ artificiales. Inter naturales reponimus majores Orbis partes, ut sunt Europa, Asia, Africa, America, Magellanica ; & minores, ut Regna, Regnorumque Provinciæ. Artificiales regiones sunt civitates, oppida, & in eis extructa domicilia, de quibus aliquid sigillatim delibandum est.

Prima Orbis pars major quam incolimus, est Europa, ab Oriente mari Ægeo & Euxino, à Meridie Mediterraneo & Gaditano, ab Occidente Atlantico, à Septentrione Hyperboreo seu glaciasi terminata. Jacet autem inter quintum & duodecimum clima ! hoc est ab elevationis polaris 33. gradu cum semisse ad gradum usque fere 60. inter tropicum cancri & circulum arcticum. Eam omnes Cosmographi cæteris mundi partibus nobiliorem, præstantioremque statuunt fertilitate & fœlicitate agrorum, fructuum ubertate, aëris temperie & clementia, disciplina, institutis & moribus, mechanicarum artium studio ac varietate, liberalium cognitione, omnium denique rerum ad usum vitæ communem comparatarum multitudine & copia. Verum Hippocr. lib. de aëre, loc. & aquis in alia fuit sententia : pulchriora enim & majora omnia in Asia nasci scripsit quam in Europa, homines Asianos benigniores & cultiores, pleniora pecora quæ pariant sæpius & pulcherrimè

Europæ nobilitas.

educantur ; elegantiores esse incolas, magnitudinis eximiæ, miniméque, quantum ad formam & corporum proceritatem attinet, inter se differentes : denique partem eam mundi proximè accedere ad naturam & mediocritatem anni temporum : agnovit tamen virilitatem, laborum tolerantiam atq; audaciam, Asianis deesse, sed adesse voluptatem & effœminatam naturam. Quod ad Europam spectat, Hip. eam multis & omnimodis aëris transmutationibus obnoxiam dicit ; Incolas ob id plurimum inter se dissidentes & forma & magnitudine; feros, audaces, magnanimos, bellicosos, parumque mansuetos.

Notanda circa Europam & Asiam.

Enimvero priusquam de Europæ & Asiæ temperamẽto quicquam definiamus, notandum est 1. ex Hip. non haberi ubique per totam Asiam & Europam omnia secundum eundem modum tam ratione situs universalis quam particularis : qua enim parte ad Zonam torridam magis accedunt, æstuosissimæ sunt ; qua parte magis ad Zonam frigidam, gelidissimæ : sic ratione situs particularis Asiæ pars Australis & irrigua, tum propter multos imbres, tum propter nivem, fertilissima est ac temperatissima ; quæ vero palustris est, ut Phasiana, infœcunda est & insalubris. Observandum secundò Asiam & Europam invicem comparari vel universim, vel secundum potiores partes. Tertio eam comparationem inter eas institui, aut penes naturales dotes omnes vel aliquas, aut penes acquisitas. Quod ad primum attinet, existimamus Asiæ situm universalem deteriorem esse Europæo; tum quod Asia latiùs ad Zonam torridã propagetur, pene usque ad Aequinoctialem videlicet; tum quia ad Zonam usq; frigidam longissimè extendatur ; nempe fere ad septuagesimum

Asia quatenus salubrior Europa.

elevationis polaris gradum. At ratione ſitus particularis, cum Hip. admittimus quadam ſui parte Aſiam ſalubrius ſitam quam ſit Europa. Sic, ut dixi, pars ejus Auſtralis & irrigua quia in medio calidi & frigidi ſita eſt ob imbres multos & nivẽ, fertiliſſima exiſtit ac ſaluberrima : atque pars ea videtur eſſe in eo climate quod temperatiſſimum conſtituimus; nam eam partem interpretatur Septalius comm. in eum Hip. locum *frigidiorem regionem Aſiæ, magis nempè proximam Europæ & boreali parti.* Quod ad ſecundum ſpectat, certum eſt Aſiam ob rationes allatas multo intemperatiorẽ Europa, ejuſque partes tẽperatas pauciores eſſe quàm ſint partes Europæ temperatæ, quod ſingulas regiones Aſiæ & Europæ expendenti & æſtimanti erit manifeſtum. Ad tertium deniq; quod pertinet, univerſas Europæ dotes naturales & acquiſitas prę ferimus Aſiæ dotibus : quaſdã tamen virtutes naturales Aſiæ potiores & prę ſtantiores dotib⁹ Europæ agnoſcimus. Sic in Aſia aromata, gemmæ, metalla, plura & meliora ſunt quã in Europa, de cęteris ſecus eſt cenſendum ut videre eſt apud Plin. lib. 37. natu. hiſt. cap. ult. Quæ contra iſta afferri ſolent ex Petro Comeſtore de benignitate ſolis & ſalubriori cœlorũ influxu in Aſiam, de fertilitate terræ promiſſionis Judęorũ, partim ut vana reiicimus, partim cum Barthol. Sybilla dicimus benedictionem antiquæ terræ promiſſionis Judęorum tranſlatam fuiſſe per Chriſtum ad populum Chriſtianum occidentalem. Cętera de Africa, America & Magellanica explicata habentur apud Gerard. Mercat. Ortelium, Bertium, Grinęum, Nigrum & eos omnes qui de peregrinationibus & navigationibus in Americam ſcripſerunt : ſi quis enim ut ait Hippoc. de om-

Europa melior Aſia.

nibus dicere vellet, in immensum excresceret sermo.

Cęterum in illis majoribus Orbis partib. minores continentur; hoc est regna & Provinciæ, quib⁹ Cosmographi quamlibet Orbis partem distingunt. Sic Europam dividunt in Insulas & in Continentes. Insulæ Oceani sunt Anglia, Scotia, Hybernia Grunlandia; maris Mediterranei, Sicilia, Sardinia, Corsica, Creta, Majorca & Minorca; Peninsulæ, Norvegia, Gothia: Continentes, si in regiones partiaris, novem sunt prę-cipuæ: Gallia, Hispania, Germania, Italia, Sclavonia, Gręcia, Hungaria, Polonia, Russia: si in regna, decem: Hispanicum, Anglicum sub quo Scoticum & Hybernicum, Danicum sub quo Norvergicum, Suecium sub quo Gothicum, Polonicum, Hungaricum, Bohemicum, Germanicum, Gallicum, Italicum. Eadem divisio in aliis Orbis partibus observatur, quam tu potes ex Geographis repetere. Interim observabis in illis prędictis regionibus ac regnis, particulares quosdam tractus & Provincias contineri; ut in Gallia, Turonensem, Pictavienſem, Andegavenſem, Santonicam, Armoricam, Normanicam, Picardicam, Burgundicam & cęteras; quibus propriæ sunt & genuinæ aëris constitutiones, soli situs, animorum inclinationes, mores, ingenia, temperamenta, studia, quæ qui vellet exequi & inquirere, opus sanè humeris suis impar aggrederetur. Hieronymus Turlerus lib. primo de peregrinatione cap. 4. proprietates quatuor prę-cipuarum nationum Europæ, velut in typo depinxit. Landus quidam Hortensius sub Philalethis Polytopiensis civis nomine, Forcianas quęstiones duobus libris emisit, quibus varia unius Italiæ ingenia

Europæ divisio.

describũtur ; quorum summam gratia exempli ex Joseph. Scalig. quadam epistola desumptam exhibeo. In Consiliis, inquit, Mediolanenses præstantes, Veneti prudentes, Lucani temerarii, Pisani inconstantes, Placentini providi, Florentini lẽti, Genuenses ignari, Lucẽses utiles, Volsci maligni, Brutii stupidi, Patavini ambigui. In Victu Florentini parci, Lucẽses elegãtes, Mantuani viles, Aretini tenues. Papienses agrestes, Novocomenses luxurioſi, Astenses opipari. In Veste Mediolanẽses splendidi, Genuenses elegantes, Mantuani sumptuosi, Veneti magnifici, Florentini ridiculi. In Mercatura Florentini callidi, Genuenses tolerantes, Mediolanenses aperti, Lucenses fideles, Veneti splẽdidi. In Oratione Florentini inepti, Perusini faceti, Veneti putidi, Bergomenses agrestes, Senenses suaves, Spoletani celeres, Novocomenses balbi, Romani elati, Cosentini dicaces, Narnienses prompti, Umbri leves, Novarienses rustici, Mediolanenses rudes, Genuenses inexhausti, Brixiani duri, Bononienses jucundi, Fulginates versuti, Capuani graves, Pistorienses festivi, Neapolitani jactabundi, Piceni varii, Apuli barbari, Ligures mendaces. In Bello Perusini strenui, Calabri prȩcipites, Spoletani callidi, Senenses fœlices, Bononienses feri, Neapolitani animosi, Pratenses sacrilegi, Cossenses libidinosi, Piceni rapaces, Aemiliani inconsulti, Placentini crudeles, Romani truces, Mediolanenses intrepidi, Vicentini ultores, Pistorienses sanguinei. Quid plura recẽseam? Cõsule eam epistolã, Lãdũ & Turlerũ locis citatis, prȩterea Jo. Barclaïum in icone animorũ, Antonium Zaram de anatomia ingeniorũ, Pet. Anchoanum lib. 4. de rerum inconst. Bisciolam horarum subsicivarum lib. 12. cap. 8.

Ingenia varia Italorum.

tom. 2. ubi ad ostendendum quid possit cœlum ad ingeniorum diversitatem efficiendam, multa cumulat.

Nonnulla quoque in hanc rem habent Joan. Bapt. Persona comm. in lib. Gal. quod animi mores, &c. Jo. Huartes in examine ingeniorum; & ex Firmico, Tholosano, Pontano, Cornelio, Kiliano, Boissardo & aliis Petr. And. Canonherius comment. politico in aph. 2. lib. 1. Hippocr.

De Civitatibus & Ædibus.

Memb. X.

Duo in condēdis urbibus observanda.

IN condendis urbibus ea cautio est adhibenda quam in extruenda Alexandria habuisse Alexandrum Magnum refert Strabo Geogr. lib. 17. & Vitruvius proœmio lib. 2. ut scilicet & commerciis & aëris salubritati prospiciatur. Per commercia ditescunt incolæ, per aëris clementiam vitam ducunt beatissimam, saluberrimam, & longissimam. Scitum est illud Musici Stratonici scomma apud Eustrat. in Dionys. de situ orbis, qui cum Caunios omnes aëris vitio luridos pallidosque videret, exclamavit ibi mortuos ambulare. Qui navigationem Guillel. Schouten in Australem partem descripsit, meminit eum ad insulam quandam appulisse, cujus indigenæ omnes deformi & monstroso essent corpore: alios enim videre erat cæcos, alios varos & valgos, alios protuberanti aqualiculo, alios tumentibus brachiis & humeris, alios alio corporis vitio insignes, quod fuit argumentum regionis admodum insalubris. Porro quibus ventis exponi debeat aliqua civitas ut saluberrima sit, docuit Hippoc. lib. de aër. locis

& aquis & ex iis quæ de ventis, & de regionibus mundi cardinalibus supra docuimus, intelligi facilè potest. In summum hanc regulam benè constitutæ civitatis proposuit Hippoc. Cum scilicet *ad Solem & ad ventos bene obversa est & aquis bonis utitur*: contrà malè constituta est quæ aquis palustribus & lacustribus utitur, & non benè sita est ad ventos & ad Solem. Exempli gratia, civitas omni ex parte montibus concluſa ad ventos & ad Solem non benè se habet, nam æstate torretur radiis solaribus reflexis, hyeme quod Solem non excipiat, torpet. Positio autem locorum particularis interdum facit, ut venti qui habentur salutares sint alicui loco noxii & pestilentes; & è contrà. Sic Aquilo sereniſſimus est Europęis, Lybicis oris nimbosus; Auster Europęis noxius, Lybicis gentibus salutaris: Subsolanus saluberrimus Asianis, Europęis insalubris, Zephirus Vasconibus pernicioſus, Gręcis & Italis tàm gratus, tàm suavis, ut nullum habeas apud Poëtas magis laudatum aut commendatum. Conditori ergo urbium non solum universalis, sed particularis situs observandus; de quo regulæ certæ dari non possunt. Legi tamen potest Vitruvius lib. 1. Architect. cap. 4. & 6. ubi agit de areis, plateis & angiportibus prudenter disponendis. Consuli quoque poterunt ejus commentat. Guillel. Philander, Cæsar Cæsarianus, & Daniel Barbarus patritius Aquileiensis.

Situs civitatis ad ventos.

Particularis situs observandus.

Quod ad Ædes attinet, dicam cum Vitruvio lib. 6. cap. 1. *Animadvertendum primo est quibus regionibus aut quibus inclinationibus mundi constituantur. Namque aliter Ægypto, aliter Hispaniæ, non eodem Ponto, dissimiliter Romæ, item cæteris terrarum & regionum proprietatibus oportere videntur con-*

Ædium situs.

ſtitui genera ædificiorum; quod alia parte ſolis curſu premitur tellus, alia longè ab eo diſtat, alia per medium temperatur. Debet vero eadem eſſe conſideratio ædium atque ipſarum regionum ac civitatum, ita vt ratio quatuor cœli cardinum maximè habeatur. Alia enim æſtivis, alia hybernis temporis extrui debent domicilia: æſtiva majora ſpatia requirunt, hyberna ſi anguſtiora fuerint non improbantur, æſtivis umbræ & flatus, hybernis ſoles debentur.

Ædes æſtivæ & Hybernæ.

Deinde ut obſervat Ariſtot. primo Oecon. cum ſol æſtate altiùs incedens domos ad meridiem verſas non intret, hyeme vero propinquiùs accedens totus per feneſtras infundatur: debent ædes averſo borea æqualiter eſſe latæ, hoc eſt non verſæ ad omnes partes, ſed oblongæ ad meridiem ſpectantes. Si credimus Vitruvio lib. ſexto cap. 7. hyberna triclinia Occidentem hybernum ſpectabunt, ideo quod veſpertino lumine opus eſt uti, verna triclinia & autumnalia Orientem, æſtiva Septemtrionem. Apud Columellam libr. primo de re ruſt. cap. 6. cubicula hyberna ad Orientem brumalem obvertuntur, cœnationes ad æquinoctialem Occidentem; æſtiva ſpectant Meridiem, cœnationes Hybernum Orientem. Scribit Palladius lib. primo de re ruſt. cap. 9. quæ hyemi parantur manſiones ita conſtitui debere ut poſſit eas hyberni Solis totus propemodum curſus hilarare, ſed & ſi Æſtiva ſunt Orientem ſolſtitialem, partem Septemtrionalis aſpicere debent. Didymus apud Auct. R R. cap. 2. cap. 3. domum quæ ad Orientem ſpectat pręſtantiorem & meliorem pronunciat, διὰ τὸ τὸν νότον ἀπὸ μεσημβρίας πνέοντα, ὑγρὸν καὶ ἀνώμαλον, καὶ νοσερώτατον εἶναι, *quod*, inquit, *Auſter*

à meridie ſpirans, humidus & inæqualis, & morboſißimus exiſtat. Sed vix aliquid certi definiri poteſt niſi particularium quorundam ſituum ac poſitionum qualitates & naturæ expoſitæ ſint. Eas itaque breviter proponamus.

De aliquot locorum particularium conſtitutionibus.

Memb. XI.

VT intelligamus quæ regiones, civitates, & ædes ſalubriores ſint, locorum ſitus & poſitus particulares qui in quavis regione reperiri poſſunt nobis ſunt examinandi. Atque imprimis ſitus poteſt eſſe altus, profundus petroſus, apertus, montoſus, nivoſus, fluvio vicinus, paludi aut mari, &c.

Loca mediocriter elata & libere perflata, ut humilibus & profundis, ſic ſublimibus & montanis ad ſanitatis integritatem vitęque diuturnitatem aptiora omnino exiſtunt. Eorum enim incolę, ut ait Avicen. ſani ſunt, vivunt quippe in aëre puro & defęcato à ſole & ventis; robuſti ſunt, quia nõ turgẽt humidis excrementis nervos & articulos laxantib. laborum ſunt patientiſſimi, quod ſoleant aſcendere & deſcẽdere frequẽter, labor autẽ articulos firmat: ſunt deniq; longęvi; tum quia raro ægrotant, tum quia calor eorum nativus ſuperfluis excrementis non ſuffocatur. Declivia loca & inter altos montes depreſſa atque abdita, radiis ſolaribus reflexis æſtate ſuffocantur; cum ſole non illuſtrantur humore nimio madeſcunt, craſſis vaporibus polluũtur, hyeme frigore obrigeſcunt: eorũ itaq; locorũ incolæ imbecillo ſunt hepate ob aquarum craſſitiem, pituitoſi & melancolici ob aërem tenebro-

Loca elata.

Loca declivia.

sum. Notau. Albert Mag. lib. 1. de natura locor.

Loca plana.

cap. 13. locum planum & se habentem decenter undique, non habere proprietatem ullam nisi eam quam diximus ex climatum observatione desumi.

Loca petrosa.

Petrosus locus & apertus æstate aëre gaudet calido, hyeme frigido atque adeo subtili ut nulli aut pauci vapores ex petris eleventur : incolas alit duro & solido corpore, sicco cerebro, malis moribus, solertes, ingeniosos, bellicosos.

Loca montosa.

Montosus & nivosus ventis obnoxius est, per nives quidem salubribus ; dum liquantur nives, nimbosis. Hujus tamen loci varias fecit differentias Albert. Mag. loco prędicto quas his recensere non erit absurdum, hanc enim doctrinam mirum in modum illustrant.

Loca humida.

Ergo locus montosus aut est in humili monte aut in excelso : montes humiles non admodum mutant naturam locotũ, alti vero nivosi sunt, atque quod notandum est, vel ad Aquilonem siti sunt, vel ad Meridiẽ, vel ad Orientem, vel ad Occidentem.

Montosa loca.

Cũ sunt ad Aquilonem positi loci naturam calidam reddunt, quia reflexio radiorũ solarium ad illos montes, calefacit locum vehementer, quo fit ut vina generosa in parte Meridionali locus ille producat. Cum montes plurimi sunt ad Meridiem & à Septemtrione flant venti, locus est valde frigidus, tam propter nives quam ventos : erit prętera siccus & sanus nisi alia prohibeant accidentia.

Occidentalia.

Montes in parte Orientali positi locum reddunt frigidum & humidum, ejusque aërem crassum, impurum & insalubrem. Frigidus quidem locus erit, quia tectus ab Oriente, crassus vero aër, tum quia vicinus montibus, tum quia ventis Occidentalibus apertus est.

Orientalia.

Denique cum montes ad Occidentem positi sunt, locus salubrior

est, quod ventis affletur Orientalibus. Porro locus situs in medio magnarum sylvarum vel juxta sylvas aërem, habet spissum & suffocatum, nebulosum & turbidum: fundus enim sylvarum vaporosus est; vapor autem illic arboribus conclusus & inspissatus aërem turbidum efficit. At inter arbores nocent præcipuè nux & quercus, nec non illæ quæ vel amaritudine sua aërem inficiunt, vel proceritate velut suffocant, prohibita ejus eventilatione. Loca fluviis vicina nimium humectant. Paluſtria & lacuſtria tetris vaporibus nocentissima sunt, & morbis contumacibus generandis opportuna, ut scribunt Vitruvius, Avicen, Rhasis, & ipse Varro lib. 1. de re rust. c. 12. *advertendum etiam*, inquit, *si qua erunt loca palustria*, & propter easdem *causas, & quod arescunt, & quod in iis crescunt animalia quædam minuta quæ non possunt oculi consequi & per aëra intus in corpus per os ac nares perveniunt atque efficiunt difficiles morbos.* Hęc ille, qui per animalia minuta videtur intelligere eas aëris impuritates quas Hipp. μιάσματα vocavit. Marina loca suadebat Plato lib. de rep. fugienda esse, is tamen animi potius quam corporis rationem habebat, nam ea loca pituitosis prosunt, appetentiam excitant, vitam protrahunt, humidum enim primigenium aëre sicco & salso conservatur & à putredine vindicatur. Quod autem ad mores spectat; maritimi pro pessimis in proverbio sunt, & filii Neptuni dicuntur crudeles. Si quæ tamen loca à mari exiguo intervallo distanti gravioris sunt halitus ex Colum. lib. 1. de re rust. & pestilentibus morbis obnoxii. Cardanus lib. 2. contradict. loco supra adducto, ex Averroe refert mare quatuor modis salubrem

Loca syluosa.

Loca fluviatilia & Palustria.

Loca Marina.

Maris vicinia salubris.

reddere habitationem : primo, quia salsedine corruptioni resistit; secundo, quia humore confert ad vitæ longitudinem ; tertio, quia spirant semper venti perpurgantes aërem ; quarto, quia temperat aërem, hyeme enim & in frigida regione tepidiorem reddit, æstate & in calida temperatiorem. *Flumina vero* inquit, *velociter currentia aërem attenuant, faciuntque corpora macilenta, tenuia, mobilia, crudelia, infida. Cœnosa vero & qua tarde moventur ut Padus ; corpora minus valida reddunt & sana, contentiosos homines mansuetiores atque fideliores. Ostia vero ubi flumina mare ingrediuntur aërem corrumpunt. Causa est quia dum mare æstuat fluminis aqua retinetur & in halitus transit, aëremque non leviter corrumpit.* De Marini loci natura distinguit Albert. Mag. lib. citato enim eo ex quod mare calidũ sit tum propter partium terrestrium exustarum admixtionem, tum propter multam radiorum divaricationem, colligit loca mari vicina vel esse calida & sicca, vel calida & humida, vel frigida & humida. Loca enim meridionalia in mari sita, quia velut aduruntur reflexione radiorum & multiplicatione luminis ad littus, arenosa sunt, calida & sicca ; mare autem in illis locis divisum æstu convertitur in salem redditque locum terrestrem ob adustionem & exsiccationem : quo fit ut vina illius loci sint calidissima & siccissima velut Cypria. Loca autem marina remota à meridie & accedentia ad climata frigidiora & temperatiora, efficiuntur calida & humida nimio humore corrumpente. Habent enim plus humidi quam calor consumere possit ; idcirco sunt ut plurimum vaporosa, pestilentiæ, tonitruis & coruscationibus ob noxia, unde pestes & mortes subitæ :

Differentiæ loco Marinorum.

talia etiam loca paludosa sunt frequenter ex humore diffuso super terram & corrumpente habitationem. Demum loca marina Septemtrionalia frigida sunt & humida ob vapores frigidos & crassos: ęstas in illis locis non multum calida, nec hyems multum frigida; quod crassus & spissus aër nec calorem facile nec frigiditatem suscipiat; hujuscemodi autem loca, quamvis pestifera non sint, salubria tamen non existunt. Postremo loco monendum est ex Cardano Aquas Thermarum calidas loci aërem vitiare; sed non adeo male afficere ut robusta corpora quæ calida non sunt, lædant; quoniam à putredine procul absunt: ipsam tamen ac febres in debilibus accersunt, vitiata cococtione, & in calidis ob intemperiem. Atque hæ sunt particularis cujusque loci conditiones pene omnes, sed simplices tantum, sunt enim compositæ alię & conjugatæ; ubi scilicet duæ vel tres simplices invicem concurrunt positiones, puta dum concava regio, palustris simul est & maritima & sic de cęteris. Porro quos incolas cujusque temperamenti & ingenii singula illa loca producant scire qui voluerit, Albertum Mag. poterit consulere lib. 2. de natura locorum cap. 3. & commentat. lib. Hipp. de aëre, locis & aquis.

De vestibus.

Memb. XII.

Licet vestis victus habeat vicem ut ait Labeo juriscons. victusque nomine, si Ulpiano credimus, contineantur quæ esui potui, cultuique

corporis neceſſaria ſunt : attamen non ea ratione veſtium uſus à nobis hic explicatur , ſed quod veſtimenta excogitata ſint ad defendendum corpus ab externis nocumentis , calore , frigore, humiditate , ſiccitate quæ ab aëris injuriis inducuntur. Eſt ergo hujus ſectionis pars , indumentorum conſideratio , Medicis omnibus penè intacta. Hippocrat. quidem lib. 6. epid. ſect. 8. part. 33. indumenta ponit loco aëris ambientis inter res non naturales , de veſtibus quoque nonnulla præcepit lib. de ſalubri diæt. Galenus autem neceſſarium agnovit aliquod corporis tegumentum externis aëris injuriis infringendis; ſed ipſum voluit eſſe naturale , cutim videlicet quam lib. 1. de ſanit. tuen. præparat ſale modicùm aſperſo ad indolentiam & tolerantiam. *Quoniam jam editus infans* , inquit , *in frigore , calore, atque inter corpora multo ſe duriora verſetur neceſſe eſt , ob hæc ipſa nimirum naturale ejus tegmen præparari quodammodo à nobis , reddique ad indolentiam & tolerantiam quam aptiſſimum, par eſt.* Quo conſilio Ligures apud Ariſt. 7. polit. Spartani apud Alex. ab Alex. li. 2. c. 25. Itali apud Virg. 9. Aeneid recens natos in fluvium frigidum & rigentem demergebant.

Durum à ſtirpe genus , natos ad flumina primum
Deferimus , ſævoque gelu duramus & undis.

Quo quidem artificio opus non eſſet homini ſi cutis illi eſſet ex ungiuũ materia parata, quemadmodum Adami fuiſſe cutim priuſquam peccaret, narrat Rabbi Eliezer. Sed profecto tenerior longè eſt , mollior , delicatior , ſenſuſque exquiſitioris ; proinde conſervari ſedulo debet illo velut munimento quod vocamus veſtem. Non hic inquiro cum Ulpiano lib. 34. pandect. l. veſtis

Rabinorum deliria.

§. de

§. de auro & argento, An vestis & vestimentum differant, An vestis sit ex pellibus, vestimentum ex lana, serico, bombyce; An vestimentum sit virile & muliebre simul. Stola tantum mulierum, quid enim ista ad rem præsentem? Usum vestium investigamus, quem Tullius lib. 3. de Orat. geminum constituit, *Vestis*, inquit, *frigoris depellendi causa reperta primò, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem.* Theologi qui primum vestium auctorem agnoscunt Deum, ad Honestatem, Necessitatem, Utilitatem comparatas fuisse vestes docent. Honestas postulat ut partes obscœnæ totumque corpus integatur quo aliquod discrimen inter hominem & belluam intercedat. Necessitas suadet ut imbecillitati corporis humani provideatur, calor internus externo tegumento foveatur, homo ipse ab externis rerum injuriis & impressionibus defendatur. Utilitas triplex est: Physica, Ethica, & Politica. Physica naturæ humanæ infirmitati ac indigentiæ, vestium beneficio consulit, idcirco hominem tantum nudum & in nuda humo expositum à Natura conquerebatur Plinius procem. lib. septimi; Ethica de peccato & ejus fœditate, cujus ergo vestes inventæ sunt admonet, & de Dei erga nos φιλανθρωπίᾳ atque benignitate. Politica inservit distinguendis viris à mulieribus; Magistratibus à Subditis, Sacerdotibus à profanis, Nobilibus à Rusticis, Militibus à litteratis. Sed & adversus vim ab hostibus illatam nos tuetur, quod telorum ictus vestitum corpus quam nudum facilius sustineat. De vestibus primorum parentum nonnulla habent Theodoret. in Genes. quæst. 39. Barcephas in lib. de paradiso. Georg. Venet. problem. in Genes. Pererius

Vsus vestiũ duplex.

& Marinus Merſennus comment. doctiſſimis in cap. 3. Geneſ.

Veſtiũ conſideratio duplex.

Cæterum veſtimenta conſiderantur à Medico, vel univerſim, nulla habita ratione partium corporis, temperamenti, habitus, ætatis, tempeſtatis, generis, conſuetudinis, ſexus, dignitatis elegantiæ: vel particulatim, habita ratione virorum, mulierum, magiſtratuum, ſubditorum, populorum diverſorum, infantiæ, pueritiæ, adoleſcentiæ, virilis ætatis, ſenectutis, capitis, pectoris, abdominis, pedum, hyemis, æſtatis, veris, autumni, noctis, diei, bilioſorum hominum ſeu calidorum, atque pituitoſorum ſeu frigidorum, pinguium, macilentorum, divitum, pauperum, litteratorum, Artificum & ſimilium. Primum præceptum univerſale eſt, quod indumenta omnia calefaciant aliquatenus noſtrum corpus, idque tribus omnino modis. 1. prohibendo ne aër frigidior corpus noſtrum attingat. 2. impediendo effluxum calidum noſtri corporis: quem effectum explicavit Gal. lib. 2. de ſimpl. medic facult. cap. 24. *Infarcit*, inquit, *corporis meatus veſtis, prohibetque foras effluere magnam vaporoſi intus caloris partem, à quibus vaporibus incaleſcens veſtis nos demum calefacit.* 3. inducendo proprium & germanum calorem, qui calor ſecundum Villa-novan. de regim. ſanit. c 17. duplex eſt; actualis & virtualis. Actualis calor veſtibus accidit per ignem cui exponuntur antequam induantur, virtualis in actum reducitur per calorem noſtri corporis, ut ex Galeno dictum eſt. Secundum præceptum ducitur ex ſubſtantia, quantitate & qualitate veſtimentorum propter quæ unum alio magis calefacit. Uſus & effectus ex ſubſtantia veſtimentorum ſatis appo-

Vniverſalis conſideratio.

ſite expreſſit Iſaac Arabs lib. 50. Theoricæ cap. 105. Lineum veſtimentum ſi laxum fuerit refrigerat; alias calefacit & humectat; Bombicinum magis calefacit, cum ſubtile eſt ac tenerum, emollit: Sericeum quo magis villoſum eſt, eo calefacit potentius, ejus enim multæ ſunt differentiæ: undulatum, heteromallum, villoſum, raſile, floribus variatum, ſcutulatum, &c. Laneum multum calefacit & exſiccat. Pelliceum denique, ſi pilis multis ſit refertũ, omniũ maximè calidum exiſtit. Sed & inter pelliceas veſtes, quę cutim ſolidiorem habet pilum que molliorem, calidior eſt: *Sic*, inquit Villa-nov. *pellis caprina minus calida, deinde pelles de grypho, vulpina multum calida, ut & leporina; minus tamen exſiccat, caſtorea quoque.* Ovina calida & humida, Sabellina & Mellina molliuſcul[illegible] dalina, Thoina, Genetina, odoratæ, A[illegible]orum noſtratium pellem pulmones offendere ſcribit Avenzoar 1. Theiſir. Lupina fugat pulices, leonina tineas, Cervina ſerpentes. Cygnorum & vulturum pelles ſi Cardanus audiatur, ſiccitate plus obſunt quam caliditate proſint. Caprina noxia eſt epilepticis ex Hipp. lib. de morbo ſacro: hyeme tamen calefacit ſi pilos ad corpus convertas, ęſtate refrigerat ſi invertas; quemadmodum ſcribit Aelian. lib. 6. Hiſtor. animal. Denſæ autem & duræ veſtes minus calefaciunt, molles & raræ magis, denſæ & opacæ, ſi molles ſint, calidiores ſunt tenuioribus & ſubtilioribus, duplices & compoſitæ ſimplicioribus. Vide Galen. comm. in lib. de ſalub. diæt. tex. 11. Quo ad copiam veſtium, certũ eſt quo plures fuerint eo fore calidiores. Ad qualitatem demum revoco colores & odores pręſertim. Inter colores coccineus & quiſquiliatus habetur calidior, evocat enim à centro ad circunferentiam

Materia veſtium.

Quantitas veſtiũ.

Qualitas.

ſpiritus & humores cum quibus analogiam habet, qua occaſione in febribus purpuratis & erumpentibus variolis involvi pannis purpureis ægrorum cubilia mos eſt. Oleo & aromaticis rebus imbutæ veſtes mundis & minimè odoratis calidiores: formidandæ tamen ſunt iis qui cerebro ſunt calidiori, omnes enim odores κεφαλὴν βαρυκοὶ caput tentant & graviſſimam cephalalgiam inducunt. Linteæ & byſſinæ calce dealbatæ mordicant & ſcabiem excitant. Cannabinæ ſicciores lineis exiſtunt; utraque quo recentior & minus trita eo quoque minus calida, aſpera magis. Jam vero ſi ſingula & particularia præcepta tradere meditarer, quando finis commentarii? Summa capita leviter delibabo. Veſtes ætati, temperamento, habitui, conſuetudini, tempeſtati conſentiant. Senes pluribus & calidioribus indumentis egent quàm juvenes, pluribus pueri & calidioribus quàm adoleſcentes: Calidi & bilioſi pauciores minuſque calidas veſtes poſtulant quam melancholici aut pituitoſi. Qui carnoſo ſunt corpore & pingui, pauciores quoque quàm macilenti, qui raro corporis habitu, plures quàm qui denſo. Qui inlocis calidis aut in ædibus clauſis degunt, cum ſe committunt aëri, operire corpus multis integumentis debent, velut ii qui otio torpent: contra, qui exercitantur aut ex frigidis locis ad calidiora progrediuntur, paucioribus. Hyeme chimaſtrum, æſtate theriſtrũ opportunum eſt: æſtate, inquam, ſericeæ, rallæ, undulatæ, leves & laceræ veſtes conveniunt, hyeme lineæ, biſſinæ, laneæ, ſericeæ, hiſpidæ, ac villoſæ, pelliceæ diploides, contextæ villo ſericeo, aut pelliceo. Uno verbo tempore calido veſte magis tenui utendum quàm frigido, magis vero craſſa noctu per ſomnum quam interdiu vigilando. Ra-

Particularis conſideratio.

tione partium corporis variæ ſunt veſtes. Capiti pileolus proprius eſt, pectori thorax, abdomini & cruribus femoralia, tibiis tibialia, pedibus calceoli. Caput tegi debet pileolo nec gravi nimium nec levi, plus tamen noctu quàm diu: tegmen capitis grave fragile caput reddit, tenuius, nimis compactum; quod obſervatum eſt apud Syneſium in calvitio & Herodot. lib. 3. de Ægyptiorum & Perſarum capitibus: Illorum enim capita quod aperta ſint, dura & firma, horum quia nimium operta, fragilia fuere. Non probo calanticas ex capillis emptis compactas & miro artificio ornatas, quarum à paucis annis magnus & frequens eſt uſus apud Pariſienſes, niſi ſubſit calvitium, aut caput fuerit externis quam internis injuriis magis obnoxium; id quod aliquando monſtravimus edito in Calanticam vulgo Calotam carmine elegiaco. Vultus multo non eget tegmine niſi ſęviſſima hyeme, regione frigidiſſima, & inſigniter flante Aquilone, tunc enim ὦτα neceſſariæ ex goſſipio etiam muſcato, quia exangues aures, & cuculli pellicei ad oculos aperti, imo quia ventus oculis noxius, neceſſaria ſunt perſpicilia ex cryſtallo ita ſecto ut objecta nec juſto majora, nec juſto minora tranſmittat. Pectus quia oſſeum, operimenta multa deſiderat, pręſertim hyeme quæ illi infenſa, ex Hipp. aph. 24. ſect. 5. Muniri itaque debet contra frigus primò linea ſubucula (nam & mundior & ad cutim mollior quavis alia materia) dein perizomate plumario, pelle agnina, aut ut quidam faciunt vulturina, demum Thorace. Eadem cura afferenda fovendo ventri, cujus calor coquendis cibis occupatur. Plura quid recenſeam uſu communi cognita & uſurpata? ſufficiat digito quaſi omnia quæ ad veſtes

Capitis tegmen.

Pectoris indumēta.

pertinent indicasse. Quisque inter legendum poterit observare vestimenta propria Gentium, Regum, Sacerdotum, Magistratuum, Militum, Studiosorum, Artificum, Rusticorum. Pleraque habentur apud Zuingeros in Theatro vitæ humanæ, Bayssium de re vestiaria, Cœlium Rhodig. passim, Textorem in Officina, Alex. ab Alex. Sabell. exempl. lib. secundo; Bulengerum opusculorum tomo primo, Valturium lib. 10. Crinitum, Isidorum & alios.

Signa cognoscendarum Aëris mutationum.

Memb. XIII.

Providentia Medico necessaria.

MEdico satis non est scire Aëris dari mutationes, easque hanc vel illam facultatem obtinere hominum temperamentis alterandis & afficiendis, debet quoque præscire venturas & futuras anticipare judicio. Quemadmodum enim bonus Gubernator paratior est & erectior adversus tempestatem quam prævidit, sic Medicus facilius occurrit & tutiùs, prævisis ex aëris constitutione ortis morbis, quàm minimè prævisis. Verissimè quippe dictum est communi adagio, tela prævisa minus ferire, deterioraque esse mala quæ incogitantes adoriuntur.

Astrologia Medico necessaria.

Ad hanc vero cognitionem obtinendam magna Astrologiæ necessitas Medico; cum sine ea impossibile sit futuras aëris mutationes prævidere, nec ego possim seclusis Astrologiæ fundamentis ulla certa tradere præcepta tempestatum. Sed ut verum fatear, hæc παράδοσις esset ἄκαιρος & intempestiva, cum viri longè doctiores ante me id

diffusè & prolixè explicarint. Eum ergo qui signa futuræ alicujus aëris mutationis, venturæ pluviæ, serenitatis, siccitatis, æstus, ventorum, pestilentiæ, fœcunditatis aut sterilitatis anni, atque adeo popularium morborum pręscire voluerit, remitto ad Theophrasti 4. opuscula de signis pluviarum, ventorum, serenitatis, tempestatis, ejusque illustratorem Federicum Bonaventuram, ad Ptolomeum de significationibus stellarum inerrantium, Alboazen Haly lib. 8. de judiciis Astrorum, Augustt. Niphum libello de signis tempestatum, Cardanum in aphoris. Astrologicis, Paduanum de ventis, Zanardum de universo elementari part. 3. Goclenium de Astrolog. gener. part. 2. Gratarolum de prognosticis tempestatum, Guidonem Villarienſem Medicum Parisinum de temporis & astrorum animadversione, Mizaldum de signis tempestatum, & omnium noviſſimum ac fusiſſimum Paulum Minervam Barenſem opere de cognoscendis temporum mutationibus juxta triplicem viam, cœlestem, meteorologicam, & terrestrem; ut interim omnes Astrologos omittam, & veteres RR. scriptores.

Tandem ut prolixum hunc commentarium concludam, obſervabis me ex fide manuscript. emendaſſe duos priores versus, tertium omnino restituiſſe, quod maximè consentit explicationi Villa-novani; qui quatuor hoc pręcepto contineri voluit, aëris puritatem, luciditatem, corruptionem à se ipso, putredinem aliundè inductam, ut à cloaca rebusque similibus.

Finis primæ Sectionis.

SECTIO SECUNDA.

DE CIBO ET POTU.

DE ADMINISTRATIONE generali ciborum.

Cap. I.

Quale, quid, & quando, quantum, quoties, ubi, dando
Ista notare cibo debet Medicus benè doctus;
Ne malè conveniens ingrediatur iter.

Hic traditur à Medico sex esse consideranda in administranda diæta. Primùm est, Quale, Id est cujus qualitatis debeat esse cibus, quia in ægritudine calida exhibendus est cibus frigidus; in frigida calidus; in humida siccus; in sicca humidus, in sanis tamen simili, non contraria qualitate præditus cibus exhibendus est, ut testatur Galen. in arte Medic. cap. 86. Calidiora corpora, calidioris victus rationem exposcunt; frigidiora, frigidioris.

Secundum est, Quid, id est, cujus substantiæ: athletis enim & rusticis cùm vehementius exerceantur, cibus exhibendus est crassus, quia vis digestiva eorum est fortis, nec convenit eis cibus

ſubtilis, ut pullorum, caponum, vitulorum, ſive hędorum caro: hęc enim in eis vel adureretur, vel nimis citò digereretur, quare & ſępius comedere cogerentur: nobilibus verò & otio deditis, exhibendus eſt cibus ſubtilis ſubſtantiæ. Virtutem enim digeſtivam habent debilem, quæ nequeat craſſis reſiſtere cibis, cujuſmodi ſunt carnes porcinæ ſalſæ, & bovinæ, & piſces ſole exſiccati. Similiter in ægritudinibus acutis tenuiori dięta utendum eſt quàm in Chronicis, id eſt, longis, ut quartanis.

Tertium eſt, quando, id eſt, quo tempore ſit aſſumendus cibus, quia in ſanis maximè conſervanda eſt conſuetudo. Unde & in æſtate hominibus mane ſurgentibus, & conſuetis bis duntaxat in die cibum accipere, comedendũ eſt hora decima, vel paulò antè, nec expectandum dum meridies prętereat, ob nimium diei calorem. Similiter cœnandum eſt eis hora ſexta, vel paulò pòſt. In hyeme verò prandendum eſt hora undecima, ob longitudinem ſomni: & deinde cœnandum hora ſeptima vel paulò pòſt, & maximè ſervanda eſt conſuetudo. In ægris quoque habenda ratio temporis, ſiquidem in febribus in ipſo paroxyſmo, vel paulò antè ſive pòſt, abſtinere, id eſt, nõ nutrire oportet. Quia ſi ſtatim antè paroxyſmum vel in ipſo paroxyſmo detur cibus, natura impeditur, ac divertitur à digeſtione materię febris, eò quod digeſtioni cibi magis ſit intenta. Neque dandus eſt ſtatim poſt paroxyſmum. Virtus enim adhuc nimis debilitata eſt ex paroxyſmo immediatè prędecedenti. Exhibendus igitur cibus tamdiu antè paroxyſmum, ut poſſit digeri priuſquam ille accedat. Vel exhibendus eſt aliquantulo tempore poſt paroxyſmũ. Et hoc niſi timeatur magna debilitas virtutis; tum

enim dandus est cibus etiam quocunque tempore. Nam ubi casus aliquis intervenerit, robur naturæ dissolvens, nutrire cogimur, inquit Galenus commentatio. 9. libro primo Aphoris.

Quartum est Quantum, id est, quantitas sumendi cibi, quæ in æstate, ut dictum est, minuetur; quia calor naturalis tum debilior est ob nimias resolutiones. In hyeme vero cibus augendus est, virtute digestiva tunc forti existente, cùm calor naturalis sit unitus propter frigus circumstans.

Quintum est, Quoties, id est, quoties in die sit cibus exhibendus. Est ergo æstate sępius exhibendus quàm hyeme, autumno, seu vere, sed minori quantitate, ut dictum est suprà. Similiter digestiva existente debili, sępe parva quantitate cibus exhibendus est. Existente autem forti, exhibendus est quantitate magna, sed rarius.

Sextum est, Ubi, id est, in quo loco, quia cibus non est sumendus in loco frigidiori, neque nimis calido, sed temperato.

Animadversio.

Alimẽtorum consideratio.

ALimenta generatim considerantur vel speciatim Generalis consideratio quatuor omnino complectitur, substantiam alimentorum, quantitatem, qualitatem, & utendi rationem; ad quæ capita, sex illa à Salernitanis proposita facili negotio revocantur. Quid enim pertinet ad substantiam, quantum ad quantitatem, quale ad qualitatem, quoties, quando & ubi ad utendi rationem. Ratione substantiæ alimentum dicitur εὔχυμον vel κακόχυμον boni vel mali succi, tenuis vel crassi, facilis vel difficilis coctionis. A

quantitate dicitur multum, paucum, moderatum. A qualitate calefaciens, refrigerans, &c. Utendi autem ratio primo designat præparationem alimenti, secundo quoties in die ingerendum sit, uno verbo tempus idoneum edendi; tertio ordinem servandum in assumendis cibis, postremo consuetudinem, de quibus omnibus sigillatim & ordine est agendum.

De cibis bene nutrientibus.

Cap. II.

Ova recentia, vina rubentia, pinguia jura,
Cum similâ purâ naturæ sunt valitura.

Hic recensetur tria alimenta, quæ parva quantitate multum nutriunt.

Primum ova recentia, de quibus Avicen. 2. Canon. cap. 530. & 4. cap. 1. Nutriens inquit, parvæ quantitatis, & multi nutrimenti, sicut ova & gallorum testiculi. Idem multum aliis in locis repetit. Electio: Ova gallinarum, perdicum, & phasianorum juvenum & pinguium conferunt in victus salubris ratione: & aliis simpliciter sunt meliora, eligenda autem parvula, oblonga, & candida, ut habentur in hisce vulgatis versiculis: Ovum.

Filia presbyteri jubet hoc pro lege teneri,
Quod bona sunt ova hæc, candida, longa, nova.

Ova item tremula, id est, per decoctionem nonnihil inspissata, ut in manu tenentis in cortice suo videantur tremere, sunt meliora duris, & sorbilibus; multi nutrimenti, probæ & facilis digestionis, & generant sanguinem cordi maximè propor-

tionabilem. Unde convaleſcentibus, ſenibus & debilibus maximè conveniunt, & in primis vitelli. Unde Avic. in lib. de viribus cordis, Tract. 2. cap. de ovis, teſtatur vitellos ovorum, bonas carnes avium, veluti gallinarum, perdicum, & phaſianorum, licet non ſint medicinæ cordis, ipſum tamen confortare, & citò in ſanguinem converti, & poſt tranſmutationem parum ſuperfluitatis relinquere, ſanguinem generare ſubtilem, clarum, quo maximè confortatur cor, multumque valere in diſſolutione ſubſtantiæ ſpiritus, & diminutione ſanguinis cordis: Sorbilia verò ova facilis ſunt digeſtionis, leniunt pulmonem & pectus, & alvum dejiciunt, minus tamen nutriunt quàm tremula. Cocta ſeu durata ova difficilis ſunt concoctionis, & tardi tranſitus, craſſamque corpori exhibent alimoniam. Ovorum item ex cocturæ diverſitate magna differentia eſt. Nam quędam ſunt aſſata, aut elixa; aut frixa, aut in jure cocta. Aſſata elixis ſunt craſſiora, & duriora, ac difficilioris concoctionis; focus enim ſubſtantialem humiditatem exſiccat. Et fiunt duobus modis. Aut enim cum corticibus, ferventibus inferuntur cineribus, aut in teſtis franguntur. In teſtis fracta, reliquis ſunt pejora. Illa verò, quæ cum corticibus, ferventibus inferuntur cineribus, dupliciter fiunt. Aut enim toto cinere cooperiuntur, aut ſuper carbones nuda collocantur. Quæ cinere cooperiuntur, peſſima ſunt, quia calor foci circunfuſus, fumoſitatum exhalationem prohibet. Nuda ſuper carbonibus collocata, fumoſitatem emittunt, & emundantur. Elixa in aqua meliora ſunt aſſatis, quia aquæ humiditas, calori foci, in ſiccanda humiditate repugnat. Fiunt & hęc dupliciter, aut enim cum teſtis elixantur, aut in

Differentia ovorũ ex coctura.

aqua franguntur : cum testis elixata, reliquis pejora sunt, quia testæ fumositatum & crassitiei resolutionem prohibent. In aqua verò fracta calor penetrat, crassitiem attenuat, & odoris gravitatem aufert. Unde ejusmodi cęteris omnibus sunt laudabiliora. Frixa, quia pessimos generant humores, cęteris pejora sunt, stomacho diutius inhęrent, unde sequuntur fumi, corruptio, & fastidium. In jure cocta, inter assata & in aqua fracta, media sunt, ut colligitur ex Isaac dictis universalibus.

Est etiam ovorum secundum partes diversitas. Nam vitellus in caliditate temperatus existens, bene nutrit; albumen verò frigidũ est & viscosum, duréque digeritur, & sanguis qui inde generatur non est bonus, ut testatur Rhazes. 3. ad Almansorem, cap. 14. Et ut ova prędicta, scilicet gallinarum, perdicum, & phasianorum, conveniunt in victus salubris ratione, ita anatum, anserum, struthionum, & similium volatilium, minus conferunt. Ovi partes.

Secundum vinum rubrum. Vini secundum colorem magna est differentia. Nam quędam sunt alba, quędam rubea clara, quędam citrina, & quędam nigra. Vina alba cęteris sunt imbecilliora, minus calida, minúsque nutrientia, verùm caput minus feriunt, urinam provocant, & meatus aperiunt. Quòd autem cęteris sint imbecilliora, patet secundum Galen. com. 1 li. 3. de victus ratione in morbis acutis, ubi inquit : Vinum potens vehementer celeritérque corpus calefacit, capútque ferit : imbecillum contrario agit modo. Cùm ergo minus calefaciat, minúsque repleat caput cęteris, ut patebit, erit & imbecillius cæteris. Quòd autem vinum album cęteris minus cale- Vinorũ varia genera

Album

faciat, docet Galen. com. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. *Nempe*, inquit, *ex vinis albis nullum valenter calefacere potest; quod enim summe calidum est, id continuo & flavum existit, veluti & quod ab ipso est fulvum, mox fit rubrum, & deinde dulce. Album autem minus quidem his omnibus calefacit.* Et hoc verum est, si invicem compares vina ejusdem territorii. Quoniam vina rubra & rufa Gallica, non sunt tam potentia, nec ita calida, sicut multa alba, quæ in aliis territoriis reperiuntur. Quare comparanda sunt inter se vina ejusdem territorii. Quòd verò & cęteris minus nutriant, probatur per Galen. com. 11. lib. 2. Aphor. ubi sic scriptum reliquit : *Vina aquosa* (sic autem nominat alba & tenuia) *sicuti aquæ similem formam habent, ita etiam vim: quare urinam cient, & minimè nutriunt.* Item in com. 18. ejusdem libri, *Vina*, inquit, *aquosa, exiguum præbent corpori alimentum : sunt hæc colore quidem alba, tenuia verò substantia.* Quod item minus caput feriant, probat Avic. 3. 1. Doctor. 2. cap. 8. *Vinum*, inquit, *album & subtile calefactis est melius, non enim capitis efficit dolorem, sed fortasse humectabit, & dolorem capitis alleviabit, qui ex stomachi ardore provenit.* Item teste Galen. com. 1. lib. 3. de vict. rat. in morbis acut. Ratio autem, cur minus feriant caput, est quod minus fumosa ac vaporosa sint cæteris. Quod autem aperiant, urinamque cient, docet Hippocr. Canon. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. *Ad vesicam*, inquit, *vinum album magis penetrat, urinásque provocat, & perpetuò purgat: atque multa ad opem his morbis ferendam facit.* Ex hoc sequitur, vina alba tenuia, magis convenire calidioribus sive à natura, ut cholericis & sanguineis, sive ab accidenti, ut ex ira vel

mora in sole. Studiosis præterea magis conveniunt, & quibus exhibendum sit vinum minimè cerebrum perturbans; & habentibus cerebrum imbecillum, idque per naturam, sive ex accidenti; ex potenti enim vino facillimè inebriantur, ut innuit Avic. 3. 1. doct. 2. capite octavo. Attamen si uti voluerint vinis potentibus, necesse est ea copiosiore aqua dilui. Conveniunt quoque vina imbecilla hepar calidum habentibus & stomachum, & habitantibus in regione calida, quia calida vina in ipsis æstuationem facerent. Vina vero rubra clara, sicut Bellovacensia, calidiora sunt cęteris, ut autor est Galen. com. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. *Quod summè*, inquit, *calidum est, id continuò & flavum existit.* Et hęc vina etiam cæteris magis nutriunt, ut habet Galen. com. 11. lib. 2. Aphor. ubi dicit: *Crassa verò & colore rubea, plus alimenti habent, quàm reliqua vina.* Inest autem eis, & citissimè implere corpora evacuata: quod ita est intelligendum, Vina rubea dici nutribiliora, quia ex eis plus in substantiam membrorum convertitur. Vina tamen nigra possunt dici nutribiliora cæteris, quod magis nutriant, & tardius à membris resolvantur. Unde Galen. com. 8. lib. 2. Aphor. *Crassa*, inquit, *& fusca, multò magis corpus alunt quàm aquosa.* Tantùm vero vincuntur à nigrioribus in nutriendo plurimum, quantum superant in præstandò universum & velox alimentum. Ita enim intelligitur dictum Isaac in diætis particularibus, ubi contendit, vinum nigrum plus nutrire quàm rubeum. Et ista vina rubea magis feriunt caput quàm alba, minusque urinam cient. Hinc imbecillum habentibus cerebrum non conveniunt, ut dictum est, sed bene habentibus: forte, quod vapores ad se

elevatos non ſuſcipit, ut dicit Avicen. 3. 1. Doct. 3. cap. 8.

Vinum acuit ingenium.

Sciendum præterea, quod ingenium hominis fortis cerebri magis clarificetur & acuatur, ſi bibat vinum bonum, quàm ſi non biberet, ut Avic. teſt. loco citato. Ratio, quia ex bono vino plus quam ex quocunque alio potu, generantur & multiplicantur ſpiritus tenues, clari & puri. Quare Theologi in contemplatione circa altiſſima deligunt vina bona. Conferunt item hominibus frigidæ complexionis, & phlegmaticis, Avic. ibidem teſte. Corrigunt enim frigiditatem, & aperiunt oppilationes, quæ ſolent evenire frigidis & phlegmaticis, digeruntque phlegmata ad converſionem in ſanguinem, & ipſa facillimè digeruntur, citoque penetrant, præbentque alimentum purum, & ſpiritus plurimos. Vina verò cîtrina, minus calefaciunt quam rubea clara, ut teſtatut Galen. com. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. Magis verò calefaciũt quàm alba, quare magis etiam caput feriunt, teſte eodem Galen. com. lib. 3. de vict. rat. in morbis acut. Minus etiam nutriunt quàm rubea, excellentius tamen quàm alba. Et à quibuſdam hęc vina etiam alba vocantur. Hinc quidam dicunt, vina alba cito plurimum calefacere; vina verò nigra minus calefacere quàm citrina, ergo etiam minus ferire caput, ſed quia tardius deſcendunt in ventrem, urinamque minus cient quàm alba, vebementius caput feriunt quàm alba, ut habet Galen. loco paulo antè citato. Et ipſa vina plus etiam nutriunt quàm alba & citrina, minus tamen, quàm rubea: ut dictum eſt.

Iura è carnibus.

Tertium, ſorbilia facta ex juſculis carnium, & præcipuè pullorum. Hujuſcemodi enim naturæ amica ſunt, quia facillimè in ſanguinem commutantur,

tantur, & ſanguinem bonum generant, maximè ſi præparentur ex ſimila, id eſt, ex ſubtiliſſima parte farinæ: quia ſimila, tritici præſertim, plurimum nutrit, & bonum nutrimentum præſtat, ut patet ex Raze 3. ad Manſorem cap. 3. Hæc tria alimen. Avic. 21. Doct. 1. Summa. 1. cap. 15. circa finem, compendioſe enumerat. Exemplum, inquit, ſubtilis, multi nutrimenti, boni chymi, ovorum vitelli, & vinum, & aqua carnis. Unde concluditur hæc tria naturam humanam maximè confortare.

Animadverſio.

HOc generale præceptum Villanovanus reſtringit, & accommodat ad ova, ad vinum rubrum & ad juſcula, cum Salernitanis propoſitum eſſet alimentum εὐχυμον deſcribere, & aliquot exemplis illuſtrare. Perperam itaque excurrit in laudem & virtutes ovorum, cum peculiare caput de ovis adjectum ſit, in quo locus erit de illis diſſerendi. Idem puta dictum de vino rubro. Villanov. carpitur.

Proponamus itaque quale debeat eſſe alimentũ in ſua ſubſtantia. Subſtãtia in forma & materia conſiſtit, ex quibus corpus naturale conſtituitur. Forma rei eſt id quod eſt & agere poteſt, quæ à Medicis tota ſubſtantia, ſeu totius ſubſtantiæ proprietas appellari ſolet, diverſa quidem à temperamento, ſed quæ tamen aliquando apud Galen. ut cap. 1. lib. 3. de temper. & cap. 1. lib. 1. & cap. 15. 4. ſimpl. ex calido, frig. hum. ſicco certa proportione inter ſe miſtis conſtare dicatur, quod temperamentum præcipuum ſit formæ inſtrumentum. Verum cap. 3. lib. 6. de ſanit. tu. & Alimẽti conditio penes ſubſtãtiam.

cap. 10. lib. 4. simpl. temperamentum à tota substantia distinguit, cum ait conveniens alimentum aliud esse secundum qualitates, aliud secundum totam substantiam: illud sensu, hoc usu discernitur. Ab hac totius substantiæ proprietate suus cuique animantium generi cibus est familiaris, Asinis quidem & Equis palea, fœnum, Coturnicibus elleborus, Sturnis Cicuta, homini panis ex Galen. cap. 6. lib. 2. de aliment. & cap. 3. de satit. tuen. Etenim oportet toti nutrienti substantiæ cum tota nutriti natura communio aliqua & similitudo intercedat, teste Galen. cap. 2. lib. 3. de temp. quod fieri non possit ut assimilentur & mutentur inter se ulla, nisi societatem aliquam cognationemque habuerint. Quod si alimentum familiare est, dulce etiam erit comparatum ei quod nutritur: dulce inquam, saltem potentia, cum nihil nutriat quod non sit particeps dulcedinis, ut docet Galen. cap. 1. & 15. lib. 4. simpl. Et hæc de forma. Materia alimenti deprehenditur ex ejus duritie, mollitie, gravitate, levitate, densitate, raritate, crassitie, tenuitate, lentore & similibus, quas notas esse Consistentiæ monet Galen. 9. simpl. cap. de terra samia; quoniam hæ qualitates ex varia proportione humidi cum sicco consurgunt, quæ duo sunt omnium mixtorum materia ex Aristot. cap. 1. lib. 4. meteor,

Alimẽti appellatio à substantia.

Porro propter familiaritatem & dulcedinem alimenti majorem vel minorem quæ ex forma resultant, Alimentũ est & dicitur εὔχυμον καὶ κακόχυμον boni vel mali succi, πολύτροφον καὶ ὀλιγότροφον multum vel parum nutriens. Pro conditione vero consistentiæ bonæ vel malæ quę sequitur materiam, alimentum εὐπεπτον καὶ δύσπεπτον nominatur, facilis vel difficilis coctionis ac distributionis. Est ergo

εὔχυμος cibus qui in omni excessus mediocritate consistens, laudabilem aut saltem vitii evidentis expertem sanguinem gignere potest, ex Galen. cap. 14. lib. 2. de alim. Ejus generis sunt lac, panis, ova, vinum. Contra se habet κακόχυμος: is enim vitiosum sanguinem, crassum, lentum, pituitosum, melancholicum producit, ut caseus, caro cervina, bovina, leporina. Alimentum πολυαίμον vocatur ex quo plurimum sanguinis generatur. Quod si & valentissimum & purissimum corpori præbeat nutrimentum omnes bonitatis partes implet, si purissimum, sed pauciſſimum, negligendum non est, si vero & copiosissimum & crassissimum, prorsus est vituperandum. Ex quo quidem patet cibum omnem ὀλιγαίμον non esse vituperandum, si quidem paucum, sed purum sanguinem gignat: at si parcum ac male nutriat, primus malitiæ locus tribuendus illi erit. εὔπεπτος cibus idem fere est qui εὐστόμαχος ventriculo gratus, quique facilè ab eo coquitur & in chilum mutatur, mutatus ad jecur facilè distribuitur: contrarius illi δύσπεπτος καὶ κακοστόμαχος: hujus dura & contumax, illius tenera mollis, & minimè viscida est substantia.

Cibus euchymus.

Cacochymus.

Multũ nutriẽs.

Hæc omnia vera sunt de alimentis inter se collatis, non autem ad varias hominum naturas, & vitæ genera relatis. Sic bubuli & rustici qui sunt θερμοκοιλίαι calidiore ventriculo, duriora alimenta facilius coquunt & conficiunt quàm teneriora. Novi hominem qui carnibus vitulinis & vervecinis admodum juvabatur, perdice aut columba lædebatur, adeout & vomitu & diarhoea prehenderetur. De se narrat Christoph. à Vega lib. 2. de arte medendi cap. 3. sardenas salitas sibi veneficas esse, sic ut parva quantitate ingestæ in mortis periculum deducerent cum symptomatis vene-

Hipp. 6. epid. sect. 4.

Historia.

natorum propriis. Legatur aphoris. Hippocr. 38. lib. 2.

De cibis bene nutrientibus & impinguantibus.

Cap. III.

Nvtrit & impinguat, triticum lac, caseus infans,
Testiculi, porcina caro, cerebella, medulla,
Dulcia vina, cibus gustu jucundior, ova
Sorbilia, & ficus maturæ, nvaq; recentes,

Hic referuntur, res duodecim, unde corpus humanum & nutriri & impinguari perhibetur.

Prima est triticum, id est, panis triticeus, de quo Avicen. 2. Cano. cap. 172. *Panis*, inquit, *qui est de frumento novo, impinguat velociter.* Razes vero. 3. ad Mansorem, cap. 2. *Triticum*, ait, *temperamento vicinum est, licet caliditati parum attineat.* Quod autem ponderosius invenitur & solidius, majoris est nutrimenti. Hominibus quoque omnibus aliis granis magis conveniens, & magis proprium invenitur. Sanguis etiam ex eo generatus, omni sanguine qui ex aliis generatur granis, temperatior existit. Et cap. 3. ejusdem lib. *Panis*, inquit, *qui ex tritico fit, pluribus hominum convenientior est.* Electio autem tritici sumitur partim à sua substantia, partim vero à præparatione. A substantia quidem, ut dicit Avic. 2. Cano. cap. 250. melius est illud, quod est medium inter duritiem & raritatem, magnum, pingue, recens, planum, quod est inter rubedinem & albedinem. Frumentum vero nigrum est mali nu-

trimenti. Electio ex præparatione. Sciendum, quod omnia quæ sunt ex farina tritici frixa, tardè à stomacho descendant, crassos humores generent, vias heparis oppilent, splenem augmentent, & calculum generent: multum quidem nutriunt, si digerantur. Triticum vero elixum in cibo gravat, & difficulter digeritur: quod si tamen digeratur, vehementer nutrit, & eorum roborat virtutem. Panes autem ad concoctionem appositissimi sunt, qui plurimum fermentati, & probe elaborati, in clibano igne moderato percoquuntur, teste Galen. lib. 2. cap. 2. de alimentorum facul.

Secunda res, lac est, & potest intelligi de lacte acetoso, cui butyrum detractum est, quod si comedatur cum pane recenti, sive calido, maxime impinguat. Intelligi etiam potest de lacte caprino. Lac.

Tertia res, est caseus infans, sive recens, de quo Avicen. Cano. 2. cap. 127. dicit, quod nutriat & impinguet. Et licet caseus recens nutriat & impinguet, non tamen convenit in victus salubris ratione, quia sequuntur ex eo nocumenta infrà enumerata. Caseus.

Quarta res est, testiculi, quod imprimis de gallorum pinguium testiculis intelligendum est, de quibus Avicen. 1. Canon. cap. 719. dicit quod sint valde boni, & plurimi nutrimenti. Et quarta 1. cap. 1. testatur, eosdem quantitate multum nutrire. Idem sentiri potest de testiculis porcorum admodum pinguium, Venerem nondum expertorum. Etenim quanto horum caro aliis præfertur, tanto horum quoque testes aliorum animalium testibus. Galen. lib. 3. cap 6. de alimentorum facultа. Est hic quoque diligenter notandum, testiculos animalium provectorum, in quibus semen jam fermentatum est, non esse boni nutrimenti. Testiculi.

sed testiculos animalium juvenum, non Venerem expertorum, quibusque semen nondum fermentatum est, laudabilis esse nutrimenti, si probe concoquantur.

Quinta, caro porcina, de cujus electione & effectu satis superque dictum est infrà.

Cerebrum. Sexta, cerebella, pro cujus declaratione observandum, quod cerebrum stomacho sit inimicum nauseam concitet & cibi fastidium, pituitosum & crassi succi: Si tamen probe confici possit, alimentum corpori non infimæ notæ præstabit. Attamen cavendum, ne in cibis postremo loco sumatur, nimirum ipsa loquente ex perientia nauseam post consecuturam. Neque injuria plerique cum origano sumptitant, uti nonnulli cum apparato variis modis, sale: quippe cùm crasso succo & superfluo constet, incidentibus, & calefacientibus contemperandũ est. Quod quidem antequam comedatur, super ardentibus carbonibus assandum est. Nocet autem iis quos frigidæ infestare solent ægritudines. Hominibus vero complexionis calidæ minorem noxam præstat, teste Rhaze. 3. ad Mansorem, cap. 11. In summa, parum convenit in victus salubris ratione. Aliquando tamen convenit ut medicina, sicut cerebrum capreoli confert contra venena & morsum venenatorum, & cerebrum leporis contra tremorem, & ut quibusdam placet cerebrum pulli & caponis ad memoriam & acumen sive vigorem ingenii. Circa electionem tamen sciendum, meliora esse avium, & præcipuè montanarum. Ex cerebris autem quadrupedum, præfertur arietis, deinde vituli, ut testatur Avicen. 2. Can. cap. 329.

Medulla ossium. Septima, est medulla, quę multi nutrimenti est, si quidem bene digeratur, ut dicit Avic. 2. Can. cap.

496. Etiam facilè in ſanguinem convertitur, hoc tamen mali prętſtat, quod provocat nauſeam, & cibi faſtidium. Quare Avicenna teſte, ſeminibus & pipere condienda eſt in cibo; quod delicatuli quidam & Apitii faciunt ciconiis & paſſulis. Electio Dicit Avicenna: Convenientior eſt medulla vitulorum & cervi, deinde tauri, & poſtea caprarum, deinde ovium.

Octava, dulcia vina, de quibus infrà.

Nona, cibus guſtu jucundior, hic enim maximè nutrit, juxta Aphor. 38. lib. 2. Hipp. Parum deterior potus, aut cibus, ſuavior autem, melioribus quidem, ſed minus ſuavibus eſt prętferendus. Et Galen. in comm. ait: Quęcunque cum voluptate adſumuntur, iſta ventriculus avidius amplexatur, facilius concoquit, ſicut illa quæ diſplicent, refugit; unde & nauſeæ, & flatus, & fluctuationes ſubſequuntur. Hinc quidam majus nutrimentum conſequuntur ex cibo malo quàm bono, quia malo magis delectantur.

Ova ſurbilia.

Decima, ova ſorbilia, quæ parva quantitate multum nutriunt. Sed de his ſuprà.

Ficus.

Undecima, maturæ ficus, quæ dulcedine ſua multum nutriunt & impinguant. Et licet nutrimentum habeant imbecillius nutrimento carnis & granorum, vehementius tamen omnibus aliis fructibus & nutriunt & corroborant, teſte Avicen. 2. Canon. cap. 233. ubi ſic inquit: Ficus quidem nutribilior eſt cęteris fructibus. Idem. 3. 1. Doct. 2. cap. 7. Fructus, inquit, nutrienti magis ſimiles ſunt, ficus, & uvæ valde maturæ, & dactyli. Electio. Avicenna 2. Canon. cap. 233. Melior eſt alba, deinde rubea, deinde nigra, & quæ vehementer matura eſt, melior eſt, & proxima ad hoc ut non noceat.

Ficus item humidæ & recentes, magis velociusque nutriunt quàm siccæ, & citius de stomacho ad hepar pertranseunt, ipsumque magis humectant, & lenius reddunt quàm siccæ: siccæ vero minus inflant, & magis conveniunt stomacho quàm humidæ. De siccis Avic. loco jam citato sic inquit: Sicca quidem in suis operationibus est laudabilis, verùm sanguis ex ea generatus, non est bonus, & propter hoc facit pediculos: verùm si sit cum nuce, tunc ejus chymus fit bonus, & post nucem cum amygdala. Sequitur in Avic. Administratio siccæ cùm jejunium adest, est mirabilis juvamenti in aperiendo vias cibi, & proprie cum nuce & amygdala, cum tamen ejus nutrimentum cum nuce sit plus quàm cum amygdala. Utręque ficus in hoc conveniunt, quod inflent, leniant, superfluitates ad cutem expellant, sudorem provocent, asperitatem gutturis emendent, & leniant pectus, pulmonem, & cannam ejus, obstructiones hepatis, splenis, & renum tollant.

Vvarum triplex genus.

Duodecima, uvæ recentes, id est, dulces & maturæ. Porro, triplex uvarum genus est, nam quędam sunt immaturæ & acerbæ; unde fit agresta, quæ stringit ventrem, choleram rubeam, atque sanguinem reprimit. Plurimum item confert in fluxu ventris cholerico, Aliæ sunt maturæ, viridescentes, ex quibus vinum exprimitur. Hæ prędipuè, si albæ fuerint, sine nucleis & cortice, ventrem laxant, & præ cæteris fructibus plurimum nutriunt, quemadmodum & ficus, minoris tamen nutrimenti sunt, quàm ficus. Avicenna 2. Canon cap. 737. Attamen ventositatem, inflationes & ventris dolorem generant. Si per duos vel tres dies à collectione aëri suspensæ ex-

ponantur, donec cortex detumeſcat, melius nutriunt, minuſque laxant, neque tantum inflant. Habentibus autem ſtomachum plenum cibo, & malis humoribus, nullo modo conveniunt uvæ, & in primis recentes, & ſine acinis. Citò enim in ſtomacho immundo & pleno cibis corrumpuntur, quia citius quàm par eſt dìgeruntur, nec poſſunt digeſtæ è ſtomacho ob cibum nondum concoctum deſcendere, quare cùm ipſæ corrumpuntur, tum alium cibum in corruptionem trahunt. Ita & de aliis fructibus laxativis ſentiendum eſt. Si quis velit uti uvis viridibus ac recentibus, prius per horam in aquam ferventem infundantur, deinde in aquam frigidam, ac tandem utatur. Rhazes vero 3. ad Manſorem capite 20. teſtatur velociter corpus impinguare, & augmentare erectionem virgæ. Quæ autem ex eis corticem habent tenuem, citius deſcendunt, minuſque inflant. His contrariæ, contraria operantur. Aliæ uvæ ſunt ſiccæ, quæ paſſulæ vocantur, hæ in calore ſunt temperatæ, bene nutriunt, & confortant ſtomachum, & hepar; autore Avicen. 2. Canon. cap. 737. & oppilationes removent. Dicitur quoque hepar. ex eis impinguari, & maximè ſi mundentur ab acinis. Et ita intelligenda ſunt quæ hic dicuntur de uva matura, recenti & de vua ſicca quam paſſulam vocant.

Animadverſio.

QUos impinguantes cibos Salernitani vocant, nos cum Græcis πολυτρόφους multum beneque nutrientes exponimus: quod ex ſubje- Cibi multũ nutriẽtes.

ctis in hoc capite exemplis cuivis licebit deprehendere, ubi omnia εὔχυμα sunt καὶ πολύτροφα. Unum restat exponendum omissum à commentatoribus, & à paucis demonstratum; quomodo quis & quibus cibis impinguari possit. Equidem Villanovanus rem exposuit lib. de regim. sanit. cap. 7. sed meo quidem judicio non satis accuratè. Nicola. Taurellus comm. in illud cap. totum negotium breviter & eleganter absolvit, cujus verba priusquam adducam, observabis discrimen esse inter pinguem habitum & corpulentum; nec enim εὐσαρκία, πολυσαρκία junctam perpetuo habet πιελὼ pinguedinem, à qua pingues & obesi dicuntur Polluc. Onoma. lib. 2. cap. 4. πιελώδεις καὶ στεατίμελοι, sicut à copia carnis alii dicũtur εὔσαρκοι, πολύσαρκοι, σάρκινοι; Aristoph. παρκώδεις Hippocr. lib. de salubri diæta hoc est carnosi, crassi, corpulenti, membrosi. Uterque autem habitus pinguis & corpulentus videtur apud Hippocr. vocabulo παχυσμῷ designatus, nam Galen. & Hippocrat. vocant sine discrimine pingues & corpulentos πάχεας; licet ut dixi corpulenti omnes non sint pingues, nec omnes pingues membrosi. Porro & caro & pinguedo easdem omnino habent causas materialem & efficientem, materialis est sanguis à quo & caro & adeps generantur, efficiens est alteratrix virtus partium & assimilatrix, quæ sanguinem convertit primo in carnem dein in pinguedinem. Explicat autem modum Taurellus. *Natura*, inquit, *primum carnem generat, ut pote cujus opus magis ad vitam necessarium existat, ubi vero certum & definitum natura modum nacta fuerit sanguinis alteratione non auget quidem, sed quod generatum est nutrit, atque conservat. Cum autem multum adhuc utilis ali-*

Quomodo quis impinguari possit.

menti superſit, ex hoc natura non carnem generat (ut omnia facit optimè) ſed pinguedinem; his potiſſimum de cauſis, tum ut eorum animalium quæ ſunt eſui deſtinata caro ſuavior & nutritioni magis accommodata redderetur, tum ut alias levi & aërea (ne gravitas motui eſſet impedimento) pinguedinis ſubſtantia, naturalis partium calor foveri poſſet. Hæc ille. Si quis rationem procurandæ εὐσαρκίας ſcire deſideret, legat Galen. lib. ſexto de ſanit. tuen. cap. 8. Turiſan. quæſt. 59. lib. 2. in artem parvam; & multa alia apud Aemil. Pariſan. lib. 9. nobilium exercitationum de ſubtilitate exercitat. 3. Epiph. Ferdinand. lib. obſervat. hiſt. 82. Thomam Minadoum cap. 41. & 42. lib. 3. de humani corporis turpitudinibus. Explicationi particularium exemplorum nihil addo, licet multa caſtiganda eſſent, multaque addenda, ſed fortean commodior locus dabitur examinandi ſingula. Pergamus ergo.

De cibis vitandis mali ſucci & difficilis coctionis.

Cap. IV.

Perſica, poma, pyra, & lac, caſeus, & caro ſalſa,
Et caro cervina, & leporina, bovina, caprina.
Atra hæc bile nocent, ſuntque infirmis inimica.

Hic recenſentur decem ciborum genera, quæ ſanguinem ſeroſum & melancholicum efficiunt, quæque infirmis nocent.

Primum, perſica, de quibus lib. 2. cap. 19. de

aliment. facult. disertè ita Galenus scribit. Ipsorum succus, & veluti caro, facilè corrumpitur, pravaque omnino est. Quocirca (quod quidam facere solent) non sunt post alios cibos mandenda: corrumpuntur enim in superficie natantia. Sed in omnibus, quæ pravi quidem sunt succi, verùm humida sunt ac lubrica, & quæ subduci facile queant, id communiter tenendum, ea ob hoc ipsum ante alios cibos esse sumenda. Ita enim fiet, ut & citius subducantur, & aliis cibis viam muniant. Quæ si sumpta postrema fuerint, unà secum alia quoque corrumpent. Atque inde sane patet, hoc dictum de iis intelligendum persicis quæ matura post alios cibos ultima eduntur. Præsumpta enim stomacho conferunt, ventrem leniunt, & ciborum appetentiam præstant. Dioscorides etiam lib. 1. idem testatur, in eum modum scribens: Persica matura tam stomacho, quàm ventri utilia sunt. Acerba alvum cohibent, sed sicca vehementius. Decoctum è siccis alvi stomachique fluxiones sistit. Simeon quoque Sethi de persicis hæc refert. Persica, inquit, quidam in tertio ordine refrigerantium humectantiumque posuerunt: alii in primo, alii vero in secundo, quod etiam certius est, phlegma generant, non facilè concoquuntur, celeriter in ventriculo corrumpuntur, propterea qui crebrius ad sanitatem his utuntur, in febres incidunt, lædunt & nervos proprietate quadam. Oportet verò hæc ante cætera cibaria assumere, & super his meracum bibere. Quæ ex his matura sunt, ventrem dncunt, immatura contra sistunt, eoque efficacius sicca. Foliorum succus in potu sumptus, lumbricos ventris perimit; idem perficit si cum foliis umbili-

Persica prima mensa edenda.

co apponatur. Suscitant quoque ciborum appetentiam persica, prosunt & inflammato ventriculo, & genitali semini adjiciunt, serosum tamen sanguinem parant, sępiusque post unum vel alterum mensem ob putredinem febres tum longiores, tum etiam difficulter solubiles gignunt.

Illud etiam observare oportet, ne super hæc aqua bibatur. His amplius addit Plinius Valerianus, persicorum foliis siccis, & in pulverem redactis, plagas cruentorum vulnerum claudi, quam facultatem Serapion ipsis etiam persicis siccis attribuit. Quanquam autem persica jam dictis viribus prædita sunt, quia tamen humor inde genitus facilè corrumpitur & putrescit, noxia sunt infirmis, & maximè si prępostero ordine ac intempestivè sumantur. Infrà.

Secundum, poma, sive mala: In quibus, autore Simeone Sethi, multa differentia est: quæcunque enim astringunt, frigidum habent & terreum succum. Quæ acria sunt, frigidum quidem, verum tenuem illum habent. Medii autem temperamenti sunt dulcia, quæ ad caliditatem magis vergunt. Omnia certè quadam peculiari proprietate nervis nocent, nocent & quæ matura non sunt. Dicuntur & lapidem seu calculum gignere iis, qui ad satietatem iis utuntur, verùm utilia sunt ad λειποθυμίας, id est, animi deliquia, & cordis debilitatem. Spiritum quoque flatulentum in secunda concoctione generant, eoque infirmis nocent, sicuti de pyro mox dicetur, & hoc de crudis maxime intelligendum est.

Neque vero ab his solum fructibus ægrotos abstinere convenit, sed ab omnibus etiam, quæ sanguinem seroso ac ebulliente succo replent. Ejus-

modi plane sunt recentes, & qui ante perfectam maturitatem eduntur: cum enim humidius alimentum, ob idque excrementosius præbeant, non secus in corpore humano fervent, & ebulliunt, atque vinum, quod nuper ex fructibus vel uvis expressum est in doliis, & hoc quidem ob caliditatem ipsis à sole cum matureſcerent, ingenitam; quemadmodum lib. 4. cap. 3. de usu part. Galenus attestatur.

Et hoc certè, Avicen. 3. 1. doc. 2. cap. 7. teste, commune est omnibus cibariis, quæ sanguinem seroso succo implent. Porro etsi verò hoc interim spatio, quo manduntur, humectent, ob succi tamen ebullitionem prompte in ventriculo corrumpuntur, & sanguini putrido gignendo accommodatissimi sunt, qua de causa non temere Avicen. 1. 4. Tract. 2. cap. 7. fructus recentes omnes febricitantibus interdixit. Plura Galenus lib. 2. cap. 21. de alimento facult. & infrà.

Pyra. Tertium, pyra, quæ sanè, perinde ut & alii fructus recentes ac crudi, communiter hoc possident, ut seroso ebullientéque succo sanguinem expleãt, eumque putrefactioni obnoxium reddant, quò fit ut eorum cibus, Plin. lib. 23. cap. 7. teste, non ægrotis solum, sed valentibus etiam onerosus sit. Inflationes quoque excitant, & ob id crebrius esitata colicos affectus suscitant. Sed innoxia fiunt, si unà cũ carminativis vulgò dictis, hoc est, calefacientibus, tenuantibus & flatum expellentibus comedantur, vel super his vinum vetus & odoratum bibatur. Quod Galenus lib. 1. cap. 26. de aliment. facult. palàm etiam ita scribens confirmat: Quicquid omnibus cibariis inest flatulentum, id per calefacientia & tenuantia corrigitur. Pyris præterea ea facultas inest, ut inter cæteros fructus

quàm maximè impinguent, quare ſues ipſorum eſu magis, quam quorundam aliorum fructuum pingueſcunt. Laudatiora ſunt odorata & dulcia, & ex ipſis cocta, quàm cruda, meliora. Coquenda verò cum fœniculo, aniſo, & ſaccharo. Infrà.

Quartum, lac, hoc enim facile corrumpitur, inque nidorem aciditatémve in impuro ventriculo tranſit. Quapropter putrida febre correptis exhibendum non eſt, quia plurimo calori converſatum, in nidorem ſtatim abit. Huc accedit quòd in ventriculo febricitantium haud concoquatur, ſed potius corrumpitur, adeoque febres auget. Caput quoque dolentibus malum eſt, quod confirmat Galenus, qui lib 3. de alimen. facult. cap 14. Lact. capiti, niſi quis ipſum habeat admodum firmum, non eſſe accommodum tradit. Cujus quidem rei cauſa alia non eſt, quàm quod lac ſit nidoroſum ac facile evaporet, caputque petat, adeoque dolorem augeat Nocet prętерea ſitibundis & aliis nonnullis, de quibus Hippocrates apho. 64. lib. 5. & ibidem Galenus. In phthiſi tamen, hectica, & aliis quibuſdam paſſionibus, ut Hippoc. loco jam citato autor eſt, utiliſſimè conceditur. Qua de re copioſius infrà. Lactis uſus.

Quanquam autem lac infirmis ex uſu non ſit, in ſanis tamen ad bonos humores gignendos, ex iis prętertim animalibus, quæ bono corporis habitu ſunt, probatiſſimum habetur, & hoc quidem ſi in ventriculo & hepate perfectè concoquatur. Tunc enim mordaces ſuccos, quoſcumque invenerit, expurgat, qua de cauſa in urinæ difficultate & acri egeſtione alvi, non ſolùm bibere conducit, ſed etiam infernè per clyſterem infundere. Ad acres enim & mordaces fluxiones commo-

dissimum est, non solùm abluens ipsas de partib⁹ infestatis, atq; hoc per exterſoriam humiditatem, quam in serosa sui parte complectitur, sed etiam crassitie ac pinguedine sua corporibus oblitum ac inductum, non sinit influxum aërem nudis ipsis allabi. Ad pulmonis itaque ac inteſtinorum ulcera, Item renum, vesicæ ac uteri, & ad papularum eruptiones, & furunculos, & alias cutis asperitudines convenientissimum est in potu, adeoque cutē ipsam pulchram ac nitidam reddit. Ad hęc, lancinamenta ex Veneni potione, & quæ in urinæ meatu fiunt, compescit.

Item ad eos qui cantharidas hauserunt, aut bupreſtin, & in summa ad medicamenta erodentia ac exulcerantia, & ad hyosciamū, velut peculiare remedium est. Nam statim resipiscere affectos facit. Cęterum in gutturis exulcerationibus, quæ cùm ob alias multas causas, tum ex anginis fiunt, & his qui ephemerum sumpserunt, lac gargarisare conducit.

Corporibus pręterea temperatis, quorum ventriculis nihil bilioſi & phlegmatici humoris insidet, utiliſſimum habetur. His enim bene concoctum multum nutrimenti summitit, probum succum generat, bonam carnem longè meliorem reddit, & corpus convenienter humectat.

Hoc tamen in primis cavere debet, qui lac bibere voluerit, ut interim à reliquis cibis ac potibus abstineat, donec concoctum sit ac seceſſerit. Si enim ante ejus concoctionem, alium cibum quis sumat, neceſſe est & ipsum lac corrumpi, & cibum qui superingeſtus est. Pręstat autem manè bibere recens mulctum, & tunc plures labores detrahere, quietè ac sensim ambulare, & interim ceſſare citra somni admiſſionem. Qui enim hoc

modo

modo se gesserit, potum lac excernet, idque inutilia secum educet. Opus est enim si quid aliud, primum acceptum secedere, quo facto aliud bibere. Principio igitur secedit alvo, commodè purgans non totam corporis molem, sed quæ in alvo & intestinis sunt, partibusque vicinis. Post hæc jam in venas defertur, optiméque nutrit, & non amplius secedit, sed ventrem sistit.

Corporibus verò distemperatis infestum inimicúmque est. In calidioribus enim cito in nidorem atque bilem, in frigidioribus verò in aciditatem & putredinem commutatur.

Circa electionem denique lactis sciendum, pro ipsorũ animalium specie haud parvam esse differentiam; Boum nãque lac, crassissimũ ac pinguissimum, & concoctu difficile est, & ob id in ventriculo in flatus vertitur, venarúmq; obstructionem parit. Liquidissimum autem ac minimè pingue, est camelorum, moxe quarum, deinde asinarum, medię autem consistentiæ, est caprarum, hoc crassius ovium. Lac igitur caprarum, cùm inter cætera lactis genera moderatè se habeat, neque pingne admodum, neq; crassum sit, meritò in victus salubris ratione præfertur. Quin & caprarum inter se invicémque collatarum, & secundum anni tempora, non parva differentia est. Earum enim quæ modò pepererunt, lac liquidissimum est, sed temporis progressu, magis semper ac magis incrassescit; æstate verò media, ipsum etiam in medio suæ naturæ consistit, post id tempus sensim jam crassescit, quoad penitus deficiat. Vere autem ut liquidissimum, ita etiam copiosissimum est. Quo fit, ut eligendum sit lac caprarum, non quidem prægnantium, sed enixarum, quæ tamen, quod ad partum ipsum attinet, medio-

Lactis varia genera.

criter se habeant, hoc est, quæ neque nuper enixæ sint, neque multum à partu recesserint, hoc interim non neglecto ut ipsis etiam alimenta propria affatim suppetant.

Ac ne illud quidem silentio prætereundum hoc loco, quòd lac caprinum sine melle sumptũ, haud citra periculum sit. Plerisque enim qui purum illud hauserunt, coactum est in ventriculo in speciem casei, quod quidem quum accidit, mirum est quàm aggravet hominem ac strangulet. Ob eam causam, lac ubi sumunt nonnulli, ne in ventriculo coaguletur, mellis, aquæ & salis nonnihil admiscent. Atq; hæc quidem hoc loco de lacte sufficiant. Plura Galenus lib. 3. cap. 14. de alimen. fac. & lib. 10. ca. 7. de med. simpl. facult. & in lib. de cibis bon. & ma. succi. cap. 6. Paulus lib. 1. cap. 86. & 87. & Ætius lib. 2. cap. 92. & 93.

Caseus

Quintum, caseus; quod quidem cùm de omni caseorum genere, tum de inveterato cum primis intelligendum est. Hic enim ob coaguli & salis dum pararetur injectionem, temporis progressu acrimoniam assumpsit, humiditatémque omnem deposuit, quare seipso etiam acrior, & manifestè calidior, atque ardentior evasit, & ob id ipsum pejoris quoque & crassioris succi, & ægrius concoctilis effectus est. Præsumptorum quidem concoctionem adjuvat certè, sed ipse difficilius concoquitur. Atque hinc adeò jam vulgò dici solet:

Caseus est nequam. quia concoquit omnia, se quam

Nutrimentum habet exile, stomacho nocet, & ubi forte fortuna in corpore supercalefactus fuerit, qnemadmodum disertè Galenus libro tertio cap. 6. de locis affect. scribit, facilè melãcholicum humorem parit, Recens flatuosus quidem minus est, sed ventrem magis sistit, magisque siticulosus

est, nec ad calculorum in renibus procreationem minus existit noxius. Deterrimum præterea edulium est iis, quemadmodum hoc ipsum Hippocrates lib. 4. de vict. rat. in morb. acu. Apho. 92. clarissimè ostendit, qui se potu repleverunt. Gravat si quidem os ventris, primúmque corrumpitur, & alia deinceps secum corrumpit. Fugiendus igitur est ejusmodi, ut qui nihil conferat, neq; ad coctionem, neque ad distributionem, neque ad movendam urinam, neque ad ventris dejectionem, ceu utique nec ad succi probitatem.

Porrò recens ac mollis caseus; frigidi humidique temperamenti est, & duro siccoque flatuosior existit, sed eo minus astringit, minúsque crassi succi est, nihilominus tamen ægrè conficitur, obstruitque & calculos gignit

At verò qui inter utrumq;, recentem nimirùm & inveteratum, glutinosum & friabilem, durum ac mollem, rarum laxúmve & valde densum coactúmve medius existit, quique dulcedine nonnulla participat, modicéque salsus est, neque lachrymas, cùm inciditur profundit, neque tardius alvo secedit, sed odore & sapore jucundus, moderatéq; pinguis est, atq; ex bono lacte pulcherrimè elaboratus, is utiq; reliquis omnibus longè multúmq; præstat. Verum post alios cibos ultimo loco, & exigua planè copia ingerendus est, alioquin & ipse, nihilo secius ac reliqui casei, ventriculum gravat, coctionem impedit, alvum cohibet, crassos humores atque flatus in corpore, lapidemque in renibus parit. Solus igitur

Caseus ille bonus, quem dat avara manus.

Plura de hoc apud Galenum libro tertio, capite decimo sexto, de alimen. facul. & libro decimo, capite 9. de simp. med. facul. & in libro de cibis

boni & mali ſucci, cap. Paulum lib. 1. cap. 89. & cap. Aetium lib. 2. cap. 101.

Caro ſalſa. Sextum, caro ſalſa. Caro enim ſalè condita, atque ſole deinde aut vento, ſive fumo exarefacta, cujuſcunque ea generis, vel animalis fuerit, ſubſtantia cùm duriore, tum ad coquendum etiam difficiliore conſtat, & tardius permeat. Alimentum quoque corpori præbet exiguum & mali ſucci, ideoque ſanguis inde generatus craſſus exiſtit atque melancholicus, ac proinde, ſi frequens ejus uſus fuerit, non ſolùm infirmis, verum etiam ſanis officit, quemadmodum id ipſum ex Galeni lib. 3. cap. 6 de locis affect. & comm. 18, lib. 2. aphor, & poſt eum ex Avicennæ 2. 1. doc. 2. in fine cap. 15. apertè colligitur.

Cervina. Septimum, caro cervina, cui & ipſi ſanè cum omnibus duris & ſiccioribus carnibus hoc commune eſt, ut ſuccum vitioſum, cõcoctu difficilem, ac melancholicum generet. Id quod Gal. in lib. de rerum affect. digno & medicat. cap. 16. clariſſime oſtendit. Cervinam, inquit, carnẽ vitabis, quippe quæ dura ſit, concoctu difficilis, & melancholica. De ea hoc amplius Simeon Sethi ſcribit: Unice cavendum, ne quis carne veſcatur cervorum, qui per æſtatem capiuntur, quod eo nimirum tempore viperas ſæpè & ſerpentes devorent, atque ideo ſitibundi admodum fiant: attamen, cùm naturæ inſtinctu edocti noverint, ſibi futurum exitio, ſi ante illorum cõcoctionem aquam hauſerint, fortiter ſitim tolerant, eaque incenduntur. Cervorum igitur carnes eo anni tempore venenoſæ ac valde noxiæ ſunt, & idcirco obſervandum, ne quis eis per æſtatem veſcatur: At verò hyeme tutius ſumuntur, meliuſque ab innato calore ſuperantur. Niſi enim probe concoquantur, craſſum humo-

rem generant, jecurque & ſplenem obſepiunt obſtruuntque. Quinetiam corpus tremulum atque infirmum evadere ex frequenti & immoderato hujuſmodi carnis eſu traditur.

Octavum, caro leporina. Hanc Paulus, Pſellus, & Rhazes inter cibaria atram bilem gignentia connumerarunt. Simeon Sethi, quaſi colligens quæcunque à veteribus dicta erant, in hunc modum de ea ſcribit: Leporum carnes, his qui exſiccare corpus volunt, ſunt valde utiles. Qui vero temperatura ſunt ficciore, minus conferunt, ſanguinem enim craſſarum partium & melancholicum gignunt, alvum cohibent, & urinam proritant. Quod ſi tamen probè concoctæ fuerint, non omnino malè nutriunt. Contrà verò, obſtructionem hepati ac ſpleni efficiunt, pulmonique nocent, & immodicis torquent vigiliis Iſacus in diætis univerſalibus, leporinam pro pharmaco potius quàm alimento habendam cenſet. At ne hoc quidem ignorandum, quod tum hæc caro, tum cervina quoque, ſi fuerint animalium ætate declinantium, ſimpliciter ſint evitandæ. Si quis tamen comedere omnino expetat, ei ſanè partui propinquiores ſunt eligendæ, quo nimirum naturalis earum ſiccitas ab ætate temperetur. Eadem ratione & pinguiores longè cæteris antecellunt. Siccitas namque pinguedine correcta ad mediocritatem in ejuſmodi animalibus inflectitur. Verùm de hac ipſa Joanne Manardo, lib. 13. epiſtola. 4. diligentius nemo diſſeruit. Leporina.

Nonum, caro bovina, circa quam notandum in primis, & fæminam ipſam, quæ vacca dicitur, & utrumque marem, tam eum, qui caſtratus eſt, quàm eum etiam, qui integer ad ſpeciei propagationem reſervatus nominatur, communi hac Bovina.

boum appellatione ſignificari. Atque hi ſanè non parum inter ſe ætatis ratione differunt. Extremæ namque ætates, ut in aliis non paucis, ita in his quoque vitioſæ ſunt; mediæ vero optimæ & ſaluberrimæ. Vitulorum igitur recens editorum caro nimis mucoſa & excrementitia eſt. Bimeſtres autem, quique paulo ultra citrave eam ætatem conſiſtunt, temperamento viciniores ſunt, & carnes habent ad concoquendum perfectis bobus præſtantiores, & multum alimenti corporibus exhibent, bonique ſucci habentur. Provectiores vero, qui tamen florentem ætatem nondum attigerunt, temperamento ſunt quàm ſenes minus ſicco, magiſque iis juvenibus conveniunt, qui bono ſunt corporis habitu. His perfectæ ætatis boves valentius ovidem alunt, ſed ægrius tum concoquuntur, tum in membra diſtrahuntur. Porro ad ſenium vergentium atque ipſorum etiam ſenum carnes, duræ, ſiccæ, nervoſæ, concoctionique rebelles ſunt, & melancholicum humorem efficiunt, ſoliſque ventriculos habentibus calidiores, atque illis inſuper, qui vehementer ſeſe atque immoderatius exercent, concedi poſſunt. Quod lib. 4. de vict. ratio. in morb. acut. aphor. 99. Hippocrates etiam ita ſcribens atteſtatur. Bubulæ carnes melancholica proritant παθήματα. Nempe harum natura inſuperabilis eſt, nec quivis ventriculus eas concoquere poteſt Galenus quoque lib. 3. cap. 1. de aliment. facult. iiſdem ferè confirmat verbis: carnes bubulæ alimentum quidem & ipſę corpori ſuggerunt non mediocre, neque diſſipatu facile, ſanguinem tamen generant, quàm conveniat, craſſiorem. Quòd ſi quis temperamento naturali melancholicus magis fuerit, affectu aliquo melancholic opræhendetur, ſi largius his veſcatur.

Affectus autem melancholici sunt, cancer, elephas, scabies, lepra, febris quartana, & quæ peculiari nomine Melancholia nominatur: Lien itẽ quibusdam à tali succo intumescit; quam rem καχεξίαν id est, pravus habitus & hydropes sæpe numero consequuntur.

Cæterùm qua ratione incommodis, quæ frequentiorem earum esum excipere solent, providendum sit, luculenter & perspicuè Simeon Sethi in hunc modum scribens edocuit. Si quis eas edere velit, summaque cupiditate appetat, vel cogatur etiam, is medeatur nocumento quod inde futurum speratur, aceto & alliis cum ruta intingens. Idem quoque autor est, earumdem jure sive brodio, ζωμῷ Græcis appellato, fluxus ventris ex flava bile cohiberi.

Vaccinæ, cùm præter succi pravitatem etiam sexus ratione frigidiores sint, merito à sanitatis tutela eximuntur. Non tamen ab eis, quemadmodum nec ab aliis, quæ hactenus dicta sunt, ex toto abstinendum est, sed omnibus interdum, optimis vero, quantum fieri potest, sæpius utendum. Vaccina.

Decimum, cãro Caprina, de qua idem fermè, quod de bovina dicendum. Hædi enim perinde ac vituli, carnes ad conficiendum perfectis capris meliores, & tuendæ valetudini accommodatiores habent. Moderatè nutriunt, sanguinemque tenuem & humidum gignunt. Præstantiores & probioris succi sunt lactentes adhuc, & maximè si neque tenelli admodum, neque natu grandiores fuerint. Simeon Sethi rufos & glaucos; Rhazes vero rubros in nigrum inclinantes, ac pingues præfert. Baldacho fœmellæ quàm masculi carnem temperatiorem, & à siccitate remotiorem esse placet. Mirificè calidis & siccis temperaturis, at- Caprina.

que insuper delicatis & otiosæ vitæ deditis, conferunt. Hirci carnem quidem habent minimùm humidam, pituitosam, ac lentam, ob fœtorem tamen ingratam, & stomacho inimicam : ægre concoquitur, & ad succum bonum generandum parum idonea est.

Arietina. Hanc sequitur Arietum, post, taurorum. Porro in iis omnibus carnes castratorũ sunt prę stantiores : senum autem pessimæ. Caprina in tota valetudinis cura observationeque vitanda est. Nam Hippocrate lib. 4. de vict. rat. acutorum, aphor. 101. teste, habet mala, quæ in bubulis sunt omnia, & cruditatem, estque flatuosior, & ructus magis generat, acris est, malũque succum efficit. Ineunte tamen æstate, & circa ejus medium, capræ melius agunt longeque seipsis in cibo præstantiores evadunt : tunc enim arborum & fruticum surculi & germina, quæ iis maxime idoneam prębent alimoniam, frequentissima sunt ; ac proinde habiliores etiam, ac pingues, nobisque alendis accommodatiores fiunt.

Quod autem alimonia ad carnis bonitatem plurimum possit, argũmento sunt evidentissimo vulpes, quæ autumno probatissimam ob uvas habent carnem. Sic passer & ficedula per idem tempus maximè laudabilem carnem obtinent. De caprina plura Galenus lib. 3. cap. 1. de aliment. facul. & de attenuante dięta cap. 6. & comm. 101. 102. in lib. 4. Hippoc. de vict. ratio. in mor. acut. & Paulus lib. 1. cap. 84. & Aëtius lib. 2. cap. 119. Atque hactenus quidem de cibis & carnibus vitandis.

Exigit nunc ordo, ut de electione alimenti, quod partim à jam dictis, partim verò ab aliis quibusdam animalibus sumitur, nonnihil etiam dicatur. Si quidem de eo haud parva inter ipsos artis medi-

cæ ſcriptores controverſia eſt. Galenus enim ut & alii nonnulli, porcinæ palmam detulit: Rhazes verò, Avicenna & Averrhoes hædinam prętulerunt. Sunt etiam quibus vitulina præſtantior videatur. Porro electio hęc & pręſtantia multipliciter attendi poteſt. Et primò quidem rationem ſimilitudinis, quam cum humanis obtinent carnibus, tum majoris quoque & diſcuſſu difficilioris alimenti. Quo ſanè modo

Porcina cęteris omnibus longè antecellit. Maxima enim illi cum humano corpore ſimilitudo eſt, quemadmodum Galenus lib. 3. de aliment. facul. cap. 1. diſerte iis verbis oſtendit. Suillæ carnis ſimilitudinem cum humana ex eo poteris intelligere, quod quidam carnes humanas pro ſuillis ſine ulla in guſtu vel olfactu ſuſpicione comederunt, id enim ab improbis hoſpitibus, & aliis quibuſdam factum fuiſſe jam compertum eſt. Idem lib. 10. de ſimpl. medica. facul. cap. 2. Sanguis, inquit, ſuillus humano maxime temperie ſimilis eſt. Siquidem & carnes ſuum humanis ſunt ſimiles. Comperti enim ſunt hoſpites & coqui complures, qui humanas carnes pro ſuillis venderent: tametſi qui eas ediſſent, nullum omnino diſcrimen percipere potuerint. Quin & ipſe narrantes audivi viros fide dignos, ſeſe in diverſorio publico jus uſitaſſe delicatum cum carnibus ſuaviſſimis: cęterùm cùm jam pene ſaturi eſſent, inveniſſe digiti partem anteriorem, quæ videlicet ad unguem eſt, quo perculſi ac metuentes eos qui agebant in diverſorio, ne ſcilicet ſe quoque vorarent, ceu ei rei aſſueti, protinus quidem illinc exiere, ac vomitu redditis quæ ederant, ita iter denuo ingreſſi ſunt. Sed & in ipſo facinore homines mactantes deprehenſos, non ita multò pòſt referebant. Itaque jure

Porcina,

quispiam existimet suillam carnem humanæ esse simillimam.

Suilla nutriés.

Quòd deinde suillam carnem validissime nutrire diximus, hoc Galenus lib. 3. cap. 1. de aliment. facult. in eum modum scribens confirmat. Omnium ciborum, suum caro potentissime nutrit. Cujus rei athletæ certissimum tibi prębent judicium. Si enim paribus exercitationibus parem molem alterius cibi pridie totum diem comederint, postero die statim sentient sese redditos imbecilliores. Quod si pluribus deinceps diebus id fecerint, non imbecilliores modo, verumetiam alimenti penuria macilentiores palàm conspiciuntur. Idem lib. 7. method. medendi, cap. 6. iis etiam testatur verbis: Omnium, quos novimus ciborum, maxime nutriens suilla caro est. Quin & ipse Hippocrates lib. 6. epidem. part. 3. Aphoris. 4. quum jam corpus ex multis exercitiis conciderit, suillas carnes assatas exhibere præcipit,

Porrò alimentum, quod inde sumitur, firmum esse, neque dissipatu facile, satis confirmat Galenus in libro de attenuan. vict. ratione, capite 6. ubi sic scriptum reliquit: Suum domesticorum caro, omnium aliorum ciborum firmissime nutrit. Multum enim in seipsa habet lentorem, tum propter vitam desidiosam, tum propter cibi humidioris affluentiam. Et similiter in libro de renum affect. dignot. & medic. cap. 26. Pedestribus optimi succi est caro suilla, & hominib. maximopere familiaris, maximéque tum nutribilis, tum corroborans, sed glutinosum quiddam habet & crassum, ob id qui diutius ea victitant, jecoris & renum obstructione corripiuntur, quibus hęc à natura astrictos meatus habent, eoque longiori ab ea intervallo abstinendum.

Quia verò glutinosum, ut dictum est, & crassum succum generat, ideo Hippocrates assatam exhibere jussit, quo nimirum viscositate ac crassitie, ab ignis caliditate nonnihil consumpta, minus humida ac glutinosa edatur. Idem lib. 4. de vict. ratio. in morb. acut. aphoris. 103. ejusmodi carnem absque pelle, hoc est cute mandendam esse docuit. Cutis enim animalis, utpote frigidior, carni similiter concoqui nata non est. Quæ autem ob assationem ambusta est, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem inhabilis existit, cholerámque parit propter eam, quæ huic accidit acrimoniam. Ibidem pinguissimam quoque suum carnem ea, quam medii & bene carnosi habent, deteriorem existimat, suspicionem humiditatis habens, ob quam pinguedo omnis carne sui generis deterior tum ad concoctionem, tum ad nutrionem existit.

De Suilla hoc amplius Galenus in lib. de cibis boni & mali succi cap. 4. Suilla caro, si exactè in ventriculo concoquatur, tum in sanguinem à jecinore convertatur, probatissimos humores gignit. Quod intelligendum utique, non de carne suum vetustissimorum, ea enim ob siccitatem & duriciem ægrè concoquitur, ac succum vitiosum generat, neque porculorum lactentium. Nempe hi terrestrium ferè omnium, quæ vorant homines animalium, maxime humidam & excrementitiam obtinent carnem; atque ob eam rem plurima inde generatur pituita: sed ætate mediocrium, anniculorum videlicet, vel bimorum. Idem Galenus etiam libro paulo ante citato cap. 12. attestatur; Ex animantibus, inquiens, quorum natura ad bonos humores gignendos aptis-

sima est, sues mediocris ætatis habentur; qui enim ad summum creverint, hominibus vigentis ætatis, seque exercentibus, qui vero adhuc increscunt, iis quorum ætas inclinat, idonei sunt. Caro ex porcellis parvulis, excrementis scatet.

Quare ex pedestribus animantibus suilla caro probatissimus cibus est. Et hoc quidem, tametsi, in utroque genere, tam domesticorum, quàm agrestium vere dicatur, agrestes tamen à Galeno longè cæteris anteferuntur. Atque hinc adeo in libro de attenuan. vict. ratio. cap. 6. sic inquit: Apri suibus domesticis in cibo sunt anteponendi. Et lib. 8. method. meden. capite 2. Ex ipsis suillis carnibus optima est montana. Cujus causam Galenus lib. 3. de aliment. facultа. cap. 13. hanc esse tradit. Domestici, inquit, sues temperie humidiores sunt, quàm agrestes, tum ob aëris, in quo degunt, humiditatem, tum verò etiam ob vitæ ignaviam. Qui verò in montibus degunt, multum exercentur, ac fatigantur: præterea in aëre siccìore vivunt, quapropter eorum caro est durior, nulliúsque prorsus pinguedinis, aut pauciſſimæ particeps, & alimentum quod inde provenit, minus habet excrementi: contra excrementitium est, quod à domesticis sumitur. Necesse igitur est, alimentum ejusmodi nutrire Valentius quàm alterum, succúmque gignere multò meliorem. Addit præterea Avicenna libro secundo cano. capite centesimo quadragesimo sexto, eosdem hyeme meliorem sanguinis habitum consequi, longéque seipsis in cibo evadere præstantiores.

Ex omnibus hactenus adductis, satis jam li-

quet, hominibus ætate florentibus, fortibus, & quamlibet fortem ac vehementem actionem obeuntibus, ut pote fossoribus, agricolis, messoribus, cæterisque id genus operariis, modò ab oppilationibus puri atque vacui sint, ac denique iis etiam, qui impinguari cupiunt, suillam potissimum exhibendam. Ad ejusmodi enim corporum conservationem alimento plurimo, firmo, atque ægrè dissipabili opus est. Rectè itaque Rhazes lib. 3. ad Alman. cap. 9. Crassa, inquit, caro multum sese exercentibus convenit, iis verò, qui vitam in majori ocio ac quiete degunt, subtilis & extenuans. Quod Avicenna quoque 3. 1. doc. 2. cap. 7. ita fermè scribens confirmat: Vehementer sese exercentes, multoque labore fatigati, firma magis & crassa alimenta requirunt.

Secunda verò carnium electio à temperamento, concoctione, ac succi inde geniti probitate sumitur, atque ea quidem ratione hœdinæ longè cæteris præferuntur. Nam, ut Rhazes loco paulò antè citato autor est, temperatura sunt mediocri, nullius pravitatis participes, facilè concoquuntur, tum sanguinem quoque inter subtilem & crassum, calidum ac frigidum temperamentum efficiunt. Illis tamen, qui multum exercentur, in cibo minus idoneæ sunt, siquidem alimentum, quod corpori summittunt, forti exercitio, sine labore celeriter discutitur. Juvenibus temperatis mediocri exercitio utentibus, quemadmodum & illis quoque, de quibus suprà dictum est, magis conveniunt,

Porrò quemadmodum hac ratione inter animalia domestica caro hœdina præstantior est, sic inter agrestia quoque capreoli facilè primas ob-

tinent. Post hœdinam autem secundum locum arietina sibi vendicat, si quid Rhazæ atque Averrhoi credimus. Quorum ille quidem lib. 3. ad Almanso. cap. 9. ita scriptum reliquit : Caro arietina quàm hœdina crassior est, viréscque magis auget, sed plures efficit superfluitates, in bonitate tamen hœdinam sequitur carnem. Hic verò lib. 5. suorum collecta. cap. 32. de eadem hęc ferè prodidit. Post carnem, inquit, hœdinam est arietina, atque ita omnes propè medici sentiunt, pręter Galenum, qui arietum carnes abominatur, persuasum enim habet, vitulinam arietina longè melioris esse nutrimenti. Sed Galenus forsan hanc pręstantiam ex eo attendit, quod vitulina plurimum nutriat, & nutrimentum ejus ægrius dissipetur; Arietina ver oinsigni humiditate prędita sit. Nam humidius alimentum ; ut distribuitur, ita etiam discutitur celerius. Locus Galeni, quem Averrhoës citat, est (ni fallor) in lib. de cibis bon. & mali suc. cap. 12. Verba Galeni sic habent.

Ex pedestribus animantibus caro suilla probatissimus cibus est, deinde hœdina, mox vitulina, Agnina verò humida lentorem mucorémque in se habere censetur. Quod idem in libro de attenuan. vict. ratione cap. 7. velut repetens, inquit : Ex terrestribus animalibus : hirci, & arietes, & genus omne ovium, ac caprarum, non undequaque laudabilis sunt alimenti; solis autem hœdis innoxie utare: Agnorum esus propter insignem humiditatem est fugiendus. Ex quibus utique locis fit hoc etiam perspicuum, apud Rhazen atque Averrhoën, agnos masculos, qui aliquantulum increverint, per arietes esse intelligendos; id quod ipsemet Aver-

rhoës his verbis confirmare videtur : Magna pars mediocrum laudat carnes arietum juvenum, &c.

Tertia demum carnium electio sive præstantia, in eo sita est, ut neque insuave, neque mali odoris, neque glutinosum quicquam gustu repræsentent. Tales autem imprimis vitulinæ sunt, quemadmodum Averrhoës loco citato iis ferè verbis ostendit : Carnes inquit, vitulinæ bonæ sunt, minus enim quàm boum ætate declinantium carnes, habent tum viscositatis, tum frigiditatis ac siccitatis, tum odore quoque cæteris carnibus suaviores & jucundiores sunt. Qua certe consideratione ipsis etiam hœdinis præferuntur. Siquidem in coctura hœdinarum muccago, hoc est, lentor, sive viscositas quædam deprehenditur, quæ in vitulinis non apparet. Hœdinæ tamen vitulinis succi probitate præstant.

Ex omnibus, quæ hactenus adducta sunt, liquido jam constat, non esse tantam inter medicos de carnium electione controversiam, quanta prima facie apparet.

Hoc quoque scire in universum oportet, quod siccorum animalium carnes in prima ætate, quæ humidior est, præstantiores sint, & minori momento conficiantur : cùm vero adoleverint, ob siccitatem ægrè concoquantur. Contra humidioribus animalibus carnes progressu temporis consumpta humiditate superflua, aptiores & ad concoquendum, & ad nutriendum fiant. Quod Galenus etiam lib. 3. de alimen. facul. cap. 1. in hunc scribens modum, innuere voluit. Iis, inquit, animalibus, quæ natura temperamento sunt siccior, adolescens ætas ad mediocritatem

ipsam confert: humidiorum verò natura, quod sibi ad probam ac convenientem temperiem in est, ab ætate florenti adsumit. Non modo itaque vituli carnes habent ad conficiendum perfectis bobus prestantiores, sed etiam hœdi capris: velut contra verveces anniculi agnis lactentibus, & porci anniculi vel bimi porculis parvis. Hinc non temerè ab Avicen. 3. 1. doc. 2. cap. 7. dictum est: Oportet ut cibus, nimirum sanitati conveniens, sit qualis caro est, & precipue hœdorum, vitulorum lactentium, & agnorum anniculorum.

Ex quibus omnibus sequitur tandem, carnes hircorum, caprarum, arietum, ovium, boum, atque verrium antiquorum, non undequaque laudabilis esse alimenti: Carnes vero vitulorum juvenum, agnorum anniculorum, majalium anniculorum vel bimorum, valetudini tuendæ esse accommodatissimas.

Hoc quoque ignorandum non est, quod carnes naturali temperamento sicciores, sint elixandæ: quo nimirum ab aquæ humiditate contemperentur: Elixatio enim siccitatem temperat. Humidiores verò assandæ, nempe ut earum humiditate ab ignis calore attenuatâ nonnihil atque imminutâ, mediocritatem consequantur. Assatio enim ex Galeni sententia, humiditatem moderatur. Quo fit, ut carnes leporum, cuniculorum, cervorum, boum, & capreolorum elixæ; porcellorum vero ac vervecum assæ, sint preferendæ. Eadem etiam ratione in ætatibus, temperaturis, atque anni constitutionibus humidis, sicciores & assæ carnes magis conveniunt: In siccioribus vero humidæ atque elixæ.

Animad-

Animadverſio.

HOc capite exempla proponuntur alimentorum vitandorum quorum ſubſtantia & qualitas vitioſa eſt. Sed re vera hic mentio tantum eſſe debet eorum quæ ſubſtantia peccant, quorum differentias omnes qui habere voluerit, in memoriam revocet neceſſe eſt ea quæ ad caput ſecundum hujus ſectionis animadvertimus. Ibi ad ſubſtantiam alimenti pertinere diximus formam & materiam, formamque conſiſtere in multa familiaritate ac dulcedine, materiam vero in conſiſtentia, cujus aliquot modos attulimus. Alimentum ergo parum familiare bonum ſuccum non generat, ſed pravum & malignum; ex quo etiam morbi peſtilentes generentur, ut oſtendit Galen. lib. ſecundo de alim. facult. cap. de cucumeribus. Cum enim quod amicum eſt naturæ paucum ſit & exile, robur corpori non addet, quia non aſſimilabitur, longo igitur tractu cunctando in venis ſenſim putreſcit, morborumque occaſionem præbet. Quod ſi ejuſcemodi Alimentum aliquid dulcedinis admiſtum habuerit, quod dulce eſt nutriet, reliquum abibit in excrementum, ex quo fit ut alimentum parum dulce, parumque familiate, ſit excrementoſum. Ergo ratione formæ duplex vitium in alimento exurgit: pravitas que κακοχυμία dici poteſt, & excrementi copia quæ ὀλιγοτροφία. Ratione vero materiæ ſeu conſiſtentiæ multa exoriuntur vitia: ſi enim duræ eſt conſiſtentiæ, difficile eſt concoctu, corruptu facile: ſi gravis, denſæ & craſſæ, terrenum ſuccum, craſſum & nimis

Vitioſa alimenta.

Excrementoſum alimentum.

fibrosum cumulat; si viscidæ & lentæ, difficili negotio in venas distribuitur, sed hæret, & obstruit. Cardan cap. 29. & 31. lib. 1. de sanit. tuend. Galenum insectatur quod omnes differentias pravi alimenti ad crassum & serosum revocaverit, plures vero ipse recenset, sed sine methodo; ex quo non minus ipse quam Galen. reprehendendus venit. Vitium alimenti desumendum esset ex ejus substantia, materia & forma; de quib. est dictum; qualitate si calidius, frigidius, humidius, siccius, si amarum, salsum, acre, austerum, & si fœtens ac graveolens, præparationis denique ratione quæ cibos etiam laudabiles efficere potest vitiosos. Atque hæc vitia simplicia sunt, alia sunt conjugata; cum scilicet vitia formæ concurrunt cum vitiis materiæ, qualitatis, & præparationis; omnibus simul, aut aliquibus seorsim, in quorum investigatione laborare debent studiosi, & conjugationes illas aliqua velut tabella digerere; quo in promptu omnes vitiosorum alimentorum differentias habere possint cum lubet.

De quantitate ciborum.

Cap. V.

„ *Pone gulæ metas, ut sit tibi longior ætas,*
„ *Vi medicus fatur, parcus de morte levatur.*

Animadversio.

Hoc caput ex manuscrip. nostro supplemus; quo quidem quantitas alimentorum defini-

tur quæ sit moderata & mediocris, nec in excessu peccans nec in defectu, quod videtur ex Hippoc. desumptum part. 22. sect. 4. lib. 6. epid. ubi salubris diætæ caput esse refert, non satiari cibis. Est enim parens morborum nutrixque medicorum intemperantia, vel Platone teste qui civitatem quæ multos aleret medicos, intemperantiæ accusabat. Cæterum Galen. comm. ad aph. 4. lib. 1. triplex alimentum secundum quantitatem constituit: plenum, tenue & mediocre, quæ ægris potius accommodantur, quam sanis. Tenuis enim cibus convenit iis quorum vitia emendare ac imminuere studemus, plenus iis quos reficere & roborare, mediocris iis quos conservare. Commodiùs alimentum dividitur in nimium, parcum, moderatum. Nimium morbos parit ex aphor. 4. & 17. lib. 2. ex eo enim cum humorum & excrementorum proventus exurgat, inde obstructiones cruditates corruptionesque fiunt, nativique caloris oppressio. Docet Galen. lib. de venæ sect. adversus Erasist. nimiam cibi quantitatem naturæ potius esse oneri quàm nutrimento: quod enim copiosius est in corpore, deterius in ventre venisque concoquitur, hinc multa supersunt excrementa & cruditates plurimæ, quod ante perfectam coctionem alimentum in ventrem & venas rapiatur quemadmodum videre est apud Galen. cap. ult. lib. 4. de sanit. tuen. Est vero nimia cibi quantitas duplex si credimus Gal. comm. ad aph. 17. lib. 2. una quæ ad vasorum capacitatem, altera quæ ad vires seu naturam nos gubernantem refertur. Utraque calamitosa est, quamquam enim illa vires non premit, sed tota in sanguinem faceſſit, lubrica tamen est ob nimiam humorum abundantiam quæ vasorum

Alimentorum quantitas.

Nimia cibi copia duplex,

ruptionem, caloris ſuffocationem, aut mortem repentinam minatur, auct. Gal.comm. ad aph. 3. lib. 1. Poſterior quia ſupra vires eſt, integre coqui non poteſt: idcirco cruditates multas parit, & infinitos morbos, ex aph. 17. l. 2. Rectè ergo ſcripſit Celſus cap. 2. lib. 1. nunquam utilem eſſe nimiam ſatietatem. Paucum alimentum cibi copia, qualitate vel numero conſideratur: copia cum quis paucis cibis utitur, qualitate cum ὀλιγοτρόφοις tenuiter nutrientibus; numero cum ex longo intervallo aſſumptis. Qualecunque ſit autem, vires ſemper minuit; quia noſtræ ſubſtantiæ effluvium non reparat, febres acutas parit, corpus tabefacit, calorem denique nativum extinguit: defectu ſiquidem humoris temperantis calor noſter exacuitur, ex quo dein ſicceſcit corpus & marceſcit primigenii humoris conſumptione. Vide cap. 8. lib. 8. meth. & cap. 7. lib. 7 Hipp. ſent. 24. lib. 2. de vict. in acut. Avic. cap. 7. doct. 2. fen. 3. lib. 1. Denique moderatus cibus & ad naturam cujuſque accommodatus, corporis ſubſtantiam caloremque nativum & humorum ſymmetriam tuetur, excrementis modum adhibet, facultates functioneſque omnes corroborat, ut licet colligere ex Galen. cap. 5. lib. 12. meth. Is autem aſſumendi cibi modus eſto cum nondum ſatietas cœperit, ſic enim melius conficietur, præſertim ſi valentius nutriat, ut monet Actuar. cap. 9. lib. 2. de ſpirit. animali. Ac temperatis quidem æqualis eſt coctione appetitus; calidiores vero minus appetunt quæ coquere poſſunt, frigidiores magis ex Galen. in arte parva. Idcirco frigidiores ante expletam appetentiam à cibo arcendi ſunt, ut melior fiat coctio. Cujus tanta vis eſt ad vitæ incolumitatem, ut Galen. cap. 3. lib. de cibis boni &

Paucitas cibi.

Moderatus cibus.

mali ſucci, affirmet nullis eos morbis corripi qui vitæ fundamentum jecerint temperantiam. Sapienter ergo dictum eſt à Salernit. injicienda eſſe gulæ fræna iis qui vitam longęvam ducere volunt.

De qualitatibus alimentorum ex ſaporibus dignoſcendis.

Cap. VI.

Hi fervore vigent tres: ſalſus, amarus, acutus:
Alget aceroſus, ſic ſtipans, ponticus atque;
Unctus & inſipidus, dulcis, dant temperamentum:
„ *Lenit & humectat dulcis benè mundificatque.*

Hoc loco recenſentur cujuſque ſaporis qualitates.

Et primò dicitur hos tres, ſalſum, amarum & acutum calefacere corpus utentis. Dein hos tres, acetoſum, ſtypticum & ponticum infrigidare. Tertio vero loco, hoſce tres, unctuoſum, id eſt, pinguem, dulcem, & inſipidum, quem Græci ἄποιον, id eſt, qualitatis expertem, eſſe temperatos, adeo ut corpus neque refrigerent neque calefaciant. Avicen. 2. Canon. Tract. 1. cap. 3. Octo ſunt, inquit, veri ſapores, qui ſequuntur inſipidum, ut ſunt dulcedo, amaritudo, acuitas, ſalſedo, acetoſitas, ponticitas, ſtypticitas & unctuoſitas. Enumerando tamen inſipiditatem pro ſapore, ſicuti fit hoc loco, erunt novem ſapores. Accipitur autem ſapor pro omni eo, quod guſtu dijudicatur. Horum

Octo. Sapores.

Sapor. tres sunt calidi, salsus scilicet, amarus, & acutus. Avicenna ibidem, Acutum, inquit, est calidius, dein amarum, ac dein salsum: quoniam acutum est fortius ad resolvendum, incidendum, & abstergendum, quàm amarum, & inde salsum est sicut amarum confractum cum humiditate frigida. Tres sunt frigidi, scilicet acetosus, stipans, id est, stypticus, & ponticus. Ponticus tamen cæteris frigidior, dein stypticus, hinc acetosus. Et propter hoc in omnibus fructibus qui dulcescunt, prius est ponticitas vehemeutis frigidationis, dein postquam per calorem solis digestivum, aliquo modo digesti sunt fructus, sentitur in eis stypticitas, & declinant ad acetositatem, sicu agrestia, & tandem dulcescunt. Acetosum vero, quamvis sit minus frigidum quàm stypticum, tamen propter subtilitatem & penetrationem suam in pluribus majoris est infrigidationis. Ponticum & stypticum, eodem Avicenna teste, sunt in sapore propinqua, sed stypticum nihil contrahit linguæ præter-superficiem extimam. Ponticum verò contrahit & exasperat, & superficiem extimam, & interiora ejus.

Acetosum.

Ponticum.

Postremo vero, saporum tres sunt temperati, id est, non excedentis caliditatis sive frigiditatis, dulcis scilicet, unctuosus, & insipidus. Dulce enim licet calidum sit, tamen in eo non apparet fortitudo caliditatis, sicut dicit Rhazes 3. ad Mansorem cap. 1. Porro unicuique sapori propriæ assignantur operationes, sicut testatur Avicen. & Rhazes.

Operationes enim dulcis, inquit Avicen. sunt digestio, & lenificatio, & multiplicatio nutrimenti, & natura diligit ipsum, & virtus attractiva at-

trahit ipsum. Et Rhazes inquit: Qui dulci usus fuerit, multa bilis in eo generabitur & sanguinis multitudo. Oppilationes quoque generat, & apostema in hepate & splene: & præcipue si hæc membra ad hoc fuerint præparata, ventris itidem fluxus ex eo sequitur, & mollificat stomachum. Pectori verò & pulmoni confert, corpus itidem impinguat, & augmentum spermatis tribuit.

Operationes verò amari (secundum Avic.) sunt absterſio, & exasperatio: secundum Rhazen amarum calefacit & desiccat fortiter, citóque sanguinem ad adustionem & malitiam perducit, bilem quoque rubeam in sanguine augmentat.

Operatio pontici, juxta Avicennæ sententiam, est contractio, si ponticitas fuerit debilis: aut expressio, si fortis.

Operationes styptici, secundum Avic. sunt contractio, inspiratio, induratio, & retentio. Secundum Rha. verò, stypticum corpus infrigidat, & desiccat, carnium quoque ac sanguinis minorationem facit si quis eo multoties utatur, stomachum confortat, ac ventrem secundum plurimum constringit, & sanguinem generat melancholicum. Videtur autem Rhaz. ponticum sub styptico comprehendisse, quia de Pontico nihil expressit.

Operationes unctuositatis, secundum Avicen. sunt lenificatio, lubrificatio, & coctio, id est digestio parva. Secundum Rhaz. unctuosum stomachum mollificat, & ventrem fluere facit. At satietatem adfert, antequam homo cibi quantitatem sibi necessariam adsumat, & calefaciat, maximè tamen febricitantes, vel habentes hepar, vel stomachum, calida. Corpus præterea humectat atque lenit; Phlegma verò auget, & cogitationem

reddit hebetem, & auget ſomnum.

Operationes acuti ſecundum Avicennam, ſunt reſolutio, inciſio, & putrefactio. Secundum Rhezen vero, acutum calorem auget, & corpus velociter inflammat, ac ſanguinem adurit, ipſumque prius in bilem mutat rubeam, poſtea in nigram.

Operationes ſalſi, ſecuudum Avicen. ſunt abſterſio, ablutio, exſiccatio, & prohibitio putrefactionis.

Operationes acetoſi, ſecũdum Avicennam, ſunt infrigidatio & inciſio. Secundum verò Rhazen, acidum bilem rubeam & ſanguinem reprimit, atque ventrem ſtringit, ſi ſtomachus & inteſtina munda fuerint. Si autem phlegmatis in eis fuerit multitudo, ventris efficit fluxum, & corpus infrigidat, virtutem quoq; debilitat digeſtivam, propriam in hepate. Nervis vero, & nervoſis membris nocumentum adfert, & corpus deſiccat, virtutem autem appetitivam excitat. De operationibus inſipidi, dicit Rha. aliquod eſſe inſipidum quod magis nutrit ſcilicet quod æqualitati vicinum eſt. Aliud verò, quod temperate infrigidat, cum quo multa fuerit humiditas, humectabit; cùm autem fuerit ſiccum, deſiccabit.

Animadverſio.

VT de qualitatibus alimentorum agant Salernitani; proponunt ſapores; ex quibus ut medicamentorum ſic alimentorum temperamenta & facultates colliguntur, ſicut oſtendit Gal. cap. 1. lib. 1. & cap. 61. lib. 2. dealim. Ut vero alimentum ſua ſubſtantia noſtræ ſubſtantiæ

effluxum reparat, ita suis qualitatibus ei quod alteratum est in nostro corpore medetur, docente Gal. cap. 10. lib. 4. simpl. Ejuscemodi autem qualitates primæ, sunt calor, frigus, humid. siccit. à quibus alimentum denominatur calidum, frigid. humid. siccum, aut à primis ortæ quæ maximè à saporibus denominantur, licet & visu & olfactu & tactu. percip. possint quemadmodum demonstrat Gal. c. 1. l. 1. de alim. Et quidem alimenta tẽperata quæ in mediocritate qualitatũ omnium consistunt, propriè & verè aliment adicũtur; quia corpora temperata nullo modo alterant aut immutant, sed nutriunt solum atque conservant.

Qualitates ciborũ.

At alimenta quæ excessum alicujus qualitatis obtinent, quia vim habent alterandi & immutãdi, dicuntut à Gal. Alimenta medicamentosa quæ ad emendandas coutrarias intemperies debent usurpari: sic calida alimenta frigidis naturis exhiberi debent, frigida calidis; ut præter alimoniam, emendationem quoque excedentis qualitatis prębeant. Quamobrem alimenta temperata necessaria quidem sunt, sed intemperata magis, quia plures sunt intemperati homines quàm temperati. Ex intemperatis verò habẽtur primo Calida, quorum proprium est crassos humores attenuare, viscidos incidere, flatus discutere, obstructa liberare, mẽses & urinas movere, in frigidiorib⁹ naturis; in temperatis verò aut calidiorib⁹ bilem augere & sitim excitare. Secũdo frigida quæ quidẽ æstum sanguinis & vẽtriculi tẽperant, somnum cõciliant, sitim sedant, venerem extingunt, sed flatibus materiam suggerunt. Tertio, Humida quibus siccitas partium emendatur, alvus subducitur ob lubricam eorum substantiam. Quarto, Sicca quæ ægrè coquuntur & distribuuntur, sed firmiter alunt,

Alimẽtũ medicamentosum.

Calidi cibi.

Frigidi.

Sicci.

alvum sistunt succoque melancholico generando sunt idonea ex cap. 18. lib. de alim. Atque hæc alimenta denominãtur à primis qualitatibus, à saporib. nomen habent Dulcia, pinguia, insipida, acria, amava; salsa, austera, acerba, acida, quorum priora tria temperata sunt, tria sequentia calida, postrema tria frigida. Modus autem quo Gal. temperamentum saporum collegit, affertur lib. 4. simpl. his ferme verbis. Illis saporibus frigiditas inest à quibus lingua contrahitur, densatur, asperatur; certum enim est à solo frigido contrahi, constringi, condensarique corpora. Atqui ab austero, acerbo, acido lingua contrahitur, ut experientia patet, ergo austerus, acerbus, & acidus, frigidi sunt sapores: distinguuntur inter se, quod acidus tenuium sit partium, austerus & acerbus crassarum & terrenarum, quod sic probatur. Terrena corpora inæqualiter linguam deficcant & exasperant; Sapor austerus & acerbus id efficiunt: sunt ergo terrenæ substantiæ. Quæ sunt tenuium partium, velocem habent transitum per sentientes partes, magisque in alto agere videntur: Acidus sapor id præstat; est ergo tenuium partium. Jam vero Amara dulcibus calidiora esse hinc probat; quod quæ summe sunt dulcia, si aut alieno colore aut proprio per vetustatem excoquantur amara fiant, quodque dulcia in naturis biliosis amarescant. Salsa quia vim detergendi & abluendi habent, calida habentur; minus tamen quam amara: aquam enim salsam si coquas amaram reddis: medius itaque est salsus sapor inter dulcem & amarum. Acer quia exedit, urit, crustamque molitur, omnium calidissimus est. Dulcis, quia temperatis naturis familiaris & amicus, moderate calidus habetur: ca-

Saporũ temperies.

lor enim temperatorum moderatus existit. Pinguis est ex genere dulcium ; crassioris est tamen substantiæ, dulcis tenuioris. Insipidus ad dulcem & pinguem accedit ; nisi quod aquosæ magis est consistentiæ. His præmissis quivis intelligit alimentorum à saporibus denominatorū facultates. Siquidem sola dulcia, pinguia & insipida vim nutriendi habent, alia nequaquam nisi dulcedinem aliquam admixtam obtinuerint, vel ab insito suo calore, vel adscititio, ut cum ab igne præparantur, vel à nostro dum coquuntur ; auctore Gal. c. 11. lib. 4. simplic. Bona ergo alimenta ratione qualitatum secundarum sunt. Dulcia; quæ quidem copiosum præbent alimētum, maximè si compactam habeant substantiam. Hoc unum tamen nocumētum afferunt, quod jecoris & lienis obstructiones efficiant & inflammationes augeant. Cum enim hepar dulcibus delectetur, ea avidissime trahit, priusquam absolutam coctionem sint consecuta. Alia alimenta minus laudabilia sunt, veniunt tamen in usum vel ad voluptatē, vel ad utilitatē. Ad voluptatem quidem propter ventriculi intemperiem. Soli enim hi qui prēter naturam afficiuntur ; eduliis tum amaris, tum austeris, tum acidis oblectantur ex comm. ad sent. 14. sect. 5. l. 6. epid. Quam ob causam Gal. cap. 3. lib. de sanit. tuenda observat iis qui inæqualem temperiem sortiti sunt, diversa alimenta idonea esse ; quod alterum alteri jucundius existat. Utilitas autem est duplex: una ut sua contrarietate impediant ne dulce nimiū alat aut in summo emineat, uno verbo ut sint velut condimenta, ex Aristot. lib. de sensu cap. 4. altera ut sua facultate tum partibus, tam humoribus opem aliquam conferant. Eamdem enim cibi facultatem habent atque medicamenta, cum quibus

Dulcia alimenta.

in ſapore conveniunt, ex Galen. cap. 1. lib. 1. de aliment. Quare Salſi cibi putredinē arcent, craſſos humores attenuant, ſed uſu nimio ſanguinem urunt & pruritum excitant. Amari tergent & roborant, incidunt & craſſos humores attenuant. Acres obſtructa liberant, potentiſſime incidunt, ventriculum mordicant, bilem augent & acres halitus emittunt. Acidi refrigerant, incidunt, attenuant, ſuccum craſſum deorſum ſubducunt ſi ſimplices acidi fuerint, at ſi dulcem habent admiſtam qualitatem, ut ceraſa ſi dulcedo ſuperet, alvum leniunt; ſi aciditas aut acerbita, sadſtringunt. Acerbi & auſteri aſtringunt, ſed magis acerbi; proinde ſtomachum roborant & confirmant, alvumque ſiſtunt ſi aliis cibis prę̨mittantur; ſolvunt ſi poſtremis epulis aſſumantur; quemadmodum probat Galen. quibuſdam exemplis cap. 21. & 22. lib. de aliment. Cætera repetantur ex comment. Villanov.

Salſa edulia.

Amara.

Actia.

Acida.

Acerba.

De ciborum præparatione variiſque coquendi modis.

Cap. VII.

„ *Lixa fovent, ſed frixa nocent, aſſata coercent,*
„ *Acria purgant, cruda ſed inflant, ſalſaque ſiccant.*

Animadverſio.

HOc caput de præparatione alimenti ex noſtro manuſc. aſſuimus. Præparatione autem

pertinet ad utendi rationem, quæ ut diximus quatuor capita comprehendit, præparationem, tempus edendi, ordinem in cibis assumendis servandum, ac denique consuetudinem, adeout utendi ratio aliud nihil sit quã certa quædam ratio in exhibẹndis & assumendis cibis observanda. Præparatio cibi duplex: est una utilis, alia jucunda; utilis circa coquendos cibos occupatur, jucunda cibis condimenta parat; illa necessitatis est, hæc voluptatis; illa hoc capite, hæc sequenti explicanda. Julius Alex. l. 18. salubrium priorem videtur ad Obsonium, alteram ad ἡδύσματα καὶ ἀρτύματα condimenta referre: illam ego ad τέψιν καὶ ἕψησιν ad Coctu ram, hãc ad ἄρτυσιν καὶ ἡδυσμὸν ad condituram revoco: nam ut rectè observat Pollux onom. lib. 6. cap. 3. inter officia coquorum duo hæc habentur; ἑψῆσαι coquere, & ἡδῦναι dulcorare seu condire. Est igitur Coctio alimenti quam præparationem utilem vocavimus, ratio artificiosa præparandi per ignem cibi ad excrementosas & noxias ejus partes mitificandas & ita elaborandas ut efficiatur proximè mutabilis in hominis substantiam. Quo loco primò exurgit quæstio an satius homini sit crudis carnibus quam coctis vesci. Nec enim exempla desunt non hominum tantum, sed gentium crudas carnes mandentium. Laertius in vita Zenonis Cittiæi tam continentem eum scribit ut crudis vesceretur, Suetonius in Nerone Polyphagum quemdam Ægyptium narrat crudas carnes & quicquid daretur mandere solitum. Abyssinos refert. Scalig. exer. 22. qui in regno Angot. agitant crudis ali carnibus. Nomades & Scythas semi crudis carnibus vixisse memoria est; postremosque etiam non igne aut sole coxisse, sed calore equorum sub quorum

Vtendi ratio quatuor comprehendit.

Præparatio ciborũ duplex.

An satius uti crudi quam coctis cibis.

ephippiis recondita carnium fruſta macerabant. Porphyrius lib. 1. de abſtinentia animatorum ὠμοφάγων crudivororum fuiſſe hominũ genus ſcribit ante ignis uſum. His ſuffragatur Cardani auctoritas lib 2. de ſubtil. qui carnium & ovorum crudorum eſum ad vitæ diuturnitatem non parum conducere affirmat, cauſamque eam eſſe cur qui in ἐρήμῳ habitarunt, ad longam ſenectutem deducti ſint. Rationem autem ſubjungit ex præparatione petitam; quod ſcilicet ignas ſubſtantias alimentorum ſeparando & tenue à craſſo ſejungendo deteriores eas reddat. Verum philoſophus Diogenes exemplo ſuo demõſtravit quam noxius eſſet crudarum carnium eſus; cum crudo polypo devorato propius nihil factum eſt quàm interiret. Egregiè vero Cardanum caſtigavit Scal. exerc. 22. docuitque ex Hippocr. πάντα τὰ ἐψόμενα, ἀεὶ γλυκέα, dulcia ſemper evadere quæ coquuntur, modoque malitiam ſuam amittere, modo bonitatem aſſumere ex 2. de diæta. Ariſt. probl. 4. ſect. 20. quærit rationem cur alia cocta, alia cruda comedantur: docet vero ea quibus ſapor protinus gratus exiſtit, cruda edi, quib. ingratus, cocta; ſuccus enim eorum decoctus dulcior redditur à calore. Quo loco Aponenſis obſervat calorem ſecundum diverſitatem patientis diversè operari, nam ſi inveniat materiam crudam, inſipidã, amaram, acidam, eam decoquit & dulcificat; ſi dulcem in amaram & acutam permutat. Sed non eſt quod in Cardanum rationes vel auctoritates congeramus, cum ipſe palinodiam cecinerit, & lib. 1 de ſanit. tuen. cap. 41. ſtatuerit cruda maximè adverſari naturæ noſtræ, nec ſe moveri exemplo hujus Adoleſcentis cujus meminit Galen. lib. 1 de Alim. cap. 25. qui cum per annos quatuor crudis

vixisset phaselis, fœnu græco, lupinis & aliis hujusmodi, sine noxa fuit: vocat enim id *monstrum in medicina*, quod nos minimè sequi sed naturæ cursum debemus.

His ita constitutis, videamus porro quænam sint species & differentiæ coct onis, cujusque sint facultatis ac virtutis singulæ. Arist. lib. 4 meteor. cap. 2. πέψεως differentias constituit πέπανσιν, ἕψησιν καὶ ὄπτησιν mutarationem, elixationem & assationem, sed πέπανσις propria est coctio plantarum & earum partium; facta virtute calidi interni ab externo adiuti: ab exrerno, inquam, non ignis sed cœli ex quo relinquitur eam mere esse naturalem non artificialem, quemadmodum & maturatio humorum & tuberculorum quæ sunt in nostro corpore dicta Galeno πεπασμοὶ. Hic vero agitur de coctione artificiali ciborum quæ fit ignis beneficio, qualis est & assatio & elixatio. Est ergo coctio ciborũ duplex: una quæ fit à calore sicco, altera ab calore humido. Ad illam pertinet assatio, ad hanc elixatio. Assatio est concoctio humidi superflui quæ est in alimento, facta à calore externo separato ab humiditate & conjuncto cum siccitate. Ea rursum duplex est: simplex & vera; mixta & minus vera. Prior simplicissima est & antiquissima cum trojani belli temporibus heroes hac sola usi perhibeantur, quemadmodum probat ex Eubulo Athen. lib. primo dipnos. licet Eustach. credat elixis carnibus eos quoque vesci solitos. Ut-sit, assatio patum operosa est, solo enim igne peragitur sic dispositio ut assandam carnem non tangat, sed è longinquo calefaciat. Adhibendus is modus ne imperfecta fiat coctio, quæ nõmen apud græcos non est sortita, vel nimia quæ Græcis στάτωσις Latinis Tostio seu Adustio vocatur.

Coctionis species.

Arist. 4. meteor. cap. 4.

Assatio.

Tostio.

Frixio. Instrumentum quo assantur carnes commodissimè, est veru, minus commode sub craticula subditis prunis; ex qua sequitur potius adustio quam assatio, escharam enim contrahunt carnes quæ ita coquuntur, Mixta assatio, est frixio quæ fit ἐπὶ τῷ τηγάνῳ in sartaginibus, in hac enim adest humidum externum, cujus tamen siccitate potentiali assantur & siccantur carnes.

Elixatio. Elixatio est concoctio humidi superflui quod est in alimento, facta à calore conjuncto cum humiditate aquosa & in illud humidum superfluum agente, ipsumque vincente & contemperante. Si fiat in aperto dicitur libera & difflata; si concluſis undique diligenter spiraculis, suffocata, ad quam pertinent pastætorum quæ vocant genera, & carnium inter duos catinos coctæ. Quænam est eorum omnium facultas? Assa sicciora seipsis sunt foris, Elixa humidiora,

Assa edulia. Assa minus sicca intus, elixa magis. Exteriorum itaque partium comparatione Assa interius humidiora sunt, elixa vero sicciora, absolutè tamen assa dicuntur desiccare, elixa humectare. Siccum ergo solidumque alimentum præbent assa, alvum adstringunt, & excrementa sæpe moran-

Elixa. tur. Elixa vero humidius alimentum largiuntur & coctu facilia sunt & calori nostro convenientia, facile alvum subeunt, minusque excremen-

Frixa. torum gignunt. Frixa suavia quidem, sed insalubria: suavia propter humidum pingue in quo fit frixio: insalubria, quia humidum internum superfluum non ita convenienter emittunt, quin potius plus adhuc externi redundantis attrahunt & imbibunt; sunt coctu difficilia, alvum stringentia, nidorulenta, obstruentia, sanguinem

Suffocata. exassantia. Suffocata quia æqualiter cocta, laudabilem

dabilem ſuccum generant, temperatum, permeabilem, non hærentem in deſcenſu, in exceſſuum omnium mediocritate conſiſtentem. Cum autem dixerunt Arabes ſuffocata veneni vim habere, intellexerunt aſſatas carnes, quæ ex veru extractæ ſi protinus undique concludantur ne exhalare poſſint, non leves noxas contrahunt ex retentis vaporibus. Conſule Iul. Alex. ſalub. lib. 19. cap. ſecundo & ſexto.

Purgátia medicamenta.

Venio ad alterum hujus capituli verſum, ubi acria purgare, cruda inflare, ſalſa ſiccare perhibentur. Multa quidem hic dici poſſent de vi purgatrice medicamentorum; an ea à tota, quod aiunt, ſubſtantia & forma, an à qualitatibus primis & ſecundis proficiſcatur. Nullus eſt alicujus in medicina nominis qui rem iſtam multis difficultatibus implicitam explicare & enodare non ſit aggreſſus, ſed minimo profectu. Alii enim vim illam à cælo deducunt, ut Meſuæus & Fernelius; alii à forma ſeu tota ſubſtantia, ut Galen. & Aphrodiſæus; alii à manifeſtis qualitatibus, ut Eraſtus & Puteanus eleganti libello duplici de medicament. purgantium facultat. alii aliunde, ut videre eſt apud Valeriol. comment. in librum Galen. de conſtitut. artis, & Sanctorium à Sanctor. libro 8. methodi vitandorum errorum. Nos prætermiſſa theſi conſiſtemus in Hypotheſi, an & quomodo purgent acria; quæ eſt Salernitanorum ſententia. Docuit Galen. lib. 4. ſimpl. cap. 8. ex eſſentia Acrium eſſe excalefactionem, nec veterum aut recentiorum quemquam philoſophorum extitiſſe, qui acres ſapores omnium calidiſſimos non fit arbitratus. Cum autem amara omnia & acida, acria ſint, hujuſmodi tamen propriè non vocanda ſunt acria, ſed ea tan-

An Acria purgét.

tum in quibus vehementem comperimus acrimoniam. At ex acribus alia edi possunt, alia esui sunt inepta: illa dulcem quamdam saltem obscurã admixtam habent qualitatem, quibus interdum pro obsonio, vel condimento utimur, pro vero cibo nunquam. Ista vel tota substantia nostræ naturæ summe adversantur, & vocantur putrefacientia, ac deleteria, vel caloris dumtaxat immoderationem obtinent, suntque simpliciter medicamenta. Rursum, inter acria quę simpliciter medicamenta sunt, alia crassam & terrenam habent consistentiam, alia tenuem: crassa si introsumantur exulcerandi vim habent, tenuia urinam movendi, sudoresque ciendi, incidendi præterea & digerendi per halitum. Si vero foris admoveantur tam crassa quam tenuia, exedunt, urunt, crustamque moliuntur: ex quibus habemus Acrium naturam calidam esse ac igneam, subtilem, attenuantem, mordicantem, ulcerantem, attrahentem, incidentem, purgantem, ac infarctu liberantem. Hæc erant ad conclusionẽ eliciendam à parte acrium considerana, quibus majus accedet lumen, si omnia quæ ad purgandũ conferunt, in acribus esse ac reperiri demonstraverimus. Galen. lib. 5. simpl. cap. 20. duo purgantium genera constituit: alterum quod quovis modo excrementa purgat; alterum quod per vomitum tantum & ventris dejectionem expurgat: quæcunque autem purgant, trahendi vim habent, vel unum, vel duos pluresve succos, sed prioris generis purgantia improprie sic dicuntur, proprie vero vel bechica, vel diuretica, vel menses moventia & id generis: posterioris differentiæ purgantia proprie sic vocantur quod vim habeant familiarium succorum attractricem. Ea est Galen. sententia ad quam acrium facultatem reducemus. Prima

Acrium differentia.

Ad purgandũ quæ necessaria.

conditio ad purgandum est attractio, quæ si credimus Galen. cap. 17. ejusdem libri, reperitur in corporibus calidis tenuium partium, proprium enim est calidi semper attrahere, quacunque hæreat in substantia, in crassa quidem minus, in tenui vero vehementius. Atqui acria calida & tenuia sunt, vim ergo attrahendi vehementem possident. Altera conditio cathartici est excretio alicujus succi vitiosi, quam Galen. cap. 20. ad familiaritatem quandã atque substantię similitudinem nescio quo consilio revocavit: nec jam locus est explicandi aut refutandi Galeni; atque satius est cum illo lib. 3. simpl. cap. ult. excretionis expulsionisque causam constituere in purgantis medicamenti mordicatione. Cui intelligendæ supponendum est ea quæ purgant à nostra natura non posse concoqui, neque in alimentum converti: ac præterea odiosa illi esse, infesta, ac perpetuo eam irritantia; quod ut acutè sic doctè observavit Aristot. prob. 47. sect. prima: quo loco duo requirit in medicamento purgante: primum ut sit ἄπεπτον ut concoqui non possit, alterum ut sit κινητικὸν commovens & alterans, sicut exercitandi ratio per motum alienam excernens materiam. Certum enim est ea quæ nutriunt & alunt non esse purgantia, verum quoque ea naturam non irritare ac commovere, nisi forsan copiosiùs ingerantur, tum enim ut advertit ibi Arist. lac ipsum ac mustum corpus purgant: quamobrem necesse est ut purgantia minimè nutrientia sint, sed sint à coctione aliena, ac insuper molesta atque irritantia sive moventia, id est, quemadmodum exponit Petrus Apon. com. in prædictum problema, ut egrediantur extra corpus per inferius aut superius, calefaciant partes, aperiant poros, superfluitates dissol-

Attractio unde.

Mordicatio.

vant in sudores & transpirationem insensibilem, moveant humores & liquent, ut ipsis stimulantibus expellantur à natura. Duo igitur in purgante desiderantur medicamento; ut corpus omnino non alat, ut corpus stimulet ac irritet. Revocare autẽ debemus in memoriã duo esse acrium discrimina: unum esui aptum de quo hîc non est sermo, alium ineptum quod purgantis medicamenti conditiones omnes habet; quod enim penitus non alat verè incoctile est; qua autem incoctile, ventriculo ac corpori infestum est, atque molestum. Plura qui voluerit legat Guillel. Putean. lib. 2. de purg. medica. facult. cap. 8. & 9. ex quo discet acria, sicut volunt Salernit. purgandi facultatem obtinere. Si quis autem scisciteturcur Salernit. Acrium hic mentionem faciant, ubi de præparatione, non de qualitate ciborum agitur, sciat id ab illis fuisse propositũ ut significarent quædam esse acria quæ coctione mitescunt, ut sunt allia & porri quibus pro cibis utimur, alia vero quæ acrimoniam suam etiam admota ignibus retineant, à quibus vis omnis nutriendi exulat, alterandi & purgandi facultas nunquam recedit. Sed quoniam duo omnino sunt crudorum genera quæ à calore nostro non superãtur, alterum quidem eorum quæ prorsus coqui non possunt, qualia diximus esse acria; alterum eorum quæ apta quidem ut coquantur existunt, cruda tamen remanent; tum quia vel difficilis sunt coctionis, vel calorem ignavum & imbecillum nanciscuntur: idcirco addiderunt Salernit. cruda inflare, quo significarent hoc postremum crudorum discrimen Certum enim est crudos cibos & flatus & fluctuationes in corporibus nostris excitare. Equidem si flatus causas omnes rimari velimus, eas partim ad efficientem, partim ad materialem

Cruda quæ.

Flatus ausæ.

licebit revocare. Efficiẽs est calor modo intensus, modo remissus & languidus; nunquã frigus; quod cum extenuare non possit, vapores quoque excitare non valet. Intensum calorem flatus efficere docet Galen. 12. meth. med. præsertim cum in humorem crassum, lentum & frigidum agit: fundit enim & liquat eos humores ac in flatum vertit, nisi quoque vim digerendi valentem possideat. Visus est contrariam tenuisse sententiã lib 6. de sympt. causis, ubi nec calorem intensum, nec frigus flatus generare scribit; sed remissum solum calorem: vel hoc exemplo quod per constitutionem frigidissimam ac calidissimam purum serenumque aërem videamus, per medias autem constitutiones nebulosum. Verùm eo loco Galen. rationem tantum habuit efficientis causæ, non etiam materialis: quæ cum cruda est, glutinosa, lenta & frigida, quemcunque calorẽ illa repererit, intensum, remissum, quosdam semper flatus ex se promit; quod æstate media observare est quando per Solis ardores & æstus vehementissimos, procellæ & tempestates suscitantur. Materialis causa flatuum est frigida, crassa, lenta, & cruda quævis substantia, quam dũ calor vult subigere, primo attenuat, mox in flatum vertit, ut demum dissipet ac digerat. Ejusmodi sunt leguminum, seminum cerealium, & fructuum maxima pars; & iis multo magis, inquit Galen. lib. 2. de aliment. facult. quæ ante exactam maturitatem mãdimus. Flatulentos cibos pene omnes recensuit Corn. Cels. lib. 2. cap. 26. his verbis, *Inflant*, inquit, *omnia fere legumina. omnia pinguia, omnia dulcia, omnia jurulenta; mustum atque etiam id vinum cui nihil adhuc ætatis accessit. Ex oleribus allium, brassica, capa omnesque radices excepto cicere & pastinaca, bulbi, ficus etiam aridæ, sed*

Locus Gal explicatus.

Flatus excitatia.

magis virides, uvæ recentes, nuces omnes, exceptis nucleis pineis, lac omnisque caseus, quidquid deinde subcrudum aliquis assumpsit, qua conclusione nihil illustrius esse potest ad confirmandam Salernit. sententiam. Porrò quæ debeant vel non debeant coqui & præparari alimenta, explicavit Galen. cap. 16. lib. 4. simpl.

Supereſt ut tertium hujus verſiculi membrũ exponamus, quod præcedentibus oppoſitum eſt: nã illa agunt de crudis cibis, hoc de cibis impendiò cóctis & ex coctione in ſalſedinẽ degenerantibus. Nam quemadmodum Protagoras & Philotimus optimè ſenſerunt, quo diutiùs unumquodque elixatur, caloréque magis exercetur, eo decoctum ſalſius evadit, deinde ſi vehementius excoquatur, amarum. Alimenta ergò ſalſa ex coctione ſeu etiã ex ſalis admiſtione, aut naturali compoſitione vim ſiccandi habent: *Sal* enim ut ait Galenus lib. 11. ſimp. *quidquid corporibus humidum ineſt quodammodo abſumit, & quod reliquum eſt ſubſtantiæ ſolidæ adſtrictione contrahit, ac proinde etiam conditura ſua corpora ſiccat & à putredine tuetur.* Supra diximus ſalſa omnia terrea eſſe, craſſamque habere ſubſtantiam, propterea deſiccare, ſitim afferre & adſtrictione quadam cogere. Hippocr. modo ſalſa ait alvum ſtringere, modo laxare: quod ut intelligatur, legendus Pamph. Herilacus de aquarum facultatibus lib. 3. cap. 7. & Smetius lib. 3. miſcellan. Addamus longæ huic diſputationi de alimentorum coctione, ex cibis alios præparationem aliquam atque coctionem poſtulare, alios nullam: quæcunque enim edulia nutriendorum naturæ ſimillima ſunt, quæque dulcedinem ſummã præ ſe ferunt, à natura ſatis excocta ſunt & apparata: ſic ut nullus alius apparatus debeat adhiberi, quem-

Apud Gal 3. de alim. facult. c. 32.

admodum notat. Galen. 4. simpl. cap. 16. & Isaac lib. de diæta. particul. c. 62. lectione 3. Hujusmodi est lac & maturi fructus; lac enim in uberibus animalis satis excoctum est, fructus quoque liquidi & molles nullum apparatum desiderant, sed duri quique crassarum sunt partium. Alia edulia in quibus natura actiones suas non explevit, quæque temperaturam nacta sunt remotiorem à natura nutriendorum, vel coctione, vel conditura, vel utroque indigent. Nullum enim alimentum teste Galeno habere debet saporem stomacho noxium, nec odorem fœtidum ac cerebro nocentem, nec duriorem substantiam stomachum fatigantem, nec mordicationem aut vellicationem nervis inimicam. Ubi adfuerint hæc vitia emendari poterunt coctione aut conditura. Et quidem coctionis beneficio tria in alimentis præstamus: primum est ut quæ subtilia sunt & liquida in crassitiem convertamus, ut ova assata: alterum ut dura & crassa tenuiora & molliora reddamus, ut assas carnes: postremum ut superflua & flatulenta digeramus ut in leguminibus coctis apparet. Hæc fere Isaac loco laudato, apud quem & ejus comment. Pet. Hispanum de foci & ignis differentiis ac conditionibus nonnulla proponuntur.

Lac coctione non eget.

Coctio ciborum cuid aferat.

De generali ciborum condimento.

Cap. VIII.

Salvia, lac, vinum, piper, allia, petrosolinum,
Ex his sit salsa, nec erit commixtio falsa.

Hic habetur modus conficiendi salsamenti communis, si in mensa specialia deficiant, &

Salsamenta Varia.

recenſentur quinque ex quibus fieri poſſit. Primum eſt. Salvia qua fit condimentum in aſſatione ſive decoctione anſeris. Anſeres enim ſive porcelli cum aſſantur, ſalvia fere impleri ſolent ut humiditates ſuperfluæ ſive viſcoſæ exhalent, & ſalviæ odor anſeribus vel porcellis imprimatur. Poſt aſſationem tamen ſalvia rejicienda eſt & non comedenda. Ex ſalvia etiam condimentum conficiunt ruſtici, quo in anſerum eſu utuntur: contundunt enim allium cum vino & Salvia, ut auferatur aliquantulum de ſapore allii. Secundum, Sal cum vino eſtque ſalſamentum divitum, ſive nobilium. Ipſi enim deficiente ſinapio, vel verjuto, imponunt ſalſario vinum, & parum ſalis. Tertium, Piper, eſtque ſalſamentum ruſticorum, commiſcent enim Piper cum fabis & piſis. Similiter etiam ex pane aſſo cum cereviſia, vel vino & pipere, ſit ſalſamentum nigrum ad modum pultis, quod etiam piper vocant, & hoc effundunt ſuper carnes, aut piſces. Quartum, Allium, ex quo etiam fit ſalſamentum ruſticorum. Miſcent enim cum molli caſeo & lacte, terendo allium, & ita comedunt cum cibo ſive aſſo, ſive elixo, ſive ſalſo, ſive dulci, & cum ovis duris. Quintum, Petroſelinum, ex cujus foliis contuſis cum verjuto, vel albo vino, fit viridis ſalſa, quam cum aſſis edunt. Et hic notandum, ſalſamenta, ſive ſalſas ſecundum temporum diverſitatem vario modo confici. Temporibus enim calidis inclinant nonnihil ad frigus, vel parvam caliditatem habent. Temporibus vero frigidis, contrà.

Salvia.

Sal.

Piper.

Allium.

Petroſelinũ.

Materia igitur Salſarum æſtate ſit verjutum, vel agreſta, de ſummitatibus vitis, vel acetum, ſuccus limonum, vel citrangulorum, vel granato-

Aeſtate.

rum, cum saccharo, & aqua rosarum. Quibus interdum addi potest aliquantulum serpilli & petroselini, ad prædictorum frigiditatem temperandam. Materia verò salsarum temporibus frigidis sit sinapium, eruca, zingiber, piper, cinnamomum, caryophyllum, allium, salvia, menta, serpillum, petroselinum, vinum, jusculum carnium, acetum non forte, sed vini naturæ propinquum. Temporibus vero temperatis, salsarum materia sit inter caliditatem & frigiditatem temperata. Secundo, variantur ratione cibariorum: cibariorum enim alia aliis indigent condimentis, id quod coci non ignorant. Mutonum enim, vitulorum & capreorum salsa debet esse viridis, in æstate quidem ex aceto & agresta, cum paucis speciebus sine Allio, cum Petroselino, Zingibere albo, & agresta, & pane asso in acetum vel agrestam infuso.

Hyeme fiat eadem cum pluribus speciebus, pauco allio, optimo vino, & pauca agresta, vel sufficiat sinapium & eruca. Salsa autem pro carnibus bovis elixis est piper coctum ex pipere, pane asso, jure carnium, & pauca agresta, & hæc eadem satis convenit carnibus porcinis in hyeme. Possunt etiam carnes porcinæ comedi æstate in principio refectionis cum aceto & petroselino. Si verò prædictæ carnes pastilentur; præsertim bovinæ & porcinæ; Hyeme quidem adponatur cepe, allium cum pulvere specierum dulcium parva quantitate: Aestate verosine cœpis cum verjuto, vel cepæ parvæ in pauca quantitate. Si autem pastillatura fiat ex carnibus subtilioribus, non adponatur cepe. Aestate quidem lac amygdalarum, cum verjuto, & pauco pulvere specierum dulcium; in fine adponatur ovum con- Hyeme.

quaſſatum cum agreſta. Hyeme vero loco agreſtæ ſumatur vinũ cũ ſpeciebus dulcibus. Aſſaturæ autem cuniculorum, & pullorũ convenit condimentum ex Cinammomo & mica panis. Aeſtate quidem cum agreſta: Hyeme vero cum vino. Aſſaturæ porci convenit liquor inde deſcendens, conquaſſatus cum optimo vino & cepis, idque in hyeme: Aeſtate vero ſalſa viridis, cujus ſupra facta eſt mentio. Aſſaturæ phaſianorum, columbarum, & turturum, nullo alio indigent condimento prẹter ſalem. Caponum vero & gallinarum elixatarum conveniens condimentum, eſt aqua decoctionis earundem, cum aliquantulo pulveris ſpecierum dulcium, & prẹcipuè ſi addantur in decoctione ſalvia, hyſſopus, petroſelinum, idque in hyeme. In ẹſtate ſufficit ſola aqua cum ſucco ſummitatum vitis. Verùm pro ſalſa caponum & gallinarum pinguium paſtillandarum, nihil penitus apponendum eſt prẹter pauculum pulveris ſpecierum, & in fine agreſta ſupra dicta in æſtate, optimum vinum in hyeme. Piſces vero quanto ſunt carnis craſſioris, difficilioris digeſtionis, majoris ſuperfluitatis, & humidioris naturæ, tanto indigent ſalſis calidioribus, & acutioribus, quod etiam in carnibus obſervandum.

Piſciũ ſalſa.

Animadverſio.

Condi-tura ciborum.

ALtera ciborum præparatio ad voluptatem magis quam ad neceſſitatem comparata grẹcis dicitur ἄρτυσις καὶ ῥύδυσμός Latinis conditura vocatur, ex qua deductum nomen ῥύδυματος καὶ ἀρτύματος quod vulgo Condimentum nuncupamus. Eſt vero Conditura ciborum præpara-

tio quędam: cujus beneficio ſuaviora non minus quam ſalubriora redduntur edulia, quam deſcriptionem ad ſcopum medicum accommodavi, non tam additione vocabuli ſuavioris, quod ſolius videtur eſſe voluptatis & luxus, quàm ſalubrioris, cujus rationem ſemper Medici ſibi propoſitam habere debent. Finis ergo condimenti duplex eſt: ciborum ſuavitas quam edaces & cupędiarii unicam ſibi proponunt, & eorumdem ſalubritas, quę conſiderationis eſt medicæ. Utrumque finem ex Galen. lib. 4. ſimpl. cap. 16. deduximus quo loco ait condimenta *ſuavitatem in augere per quæ ipſa præparantur, & eorum admixtione emendari vitioſa edulia, calida quidem frigidis condimentis, frigida calidis.* Porro condimentorum aliud eſt ſuave & jucundum, aliud in ſuave; aliud ſuave & inſalubre, aliud ſuave & ſalubre ſimul. Suave eſt ſaccharum & mel; inſuave menta, & ſalvia; ſuave & inſalubre eſt piperatum omne & acre edulium; ſuave & ſalubre acetum & agreſta. Sed advertit Galen. loco laudato ex cibo inſuavi & inſuavi condimento ſuavius & incundius effici obſonium: *fieri enim poteſt*, inquit, *ut immoderatis duob. coeuntibus id quod ex ambobus miſtum ſit commoderatum evadat, ac proinde quoque dulce appareat cum immoderata minimè ſint talia.* Officium itaque eſt boni Conditoris ſeu obſonatoris, noſſe rerum miſturas & compoſitiones, ut illa ſalubria, illa inſalubria evadant, qui ſolam ſuavitatem attendit Coci nomen, qui cum ſuavitate ſalubritatem, Medici appellationem meretur, ac proinde Cæl. Apitius coquinæ, Platina medicinæ magiſter habendus eſt. Habet ergo rationem medicus in condiendis cibis, ſuavitatis ſimul & ſalubritatis: ſuavitatis, quia *paulo pejor, ſed ſua-*

Conditurę finis.

Condimenti diviſio.

Coci & Medici diſcrimen.

vior cibus & potus, quemadmodum decernit Hippoc. Aphor. 38. lib. 2. *meliori quidem, sed ingrato præferendus: quæ enim libenter & magna cum voluptate summus, ea arctius amplectitur omnique ex parte appressus concludit & retinet ventriculus atque multo facilius concoquit*, ait Galen. in comment. salubritas etiam maxime attendenda, sic ut ex conditura, cibi ætati, sexui, temperamento, consuetudini, regioni, conditioni consentiant.

Ex omnibus autem condimentis famem optimam esse dixit Socrates, Antiphanes significavit hoc senario:

Cicer. l 1. de fin ib.

Ἅπαντ' ὁ λιμὸς γλυκέα πλὴν αὑτοῦ ποιεῖ.

Fastidiebant enim viri prudentes gulæ hæc irritamenta quæ maxime esse solent valetudinis nocumenta: condimentis enim ut plurimum utuntur luxui dediti homines adeo pravis, ut coctioni plus noceant quam commodent, voluptati plus consulant quam saluti; quasi homines illi ideo vivant ut comedant, non è converso ideo comedant ut vivant. Cæterum condimentum omne seu utile & suave sit, seu insalubre, simplex est aut compositum. Simplex quod ex unius rei admixtione exurgit, compositum quod ex duab. aut pluribus rebus conflatur. Placet vero simplicia condimenta pro facultatibus quibus pollent dividere, easque ad primas qualitates & secundas revocare; qui mos est medicorum rerum naturas perscrutantium. Sunt ergo simplicia condimenta, vel calefacientia, vel refrigerantia, vel temperata. Calefacientium alia acria, alia amara, alia salsa: refrigerantium alia acerba, alia acida. Temperata sunt dulcia, & pinguia. Acria penè omnia aromatica sunt, quorum maximus est usus in condituris, cum pro-

Simplex condimentum.

Acria condimenta.

priarum qualitatum, tum vero jucundi saporis atque odoris gratia : cibus enim eo odore imbutus & intro delatus, emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet ; non modo quod facilè non putrescit, sed etiam quod humorum putrefactioni occurrit. Ad hæc pertinent cinnamonum, acre, odorum, suave, calidæ, siccæque naturæ, substantia tenui sed leviter subadstringente ac roborante, piper, zinziber, Caryophilli, nux moschata, macer, macis, crocus, sinapi, allium, salvia, serpillum, menta, majorana, petroselinum, semen anisi, cymini, anethi. Inter amara habentur amygdalæ amaræ & cappaes. Amara.

Inter Salsa Sal τῆν ὄψων ὄψον καὶ ἥδυσμα obsoniorum atque condimentorum omnium obsonium ac condimentum. Salsa.

Ex refrigerantibus acerbis est succus cerealium immaturorum, ex quo fit salsa, viridis vulgo dicta. Acerba.

Ex Acidis acetum, omphacium, succus limonum, oxalydis, auranciorum, & citriorum. Acida.

Dulcia sunt saccharum, mel, pinguia, butyrum, oleum, adeps ; quorum omnium facultates passim describuntur à Medicis. Dulcia. Pinguia.

Venio ad composita condimenta, quorum multiplices differentiæ recensentur ab Apicio & Athenæo veteribus usitatæ, non pauciores in usu sunt apud nostros Cocos, sed lautiores & suaviores ; quas ne volumine quidem integro quis possit complecti si velit, adeo voluptas hominum ex gula ingenioſa est & artificiosa. Vulgò tamen commendantur intinctus, & Embammata omnis generis, Saccharata, Salviata, alliata, cepata, oxypora à dignitate & prestantia regia & Imperatoria, à gente Germanica & Lusitanica, sunt & pretiosa ambarata, moschata, perlata. Vulgaria quoque sunt Composita condimenta.

Acetaria, non modo ex herbis & radicibus, sed ex floribus & fructibus nonnullis, non tantum ex sale sed ex saccharo quoque concinnata & condita, cruda modo, modo cocta. Quid recenseam Tyrotarichos, Tuceta, tomacula, succidia, capnistas carnes, jura atria, pulmenta, vitulos, porcellosque trojanos, pernas, minutalia & trunculos, ventres faliscos, apexabones, escas conditaneas & muriaticas, cæteraque cupedias & scitamenta quæ græcis ὀψαλδήματα vocantur? Obsonatoris officium est nosse quo condimento singula gaudeant edulia, alia enim omphacio, aceto alia, alia saccharo, sale alia aut pipere suaviora & gratiora palato redduntur. Illius quoque est partium gustum & palatum utentium tenere, nec ignorare temperamentum; ne calidis naturis calida condimenta exhibeat, aut frigidis frigida. Sunt ergo hæc universim consideranda in condimentis. Primo ut sani & valentes paucis admodum condimentis utantur. Secundo, nullo modo iis condimentis utendum, quæ plurimum à temperamento nostro distant. 3. iis maximè utendum quæ ad temperamentum ciborum quibus vescimur proximè accedunt. Quarto, æstatis tempore & biliosis naturis frigidiora condimenta, hyeme & pituitosis calidiora concedenda. Quinto, admiscenda condimenta quibus, ut suaviores sic meliores & salubriores cibi reddantur. Ultimo sic utendum condimentis ut nusquam plures cibi ingerantur quam calor ventriculi coquere possit. Atque hæc sufficiant ad doctrinam universalem condimentorum, quæ de singulis condimentis à Salernitanis proponentur, explicabuntur deinceps.

Observanda in condimentis.

De Sale.

Cap. IX.

Vas condimenti præponi debet edenti.
Sal virus refugat, rectè insipidumque saporat,
Namsapit esca malè, quæ datur absque sale.
Vrunt res salsæ visum, semenque minorant,
Et generant scabiem, pruritum sive rigorem.

HOc loco tria discutiuntur. Primo ponitur præceptum generale, nemini hactenus non observatum, ut videlicet vas condimenti, id est, salis, quod salinum dicitur, primum in mensa apponatur, juxta vulgatos hosce versiculos.

Sal primo poni debet, primoque reponi.
Non bene mensa tibi ponitur absque sale.

Secundò, recensenrur duo commoda salis. Primum est, salem resistere veneno. Cujus duplex potest adsignari causa, vel quia sal exsiccatum cùm fit, siccitate sua exsiccat humiditates, unde sequi solet corruptio. Galen. lib. 11. de simpl. Medic. facult. Nam sal, inquit, quicquid in corporibus humidum inest, id quodam modo absumit, & quod reliquum est substantiæ, adstrictione contrahit: ac proinde etiam conditura sua carnes servat, & à putredine tuetur. Vel quod sal exsiccet & reprimat humiditates à corpore extrahendas, porosque claudat, per consequens penetrationem veneni, quæ fieri solet per poros, prohibeat. Secundum est, salem cibis saporem inducere. Nam quotidiano discimus ex-

perimento, nulla cibaria ſine ſalis commixtione ſapere.

Tertio loco enumerantur nocumenta ſalis ſive cibariorum nimis ſalſorum. Primum eſt ea utere, id eſt, lædere viſum, & itidem duplex cauſa aſſignari poteſt: Quod res nimium ſalſæ vehementer exſiccantes inimicæ ſint oculis, viſus inſtrumentis. Oculi enim ſunt de natura aquæ, ut teſtatur Ariſtot. cap. 2. de ſenſu & ſenſibili: vel quòd cibaria admodum ſalſa, pruritum excitent & mordicent, à cibariis autem mordicativis in ſtomacho exiſtentibus elevantur & fumi mordicativi, mordicatione ſua oculis plurimum nocentes, ipſoſque tabefacientes. Unde videmus ebullientes ſalem rubros ferè habere oculos. Secundum eſt, cibaria ſalſiora imminuere ſperma. Quia multum exſiccãt omnes humiditates, unde etiam ſperma exſiccatur & imminuitur. Tertium eſt, generare ſcabiem, quia ſal humorem gignit acutum, mordicatiuum, & aduſtum, unde ſcabies naſcitur. Quartũ eſt, augere pruritum, quia generat humorem mordicatiuum pruritivum. Horum 4. nocumentorum meminit Rhazes 3. ad Manſorem cap. 17. Eorum, inquit ſanguinem, qui multam ex eo ſumunt quantitatem, adurit, viſum quoque debilitat, atque ſperma minuit: generat pruritum & ſcabiem. Perſalſa prẹterea gigunt ſerpiginem, impetiginem, morpheum, & lepram in diſpoſitis, & vias urinæ diu continuata excoriant. Moderatè tamen ſalſa faſtidium auferunt, ciborum adpetentiam faciunt, atque acuunt.

Animadverſio.

Animadverſio.

EX omnibus condimentis Sal proponunt Salernitani ejuſque vires explicant, cujus tanta eſt apud univerſas gentes utilitas, ut eo ad condimenta utantur & ad ſalituram, ita ut *ſiccitate ea carere elegantior hominis vita nequeat quacumque orbis in parte*, inquit Jul. Alexan. ſalub. lib. 18. cap. 7. Quæritur autem à Plut. lib. 5. Sympoſ. probl. 10. unde tanta ſali acrevit opinio atque honos ut ab Homero θεῖος id eſt divinus vocetur, ut à Platone ſalis ſubſtantia legum authoritate ſacro-ſancta diiſque gratiſſima καὶ θεοφιλέστατος prodatur, ut ei à nonnullis Gratiarum, ſeu χαρίτων nomen tribuatur, ſut ab eo orta Venus ἁλιγενὴς denominetur. Salem vero divinum haberi docet communi nomine cum iis quæ quod publicis commodis ſerviunt & ad varios uſus accommodata ſunt, divina nuncupantur. Tanta autem eſt ſalis utilitas ut ſit nutrimenti τρίσκωμα, cibo robur ſolidumque temperamentum ad urgendam appetentiam prębeat. Adde quod mortua corpora à putredine vendicando atque corruptione, Deorum immortalitatem imitari videatur. Gratiarum quoque appellationem ſortitus eſt, quod ſit ἥδιστον ὄψον delicatiſſimũ obſonium, potiſſimam cibi partem ſuavitate condiens. Nec male opinor Venus à ſale denominata fuit, cum ſal γόνιμος exiſtat & ad genituram non parum conferat: ſolent enim canes in Venerem ſegniores ſalſis muriaque conditis carnibus ad Venerem excitari, circunferunturque maritimæ gentes & ſalaciores & ad Venerem libidinemque procliviores eſſe quam

Salis laus.

Quatuor quærũtur de ſale.

Primũ.

Secundum.

Tertiũ.

Quartũ

mediteraneæ. Si quis salis prœconia legere voluerit, adeat Guillel. Stuchium l. 2. antiquit. convivial. c. 8. Levin. Lemnium lib. 2. de miraculis naturæ c. 36. & l. 4. cap. ult. Erasmum in Chiliadib. Langium epist. 97. Mercurial. l. 3. Variar. c. 2. & Bernardinum Gomesium opere peculiari ἁλογραφίας.

Salis differentiæ.

Cæterum quia salis non una est differentia, sed multiplex; idcirco ejus discrimina breviter adducenda sunt, ut quæ potior in condimentis sit species definiatur. Sal aut verus est aut apparens. Verum dico qui prœter colorem saporem quoque salis habet atque facultatem siccandi, calefaciendi, adstringendi, abstergendi, dissolvendi, exsugendi superfluitates, à putredine vindicandi, corrodendi etiam atque mordicandi. Apparens prœter colorem & concretionem salis nihil fere retinet. Verus duplex: est natiuus & factitius; ille vel è terra, vel ex aquis eximitur, Terrenus ut plurimum fossilis est, seu cædatur ex montib. seu effodiatur è campis, seu ex arenis educatur. In India plerosque esse salis montes testatur Plinius, & Herodotus narrat lib. 4. in Mediterraneis partib. Africæ Incolas esse Atlantas, hoc est Sales dictos · quod ibi non minus quam metalla sales effodiantur. Juxta Cracoviam & in meditarraneis Germaniæ Provinciis è campis eximi salem nemo nescit, in Cyrenaico tractu sub arenis reperiri salem Medici non ignorant, quem idcirco Ammoniacum vocat Dioscor lib. 5. cap. 75. Est & sal saxeus quem salem Gemmæ dicunt, est & Niger, qui Naphricus seu Indus, est & viridis, qui Cappadocius, costus, metallinus, seu Salquem Taburem vocantur. Petreus nitrum nominatur, quod à regione in Armenium, Africanum,

Sal terrenus & fossilis.

Ammoniacus.

Gemmeus

Niger.

Viridis.

Petreus.

Romanum Ægyptiacum, Babyloni cum dividitur. A colore in album & nigrum, vulgo ab Rabuth. iEx aquis Sal erumpens dicitur fontanus, putealis, fluvialis, lacuſtris, marinus. In ſinu maris Adriatici teſte Polybio ſeptem ſunt fontes uno excepto ſalſi. Puteos quoſdam Germaniæ ſalſis ſcatere aquis narrat Agricola. Ochus & Oxus Fluvii apud Bactros corraſa ſalis ramenta deferunt. E lacu Tarentino, Tarentinus ſal nomen habet, ſi credimus Plinio, Medicinæ uſibus expetitus. Denique è mari marinus ſponte emergit, ubi mare fervens æſtu ſpumas agit, eaſque ad littora & ſcopulos appellit, quæ abſciſſæ & in ſcopulis dimiſſæ, pro ſolis, pro aëris, pro loci natura in candidiſſimum & longe uaviſſimum omnium ſalem concreſcunt. Hunc Agricola Salem Virginem vocari poſſe docet. Factitius ſal ſeu arte elaratus multiplex eſt: alius enim eſt marinus ex aqua factus marina, alius ex muria nativa fontium, lacuum, aut aquarum ſalſarum; alius denique Chymicus qui non modo ex lignis, ſed ex herbis atque ex omnium fermè arborum frondibus; imo ex rebus penè omnibus: quin etiam ex ipſis hominum & brutorum ſtercoribus ac fimis educitur ac paratur. Sal porro minimè verus, ſed veri colorem mentiens, dicitur. Indicus Paulo Agein. l. 2. c. 54. ex Archigenis mente, vulgo Saccharum, quod an veteribus cognitum ſit, vix conſtat. Manardus Epiſt. 5. lib. 15. Joa. Baptiſt. Theodoſ. Epiſt. 4. Leonard. Puchius paradox. lib. 1. cap. 35. Ruellius lib. 3. de natur. ſtirpium cap. 22. Jul. Alexand. ſalub. lib. 19. cap. 14. cognitum negant, melliſque genus eſſe quod veteres Sacchar vocabant, aſſerunt: quibus repugnant Guil-

Fontanus.
Fluvialis.
Putealis.
Lacuſtris.
Marinus.
Sal Virgo.
Factitius.
Chymicus.

lel. Stvrius com. in Artiani periplum maris Erithræi, Cardan. lib. 1. contrad. tract. 1. contrad. 15. Andr. Mathiol. com. in lib. 2. Dioscorid. cap. 75. Joa. Gorræus junior in definition. medic. lib. 2. Joa. Langius epist. 64. Aloysius Mundella annotat. in examen. simpl. Antonii Musæ Brasa. Joan. Cornat. in Dioscor. lib. 2. Emblemate 71. & alii quibus libenter subscribo ob rationes quas cumulavit Mathiol. epist. lib. 1. epist. ad Jacobū Bosellum, & Joa. Brodeus Miscellan. lib. 4. cap. 22. Plures salis differentias videre qui voluerit, legat Andream Chioccū. sect. 2. Musæi Calceolariani Veronensis.

His ita constitutis dicamus quis ex salib⁹ potior suaviorq; existat; quæ ve utilitates ex eo depromantur. Ex veris salib⁹ ut omnium perfectissimus eligendus est candidus, pellucidus, crystalli instar. dēsus, inodorus, quiq; æqualem & cum quadam veluti suavitate temperatam habet acrimoniam; qualis ut plurimum est fossilis ex montib⁹ cęsus, in quo omnes perfecti salis proprietates & effectus reperiuntur. Nam & caliditate & siccitate pollet paulo ultra secundum à temperamento recessum, resiccat vehementer & supervacaneum humorem exsugit, ita cogit, adstringit & densat ut extrinsecus ingruere noxa putredinis non valeat: extenuat quoque, dissolvit & humorum crassitiem absumit; adstringendi facultate & mordicat & corrugat os ventriculi superius, ita ut appetitum moveat. Multa alia addi possent in salis commendationem non contemnendæ eruditionis, & à Baccio lib. 5. de Thermis & ab Alsario Crucio de quęsitis per epistol. centaria tertia, & ex Viginerio com. in Philost & tractatu proprio de sale, & ex Beringuccio Pyroteeh. lib. 2. cap. 8. propositi nisi me animad-

Sal optimus.

versiones scribere non commentarios recordarer. Unum addo, salem idcirco in condimentum ciborum advocari; 1. quod omnium saporum primus excitet ex palato salivam, sine qua non fit bona pręparatio cibi in ore. 2. quod viscosa cibatria & crassarum partium temperet & attenuet. 3. quod cibis omnibus qui ferè insipidi sunt respectu gustus, suavitatem & sapiditatem conciliet. 4. quod humidos cibos & superfluo turgentes succo exsiccet; postremo quod ciborum graveolentiam ac fœtorẽ sit quis adsi tollat aut emendet. Ex his quę de sale dicta sunt, cujus facultatis sint salita quivis intelliget: attamen qui rem exactius nosse voluerit de salsis aquis, consulat Baccium lib. 5. de Thermis, Herilacum de aquarum natura lib. 3. & Georgiũ Vernherũ de aquis Hungariæ. De garo & muria veterum videat Jul. Alexand. salub. lib. 16. cap. 16. & inter alios Lælium Bisciolam appendice ad postremum librum tomi secundi si horarum subsicivarum. Cęterum locus hic esset commemorandi & explicandi singula condimenta à Salernitanis prętermissa, sed à Calcographo urgeor, variis alioquin negotiis distractus; ab iis igitur velut à rebus minus necessariis impręsentiarum abstinebo, ubi tamen occurrerint non omissurus.

Sal condimentum.

De tempore assumendi alimenti penes anni tempestates.

Cap. X.

Tempore Veris modicum prandere juberis.
Sed calor Æstatis dapibus nocet immoderatis.
Autumni fructus caveas, ne sint tibi luctus.
De mensa sume quantum vis tempore Bruma.

Veris cibus.

HIC agitur de cibi mensura secundum anni tempora convenienti. Et primo de Vere: Vere siquidem modice prandēdum est, paululum cibo demendum, adjiciendumque potioni. Avicenna 2.1. Doctr. capite sexto. Ratio. Quia tempore hyemis propter ejus gulositatem & excercitii parvitatem, & resolutionis prohibitionem, humores crudi, & maximè phlegmatici ex temporis proportione generati in interioribus corporis, ob ambientis aëris frigiditatem, sive ἀπεπτείαν coadunantur; Ver autem superveniens illos eliquat, & diffundit per totum corpus, quare natura per id tempus plurimum circa illorum digestionem occupata est. Si itaque in Vere daretur magna cibi mensura, natura à digestione prædictorum humorum impedita diverteretur, ut pote per humores, & magnam ciborum copiam plus æquo gravata, unde humores in corpore crudi & indigesti relicti facillime membrum aliquod invadentes ægritudinem inducerent. Quare summopere conandum est, ut id temporis cibo nonnihil dematur. Diminutio enim ciborum maximè prę̨servat ab ægritudinibus Veris, teste Avicenna ibidem. Et hoc quidem de adulto & extremo Vere intelligendum; novum enim Ver Hyemi adsimilatur, unde & hyemis ritu per id tempus cibus administrandus est. Intelligendum item de corpore humoribus phlegmaticis & crudis repleto. Corpori enim temperato in humoribus, cibus exhibendus juxta mensuram caloris innati, & resolutionem quæ fit à corpore: ablata enim causa est diminutionis cibi, Unde Hip. Aphor. decimo quinto, libro primo: Ventres Hyeme & Vere, natura calidissimi sunt, & somni longissimi: quare per ea tempora alimenta copiosora sunt exhibenda. Etenim tunc

calor innatus plurimus est, unde & pluribus eget alimentis.

Aestatis cibus.

Secundò, de Aestate, quod nimia cibi sumptio in æstate noceat. Virtus enim digestiva tum debilis est: spiritus enim & calor innatus, instrumenta virtutum debilitantur, minusque ob caloris externi excessum, & attractionem ad exteriora resolvuntur, & multum cibum digerere nequeunt. Sciendum tamen propter vehementiam resolutionis humiditatum, tam substantialium, quàm nutrimentalium corporis, æstivo tempore crassiorem ac majorem cibum exhibendum esse, si virtus digestioni sufficeret. Verùm cùm non sufficiat uno eodemque tempore multum digerere cibum, parum sæpeque de eo exhibendum est, juxta illud Galen. comm. 17. lib. 1. Aphor. Aestivo quidem tempore, quantum ad temporis rationem attinet, sæpius pauca danda sunt, quoniam & pluri egent adjectione, ut qui sunt dissoluti, & vires habeant imbecilles. Et licet æstate cibo nonnihil demendum sit, potioni tamen adjiciendum est: tum enim maxima fit resolutio & exsiccatio corporis, calor etiam humidum longè exuperat, unde & sitis major exoritur. Elixis itaque utendum, cibisque frigidis ac potione tum multa, tum diluta. Vinum autem vinosum & purum evitandum, ut quod facilè inflammetur, & violento æstu vehementem calorem intendat.

Autumni cibi.

Tertiò de Autumno, ut scilicet per Autumnum à fructibus autumnalibus, uvis scilicet, Persicis Ficubus, & similibus abstineatur, vel modicè saltem de iis edatur: generant enim sanguinem putrefactioni accommodum, ob ebullitionem, quam in corpore & humoribus faciunt, quod maximè in stomacho immundo in Autumno sæpius accidere

ſolet: unde malæ ſequuntur ægritudines, nimirum variolæ, morbili, & peſtilentia. Pro majori notitia victus ſalubris per autumnum, cavendum eſt, ne famem & ſitim patiantur, vel cibo una hora repleantur, ut præcipit Rhazes 4. ad Manſorem cap. 26. de regimine corporis ſecundum anni tempora. Vinum autem quod bibitur, ſit paulò liberius dilutum, neque tamen immodicè, ut corpus humectet, & calorem reprimat: minus etiam quàm in æſtate bibendum, ne natura per id tempus debilitata digerere renuat, & calor obtuſus, ventoſitates & colicam generet.

Hyemis cibi.

Quartò de hyeme. Tempore ſiquidem Hyemali tantum edendum quantum volumus, id eſt, plus quàm cæteris temporibus, teſte Avicenna Fen. 2.1. Doctr. 2. capite ſexto; & Galeno, in comment. 17. libri primi Aphoriſ. Hyberno, inquit, tempore multa quidem danda ſunt propter robur virium, ſed raro, quia non valde multa indigent adjectione laborantes, ut à quibus non multa fiat evacuatio. Et ratio eſt, quia calor innatus hyeme intẽſior eſt, tum quia unitus, tum quia fortificatus δὲ τὴν ἀντιπερίστασιν, id eſt, juxta poſitionem ſui contrarii, videlicet, frigidi aëris corpora circundantis: quod veritatem habet in robuſtis & corpulentis, & non in raris ac debilibus, in hujuſmodi enim corporibus intenſum hyemis frigus non modo non confortat calorem, ſed magis debilitat. Et hoc innuit Hippocr. Aphor. 15. lib. 1. Ventres hyeme & Vere, natura calidiſſimi: quare per ea tempora, alimenta copioſiora ſunt exhibenda. Etenim hinc calor innatus plurimus eſt, unde pluribus egent alimentis, quæ quidem & craſſiora, ac difficilioris digeſtionis exhibere licet, quia calor intenſior eſt. Vino autem utendum eſt meraciore & rubicundiore.

Notandum tamen, quòd licet consideratione habita ad fortitudinem caloris & virtutis digestivæ in hyeme crassiores & densiores cibi conveniant, attamen quia corpora per id tempus ob phlegmatis abundantiam facillime replentur & obstruuntur, & parva à continente fit resolutio; tutius est uti cibis inter solidum & rarum mediis, sicuti sunt caro hœdina, vitulina, mutonis, lucii, percarum & cancrorum. Crassioribus vero ut sunt bovina, porcina, agnina, concharum, astracrorum, caponum & similes, abstinendum aut una saltem comestione utendum, adhibitis sæpius rebus aperitivis & diureticis, ut petroselino, nasturtio, apio exercitio forti.

Animadversio.

PRæparationem ciborum sequitur tempus ingerenti alimenti. Tempus illud est innominatum aut nominatum. Innominatum rursum generale est aut particulare. Generale comprehendit victus rationem singulis anni temporibus convenientem; de qua hoc capite agitur. Particulare designat tempus quo assumenda sunt alimenta de quo proximo dicetur capite. Nominatum tempus prandium ac cœna, de quibus suo ordine.

Fundamentum notandum.

Quod spectat ad victus rationem secundum anni tempestates definiendam, observandum imprimis alimentum debere semper comparari cum calore, sic ut major copia ingeratur cibi ubi, major adfuerit nutritiarum partium calor innatus, atqui hyeme & vere uberior adest ventriculi calor, parcior autumno & æstate; ergo hyeme major copia

alimenti ingerenda est deinde vere, minor autumno, omnium minima æstate; ut colligere licet ex Aphoris. Hippocr. 15. lib. 1. Quocirca idem Hippocrat sive Polybus lib. de diæta commendat hyeme victum uberiorem ex cibis satis solidis, carnibus assis, calefacientibus oleribus, potum vero parcissimum ex vino meraco ut corpus calidum & siccum efficiatur, est enim cibi copia necessaria ob caloris copiam tùm vigentis, solidi quoque debent esse cibi ut magis nutriant. Assi præterea quibus facultas inest calefaciendi simul & exsiccandi. Molliora olera interdici debent quia phlegmatica, non duriora & calidiora ut superfluæ corporis humiditates aliquo pacto absorbeantur. Vinum debet esse calidissimum & multi nutrimenti, quale est crassiusculum, rubrum, flavũ, sed parcè assumi debet, quia resiccanda sunt corpora, non humectanda. Quod si quis objiciat hyeme largiore potu utendum, tum propter ciborum copiam quorum vehiculum est, tum propter eorum qualitatem solidam, aridam & assam, ex quo per angustas mesenterii venas difficilius distribuuntur, respondeo parcum potum intelligi respectu aliarum anni partium, non alimentorum quæ assumuntur. Quæri hic etiam potest cur victus ratio calidior hyeme exhibeatur, cum ventres tùm sint calidiores. Dicendum calidiores cibos hyeme convenire, propterea quod hyems corpus pituita impleat ob aëris quem assiduè spiramus frigidam & humidam intemperiem; ex Hippocr. lib. de natura huma. ut igitur constitutio illa emendetur, cibi calidiores assumendi sunt; nulla enim est in toto corpore caliditas præterquàm in organis coctionis. Idem esto judicium æstatis in qua omnes partes calidiores sunt, excepto ventri-

Objectio.

Solutio.

Objectio alia.

Solutio.

culo. Porro ineunte Vere composiori & dilutiori potu utendum & paulatim, cibis mollorib. elixis, idem Polybus consulit; æstate vero potu aquoso & multo, cibo pauco & elixo: Autumno denique cibo paulo pleniori & ficciori quam æstate; potu parciori & meraciori: quæ omnia paulo fusius explicat Galen. in comm. Hier. Triverus & Joann. Placatomus. Cæterum totum hoc caput desumptũ est ex Avicen. Fen. 3. lib. 1. doct. 5. cap. singulari; quem locum mirum in modum illustrat Jacob. de Partibus suo commt. Adi quoque Galen. comm. in Aphor. 15. lib. 1. Aphor. 2. & 18. lib. 3. & in Aphor. 47. lib. 6. Non omittendum est quod monet Cato lib. de re rust. cap. 56. & 57. familiæ villici hyeme paulo minus cibi præbendum quàm æstate, & æstate plus vini dandum quam hyeme. Est ne Cato Hippocrati contrarius? Ita est, sed Hippocrates minime deserendus. Cato enim rationem habet operariorum qui per æstatem necessario plus laborant; Hippocrates hominum qui sanitatem sartam tectam conservare cupiunt.

Caro ad versus Hip.

Cæterum hic locus exigit ut de antiperistasi aliquid adjiciamus; cum ejus beneficio calorem nativum hyeme intendi omnes perhibeant, ad eamque confugiant in enodandis difficillimis quæstionibus. Equidem vox ipsa Arist. primo meteor. cap. 12. Olympiodoro praxi 14. ejusdem libri, cæterisque Aristotelis interpretibus Græcis & Latinis usurpata legitur, usus ejus apud Hippocr. Galenum, aliosque Medicos frequens est sic ut eam in rerum natura esse nemo dubitare debeat: ἀλλ' ἐπειδὴ ὁρῶμεν, inquit Arist. ὅτι γίνεται ἀντιπερίστασις τῷ θερμῷ καὶ ψυχρῷ ἀλλήλοις, quod ipsum pene repetit Olympiod. intelligunt Hippocr & Galen. in Aph. 21. lib. 5. Sed nec ab ea mente recedunt ii

Antiperistasis cognita Philosophis & medicis.

qui frigori vim urendi tribuerunt ut ſunt inter Poëtas Virgilius & Lucanus, inter Oratores Tullius, inter Phyſiologos Galeot. Martius, Hieronym. Magius, & Brodeus, quorum recenſendis verbis parcimus ne Medica Grammaticis videamur interſerere. Deſcribenda potius eſt Antiperiſtaſis & ejus ratio explicanda. Deſcribitur autem *calidi & frigidi mutua undique compulſio atque conflictio*, vel ſi mavis *coarctatio, cohibitio, ſeu compreſſio mutua duorum contrariorum, maxime calidi & frigidi, per quam contrarium obſeſſum compreſſumque ab altero contrario multum intenditur.* Etenim cum unum contrarium alteri contrario opponitur puta calori frigus, calor qui eſt contrarium ita oppugnatur ut nequeat obſiſtere frigori: fugit ergo calor, fugiendo ſeſe colligit, ſeſeque colligendo vires ſumit evaditque valentior eo in loco ubi collectus eſt: ibique tum demum reſiſtit frigori cui ante collectionem cedere cogebatur. Notum eſt vulgare illud axioma ſimulque verum, unitam virtutem ipſa diſſipata fortiorem. Sequitur examinandum an ille calor qui ob frigus obſidens interius fugit augeturque, ſitne ſubſtantia an qualitas: ſecundo utrum intenſio illa ſit ſecundum gradus: ac denique fiatne intenſio hæc caloris, vel a calore ipſo ſic ut ſe ipſum augeat, vel à frigore ita ut augeatur calor ab eo quod calorem deſtruit. Multæ hic rixæ & contentiones inter philoſophos, & ſi ullibi ſubtilitas emicuit, maxime in hoc argumento in quo Richardus Suiſſet vulgo Calculator dictus, Pet. Pomponat. Benedict. Victorius Faventin. Joa. Marlianus, Alvarus Thomas præ cæteris enituerunt. Ego ut multa paucis complectar, intricata evolvam, obſcura

Definitio Antiperiſt.

Quæſtiones tres circa Antiperiſt.

illustrem & à sensibus abstracta ad usum & experientiam revocem, arbitror primo calorem illum ob frigus intro recurrentem non esse substantiam sed accidens. Quod ut intelligatur, supponendum ex Galen. comment. ad Aphor. 14. sect. 1. aliud esse τὸ θερμὸν aliud θερμασία, aliud inquam calidum, aliud caliditatem. θερμὸν duo significat corpus caliditate præditum, & ipsam caliditatem quod exemplis demonstrat, θερμασία, vero solam caliditatem denotat. Galenus ergo comm. ad Aphor. 15. ejusdem sect. notat frigido balneo τὴν θερμασίαν εἰς τὸ βάθος ὑποφεύγουσαν ἀθροίζεσθαι, & postea ἐπανέρχεσθαι, calorem in profundum fugientem colligi; & mox reverti ad extimam superficiem, quod exemplum adducit demonstrandæ antiperistaseos. Ex hoc sequitur Galenum intelligere antiperistasi augeri calorem nativum penes qualitatem, non penes substantiam cum vocabulo τῷ θερμῷ usus non sit, sed τ θερμασίας, quam Aristot. in problem. definit ὑπερβολὴ τ θερμότητος, idest caloris excessum. In qua quoque sententia fuit Oribas. comment. in eundem locum ubi scribit πλείω τ θερμῷ ἐμφυτῷ θερμασίαν causam esse majoris appetitus & melioris coctionis. Ait præterea *quod hyems frigida sit, & ver ei vicinum, hanc ob rem necesse est ut cavernæ illæ invisibiles quos poros appellant, concludantur & omnino constipentur. Atque hinc fervor noster naturalis* (θερμασίαν dicit non θερμὸν) *non invenit per quod exhalari & egredi possit. Continet ergo omne quod est intrinsecus & celeriter obit ciborum coctionem, ceu princeps & dominus qui cuncta disponat.* Et re vera calor qui retrocedit non fixus ille est ac substantialis, sed so-

Prima quæstio.

lum influens & accidentarius ; *fixi enim caloris* ait Liebantius ſcholiis ad prædictum Hippocr. Aphor. *nulla poteſt acceſsio , nullumque incrementum fieri , alioquin immortale foret animal.* Præterea deſtitutas partes illo calore influente ob frigoris appulſum nemo dixerit privatas fixo ac implantato ; quod tamen admittendum eſſet ſi quidem ſubſtantia ipſius caloris relictis externis partibus interiores petere cogeretur. Scio Galen.loco adducto videri contrariam tueri ſententiam; cum copioſius penes ſubſtantiam augeri calidum nativum dixerit, ſed tum rationem habuit ſanguinis & ſpiritus influentis , qui pabulum calori influenti ſubminiſtrant , ſic ut tum dicatur eſſe copioſior calor ubi copioſius pabulum ſubminiſtratur; quod tamen materialiter non formaliter eſt intelligendum. Idcirco Thom. Eraſtus comm. in eum Aphoriſ. 15. ait , *dicitur calor auctus hyeme, non quia calor ſingulis membris conceſſus fiat auctior ; ſed quia nativus cum calore ſingulorum membrorum junctus augetur.* Ne autem alicui ſcrupulus hæreat, quot modis augeri dicatur & poſſit calor nativus explicandum eſt. Hollerius in Hippocr. Aphor. 14. quatuor modis calidum innatum augeri docet: *penes ſubſtantiam , quantitatem , qualitatem , & efficaciam ſeu energiam.* Subſtantiam caloris nativi *multifariam* intelligit: primo penes *generationis noſtræ principia.* 2. penes *ſanguinem & pituitam.* 3. penes *ſanguinem & viſcera.* 4. & per antonomaſiam penes *cor* , ubi ſedem obtinere dicitur. A quantitate calor dicitur , *vel multus , vel extenſus.* A qualitate *blandus , acris , languidus :* ab energia, vel magis *intenſus* , vel magis *ſymmetros.* Rodericus à Fonſeca comm.in eundem locum,quinque

Galeno reſpondetur.

Quot modis augeatur calor.

modis aliquid calidius dici posse innuit: *substantia, quantitate, qualitate, robore & tactu.* Substantiæ nullas dat differentias, quantitatem constituit multitudinis & extensionis; qualitatis unam ratione caloris simpliciter ut calor est, alteram ratione innati quà mitis est. Efficacia etiam caloris duplex: prior ratione innati, posterior ratione caloris: tactui nullam speciem tribuit. Ex his colligit augeri calidum innatum hyeme secundum efficaciam, non ratione caloris, sed ratione innati; quasi statuatur auctum calidum hyeme secundum quantitatem; æstate vero secundum qualitatem, Sed meo quidem judicio Hieronyn. Cardan. eodem comm. difficultatem eam luculentius enodavit. Scribit enim calorem innatum augeri non simpliciter, sed bifariam: primo *juxta corporis proportionem* quod accidit nunquam; deinde *quoad opus.* Opus autem duo quoque designat, vel *substantiam*, vel *opus* tantum. Quoad substantiam calor naturalis augetur, 1. *ex cibis & potibus.* 2. *exercitatione.* 3. *somno* ut auctoritatibus Hippocr. demonstrat. Quoad opus tantum augetur primo calor *ab ira & verecundia.* 2. *medicamentis calidis* 3. *contractione caloris ob frigus*, id est, antiperistasi. Ex his, ni fallor perspicuum est θερμασίαν esse quæ augeatur non θερμὸν. Sed restat altera difficultas an calor ille qui augetur, secundum quantitatem intendatur an secundum qualitatis gradus, hoc est major ne reddatur an acrior. Consensus omnium est eam intensionem juxta quantitatem contingere. At cum quantitas sit duplex; una *numeri*, altera *extensionis*, fit hæc intensio quantitativa non penes extensionem, sed penes multitudinem. Cujus quidem intensionis modus hic est. Calor nativus qui per æstatem non

Altera quæstio.

ſolum per partes internas, ſed externas quoque diffundebatur, ſuperveniente hyemis frigore ab externis partibus cogitur & comprimitur in internas; diminuitur ergo calor ille juxta extenſionem: tot enim partes non occupat quot antea: ſed augetur juxta numerum: calor enim exempli gratia qui erat in pedibus, manibus, veſica, partibuſque exanguibus, continetur in viſceribus à quibus prius aberat. Rem placet familiari exemplo illuſtrare. Sint in foco novem aut decem carbones igniti, ſed à ſe invicem diſſiti & longius remoti; dubio procul numquam poterunt expoſitam illis ollam fervefacere donec eos circa ollam cogas & unias: tunc autem carbonum calor formaliter non intenditur, ſed propter unionẽ & colligationem majoris eſt energię, quia quod non poteſt unus, à multis pręſtatur. Quod ſi accedat præterea ut in foco calido illi accendantur, minorem tunc calefaciendi vim obtinent, quia calor libere difflatur & expirat; at ſi loco mediocriter frigido colloccentur qui calorem illum cogere non extinguere poſſit, denuo intendi calorem illum contingit quia numerus radiorum expirantium multiplicatur: exhalationes enim ignis ob appulſum frigoris circunſtantis & obſiſtentis denuo reflectuntur; eademque ratione multiplicantur & augentur atque radii ſolares reflexi. Ex illa ſuppoſitione omnibus difficultatibus patet ſolutio; maximè tertiæ quęſtioni qua petebatur utrum intenſio illa fieret ab ipſomet calore ſeipſum intendente aut à frigore conſtringente. Aſſentior enim Latino Tancredo diſput. 2. de omnigena antiperiſt. cap. 2. aſſerenti non intendi augerive calorem à ſe ipſo neque à frigore. *Verum*, inquit, *frigoris antiperiſtaſis*

Tertia quæſtio.

ristasis locum habet, quatenus ventres ambiens occludit constringitque corporis meatus, & impedit ne spiritus cum calore foras exeant, & dissipentur. Plura habet idem Tancredus toto suo opere, Petr. de Peramato cap. 14. lib. de elementis. Soares sect. 9. disput. 18. in metaphys. Pet. Garcias Carrero disputationibus medicis super fen. primam primi lib. Avicen. disput 5. cap. 6. Thom. de Garbo lib. 2. summæ medic. quæst. 3. maximè verò Joan. Marlian. quæst. de caliditate corporum human. tempore hyemis & æstatis, & de antiperistasi.

De tempore particulari assumendi alimenti

Cap. XI.

Tu nunquam comedas stomachum nisi noveris esse
Purgatum vacuumque cibo quem sumpseris ante.
Ex desiderio id poteris cognoscere vero;
Hæc sint signa tibi subtilis in ore diæta.

Hic traduntur præcepta quædam ante cibi sumptionem servanda.

Primum, ne sumantur cibus, cùm ventriculus quibusdam humoribus vitiosis adhuc plenus excitatur. Corrumpitur enim simul alimentum, quod insuper ingeritur, una cum pravis humoribus, qui prius sunt in corpore, ita ut ipsorum quidem quantitas augeatur, qualitas verò servetur. Eos igitur ut lib. 6. cap. 9. de Sanita. tuen. Galenus autor est, vomitione, in iis, qui suapte natura facile vomere possunt, ex-

pellere prius, quàm cibus ingeratur, oportet. Impura namque corpora & vitiosis humoribus rsferta, vacuatione potius, quàm ea quæ per cibos fit refectione egere, testatur cum primis Hippocrates Aphor. 8. & 10. lib. 2. & ibidem Galen. in comment.

Ventriculum vero vitiosis humoribus esse plenum, è nidoribus & ructibus deprehendi potest, quemadmodum Galenus lib. 1. cap. 4. de locis affect. docet, ad quem sane lectorem nunc ablegamus.

Secundum, ne priore cibo nondum concocto, necdum in alvum demisso, alius sumatur, qui enim eo modo supereditur, naturam à prius ingesti concoctione deturbat, quo fit, ut quicquid ejus confectum ex ventre à venis mesaraicis ad hepar deducitur, reliqua statim omnia etiam incocta secum in corruptionem trahat, adeoque tum vasa ipsa, tum totum corporis habitum, cruditatis, & vitiosorum humorum multitudine repleat, ac ob id ipsum morbis non raro tentet. Proinde rectissime Galenus lib. 7. cap. 6. metho. meden. præcipit, ut vacuus purusque ventriculus secundum cibum excipiat. Quin etiam Avicenna. 3. 1. doc. 1. cap. 7. idem prescribens, ita fere inquit: Nemo sanitatis suæ studiosus aliquid comedat, nisi ad hoc certe prius incitante desiderio, & ventriculo una cum reliquis superioribus intestinis à præsumpto cibo vacuatis: priore enim cibo nondum concocto, alium insuper ingerere, corpori perniciosum est.

Porro ex ructu nullam alimenti prioris qualitatem referente, ventriculi tumore jam submisso, excrementorum dejectione, & urinarum colora-

tione, licebit conjicere, num prior cibus ad unguem confectus, ac in alvum demissus sit; quemadmodum Gal. lib. 7. c. 6. metho. meden. & post eum Paulus lib. 1. c. 97. luculenter & perspicue docuerunt. Urina enim quæ aquæ speciem præfert, crudum adhuc in venis succum esse indicat eum qui à ventre submittitur. Quæ rufa & biliosa, jam dudum concoctum esse hujusmodi succum portendit. Quæ modice pallet, peractæ modo secundæ concoctionis est signum, quemadmodum eleganter Cornel. Celsus lib. 1. c. 2. & Plinius lib. 28. c. 6. docuerunt. Imperfectæ autem concoctionis. ut testis est Sect. 6. Aphor. comm. 1. Galenus, acidus ructus certum indicium est.

Signa etiam, quibus certo comprehendi possit, utrum à vitiosis illis humoribus, ac prius ingesto cibo vacuus sit venter nec ne, & hic duo subjunguntur.

Primum, desiderium certum, hoc est, vehementior & vera novi alimenti appetentia sive fames. Nam de medicorum fere omnium sententia duplex fames est: una quidem vera & naturalis, altera vero mendosa. Veram describit Galenus Aphor. lib. 2. comment. 16. sic inquiens: Famescere illos dicimus, qui ob ciborum inopiam ad extremam esuritionem perveniunt. Fames.

Idem lib. 1. cap. 7. de caus. Sympto. diserte admodum & copiose harum appetentiarum rationem & diversitatem describit, quem locum, utpote scitu dignissimum, hic integrum subjicere placuit. Nam quoniam, inquit, cute tenus unumquodque animal in ambiẽtem aërem digeritur, accidit ut membra, quæ sub ea sunt, prima vacuentur, quorum ingenita vis ex proximis suum alimentum trahit,

id ſcilicet quo vacuatur reficiens, deinde rurſus illa ex iis quæ ſibi ſunt proxima, ſicut quæ tertio loco ſunt poſita, ab iis quæ ſibi. Atque ita ſemper per continuum, veluti in choro quopiam tranſlatione celerrimè facta, ad venas, quæ ad ventriculum pertinent, vacuatio pervenit. Hæ verò & ſolent pariter, & natæ ſunt ex ventriculo nutrimentum trahere, perinde ut ſtirpium radices, quæ in terram ſunt demiſſæ, ab ea. Cùm enim hoc opus univerſum naturale ſit, non animale, ſimiliter in ſtirpibus, & animalibus perficitur. At in ſtirpibus quidem, terra perpetuò paratum largumque alimentum rigantis ritu ſubminiſtrat: quandiu cœlitus temporum ſtatus pro natura ſe habet; quando autem ex terra ſqualoris exceſſu ſiccatus eſt humor, ſtirpes nutrimenti penuria marceſcunt. Animalibus autem, ut pote terræ non affixis, pręter utique pauca quædam, natura ventrem pro nutrimenti veluti penu fabricavit, quemadmodum ſtirpibus terram. Dedit autem animalibus & penuriæ ſenſum, quo ſcilicet ad cibum potionemque proritata, in tempore expleantur, vocaturque ejuſmodi implendi deſiderium appetentia. Fit autem ex penuriæ ſenſu, cùm ſcilicet venæ ex ipſo ventriculo, veluti emulgentes ſugentéſque aliquid trahunt. Non ferens autem eum ſuctum ventriculus, ſed veluti divulſus, offenſæ ejus medelam cibum comparat. Quippe venæ hoc pacto ad objectos cibos convertuntur, atque ex iis nutrimentum trahunt, nequaquam ex ventriculo. Fitque poſt cibi ſumptionem, ut & venæ ſimul ad cibos ſe convertant, & ventriculus ex iis, quantum prius per venas eſt exhauſtum in ſeipſum trahat. Ac ſuctus quidem ipſius ſenſus fames eſt. Hæc Galen.

Cùm igitur ventriculus non appetit, ſignum eſt, membra nondum refectione indigere, ſed ſatis adhuc alimentorum in promptu habere. Quod certè & ipſum Galenus lib. 3. cap. 13. de facult. natural. innuere voluit, inquiens: Venter ſi melius paratiuſque nutrimentum habet, externum non poſtulat. Cibi igitur exhibitio diutius adhuc differenda eſt, nam quicquid tum ingeritur, gravat naturam, non juvat.

Porrò mendoſa fames, eſt cibi appetentia corpore non indigente. Quæ quidem, ut idem Galenus lib. 1. cap. 7. de cauſis Sympt. docet, tum maximè fieri ſolet, cùm acidus quiſpiam & vitioſus ſuccus ventriculum mordet. Vitioſus namque ſuccus, qui frigidus eſt, ſimilem ſuctui morſum infert; appetentiam verò prorirat, naturalis affectus ſimilitudine. Alimenti autem, non potus deſiderium excitat propter frigus. At vitioſo ſucco, qui ſalſus & bilioſus ſit, ventrem mordente, potio magis, quàm cibus appetitur, præterquam enim quòd calefiat ſicceturque ab eo ventriculus, quæ utique ſitis cauſa ſunt, etiam liquari fundique tum in eo, tum venis ſuccos contingit, fundendorum autem ſuccorum Symptoma, ea quibus continentur implet, quemadmodum frigiditas vacuat. Itaque etiam non parum ad eſuriem, frigiditas eorum, quæ in ventre habentur, confert. Cùm & corpora eorum, tunicáſque vacuet, & cogendo conſtringendoque ad appetentiam irritet. Atque ita quidem vitioſus ſuccus, acidus, ſtypticus & frigidus mendoſæ famis exiſtit cauſa.

Fames mendoſa.

Secundum veræ famis ſignum, eſt ſubtilis diæta, videlicet prȩcedens, hoc eſt, parva cibi exhibitio, quando enim & hanc fames ſequitur, tunc il-

Diæta.

lam & veram & naturalem esse significatur. Unicè igitur semper cavendum, ut numquam, neque prandeatur, neque cœnetur, nisi consueta hora, ac illiciente prius appetitu, nec eo cibum exigente differatur. Omnis enim mora illi nociva est, nisi suspectus sit esse mendosus, qualis ebriorum & fastidio laborantium esse solet. Nam si ventriculus alimentum postulat, ut Galenus lib. 3. cap. 13. de facult. natur. autor est, nec ejus copia est, excrementis impletur. Ea sunt sanies quædam biliosæ, pituitosæque, atque serosæ, quas solas trahenti illi tum scilicet, cùm nutrimento indiget, jecur remittit. Hinc non temere hactenus hoc usurpatum est. Diutius tolerare famem, ventriculum malis ac putridis replet humoribus, quos attrahit ad se loco cibi. Et hoc quidem experientia constat. Quando enim jejunamus, tunc per noctem aviditate quadam ad cibos invitari solemus, sed illis denegatis, nullam omnino appetentiam postero die percipimus. Unde satis liquet, ventriculum, & maxime orificium ejus, jamdudum vitiosis humoribus esse plenum, quæ tamen non vera, sed mendosa repletio est, & ob id pauco assumpto cibo regreditur statim appetentia.

Ciborum ratio.

Cavendum etiam, ne cibus assumatur non præeunte corporis exercitio. Neque enim temere ab Hipp. 6. epid. par. 4. aph. 28. dictum est, πόνοι σπίων ἡγείσθωσαν, id est labores cibos præcedant. Nam qui cibus manè, antequàm prior descenderit, vel paulò ante exercitationem ingetitur, is Galen. lib. 3. c. 1. de cau. Symp. teste, & intempestive sumitur, & cruditatis etiam causa existit. In ciborum præterea ratione, quemadmodum c. 24. meth. perven. ad medi. Leon. Fuch.

diligenter admonet, id quoque unice obſervandum, ne illi prępoſtero ordine ingerantur: id quod fiet, ſi concoctu facilia, iis quæ difficulter concoquuntur, præmittantur, etſi liquida ſolidis & ardis, & lubricantia aſtringentibus antecedant. Ordo verbi gratia prępoſterus erit, ſi cotonea aut punica mala primum ingerantur, poſtremum olera ex garo. Debent etiam ea præmitti, quæ facile & nullo ferme labore ſubſidunt, ut ſunt liquida, quæ verò tenacius hęrent, & difficulter labuntur, ut ſolida & arida poſtremò, idque ſi ventriculus naturaliter ſe habeat. Nam ſi cui ventriculus ſit natura laxior, huic pręſtiterit adſtringentia magis lexantibus præpoſuiſſe, quo ab illis roboratus ventriculus reliqua melius conficere poſſit. Hæc eadem ferè docent Cornelius Celſus lib. 1. cap. 2. & Galenus lib. 2. cap. 11. de aliment. facultatibus.

Jam verò cautio etiam ſit, ne in una eadémque refectione multi ſimul & varii aſſumantur cibi, ac tempus deinde comedendo ultra quàm ſatis eſt producatur, pręſertim ſi diverſis illi conſtent facultatibus. Ex eo autem genere cum primis fuerint cibi variæ ſubſtantiæ, ut exempli cauſa, ab Avicenna ponuntur, carnes & piſces, vel pulli & ſuilla, &c. Nam quæ ad iſtum ingeruntur modum, varie corpus pro ſuccorum diverſitate afficiunt, & concoctionem non ut par eſt, ſortiuntur, Poſtremo enim accedente cibo, jam primi incepta concoctio eſt, atque ita partes quidem in coquendo redduntur diſſimiles, adeò ut primo loco ingeſtæ, confectæ fere ſint prius, quàm ad exttemum ſumptæ medium concoctionis ſuæ attingant, unde ſæpenumero poſterius coquendorum ſequitur corruptio. Id quidem Avicenna quoque in-

nuere voluit 3. 1. doc. 2. cap. 7. in hanc ferme sententiam scribens: Nihil quidem deterius est, quam si multa simul ac varia ciborum genera conjungantur, atque justo longius deinde in comedendo tempus protrahatur : cùm enim postremum accedit nutrimentum , primum jam aliquo modo confectum est, partes ergo in coquendo non adsimilantur. Atque inde sane morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur.

Cibi varij.

Jam ipsius quoque varius coquendi modus bonæ corporis temperaturæ non parum officit, ut si in eadem refectione multi elixi, frixi, & assi cibi sæpius invicem modò liquidi, modo solidi & aridi, ministrentur. Atque hinc est, quod Horatius lib. 2, Serm. Sat. 2. ubi victum frugalem am simplicem pro dignitate laudasset, hanc saporum condimentorumque acervationem , ut perniciosam , his versibus detestatus sit:

Accipe nunc victus tenuis, quæ quantaque secum
Afferat. In primis valeas bene ; nam variæ res
[illegible] homini, credas memor illius escæ
[illegible] olim sederit, at simul assis
[illegible], simul conchylia turdis,
[illegible] vertent, stomachoque tumultum
[illegible]. Vides ut pallidus omnis,
[illegible] enim corpus onustum,
[illegible] quoque prægravat unà,
[illegible] particulam auræ.

[illegible] lib. 11. cap. 52. hanc saporum
[illegible]. Homini inquiens, cibus
[illegible] servatio saporum pestifera,

[illegible] quispiam ple-
[illegible]. qui sese à
[illegible] quæ noctem

multo varioque cibo & potu non impleant solum, sed etiam distendant, adeoque cibum cibo excipiant, & toti sint in compotationibus, cùm nihil tamen inde mali percipiant, imò verò multis incommodis difficultatibusque afficiantur, si vel minimum ab ista consuetudine deflexerint. Huic Gal quidem respondebit, qui in lib. de cibis boni & mali succi. cap. 21. ita scriptum reliquit. Hæc enim quamvis protinus nullam juvenum corporibus sensibilem læsionem inferant, sensim tamen occulteque crescente vitio, cùm jam ætas progressu temporis inclinârit, articulos nervosque, & viscera iis morbis vexant, qui vel difficulter admodum, vel omnino tolli non possunt. Neq; id quidem temere, namque ea pars corporis, quæ natura imbecillissima est, à lędente quolibet patitur. Quod autem vitiosi humores, morbique gignantur, cruditas assidua in causa maximè est, sive ea ex boni, sive ex mali succi oriatur cibis. Quin Avicen. quoque 3. 1. doc. 2. cap. 7. idem confirmans sic ferme inquit. Ille cui mala nutrimenta concoquuntur, non gaudeat ex hoc. Noxa enim etsi ad tempus fortasse delitescit, temporis tamen successu sese exerit, & gravissimam certissimamquem neglectæ artis medicæ pœnam adfert. Atq; hinc adeo pauci eorum, qui istum vivendi modum sectantur destinatam senectutis metam contingunt, sed crudis ex intemperantia acervatis succis, podagra, calculo, lepra, carcinomate, frebribus, aliisque id genus malis prius torti, vitam cum morte commutant. Præstat igitur, ut disertè à Fuchsio nostro scribitur, temperantia & parcitate animum corpusque vegetum ac sanum servare, quam crapula, crebrisque compotationibus & immoderatione infirmum, morbo-

sum, Deoque & hominibus odiosum reddere.

Edendum quamdiu.

Ac ne illud quidem silentio prætereundum hoc loco, quod protracta ad unam fere horam mora, ac justæ commanducationis & deglutionis gratiæ comestioni interposita, non laudabilis modo, sed ad tuendam etiam valetudinem utilissima censeatur. Cibus enim qui exactè dentibus manditur, extenuatur & mollitur, ac sensim deinde atque tardè deglutitur, etsi imperfectam ac modicam omnino; aliquam tamen, ut in suo genere æstimandam alterationem in ore consequitur, quemadmodum lib. 3. cap. 7. de natu. facult. Galeno & Avic. 1. 1. doc. 4. cap. 2. visum est.

Cæterum imperfecta commanducatio ut concoctioni contumax est, ita etiam horrorem quendam & insuavitatem adferens, ciborum appetentiam avertit. Mora verò quæ inter edendum, multis ultro citroq; sermonib⁹ collocutionibusq; interpositis, ad duas vel tres horas protrahitur, admodum noxia est, eamq; nocumenta hactenus enumerata sequuntur. Ultimus versus in quibusdam exemplaribus hoc etiam modo legitur.

Hæc sint signa tibi subtilis in ore saliva. Nec malè quidem; nam saliva quæ subtilis & nulla qualitate infecta, sed perinde quasi aquosa gustui offertur; tum coctionis, tum absolutæ sanitatis etiam indicia ostendit: Gal. lib. 3. cap. 6. de locis affectis teste.

Animadversio.

TEmpus particulare assumendi alimenti statuitur cum priore confecto & in alvum demisso appetentia ex sensu indigentiæ nata

novi neceſſitatem declarat : alioqui coctio turbatur & vitioſis humoribus corpus repletur, inde morbi & continuo mortes, ut docet Hippocr. lib. de affectionibus & Apho. 37. lib. 2. ubi dicit *Impura corpora quo magis nutriuntur eo magis ladi.* Duo itaque ante ſumptionem novi cibi obſervanda ſunt. Primum, ut prior cibus è ventriculo deſcenderit, alterum ut puritas adſit corporis. Diſceſſus cibi à ventriculo cognoſcitur ſi ventriculus non turgeat, ſi ructus præteriti cibi aut perturbatio corporis non adſit Si quis enim in ferventem adhuc, & quaſi fermentarum ventriculum, hoc eſt circa cibi prioris coctionem occupatum cibos novos ingerat, ſtatim is gravitatem ſentiet, & hiatu, oſcitatione, fluctuatione, ventris denique torminibus tentabitur. Puritas autem coporis, crudorumque humorum defectus, florida corporis conſtitutione, motus agilitate, naturali denique appetitu deprehendetur. Optima ſiquidem natura quantum appetit, tantum coquit ſicut docent Hippocr. lib. de veteri medici. & Gal. in arte med. Quam differat autem fames ſeu uppetitus naturalis à non anaturali, explicavit Villanovan. in comment. & expoſuerunt Salernitani ſequentibus verſibus quos ex manuſcript. noſtris repoſuimus.

Duo ante cibum notanda.

Quæ fames ingerendum cibum ſuadeat.

Cap. XII.

NOn bibe non ſitiens, & non comedas ſaturatus.
Eſt ſitis atq; fames moderata, bonum medicamen.
Si ſuperexedant, important ſæpe gravamen.

Animadversio.

HOc caput precedentis est explicatio. Primo enim jubet nec edendum nec bibendum esse sine fame & siti; at cum appetitus ille edendi & bibendi duplex sit; moderatus & immoderatus, probat moderatum, immoderatum improbat, quasi velint Salernitani insinuare semper appetui nostro non obsequendum cum depravari interdum ita possit, ut cogat nos sumere plura cibaria quam calor noster natiuus coquete possit atque conficere Egregia est Avicen. sententia licet barbara lib. 1. Fen. 3. doct. 2. cap. 7. *Nihil est*, inquit, *in corpore deterius quàm nutriens super nutriens quod non est digestum mittere: & præterea nihil est deterius quam fastidium ex malis nutrientibus, cum inde Ilias morborum oriatur.* Cum verò dictum sit non bibendum sine siti, quærendum est utrum omni potu abstinendum sit iis qui nunquam sitiunt. Esse vero animalia quæ omni potu abstineant jamdudum docuit Aristot. lib. de hist. & de partib. animal. quibus frustra potus offeratur, cum ad hoc nata sint & à natura producta. At de aliis non ita sentiendum. Quamvis enim narret Pontanus in Chronicis puellam quandam decem annorum in pago Roedt natam anno aridissimo nunquam bibisse, referatque Plinius lib. 7 cap. 18. equitem Rom. ut aquam intercutem evaderet, adeo siti ferendæ assuevisse ut in senecta potu caruerit: scribat præterea Volaterranus se Romæ ann. 1585. novisse hominem qui plures dies impotus transigeret. aliique non pauci observentur qui suo arbitra-

Qui numquam biberunt.

tu menſes & annos ſine omni potu degant, attamen non eſt exiſtimandum ſalubrius eſſe omni potu abſtinere. Quamobrem qui non ſitiunt aliquando ad potum ſunt invitandi; tum quia potus deſiderium naturale eſt & neceſſarium; tum quia potu aſſumpto cibus comminuitur, atteritur & in venas defertur. Hoc fusè expoſitum lege apud Marſilium Cognatum de ſanit. tuend. lib. primo, capit. 30. ubi quoque de iis qui ſine cibo vivunt agitur.

Fames utilis.

Cæterum tolerantia ſitis & famis interdum utilis eſt cum nimirum modum non excedunt. Quod enim ad famem attinet, ex cibo nullus eſt ita replendus ut non ſit ibi locus ſuperfluus alteri cibo, *cuique adhuc edendi deſiderium non ſuperſit*, ut ait Avicen loco citato: ſed hæ famis reliquiæ poſt unam horam deſtruuntur. Neceſſaria quoque fames eſt poſtquam quis ſe ingurgitavit, ne occupatus calor coquendo illi cibo diſtrahatur, avocetur aut extinguatur adventu novi cibi. Denique fames phlegmaticis inutilis non habetur, tempore enim famis calor naturalis digerit crudos humores & in ſanguinem convertit, emendatque partium conſtitutionem frigidam & humidam. Sitis quoque tolerantia adveniente ſomno confert frigidis & humidis naturis. Notus eſt Apboriſ. Hippocr. lib. 5. *Quibus noctu bibendi eſt aviditas, iis admodum ſitientibus obdormiſcere, bono eſt, Coquetur enim*, inquit Galen. in comment. *& deſcendet per ſomnum ſitis cauſa, quæcunque ea ſit tandem.* Non eſt tamen admodum tutum ſitim & famem tolerare: hinc enim virium oritur dejectio, febres naſcuntur acutæ, partes tabeſcunt, calor nativus extinguitur, humidum primigenium deficit unde mors. Quoties tamen ſitis vel

fames præter naturam urget, tali moderatione est utendum, ut quantum appetitus postulat non comedatur, sed quantum sustinendis viribus sufficiat, aut nativus calor domare possit. De symptomat. famis & sitis agitur in Pathologia & apud Galen. lib. de sympt. causis & differentiis.

De Cœna.

Cap. XIII.

EX magna cœna stomacho fit maxima pœna,
Vt sis nocte levis, sit tibi cœna brevis.
„ *Cœna brevis vel cœna levis fit raro molesta;*
„ *Magna nocet, medicina docet, res est manifesta.*

PRæcipitur hoc loco sanitatis suæ studiosis, ut instante somni tempore frugali cœna contenti, ventriculum vario ciborum genere non distendant, sed ea copia ingerant quæ vires haut gravet. Nam qui noctu multum ingerunt, primum quidem somno destituti corporis inquietudine agitantur. Deinde vero pustulas faciei, gravedinem capitis, graveolentiam oris, coli, calculique dolores & podagram sibi acersunt.

Neque solum immodica hæc sub noctem ingurgitatio bonæ valetudini officit, sed alia etiam quælibet, ut quæ cruditatem incoctionemque, obstructiones, putredines, febres, apostemata, & lepram haud raro genetet. Atque ejus sane rei gravissimus testis est Avicen. qu. 13. 3. tract. cap. 36. ubi scribit ex rebus ventriculū maximè lædentibus esse immoderatam cibi ac potus ingestionem; & ob id fieri non posse, ut intemperantium vinoso-

rumque ac ventri gulæque deditorum corpora alantur atque augescant. Concoctio enim per vitæ intemperantiam impedita necessario humorum cruditatem efficit. Cruda verò tantum abest, ut incrementum corpori sufficiant, ut omnino ne alere quidem possint, quo fit, ut per vitam variis etiam ægritudinibus conflictentur. Qui vero temperantes in victus ratione frugalitatem sectantur, ii inculpatam usquequaque ciborum appetentiam conservant, optimeque non in ventriculo modò, verumetiam per universi corporis molem cibos conficiunt.

Cavendum igitur unicè erit, ne venter torqueatur, adeoque ingestis distendatur, ut pulsus velocior fiat & vix spirare liceat. Cui enim ad eum modum vorare in deliciis est, variis sese periculis exponit. Simili modo & nauseosa satietas, non ex crassis & pravis solùm, sed etiam subtilibus, & boni succi alimentis, vitanda est. Hæc enim tum febres acutas & malignas, tum etiam maximi cruciatus apostemata: illa vero articulorum & renum dolores, podagram, asthma, hepatis atque lienis obstructionem, ac πύρρον, & agritudines phlegmaticas & melancholicas inducere solet. Proinde optimo quidem jure non nocturna solùm, sed quælibet etiam ad nauseam usque progrediens satietas, à sanitatis tutela excludenda est.

Summopere igitur hoc semper curandum, ne desideriũ edendi penitus expleatur, sed locus aliquis vacuus, & edendi voluptas ventriculo relinquatur. Quod Avicenna quoque 3. 1. doct. 2. cap. 7. præcipiens, hanc ferè sententiam scribit. Cibo nemo ita replendus est, ut nihil loci sit reliquum, sed à mensa semper cum fame recedendum est. Hinc simile etiam vulgo dicitur: nunquam adeò ventrem cibis

expleo, quin apud amicos edenti cella mihi supersit vacua. Et hoc præceptũ eos cum primis tangit, qui natura vehementiorem ad cibos aviditatem consecuti sunt. Quibus vero hæc debilior existit, iis fortasse concedi potest, ut largius paulo ingerant, quàm appetunt. Apparandi autem, ex sententia Cornelii Celsi. lib. 3. c. 6. & Aëtii. l. 9. c. 20. cibi plures & varii ac optimo apparatu, & ultra dulcedinem etiam illicientes & appetitum irritantes. De cœnæ frugalitate nonnulla etiam cap. 1.

Usitata hoc loco & à multis agitata oboritur quæstio: Utrum videlicet uberius quidem prandendum, parcius vero cœnãdum sit. Quę sanè cùm ad hanc materiam propriè pertineat, prætereunda non est. Breviter igitur hic subjungemus: primo quidem argumenta, quibus Conciliator plus cibi in prandio assumendum esse probat: deinde verò Leonardi Fuchsii, quibus è diverso colligit cœnam ut plurimum prandio pleniorem esse debere. Conciliator igitur differentia 121. in hunc fere modum scribit: Juxta corporum diversitatem major, minorve sibi copia exhibenda est. Illa etenim, aut jam in morbum lapsa sunt, aut sub latitudine sanitatis adhuc existunt. In morbum vero lapsa, aut junctum habent humoris vitium, aut non. Si sine humoris vitio fuerint, tum liberius est cœnandum. Natura enim in eis ciborum concoctioni solummodo, non etiam superfluitatum, quibus carent, maturationi intenta est: Sin verò humoris vitium adjunctum habuerint, largius prandium concedendum est. Quod Avicenna 1. 3. Tract. 5. cap. 11. iis verbis significare voluit. Ille, inquiens, cujus consuetudo non sustinet, ut solùm semel in die reficiatur, dividat cibum suum in tres partes, & sumat duas tertias in prandio, & reliquam tertiam,

tiam ſcilicet partem, in cœna poſt leve exercitium, Eo namque tempore, quo calor ſolaris vivificus naturæ in concoquendo debili opitulatur, & major ſuperfluitatum fit reſolutio, uberior cibus ſumendus eſt. Hoc autem circa horam prandii magis, quàm cœnere contingere ſolet. Ergo, &c.

Ad hæc interdiu ob præſentiam caloris vitalis ſolis & lucis, melior fit concoctio. Sol enim Ariſtotele lib. 2. cap. 2. Phyſicor. & lib. 2. cap. 10. de generat. & corrupt. teſte, eſt vitæ principium. Cõcoctio itaque diurna duplex habet calidum, nocturna vero non. In ejuſmodi etiam natura noctu circa ſuperfluorum concoctionem magis occupata eſt, quare multi cibi exhibitione impedienda non eſt. Et quamvis calor noctu ſpirituum ad interiora retractatione, & ſomni reductione in quibuſdam confortetur, duo tamen ſimul, alimentum videlicet, & ſuperfluitates conficere non poteſt, ob hoc itaque cœnæ nonnihil ſubtrahendum eſt.

Corporibus verò, quæ ſub latitudine ſanitatis adhuc robuſta & ſufficiente ſana conſiſtunt, ac ſenſibilibus ſuperfluitatibus carent, cum eas propriis meatibus omnes expellant, uberiore cœna uti expedit, vel, quòd eorum natura ciborum concoctioni tantum, non etiam ſuperfluorum, quibus carent, mutationi intenta ſit, vel quòd ſoli corporis robori ſtudeant. Hoc autem noctu magis acquiritur, tum enim amplior fit & ſanguificatio, & diſtributio, atque hinc deinde ſpirituum generatio.

Corpora verò ſi à prædicto temperamento ac robore nonnihil receſſerint, ſicuti plurima in ægritudinem uſq; nunc prolapſa; ejuſmodi aut fatigantur exercitio laborioſo, vehementi, & continuo, aut non. Si quidem fatigantur, ut ſunt eorum

qui victum manibus quærunt, ipsis largius prandere quàm cœnare convenit. Expetitur enim alimentum, non tantum ut nutriat, sed etiã ut humectet & irriget membra, ne arefiant ex forti motu, & ut resolutioni ex caloris incendio provenienti resistat. In prandio igitur uberior cibus assumendus est: ejusmodi enim corpora, propterea quòd ita consuerint, ob exercitia à concoctionis opere non cessant. Usus namque, quemadmodum Avicenna 3. 1. doct. 2. cap. 7. testatur, res est extra rationem. Calor etiam ex motu auctior redditus, concoctionem ipsis accelerat. Quare ter in die illiciente appetentia cibum ingerunt, & ingestum probè conficiunt.

Sin vero laborioso, vehementi, & continuo exercitio, quemadmodum prædicti, non agitentur: hoc impresentiarum dupliciter contingit. Aut enim eo interdum solummodo & non continue fatigantur, aut debili tantum utuntur, quod utique superfluitatum copiam parit. Si exercitio plurimo, vehementi, ac laborioso utantur, sicuti viri complures civiles, & plebei circa fortunæ bona negotiantes, aut sanitatis conservationi intenti, vehementi nonnunquam & laborioso exercitio, diu nimirum equitando, iter pedibus faciendo, vel aliud quiddam à consueto fortius agendo, fatigantur, his largiori utique cœnæ, quàm prandio indulgendum est. Nam si prandium augerent, cum sicuti priores illi, consueti non sint exercitio adeo vehementi ac laborioso agitari, concoctio ipsorum impedita pravos humores generaret, horum etiam calor superfluo motu dissipatus debilitatur, cujus quidem circa interiora aggregatio potissima fortitudinis & concoctionis causa existit. Hæc autem noctu magis, quàm interdiu

contingit, quare cœna instante nocte copiosius alimentum expetit.

Eorundem etiam corpora, propterea quod tam vehementi motu ante agitari minime soleant, humiditatibus referta sunt, ipsis itaque ad resistendum resolutioni & exsiccationi, quæ per motum interdiu occurrentem fiunt, parvus cibus sufficit.

Si vero exercitiis & occupationibus paucis & levibus in vita utantur, præcipiendum est eis, ut uberius prandeant, quàm cœnent. Et ratio ejus eadem est cum illa, quæ in corporibus nunc ægrotantibus adducta est. Hi namque, cùm debilem virtutem concoctricem habeant à calore vivifico & luce Solis plurimum adjumenti percipiunt inde enim spiritus propter suum simile confortatur. Ipse enim, ut testis est Avicenna in lib. de viribus cordis, Tract. 1. cap. 2. & lib. 6. naturalium, part. 4. est lux, aut effigiem habet lucis. Adjumentum etiam ex eo percipiunt, quod superfluitates interdiu poris apertis melius, quàm noctu expellantur. Non oportet præterea eos noctu vel ob id multo cibo distendi, quod tum natura magis occupetur circa concoctionem crudorum humorum, quos somnus maximè conficit & benignos reddit. Licet enim virtus concoctrix noctu confortetur, tanta tamen esse non potest, ut simul & cibum & superfluitates superare queat.

Insuper quoque animadvertendum est, in exhibitione copiosioris, aut minoris cibi in prandio, quàm cœna, nonnihil etiam dandum esse consuetudini: Hæc enim cùm in tuenda sanitate, tum etiam in profligandis ægritudinibus, plurimum valet, Hippocrate lib. 2. de victus ratione morb. acut. Apho. 20. & sequentibus, & ibidem Galeno testibus. Quod vel ex eo ostenditur, quod omnis

ſubita mutatio ſi modum exceſſerit, non parvam læſionem afferat. Hinc non temere Damaſcenus Aphor. 57. ita ſcriptum reliquit. Mutare conſuetudinem, præſertim veterem, & noxium & peſtilentiſſimum habetur. Quare malas & pravas conſuetudines corrigere oportet, ſed paulatim ac ſenſim ad meliora transferre. Neque enim natura patitur eas, quæ ſubito fiunt alterationes. Galen. cap. 86. artis Medicin. Plura Rhazes lib. 4. cap. 10. ad Almanſo. & infrà.

Et ſic in univerſum patet, largius prandendum, cùm plurimæ ægritudines ſint materiales, & corpora plurima lapſa. Attamen ſi ſemel tantùm in die comedatur, melius eſt cœnare, niſi oculi aut cerebrum affecta ſint: tunc enim Haliabbate 1. practi. 13. teſte, melius eſt prandere, alias non parum agrotantis oculi & cerebrum læderentur. Exigua namque cœna capiti confert & oculis, Manar. lib. 6. epiſt. 4. teſte.

Hactenus ex Conciliatore adducta, Medici excellentiſſimi, Odus de Odis Patavinus duobus libris de cœnæ & prandii portione, Hierony. Cardanus lib. 1. contradicentium Tract. 5. contradict. 18. & Leonardus Fuchſius l. 2. paradox. c. 21. magna ex parte falſa eſſe firmiſſimis rationibus convincunt. Ex quibus Leonardi Fuchſii rationes hic in oppoſitum ſubjungere placuit, ut ſanitatis ſuæ ſtudioſis plane conſtaret, quid in re tam perplexa aut fugere, aut ſequi debeant.

Nemo eſt, inquit ille loco jam citato, qui hodie medendi methodum præſcribentium libros vel à limine ſalutavit, qui neſciat vulgatum atque tritum hoc illis eſſe decretum, ut nunquam non prandio cœna minor ſit. Quantum vero aberrent, facile deprehendet, qui rem altius expendet. Cœ-

nam enim in omnibus, demptis iis, qui morbis nocturnis & catarrhis seu distillationibus affliguntur, prandio pleniorem esse convenit. Qui enim jam nominatis corripiuntur morbis, horum cœna omnino modica sit, tenuis, sicca, ac præter aliorum morem, noctémque præveniens oportet, ut ingruentibus scilicet morbis, natura ab omnibus aliis muniis libera, unius morbi concoctioni operam navare queat. Sunt & qui consueverunt, minus in cœna ciborum assumere, quàm in prandio, horum certè consuetudo non temerè etiam immutanda erit. Quæ enim ex longo tempore consueta sunt, ut ait Hippocrates, 2 Aphor. 10. etsi deteriora sint, insuetis minus molestare solent.

Cur autem in aliis omnibus plenior cœna salubrior sit, multa in causa sunt.

Primum autem omnium, noctis mox accedens frigiditas, quæ extrinsecus circunstans calorem nativum in profundum secedere, & hoc nomine fortiorem fieri cogit, ita ut necessario ciborum tum melior fiat concoctio. Et certè idem potest noctis frigiditas, quod alias anni tempus Hybernum aut regio frigida potest. Horum enim unumquodque calorem nativum adaugere potis est. Testis Hippoctates, qui lib. 6. epidem To. 6. Aphor. 6. sic inquit: Perfrigidior in tempore & regione frigidis, percalidior erit. In 1. Aphor. 15. quoque, ventres hyeme & Vere natura calidissimos esse asserit.

Deinceps est Somnus, qui cœnam subsequitur: hic autem mirum in modum concoctionem adjuvat. Sanguis enim in somno ad interiora magis refugit, ut testatur Hippocr. 6. To. 5. Aphor. 29. Cùm itaque sanguis cúmque eo calor nativus per

ſomnum ad interiora ſecedat, quid mirum ſi calor auctus fortiorem tum ciborũ coctionem efficiat? Hinc rectiſſimè Hippocr. lib. 6. epidem. Tom. 5. Aphor. 10. dixit. Labor articulis & carnibus, cibus verò ac ſomnus viſceribus prodeſt. Somnum quoque optimè cibum concoquere teſtatur Galenus lib. 1. de Sympt. cauſis, cap. 8. ita ſcribens. Itaque toto hoc tempore, quo quis dormit, animalis facultas quieſcere, naturalis vero validius agere videtur. Cujus rei conjecturam ex eo facies, tum quòd ipſa ſi quando laboraverit, poſt ſomnum robuſtior evadit, idque maximè cum à modico cibo ſomnum admittimus, tum etiam quod per ſomnum cibus optimè concoquitur, non ſolum in ventriculo, verumetiam per univerſi corporis habitum. Cui ſubſcribit quoque Paulus Ægin. lib. 1. c. 97. dicens: Somnus eſt animalium facultatum quies, ab utili humore cerebrum madefaciente proveniens, hunc qui ritè capeſcit, multa conſequuntur commoda: cibos enim conficit, humores digerit. Quòd autem hac ratione plenior cœna eſſe debeat, teſtatur Galenus, vel quiſquis tandem ejus libri autor fuit, in libro de diſſolutione continua, in hanc ſententiam ſcribens: Antiqui cœnam prandio præferebant, prœcipientes plus ciborum in cœna ſumendum eſſe, ob caloris circa interiora aggregationem noctis frigiditate, & per ſomnum factam: calor namque in ſomno ad interiora corporis revocatur, eadémque calefacit, perinde ut in vigilia contrarium plane accedit. Id quod Hippocr. etiam epidem. ſexto Tom. quarto Aphoriſ. 12. iis verbis indicavit. Plane vigilans calidior circa exteriora, frigidior verò circa interiora: Dormiens contrà.

Somnus.

Sed hic reclamabunt quidam, pleniorémque cœnam ideò damnabunt, quòd pleno ventre ingrata sit quies, atque adeò somnus minus conveniens. His ita responsum volo. Nemo est tam sine sensu communi, qui nesciat inter cœnam & somnum aliquid temporis intervenire debere, neque quemadmodum in brutis, nullam aliam nisi vorandi ac mox dormiendi vicissitudinem esse, quum omnium medicorum consensu consultum sit, quod aut hora aut amplius intersit.

Neque etiam est, ut pleniorem cœnam quis eam esse putet, quia multa ingeruntur tanta voracitate, ut vix spirare liceat, & periculum sit, ne vel crepent, qui ita sese replent, sed frugalem potius, talem tamen in qua plus, quàm in prandio absumitur ciborum. Quod si tamen hic peccatum fuerit, melius certè in cœna, quàm in prandio fertur, quod somnus post cœnam non diu subsequens, facilius delictum, quàm vigilia, quæ prandium concomitatur, corrigat. In somno enim, ut diximus, calor interiora petit, & qui illic sunt cibis cocoquendis solis vacat. Interdiu verò ad exteriora protrahitur, neque iis; quæ intus sunt, prospicere potest, adeò ut verissimè dixerit Hippocrates 2. victus acutorum 59. Vigilia vehemens cruditatem incoctionemque ciborum tum potionis efficit.

Porrò cur cœnam prandio pleniorem esse oporteat, & hæc ratio est, quod rara admodum existat corporis facultas, quæ paulo liberalius prandium spatio vel quinque vel sex horarum, quod fere inter prandium & cœnam interest, conficere possit. Quantum autem incommodi adfert, si quis nondum plane concocto eo, quod prius ingestum fuit, aliud ingerit? morbum nimirûm facit. Ubi

enim cibus præter naturam plus ingestus est, ut ait Hippocr. lib. 2. Aphor. 17. hic morbum facit.

Et si quis denuo objecerit, quòd utcunque somnum à cœna differamus, tamen fieri non possit, quin ad somnum conversis, quod materia tum ad interiora tendat, caput impleatur; huic Galenus quidem respondebit, qui lib. 4. Aphor. 67. ita scribit. Et quidem sicuti à cibo ad somnum conversis impletur caput, sic in plethoricis dispositionibus somni ipsum replentes aggravant cerebrum. Et somni videlicet semper nocerent, quatenus ad profundum & viscera materia confluit, nisi coctionis ratione plus afferrent utilitatis, quàm sit damnum, quod ex motu ad interiora consequitur. Et hæc ad vulgarem multisque communem errorem explodendum sufficiant.

Animadversio.

HOc cap. quod ex nostro manuscrip. auxi, agit de horis sumendi cibi quæ vulgo dicuntur Prandium & Cœna. De his autem prius quam aliquid definiatur; primo quærendum est quoties Prisci, Græci & Latini in die comederint, dein quoties nostri edant, quoties denique ad salubritatem corporis consequendam edendũ sit. Certũ est primos homines nostris continentiores extitisse, nec ita se luxui, delitiis ac gulæ mancipavisse: idcirco habiti sunt diuturnioris vitæ, morum integriorum, fortitudine corporis majori, dignitate, elegantia, pulchritudine, magnitudine: non est tamen existimandum solis glandibus eos usos esse, ut Poëtarum fabulæ testantur, sed fructibus omnis generis, frugibus etiam atque carnibus. Sci-

Quoties in die Prisci comedebant.

mus enim ex sacris literis pulsos ex paradiso terrestri primos parentes terram coluisse, mactatasque tum demum victimas quarum visceribus, & carnibus vesci potuere: obscurum vero est cognituque difficile quoties in die cibo recrearentur. Probabile tamen non semel duntaxat, sed bis sumpsisse cibum; nam cap. 18. Genes. lego Abrahamum in ipso fervore diei tres angelos invitasse ab cibum: *Ponam*, inquit, *buccellam panis ut confortetur cor vestrum; postea transibitis*, quod meo judicio non feciſſet nisi moris fuisset sumendi mane cibi ad vires sustinendas. Et certe apud Judæos prandii & cœnæ tempus erat, dicitur enim Tobias cap. 2. prandium reliquisse, mortuum ut sepeliret, nec comedisse nisi post solis occasum. Scribit vero Joseph. lib. 2. captivit. Essenos Judæorum Philosophos prandere circa meridiem aut paulo ante, cœnare vero solitos vesperi. Non alia congero testimonia cum Joan. 20. Christus ipse dixerit. *Cum facitis prandium aut cœnam.* Et Persæ, si credimus Zenophonti lib. 8. de Cyri institutione, primò semel in die comedebant, matutino scilicèt tempore quo diem integrum haberent ad labores, sed postea & prandium & cœnam habuere. Græci jamdum ab Homeri tempore edendi tempora distincta habuere prandii & cœnæ. Illud enim vocat Homer. ἄεισον, καὶ δεῖπνον, hanc δόρπον. Nec fuisse apud Homer. qui sæpius comederent observavit. Athen. 5. Deipnosoph. Sequenti autem ævo aliam secuti sunt Græci rationem, nam ut colligere licet ex Hippocr. lib. de victu in acutis & lib. tertio de diæta, aliud fuit ἄεισον, aliud fuit δεῖπνον: nam ἄεισον cibus fuit matutinus seu meridianus, quem vocamus prandium; δεῖπνον cibus vespertinus, quam

Hebræi bis in die edebant.

Græci quoties comerint.

dicimus cœnam. Præterea expreſſis verbis ſcribit quoſdam ſemel, alios bis, nonnullos ſæpius uno die non ſolum comedere, ſed etiam ſaturari conſueviſſe. Vix autem ullus eſt qui poſt Homerum voce δόρπα uſus ſit pro cœna quod ea vox exoleviſſet. Pleroſque tamen Græcorum non bis duntaxat die, ſed quater cibum ſumpſiſſe docet Philemon apud Athen. primo Deipnoſ. & confirmant voces ſignificandis illis edendi temporibus uſurpatæ. Primum tempus ἀκρατισμα dictum eſt πρωϊνὸν ἔμβρωμα cibus matutinus, vulgo jentaculum, alio nomine ἀριστισμὸς: Secundum tempus ἄριστον ſeu δεῖπνον convivium meridianum, Latinis Prandium: Tertium tempus modo ἐσπέρισμα, modo δεῖλινον appellatum eſt, quæ erant epulæ inter prandium & cœnam quaſi veſpertinæ, quas Latini Merendam vocant: Poſtremum tempus fuit δεῖπνον cœna. His tamen non contenta Græcorum ingluvies, à quibus græcari & pergræcari luxuriæ vocabula deducta ſunt, quintum tempus edendi nocturnum adinvenit; cujus epulæ κῶμοι, ἐπιδορπίσματα, ἐπίδειπνα, ἐπιδαιτυίδες, appellatæ ſunt; Latinis Comeſſationes quæ nihil aliud erant, ut ait Perottus in Cornucopia, *quam cibus qui poſt cœnam ſumitur.*

Romanorum mos.

Venio ad Romanos, apud quos pauci uno cibo veſpertino contenti fuere, multi duplici, meridiano & veſpertino; alii infiniti quadruplici, jentaculo, prandio, merenda, cœna; intemperantes & incontinentes quintuplici, illis enim addebant comeſſationem, quod multis auctoritatibus confirmare poſſem niſi id explicatum haberetur paſſim apud varios auctores, præſertim Marſilium Cagnatum lib. primo de ſanit. tuend. cap. 10. 11. 12. 13.

Stuckium lib.1.antiq.convivial cap. 7.8.9.10. 11. Lælium Biſciolam Horarum ſubſiciv. tomi primi lib. 9. cap. 10.& 11. Mercurial. variar.lect. lib.4. cap. 7. Beroald. comment. in Servium Manut.de quæſit. per epiſt. quæſt. 4. & 5. Guil. Canter. novar. lect. lib. 4. cap. 38. Muret. libro quarto lect. var. cap. 12. Agellium. Cœl. Rhodiginum & alios.

Noſtri quid agant.

Ab illa veterum conſuetudine noſtri ſæculi homines ne minimum quidem deflexere : quater enim in die editur, frequentius nonnumquam, interdum ſemel, ſed quod tota die perſeverat: Attamen ut verum fatear, plurimi mortalium prandio & cœna contenti vivunt, alii adjungunt jentaculum ; merenda ferè mulierculis & pueris propria eſt, & operis quibuſdam qui reparare vires laborando quærunt. Ne unus quidem, uno in die cibo recreatur, majores noſtri dum jejunio corpus macerabant ſemel duntaxat viginti quatuor horis cibum ſumebant, meridie potius quam veſperi, nos nonnihil hora cœnæ ingerimus recreandis potius viribus quam confirmandis.

An præſtet ſemel an multoties die comedere.

An vero ſalubrius ſit ſemel duntaxat in die quàm ſæpe comedere, hoc poſtremo loco reſtat expendendum. Apollonius Dyſcolus hiſtoriæ. Commentit. cap. 9. refert ex Ariſtotel. quæſtion. naturalibus eos qui ſemel tantum cibo utuntur moroſioros eſſe iis qui bis. Aucta enim in ipſis utraque bilis animum magnopere perturbat. Hippocr. libro ſecundo de diæta ſcribit ex μονοσιτίῳ corpus extenuari, deſiccari, & alvum comprimi. Dixit Plin. libro vigeſimo octavo capite quinto, non prandentium exta celerius ſeneſcere. Ex quo quidem Celſus libro primo capite primo monuit,

bis die potius quam semel cibum capere prodesse, & semper quam plurimum dummodo concoquatur. Amat enim natura ubertatem & luxu gaudet, *& in tenui victu gravius peccatum est quam in paulo pleniore solet esse*, inquit Hippocr. quint. Aphoris. libro prim.

Omnis nutritio aut multa aut parva.

Omnis enim nutritio aut multa est & rara simul, vel multa & frequens; aut parva & rara simul, vel parva & frequens: quæ multa & rara est oneri esse solet & modo torporem ac somnolentiam, modo vigilias inducere, longamque quietem postulare, donec oneris pars coctione ablata sit, minus itaque commoda existit; multo minus ea quæ multa & frequens est; nam copia nativum calorem obruit. Nec utilior esse videtur quæ modica est & rara; nam spiritus & corpus exhaurit, viresque labefactat. Necesse igitur est ut salubris habeatur quæ modica est simul & frequens: nam ea robur virium perpetuo quodam tenore servat, somnum non interturbat, consuetos labores non impedit, sanitatem denique non infringit.

Intervallum inter duas cibationes.

Sed hic exoriri potest quæstio de frequentia alimenti; quodnam scilicet debeat esse intervallum duas inter cibationes; & an satius sit certam semper habere & definitam edendi horam quam incertam. Quod ad primum attinet, superius satisfactum est ubi peracta coctione ingerendum cibum monuimus. Si pergis quærere quot horis illa coctio peragatur; vix habeo quod respondeam: alii enim quibus vegetior & copiosior est calor ventriculi, celerius cibum conficiunt; alii quibus debilior est, tardius. Præterea major copia ciborum ægrius coquitur quam minor, duri & solidi difficilius quàm molles & li-

Quot horis peragatur coctio.

quidi, insoliti quam consueti, diversi & heterogenei quam homogenei & simplices, ut idcirco certi quid vix determinari possit. Auctor Anonymus in tabulis & quæstionibus quas ad requisitionem Medicorum civitatis Neapolitanæ edidit, quasque manuscriptas habeo, rem istam ita complexus est, ut quatuor digestiones seu coctiones in corpore admiserit, secundum quatuor loca seu partes corporis in quibus perficiuntur, singulisque in digestionibus horas quatuor requirit propter quatuor triangulos triangulares quatuor elementorum elementariumque complexionum, quasi velit singulæ digestiones quatuor gradus habeant quorum singuli singulis horis absolvantur, respondeantque illi gradus quatuor triangulis elementorum varias complexiones ac temperaturas efficientium. *Locus*, inquit, *primæ digestionis est stomachus, in quo fit coctio confusa, grossa & extensa, primus gradus coctionis una hora absolvendus fit in triangulo ignis concordantiam habentis cum aëre in caliditate & cum terra in siccitate. Alter gradus digestionis per horam quoque perficiendus fit in triangulo terræ consentientis cum igne in siccitate & cum aqua in humiditate. Tertius gradus unam etiam horam requirens, fit in triangulo aquæ convenientiam obtinentis cum aëre in humiditate & cum terra in frigiditate: quartus, denique gradus fit in triangulo aëris sympathiam habentis cum aqua in humiditate & cum igne in caliditate, sicque prima digestio absoluta est horis quatuor.* Post quas secunda coctio perficitur quatuor aliis horis & per triangulos quatuor jam dictos in partibus quatuor, hepate, splene, corde & cerebro. Huic succedit tertia magis intensa & exacta quatuor pariter horis & per quatuor triangulos perficienda in aliis corporis partibus, brachiis,

cruribus, &c. Quarta tandem & ultima digestio quatuor quoque horis indigens ob quatuor prædictos triangulos, elaboratur in genitalibus; idcirco cæteris exactior est, perfectior, delicatior; propterea quod aptitudinem habet ad novam partium coctionem generandam, hoc est ad sperma in quo ipsissimæ sunt partes deductæ in potentia. Hæc ex mente auctoris fere ad verbum, quæ demonstrant digestionem sexdecim horis perfici & absolvi; ex quo sequeretur tantumdem temporis requiri inter duas cibationes si modo ingeri novus cibus non debeat nisi priore cocto penitus & confecto. Ab illo horarum numero non deflectit Jul. Alex. salub. lib. 28. cap. 17. duodecim enim horis primam, secundam, & tertiam concoctionem fieri docet, sed primam qua cibus in chylum convertitur sex septemue horarum spatio peragi vult, hoc argumento quod post id tempus neque ructus sentiantur, & descendentis inferius cibi non obscurus prorsus sensus quidam sese aperiat. Quapropter temperato homini bis eodem die capiendum esse cibum interpositis inter utramque cibationem duodecim æqualiter horis: *nec sane*, inquit, *nisi impedimento aliquid se opponat aliud, fieri aliter debei.* Addit tamen postea cap. 19. habendam esse rationem somni qui noctu peragitur, cujusque beneficio fœlicius & exquisitius coctionis opus procedit, tum ob longiorem moram, tum propter noctis frigiditatem, qua concluditur in penetralibus calor, tum denique propter ferias animalis facultatis. Quamobrem necessarium esse ait ut commodum illud coctioni tempus longius protrahatur, sitque tempus à cœna ad prandium sexdecim horarum, tempus à prandio ad cœnam octo tantùm, cibusque cœnæ uberior sit, prandii par-

cior. Verumenimvero ut optime obſervavit Marſil. Cagnat. cap. 24. lib. laudati, Medici veteres hanc horarum ſubtilitatem prætermiſetunt. Nec expectandum omnino eſt ut ille doctè & eleganter oſtendit diſputatione de ordine in cibis ſervando impreſſa Romæ anno 1581. ad ingerendum novum cibum ut prior prorſus è ventriculo in inteſtina deſcenderit, cum cibus eodem tempore totus non coquatur, ſed veluti per partes, ex quo ſequitur eum quoque partiatim è ventriculo delabi & in inteſtina defluere: modo itaque ſigna manifeſta cruditatis ac repletionis non adfuerint, cœna poterit à prandio quatuor, quinque ſexue horis diſtare, prandium à jentaculo levi duabus, tribus quatuorve horis.

Sine Semper eadem hora comedendum.

Quæres. Eſtne eadem ſemper hora comedendum? Equidem Hippocr. Aphoriſ. quinto libri ſecundi ad inſolita faciendam eſſe mutationem jubet; cui aſſentitur Galen. in comment. dum exactam conſuetudinem quam Græci νοσοειδῆ vocant, parum eſſe tutam ſcribit, quod omnium hominum vita inopinatis incertiſque rerum caſibus ſit ſubjecta. Ne igitur inſolitis rebus & ex improviſo occurrentibus graviter offendamur, conſulit Hippocrates ut in conſuetis rebus immoremur ſemper, ſed inſolitas quoque interdum & contrarias experiamur. *Quemadmodum enim ferrum*, ut ait Triverus in eum Aphoriſ. *quod aqua ſubmergitur & rurſum aqua incaleſit, congelatur fortius: ſic qui modo delicatis, modo duris alimentis utuntur, minus ad morbos proclives evadunt.* Ab hac mente eleganter Celſus libri primi capite tertio. *Sanus homo qui & bene valet & ſua ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus*

debet, hunc oportet varium habere vitæ genus, &c. Utut sit tamen mihi videtur commodius tum valetudinis tum etiam honestatis gratia eadem semper hora cibum sumere, honestas enim suadet ut sicut in aliis actionibus muniisque obeundis, sic in cibi sumptione certum diei tempus eligamus. Valetudo autem non permittit nos incertam, inordinatam, & tumultuariam vivendi rationem sequi, assueta enim & ordinata insuetis & inordinatis minus molesta, cum ordo sit naturæ opus, ex Hippocr. Aphoris. citato.

Satis fit objectioni Hip.

Quid ergo respondendum Hippocrati, Galeno, & Celso? Eos dicimus locutos non tantum de hora assueta in victu, sed de cibis, potibus, somno, vigilia, quiete, motu, aliisque Higeines capitibus, in quibus bonum non est sic exactam & uniformem servare rationem, ut ne minimum quidem ab ea deflectatur. Vix enim vitæ nostræ casus diversi possunt ferre longo tempore tam eximiam & exactam consuetudinem. Hinc fit ut subita ingruens mutatio naturam imparatam inveniat, deque statu illo lubrico dejiciat. Hollerius in prædictum Aphoris. videtur distinguere consuetudinem in nativam seu gentilitiam, & in accidentariam ac coactam: priorem non esse mutandam, posteriorem cum Hippocrate mutari posse concedit. Verum de consuetudine postea.

Ad concludendam prolixam hanc Animadversionem examinanda esset celebris quæstio de prandio & cœna; utrum eorum scilicet levius vel uberius esse debeat, sed quia agitata fuit copiosius à Curione & Crellio in comment. in hoc caput, multoque etiam diffusius à nobilissimis

Medicis

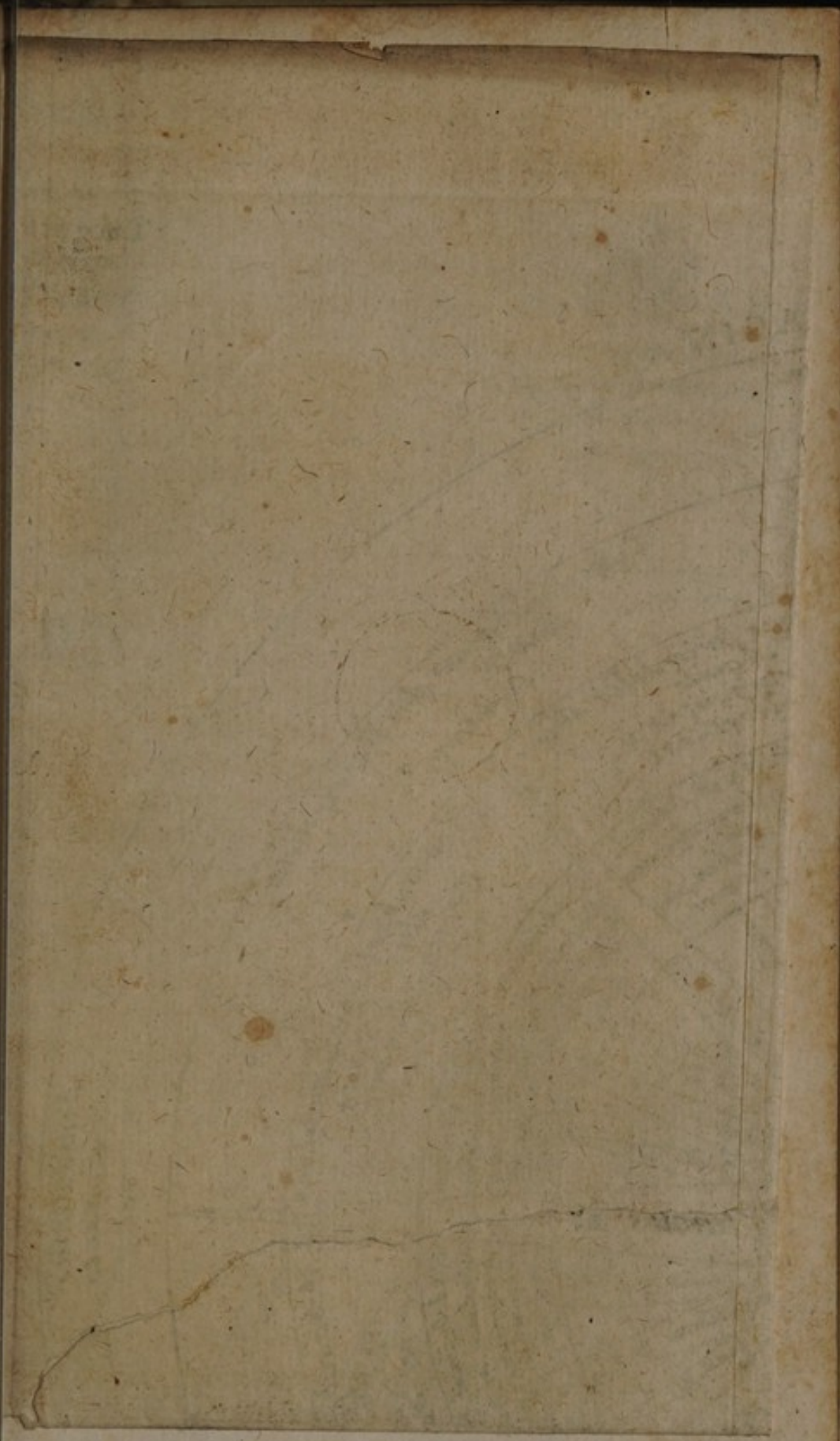

HIC TYPVS PERTINET AD PAGINAM 36.

Medicis Jul. Alexandr. toto fermè lib. vigesimo nono salub. Marsilio Cagnato capite 20. & 21. de sanit. tuend. Stuckio lib. primo antiq. conviv. cap. 14. Matth. Curtio, Andrea Turino, Dino de Florentia, Odo de Odis, Petro Toleto, Bernard. Paterno lib. de prandio & cœna scriptis, idcirco à me prętermittitur, ne actum agere videat.

De secundis mensis, seu Bellariis.

Cap. XIV.

Post pisces nux sit, post carnes caseus adsit.
Unica nux prodest, nocet altera, tertia mors est.

HOC loco duo in primis traduntur præcepta.

Primum, ut post esum piscium, casei loco sumantur nuces. Nux enim siccitate sua impedit generationem phlegmatis, quod ex piscibus generari solet, hinc etiam in jejunio quadrageſimalii, summo loco exhibentur nuces. Alia ratio, quia pisces, quandoque veneni nonnihil in se continent, difficulter concoquuntur, & facile putrescunt ac corrumpuntur. Nuces vero juvant digestionem, quia quando sunt venenosi, ut dictum est statim, nux remedium præstat contra venenum. Ergo pisces temperantur per nuces, & sic sanum est, sumere nuces post pisces.

Secundum, ut post esum carnium sequatur caseus, non nuces. Caseus enim facit, ut cibus des-

cendat ad fundum ſtomachi, ubi viget digeſtio. Et hoc intelligendum de caſeo, medium inter recentem & veterem locum ſortito. Deinde poſteriore verſu oſtenditur, quòd unica nux, ſcilicet myriſtica, naturæ humanæ proſit, bonum enim odorem oris efficit, viſum, hepar, ſplenem & ſtomachum confortat, & maxime orificium ejus; ſecundum Avicennam. 2. Can. cap. 506. Sed altera nux, ſcilicet Avellana ſive communis, nocet. Avellana quidem quoniam in ipſa inflatio eſt, & generat ventoſitates in ventre inferiori, & facit ſodam, id eſt, dolorem capitis, tardæ eſt digeſtionis, & excitat vomitum, inquit, Avicen. 2. Canon. cap. 41. Nux verò communis, quia & ipſa facit ſodam, difficulter digeritur, infeſta eſt ſtomacho, & maxime calido, ob caliditatem ſuam. Dioſcor. lib. 1. cap. 141. Tertia nux, ſcilicet baliſtæ, eſt mors, ideſt, mortem infert, hac enim homines interficiuntur. Vel intelligi poteſt de nuce methel, quæ autore Avicen. 2. Canon. cap. 512. venenum eſt ſtupefactivum, cito mortem inferens. De qua plura Rhazes 3. ad Manſorem cap. 30. Serapion c. 305. de ſimpl.

Avellana

Animadverſio.

Priimæ & ſecundæ menſæ.

IAM à priſcis ſæculis mos invaluit convivia diſtinguendi in primas & ſecundas menſas, quas Græci κατ' ἐξοχὴν τραπέζας vocant.

Primis menſis, ut notat Celſus lib. primo cap. ſecundo, ſalſamenta, olera, carnes tum elixæ tum aſſæ apponebantur; ſecundis fructus ſuaves & delicati, ut fames convivarum pene ex-

tincta, rurſus accenderetur, & irritaretur: unde non minus eleganter quàm verè ſecundæ menſæ παραμύθια ἡδονῆς, hoc eſt voluptatis ſolatia ſeu irritamenta à Platone denominata ſunt. Fuerunt autem varia ſynonyma ſignificandis illis menſis. Nam & Epitrapezomata & Epiphoremata, & Epidorpiſmata & Epidipna, & Catachuſmata, & Trogatia, & Hypotrimmata, & Tragemata, & Pemmata, & Bellaria, & fructus τράπεζας δεύτερας deſignant. Pind. vocat ἀμφὶ δεύτατα circa ultima, id eſt, circa exitum convivii: Clemens Alex. παραψωνήματα, nam ut obſonia adjiciuntur pani, *ſic bellaria obſoniis delitiarum cauſa accuduntur*, ait Caſaub. lib. 14. animadverſ. in Athen. cap. 11. Bellariorum autem inventio ab jonibus fluxit, ſi credimus Valer. Max. lib. 2. cap. 1. titulo de civitate Spartana. *Audierant*, inquit, *Spartani lautitiam ex Aſia, & immodicos ſumptus & omnia non neceſſaria voluptatis genera fluxiſſe; primoſque Ionas unguenti coronarumque in convivio dandarum, & ſecundæ menſæ ponendæ conſuetudinem haud parva luxuriæ irritamenta reperiſſe.* Quamobrem primus finis bellariorum fuit voluptas & luxus. Deinde vero ad concoctionem & digeſtionem ciborum deſtinatus fuit. Ariſtot. probl. 6. ſect. 22. quærit cur uſus ſecundarum menſarum adjiciendus ſit. Reſpondet ut ſatis bibatur, non enim ſufficit bibiſſe per menſas primas ad extinguendam ſitim, ſed juvat poſtea aliquid pręterea haurire, putà delectationis gratia, inquit Conciliat. different. 118.

Bellariorum nomina.

Inventio,

Finis.

Bellariorum vero materia quę fuerit veteribus, non inquiro, cui enim uſui poteſt eſſe ſtudium hoc à Stuckio jam perfectum lib. 3. antiq. convivial? Vide Iod

Materia.

VVillichium in arte magirica.

Digeramus si placet materiam eorum quæ nobis hoc sæculo sunt usitata. Est ergo materia Bellariorum, vel ex plantis, vel ex animalibus deprompta. Ex plantis radices, ut petroselini radix tubera, radix Chrysanthemi, indici strumosi, &c. flores ut auranciorum; violarum, rosarum: fructus, vel herbarum ut melones, fraga, cynari; vel fruticum ut cappares, & baccæ, uvæ transmarinæ: vel arborum, ut poma, pira, cerasa, semina anethi, fœniculi, coriandri; summitates asparagi, lupuli; succi, ut vina, & succi fructuum expressi ac condîti. Ex animalibus excremẽtitia, ut lactis omnia genera, ova, partes ut carnes è quibus fit gelatina & id generis. Ea autem omnia, vel solitaria, simplicia crudave apponi solent & comedi, vel composita condîta aut cocta. Simplicium ac crudorum facilis est cognitio atque judicium, coctorum quoque ubi non est mixtura varia; sed compositorum, ac conditorum, ut multiplices sunt differentiæ ac varietates, sic difficillimæ sunt prorsus cognitionis, & enumerationis. Quis enim omnia placentarum genera enumeraret, de quibus integrum opus delineatum habemus ac magnam partem affectum? Unius sacchari tam fœcunda & admirabilis natura est, ut à quo plus voluptatis & delitiarum gulæ accedat, non habeant coquinæ magistri. Solvitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinsitur in placentas, tornatur in crustula, fingitur in castella, in aviculas, & in omnium rerum simulacra, coquitur, aspergitur, duratur, incrustatur, adeo ut in eo monstrificum sit gulæ ingenium.

Sacchari mirabilis usus.

Porro ea esse debet bellariorum ratio & moderatio, ut coctioni juvandæ inserviant, seu emẽdan-

Vsus bellatiorum.

do pravas assumpti cibi qualitates, seu calorem ventriculi cogendo ac augendo. Si itaque calidiores cibi ingesti fuerint, bellaria refrigerantia convenient; si frigidi, calida. Itidem si edulia phlegmatica fuerint & excrementis redundantia, quæ digerunt & humiditates absorbent bellaria ex usu erunt. Ea propter videmus à Salernitanis alia præscribi bellaria assumptis carnibus, alia piscibus ingestis; alterius enim sunt conditionis pisces, quam carnes, alterius quoque usus sunt nuces quam caseus. Scio hic multa objici posse contra doctrinam Salernitanorum & Villanovani, sed ex his fluctibus difficultatum facilè enatabit quisquis casei & nucis facultates notas habuerit; de quibus erit postea locus disputandi.

De ordine in cibis servando.

Cap. XV.

V*T vites pœnam, de potibus incipe cœnam.*

HIC docetur, cœnam inchoandam esse à potu. Sunt qui hoc modo exponant: Si vis vitare pœnam, id est infirmitatem, prius bibas in principio cœnæ quam comedas: sed hæc expositio inepta est prorsus ac invalida. Secundum medicos etenim conducibilius est, à cibo cœnam auspicari, quam à potu. Nec ipsi Angli, quibus presens liber dicatus est, istum morem sive consuetudinem servant. Communiter quacunque diei hora bibere voluerint, bolum sive morsum panis præsumunt. Videtur itaque hunc habere sensum: Incipe cœnam à potu, id est à cibo liquido &

facilè digestibili quemadmodum & Hipp. 2. lib. aphor. 11. potũ usurpavit, inquit, ubi sic: *Facilius est impleri potu quàm cibis*. Ratio autem hęc est, quia si cibus liquidus & facilè digestibilis postremo sumatur loco, cum nocte superveniente fortificetur calor digestivus, cibus ille liquidus & facilè digestibilis longe ante digeretur quam crassus & concoctu difficilis. Qui non inveniens exitum ob cibum crassum nondum digestum minus aduretur; vel si exierit, crassum cibum nondum ad plenum digestum secum corripiet. Melius est ergo ut cibus liquidus & facilè digestibilis præsumatur, ut digestus exitum habeat nullo repugnante.

Animadversio.

LIcet Salernitani videantur hoc caput ad cœnam restringere, sicque ab Arnaldo intelligatur & exponatur; re vera tamen latius accipiendum est & ad ordinem qui in cibis sumendis observandus est, accommodandum; sive sit in cœna sive in prandio. Hunc autem in cibis servandum ordinem tertium fecimus eorum quæ ad iis utendi rationem pertinent, qui tam magni in vita est momenti; ut pravum victum emendare cum legitimus est valeat, optimum vero corrumpere si præposterus & illegitimus existat. Iis autem verbis expressum est hoc præceptum, ut tam de potu quam de cibis liquidis intelligi posse videatur. Jampridem enim agitatum est inter Medicos utrum bibendum esset prius quam comedendum. Apud Græcos quidem memoria est morem eum receptum fuisse. Scribit Ephippus Olynthius lib. de exequiis. Hephęstionis & Alexandri,

An bibendum prius quam edendum.

Macedonas ſtatim vel in ipſis propinationib⁹ vini plurimum hauſiſſe. Quod confirmat. Hippoloch. apud Athen. l 4. Deipnoſ. ubi conuivis accumbentibus vigenti dono datas fuiſſe argenteas phialas narrat, quibus ſiccatis panis & carnes tum demum appoſitæ ſint : ſed multo evidentius idem Athæn. demonſtrat frugalitatem Cleomenis Lacedæmoniorum Regis deſcribens eodem lib. ſcribit enim ante cœnam προ τῦ δείπνυ cyathum unum convivis datum fuiſſe ; quæ bibendi ratio veteribus προπομα appellata eſt ; teſte Iſa. Caſanbono lib. 2. animadver. in Athæn. cap. 17. Propoma.

Uſurpatus etiam mos ille à Latinis, ſed paulo tardius; ſub Tiberio nimirum Cæſare. Sic Plinius lib. 14. cap. 22. *Tiberio Claudio Principe ante hos annos 40. inſtitutum ut jejuni biberent, potuſque vini antecederet cibos, externis & hoc artibus ac medicorum placitis novitate aliqua ſeſe commendantium.* Qua propter Plut. lib. 8. ſympoſ. quæſt. 9. inter cauſas novorum morborum recenſet προπώματα. *Antiqui*, inquit, *ne aquam quidem biberunt antequam ediſſent, nunc ante cibum captum, vino oppleti humectato & fervente corpore cibum aggrediuntur.* Ejuſmodi vero potus vinum fuit mulſum ſeu dulce, quod græci & γλεῦκος & γλεῦξιν & σίφιον & ἔψημα & γλυκὺ vocarunt ; quod coquendo ea dulcedo pararetur ut annotat Camerarius in ſecundum cap. Actor. ejuſque parandi rationem docet Columel. l. 12. c. 29. Florentin. Geopon. l. 6. c. 16. & Plin. l. 14. c. 9. Hanc ingerendi ante cibum vini conſuetudinem attigit quoque Juven. ſat. 7.

------tandem illa venit rubicundula, totum
Oenophorum ſitiens plena quod tenditur urna
Admotum pedibus, de quo ſextarius alter

Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim.

Obſervabis tamen alias mulſum, aliàs vinum deterioris notæ epotum fuiſſe: mulſum quidem, quod vacuis & inanibus venis dulcem potionem hauriendam eſſe exiſtimarent; quod colligitur ex Horat. 2. ſerm. ſaty. 4. reprehendente Aufidium qui ſtultè auſterum mulſum pro dulci miſcebat:

Aufidius forti miſcebat vina falerno
Mendoſe, quoniam vacuis committere venis
Non niſi lene decet, leni præcordia mulſo
Prolueris melius

Vinum autem peſſimum quod Juven. loco adducto pedibus admotum vocat, bibebatur ad appetentiam proritandam, primo enim vinum illud inſuave vomitum excitabat, dein evacuato per vomitum ſtomacho edendi bibendique orexis provocabatur. De orexi illa locutus eſt Juven. ſaty. 7. verſibus ſupra allatis,

----- de quo ſexarius alter
Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim.
Dum redit & terras luteo ferit inteſtino
Marmoribus rivi properant, aut lata falerno
Pelvis olet, nam ſic tanquam alta in dolia longus
Deciderit ſerpens, bibit & vomit, &c.

Id ipſum eſt quod dixerat Seneca: Vomunt ut edant, edunt ut vomant. Alios tamen in uſus ejuſcemodi bibendi conſuetudinem ante cibum, Medici introduxerant. Aliquando enim refrigerando ſtomacho, aliàs roborando, nonnunquam alvo laxandæ, interdum ſtringendæ, vel certè alicui corporis imbecillitati corrigẽdæ ea προπόματα ſeu ut loquitur Aëtius προποτίσμους, Medici conſulebant. Hinc multiplex eorum extitit varietas quod ad diverſos tenderent fines. Pal-

Vſus promatum.

ladius l. 3. tit. 32. meminit propomatis absynthiati, rosati, tit. 27. myrtitis, tit. 28. Thyriacalis. Nicolaus Myreps. sect. 28. sex & viginti differentias propomatis recenset, quarum Paul. Æginet. & Alex. Trallian. sæpius meminerunt. Quod itaque salutis gratia excogitatum à Medicis fuerat, mox ad voluptatem & ad luxum traductum fuit non si nemagno sanitatis detrimento. Nam ut notat Jacob. Præfectus lib. de vini natura pag. 52. *Vinum jejuno stomacho potum podagram generare potest, substantiam nervorum promptißme offendere, & actus immoderatos veneris excitare.* Possumus autem existimare dulce Vinum seu mulsum ante omnia assumptum fuisse ad evitandam ebrietatem. Docet enim Arist. probl. 12. 13. & 28. sect. 3. Itemque lib. 4. meteor. cap. 9. Vinum dulce non inebriare quod sit lene, crassum ac viscosum vias obstruens quibus vapores ascendunt, inodorum, præterea proinde ad effumandum ineptum, minusque καριβαρικὸν : quod ante Aristot. scripserat Hippocr. lib. 3. de rat. vict in acut. sed rem omnem eleganter exposuit Plut. sympos. lib. 3. prob. 7. Mercurial. variarum lect. lib. 1. cap. 17. Jul. Guastavin. comm. in prædictum Arist. problema, Septalius ibid. Ludo. Buccaferreus & Francis. Vicomer. in 4. Meteor. Sed his omissis atq; veterum cõsuetudine ante cibum bibendi relictâ, insistendũ esset propositæ quęstioni, an consuetudo illa sanitati sit utilior, & an salubre sit bibere priùs quàm comedere, nisi eum morem antiquatum & obsoletũ animadverterem, neminemque extare tam parum salutis suæ studiosum, qui jejun⁹ bibat. Insuper res ita examinata fuit à Conciliatore, differẽtia 118. & à Jul. Alex. salub. lib. 30 c. 8. ut doctorum animis nullus hærere scrupu-

lus prętera possit. Ad alia itaque progrediamur.

Potus nomine duo intelligi.

Dictum est voce Potus liquidum quoq; omnem cibum intelligi, quem præmitti voluntSalernitani in cœna, fuit enim mos veteribus ad nos usque transmissus, ut ante cœnam; seu ut verius, dicam ante carnes quidam cibi apponerentur velut ad cœnæ προόιμιον, ut loquitur Alexis Poëta apud Athen li. 2. Deipno. quæ ciborum appositio prima modo antecœna ex Macrobio Saturn. lib. 3. c. 13. modo gustatio & gustus ex Martiali ep. 53. lib. 11. modo promulsis, quod ante mulsum daretur ex Lips. lib. antiq. lect. modo prandium ex Horatio saty. 4. modo denique πρόποσις, dicitur vulgo *l'entrée de table*. Cœna enim duplex fuit: una quæ primas mensas contineret, altera quæ secundas. Primarum mensarum pars duplex, πρόποσις, & cœna ipsa: ex quibus duo si placet observabis. Primùm πρόπινω dupliciter usurpari, nimirum pro potu ante cibum sumpto de quo supra egi, & pro antecœna seu gustatione: alterum est, antecœnam vocari interdum prandium; quod ex unico Horatio colligere est qui loco laudato sic scribit.

Antecœna quid.

Serm. l. 2.

------Ille salubres
Aestates peraget qui nigris prandia moris
Finiet.

Nam quod velit Horatius, ultima mensa mora ingerenda esse, credibile non est; cum Gal. doceat lib. 2. de alim. facult. mora si sumpta post alios cibos fuerint, aut pravum succum inventriculo offenderint, celerrimè una cum aliis cibis corrumpi novo quodam corruptionis genere quod verbis explicari nequeat. Non est quoque verisimile consulere Horatium nihil sumendum in prandio præter mora: si enim seriem illius loci attendas facile judicabis eum aliter sensisse. Docet enim

quomodo convivio excipiendus ſit hoſpes ex improviſo adveniens. Pro cœna jubet gallinam apponi, quæ ne dura ſit viva mergatur falerno, pro ſecundà menſa fungos pratenſes laudat, pro antecœna ſeu propomate mora ante æſtum lecta. Reſtat igitur ut per prandium antecœnam ſignificatam voluerit, in qua eſitata mora ſaluberrima ſunt; vel Galen. teſte loco ſupra adducto cap. de ſycaminis & moris; quos quidem fructus celerrime ait pertranſire, cibiſque aliis præire ſi in ventriculum purum inciderint & ſumpta primis epulis fuerint, atque ut loquitur ἐν τοῖς προπόμοσι. Verum enimvero quemadmodum cum veteribus convenimus in propomatis, ſic diſſentimus in genere ciborum præmittendorum: Illi enim fere edulia ſicca & frigida præponebant; à quibus antecœna etiam ψυχραὶ τραπίζαι dicta eſt; cujuſmodi erant radiculæ, olivæ, fœnumgræcum ex garo, oſtrea, echini, cruda olera & cætera quæ enumerãtur ab Athen. l. 3. Nos verò ferè humida & calida præſumimus, ut ſunt juſcula & jurulenta omnia. Nec abs re equidem, cum doceat Galen. loco adducto, & poſt eum Medici omnes εὔπεπτα δυσπέπτεις, liquida ſolidis, lubricantia adſtringentibus, quæ facile deſcendunt & ſubducuntur, iis quæ tarde permeant præmittenda eſſe; quod celerius alterentur, facilius coquantur, commodius diſtribuantur atque reliquis viam parent. Optimum tamen eſſet diverſi generis cibis non uti, ſed unius generis ejuſque ſimplicis. Sic enim viſum fuit Clement. Alex. lib. 2. præd. cap. 1. Plut. ſympo. 4. probl. 1. Macrob. lib, 7. Saturn. cap. 4. & 5. qui omnes cibum ἁπλὸν καὶ ἀπερίεργον velut ἄκνισσον καὶ ὡς ὑπήκοον μάλιστα τῇ πέψει commendant, damnant ποικίλην τροφὴν, velut νοσώδη, ταραχώδη; βλάβας, καχεξίας σωμά-

Horatii locus expoſitus.

Qui cibi præmittendi.

Simplex cibus præferendus.

των, καὶ ἀναθρόπας στομάχων inducentem. Quod colligere licet ex Hippocr. lib. de flatib. Avicen. 3. 1. doct. 2. cap. 7. Christoph. à Vega. lib. 2. methodi, med. Med. Senec. epist. ad Lucilium, Stuckio lib. 3. antiq. conviv. ex Gesneri mente, & aliis innumeris. Sed quoniam ii non sumus qui uno cibi genere contenti vivamus, nobis maxime laborandum est, ne toto genere diversis utamur eduliis. Quod si ad multiplices genere & facultate dapes vitæ nostræ institutum nos cōpellat, eum ordinem servare par est quem ex Galeni & Medicorum consilio proposuimus. Nec enim meo judicio audiendi sunt qui alimenta difficilis coctionis pręmittenda suadent εὐπεπτοις, vel qui nullum prorsus ordinem servandum præcipiunt. In quos tamen prolixius non declamo; quod eorum doctrinam à viris clarissimis explosam velut futilem & inanem animadverto; maximè à Christoph. Avega lib. 2. de arte med. & à Marsilio Cognato libello peculiari de ordine in cibis servando, licet & hi aliquid diversum à doctrina Galeni passidere videantur.

Tempus inter primas & secundas mensas.

Ad ordinem quoque pertinere videtur intervallum quod inter primas & secundas mensas ponitur. Breve illud esse debet, imo continuum debet esse totius cœnæ vel prandii tempus, quod sufficiat bene mastigandis cibis, & sedandæ appetentiæ: si longius fuerit, odiosum est & damnosum, dum enim postrema edulia apponuntur, priora ferè excocta; sunt quo fit ut cruda coctis misceantur, quo deterius saluti nihil esse potest.

De consuetudine in cibis servanda.

Cap. XVI.

OMnibus assuetam jubeo servare diætam;
Approbo sic esse, ni sit mutare necesse,
Hippocraten testis, quoniam sequitur mala pestis.
Fortior est metâ medicina certa diæta,
Quam si non cures, fatuè regis & malè cures.

HIc præcepta quædam traduntur de diæta: quorum primumest, omnibus convenire, ut servent consuetam diætam. Per diætam vero intelligitur administratio cibi & potus. Ratio est, quia transgressio à cõsuetudine nocet nocumento magno; consuetudo enim est altera natura. Quod ergo diu adsuetum, est in naturam ferètransivit. Quemadmodum igitur naturam custodire oportet, ita & consuetudinem; præcipue si laudabilis fuerit. Et quemadmodum servanda est consueta administratio cibi & potus, ita & consuetudo aliarum rerum non naturalium eadem ratione. Unde si quis consuetus multum laborare, velit hanc consuetudinem immutare, ocioque indulgere, minusue laborare, vel aliud laboris genus adsumere, idque alio & tempore & modo, ille proculdubio multum ex hoc debilitatur. Idem intelligendum de cibo & potu, somno & vigilia, repletione & inanitione, & animæ accidentibus. In quibus omnibus observanda est consuetudo, si sit laudabilis, vel parum laudabilis sive indifferens in bonitate & malitia respectu illius ad quod fieri debet permutario.

Diæta.

Consuetudo.

Sciendum autem hoc loco debiles & senes fa-

cilius ferre consuetos labores, quàm fortes atque juvenes inconsuetos. Id quod his verbis confirmat Hippocr. lib. 2. Aphoris. 49. Qui consueti solitos labores ferre, etsi fuerint imbecilles & senes, non consuetis, fortibus atque juvenibus facilius ferunt. Quod verò dicit, inquit, Philotheus tale est. Sunt autem quidam, hic quidem senex, hic autem in vigore ætatis, uterque incipit fodere terram, & seni quidem fodere bene cedit, illi autem qui in ætatis vigore est, minimè: illi quidem ob consuetudinem, etsi imbecillis, huic autem ob inconsuetudinem, etsi robustus sit.

Notionem enim universalem esse oportet, quod exercitatæ partes aliis fiunt robustiores, & propter hoc facilè subeunt consuetos labores. Secundum est, malam pestem, id est, maximum incommodum sequi permutationem consuetæ diætæ, ut testatur Hippoc. lib. 2. de victus rat. in morbis acut. nisi fuerit necesse eam permutari, quando est illaudabilis; ita ut inde sequantur pessimæ ægritudines, qualis est prandium sive cœnam pravis cibis terminare. Hujusmodi enim consuetudinem necessarium est corrigi & permutari, non quidem subitò, sed paulatim & ordinatè. Nam omnis subita mutatio vehementer nocet, maximè si à consueto ad inconsuetum fiat permutatio.

Subita mutatio nocet.

Deinde etiam necesse est eam permutari, ne si forte ad inconsueta fiat transflatio, sequatur læsio. Nam qui se ad omnem diætam adsuefacit, minus lædetur, cùm se ad inconsueta transtulerit. Idem etiam intelligendum de aliis rebus non naturalibus, id quod testatur Hippocr. lib. 2. Aphoris. 50. Quæ ex longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sunt, insuetis minus molestare solent.

Oportet igitur ad ea insueta permutari. Unumquodque enim ipsorum, inquit Philosophus, consuetum effectum minus lædit, eò quòd natura quidem magis innocuum, sed in consuetudinem nondum venerit: ut consuetus comedere manna, in boni mutatione cibi injuria afficitur, propter desuetudinem: & consuetus bibere aquam, si in meri potionem mutaverit, læditur, quoniam à consuetudine aberrat. Sic & in his quæ particularia sunt. Similiter autem oportet & ad insuera permutare, ut si quando fortuna coëgerit, ea ferre possimus, eum enim qui usus est multo nutrimento, oportet & parum comedere, ut causa adveniente ferat & illius usum.

Quapropter quisque cavere debet, teste Rhaze lib. 4 cap. 10. ad Man. ne alicujus rei si bi consuetudinem faciat, quam ipsum observare oporteat, ex cujus observatione constrictionem patiatur. Ut si quis uno cibo consuetè semper utitur, vel aliquo potu, vel omnino ab eis abstineat, vel dormire, vel coire consuescat: & ex aliquo istorum graviter constringatur, maximum incurrit nocumentum, si ab eis abstinuerit.

Quapropter quisque corpus suum sic disponere debet, ut caloris & frigoris patiens esse possit, & ad munitiones & cibaria sibi necessaria aptum reddatur, & ut somni & vigiliarium horas, atque mansiones & domos sine læsione permutare possit. Fortassis enim ex necessitate hoc aliquando agere cogetur. Quod quidem fieri poterit, si consuetudo non observetur ad unguem, sed interdum ad inconsueta transeamus. Consuetudo varianda.

Tertium est, fortiorem ac potiorem metam medendi esse certam diætam, quam si Medicus non curaverit, ac aliam indebitam administraverit, fa-

tuè regit ægrum & malè curat.

Alimentorum triplex genus.

Est porro triplex diæta, sive alimentorum genus. Alimentum scilicet plenum, alimentum modicum, alimentum tenue. Alimentum plenum, est sanorum cibus, qui non solum vires conservat, sed auget. Alimentum modicum ad sanos etiam spectat, vires quidem conservat, sed non auget. Alimentum tenue, id est, quod vires imbecilles reddit. Hoc vero alimentum quod tenue dicitur ab autoribus in multas partes divisum est; nempe in tenue sine aliquo addito; in tenue exquisitè, in tenuismũ & in tenuissimũ in extremo. Tenuissimum, in extremo alimento est, nihil penitus dare. Et si dubitabis, quomodo alimentum dici potest, cùm nihil datur? Respondemus, ita esse illius vocabuli usum apud Medicos. Tenuissimum verò est, dare melicrarum solum. Tenue est ptisanæ succus, qui si etiam in pauca quantitate sumatur, est exquisitè tenuis. Sanos homines non solum conservare debemus, sed etiam augere, propterea victus plenus illis competit. Qui vero ægritudine longa laborant, vires augere non debent, sed bene conservare; aliter usque in finem non sufficerent: propterea hi modico victu cibandi sunt, qui etiam, sanis convenit in quibus vires augere non cupimus, sed illas solum conservare animo est, quos etiam in longo morbo totis viribus servare studemus. Cum vero ægritudo brevi terminanda est, si quarto die finiri debeat, aliquid dare non est opus. Imo si vires sufficerent & in septimo terminanda esset, nihil penitus dandum esset nisi post illum terminum. Unde Hippocr. lib. 1. Aphor. 6. Extremis morbis extrema exquisitè remedia optima sunt.

Animadversio.

Animadversio.

HOc est ultimum caput quod ad utendi rationem pertinere diximus, in quo agitur de consuetudine, quam tanti fecerunt Philosophi omnes & Medici, ut eam natura non inferiorem duxerint. Aristot. lib. de mem. & rem. cap. 2. ait ὥσπερ γὰρ φύσις ἤδη τοῦθος, *tanquam enim natura jam consuetudo est.* Lib. etiam 7. de morib. cap. 11. ob id scribit difficile esse mutare consuetudinem, ὅτι φώσει ἔοικεν *quod naturæ perquam similis sit;* quemadmodum probat ex his Eveni versibus: De cõsuetudine.

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι φίλε καὶ δὴ
Ταύτην ἀντρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

Multos, quod partum est meditando, permanet annos;
Atque in naturam tandem convertitur usus.

Quod ipsum quoque affirmavit Michael Ephes. comm. in Arist. de mem. & rem. unde eleganter Galen. comment. 3. in lib. Hippocr. de officina part. 21. consuetudinem vocat ex maximorum medicorum mente ἐπίκτητον φύσιν, *adventitiã naturam*, quam appellationem post Gal. ei tribuit Melet. lib. de structura hominis cap. quot facultatib. homo præditus est. Ex eo factum esse reor, ut à Sext. Empiri. advers. Mathem. c. 10. consuetudo habita sit nec ars pura, nec mera natura; οὔτε τέχνη οὔτε φυσικὴ συνείθεια sed aliquid medium inter attem & naturam. Imò vero tantum consuetudini tributum Hippocratis ætate, ut consuetudo pro ipsa naturâ usurparetur. Testem habeo Galen. comm. 2. in prognost. Hippocr. part. 11. Consuetudo altera natura. Cõsuetudo naturæ nomine appellata.

ἀλλὰ ἐπὶ τῆς ἱπποκράτους χρόνων, inquit, οὐκ ἄλλο μὲν τὸ ἦν κατὰ φύσιν. ἄλλο δὲ τὰ ἔθη. *At vero temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura aliud in cõsuetudine.* Ex qua quidẽ analogia consuetudinis cum natura, idem penè concessum utrique Imperium, eadem potestas attributa: licet enim natura omnibus hominibus insita sit & ex primordiis generationis enata, consuetudo vero adventitia, externa & aliunde comparata, iis tamen interdum pollet viribus consuetudo, ut naturæ nomen induat, natura consuetudinis appellatione delectetur. Si quis tamen consuetudinẽ definire voluerit melius fecerit per ἕξιν διακριτικὴν, sive habitum, cum Aristotel. probl. 14. sect. 21. quam per naturam acquisititiam cum Galen. Non enim consuetudo sequitur naturam, sed experientiam; cum experientia fiat ex crebra & frequenti actione, in hoc enim differunt experientia & consuetudo secundum Eustatium 1. de arte dicendi cap. 10. quod consuetudo ex actione, experientia ex observatione suboriatur. Vide Francisc. Bonamic. lib. 1. de motu cap. 1. & Crassotum Ethic. lib. 2. Consentiunt vero quod fiant ex frequenti & sæpius repetita rerum singularium eodem modo sese habentium usurpatione. Est autem consuetudo duplex: una propria, eaque scripta; *secundum quam civiliter agimus*, inquit Aristot. 1. Rhetoric. cap. 10. altera communis minime scripta, quam singuli hominum observant, quia sæpe & crebro observarunt. Illa dicitur νόμος lex, hæc ἦθος, ἔθος καὶ ἦθος, propriè consuetudo. Priorem illam à postrema nasci voluit Plato lib. de legib. 3. scripsitque lib. 7. consuetudines bonas, leges esse non scriptas, & scriptas leges efficere firmiores. Addit Perithus apud Stob. serm. 37. consuetudinem bonam tutio-

Consuetudo ut definiatur.

rem esse lege. Architas Pythagoreus lib. de lege & Just. legibus præfert mores, quod leges efficiant nihil, nisi in mores transeant. Nemo ergo mitari debet quod tanti ab omnibus consuetudo facta sit, quodque à Medicis religiose cautum sit ne quis temere à consuetudine semel concepta deflecteret. Quod ut clarius etiamnum eluceſcat, quærendum nobis est quod à multis video prætermissum, sed à Galeno expositum libro de consuetudine, quid consuetudo possit & valeat in naturam, & utrum facultates nostri corporis assuefieri possint. Scribit imprimis Galen. 2. cap. lib. de consuetud. ea quæ longa consuetudine sunt comparata, vim fere proprietatis naturalis cõtrahere; adeo ut omnes facultates naturales, vitales, animales assiduo & consueto rerum naturalium usu sic alterentur, ut cursu temporis infinitos status possint recipere. Nam bilioſi homines evadunt in pituitoſos, & frigidi in calidos, timidi in audaces, bellicoſi in meticuloſos: quod exemplis per facultates omnes ductis facili negotio demonstrari posset. Ad facultatem naturalem pertinet nutritio per alimenta familiaria & amica, necnon generatio seu formatio fœtus: at ejuscemodi functiones legibus consuetudinis obnoxiæ sunt. Quid enim aliud demonstrant ii qui nulli cibo aut potui assueverunt, aut assueverunt veneno? Mago Carthaginensis, Lasyrtha Lasionensis, Andro Argiensis, Jul. viator Eques Romanus ut antea memini vitam absque potu transegerunt etiam salsis eduliis usi: Galen. tertio simpl. cap. 18. Anum Athenienſem memorat ab exigua cicutæ portione auspicata magnam assumpsisse portionem nullo detrimento. Fama est aliquos ita à teneris assueviſſe veneno, ut ipsi corpore essent

Quid possit consuetudo in naturã.

Vis consuetudinis in alitricem facultatem.

venenato & lethali; quod experiebantur muſcæ cum eis inſidebant. Venena noſtris corporibus generari quæ diu ſine noxa lateant, jampridem ex Galeno nobis perſuadere ſunt conati graviſſimi auctores. De forma fœtus ex conſuetudine introducta illuſtre exemplum habet Hippocr. lib. de aër. locis & aquis in macrocephalis, qui cum rotundo ante capite naſcerentur, hominum inſtituto & artificio acuminato capite in lucem prodiere. Novi ego nobilem mulierem, quæ quod frequenter auriculam dextram mariti ſui vellicaret & extenderet, puellulam edidit dextra auricula multò prolixiore atque longiore. Vidi quoque puerulum qui quod mater perpetuo digitis comprimeret pollicem pugnoque ſemper contracto eſſet, ſimili configuratione natus eſt; vixque poteſt jam grandior à tali conſuetudine removeri. In facultate vitali eadem alteratio obſervatur: ſic qui frequenter iraſci ſolet ad iracundiam paratior eſt; equos videmus atque etiam homines tubarum clangoribus exilire ac velut delectari, quibus antea perturbabantur. Meticulofi aſſuetudine belli audaces fiunt, audaces contrà rebus plerumque inexpertis contremiſcunt. Nonne lacenæ mulieres corporis nuditatem ſine pudore tulerũt, quam ne ſcorta quidem noſtra ſine rubore non ſuſtinerent? Vultum, frontem, oculoſque mulierum in quibus pulchritudinis ſedem natura collocavit, apertos pudice contemplamur, obſcœnas partes nemo ſine libidine intueretur. Quemadmodum conſuetudo hos animi motus emollit & temperat, ſic actiones mentis & ſenſus aliquo pacto moderatur. Tam imperioſa eſt in oculos conſuetudo, ut ſolito objecto plus oblectentur quam alio quovis. Europæos candor delectat, nigror Mau-

Vis ejus in generatricem.

Vis ejus in vitalẽ.

Vis in oculos.

ritanos, quo fit ut in signum lætitiæ atque ornatus uigras vestes assumant; quæ apud Europæos mœtoris sunt & funeris monimenta. Invenustarum mulierum deformitatem familiataris & convictus sic lenit vel dissimulat, ut pro ornatu haberi possit. Ad quod non male accommodaveris illud Lucretii de amore lib. 4. de terum natur.

Multimodis igitur pravas turpesque videmus
Esse in delitiis summoque in honore vigere.
Nigra μελίχροος est; nervosa & lignea, ἀκαμὰς;
Cæsia παλλάδιον; immunda & fœtida, δορκὰς;
Parvula Pumilio, χαείπωνία, tota morum sal;
Magna atque immanis, καταπλήξις, plenaque honoris,

& illud, Ovid. lib. secundo amorum eleg. 4.

Candida me capiet, capiet me flana puella.
Est etiam in fusco grata colore Venus
Seu pendent nivea pulli cervice capilli;
Læda fuit nigra conspicienda coma.
Seu flavent, placuit croceis Aurora capillis
Omnibus historiis se meus aptat amor.

Quod dixi de oculis, idem puta dictum de aliis quoque sensibus. Catadupani fragorem præcipitantis se Nili nulla molestia auribus sustinent: fabri raucos limarum sonos, alii pelvium & tintinnabulorum pulsus, nulla potiori ratione quàm consuetudinis. Indi ferculis assam fœtidam immiscent conciliandæ fragrantiæ, rustici allia; nobilies moschum. Sunt qui ex odore ambari in lipothymiam incidunt, stercoris fœtore excitandi, quales multi habentur inter foricarios & scarabeos artifices. Si quis Gallis nostris pullum gallinaceum aut perdicem sine lardo as-

Vis in aures.

Vis in nares.

Vis in linguam.

sam appoſuerit, inſuave illi edulium præbebit; quod tamen ſapidiſſimum eſſe qui aſſueverunt teſtabuntur. Panis inſulſus Pariſienſibus placet diſplicet Pictavienſibus, arridet azimus Hungaris, Italis nauſeam movet. Quærerem libenter cur media hyeme una facies ventis aperta non obrigeſcat ut cæteræ partes? Quid habent religioſi & Deo ſacri homines à cæteris diverſum, quod hyeme rigida nudis pedibus incedentes diſtillatione perpetua ac tuſſi non exerceantur? ſi conſuetudinem excipias quod reſpondeas nil invenies. In motu vero quot ex conſuetudine miranda deprehendentur? Contemplare funambulos, circulatores aſpice & agyrtas, enumera ſi potes omnes ſaltuum & chorearum differentias ac varietates, numeroſos illos pedum flexus, circuitus, menſuras, librationes, expanſus, pauſas, micationes metire, ambulantes manibus homines aſpice, intuere manuum geſticulationes & ut ita dicam locutiones digitorum; nonne cum Poëta exclamabis?

Vis in tactū.

Vis conſuetudinis in motum.

Tot linguæ quot membra viro, mirabilis ars eſt
Quæ facit articulos ore ſilente loqui.

Sed mirabilis conſuetudo quæ hominum motibus tam certos ac definitos motus imprimit.

Quod ad principes attinet facultates, in eas potentius conſuetudinis micat imperium; quod viſus eſt Hippoc. declarare lib. de aëre locis & aqu. ubi ait virilitatem & laborum tolerantiam, non tam à natura quàm à conſuetudine accedere. Et certe ſi veritati fucum demere liceat, fatendum eſt nos non niſi conſuetudine vivere, ſapere conſuetudine, mentemque ipſam conſuetudine moderari, non ratione. Nullibi hodie regnat ratio à conſuetudine ſejuncta, paſſim conſuetudo triumphat abſque ra-

Vis in principem facultatem.

tione. Epulæ, instituta, ceremoniæ, studia, fama, divitiæ, honores, religio, omnia ex consuetudine. Aliorum vestigia omnes premimus, & alieno vivimus exemplo. Non quàm bene aliquid fiat aut sapienter advertimus, sed quàm sæpe *& quàm à multis*. Nemo veritati studet sed frequentiæ. Hi Platonis Philosophiam, Aristotelis alii dogmata sequuntur non ratione sed instituto. Quam primum quis ex occasione sectam aliquam arripuit, illic firmiter insistitur, nec si affulserit veritas, ab illa hæresi receditur. Id ipsum est quod Arist. insinuavit 2. Metaph. tex. 15. his verbis: *Consuetudo maximè impedit veritatis cognitionem; quod leges declarant in quibus puerilia & fabulosa magis possunt quam veritas in se.* Quo loco ait Aphrodis. *usque adeo consuetudinis quam veritatis majorem esse vim, ut cum falsa sit veritatem tamen superet consuetudo.* Hanc ob rem Pindarus eam appositè orbis dominam ac Reginam vocat, alii Tyrannum, alii dæmonem, nec aliter Cretenses hostes suos diris devovebant quàm ut pravæ ac perversæ consuetudini assuescerent. Sed quorsum hic tam longus de Consuetudine excursus? nimirum ut ostendamus magnam esse ejus vim ac imperium in omnes nostri corporis facultates, eosque sapienter collimasse qui eam velut in alteram naturam converti voluerunt, ubi fixa est & inveterata, semper sequendam minimeque nisi cum periculo deserẽdam. Verumenimvero multi concedere non possunt consuetudinem abire in naturam; quod ea quæ agunt naturaliter nequeant alio modo agere: sic lapis deorsum semper tendit, nec si crebro sursum torqueatur, consuetudinem assumat sursum ascendendi. Huic objectioni satisfacit Aponensis comment. in Probl. 26. sect. 4. statuitque naturalium dupli-

An cõsuetudo abeat in naturã

cem esse motum & inclinationem. Prior quidem sequitur commistionem primam elementorum dominantium in mixto, & formam datam à generante,& secundum hoc nullam acquirit consuetudinem in contrarium, cum secundum hoc omnia sint inanimata : posterior sequitur formam posteriorem resultantem ex mixtione elementorum aut deforis advenientem, & sic potest habere inclinationem & motum ad id quod fuit primo contrarium per repetitam sæpius actionem. Franciscus Math.Fernandez tractatu secundo de facultat.naturalib. quæst. 1. actionem aliam facit viventium, aliam non viventium. In non viventib. constituit duplicem fotmã: unam substantialem quæ dat esse specificum imperfectiorem forma viventium ; ut pote cum ab ea nulla alia forma dimanet: alteram accidentalem,temperamentum scilicet ortum ex mistione alimentorum. In viventibus vero ut pote perfectioribus tres formas admittit : primam substantialem dantem esse specificum, & duas accidentales quæ adveniunt enti in actu. Sic in homine est anima rationalis per quam homo est homo , est præterea potentia ad nutriendum, attrahendum, movendum, &c. emanans ab anima rationali , est denique temperamentum ex miscella elementorum natum. Hoc posito primo statuit viventia operari substantia , facultate , & temperameuto ; non viventia vero , substantia tantum & temperamento. Secundo docet ad hoc ut ignis generet alium ignem,non esse necessariam ei potentiam generativam; cum hæc solum inveniatur in viventibus , sed sufficere ut per suam formam substantialem & temperamentum producat similem effectum ; cum etiam in igne sit tantummodo forma substantialis ignis & tem-

peramentum calidum-ſiccum quo talis forma conſervatur. Ex his concludit non viventia conſuetudinem non acquirere; cum enim conſuetudo ſit habitus qui contrahitur in potentia non in ſubſtantia quæ determinat potentiam, manifeſtum eſt non viventia conſuetudinis habitum non contrahere, cum ea privata fuiſſe omni potentia adſtructum fuerit. Enimvero ut mentem meam aperiam, Fernandes pro fundamento ſupponit quod maximè in controverſiam adducitur. Nondum enim ſatis conſtat inter Philoſophos utrum ſubjecta agant immediatè per ſubſtantiam an per facultatem aliquam mediam ex forma reſultantem; quis enim novit utrum magnes attrahat ferrum immediatè per formã ſuam an an mediate per facultatem aliquam ſeu potentiam à forma magnetis prodeuntem? Nullus enim dubitat attractionem illam non fieri per temperamentum, cum temperamentum manifeſtam habeat cauſam, attractio illa occultam; parum itaque valet Fernandis ratio. Dicendum ergo eſt, in reb. naturalibus potius ex paſſione quam ex actione conſuetudinem contrahi: ſic ferrum aut lignum curvum & arcuatum redditur ubi frequenter patitur contractionem atque curvationem, panni quamcũque in formam diutiſſimo tempore complicati & convoluti fuerint, ſi ſemel explices ad eamdem formam redire nituntur: ex diuturna enim paſſione convolutionibus illis aſſueſcunt, id quod præſertim in undula quod vulgo Camelotũ dicitur obſervare eſt; à qua Proverbiũ Gallicum fluxit: *Il reſſemble le camelot, il a pris ſon ply*, quod ad eos tranfertur qui conſuetudinem aliquam imbiberunt. Lapis autem projectus in altum, vix à me creditur eſſe in paſſione ſed in actione violenta, proinde non eſt mirum

Noſtra opinio.

si non assueſcat, agit enim violenter lapis in aërem; à quo quid patitur quæſo? nihil, niſi levem obſiſtentiam. At cibus in ventriculum non agit, ſed fortiter à ventriculo patitur adeò ut ab eo ſuperetur & reddatur tandem ventriculo ſimilis: quid inde accidit tandem? nimirum ut illi cibi ſic aſſimilati convertantur in ventriculi ſubſtantiam, producantque humores qui ſimilitudinem obtinent cum cibis ex quibus ſunt geniti. Ex hac ſimilitudine repetenda eſt cauſa minoris alterationis & facilioris converſionis ſeu majoris familiaritatis atque convenientiæ. Semper ergo patiendo fit conſuetudo, ſed paſſio eſſe debet rei cui aſſueſcimus, actio & victoria ejus qui aſſueſcit. Quare homo aſſueſcere nequit cibo ex metallis deprompto? quia metalla nonquam ita poſſunt pati à ventriculo ut ventriculus ſuperior evadat. Quare quidam aſſueſcunt venenis? quia virtutem habent ventriculi ſatis robuſtam alterandæ atque domandæ venenorum ſubſtantiæ. Quare venenis calidis, ut ait Galen. nemo aſſueſcit aſſueſcunt autem nonnulli frigidis? Quia venena calida quarto gradu talia: ſunt ac calor ventriculi qui benignus eſt & in gradu multo inferiori quam venenatus, vincitur potius quam vincit, diſſipatur citiùs quàm diſſipat. At frigida venena licet ſint in quarto grudu, vincuntur à calore nativo, non intenſione ſed extenſione, ad id enim ut extinguant calorem nativum, debent non ſolum inſitum parti quam afficiunt extinguere, ſed aliunde etiam influentem: ſed quia mole & quantitate paucum eſt frigus veneni; idcirco non poteſt diu reſiſtere calori perpetuo affluenti & ſuccurrenti inſito laboranti. Ex. grat. eſto frigus veneni aſſumpti potens & ſufficiens intenſione

sua ad extinguendum calorem insitum ventriculi, non sufficiet tamen secundum molem, cur ita? Quia calor ventriculi insitus fovetur calore hepatis, vesiculæ felleæ, sanguinis arterioſi, partium circumjacentium; quorum concursu calor ventriculi qualitate minor frigore veneni, redditur quantitate & mole major unde exurgit tandem caloris ventriculi in frigus veneni victoria. Addo qualitates secundas veneni calidi deteriores esse qualitatibus veneni frigidi naturæque nostræ magis molestas. Venena calida comitantur acrimonia, mordicatio, urendi, divellendi, putrefaciendi facultas, erodendi quoque ac corrumpendi, adeout nec sapore, nec odore, nec tactili ulla qualitate delectent; frigida venena præter cruditatem summam vix habent aliquid naturæ nostræ inimicum. Scio quam frigidis argumentis Sanctorius à Sanctorio.l.4.Meth. vitandorum errorum conetur ostendere consuetudinem non esse aliam naturam: non ignoro quoque quam pertinaciter Steph. Rodericus Castrensis lib. 2. de Meteoris microſ. cap. 12. impugnet historias quæ docent nos posse assuescere venenis, quamque futilem & inanem substituat opinionem, sed plura non addo ne in immensum crescat opus de consuetudine: & quod paulatim mutanda sit prava consuetudo, non confertim, videndus Sanctorius loco citato, Vallesſ. lib. 8. controverſ. cap. 5. Bened. Victorius Favent. comment. primo in prognoſt. Hippocr. part. 14. & comment. 2. part. 11. Villanovan. in speculo introduct. medicin. cap. 82. Christoph. à VVega de arte med. lib. 2. sect. 2. Cardan. de sanit. tuen. cap. 4. Aver. & Sehegk comment. in cap. primum lib. 2. moral. Aristot.

Joan. Bapt. Sylvatic. controverſ. 14. & 15. Jacotius comment. in part. 10. lib. 2. coac. Hippocr. Stuckius antiquit. conviv. lib. primo cap. 13. Jul. Alex. ſalub. lib. 28. cap. 4. Et hæc ſufficiant ad doctrinam generalem eduliorum intelligendam. Singula edulia deinceps proponentur à pane ducto exordio.

De eduliis in particulari ac primo de Pane.

Cap. XVII.

Panis nec calidus nec ſit nimis inveteratus;
Non bis decoctus, non in ſartagine frixus,
Sed fermentatuſque oculatuſque ac bene coctus,
Et ſalſus modice, & frugibus validis electus
Non comedas cruſtam, Choleram quia gignit aduſtam,
Et panis ſalſus, fermentatus, benè coctus,
Purus ſit, ſanus, non talis ſit tibi vanus.

DUO circa Panis electionem tenenda eſſe hoc loco præcipitur. Primum, ne actu calidus ingeratur: talis autem exiſtit recentiot, & jam primum è furno extractus. Nam cum lentorem quendam adhuc retineat, vehementer inflet, viſceraque obſtruat, neceſſe eſt: eoque ad ſanitatem inutilis habetur: quod 2. Can. tract. 2. capite 572. in hunc prope modum ſcribens Avicenna, innuere etiam voluit. Non comedatur calidus, ſicut eſt, quando videlicet è furno extrahitur, hujus enim, quemadmodum & reliquorum ſimilium uſus, propterea quod inflet

& immodice viscera obsepiat atque obstruat, naturæ adversus, infensasque est. Hic idem, ut lib. 2. de vict. ratio. in morb acut. Aphoris. 34. Hippocrates scriptum reliquit, & loco citato Avicenna confirmat, manifesta caliditate & recenti fuligine sitim facit, celeriterque vaporosa humiditate satiat, sed supra suspenditur, & tarde descendit. Interdum tamen (reliquis accidentibus circumcisis) facilius concoquitur, quippe cum sit humidior: idque duobus potissimum modis cognoscitur. Primum ex pueris, fere enim ii maxime eo delectantur, utpote simili. Alterum testimonium ab ætate sumitur. Nam si vetus est siccissimus, eum qui recentissimus est humidissimum esse oportet. Attamen hic etsi victus salubris rationi ut alimentum minus congruit, odoratu tamen præstantissimum habetur. Valenti enim ac suaveolenti vino imbutus & naribus admotus cor ipsum mirum in modum recreat ac roborat: atque hac sane ratione syncope correptis utilissime adhibetur, imo vero & solo ejus olfactu vitam prorogari, nonnulli memoriæ prodiderunt. Quod proinde à Democrito factum esse Diogenes Laërtius lib. 9. in ejus vita his testatur verbis: Cum jam ex senio deficeret, & propinquus videretur morti, mœrentem sororem, quod ille in celebritate Cereris moriturus ipsa deæ vota exolvere nequiret, bono animo esse jussit, panesque calidos sibi quotidie afferre: eos igitur naribus quum admovisset, vivum se, dum ea celebritas transiret, servavit. Ubi vero dies illi transierunt (tres autem erant) quietissime ac minimo dolore concluſit vitam 109. ætatis anno. Extat super hac re Græcum ejusdem Laërtii Epigram-

Panis odor.

ma, sic Latinè conversum:

Quisnam tam sapiens visus, qui tale patrarit
Vnquam, quale sciens omnia Democritus?
Qui per tres tenuit præsentia fata dies, &
Illa recens cocti panis odore aluit.

Plura hac de re Conciliator differentia 155. & Manardus lib. 18. epist. 6. Secundum, ne vetustate induratus sive mucidus edatur. Naturæ enim humanæ, propterea quod nimium exsiccet, melancholicumque succum generet, pro alimento non convenit.

Panis electio.

Secundo loco quinque enumerantur panis electi conditiones. Prima, ut sit bene fermentatus: Siquidem concoctu inter panes, ut lib. 1. de alim. facult. cap. 9. Galenus attestatur, sunt facillimi qui plurimum sunt fermentati & pulcherrime subacti, quique in clibano igne moderato fuerunt assati. Porro qui fermento omnino caret, nemini prorsus est accommodus. Qui vero parum habet fermenti, hic juxta Avicennæ sententiam ubertim quidem nutrit, sed nisi multo exercitio ac labore fatigetur qui eo utitur, prompte læditur. Jecoris enim meatus, per quos fertur alimentum, obstruit, lienis imbecillitatem auget, calculos denique in renibus gignit. Secunda, ut sit oculatus, id est, rarus, porosus, & minimum ponderis magna mole nobis præstans: huic enim viscositatem omnem sublatam esse perspicuum est. Parum tamen, si Avicennæ credimus, alit, ventrem excrementis implet, & facile per intestina descendit, quemadmodum ille quoque, qui, quod ex farina à furfure non separata & furfure à pura farina non separato fiat, ἀυτοπυρος sive συγκομιστὸς à Græcis, à Galeno vero, πιτυρίας, id est, furfuraceus,

& à Cicerone cibarius appellatur. Furfur enim cum nonnihil facultatis habeat abſterſoriæ, merito inteſtinis irritatis velox fit ejus dejectio. Iis autem contrarii quidem ſunt panes puriſſimi, plurimum ponderis exigua mole habentes; omnium vero panum tardiſſime dejiciuntur. Tertia, ut plurimum ab artifice ſit ſubactus, & in clibano mediocriter calido belle percoctus: male namque coctus, cum ægre conficitur, tum ventriculum etiam gravat. Quod Avicennæ etiam teſtimonio confirmatur, qui loco citato ita fere inquit: Panis qui non probe percoquitur, plurimum quidem nutrit, ſed ſi quis privatus & ab exercitatione alienus eo uti voluerit, celerrime in obſtructionis periculum incurret. Hujus etiam generis eſt in patella coctus; nam partes ipſius intimæ minus belle elaborantur. Sed de hac conditione abunde ſupra capit 9. in Tritico dictum eſt. Quarta, ut mediocri ſit ſale condîtus: dulcior enim obſtruit, ſalſior exſiccat: qui vero in utriuſque exceſſus medio conſiſtit, ſi ipſi cætera omnia ante pariter adfuerint, optimum præbet alimentum. Modus vero ſalis guſtu judicandus eſt; qui namque in longiori hujus miſtura offenderit, parvus exiſtit. Quatenus igitur guſtus nullum adhuc ſenſum triſtem ex ea miſtura percipit, eatenus ipſius copiam augere præſtiterit. Quinta, ut ex optimis granis, laudatiſſimo nimirum tritico ſit confectus: de quo ſatis ſuperque dictum eſt capite nono. Tertio demum loco præcipitur, ut ab eſu cruſtæ panis, propterea quod choleram aduſtam atque ſuccos melancholicos generet, abſtineamus: quatenus enim ipſa aduſta & ſicca eſt, ſuccum etiam inde genitum aduſtum & ſic-

cum esse oportet. Quod Galeni testimonio confirmatur, qui in 4. Hippocratis lib. de victus ratione in morbis acutis commentar. 103. ita scriptum reliquit: Ob assationem ambusta, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem sunt inhabilia, choleramque pariunt, propter eam quæ his accedit acrimoniam. Merito igitur nobiles qui natura bilioſi sunt utramque sibi crustam, tam superiorem, quam inferiorem auferri à pane curant: quos præcellentes Ecclesiarum proceres atque delicatiores obsonatricis speculationis magistri imitantur. Deligenda itaque è pane medulla est: quippe quæ melius, firmius atque velocius quam crusta præstet alimentum. Iis tamen qui sani adhuc sunt, sed ventriculum habent humidiorem, quique extenuari cupiunt, crusta nonnumquam post alios cibos vesci conceditur: ut quæ præsumptos cibos deorsum subducat, & os ventriculi roboret. Ultimi duo versus optimi & saluberrimi panis quinque notas continent: nempe, ut sit probe salitus & fermentatus, ut bene percoctus, ut purus ac sanus, id est, confectus ex granis mundis & validis ac bona messe collectis, quæ imbrium multitudine vitiata non sint. Quod Avicenna loco citato his fere verbis innuere etiam voluit: Oportet, inquit, ut panis sit mundus, salitus, belle subactus, fermentatus, probe coctus & hesternus, hoc est post biduum non repositus. Minime præterea silentio prætermittendum, quod major panis portio ex comparatione semper sumenda sit ad pisces, herbas, & fructus humidiores, quam ad carnes & ova: rursus ad carnes major, quam ad ova: & ad mollia ova copiosor, quam ad dura. Addam tritum in scholis

Crusta panis.

Medico-

Medicorum dictum ; Differtionem utique omnem esse incommodam ; verum quæ ex pane fiat, pessimam. Quod sane desumptum est ex 3. 1. doct. 2. cap. 7. Avicennæ, ubi inter reliqua sic ferme scribit : Panis impedimentum, ubi non percoquat venter, maximum censeri debet : carnis vero non ita. In stomacho quippe residet diu onere imprimis molesto : quod si non concoctus satis tandem dilapsus fuerit, hepar præfarcit ac mesaraicas. Caro autem majorem ducit cum humano corpore similitudinem : proinde ex ea minus provenit nocumenti, & hepatis aut mesaraicarum præfartio levior, ac curationi minus minusque obsistens, imbibentibus membris longe proclivius ob cognationem quandam carnis succum, quam panis. Hæc Cælius Rhodiginus lib. 5. cap. 26. lection. antiq. Sciendum præterea, quod panis ex farina cribro secreta & à furfure repurgata majus ac purius præstet alimentum : furfuraceus vero, id est, cui furfuris nonnihil commistum est, minimum quidem omnium nutriat, sed facilius, ceu antea quoque diximus, per alvum subeat. De pane plura Galenus lib. 1. c. 9. & 10. de alim. facult. & lib. 5. cap. 8. de sanitate tuenda.

Animadversio.

HUcusque eduliorum consideratio generalis fuit; quæ restat particularis erit, & circa singula hominis alimenta occupabitur. Quæ sint autem edulia homini propria atque convenientia quibusve ex rebus eruantur, scire is debet qui singula edulia examinanda sibi proposuit. Ad quod

Edulii definitio.

quidem constituendum uno argumento opus est ex edulii ipsius definitione desumpto. Definitur edulium, id omne quod propter convenientiam atque familiaritatem naturæ, substantiam hominis alere, hoc est reparare atque augere aptum natum est. Quicquid ergo toto orbe terrarum

Edulium hominis quale.

ejusmodi erit, ut familiaritatem naturæ cum homine habeat, ob idque substantiam hominis alat, reparet atque augeat, id omne homini proprium & conveniens edulium statuetur. At vero quicquid toto orbe existit, aut est substantia, aut accidens. Accidens quidem quodcunque illud sit, ad augendam reparandamque sub-

Accidens nutrire nequit.

stantiam prorsus ineptum est: cum enim simplex sit ens, non mistum corpus, cujusmodi debet esse alimentum, certè homini conveniens cibus esse non potest. Quæ ratio deducta est ex Aristot. lib. de sensu & sens. cap. 5. contra Pythagoreos statuentes odore ali quædam animalia. Præterea cum alimenti rationem obtineat id solum, á quo caloris ope per coctionem segregantur excrementa; coctionis autem opera nullum excrementum nec sensile nec insensile separari possit ab Accidentibus, restat ut Accidentia edulia esse non possint: quam demonstrationem attulit prædicto loco Aristoteles.

Elemẽta alimenta esse non possunt.

Sequitur ergo ut edulium sit in genere substantiæ. Est autem omnis substantia physica, continuo etiam corporea, seu ea sit simplex seu mixta. Ad simplicia corpora pertinent quatuor elementa. quæ alimentorum censum nullo quoque pacto augere possunt. Cum enim alimentum compositum esse debeat & heterogeneum, ut familiaritatem cum corpore hominis quod mistum est & heterogeneum, habere possit, elementa autem simplicia

sint & homogenea, profecto elementa nunquam poterunt esse alimenta.

Ac primo quod ad ignem attinet, is ejus conditionis est, ut destruere atque consumere potius hominis substantiam possit quam reparare aut fovere: Atque inter Auctores nullus hucusque eum inter alimenta reposuit; quo fit ut longioti refutatione non indigeat. Ignis non alit.

Aërem autem plurimi veterum atque Neotericorum opinati sunt inter alimenta annumerandum. Hippoc. & Gal. multis in locis triplicis alimenti meminerunt; solidi, liquidi, & aërei; quo postremo spiritus nostros ali & reparari voluere. Theophrastus libro tertio de caus. plantar. cap. 8, & 14. terram ait effodi ab Agricolis ut subingrediatur aër ad radices plantæ, quo postea nutritur. Olympiodorus comm. in Phædonem Plat. & alicubi ni fallor apud Photium in biblioth. refert Aristoteli visum hominem qui omni alimento abstineret & aëre solummodo ac sole victitaret. Fuerunt è Platonicis qui assererent alicubi ampliſſimas esse terræ plagas in quibus homines viverent solo aëre. Astomorum gens, sine ore halitu tantum & odore quem naribus trahit, vivere circunfertur: nullus illis cibus, nullus potus est; solis radicum florumque odoribus vescuntur, sylvestriumque malorum quæ secum portant longiore itinere ne desit olfactus. Apud Tertullianum in pallio fertur & *Quadrupes* quædam *tardigrada, agrestis, humilis, de mediocribus oppido, sed nomen grande; Chamæleontem qui audierit haud ante gnarus jam timebit aliquid amplius cum leone, illa jejuna semper & indefessa pellicula vivit, oscitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibus.* Scaliger exerc. 229. art. 2. Manucodiatam avem atque Ca- Aër an nutriat.

nem levem aëre solo aut vapore vivere admittit. Argenterius ipse comm. 2. in primum Aphor. quibusdam hominibus solum aërem sufficere ad vitam dixit, *Tunc*, inquit, *sub aëre vivitur qui simplex non est, sed ex aliis elementis compositus & propterea non ineptus ad leviſsimam nutritionem.* Quod ipsum videtur quoque probabile Rondeletio primo de piscib. cap. 13. Verum enim vero licet his similibusque argumentis satis confirmati opinio illa videatur, attamen si ad libellam veritatis expendatur, parum eam tutis firmisque adminiculis innixam observabimus. Quod enim spectat ad Hippocratem & Galenum, qui aëre nutriri spiritus asserere visi sunt, eos metaphoricè ac impropriè locutos pronuntiandum est, sic ut alimenti nomine usi sint ad significandum quodcunque adjumentum quod ex inspirato aëre spiritibus accedit. Et certe Hippoc. lib. de diæt. distinctionem affert inter verum & improprie dictum alimentum. *Alimentum*, inquit, *non alimentum, si alere non potest, nomine alimentum, re autem non: opus alimentum nomen autem non.* Quem locum exponens Fortun. Licetus lib. 2. de his qui diu vivunt sine alimento, ait duo esse alimenti nomine donata: alterum est alimentum nomine tantum, non etiam re ac opere; alterum vero est alimentum non solo nomine, sed re atque opere. Primi generis alimentum est alimentum æquivocè dictum quod nutrire non potest; secundi vero generis est propriè dictum alimentum quod verè nutrit. De priori illo aër inspiratus dicitur, quia conservat viventis substantiam temperando æstum caloris nativi, atque adeo prohibendo ne humidum nostri corporis celeriter absumatur: hoc autem dum præstat, quis

Aër non nutrit.

aërem propriè nutrire dicat ? nemo sanè, sed æquivocè. Idcirco eodem libro subjunxit Hipp. *Pulmonem contrarium corpori alimentum trahere, reliqua vero membra idem alimentum. Omne enim alimentum*, ait Gourmelanus in comment. *calefacit augetque caloris nativi substantiam, aër autem omnino refrigerat.* Deinde omne alimentum coquendo crassescit, aër vero quo magis elaboratur eo magis attenuatur. Non est ergo aër, vel Hippocr. teste, verum propriumque nutrimentum, sed improprium & metaphoricum, quale chylus dicitur esse ventriculo, serum sanguinis renibus. Simili explicatione satisfieri potest auctoritati Theophrasti scribentis aëre plantas nutriri, id est juvari: aëris enim beneficio attenuati liquores & succi terræ per fibras plantarum tenuissimas facillimè disseminantur atque derivantur. Quod ergo aëris tenuitas pro vehiculo alimenti existat, dicitur à Theophrasto aër plantarum esse alimentum. Porro miror quomodo Olympiodorus dixerit Aristotelem vidisse virum solo aëre victitantem, cum nullibi apud Aristotelem verba illa extent: imo vero cum ipse Aristot. lib. de sensu & sensili, cap. 5. expressis verbis contrariam opinionem secutus, sit, contendens adversus Pythagoreos nulla animalia solis odoribus nutriri. Sed si ipse est Olympiod. cujus meminit Photius in biblioth. non valde mirum est si hoc Aristoteli affinxerit, cum dicat Photius ejus hominis *orationem indignam esse quæ historiæ annumeretur*, Figmenta Platonicorum & Plinianæ de Astomis fabulæ nec fidem nec auctoritatem merentur. Commemorat vero Jacob. Dalechampius comment. in

Hipp. explicatus.

Theophrasto respondetur.

Plin. cap. trigesim. tert. libri octavi, post Joseph. Scaligerum & Gesnerum, Chamæleontem locustis, formicis, muscis, aliisque insectis vesci, quæ lingua sua corripiat, retineat, & ad se adducat. Quod ipsum compertum habemus de Cane levi & Manucodiata ave, de cujus victu agit Ulyss. Aldroand. Ornith. lib. duodecimo, cap. vigesimo primo. Supereſt ut Rondeletio & Argenterio satisfaciamus, asserentibus aërem nutrire quod simplex non sit sed mixtum corpus. Verum aut aërem concipiunt sub natura elementi puri, aut quatenus à nobis quotidie hauritur & inspiratur. Si primo modo, nunquam diffitebuntur aërem esse corpus simplex, proindeque nutritioni ineptum: Si secundo modo sumpserunt, tum distinguant necesse est inter corpus mistum & inter corpus impurum: mistum enim corpus dicitur quod ex pluribus constituitur secundum minimas partes inter se ita confusis, ut nullius earum natura integra sensibusque conspicua servetur, sed coëant omnes in unum compositum novæ speciei ac diversæ ab elementis simplicibus ex quibus compinguntur. Impurum verò corpus vocatur, cui additur aliud corpus diversæ naturæ; à quo alteratur quidem ac in sua puritate labefactatur, sed non secundum naturam mutatur. Jam vero aëri, quem haurimus, vapores quidam admiscentur qui ejus puritatem labefactant, sed ejus naturam minimè commutant: non faciunt enim sua admistione, ut naturam aëris exuat aër, quod facere tamen deberent si novum corpus mistum constituerent. Igitur aër impurum corpus dici quidem potest, quia vaporum admistione purus ac sincerus non permanet, qualis debet esse sua natu-

Chamæleon vescitur muscis.

An aër sit mistum corpus.

Mistum & impurum differunt.

ra : ſed non poteſt dici miſtum corpus , quod ex illa admiſtione uovam corporis ſpeciem non conſtituat. Ex his ſequitur falſam eſſe Argenterii aſſertionem , indeque eolligitur aërem ex cenſu alimentorum prorſus eſſe eliminandum.

Quod dictum de igne & aëre, id transferendum ad aquam & terram : In eis tamen major videtur difficultas cõſtitui, quod hæc corpora non ſint ad ſenſum ita ſimplicia & homogenea atque ſunt ignis & aër. Et aqua quidem graviſſimos habet ſui fautores , rationeſque ſibi miniſtrantes nec jejunas nec leves , quas tamen in caput de potu aquæ rejicimus , ubi commodiſſimè inquiretur num aqua nutriat , aut quem uſum homini epota adferat. Supereſt ergo ut examinemus ũtrum aliquod alimentum ex terra depromi queat. Non hic deſunt graviſſimorum virorum auctoritates terram animalibus in alimoniam cedere aſſerentium. Ac primo quidem Ariſtot. lib. 8. de hiſt. anim. cap. 5. lupos ait eſurientes certam terram devorare. Scriptum eſt 3. Geneſeos inter maledicta ſerpentis, *Quod ſuper pectus graderetur & terram comederet cunctis diebus vitæ ſuæ*; quo fit ut tota hyeme ſerpentes in latibulis degant ſola terra victitantes. Idem Ariſt. lib. eodem cap. 26. obſervat *elephantes ægrotare ſi comederint terram* , niſi ea frequenter utantur , tum enim nihil ſentiunt mali. Addit inſuper lapides etiam eos interdum devorare. Nemeſius Epiſcopus & Philoſophus magni nominis, lib. de natura hominis cap. 1. notat Galeritas, columbas quoque & perdices terram edere: κόρυδοι μὲν γὰρ inquit, καὶ πτέρδικες πολλάκις καὶ πέρδικες τῆς γῆς σιτῶνται. Quid plura? Scalig. exer-

Terra an uutriat.

Quæ animalia terram comedant.

cit. 182. art. 1. in terra degere, & è terra vivere vult Bufones; Cardan. lib. 7. de rerum variet. cap. 27. multa animalia cœnum edere ait, alia vero lapides ut Indicus Lacertus & vitulus marinus: at nullum animal tot lapides devorare addit ac Lacertum Indicum, in cujus ventriculo maxima copia arenæ & lapillorum inveniri solet. Nicolaus Monardus apud Clusium exoticorum lib. 10. cap. 37. Armadillum memorat (quem Brasiliani Tatou vocant) animal porcelli magnitudine sub terra talpæ ad instar degens & è terra vesci creditum, quod foris nihil edere conspiciatur. Omitto Strutiochamelum, Mures parios, pisces fossiles, inclusas imis saxis ranas, aliaque subterranea animalia, quæ terra pro alimento uti perhibentur. Subjungo unam aut alteram rationem quæ terram nutrire posse confirmat. Prima ex Cardano depromitur loco citato in hunc ferme modum: Illud omne nutrire potest quod humido pingui constat, atqui omne mistum seu terra sit, seu lapis, humido pingui præditum est, ergo & terra & lapis nutrire potest. Altera ratio Plutarchum habet auctorem Opusculo de capienda ex hostibus utilitate; quo loco scribit animalium ea quæ validissimo sunt ventriculo & sanitate firmissima, lapidibus & testis ali posse, propter spirituum vehementiam & calorem. Tertia ratio omnium firmissima apparet cum ex familiaritate terrę cum animalibus desumpta sit, sic vero se habet: Iisdem rebus nutriuntur animalia quibus constant, atqui animalia multa terra constant, cum plurima sponte è terra nascantur, neque solum imperfecta sed perfecta etiam: imo si Avicennæ, Pomponatio, aliisque philosophis credere licet, homo ipse. Ergo &

Probatur terram alere.

homo & animalia tam perfecta quam imperfecta terra nutriri possunt. Nonne Galen. 1. de Sympt. causis cap. 7. & Alex. Aphrodis. Probl. 73. lib. 2. mulieres gravidas interdum cimoliam terram, nonnumquam testas vel extinctos carbones appetere monuerunt? Hippoc. 2. Prorhet. decolores ad longum tempus ait capite dolore, lapides ac terram comedere, & hæmorrhoidibus tentati. Imo vero lib. de superfœtatione subdit, ex capite nati infantis se deprehensurũ num mater dùm gravida esset terram esitaverit. Ut ut se habeant tantorum virorum auctoritates, nunquam tamen apud me impetrabunt, ut terram edulium esse homi- num concedam. Quod ad Arist. attinet lupos terra vescentes introducentem, suam ipse non protulit, sed alienam sententiam; deinde ut observat Scalig. comm. in eum locum, notant rustici lupum famelicum non terra vesci ut alatur, sed ut equum aggressurus pondere suo aggravet atque prosternat, deinde terrã removere ac præda expleri. Quæ sententia est etiam Alberti Magni lib. 7. de animal. cap. 5. Sed cum Arist. dicat lupos non quamvis terram vorare, sed πνὰ γλῶ certã terram, suspicio est eos per famem a terram quamdam viscosam, glutinosam & argillosam recurrere, qua non pro alimento sed pro medicamento utantur: ejuscemodi enim terra corrugatum præ fame & exasperatum ventriculum lenire optimè potest, sicque ad tempus famis molestiam temperare, ut eleganter annotavit Fortun. Licetus lib. 2. de iis qui sine cibo vivunt cap. 103. Serpentes autem qui 3. Genes. dicuntur terram comedere, ad dæmones transferuntur qui homines è limo terræ formatos perpetuo appetunt, ut inferno devorandos præbeant: Maledictio, inquam, illa non ad ve-

Respõdetur prædictis objectionibus.

Cur lupi terrã edant.

Serpentes terra non aluntur.

rum ſerpentem, ſed ad diabolum referenda eſt, quemadmodum ſentiunt D. Auguſt. lib. 11. de Geneſi ad litter. cap. 36. Rupertus lib. 9. de Trinitate cap. 18. & D. Gregorius comm. in Pſal. 101. Verum ut dem hoc ad ſerpentes & colubros pertinere quibus apud Eſaiam pulvis pro pane eſſe dicitur, quique apud Micheam lingere perhibentur pulverem; ſi tamen vim verbi Hebraïci expendamus, non erit quod multum miremur. Tribus enim illis ſcripturæ locis vocabulum *Aphar*, poſitum fuit, quo *Humus*, terra limoſa, ſeu lutulenta deſignata eſt quæ in ſe varia inſectorum, plantarumque ſemina continet quod experimento quotidiano innoteſcit. Si enim terram limoſam, hoc eſt terram àqua madidam ac ſubactam aliquo vaſe reponas & exponas aëri, nullis præjectis ſeminibus. intra aliquot dies & herbulas & vermiculos excreviſſe deprehendes. Quid ergo mirum eſt ſi ſerpentes dicantur ea terra veſci cum in ea reperiant vel herbas, vel vermes, vel eorum ſemina ad eſum aptiſſima? Deinde cum formulæ loquendi ſacræ Scripturæ ad hominum captum ut plurimum conformatæ ſint, dictum hic eſt ſerpentes terra veſci, quia multis menſibus in terra ſine cibo vivunt. Vix autem credidiſſent Iſraëlitæ tandiu hoc animal poſſe ſine cibo vivere cum viderent cætera animalia quotidiano cibo uti. Quod tamen abſurdum non viſum eſt Ariſtoteli aliiſque Philoſophis, præſertim cum experientia conſtet pluſquam ſexcentos colubros invicem complicatos & conglobatos media hyeme reperiri in terræ cavernis & educi velut mortuos & inanes: qua forma impoſſibile erat ut aliquo uterentur. Licet autem hæc divini Legiſlatoris menti non repugnent, attamen exiſtimo ſerpentem dictum eſſe veſci terra metonimicus pro eo

quod est vesci iis quæ terra producit, sic enim & eodem capite Adamo præscriptum est secundum 70. interpretum expositionem ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου : ἐν λύπαις φάγῃ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου : *Maledicta terra in operibus tuis, in tristitiis comedes eam cunctis diebus vitæ tuæ.* Nemo non videt dictum Adamo ut comedat terram hoc est ea quæ è terra producuntur, idem igitur putandum dictum fuisse serpenti. Venio ad Elephantem qui lapides interdum devorare fertur & impunè edere terram. Hic primo si Aristoteli Aristotelem opponо, credo neminem mihi fore succensurum nec multum in ejus auctoritate positurum. Qui ergo dixit Aristot lib.8.de hist.animal.cap.26.Elephantem terram comedere, idem eodem lib. cap. 5. dixerat uni lupo hoc evenire solique illi proprium esse. Sed expendamus verba Aristote. Elephas, inquit, ἐδώδιμον γῆν, καταπίνει τοὺς λίθους, edit terram, & saxa devorat. Bene dixit saxa devorare ut ostenderet mandi & coqui non posse in ventriculo, sic pueri devorant nucleos ceraſorum & prunorum; nonnulli aurum quoque sed nec coquunt nec conficiunt. Edit autem terram à qua redditur invalidus si ejus esum intermiserit, si non intermiserit nullo nocumento afficitur. His verbis nemo non videt terram edi ab Elephanto non in cibum, nullus enim cibus dum intromittitur nocet, sed in medicamentum. Obnoxius est Elephas flatuosis ægritudinibus, urinæ suppressioni, & alvi adstrictioni: his domandis malis quidni utatur eo terræ & lapidum genere qui incidendi, detergendi, attenuandique facultate præditi sunt? Idcirco dixit Scalig. in eum locum, *Elephanti*, inquit, *fiunt alvini intercepta etiam urina. Terræ assatione præveniunt morbũ hunc.* Ut enim instinctu naturali norunt animantes

Elephas cur terram edat.

Aristoteles explicatus.

brutæ ſuos morbos ita ſua noverunt remedia. Nemo ergo curioſiùs ſciſcitetur quam terram Elephanti comedant & à quo inſtincti ſint, id enim perinde eſſet, ac ſi quis quæreret cur natura ſit natura, cur piſces natent, volent aviculæ, quadrupedes incedant. Quod ægrotanti Elephanto eſt terra, id perdicibus, gallinis, columbis aliiſque pulveratricibus avibus ſunt arenæ, lateres & nitrum, iis enim rebus aves illæ delectantur non ut alimentis, ſed ut condimentis. Idcirco monet Aldroand. Ornithol. lib. 15. cap. primo art. de paſtoris Columbarum officio, ſalſa tam avide appetere Columbas, ut hoſpitia non commutent ſi argillam parietum ſale condiveris. Videas itaque eas aves nitroſum pulverem comedentes, qui rimis & foraminibus parietum adhæreſcit; non ad nutritionem, ſed ad deterſionem eorum quæ nauſeam eis movere poſſunt. Ut autem demonſtrem ejuſcemodi arenulas in ſuccum alimentarium non converti, ſed integras nonnunquam per totum corpus avium illarum deferri, placet referre hiſtoriam ex Jul. Cæſar. Scalig. comment. in lib. primum Ariſtot. de plantis pag. 28. *Perdices*, inquit, *in ea parte Vaſconiæ cujus ager ſabuloſus eſt eſitavi, offenſi ſunt dentes inter mandendum, lapillorum duritta, primum ibi cum miſero coquo putata eſt ratio ejus operæ non ſine jurgio. Ille negare, Atque ut innocentiam ſecuriorem fecerat ſui conſcia ſedulitas, popoſcit alam ac momordit. Illico tantumdem cauſatus ſectam intus oſtendit lucidiſſimis arenæ grumulis differtam, poſtridie narravi ordine quaſi miraculum amicis. Quos inter Regulus quidam aucupii ſtudioſus, Quid mirum inquit ſi in ſabuletis victitans avis ſui cibi refert primordia? ubi factæ ſementes ſunt, inops pabuli alio ſe confert Perdix.*

Aves arenas edunt.

Hiſtoria notanda.

Proinde ſues ſecuta ſub ſub eribus aut illicibus, glandis, aut Acyli micas quæ ex illorum cadunt ore, ſabulo obductas vorat Quis dubitabit amplius arenulas illas non confici ac diſſipari in ventriculo illarum avium? Profecto ſi dandum eſt aliquid noſtris conjecturis, crediderim terram, ſabulum, arenam, lateritiumque pulverem & alia ejuſcemodi appeti per famem & devorati à prædictis avibus ad refrigerium caloris nativi: cum enim calor ventriculi earum urgente fame vehementer æſtuet, adeo ut colliquationem penè inferat, ad ejuſcemodi corpora terrea ut pote admodum frigida & difficulter incaleſcentia refugiunt, quo fervor ille ventris infringatur & aliquo pacto contemperetur, non ut eo veluti cibo recreetur ac foveatur.

Ab his avibus pergo ad bufonem, & lacertum indicum, cujus ventriculua lapidibus & arenulis turgeſcere narratur. Ac bufo quidem non magis terra nutritur quam ſerpens, certè cum araneis, & vermibus inſidiari ſæpe deprehecdi: hyeme cum vix appareant corpuſque habeant totum emacitatum, neſcio quem ſuccum alimentarium è terra depromant, eos potius ſine cibo degere tunc temporis concedendum videtur, cum naturam habeant ſeu temperamentum à ſerpentibus non admodum diſſimile. Ridiculum autem eſt putare lacertum indicum ali terra, quod ventriculum lapillis refertum obtineat: idem enim erit dicendum de homine in cujus membris omnibus quotidie lapillos & calculos videmus ſuccreſcere quemadmodum ex multis auctoribus collegerunt Scheckius in ſuis obſervationibus & Donat. Marcellus lib. de Medica hiſtoria. Quod vero convincit lapillos eos non nutrire, illud eſt, quod ii quotidie

Bufo edit vermes.

non atterantur, coquantur, dissipent, minuantur, sed potius augeantur ac multiplicentur. De Tatou animali brasiliano, quod nihil edere creditur præter terram, mera fabula est, nam Gesnerus appendice quadrupedum vivipar. hoc animal in nostram Galliam vivum allatum fuisse prodidit, ubi seminibus & fructibus vesci visum sit: ex quo certè eorum hominum sortem deploro qui non nisi alienis oculis vident, aliorumque relationibus nimium fidunt. Strutiochamelum ferrum consumere jam nulli credunt, nisi qui nondum ære lavantur. Mures, pisces fossiles & inclusæ saxis ranulæ quia sine cibo vivunt, idcirco terra vesci creduntur, sed ex dictis quam futilis illa sit ratiocinatio, satis intelligitur. Diluamus modo Cardani syllogismum adstruentis terram & omne mistum humido pingui constare, proindeque nutriendi potestatem possidere. Imprimis falsum est omne mistum humido pingui & aëreo præditum esse: docet enim Aristot. duplex esse humidum: aliud pingue & aëreum, aliud vero aqueum, & aërium quidem humidum nutrire potest, aqueum vero nequaquam, quia est vitæ principiis omnino adversum. Sic ut ergo corpora mista naturam suorum principiorum retinent, ita alia sunt humida aërea & pinguia, alia humida aquea; ex quo colligitur non omnia mista humido pingui constare, cum aliqua humido aqueo prædita sint. Ac certe inter ea quæ humido aqueo constant, habentur lapides, arenulæ, calculi, quorum materia immediata, si philosophi audiantur, est siccum terreum cum humido aqueo commixtum, qua occasione lapides ex alimentorum censu expungentur. Quamvis autem daremus terram hu-

Omne mistum non constat humido pingui

mido pingui & aëreo constare, nondum tamen obtineret Cardanus eam nutritioni aptam esse: non enim omne humidum pingue nutrit. Omne quidem quod nutrit humido pingui abundat, sed quicquid humidum pingue habet, protinus nutriendi facultatem non obtinet. Venena enim omnia & medicamenta, pleraque etiam metalla humido pingui abundant, & tamen non nutriunt. Quid ita? Quia nonnulla illorum tam pravis vigent qualitatib⁹ ut calorem nostrũ dissipent ac obruant; Nonnulla humido pingui adeo exiguo, aut tam tenaciter confuso, cum sicco terreno prædita sint, ut non nisi ab ingenti & vehementi calore fundi, liquari, ac separari valeant. Talis autem non est calor noster natiuus, imo potius blandus est ac mitis, non est ergo mirum si ea corpora succum alimentarium nobis suppeditare non possint. Concludo ergo contra Cardanum lapides & arenulas humido pingui non abundare, vel certe tam exiguo & tam tenaciter cum sicco terreo fixo, ut calore nostro miti & benigno coqui non valeant, separari, atteri, comminui & in substantiam nostram converti. Quod attinet ad Plurarchum asserentem nonnulla animalia ali testis & lapidibus ob ingentem eorum calorem: hoc doctrinæ gratia aut veritatis ergo non protulit, sed per quandam similitudinem à qua diversum aliud deduceret ac probaret: Quem admodũ inquit, qui valido sunt ventriculo serpentibus ac lapidibus ingestis non offenduntur, qui autem sunt debili, pane & vino læduntur: sic stulti corumpunt amicitias, sapientes vero etiã simultatibus proficiunt Ex his nemo colligat velle Plutarchum lapides alere, sed quosdam homines tam vivido calore nativo esse, ut quævis edulia conficiant & quævis excrementa &

Pingue mistum omne nõ alit.

Plutarchi locus exponitur.

corpore excludant nullo inde accepto detrimento. Restat ultima ratio, qua velut Achille fortissimo ac validissimo utuntur adversarii. Eadem, inquiunt, generationis & nutritionis est materia, iisdem ergo nutrientur animalia quibus constabunt: atqui animalia constant terra, alias numquam animalia sponte è terra producerentur, ergo animalia, saltem ea quæ spontè è terra producuntur, terra nutrientur.

Animalia sponte è terra nascentia.

Equidem negari omnino non potest, quin pleraque insecta ex terra sponte prodeant absque ulla maris & fœminæ conjunctione. Aristoteles, Ælianus, Olympiod. Diod. Siculus, Strabo, Plinius, Mela, Oppianus, Theophrast. Macrob. Jean. Grammaticus inter veteres, Fortunius Licetus lib. de spontaneo viventium ortu; Guillandinus in comment. de Papyro, Baptista Porta lib. de magia, Avicenna, Cardan. Scaliger, VVendelinus lib. de Nilo, Lipsius de stoica Philosophia, Bodinus, Pomponatius, Cæsalpinus inter Neotericos tot exemplis scatent ut de ejus rei veritate nemini dubitare liceat. Sed quod nonnulli velint etiam perfecta animalia atque hominem ipsum eadem ratione produci citra maris & fœminæ congressum, hoc ipsum est quod nec credibile est nec possibile. Vetus tamen ea opinio Platonis & Aristotelis authoritate roborata. Siquidem Plato in Politico narrat Saturni tempore nulla marium fœminarumque extitisse conjugia; quod omnes ex terra reviviscerent, οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβαίσκοντο πάντες. Subdit in Menexemo primum hominem Atticæ regionis potius de terra quam de matre productum, hac conjectura quod non terra mulierem conceptu partuq; imitetur, sed terram mulier. Aristoteles multis in locis præceptoris

Home sponte à terra productus.

ceptoris sententiã amplexꝰ est. *Verisimile est*, inquit libro secundo polit. c. 8. *priscos illos homines, sive ex terra geniti fuerunt, sive ex corruptione aliqua servati, ignaros fuisse & insipientes.* Problemate vero 15. sect. 10. ut rationem reddat animalium quæ sine coitu maris & fœminæ nascuntur, docet magnas mutationes temporum causas esse generationis majorum animalium, parvas vero minutorum. Sed & libro septimo metaphys. cap. 7. vult in iis quæ fiunt natura eadem, & ex semine & absque semine fieri. Denique suam mentem clarius expressit libro tertio de generat. animal. cap. 11. his verbis. *Quamobrem de prima hominum atque quadrupedum generatione, si quando primum Terrigenæ oriebantur, non temerè existimaveris vel ex verme, vel ex ovo oriri, sed minus rationis est ut ex ovo prodierint, nullam enim generationem animalem talem videmus, sed alteram ex verme; scilicet tum sanguineorum, tum exanguium, tum testaceorũ.* Hauserant, ni fallor, Plato & Aristotel. ex Ægyptiorum mominentis eam opinionem; persuaserant siquidem sibi Ægyptii spontaneo ortu cum reliquis animantibus primos homines in Ægypto velut plantas succrevisse: quod observatum habes apud Diod. Sicul. lib. 1. bibl. cap. 1. Theodoretum sermone 5. de natura hominis, Euseb. pręparat. Evangel. lib. 7. cap. 17. Justinum historiarum lib. 2. Justinum Martyrem in Paræneſi, Jacobum Martinum Scotum de prima generat. cap. 17. & apud Ottonem Heurnium Lugdunensem Profess. mihi amicissimum egregio opere de Philosophiæ primordiis cap. 13. Indici. Sed cum opinio illa vetustate ac senio deficeret, eam Arabum scholæ renovarunt & ad nos usq; transmiserunt. Algazeles enim, & Avicenna lib. de diluvio, Albert. Magnus lib. 8. Phys. & 2. Meteor.

Petrus dein Pomponat. in Apologia & in libro de immortal. animæ, Joan. Bodinus comm. in lib. 2. Oppiani de venatione, Joan. Fernel. lib. 1. de abditis rerum cauſis cap. 8. Ceſalpinus lib. 5. diſquiſit. peripatet. cap. 1 Cardanus lib. 9. de ſubtilit. & comm. in lib. Hip. de aëre, locis & aquis, omnes uno ore aſſeruerunt animalia, atq; etiam hominem beneficio cœleſtium corporum ſponte ex terra generari poſſe, ob multas rationes quas Pet. Aponenſis ſeolligit comm. ad probl. Ariſtot. 15. ſect. 10. Picus ipſe Mirandulanus inter 900. concluſiones quas Romæ diſputandas propoſuit, hanc quoq; ex Avicennæ doctrina emiſit, *poßibile eſſe hominem ex putrefactione generari*. Denique VVillelmus quidam Aneponymus Philoſophus non deterioris notæ, induſtria Guillelmi Grataroli ab interitu vindicatus, generationem illam ſpontaneam animalium his verbis explicavit lib. 3. de ſubſtantiis phyſicis. *Corporibus*, inquit, *ſtellarum ſic creatis, quia ignea ſunt naturæ, cœperunt moveri atque ex motu aëra ſibi ſubditum calefacere, quo mediante, aqua eſt calefacta: ex qua per ebullitionẽ ignis diverſa animalium genera ſunt creata: quorum quædam quia plus habuerunt ſuperiorum elementorum aves cœli ſunt, quæ ex levitate ſuperiorũ & inſtrumenti habilitate modo ſunt in aëre, modo ex gravitate inferiorum in terram deſcendũt: quæ vero plus aquæ habuerũt, piſces ſunt, unde in hoc ſolo elemẽto vivere poſſunt. Iſtis effectu ſuperiorũ ſic ex aqua creatis, ubi fuit tenuior aqua ex iſtorũ creatione & ſuperiorum calore eſt deſiccata: apparueruntq; in terra quaſi quædã maculæ in quib⁹ hodie homines & cætera habitant animalia: ſed ſuperficies terræ quæ ex ſuperpoſita aqua erat lutoſa, ex calore bulliens, diverſa animaliũ genera ex ſe creavit: & ſi in aliqua parte dominabatur qualitas ignis, inde bilioſa nata ſũt anima-*

lia ut leo; si terra, melãcholica ut bos: si aqua, phlegmatica ut porci. Ex quodam vero limo in quo elemẽtorum qualitates convenerant, hominis corpus in orientali regione est factum, est enim cæteris regionib⁹ temperatior. Hæc ille ex: quo facilè omnes deprehendunt fuisse Philosophos qui non modo imperfecta animalia, sed perfecta omnia oriri spontè ex terra posse, proindeq; etiam terra ali & nutriri arbitrati sunt. Verum locus hic non postulat ut in impugnanda impia hac opinione diutius immoremur, quam viri ante me doctissimi expurgarunt; Bernardus Mirandulanus in Monomachia, Pererius de principiis physicis; & Licetus opere proprio de spontaneo viventium ortu: is enim destinatus esse videtur ad ostendendum animalia iisdem rebus non nutriri quibus constant. Quamvis enim illud axioma Aristotelicum recto sensu usurpatum à veritate non abhorreat, attamen sic exponi & intelligi potest, ut falsitatis jure merito arguatur. Quis enim nescit hominem quatuor elementis simplicibus, atque etiam ut paulo altius progrediar, materia & forma velut primis principiis constare? & tamen nullus est qui principiis illis prioribus, vel igne, aere aut aqua puris putis elementis nutriri nos dicat. Deinde si perpetuæ veritatis esset axioma, nutriri nos iisdem quibus constamus, verum quoque esset asserere non nutriri nos iis quibus non constamus, sicque falsum esset panem & vinum nos alere, cum pane & vino non constemus; quod tamen veritati & experientiæ repugnat. Præterea si nutriamur quibus constamus, audiamusque Chhmistas nos sulphure, sale & mercurio constare affirmantes; alemur profecto tribus illis; quorum postremus, Mercurius scilicet, in catalogo Venenorum repositus est, sicque Mercurius

An iisdem nutriamur quibus constamus.

eodem reſpectu nobis erit alimentum & venenum, hoc eſt naturam ſimul fovebit, ſimul deſtruet, quod contradictionem prorſus involvit. Senſus ergo hujus axiomatis ejuſcemodi eſt, ut nutriamur proxime iis quibus conſtamus, quaſi quis dicat ſuccum alimentarium proximè in noſtram ſubſtantiam convertendum, habere naturam affinem ac familiarem noſtræ naturæ : aliàs impoſſibile eſſet ut repararet ſubſtantiam noſtram, vireſque noſtras augeret. Idcirco Hip. triplex alimentum conſtituit : nutriens, quaſi nutriens, & nutriturum. Nutriturum alimentum eſt panis, vinum & caro in chylum cõverſa, quæ quia multum remota ſunt à natura noſtra nondum proximam habent nutriendi potentiam : Alimemtum vero quaſi nutriens eſt panis ille, vinum & carnes in ſanguinẽ jam mutatæ, quod enim magis accedant ad noſtrã ſubſtantiam, dicuntur aliměta quaſi nutrientia, hoc eſt habentia vicinã nutriendi poteſtatem. Deniq; alimentum nutriens dicitur cum ſuccus alimentarius ex pane, vino & carne multoties alteratis eductus aſſimilatus fuerit & in corporis ſubſtantiam converſus : tumque alimentum illud ſimile eſt noſtræ ſubſtantiæ qua cõſtamus, ex quo recte poſtea infertur iis quibus conſtamus nos ali ; ejuſdemque eſſe rationis materiam generationis noſtræ atque nutritionis. Demus vero animalia quædam eſſe ſponte è terra naſcientia, quodnam erit eorum alimentum ? an pura terra & elemẽtaris, an quid aliud terræ permiſtum ? E quidẽ quemadmodum ex terra elementari frigida, ſicca, & arida manifeſtum eſt animalia illa non erumpere, ſic certiſſimũ eſt ea terra non ali ; E terra certe animalia illa educuntur, humente, incaleſcente, ſpiritib⁹ ad generandum aptis turgente, rerum quoque ſe-

Triplex alimentum.

minibus variis pruriente : etgo eadem ipſa terra automata illa nutrientur. Ut igitur omnes prædictæ rationes nos non urgent, ſic multum non promovent auctoritates Galeni, Aphrodiſienſis & Hippocratis, aſſerentium quaſdam mulieres gravidas, necnon juvenes quoſdam, terram, calcem, lapides, abſurdaque alia appetere & devorare. Nam aliud eſt aliquid appetere, aliud appetitis juvari; aliud eſt devorare, aliud devoratis nutriri & ali. Appetunt quidem lapides, calcem, terram qui pica laborant, ſed rebus illis non nutriuntur, nec reficiuntur. Quod ſi quis inquirat cur ergo ſi ea non nutriunt tam avidè expetantur, curve devorata & aſſumpta perpetuo non lædant, ſed recreent, delectent, atque ſolentur; Imprimis ſuponendum duco appetitum illum non eſſe naturalem ſed vitioſum ac depravatum, proindeque errare circa ſuum objectum, non minus quam depravati alii ſenſus in ſuis objectis delinquunt. Nonne lingua bilioſis humoribus imbuta, amara omnia dijudicat? nonne icterici flava omnia intuentur? nonne voluntas ipſa depravata vitiis turpitudinibuſque incumbit, & vitiatus intellectus falſis atque abſurdis opiniobus acquieſcit? Appetitus quoque ipſe propter organum, hoc eſt ventriculum pravis ſuccis atque fœculentis humoribus obſeſſum depravatumque, res obſcœnas, abſurdas & inſipidas, pro legitimis, ſapidis, ſucculentiſque eduliis avide expoſcit & affectat: ſicque terra, calx & ſimilia appetuntur ſub ratione boni quamvis re vera bona non ſint niſi erranti atque depravato appetitui. Quod ad alterum attinet, quo petitur cur terra, calx, carbo & ſimilia devorata, cum non dicantur altere, perpetuo non lædant ſed ſæpenumero ſolatium delectationemque afferant; non eſt ſine magna difficul-

Cur abſurda appetantur.

tate, quam tamen paucis verbis conabor explicare. Sequar autem ratiocinationem Capivaccii, Latini Tancredi, & Augenii. Hieron. Capivac. Practicæ lib. 3. cap. 7. dicit discrimen quod quis male affecto ventriculo appetat capones, alius carbones appetat, repetendum esse à causa morborum quæ sit vel minoris vel majoris activitatis. Minoris est activitatis quotiescumque minus recedit à naturali statu, nec tam pertinaciter mali succi adhærent ori ventriculi. Majoris est activitatis dum magis recedit à naturali statu & præterea altius inhærent succi ori ventriculi. Itaque succi quatenus sunt præter naturam in ventriculo, sunt causa appetitus cõtrarii: sed quatenus sunt exiguæ activitatis, sunt causa appetitus contrarii, sed boni: At si succi illi præter naturam sint insignis activitatis, erunt causa appetitus contrarii non boni, id est non alimentatis, sed medicinalis. Ratio est, quia pravus succus potius à medicamento quam ab alimento corrigitur: verbi gratia calx est efficacior ad absumendum materiam impactam quam panis bis coctus: urina etiam magis strenue absumit succum vitiosum quam aqua, nam alimentum magis à corpore paritur quam agat, medicamentum magis agit quam patiatur Latinus Tancredus lib. 3. de fame & siti cap. 4. vestigia Capivaccii premens scribit humorem illum pravium impactum ventriculo, quia alendo còrpori aptus non est, pariter ea expetere quæ inepta sunt nutritioni, sed sunt medicamina magnæ efficacitatis: carbones enim, calx, terra & alia ejuscemodi succum vitiosum destruunt, sunt quippe sicca, & detergentia, idcirco absumunt, corriguntque detestandam materiam. Horatius Augenius tomo primo epistol. medicinal. lib. 3. pag. 427. docet eos qui

rebus illis absurdis non læduntur, uti illis rebus non velut alimentis, sed velut medicamentis morbo oppositis. Ex quibus omnibus tandem colligimus non esse validum argumentum ad probandam è terra nutritionem si ex Hippocr. & Galen. producantur nonnulli qui terram appetant, & comedant: primo enim naturalis non est, sed morbosus & depravatus ille appetitus; deinde comestio illa non est ut alimenti, sed velut medicamenti ut ex clarissimis viris satis dilucide probatum arbitror. Tandem igitur concludo terram elementarem nec animalibus brutis, nec ipsi homini alimentum esse.

Concluditur terram nō alere.

Cæterum ex rebus quæ toto orbe continentur, adstruximus nec accidentia nec simplicia corpora in censu alimentorum esse reponenda: restat igitur ut mista corpora vim nutriendi possideant. At mistorum cum duo sint genera; inanimata & animata, examinandum insuper est utrum mista inanimata, edulia homini esse possint. Ad inanimata autem mista revoco omnia mista imperfecta quæ ὡτπώρα nomine designantur, & perfecta mista quæ metallica sunt & fossilia, ut succi metallares & lapides omnis generis. Porro si probavero perfecta mixra inanimata nutrire hominē non posse, puto quoque & eadem opera me satis probaturum mista imperfecta minime etiam nutritura. Ad hoc autem constituendum nonnulla pro fundamento supponenda sunt, ex quibus deinde certa elicietur conclusio. Primum suppositum petitur ex parte alimenti; quod quidem debet esse primo amicum familiareque corpori alendo, secundo coctile & superabile, tertio humidum, pingue & aëreum, quarto sapidum, quinto ejusdem rationis cum iis quibus corpus alendum constat. Secundum sup-

An mista inanimata nutriant.

1. Fundamentum.

Alimēti conditiones

2. Fundam. positum est à parte corporis alendi ; cujus quidem proprium est ut quo delicatius, præstantiusque existit, eo delicatiori præstantiorique cibo alatur, & quantum fieri potest, maxime simili & conformi. His jactis fundamẽtis, primo nemo ignorat omnia metallica terreaque corpora nullã familiaritatẽ cum corpore humano possidere, sunt enim ea omnia desiccantia atque ut plurimum frigida ; ergo adversantur principiis vitæ quæ in calido & humido consistunt. Secundo loco incoctilia sunt atque insuperabilia à calore nostro nativo ; eorum enim consistentia tam firma est, dura, tenax, & fixa, ut nonnisi vehementissimo igne dissolvi possint. mirum ergo non est si à calore nostro qui mitis & benignus est, coqui & superari non possint. Tertio; tantum abest ut substantiam habeant humidam, pinguem & aëream, ut vice versa siccam & aridam hæc obtineant : Siccitas autem illa terrea, mista & conjuncta ut plurimum est cum pauco humido aqueo sicque nullam alimenti cõditionem retinet ; interdum tamen cum humido quodam viscoso ac tenaci colligata est, cujus gratia alere credi posset; attamen humidum illud adeo tenax est ut benigno calore dissolvi non queat, quia longa diuturnaque coctione partiumque tenuissimarum & benignissimarum firma evaporatione coaluit ; sicut videmus accidere in tophis aut tumorib. scirrhosis, qui rerum calidiorum admotione & applicatione sic interdum obdurescunt & coalescunt, ut nullis malacticis medicamentis, nullis emollientibus resolvi queant: quarto, nullum terreum metallicumque corpus sapidum est, sive per se sumatur, sive assatione, elixatione, frixioneve apparetur. Potest quidem aliquod alimentum verum, per se sumptum nihil aut

Metalla vitæ adversa.

Metalla incoctilia.

Metalla sicca & arida.

Metalla insipida.

etiam malè ſapere, ſed ſi apparatum fuerit aut coctum, gratum jucundumque ſaporem acquirit. Idcirco dedit natura guſtum animalibus animalem, naturalem vero plantis; ut nihil quod ſibi ſaperet, attingerent. Quod dico plantas guſtum naturalem habere nemo turbari debet, nam ſi duas plantas diverſæ naturæ aliquo loco poſueris, ambæ nihil attrahent niſi quod illis ſapidum eſt, ubi quædam earum nihil quod ſapiat invenerit, tum nihil ſuget amplius, nutrieturque ad tempus ſuo ſucco, donec tandem tabeſcat & exareſcat. Id obſervantur in alliis & violis, quorum illa violarum vicinia gravius fœtent, hæ aliorum præſentia ſuavius redolent. Unde hoc? quia violæ & allia ſibi ſapidum & conveniens alimentum alliciendo, defœcant & repurgant alimentum vicini ſui. Nemo autem ignorat quo quid alitur puriùs eo fœlicius valere, & actiones ſuas edere: hinc eſt quod allia quia purius aluntur, melius valeant, hoc eſt gravius fœteant ad quod deſtinata ſunt: violæ vero ſuavius oleant, quæ eſt earum naturalis diſpoſitio. Quæris autem qua ratione vicinæ hæ plantæ alimentum ſibi purius reddant; reſpondeo quia minus excrementoſum faciunt. Eo in loco ſi ſolæ violæ aut allia ſuccreſcerent, traherent quidem ſuccum ſibi convenientem & ſapidum, ſed fieri non poſſet quin ſuccus ille ſecum raperet aliquid minus amicum ac familiare violis aut alliis: At ubi duæ illæ plantæ eodem loco creſcunt earumque ſingulæ conveniens alimentum trahunt, quia naturæ contrariæ ſunt, contrarium idcirco alimentum trahentes, faciunt ideo ut alimentum vicinæ minus alieni ſucci & excrementitii retineat, quo autem excrementoſum minus eſt alimentum, continuo purius, va-

Datus guſtus in plantis.

Cur violæ allii vicinia ſuauiores.

lidius, jucundiusque evadit, unde vigor, & salubritas. Postremo metallica ejusdem rationis non sunt cum iis quibus corpus constat, nec proximo genere conveniunt, quod tamen est necessarium: propterea quod nutrimentum oporteat converti in corporis nutriendi substantiam. Conveniunt quidem metalla & hominis corpus genere remoto, quia sunt corpora perfectè mixta, at differunt proximo, quia metalla sunt mixta inanimata, corpus hominis mixtum est animarum. Scio Cardani & aliorum quorumdam eam fuisse sententiam, ut metalla crederent animata: sed quod videam eos ob omnibus deseri philosophis & experientiam communem reclamare; propterea in ea oppugnanda sententia minime immorari necesse est. Urget magis quæ ex dictis educitur ratiocinatio: siquidem verum est ea tantum esse alimenta, quæ proximo genere conveniunt, alimenta oportet omnia animata esse, nihil enim nutritur quod animatum non sit: atqui ut datur hominem ali brutis, bruta plantis quæ animatæ sunt, sic negari non potest plantas ali succo terræ qui minime animatus est: non ergo perpetuæ veritatis est axioma, alimentum & alitum proximo genere debere convenire, cum succus terræ inanimatus non conveniat cum plantis quæ animatæ sunt. Huic difficultati enodandæ confugiendum est ad suppositum nostrum secundum, quo adstruximus, ea præstantius ac nobilius esse alimentum quo id quod nutritur excellentius nobiliusque est. Ab hac suppositione habemus primo terrea corpora & metallica, alimenta non esse hominis; cum homo nobilissimus sit omnium viventium, metalla inferiorem gradum obtineant quam plantæ & brutæ animantes. Secundo colligitur brutas ani-

Metalla ut conveniunt cum homine.

Objectio gravis.

Solutio.

mantes convenientius esse nutrimentum hominis quam plantas, quia plantæ inferiores sunt animantibus brutis. Tertio, constat inde ex animantibus brutis eas optimum esse cibum hominis quæ magis homini temperamento affines sunt & conformes. Sic *suillæ caro* teste Galen. lib. 3. de aliment. *omnium ciborum potentissime alit*, quod carnis humanæ similitudinem maximam possideat. *Suillæ carnis*, inquit Galen. loco citato cap. 1. *similitudinem cum humana ex eo poteris intelligere, quod quidam carnes humanas pro suillis, sine ulla in gustu vel olfactu suspicione comederunt, id enim ab improbis hospitibus & aliis quibusdam factum fuisse jam compertum est.* Quarto: inde quoque deducimus ex plantarum partibus eas magis hominem nutrire quæ magis excoctæ fuerunt, sic fructus magis nutriunt quam radices, quia secundam quamdam coctionem adeptæ sunt: semina & grana adhuc magis quam fructus nutriunt, quia tertia quadam coctione sunt ematurata. Denique quemadmodum ex ea suppositione colligimus proprium convenienſque alimentum hominis esse brutas animantes ac præterea plantas quæ animatæ sunt & conveniunt cum eo in genere proximo viventium quorum nutritio propria est: deinde vero brutarum animantium nutrimentum proximum esse plantas: sic fatemur succum terræ alimoniam esse propriam plantarum. Sed succorum terræ duo sunt genera: alii enim sunt fœcundi, humentes, spiritibus turgidi, rerum seminibus referti, atque ut ita dicam in proxima potentia ut sint animati: alii vero sunt steriles, aridi, jejuni, rigentes, ac ut ita dicam emortui. His non aluntur plantæ, quia potentiam nullam habent ad vitam, illis maxime delectantur atque

Nota.

Terra duplex.

reficiuntur, quod conformitatem maximam seu affinitatem cum plantis habeant, sintque in proxima potentia ad vitam. Quod confirmatur ex principe Philosophorum Aristot. lib. 2. de anima text. 46. Scribit enim eo loci. *Quoniam nihil alitur quod vitæ particeps non sit & animatum, idcirco alimentum dicitur ad animatum esse & non ex accidenti:* id est, *quia corpus alendum tale est per vitam & animã, ideo alimentum habitudinem & relationem habet ad corpus illud quatenus animatum est & vivum, non quatenus est corpus; ergo relatio illa alimenti, cum sit per se non per accidens, erit secundum esse, non secundum dici: quod si ita est, omne alimentum erit animatæ rei vel pars vel fructus vel id simile, eoque maxime quod tale nutrimentum materiam obtineat aptam induere immediate formam & animam ejus quod alitur, in cujus substantiam commutari ejusque formæ subjici per nutritionem ipsum oporteat,* sic enim Aristotelem explicavit Fortun. Licetus cap. 10. lib. 2. laudati operis. Posset hic examinari gravis difficultas *de auro potabili* Chymistarum, quo sustentari vita ad multos dies creditur, sed nolim obvia quæque quasi ex occasione arripere. Legatur Thomas Erastus dispositione de auro potabili, Licetus libro quarto prædicti operis capite quinto, Dessennius adversus Georg. Fedronem & alii quos brevitatis causa omitto. Concludo corpora mista inanimata, sive perfecta sint sive imperfecta homini nullatenus esse posse alimenta, tum propter rationes à me adductas, tum propter multas alias quas attulerunt licetus libro citato capite tertio, & Hieronymus Dandinus, in libro secundo de auima comment. 53. digressione 75.

Aristotelis expositus locus.

Definivimus tandem sola mista animata ho-

mini edulia esse : jam ergo facilis erit alimenti distributio & divisio ut ordine de unoquoque edulio disputetur. Alimentum igitur hominis, vel à plantis, vel ab animalibus desumitur : A plantis, herbis, fruticibus, arboribus, quæ vel totæ vel secundum quasdam partes in cibum veniunt. Animalia sunt terrestria, volatilia, aut aquatilia, quæ etiam secundum se tota, aut secundum quasdam partes suas aut secundum excrementa in edulium assumuntur.

Porro ut ab herbis exordiamur, aliæ sunt fruges, aliæ legumina, aliæ hortenses. Ad fruges pertinet triticum ex quo Panis componitur ; de quo cum Salernitanis hoc capite nobis est agendum. Cerealium enim seu frugum alimentum penes panem maximè attenditur, licet alia quoque ratione fruges mandentur. Nam & frumentum, & hordeum, & oriza, & milium, interdum cum aqua coquuntur, interdum cum lacte, imo farina ex illis frugibus aliquando coquitur in pulticulam, sed commodior earum præparatio & utilior est in Panem.

Triticum vero cum dico, intelligo excellentissimum illud reginæ naturæ templum, atque habitaculum vegetabile balsamumque pretiosum, quod ab ignis figura pyramidali aut pari cum eo utilitate πυρὸς græcis denominatur. Ejus autem nomine generaliter *frumentum significatur quod ex spicis tritum ac trituratione repurgatum est*, ex Diodon. in histor. frumentum cap. primo. In jure etiam civili triticulum videtur quam sæpissimè pro toto frumenti genere usurpatum l. triticum. ff. de verborum oblig. ubi Accursius generale nomen esse dicit omnium quæ in area teruntur, quod cõfirmat Stephan. Forcatulus tractatu de alimentis

Tritici laus.

Significatio.

Divisio seu species.

c. 6. Est autem Triticum apud Colum. lib. 2. c. 6. trium generum. Primum genus durum solidumque atque rutilo colore non solum extrinsecus, sed interius etiam splendens *Robus* appellatur, põdere & nitore præstans. Alterum mollius est, lenius, interiori medulla laxius, candidumque, quod veteres *Siliginem* vocaverunt. Tertium genus τρέμηνος πυρὸς ἢ σπανίας dicitur Latinis *trimestre triticum ac setanium*, Gallis *Martium*, quod Martio mense seratur. Ex omnibus vero laudatissimum habetur, cui prædensa confertaque est undique substãtia; sic ut dentibus vix queat confringi, colore autem subflavo est: observant tamen nostri Pistores ex candido tritico panem lautiorem fieri quam ex rufo, sed leviorem & qui minus alat. Dioscorides triticum laudat recens, perfectè maturum & colore luteum, deinde trimestre, è cujus farina paratum panem leviorem cibum præbere & qui facile in membra digeratur, asserit lib. 2. cap. 78. Porro quod Columella *Trimestre* vocat triticum, id Plinius *trimenon*, Pollux ἐπίτιλος, Cicer. *Hornotinum*, Diocorides τεμηνιαῖον καὶ σπόριον, appellavit; quæ vox trimestre quoque significat. σῖτες enim (ut notat Cornarius emblem. 74. in lib. 2. Dioscorid.) designat ὁ πῷ δὲ πῷ ἔτει. Dores autem σῖτες dicunt; unde σπάνιος πυρὸς, quod apud Hippocratem Galenus exponit in glossis, τὸν ἐκ τῆ ἐνιαυσιαίου ἔτους, τοῦτ ἔστι τὸν νῦν τὸ ἔαρ ἐσπαρμένον. Adeout *setanium* triticum *hornum* dicit queat, cum Vere seminatum, æstate metatur. Matheolus comment. in cap. 78. lib. 1. Dioscorid. triticum optimum censet quod est *fructu contumax, densum, grave, colore aureum, lucidum, lave, trium mensium, maturum, mundum pinguique terra ortũ*. Improbatur fractu facile, rarum intus, subinane & laxum. Si quis de colore

quærat, flavum magis laudatur, cum ab eo triticum Græcis πυρὸς dicatur, quasi πυῤῥὸς & Latinis *Robus* ab eodem colore flavo quem veteres *Rubeum* prima syllaba producta & *Robeum* appellabant, quemadmodum ex Servio probat Dalechamp. libro quarto histor. plant. cap. 1. Licet autem tres solum tritici differentias attulerimus, plures tamen existunt aliæ, seu ex loco, seu ex viribus, seu ex forma, seu ex aliis circumstantiis depromptę; quarum meminerunt post Theophastum Matheol. & Dalechampius locis citatis.

Tritici partes.

Cæterum tritici integri partes tres potissimum: *arista*, *gluma*, & *granum*. *Arista*, seu *spica*, velut acus tenuis eminet è gluma apicis instar, dicta *arista* quod prima arescat, & à spe vocata *Spica*. *Gluma* folliculus est grani à glubendo quod eo folliculo deglubitur granum, quod propriè triticum est. Tritum & comminutum triticum *farina confusanea* dicitur; cujus partes tenuiores ac puriores generali nomine *farina creta* vocantur, crassiores ac impuriores *Furfur*. In priore parte, quod purissimum, mollissimum, tenuissimum & ab omnibus furfuribus exactissimè repurgatum, *Flos* & *Siligo*, translato à candidiore tritico nomine nuncupatur, Græcis σιλίγνις καὶ ἄλευρον λεπτὸν; quod autem nec omnino purum ac tenue nec penitus crassum ac impurum residet, *Similago* & *Simila*, vulgo Græcis σεμίδαλις vocatur, quæ tenuis est quędam farinæ pars siligine seu flore impurior, cum ex ea non omnes excussi sint furfures sed crassiores tantum repurgati. Uno verbo medium quoddam genus videtur esse inter florem & farinam confusaneam.

Farinæ partes

Jam autem *Furfures* seu crassiores farinæ par-

tes ſunt vel reliquiæ floris ſeu ſiliginis excuſſæ, *Pollen* Corn. Celſo dictæ, vel reliquiæ Similaginis, quas priſci *Canicas*, Græci πίτυρα, Palladius *creturam*, plerique *utriculos & exta tritici* nominant, ſicuti relatum eſt à Dodonæo in hiſtoria frumentorum.

Panis ethymologia.

Hæc fuerunt neceſſario pręmittenda ad panis optimi notas ac differentias conſtituendas, quæ ex genere tritici deſumuntur. *Panem* qui dicit, dicit lautiſſimam aquæ, fermenti & farinæ mixturam, ſuaviſſimumque hominum edulium, qui quia uno gentium conſenſu in uſum & eſum admittitur ἀπὸ τῶν παντὸς nominatus eſt: *Panis*, inquit Iſidorus libro vigeſimo Ethym. *dictus, quod cum omni cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat.* Becmanus appellatum vult quod *inſtar omnis alimenti & maximè neceſſarii exiſtat.* Nonnulli ob *alimenti copiam* quam præbet ſic vocatum crediderunt apud Athen. libro tertio Deiphoſ. Nam Meſſapii καὶ τὴν πλησμονὴν πανίαν vocabant, καὶ πάνια τὰ πλήσματα: ἀπὸ τῆς πανίας vero deductus πανὸς Panem deſignans & denominans. Græci philoſophi à perfectione, Pani ἄρτου nomen dederunt, eſt enim inter omnes figuras circularis perfectiſſima, & abſolutiſſima, ut ait Aſclepiades apud Athen. libro undecimo. Rem eleganter expoſuit Ariſtophanis Scholiaſtes in Pluto ad ſcenam quintam act. 2. ἄρτοδὲς, inquit, παρὰ τὸ αἴρειν, προσφέρειν ὅθεν καὶ προσάρματα αἱ τροφαὶ διὰ τὸ τῶν σχήματος ἄρτιον, ὃ ἐστὶ τέλειον. οἱ γὰρ ἄρτοι κυκλοτερεῖς εἰσὶν εἰς ὁμοίωσιν τῆς τῶν παντὸς σφαιροειδείας, ᾗ καὶ ἄρτοι λέγονται, οἱονεὶ ἄρτιοι, διὰ τὸ τῶν σχήματος ἄρτιον, ἤγουν τέλειον, quod repetitur & ab Euſtatio in libr. Iliad. 2. & ab auctore magni Ethymologici in voce ἀρτὸς. Quod ergo rotunda figura panis fieret, idcirco dictus

ἄρτος

ἄρτος Græcis & Panis Latinis, πᾶν enim universum seu mundum designat, quem esse rotundum nemo nescit.

Sed his omissis expendamus qui panis omnium laudatissimus existat, quosque usus homini afferre soleat. Differentiæ panis desumuntur vel ex materia è qua paratur, vel ex ejus præparatione. Materia aut pro necessitate est, aut pro condimento. Materia necessaria est *triticum* in farinam comminutum, *fermentum*, *Sal* & *Aqua*. Cum dixerimus quatuor esse in *farina confusaneas* partes, necesse est ut totidem genera panis existant. Ex flore farinæ quæ *Siligo* dicitur, paratur Panis *Siligineus* ac σιλιγνίτης; ex *similagine* quæ post florem purior est farinæ pars, *Similaceus*, seu σεμιδαλίτης conficitur: ex *polline* quæ pars furfuris minus impura & crassa est, *Cibarius*, coquitur, *ater*, *gregarius* ac *sordidus* Græcis ῥύπαρος. Ex *furfure* fit *Furfuraceus*, *Caninaceus*, Pacuivio, Festo *Acerosus* καὶ πυτηρίας. Denique ex *Farina confusanea*, constat Panis *Domesticus*, αὐτόπυρος, συγκομιστός, ἀλευρίτης, ξεπυπυρίτης, πύρινος, καὶ γερύτης, quem nonnulli *Cibarium* vocant. Jam vero ratione *Fermenti* alius cum fermento dictus ζυμίτης & *Fermentatus*; alius sine fermento ἄζυμος vocatus & à Nicandro δάρατος. *A Sale* alter dicitur *Salitus* qui cum sale est, alter *Non salitus* qui sine sale paratur. Ab Aqua nulla panis differentia, licet magnum habeat in pane momentum, nam à laudabili aqua panis lautior, suavior & laudabilior evadit. Sic apud Parisinos cum idem sit genus tritici ex quo Pistores urbis & Pistores pagi Gonetii (qui aliquot duntaxat milliaribus ab urbe distat) panem conficiunt, suavior semper est & salubrior *Gonetia-*

Panis differentiæ.

A farina.

A Fermento.

A Sale.

Ab Aqua.

rus panis quam *Parisinus* non alia ratione quam propter aquas quæ Gonetii meliores sunt & salubriores. Similiter aqua si frigidior fuerit, aut paulo calidior, bonitatem panis imminuere potest, proinde semper cavendum est ut moderatè calida existat, tam in dissolvendo fermento, quam in subagitatione. At vero materia panis condimento apta, varia est, varias idcirco Panis differentias atque species constituens. Nam à Buryro *Butyriatum* panem, à Caseo *Caseatum*, à Croco *Crocatum*, à Saccharo *Saccharatum*, ab ovis *Ovatum* denominant, quas species revocare soleo ad Placentarum genera quibus peculiarem disputationem designamus.

Mistio Panis.

Porro præparatio panis spectatur ante coctionem, in ipsa coctione, & post coctionem. Ante coctionem mistio & subagitatio considerari debent. In mistione fermenti & salis adsit modus quem gustu deprehendes, ex quo *Sapidus* dici potest Panis aut bene mistus, vel Insuavis ac male mistus.

Subagitatio.

Subagitatio nec nimia esse debet, nec pauca, sed moderata, moderata tamen est plurima, plurimum enim subagitari debet panis optimus, à qua præparatione Panis vocari solet bene, vel male subactus aut subagitatus.

Coctio.

Coctio pro ratione loci in quo peragitur Panem denominat. Locus est *Furnus* aut *Focus*, ab illo *Furnarius* panis, ab hoc *Focarius* nomen sumpsit. Prior ille duplex est: *Clibanites* seu *testaceus*, in testis, seu furnis portatilibus; & ἰωνίτης in majori furno coctus. Posterioris multiplex est differentia. Prima, ἐσχαείτης super craticulam tostus: secunda, ἐπαντεφάκης super cineres calidos excoctus: tertia, ἐγκρυφίας seu ἐγκείτης *Subcinericius* qui cineribus obductus coquitur.

Denique poſt coctionem variæ denominationes Pani tribuuntur: Alius enimeſt *Coctus*, alius *Incoctus*: Coctus vel ſemel, vel bis. *Biſcoctus* vocatur διπυρίτης καὶ δίεφθος, cujus duplex eſt differentia. Prior eſt Siligineus ex tritico puriore confectus, poſterior Sordidus & Nauticus ex impuriore. Quidam vero *Recens* eſt aut *vetus*. Recens rurſum, *calidus* ſeu *tepens*, vel *refrigeratus*. Nonnulli quoque dicuntur *magni*, *parvi*, *ſpongioſi*, *ſolidi*, *leves*, *ponderoſi*, & ſic de cæteris. Jam vero cujuſnam ſunt facultatis ſingulæ illæ Panis ſpecies? *Siligineus* puriſſimum corpori tribuit alimentum atque plurimum vireſque auget: cui proximè accedit *Similaceus*; *Cibarius* & *Ater* minus quidem alit, ſed magis per ventrem deſcendit ob admiſtos furfures quibus vis ineſt detergendi. Idcirco memini virum doctiſſimum *Pet. Milon* Archiatrum Henrici Magni Regis Chriſtianiſſimi, in jentaculo atrum ſemper panem aſſumpſiſſe lubricandæ alvo. *Furfuraceus* minimè omnium nutrit, ſed maximè omnium per alvum ſecedit. ὑπόπυρος ſatis optimè quidem nutrit, citoque alvum petit, ſed nutrit minus quàm Siligineus & Similaceus; magis vero quam Ater & furfuraceus; nec tam cito ſecedit quam duo iſti poſtremi; at citius quàm priores duo. *Fermentatus* levior eſt & coctioni diſtributionique aptior quam *azymus*, aut *acrizymus* qui δύσπεπτοι ſunt, ventriculum gravant, venaſque obſtruunt: ſed magis Azymus quam Acrizymus in quo aliquid ineſt fermenti; ſed minus quam oporteat. *Salitus* ſalubrior, jucundior, levior non ſalito qui difficilioris coctionis habetur. Inſalubres autem ſunt omnes qui præter ſalem aut fermentum, caſeum, buty-

Panis facultates.

rum, vel quid ſimile admittunt ; evadunt enim δύσπεπτοι , ventriculo graves , generandiſque obſtructionibus opportuni. *Sapidus* panis inſipido præferendus, maximè cum ex modulo miſtionis ſuavitas illa exurgit. Male *ſubagitatus* panis obſtruit , inflat , onerat. *Clibanites* εὔπεπτος omnium optimus eſt, quod , ut ait Galen. 1. de alim. facult. cap. de tritico *per totum ſeipſum æqualiter coctus ſit.* Quo loco obſervabis ex Mercuriali libro primo var. lect. cap. 12. errare eos qui credunt eum panem in majotibus furnis , Iphitem verò in minoribus coqui ſolitum : ac proinde eum panem magis ſimilem fuiſſe pani noſtro biſcocto , quam noſtro vulgari. Erat enim Clibanus, ut ſcribît Caſſiodorus in pſal. 20. *coquendis panibus ænei vaſculi deducta rotunditas quæ ſub ardentibus flammis ardet intrinſecus :* quem Cato lib. 2. de Rep. cap. 74. teſtum viſus eſt appellare. Quod autem Clibanus major furnus eſſe non poſſit , colligimus ex Ariſtoph. in Acharnenſibus, ubi Dicæopolis legatum irridet, qui bones è clibano integros in convivio appoſitos jactabat , quod tamen à ratione alienum non fuiſſet penitus , ſi furnis noſtris majores fuiſſent Clibani. *Furnarius* panis præcedente paulo deterior eſt, quia in profundo non ſimiliter aſſatur. Toſtus ſuper craticulam , cineres calidos , aut foci pavimentum , pravus ; ut qui inæqualiter ſe habeat , exuſta namque ſuperficie partes intimæ crudæ relinquuntur. *Subcinericius* omnium deterrimus; quod cineres pravitatem illi aliquam aſpergant. *Biſcoctus* vim habet deſiccandi & cum ſiligineus eſt, minus omnium excrementi relinquit. *Recentes calidi* ſiticuloſi ſunt , flatuſque pariunt atque ſuffocationes ;

Recentes frigidi salubriter atque jucundè esitantur: biduani triduanique neque gustui grati sunt, neque utiliter eduntur; quod præ siccitate concoquantur ægrius, minusque nutriant. *Vetus* panis durus & mucidus situmque recipiens, humorem melancholicum generat, alvum adstringit, ægreque conficitur. *Magnus* panis & maximæ molis valde nutrit, quod ignis ejus humidum non excoxerit, gravitatem tamen affert ventriculo & flatus excitat quod æqualiter coctus non sit undecumque. In *parvo* & minori ignis violentia crustam justo majorem undique inducit, proinde sanguinis assati materia est, & siccitatis causa: *Mediocris* itaque *magnitudinis* panis magis laudandus. *Spongiosus & levis, solido & gravi* præstantior; nam & leviteralit, & obstructiones in visceribus minimè creat. Ex his colligimus panem siligineum ex tritico maturo non admodum recenti nec vetusto, solo pingui enato, tineis, pulvere, lolii semine, nigella aut pruina minime vitiato, non imbre madido, aut ex asservatione fœtido confectum, benè pertritum, fermentatum, salitum, coctum, omnium esse ut lautissimum sic saluberrimum. Primo enim non parum interest quo solo triticum provenerit considerare; macrone an pingui, humido ac uliginoso, an sicco ac perflato: nam planè vitia soli secum triticum refert, ex quo redditur aridum nimis aut tenue, vacuum aut pingui nimis humore densatum, cortice furfurisque parte plurima, farinæ exigua constans. Sic ex commentariis decurionum Parisiensum colligimus, quatuor generibus tritici, ut electissimis ac probatissimi uti Parisienses ad Panificium, quæ ex agris qua-

Panis optimus.

Solum tritici considerandum.

tuor urbi vicinis asportata sint; *Belsico*, *Francico*, *Bryæo*, & *Namterreo*, *blé de Beauce*, *de France*, *de Brye*, & *de Namterre*. Secundum observandum, ne tricitum quamvis laudabile statim ex area ad molam mittatur, sed aliquo tempore asservari debet in loco sano minime fœtido aut humenti, sed alto & perflato, ut excrementitius humor exsiccetur. Cum recens ex area molitur, plusculum farinæ reddit sed excrementitiæ; cum diutius asservatur, siccam farinam & modicam exhibet. Ipsum præterea repurgabis rebus inutilibus, ut pulvere, loligine, nigella & aliis quæ vitiosum alimentum generare possunt. Sic mundatum tum demum molæ committitur, sed molarum haud parva sunt discrimina, penes duritiem, soliditatem & colorem. Probantur ex durissima lapidum materia, nam *molliores & teneriores*, ut ait Bruyerinus de re eibaria libro sexto capite secundo, *atteruntur*, *eroduntur*, *semperque relinquunt aliquos calculos versando ac rotando, qui farinæ confusi ac misti gratiam & salubritatem panificio adimunt, & plerumque dentibus admodum noxii sentiuntur, cibisque ex ea confectis commendationem detrahunt.* Laudantur quoque ex solidis lapidibus. Circa Tholosam fiunt molæ ex saxo arenaceo, rubro, candidis maculis distincto, in quo raræ rubræ, quas Græci πνευφλωσὶς vocant generantur: *quocirca id genus saxa omnia* (si credimus Guillandino comment. in Plinium) *priusquam molas ex eis faciant, perfringunt; quod ni fecerint, ranæ ubi cum molæ versantur concaluerint, inflari solent, & disruptis molis frumenta veneno inficere.* Hactenus Guilland. Color quoque necessarius in molis; quo fit ut molis candidis triticum comminuant, ni-

Triticum recens.

Molarum discrimina.

gris fruges minutas frangant. Præterea videndum qua vi impellantur molæ, nam piſtrinorum aliæ vivis aquis agitantur, aliæ per rotas penſiles vi æolica hoc eſt ventorum flatu verſantur: dicuntur autem farinæ Aeolicorum piſtrinorum deteriores farinis aquatilium piſtrinorum. Credo quod uniformis eſt ac pene ſemper æqualis agitatio molarum per aquam, inæqualis valde per ventos, qui modo validius modo lenius ſpirant, itaque piſtura tritici per aquam æqualis, æqualitatem partium in farina parit, inæqualis per ventum, & inęqualitatem & diverſitatem maximam. Tertio è molendino fatina cribris tranſmittenda eſt, à quibus differentias pręcipuas panificii deſumimus, prout ſcilicet ſpiſſioribus minutioribuſque foraminibus aut rariioribus ac patentioribus incernicula conſtant. Sic alia dici poſſunt *Siliginaria* quæ ſiliginem ex farina ſubducunt, alia *Similaginaria* quibus ſimiligo cernitur, alia *Pollinaria* & ſic de cæteris. Quarto notandum, farinæ modum fermenti addendum eſſe ante ſubagitationem. Eſt autem fermentum ſic dictum quod fervendo creſcat. Gręci ζύμωσις καὶ ζυμὸν vocant, quod nihil aliud eſt quam farina ſubacta ad pultis modum decocta, & relicta donec aceſcat. Ejuſcemodi fermentum optimum eſt ſine additione, quod nonnulli faciunt, aceti, ſucci acerbi, omphacii, &c. ſicque ſervari poteſt in decimum quintum diem, ultra ſi protrahatur corrumpitur. Pridie itaque quam panis fiat aqua ferventi diluunt verſantque cum farina fermentum; quod hyeme multa veſte tegunt & velant ne vis evaneſcat. Ejus opera paſta fermenteſcens excreſcit & turget, & glutinoſitatem atque craſſitiem

Piſtrinorum genera.

Incernicula varia.

Fermẽtum.

nimiam deponit, ſicque attenuatis partibus glutinoſis quædam aëreæ inducuntur, à quibus levis raruſque ac ſpongioſus redditur panis. Galen. primo de aliment. panem qui fermento omnino caret nemini prorſus eſſe accommodum ſcribit. Celſus tamen libro ſecundo capite vigeſimo quarto, panem ſine fermento poſuit inter res ſtomacho idoneas, & cap. 25. fermentatum panem inter res ſtomacho alienas, rurſum cap. 28. panem fermentatum dixit facilè intus corrumpi, non fermentatum difficile. Et ut Galeno Celſus videtur contrarius: utrumque tamen poſſumus conciliare, ſi dixerimus Galenum locutum fuiſſe de pane velut alimento, Celſum de pane velut medicamento. Proinde Celſus δισόμαχον vocat panem ἄζυμον, quia ut ipſe innuit cap. 30. ſequenti, adſtringentis eſt facultatis: ſcimus autem ex Galen. adſtringentia ἀνισόμαχα eſſe, cum ſint roborantia. Pari modo Galen. libro ſecundo de alimentis cap. de rubi fructibus, βατία monuit, licet admodum adſtringentia, capiti & ſtomacho nocere; ſi ſine lotione ſumantur; quia, ut dixerat capite de ſycaminis, aliud eſt alimentorum, aliud medicamentorum facultates exponere. Quod autem de medicamentis eo capite egerit Celſus, ex eo patet quod illic Acida poſuerit inter ἀνισόμαχα, cap. vero 21. eadem Acida poſuerit inter res mali ſucci; quo loco nemo dubitabit eum de alimentis agere, de quibus ſolis di itur aliquid eſſe boni, vel mali ſucci. Similiter cum cap. vigeſim. quinto alienum ſtomacho dixit panem fermentatum, locutus eſt de eo velut medicamento, quia certiſſimum eſt ea remedia quæ rara ſunt & ſpongioſa, qualis eſt panis fer-

Celſi locus difficilis explicatus.

mentatus, laxare robur ventriculi, proinde stomacho esse aliena; idcirco eo capite lac & omnem caseum aliena fecit stomaco, quæ boni succi esse dixerat capite vigesimo. Idem de cæteris est dicendum & concludendum cum Celso capite vigesimo quinto; *non quicquid boni succi est, protinus stomacho convenire, neque quicquid stomacho convenit, protinus boni succi esse*, quia multa bona sunt ut *medicamenta*, quæ ut *alimenta*, mala existunt. Ex quo sequitur Celsum Galeno nullo modo esse adversum, quod omnes tamen hactenus sunt arbitrati. Est ergo fermentum in pane utilissimum, si ea quidem quantitate ponatur quæ nec excedat nec deficiat: consulo tamen ut potius in excessu peccetur, præsertim, si ex trimestri tritico aut recenti panis paretur, quia in illis plus semper glutinositatis deprehenditur. Nihil autem mali aliud ex fermenti excessu accidit quam minor alimonia ob nimiam raritatem, raritas enim & laxitas nimia addita pani facit ut minus alat, & ut alimentum citius dissipetur: at ubi in defectu fermenti peccatur, gravissimæ noxæ contingunt, cruditas, tardus descensus, meatuum prope omnium infarctus; unde morbi tandem gravissimi.

Quinto animadvertendum est, cum fermento totam farinam multum diuque subagitandam esse ac versandam, cum multa aqua tepenti optima, & salis eximii momento, sicque versatam pastam tribus horis veste tegendam, priusquam secta & divisa in fragmenta & in orbes modicos tornata clibano aut furno coquenda exponatur. Subagitatio in omnem partem crebra sit, assidua, & exacta, quo fermenti, salis, & aquæ vires quoquo- Subagitationis ratio.

verſum inſinuentur : ſic fiet ut diſrupto glutino & viſciditate evicta panis bene ſolutilis reddatur, neque ori vel ſtomacho repugnet : cum verſatio exacta non eſt, poſt cocturam panis, reperiuntur partes etiamnum farinaceæ ; interdum aliæ nimium ſalitæ, aliæ inſipidæ ptorſus reſtant. Juvat autem ſubagitationem *Aqua*, quæ cum copioſa eſt paſtam auget, quia ejus beneficio minus denſata, ſed ſpongioſa magis ac levior evadit, ex qua fit panis maxime omnium coctu facilis quamvis exiguum corpori alimentum parumque firmum ac permanens ſuggerat. Aqua minus juſto ſi admiſceatur, maſſam reddit ſolidiorem, duriorem, graviorem, ex qua facti panes alimenti plus exhibent ipſumque durabilius ſed concoctu magis difficile. Cum vero frigidior aqua infunditur, vitium exurgit quod ruſtici Pariſienſes vocant *Laqueux*, quæ eſt aquoſa concretio ac velut congelatio micam panis obſidens. Salis interim moderata aſperſio utilis, imo neceſſaria; tum quod gratiam palato addat & ventriculo acceptiorem reddat panem, tum quia nimium humorem exſiccet, ſicque panem & coctioni & diſtributioni aptiorem efficiat : ejus exuberantia plus juſto ſicceſcit panis ac dureſcit, retorridumque in corporibus ſanguinem cumulat. Deteſtandus eorum eſt error qui loco ſalis aqua marina panem ſubigunt, nam inde morborum ilias exoritur. Puniendi quoque piſtores qui ut panis gravior fiat, ſalem detrahunt, norunt enim ſalis admiſtione leviorem panem fieri, cujus rei cauſam poſtea dabimus. In ſummum *ſalitus* panis non ſalito jucundior eſt ac ſalubrior ; quamobrem laudare non poſſum *Lutetianum* panem qui ſine ſale paratur, dicique non poteſt quam morborum multitudinem civibus accerſat. Credide-

A quæ modus.

Salis moderatio.

rim calculorum generationem quibus obnoxii sunt Parisienses, hanc præcipuam habere causam: Veram enim esse Galeni sententiam arbitror lib. 1. de alim. c. de Pane loto, asserentis *cibos omnes boni succi & multi alimenti eos qui ipsis assidue utuntur, lædere, obstructiones in hepate parere & in renibus calculos gignere. Cum enim*, inquit, *humor erudus lentorem assumpsit & transitus per renes quibusdam natura sunt angusti, ibi quod crassissimum est ac maxime lentum diutius moratum, πῶεον, id est, tophum prompte gignit.* Nemo autem est qui ignoret panem Parisiensem vulgarem, ut boni est succi, sic multum nutrire, succumque alibilem suggerere diu perdurantem, maxime cum magna copia ingeritur: exinde quoque contingit ut plenitudine Parisienses laborent ac πολυαιμίᾳ quę coërceri nullo aptiori remedio potest quam phlebotomia frequenti, quod observare debent ii qui Parisiensibus Medicis injurii eos αἱματοπότας vocant, propter sanguinis detractionem quam frequenter præscribunt. Ultimo considerandum, ut exacte Panis coquatur, quod fiet si furnus rite incaluerit, & panis moderatæ fuerit molis. Incalescat furnus lignis siccis & sanis, non cariosis, putribus, fumidis aut gravem odorem habentibus; Incalescat autem moderate, non tenuiter, non supra modum. Ex imbecilli coctione vitium Pani accedit contumacitatis cujusdam in ore ac tenacitatis, sic ut commodè mandi non possit, sed palato hæreat & visciditate quadam os oblinat. Ejuscemodi Panem Galli vocant, *Pain gras-cuit*, quasi dicas crasse coctum. Fit id interdum Pistorum avaritia dum pondus in pane quærunt. Certum enim est minus coctos ponderosiores esse ob humoris copiam intus manentem. Vitium huic contrarium

Calculus morbus familiaris Parisiensib.

Parisiens. plenitudine laborant.

Coctionis modus.

est tostio ex immodico ignis calore, non alienum tantum humorem ac supervacaneum absumente, sed & natiuum, succulentũ & alibilem. Probandus ergo moderatus furni calor cujus beneficio sensim per totos seipsos æquabiliter panes coquuntur; maxime si neque prægrandes fuerint, neque minores. Atque hęc de pane laudatissimo cognoscendo dicta sufficiant. Omnia quidem scrupulosius & minutius exequuti sumus, sed in te talis momenti & in alimento tam communi & necessario, leviss-
Aliæ panis species
mæ observationes magnum pondus habent.

Non ignoro alia panificii genera recensseri, singulisq; urbibus ac Provinciis sua esse ac propria; sed quæ diximus omnium norma esse possunt, ad quam proprietates & temperamenta cujusque panis examinari debent. Solum panem triticeum intelleximus non ex hordeo, secali, milio, aliisve cerealibus confectum. Non est vero quod longius divagemur in exquirendis hordei & secalis speciebꝰ, virtutibusq; earum investigãdis. Breviter dicamus, *Hordeaceos* panes triticeis multo minus alere: qui tamen ex pręstantissimo hordeo conficiuntur, minus à triticeis absunt, qui vero ex laxo & levi, panibus furfaraceis respondent: magis vero refrigerant quam triticei ac detergent, ut idcirco alienum non sit interdum tritico hordeum admiscere. Plura lege apud Bruierinum de re cibaria libro quinto capite octavo. *Secalini* panes ad alvum emolliendam primo cibo sumpti prosunt, sunt tamen atri & ponderosi, quia mandendo lentorem dentibus repræsentant, & stomacho ingratissimi sunt, quod gravitatem insignem afferant, otiosis præsertim, difficillime conficiantur, obstructiones viscerum pariant, in renibus calculos gignant, mali succi, crassi, lenti & melancholici existant. Cęte-

ros panes ex aliis cerealibus paratos non moror quod vitiosum succum producant.

Panis partes.

Cæterum quæ dicta sunt de pane, de toto & integro pane intelligenda veniunt, non de ejus partibus sigillatim sumptis, quæ diversas penitus facultates obtinent. Partes autem panis duæ sunt μύελος καὶ θρῦμα, *Medulla* & *Crusta*, *Medulla* seu μεσίτατον τοῦ ἄρτου mollior est pars, candidior, humidior, crustis undique obducta ad quam præsertim pertinent omnes illæ virtutes à nobis de panib⁹ enunciatæ: *Crusta* vero est duplex: superior quam Græci ἀπάεργον vocant, Latini *Hettam* licet proprie hetta seu hecta & ἀπάεργος non sit ipsa crusta superior, sed λύκταινα pustulæ quæ vi ignis in illa crusta erumpunt ac efflorescunt quas nonnulli ψύχας appellãt ut notat Hesych. in lexico. Crusta inferior proprium nomen non habet, denominari tamen potest à pustulis quæ in ea quoque protuberant, quas Græci nominant ἐφθίας. Crustæ proprium est desiccare, humiditates superfluas absorbere, calorem acuere: si retorrida sit, humorem generabit adustum & atrabilarium, quod colligi potest ex Gal. comm. 104. in libr. quart. de victu acutorum; exemplo carnium quæ ob assationem ambustæ tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem sunt inhabiles, choleramque pariunt propter eam quæ eis accidit acrimoniam. Quo nomine *choleræ* non intelligendus est humor biliosus quem vulgo cholericum vocant, non Ira quam nostrates appellant choleram, sed cholera morbus sine febre (ut ait Gal.) acutissimus & periculosissimus. Non ea tamen est crustæ malitia, ut morbum illum producere dicatur, nisi ex exustione nigra fuerit, vetus ac mucescens, & multa copia ingesta.

Hetta quid

Crustæ facultas.

Pro coronide hujus prolixæ animadversionis nonnulla de pane problemata proponemus ac dissolvemus.

Primum est: cùm glande primi homines vixisse perhibeantur, unde Panis in usum primò venit? Certum est barbaras quasdam gentes ante cultum glande usas esse; ac inter cæteras, Arcadas; quos Plutarch. glandiphagos non inepté idcirco vocavit. Hinc Oraculum.

Glande satur multa obsistet tibi plurimus Arcas.

Quod videre potes apud Ælian. de var. hist. lib. 3. cap. 3. & Pausan. lib. 8. Sed omnium gentium primus hic cib⁹ non fuit: Appii enim & Tirynthii pyra, Athenienses ficus, Mæotici milium & lotometram, Medi Amygdala, Ichthyophagi pisces, locustas Æthiopes, Indi arũdinum fructus, Getuli ferinam carnem, Chelonophagi testudines, Persæ cardamum, palmulas Cormani, alii alia pro cibis panis loco primum habuerunt, ut ex Æliano, Strabone, Solino, Herodoto, Mela, Philostrato, Diodoro Siculo, Plinio, Arriano collegit Alex. ab Alexand. lib. 3. genial. dier. cap. 11. & ejus commentator And. Tiraquellus. Attamen ut verum fatear, hi omnes cibi pane multò posteriores sunt ac recentiores. Ex libris quippe Moysis Hebræorum legislatoris qui rerum omnium origines complectuntur, constat Panem cibum esse vetustissimum, ac ut ita dicam, à fructibus primum, fructus quippe arborum Adamo alimoniam præbuere in terrestri paradiso degenti, ubi vero loco illo exclusus est ob trangessum Dei præceptum, coactus fuit terram colere & arare, uno verbo agriculturam exercere, panemque in cibum præparare; sicque commutatus est victus Adami ex fructibus arborum sponte ortis in victum ex herbis agro-

Panis primũ alimentum.

rum magna diligentia excultorum. *Nam ante peccatum non fuisset opus homini terram colere ad percipiendos fructus degendæ vitæ necessarios, cum Paradisi terra in qua versatus fuisset homo, per se fertilissima, quæcunque ad hominis victum pertinuissent, sponte naturæ suppeditasset lagissime: at eo solo exterminatus homo, ex multis ac diversis terris plerumque sterilibus aut ægre fructus optatos ferentibus, alimenta sibi petere coactus fuit*, ait eleganter Perer. in cap. 3. Genes. quo loco imperavit Deus Adamo ut *in Sudore vultus sui vesceretur pane*: Hunc autem Sudorem Aben Ezra refert ad eos labores quibus Sudor maximè excitatur, ut est ventilatio, commolitio, subactio farinæ, pinsio, coctio: unde colligere est tum Adamo supplicium & industriam datam panis conficiendi. Ab eo tempore ad diluvium usque, panis usus nusquam intermissus; cum non defuerint nec Agricolę nec frumēta. Sed post diluviū propagata hominum gente & in diversas orbis partes disseminata, plurimis populis panis defuit, tum ob agrorum sterilitatem qui triticis generandis inepti erant; *Nec enim omnis fert omnia Tellus*: tum propter desidiam aut ignorantiam incolarum, qui terram colere aut nescirent aut detrectarent, ex quo contigit ut aliud alimentum magis obvium quidam eorum usurparint pro commoditate soli & terrarum quas incolebant. Sed glandium nullus usquam esus fuit apud Hebræos, sed solius Panis; cujus etiam quærendi gratia Abrahami Nepotes relicta patria in Ægyptum descenderunt. Prout autem frequens institui inter gentes cœpit commercium, sic usus panis ad omnes pervenit, illique attributa fuit Panis inventio qui usum illum primus docuisset, sicque multi habiti sunt Panis Inventores, quia unus non potuit ad

Panis inventores.

diverſas gentes illius uſum deferre. Proinde Diodorus Siculus libro primo Iſidi Panis inventionem tribuit apud Ægyptios, Pauſanias in Arcadicis Arcadi Triptolemi filio apud Arcadas, Plinius lib. 7. cap. 56. Cereri apud Atticos, Italos, & Siculos; Juſtinus Triptolemo apud Eleuſinos, Macrobius & Eutropius Saturno apud Latinos, Trogus Habidi Hiſpaniæ Regi apud Hiſpanos, alii Pani, alii aliis prout obſervare eſt in Hiſtoricorum lectione. Sed origo prima ab Hebræis, Hebræi à Noaco, Noacus, à Majoribus qui ante diluvium fuerunt; hi tandem ab Adamo & Caino qui primi omnium naſcente mundo & Agriculturam excoluerunt & panificium excogitaverunt. Quo loco reprehendendus eſt Poſſidonius philoſophus qui Sapientem in piſtrinum uſque deduxit & philoſophiam panificii inventricem finxit. *Philoſophus*, inquit, *rerum naturam imitatus panem cœpit facere. Receptas in os fruges concurrens inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eoſdem dentes lingua refert: tunc vero ſalivæ miſcetur ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Cum pervenit in ventrem aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc philoſophus aliquis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit ad ſimilitudinem dentium, quorum pars immobilis motus alterius expectat. Deinde utriuſque attritu grana franguntur & ſæpius reteruntur, donec ad minutiam frequenter tritaredigantur. Tunc farinam aqua ſparſit & aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem quem primo cinis calidus & fervens teſta percoxit, deinde furni passim reperti & alia genera quorum fervor ſerviret arbitrio* Hæc Poſſidonius apud Senecam epiſt. 90. qui philoſophiæ tribuit quod fuit tribuendum Deo, qui quidem ſcientiarum & artium

tium omnium atque adeo agriculturæ ac Panificii notitiam gratuita liberalitate Adamo infudit, quemadmodum docet D. Thom. 1. parte quæstio. 94. artic. tertio & quæst. 101. articulo primo.

Panis invētio apud Græcos.

Secundo problemate quæritur quo tempore, ex qua materia, & à quibus Panis confici solitus est apud Græcos & Latinos? Athenienses dicuntur usum panis accepisse à Triptolemo sub Erichtheo rege, quod incidit in annum mundi 2528. regnanto apud Hebræos Moyse. Romani vero Pistores per annos fere sexcentos usque ad Persicum bellum nullos habuere, teste Plin. lib. 18. cap. 11. pulteque non pane victitabant: notatque Festus Pompeius cocum & pistorem eumdem fuisse.

Materia panis.

Materia autem ex qua Panes facti sunt primo apud Græcos, Hordeum fuit: nam Dionys. Halicarnass. lib. 2. scribit putasse Græcos Hordeum fuisse *Frugem vetustißimam*, quod innuit quoque Plinius libro octavo capite septimo, & Theocriti interpres ad Idyll. 7. velut explicat diffusius Marsil. Cagnatus libro primo variarum obser. cap. 28. At Romani ex farre primum panem confecerunt. Ovid. 6. Fast.

Sola prius furni torrebant farra coloni

Tradit Plinius in tertio libro 18. capite septimo, farre tantum & frumento populum Romanum trecentis annis usum, quod idcirco *vetustißimum fructum* vocabant, teste Halicarnass. loco laudato: Porro cum veteribus Romanis molarum nullus usus foret, sed fruges igne tostas in pilas conjectas pinserent, inde dicti *Pistores* & *Pisones*, qui & idem *Coci* erant, quibus cura fuit parandi panificii: sed mox eam sollicitudinem mulieres suscepere, exemplo credo aliarum nationum apud quas mulieres etiam Regiæ pistrices erant, ut observare

est apud Herodotum lib. 8.

III. Cur in pane rei alimentariæ summam natura posuit? an quia panis merum est alimentum, cibi cæteri alimentum medicamentosum? Certe Galen. 6. de tuend. valet. panem tanquam simpliciſſimum alimentum laudat, & Aphrodiſ. probl. 66. libri ſecundi, panem omnium ciborum maxime nutrire cenſet. An quia cum frequentiſſimè edatur, nullum unquam faſtidium parit ſicut cæteri etiam delicatiſſimi cibi? Hoc autem eum naturæ noſtræ familiariſſimum eſſe demonſtrat: etenim non niſi à temperatiſſima cauſa univerſaliſſimus ejuſcemodi effectus provenire poteſt, idcirco Galen. 7. de uſu partium cap. 8. *naturæ noſtræ familiariſſimum* illum conſtituit, & laudatiſſimum facere ſuccum docuit lib. 3. de alimentorum facultatibus. An quia cibi nomine apud Catonem lib. de re ruſt. panis ſignificatur, quodque Græci σιτίον & σῖτον genere neutro cibum vocant, σῖτος vero genere maſculino frumentum quaſi σιτίον dictum ſit, quoniã illius materia eſt σῖτος? An quia triplex homini alimentum ſuppeditat, ſpirituoſum, liquidum & ſolidum? Nemo ignorat Democritum ſolo panis odore vitam per triduum protraxiſſe, quod etiam de Demetrio Cydonio narrat Athen. ſecundo Deipnoſ. Sua itaque ſpirituoſa & odorabili ſubſtantia ſpirituoſum eſt alimentum panis. Inſtar quoque potus cum juſculo ſumptus ſitim ſedat: ſolidus ſolidum nutrimentum præbet, ut annotavit Zuingerus ad lib. Hippocr. περὶ ἑδῶν Aph. 32. An quia Panis nomine omne genus cibi ſacræ litteræ comprehendunt? Id certè admonuit D. Hieronym. exponens votum Jacob cap. 28. Geneſ. conceptum, quo quidem à Deo expoſtulat *Panem ad veſcendum & veſtimentum*

ad induendum. Verum panis ille triplex erat si credimus Ruperto in eum locum: *panis* scilicet *vitæ æternæ* de quo dicit Dominus; *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* Panis *intelligentiæ*, de quo dictum est; *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit ad ore Dei:* & panis *vitalis* confirmans hominem, quem solus ipse producit de rore cœli & de pinguedine terræ. Ex his omnibus de pane licet concludere quod Galen. de cera: hanc enim quod aliis medicamentis misceretur *materiam* appellavit *medicamentosam*; Nos quod Panis *omnibus modis alat, omnibus alimentis* misceatur, *omnium gentium* sit cibus, *summam rei alimentariæ* contineat, denique quod sit *Panis*, jure eum appellare possumus *materiam alimentosam.*

IV. Cur Panis tam conformis est naturæ humanæ? An, ut ait Francisc. Georg. Venet. sect. 7. tomi sexti probl. 246. quia *temperatissimus est cibus? An quia est cibus jovius hauriens vim à Iove qui semper juvat? Nobis autem propitius est Iupiter, ob fontem pietatis & bonitatis divinæ, cui directè ipse subest, ut secretiores Theologi docent. Hinc Christus voluit præbere nobis cibum cælestem corporis sui sub panis specie, tanquam perfectissimum alimentum & super omnes cibos humanæ vitæ accommodatissimum.* An quia ambo Panis & homo ejusdem sunt originis? homo enim ex terra eductus, velut Rex & Imperator viventium, Triticum ex terra genitum velut vegetabilium omnium princeps; nec melius luxuriat ullibi, quam ubi oleto humano, aut humanis cadaveribus agri pinguescunt.

V. Cur Plautus in Curculione dixit ventris stabilimenta esse panem & carnem bubulam? An quia ad robur confert? Sic scriptum est primo

Reg. cap. 28. *Et robur non erat in eo, quia non comederat panem tota illa die.* An per panem intellexit azymum, aut acriazymum quibus Messores & Athletæ utuntur, ut robur sibi concilient diuque nutriantur ? est enim ille panis ut solidus sic ubi confectus est solidum nutrimenrum præbens. An quia panis siccus comestus seroſas ventriculi superfluitates ebibit, quibus sæpe sæpius languet & laxatur. Sane Jul. Capitolinus auctor est Antonium Pium Cæsarem senem jam ac silicerniũ manè solo pane sicco robur virium sustentasse.

VI. Estne comedendi panis certa quantitas definienda ? Ita est : nam panis multum probeque nutrientis quantitas minor esse debet : calor ventriculi quo major est, ut hyeme eo panis copiam majorem expetit : corpori superfluis humoribus carenti & vehementi exercitatione utenti, copiosior Panis eonvenit : denique majori quantitate edi debet cum alimentis quæ minus nutriunt, ut sunt fructns, herbæ & pisces, quam cum carnibus πολυθρόοις. Porro observat Marsil. Cagnat. libro primo de sanit. tuend. capite decim. oct. apud veteres vulgare demensum panis quod pro diurno cibario viritim dabatur, fuisse *Chœnicem*, seu quantum Chœnice capiebatur. Fuit autem Chœnix genus mensuræ quam Hebrei Homer, vel Komor vocabant. Eam Pollux libro quarto & decimo Onomast, tres cotylas habuisse refert, fuisseque cibum diurnũ. Addit Angelocrator doctrina de ponderibus sicut Romanis sextarium castrensem. Hinc proverbium *super Chœnicem ne sedeas*, dicitur in eos qui in diem vivunt nulla cura futuri. Credidit Budęus libro quinto de asse, Chœnicem fuisse duorum sextariorum, sexratium vero duodecim cyathorum, cyathum un-

Panis edendi quantitas.

ciarum duarum, sic ut in chœnice unciæ quadraginta octo fuerint, ex quibus Athenis quatuor magni panes conficiebantur, octo vero parvi ex Interprete Aristoph. in vespis. Cibus igitur diurnus & vulgaris quatuor panes fuere, quorum singuli ex farinæ tritici libra vel libræ sextantibus quinque conflabantur. Notandum tamen est eos qui libras panis quatuor singulis diebus absumebant, & pauco obsonio usos, & magna exercitatione. Apud Parisienses primarius panis & candidus est unciarum duodecim, secundarius quatuor librarum. Sunt autem multi qui tres panes candidos singulis diebus edant, nullus qui possit uno die secundarium panem conficere, quia solo pane nemo contentus vivit, sed una carnes assumit, adeout mirum non sit, si nostris tempotibus tantùm panis quantum olim, non absumatur.

Panis diurnus.

Panis Parisiensis pondus.

VII. Cur Hippocrates repletionem panis pessimam dixit? Nusquam divini Senis ea fuit sententia, nec quid simile in ejus monimentis reperire est. Prœterea nullus est ejus rei insignis auctor, nisi forsan producatur Avicenna fen. 3. primi Doct. 2. cap. 7. ad finem, ubi scripsit hæc verba: *Amplius scire debes quod impedimentum panis cum non digeritur est multum. Sed carnis impedimentum cum non digeritur, est minus hoc* Quo loco Jacob. de partibus ait repletionem panis esse malam, *quia stomacho diu injacet gravans ipsum plurimum & opprimit pectoralia; quod si descenderit tandem de stomacho non bene digestus, oppilabit hepar & meseraicas: at Carnes*, inquit, *minori nocumento sunt, quia plus proportionantur humano corpori & minus premunt pectoralia: & si transeant indigesta ad hepar & meseraicas, minus stabiles & magis cura-*

Repletio panis mala.

biles oppilationes inducunt quam panis; trahentibus membris avidius ſuecum carnis propter ſimilitudinem, quam ſuccum panis.

VIII. Eſtne ergo repletio panis peſſima, ob idque vituperanduſne eſt panis? imo vero licet panis repletio peſſima ſit, id tamen potius ei laudi eſſe debet quam vitio. Primo quia hoc ex copia alimoniæ quam firmam & durabilem ſuggerit Panis, advenit, ſic ut uſu illius nimio ſanguinis exuberantia diſtendantur venæ, totum corpus majorem in molem aſſurgat, meatus obfarciantur, ac perſpiratio impediatur, quod quidem ex bona & laudabili cauſa periculoſus eſt ac damnoſus effectus. Secundo quia quæcunque optima ſunt, ſi propter copiam corrumpantur, eorum corruptela multo eſt deterior quam eorum quæ minus bona ſunt; quemadmodum Baptiſt. Sylvatic. controverſ. 6. & Vincen. Alſatius libro ſeptimo de morbis lectione quadrageſ. ſext. referunt ex Hippocr. lib. περὶ παθῶν. Cum ergo hoc panis vitium ſic exceſſus bonitatis non malitiæ, nequaquam inde Panis vituperandus venit. Audiendum potius cenſerem Ichthiophagi illius apud Herodot. libro tertio de Pane cenſuram. Is cum ſciſcitatus eſſet quibuſnam rebus veſceretur Rex Cambyſes, & quodnam longiſſimum tempus vitæ Perſis eſſet; audiſſetque veſci Regem pane, cujus totam hiſtoriam acceperat, nec Perſas ultra octoginta annos vivere; tandem pronuntiavit; *Nihil ſe mirari ſi ſtercore veſcentes Perſæ paucis viverent annis*, οὐδὲν θαυμάζειν εἰ σκατόφαγοι κόπτοιεν, ἐπὶ ὀλίγα ζώοσι. Alludebat autem ad fimum & oletum quo ſtercorari agri ſolent ut fœcundiores reddantur, ex quo interdum non leve tritico vitium adnaſcitur utentibus pernicioſum.

Hiſtoria.

IX. Eſtne nutritio panis an carnis melior? Reſpõdet Petrus Hiſpanus comment. in lib. Iſaaci diætar. particul. panem magis vel melius nutrire accidentaliter, quod tardè convertatur & multum immoretur: carnem vero magis nutrire naturaliter, quia citius digeritur & citius diſſolvitur à membris. Vel dicendum eſt quod caro magis nutrit naturaliter & accidentaliter; naturaliter quia magis & citius convertitur in ſubſtantiam membrorum; accidentaliter, quia tardius ſeparatur à membris: & hoc patet, quia natura magis allicit nutrimentum carnis quam panis, & ſicut plus allicit etiam tardius ſinit abire, & ita plus moratur in membris & ſic plus nutrit accidentaliter. Quod ſi dicatur in pane eſſe cibum & potum, aquam ſcilicet & farinam: dicendum quod verum eſt, ſed illa humiditas eſt aquoſa, unde non nutrit, carnis autem humiditas aërea, calida & humida, cujus ratione nutrit. Nutritio panis & carnis, quæ melior.

X. Cur repletio carnis minus nocet quam repletio panis? An ob rationem à Jacobo de Partibus allatam & problemate ſeptimo propoſitam? An ejus rei repletio minus timenda eſt, quæ minus nutrit tardiuſque convertitur in ſubſtantiã membrorum, ex quo levior argui poteſt panis repletio. Anne dicendum eſt ejus rei tantum repletionem minus eſſe timendam, quæ minus nutrit ratione tenuitatis ſubſtantiæ, non ratione impuritatis, quo ſenſu aſſerendum panem minus nutrire ratione impuritatis ac viſcoſitatis ſuæ, ejus idcirco repletionem magis timendam? Vide Petr. Hiſpan. Repletio carnis levior.

XI. Cur magis nutrit ſiligineus panis & candidus quam ater & ſurfuraceus? An quia candor De albo & atro pane.

ex medulla tritici, nigrities ex cortice : nutrit autem triticum non cortice sed medulla? An quia albus magis attrahitur ad membra ob conformitatem naturæ quæ in colore consistit, ater vero conformitatem illam non habet propter furfures qui frigidi & sicci sunt? An quia albus diutius immoratur in membris, cum natura sit magis avida in ejus retentione? Nec dicendum est atrum magis nutrire, quod crassarum sit partium ; sicut dicitur caro bovina magis nutrire quam caro pulli : nam ratio hæc locum habet in rebus ejusdem generis, iisdem observatis conditionibus : at panis ater non nutrit ratione furfuris, sed medullæ quam parciorem habet quam candidus.

Panis optimus in Scotia.

XII. Cur in Scotia optimus omnium panis esse dicitur? An quia terra levis est, idcirco quod producit triticum leve? An quia singulis regionibus, aliquid singulare & eximium innascitur ratione soli & cœli? An quia triticum Scoticum minus terræ retinet propter terræ levitatem & raritatem; quemadmodum Theophrastus dixit libro quarto de causis plantarum cap. 10. trimestre triticum levius esse, quasi minus terræ retineret propter temporis brevitatem à semente ad messem! An quia gelido solo nascitur & diuturnis nivibus operto, sicut idem Theophrast. refert de Pontico tritico quod κουφοτατον καὶ σκληρότατον vocat, *facillimum & durissimum*, tum ob solum leve, tum ob gelu & nivem cujus commoda recenset Scaliger comment. in libr. secund. Theoph. de caus. plant. cap. 2. *Nix*, inquit, *postquam incubuit, duo facit, dum manet* αἰ ἀζυμοῖ *fermentat locum ipsum, itaque etiam cruda terra dicitur inepta. Intus igitur calorem concludens quem deprehendit coquit arvum. Deinde cum solvitur & macrescit*

Nivis effecta

ſenſim ſubit. Adderet nivem fumi vicem gerere. Omnino enim ex nive fit aliquid luteſum. Ad hæc ita cenſeo, nivem multum concepti aëris continere, tota namque ſpuma eſt. Omnis autem aër principium cujuſpiam pinguedinis eſt. Nix vero ita gelat tellurem, ut non compilet, ſed potius diſſipet. Sub nivibus enim ſolum non ſolidum ſtipatumve, ſed ſolutum invenimus. Hæc Scalig.

Panis ſolus corrũpitur.

XIII. Cur panis ſine alio cibo ſumptus in ventriculo corrumpitur & aceſcit, cur ve in ventriculo minus? An quia ſubſtantiam admodum lentam & pituitæ proximam producit? An quia acor fermenti caloris vehementia acidum humorem invehit, qui pituitæ ſapor eſt? An hoc tantum contingit in pituitoſis ſtomachis aut pravo humore oppletis, quorum calor debilis temperamentum panis ad calorem inclinans & aliquo pacto bilioſum ſuperare nequit, unde corruptio & Aciditas? Certum enim eſt bilioſo ſtomacho homines hoc non pati cum panem conficiant, teſte Galen. lib. ſecundo de temperamen. cap. 6. propter ſiccum & igneum ventriculi calorem. Idipſum confirmat Avicen. fen. 3. Doct. 2. cap. 7. dum ait eos qui igneo ſunt ſtomacho, validos & difficiles coctu cibos digerere; ſubtiles vero & coctu faciles corrumpere. Vide Aphrodiſ. probl. 17. libri ſecundi.

Panis calidus ſitim excitat.

XIV. Cur panis calidus frigido humidior ſitim excitat? An quia plus humoris quidem habet, aërei, ſed non aquei, cujus proprium eſt ſitim ſedare? an quia humorem habet aqueum actu & potentia calidum, proindeque vim deſiccandi habentem? an quia poroſitate ſua ac raritate ſuccos ventriculi ebibit & exſugit?

Calidus

XV. Cur panis calefactus frigido ſuavior? An

panis suauior frigido.

quia calore blando dilatatur & attrahitur foras humor inteſtinus & è centro circumquaque diffunditur? mediocriter autem humida, ſapidiora ſiccis? an quia calore guſtus acumen excitatur, frigore infringitur, quo fit ut meatibus linguæ per calorem patefactis ac veluti reſeratis dulcedo panis altius ſubeat? an quia calor viſcoſum panis humorem eliciens, facit ut aliquo pacto ori & linguæ adhæreat, diutiuſque in partibus guſtus retineatur? Conſentaneum autem rationi eſt; ut aliquid dulcius ac ſuavius ſentiatur quo diutius guſtatur, aut in ore detinetur.

Calidus frigido nigrior

XVI. Cur panes calidi frigidis nigriores apparent? An quia calidis uberior ineſt humor; qui quidem cauſa eſt nigroris, poros opplendo, ſicut ignis cauſa eſt albedinis partes rarefaciendo? An quia calidi effumant exhalationeſque emittunt, à quibus pori obſtruuntur quæ obſcuritatis eſt cauſa?

XVII. An veteres calido pane uſi? Sic videtur Hieronym. Mercurial. libro ſexto variarum lect. cap. 5. & prælectionibus Bononienſib. in lib. Hippoc. de rar. vict. in acutis ob auctoritates & rationes quas cumulavit.

XVIII. Cur panis parum tritus & ſubactus & panis multum tritus facile franguntur? An quia parum tritus partes habet male unitas ac invicem colligatas; unde diviſio atque ſolutio facilis? an quia hic multum humiditatis continet, humida autem facile diffluunt? an quia panis multum ſubactus ſiccior primò fit agitatione, deinde coctione ſicciſſimus, unde humoris inopia cum contingit, facili negotio ſolvitur atque frangitur?

XIX. Cur panes frigidi humectati & madefa-

cti, si se tanguntnon cohærent, calidi autem cohærent? Causas repete ex Arist. Probl. 6. sect. 21. & ex Pet. Aponensi in commentario.

XX. Cur Hebræi pane azymo usi? fermentone semper abstinuerunt? Quod ad postremum attinet, Cornel. Tacitus historiar. lib. 5. existimat eos à tempore cladis & famis hierosolymitanæ omni fermentato pane abstinuisse *Longam*, inquit, *olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur & raptarum frugum argumentum panis Iudaicus, nullo fermento detinetur.* Falsa tamen ea opinio est ab ignoratione rerum Hebraicarum nata. Et sane, ut ait Lipsius in comment. hujus libri, *Strabo, Plutarchus, Democritus, apud Suidam multo majora deliria delirarunt contra hanc gentem & libros sacros.* Equidem verum est Hebræos pane azymo usos certis diebus religionis ergo, sed non ad victum quotidianum. Legimus Exod. 12. ob Angeli & Judæorum ex Ægypto transitum præceptum fuisse à Deo ut incipiente quarta decima die mensis primi à vespera Judæi comederent panem sine fermento ad vesperam usque diei vigesimæ primæ. *Septem dies*, ait Dominus, *fermentum non invenietur in domibus vestris. Omnis qui comederit fermentatum, peribit anima illa ex congregatione Israël. In omni habitaculo vestro comedite azyma:* ex quo factum est ut Hebræi festum illud vocarent azymorum. Sed cur potius pane azymo usi quam fermentato? an quia festinati cibatus erat symbolum, siquidem eodem loco scriptum est Judæos ex Ægypto fugientes coxisse farinam in subcinericios azymos: non enim fermentata fuit; quod ejecti ab Ægyptiis non potuerint expectare, neque pulmentum sibi facere ad viam. Fermentatio autem lenta & morosa res est, & à festi-

Institutio panis azymi.

Iudæi cur pane azymo usi.

nantibus aliena. An quia panis azymus sincerior puriorque habitus est & adhibitus in sacris tam apud Judæos quam Ethnicos? D. Paul. 1. Corinth 5. *azyma* vocat *sinceritatis; fermentum* vero *malitiæ*, & Christus jussit ut discipuli caverent *à fermento Pharisæorum*. Plutarchus in quæst. Roman. quæst. 109. Flamini Diali non licuisse fermentum tangere observat, aitque: *Fermentum cum ipsum natum est ex corruptione, tum farinam cui admiscetur corrumpit ut languidior fiat & inefficax; omninoque fermentatio putrefactionis speciem gerit, quæ si modum excedat, plane aridam reddit & perdit farinam.* Galen. ipse 1. de facult. alim. azymum festis usurpatum docet. *Porro*, inquit, *qui fermento omnino caret, nemini prorsus est accommodus. Quod si casei aliquid insuper addatur, ut rustici apud nos festis diebus solent apparare, eosque panes ipsi vocant* ἀξύμους, &c. An quia epulis celebritates exhilarari debent? at azymus panis dulciarius est inter πέμματα, seu bellaria enumeratus à Græcis, quemadmodum demonstrat Lang. epist. 56. l. 1. De aliis significationibus panis azymi ac mysteriis, videndi Philo. Judæ. lib. de cong. quær. erud. grasia; & libro de sacrificiis Abelis & Caini, Pererius in cap. 12. Exodi. & Francis. Georg. Venet. harmon. mundi Cantic. 2. toni 3. cap. 20.

Azymus panis venerē excitat.

XXI. Cur panis azymus venerem excitat? Hæc enim fuit sententia Didymi libro 2. Geop. cap. 31. πάντη γὰρ οἱ ἄρτοι οἱ ἀνὰ ξύμης γινόμενοι ἐνεργητικώτατοί εἰσι πρὸς τὰ ἀφροδίσια. *In universum*, inquit, *panes absque fermento facti efficacissimi sunt ad venerem:* An quia viscositas frumenti & crassities in flatū vertitur? an quia multum nutrit, præsertim corpora valida & robusta? an quia πνευματώδη existit à tritici spiritibus, qui inter se fortiter uniti non dis-

ſipantur niſi in ſecunda coctione quæ fit in corpore ? an quia ſuccum melancholicum generat, melancholici autem libidinoſi ?

XXII. Cur Rhaſes lib. 1. Aphoriſ. Aphor. 46. exiſtimavit eos qui panem azymum comedunt corda parva & hepata habere ? an rationem habuit pravæ nutritionis quam affert, ex prava autem nutritione attenuatio partium & marcor hepatis & cordis tabem adferens ? an per cor & jecur intelligendus eſt ſanguis venoſus & arterioſus, qui in illis partibus elaboratur, quotum exigua generatur quantitas in debilibus corporibus quæ pane azymo nutriuntur ? an per corda parva puſillanimitas audienda eſt eorum qui eo pane veſcuntur ? ſunt enim illi melancholici, quia melancholicum ſuccum, craſſum ſcilicet & frigidum ſanguinem panis ille adauget ? an vero jecur parvum dixit lienis comparatione, quod lien infarctu humoris melancholici intumeſcat in hominibus pane azymo utentibus ? Notum autem eſt vulgare illud, partes omnes tabeſcere, ubi lien ſemel luxuriat.

Pane azymo utentes cotda parva habent.

XXIII. Cur Ægyptii ſacerdotes pane ſalito olim abſtinebant ? an quod, ut ait Plutarch. ſympoſ. lib. 5. Probl. 10. ſal fugiebant ceu *delicatiſſimum obſonium* ac *condimentorum jucundißimum* ? an propter caſtitatis ſtudium, cui contrarius eſt ſal, ut pote qui caloris vi libidinem proriret ? an quia Sacro-ſanctus & divinus ſal exiſtimabatur, quem idcirco in prophanos verebantur deducere uſus ?

XXIV. Cur ſalitus panis minus ponderat quem non ſalitus, cum ſalis adjectio ad pondus facere aliquid videatur ? an quia ſal depopulatur atque deſiccat omnem humorem qui à ca-

lore solet putrescere ? humoris autem absumprio levitatem inducit ; hinc fit ut panes pridie facti leviores sint quam cum essent calidi : an vero quia sal sua adstrictione poros & meatus panis externos occludens, extraneam humiditatem aditu & ingressu repellit , ex quo & levior panis redditur & integrior minusque ad corruptionem aptus ?

XXV. Quomodo vero pondus pani additur ? Triplicem modum proponit. Joan. Baptist. Porta lib. 4. magiæ natural. cap. 19. Primus est, cum res additæ frumento pani pondus addunt, quemadmodum creta inter Puteolos & Neapolim in colle Leucogæo inventa. Secundus est, cum res quædam siccæ glutinosæque natura , refractum elementum in panis substantiam conspissant, impediuntque , ne inter versandum , cribrandum, subagitandum , tenuior ac levior farina evolet, talis est oriza & milium. Tertius modus est per fermentum, quod velut tritici anima vegetat, crescitut vivens. Rationem hujus fermenti lege apud eumdem.

Creta addita pani.

XXVI. Cur Panes Perdiccæ Macedonum Regis dum mercenarius esset Regis Lebæorum in duplum crescebant ? Herodot. in Urania historiam recitat ; ac scribit uxorem illius Regis sua manu cibaria coxisse, retulisseque ad Regem, Perdiccæ mercenarii panem dum coqueretur in duplam molem quam esset excrescere solitum ; idque semper contingere ? an vero prodigium fuit ac signum regiæ potestatis, quam adepturus erat Perdiccas ? an vero ipse Perdiccas nonnihil fermenti suis panibus addebat regina inscia ac ignorante ? an loco aquæ lacte pastam subagitabat à quo panis intumesceret?

XXVII. Cur panis albissimus lumbricos gignit? an quia dulcedinis multæ particeps est, abstergendi vero facultate caret quia furfuribus caret: dulcia autem quæ minimæ detergent, apta sunt generandis lumbricis? an quia magna quantitate sumitur, ex copia vero cibi nimia cruditas, ex cruditate putredo, ex putredine vermis? an quia diu cunctando in ventre propter furfurum absentiam putrescit? Hoc loco non possum non reprehendere Sanctor. à Sanctorio meth. vitandorum errorum lib. quinto cap. undecim. qui ut probet lumbricos nasci ex pane albissimo, nititur auctorit. Galen. comm. 7. in libr. sext. epid. tex. sept. cum eo loco Galen. de albissimo pane non sit locutus, sed de impuro atque atro. Hæc sunt verba Galen. ex interpret. Baptist. Rasarii, cum Græco exemplari destituar quod cum aliis Galen. operibus impressum non est. *Generantur feræ* (id est Lumbrici) inquit, *à crudo succo vel à pane, vel à leguminibus, vel ab oleribus: ipsæ vero & tormina, & morsus faciunt. Quocirca si quis pane impuro & cum leguminibus facto utatur, cumque frequens cruditas male habeat & edat ea in quibus sit aliqua corruptela, is lumbricos in ventre habet sine dubio, vel generabit.* Hactenus Galen. apud quem panis impurus idem est atque candidus Sanctorio.

Sanctorii error.

XXVIII. Cur ater panis tenebras inducit? an quia impurum fœculentumque sanguinem gignit à quo spirituum impuritas? an quia exiguum alimentum suppeditat & parcissimum sanguinem à quo spirituum inopia? an hoc tantum scurriliter & parasiticè dictum à Philoxeno Cythereio qui cum in cœna quadam atriorem inferri panem animadvertisset; *No multum*, in-

quit, *appojueris*, *ne tenebras forte inducas*. Zuinger. volum. 9. theat. vitæ humanæ lib. 2. pag. 2239.

Lotus panis.

XXIX. Quæro quid sit Panis lotus, quave ratione lavatur? Lege Mercurial. lib. 6. Varia. lect. cap. 17. Silvaticum controvers. 6. & Joannem Baptist. Theodosium epist. 7. Interim lotum panem differre ab Aquatico Plinii disces, lotus enim non est novum genus panis aut nova præparationis ratio ante, sed post coctura: Sed Aquaticus is dicitur qui multa aqua eleboratus ante coctionem levis & spongiosus redditur.

Aquaticus panis.

XXX. Cur panis aqua aut vino madens efficacius sitim tollit quam si duo illi liquores seorsim aut conjunctim ebiberentur? nonne propter moram quam trahit panis in ventriculo? ut enim aliquid siti adversetur, in ventriculi orificio superiori aliquantisper inhęreat necesse est, quod panis suo lentore melius prętat quam aqua aut vinum quæ leviter idem orificium irrigant ob celerem eorum transitum.

XXXI. Cur Panis vino intinctus citius inebriat quàm vinum potum? an quia ut ait Pet. Hisp. in Isaac. lib. diæt. comment. panis solas partes vini vinosas ebibit, aquosas relinquit? an propter moram longiorem panis in ventriculo quam vini cito elabentis; quare diutius panis effumat è stomacho ad cerebrum, quam vinum ipsum.

XXXII. Cur Panis aqua madidus febricitanti datus ei restituit appetitum, ut scribit Avicen. fen 12. 3. tract. 2. cap. septimo? an quia sua mora stomachi inflammationem ardoremque delet, qui cibi appetentiam prosternebat? ratione quippe

quippe aquæ ſubbucit ichores bilioſos aut reprimit vapores malignos ſtomachum ferientes & appetitum dejicientes : an ratione ſolius aquæ quam βορβόν vocavit Hippocr. 6. epid ſect. 4. an quia ſanguinem in ventris tunicis contentum modicè cogit & conſtringit? quæ autem id præſtant, appetentiam augere & procreare poſſunt, ut exponit Galen. comment. in locum Hippocr. prædictum.

XXXIII. Quamobrem vino cum pane febricitantibus oblato febris per calorem vini non intenditur, ſed minor eſſe incipit? Rationem reddit Alex Aphrod. problem. 66. libr. 2. quam ibi lege.

XXXIV. Cur qui Panis fruſtum grandiuſculum devorarunt iis ſingultus ſupervenit? Cauſam repete ex eodem Aphrod. problem. 47. libro primo.

XXXV. Quis erat Panis Doricus, quo nutritum Herculem narrat Theocrit. Idyllio 31. his verbis.

Δεῖπνον τι κρέατ' ὀπτὰ, καὶ ἐν κανέῳ μέγας ἄρτος
Δωρικὸς ἀσφαλέως κε φυτοσκάφον ἄνδρα κορέσσαι.

In prandio carnes aſſæ pro cibo ſunt, & magnus è canistro panis Doricus qui probe ſatiare poſſet ruſticum foſſorem? An idem eſt atque ἀκάθαρτος καὶ εὐτελὴς ſordidus & vilis, ut exponit Apollonii interpres; quique ſimilis eſſe poſſit Cilicio Pani quem apud Athenæ. lib. 3. cap. 27. Plato Comicus vocat μεγάλον καὶ ῥυπαρὸν magnum & ſordidum? an Doricus Theocrito eſt qui Ariſtophani in Luſiſtrata ἄρτος νεανίας appellatur, id eſt, καρτερὸς καὶ μέγας ſolidus & magnus adeo ut ſaturare valeat νεανίαν καὶ ἄνδρα φυτοσκάφον; Juvenili robore conſtantem virum & robuſtum

quemvis fossorem? Si quis autem cur ejusce modi Panis Doricus à Poëta dicatur interroget, respondebo id factum, vel quod Dores alloquendo vulgarem panem designaret quo utebantur, vel quod musicæ Doricæ rationem haberet cujus modus ex Athen. lib. 14. erat αὐδρώδης, μεγαλοπρεπὴς καὶ σφοδρὸς, severus, majestate plenus ac vehemens: quasi innuat poëta Herculem non fuisse delicatulè sed viriliter enutritum.

XXXVI. Quis dicebatur panis Popanus? quis gradilis? quis spurstitius? Scholiastes Aristophan, in θεσμοφοριάζ. τὸ πόπανον sic describit. πόπανον λέγεται πλακάντιόν τι πλατὺ, καὶ λεπτὸν, καὶ περιφερὲς. τέτοις γὰρ τοῖς ποπάνοις καὶ πλακουντίοις ἔθος εἶχον αἱ γυναῖκες τεσμοφοριάζουσαι ταῖς θεαῖς προτύθην τ' εὐπραγεῖν καὶ εὐτυχεῖν. *Placentula est*, inquit, *lata, tenuis, rotunda quam mulieres Cereris festum celebrantes solebant offerre.* Eam idcirco inter ἀναθήματα recensuit Pollux Onomast. lib. 1. cap. 1. quæ ut Favorinus Camertes in lexico observavit, alio nomine ab Atticis dicitur φθοῖς. Idem Favorin. τὸ πόπανον deducit, vel ἐκ τῦ πέπω seu πέπτω, vel ἀπὸ τὸ πόπος, ὃ ὅτι τὸς καὶ αὐαξ, ἵνα ᾖ πόπανον, ὡς καὶ περὶ ἔθη, τὸ ἀπὸ πόπω αὐάκτι ὁσιέμενον. Alii popanos panes derivant à Popa seu Popax qui in veter gloss. immolator καὶ θύτης exponitur, id est, is qui victimas ad aram alligabat feriebatque & secespita jugulabat: sed eędem glossæ Popam interpretantur πλακῦν καὶ πόπανον, unde popinæ, popinones, & popani panes. Persius satyr. 6. popam videtur usurpasse pro pingui, quia ejusce modi erant popæ ministri, vel certe pro guloso, quales sæpe sæpius erant ejus farinæ homines, qui ut ait Turneb. adversar. libr.

29. capit. 7. *se hostiarum viscerибus bene curabant.*

Panis Gradilis.

Quoad panem Gradilem, putavit Turneb. advers. lib. 26. cap. 34. eum fuisse qui in gradili templo Genii publici viritim dividebatur, de quo quidem templo Marcellini testimonium producit lib. 23. hanc tamen viri doctissimi sententiam reprehendit Francis. Juretus notis ad lib. 1. Prudentii contra Symmachum, scribitque panes gradiles dictos, quia dividebantur populo cura præfecti urbi & præfecti annonæ è gradibus qui in unaquaque regione urbis Romæ erant ad pistrina. Quatuor autem luculenta testimonia de iis panibus referuntur. Primum est Prudentii libr. 1. in Symmach.

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis,

Alterum est ejusdem Prudentii lib. 2.

Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
Sustinet? aut quæ ja niculo mola nota quiescit?

Tertium est Cassiodori Variar. lib. 9. epist. 5. *Hæc igitur vota damnantes præsentes direximus portitores, ut sive in gradu, sive in aliis locis frumentorum condita petuerint invenire, &c.* Postremum habetur libr. 14. Cod. Theodos. tit. 7. de annonis crivicis & pane gradili. Consulatur Cujacius ad tit. de conditis in public. horr. lib. 10. Cod.

Speusticius panis.

Cæterum panis Speusticius à festinatione dicitur, ἀπὸ τῦ σπεύδειν quod est accelerare. Hujus mentionem & pręparationem videtur Cato cap. 74. de re rust. docuisse, loco enim depsitici legendum puto Speustitii: quid enim panis depsiticus? depsere est subigendo manibus aliquid molle & tenerum reddere: nonne omnis panis subagitatione mollis & tener evadit? nonne omnis panis

depsiticus est, id est subactus, tritus, subagitatus? Illic ergo Cato modum docet citissimè præparandi panem. *Manus*, inquit, *mortariumque bene lavato, farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, subigitoque pulchrè.* Nihil hic novi in præparatione nisi propter festinationem, nam non apponitur fermentum, aqua non calefit, post subagitationem nulla mora interjecta pasta igni committitur. Qui locus revocat mihi in memoriam cap. 12. Exod. ubi Israëlitæ Ægyptum deserentes sine fermento coxerunt farinam in subcinericios panes. Ex hoc patet speustitium panem eundem esse cum Azymo.

Cur panis mucescit.

XXXVII. Quamobrem panis mucescit? An propter siccitatem? nam vetustissimus tantum panis situm trahit, quo vero vetustior est panis, eo siccior ac durior, adeout idem pani accidat atque Senibus hominibus qui ob siccitatem longis annis contractam marcescunt ac moriuntur. Quod igitur est tabes ex senio in hominibus, id mucor est, & situs in panibus vetustis. An potius ob humiditatem externam ac superfluam, quæ, vel ex loco ducitur, vel ex ambienti? humor autem ille superfluus cum à calore panis debili conservari atque contineri nequeat, corrumpitur, & partes quas imbuit simul corrumpit, quod ex eo manifestum est, quoniam partes molliores panis & partes vacuæ ac inanes primæ omnium mucescant, quod in iis major humiditas asservetur. Accedit quod in loco clauso ac minime perspirabili, atque in valde humenti, citius situs contrahatur. In summum situs putrefactionis species est, iisdem ergo de causis panis mucescet, quibus alia corpora solent putrescere.

XXXVIII. Cur si vetustare humescit ac mucescit Panis, mutari tamen in lapidem potest? Non desunt lapidosi panis exempla. Fabius Vericosus apud Senec. secundo de benef. panem lapidosum, hoc est, ut ait Lipsius, in lapidem duratum comparabat cum beneficio acerbo hominis duri & crudelis. Joa. Crassotus comment. ad lib. 4. meteor. narrat nostro ævo panem cum incluso pisce per cocto cum terra diu fuisset obtectus, postea deprehensum esse lapideum. Asservantur in Musęo Calceolariano Veronensi duo panes lapidosi: unus miliaceus, alter ex secali qui adeo veros & germanos panes referunt, ut vulgus ignarum facilè deciperent. Unde illa mutatio? an panis terra obrutus succum lapidescentem imbibit, à quo postea induratur in lapidem? an hoc vehementi frigore terræ contingit, à quo panis velut congelatur? An virtutem seminalem terræ tribuemus, aut lapidi, qua formam suæ similem in materiam dispositam imprimit? An in peculiarem terræ illius naturam, qua panis obruebatur, rationem hujus effectus conjiciemus, quæ omnia in lapides convertere potest, sicut Vincent. nat. hist. lib. 8. cap. 5. tradit lapidem lunæ suspensum ex arbore fœtificare, aut quemadmodum Arist. lib. de mirabilib. cap. 42. refert in Mylo insula terram excavatam rursum concrescere ac generari? An forsan nunquam panis ille verus fuit, sed lusit natura in imagine, eadem ratione qua videmus alios lapides rerum diversarum simulachra referentes, quæ nunquam alia sub forma extiterunt? Hujus rei causæ repetendæ sunt ex Fortunio Liceto opere de spontan. viventium ortu. Panis in lapidem.

XXXIX. Cur cavet Pythagoras ne frangatur An frā-

gendus panis. Panis ? An, ut ait Georg. Venet. probl. 468. sect. 5. tomi quinti, *significat non esse frangendam amicitiam? Panis enim ex multis granis in unum collectis, unionem amicorum designat, hinc fomentum illud celeberrimum vitalis cibi nobis à Christo cœlitus administrati; sub specie panis datum est, ut indicaretur teste Augustino amicitia, conjunctio & unio quæ esse debet in suscipientibus ipsum.* An in rebus omnibus agnovit harmoniam, quam non frangendam esse jubebat ne virtus rerum simul dissolveretur? Certe Diog. Laërt. in ejus vita scripsit eum opinatum esse *omnia per harmoniam constare.* An id dixit propter metempsychosin & transmigrationem animarum, non in animalia solum, sed in viventia etiam? Cum itaque in triticum admitti posset anima atque in panem usque migrare, species illi crudelitatis videbatur, fractione uti minime ad edendum necessaria: Panis tamen usum non prohibuit, quia ad vitam necessarius, nec mandi dentibus vetuit, quia dissolutione illa anima panis ore recepta migrabat in nobilius corpus, nempe in corpus edentis.

XL. Cur apud Græcos & Macedonas sponsus & sponsa nuptiarum die panem gladio divisum gustare cogebantur? an ut discerent fugiendas esse rixas & contentionem quę amicitiam inter sponsos dissolvere nata est, sicut gladius panem in se unitum discindere potest? an eo more ostendebatur, inquit Curtius libr. octav. *parco & parabili victu conjunctos fide & opibus contentos esse debere?*

XLI. Quid Punis per somnium edi visus significat: an defectum nutrimenti, ut vult Hippocrat. libr. de Insomniis simulque animi tristi-

tiam ? Nam *cogitatio ducitur naturæ ſinu, ubi igitur egemus cibo, ejus imago in appetitu excitatur: quia vero cibo indigemus, idcirco triſtamur, quoniam in pauco humido pauci ſpiritus, in paucis ſpiritibus animus demiſſior*, inquit Scalig. in comment. An ſignificat in ægris aut guloſis hominibus præteriti diei memoriam ? ægri enim perpetuo cibum reſpirant quo ſanitas recuperetur, guloſi defixam ſemper habent mentem in cibos quos unicè diligunt. Hinc Theocritus in Idyllio vigeſimo quinto ſub perſona piſcatoris dixit,

——— ——— κἀμ' γὰρ ὕπνοις
Πᾶσα κύων ἄρτους μαντεύεται, ἔχθυα, 'κ' ἀγῶν.

Id eſt, *in ſomniis omnis canis panes ſomniat & ego piſces.* Sane quæ cupimus ſomniamus atque idipſum quod fatigavit vigilantes, pene ſemper ſe ingerit dormientibus, ex quo eleganter cecinit Claudian.

Omnia quæ ſenſu volvuntur vota diurno
Pectore ſopito reddit amica quies,
Venator defeſſa thoro cum membra reponit,
Mens tamen ad ſylvas & ſua luſtra redit:
Iudicibus lites, aurigę ſomnia currus,
Vanaque nocturnis meta cavetur aquis.

Cæteras panis ſignificationes ex ſomnio apud Artemidorum & Syneſium poſitas lector curioſus videre poterit apud Cardanum libro primo de ſomniis cap. quadrageſimo quarto. Jam enim tempus eſt ut ſomniis noſtris modum imponamus & finem huic prolixæ animadverſioni ſed neceſſariæ propter dignitatem & excellentiam panis, cui hactenus, quod viderim, nemo Doctorum peculiare opus dicavit cum de Nota;

vino & aqua eorum qui scripserint, infinitus penè sit numerus.

De Vipa & Offa.

Cap. XVIII.

Bis duo Vipa facit, mundat dentes, dat acutum
Visum, quod minus est implens, minuens quod abundat,
„ Ingeniumque acuit: replet, minuit simul Offa.

Vipa. Hic quatuor recensentur commoda Vipæ: Primo dentes mundat. Panis enim vino imbutus diutius circa dentes moratur, atque eam ob causam facilius etiam fœculentam materiam ipsis adhærentem abstergit ac consumit: quam vinum per se sumptum. Deinde, visum acuit: malos enim fumos, qui è ventriculo cerebrum petunt, suaque permistione spiritus visivos obscurant, reprimit: adeoque materias pravas stomacho inhærentes concoquit, incidit & deorsum pellit. Tertio, cruda concoquit: quia os ventriculi leni quadam adstrictione claudens concoctoriam facultatem roborat, plurimumque alimenti corporibus exhibet. Quarto vero, vitiosorum humorum multitudinem minuit: eos enim concoquit, incidit, exsiccat, & deorsum expellit: idque maxime, si panis assatus prius, aut super prunis exsiccatus fuerit. Quin eodem modo etiam superflue concocta ad συμπτεία revocat. Porro de Vipa quam Gallice *Souppe au Vin* vocant, Hermolaus Barbar. cap. 65. libr. 5. corollarii

in Dioſcoridem ita ſcribit: Erat veteribus jentaculum, buccea ex vino, quod genus Barbari à vino & pane Vipam vocant. De eo Athenęus lib. 1. Deinopſ. ſic ait: πρωινὸν ἔμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦσιν, διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βοέχειν, καὶ προσίεσθαι ψωκοὺς, id eſt, matutinum edulium ſive jentaculum, quod nos ἀκρατισμὸν vocamus, propterea quod panis buccellæ mero tingantur. Lege de eodem Plutarchum in Sympoſ.

Animadverſio.

DE pane ſicco qui vel cum obſonio, vel ſine obſonio edi ſolet actum, eſt capite pręcedenti: Nunc vero diſputatio eſt de pane madenti ſeu vino tincto, ſeu juſculo, ſeu aliquo alio liquore fuerit. Panis vino imbutus dicitur Vipa barbaro nomine à vino & pane deducto, quam ad dentes detergendos, acuendum viſum, & ingenium nobis proponunt Salernitani. At panis juſculo ſeu brodio tinctus, offa vocatur; quam aiunt & replere corpus per nutritionem, & minuere per excrementorum abſumptionem. Eſt ergo Vipa nihil aliud quam panis buccea, ſeu bolus puro vino madidus; quem in veterum jentaculo pręſumptũ monuit Athen. 1. Deipnoſ. cap. 9. & Plut. lib. 8. Sympoſ. probl. 6. Quæſtio autem eſt num eas habeat dotes Vipa quas illi Salernitani tribuunt. Nam ut docet Andreas Baccius lib. 2. de natur. vinorum hiſt. cap. 18. *Vinum ſic avide imbibitum, à jejuno ſtomacho in hepar diffuſum, præter id quod calorem in eo exitat igneum & qui comburit ſanguinem redditque humores febribus indoneos: verum etiam acres illi vapores cœa cervati paulatim in cerebrum convul-*

Vipa unde dicta.

Vini noxæ.

siones, deliria, epilepsiam, & apoplexiam inferunt, & præterea omnium morborum fiunt communes causæ. Quam quidem sententiam deprompsit ex Gal. comm. 2. in lib. 2. Aphoris. Quo loco Gal. ait vinum meracum ante cibariorum esum liberaliter haustum, calamitates illas inferre. Verum Gal. & de vino locutus est metaciori, & de ejus liberaliore potatione & ipse Baccius de vino potenti sermonem habet; adeout inde nihil concludi possit contra Salernitanos, qui de Vipa quidem verba faciunt, sed ea quæ generoso & potenti admodum vino sit imbuta. Tale vero alimentum quidni iis polleat dotibus quas illi Salernitani assignant præsertim in pituitosis & frigidiori temperamento hominibus & per constitutionem aëris frigidiorem? Quod enim ad dentium munditiem attinet, certum est, ea quæ liquidiora sunt, non tam cito hæsura dentium intermediis quam crassa & viscosa. Præterea cum è capite ichores multi in dentes decidant, à quibus redduntur & impuri & nigri; ea quæ gingivis robur addere nata sunt, dentibus mundandis mirum in modum erunt utilia: at & beneficio vini liquidior fit panis ac minus viscidus, seu inhærens; & ea virtute qua pollet, est enim vinum, ut ait Simeon Sethi οἶνος ὑποστύφων πρέμα *substringens placidè*, gingivas firmat & fluxionis impetum cohibet. Quod autem Vipa visum acuat, manifestum est; idque duobus præsertim nominibus, quod minus est supplendo, & quod abundat minuendo. Duo sunt maximè quæ oculorum aciem infringunt: paucitas spirituum, & vaporum copia. Vipa quia est πολύθρον alimentum, tam panis quam vini ratione spirituum materiam suggerit, sicque exinanitos spiritus cito reficit. At vero quia caliditas tenuitasque par-

Vipæ doles.

tium vino ineſt, idcirco craſſos vapores diſſipat, intercipitque fumoſas exhalationes quæ è ſtomacho ad oculos feruntur, ubi producunt eam ſpeciem ἀμβλυωπίας καὶ ἀμαυρόσεως, quæ per ſympathiam ex metaſtaſi cauſæ morbificæ generatur. Duos illos modos acuendi viſus tetigernnt Salernitani ſecundo verſu, quod miror ab interpretibus obſervatum non fuiſſe. Tertius effectus Vipæ qui principio tertii verſus à nobis ex manuſcriptis noſtro additi continetur, Acumen eſt ingenii quod à Vipa procuratur, depuratione & defœcatione ſpirituum animalium. Dum enim moram trahit longiorem in ventriculo, blandos vapores in cerebrum immittit, qui cerebri varios anfractus penetrando in ejuſque ventriculos meando, frigidiuſcula ſi quæ ſint excrementa atque pituitoſa placidè excalefaciunt, calefacta digerunt, digeſta depurant; ſicque rectificant & recreant ſpiritus animales operationeſque intellectus perficiunt. Verum quia hæc effecta potius pertinent ad vinum quam ad panem; idcirco plura non addam donec ad caput de vino perventum ſit.

Cætera pertinent ad Offam quam gloſſæ vete- Offa.
rer μαζαν interpretantur. Plurimum ramen differunt inter ſe veterum Maza & Offa noſtra. Erat enim μάζα, vel ex hordeo panis, vel ut Erotiano placuit, farina quævis cum oxymelite, poſca, mulſa, aut aqua mixta; ſic ut parum à pulte diſſentiret. At Offa noſtra panis eſt aſſulatim ſectus & calenti juſculo aſperſus. Offam quoque veteres vocabant maſſam eſcæ in modum pultis redactam; Sed noſtra eſt juſculenta, quæ pro ratione juſculi quo madeſcit varias

Offæ vires. facultates assumit. Etenim si jusculæ sint buryrata, si oleata, si adipata, hoc est cum butyro, oleo, aut aliqua pinguedine cocta, si cum carnibus præparata, si herbis & oleribus saporata, dubio procul nonnihil virtutis retinebit ejus rei cum qua jusculum paratum fuit. Offæ genus est *panata*, infriatus scilicet panis minutatim ac frustatim fressus atque in jus seu decoctum optimarum carnium conjectus, quo cum interdum commiscetur minutal, reparandis viribus aptissimum pulmentum. Est & aliud genus novum & suavissimum quod Bisquam vocant. In plurimo jure armi vitulini panis immergitur & incoquitur, jusculum ex decocto columbarum, cristarum Gallinacearum, ac testiculorum, palati bovilli scustulatim concisi, uvarum corinthiacarum, cariophyllorum & similium admiscetur, fitque ex arte *Offa*, & scitissima & nutritioni aptissima. Porro offarum genera admodum nutriunt; præsertim jusculis carnium madentia. Nam ut ait Celsus lib. 2. *tum res eadem magis alit jurulenta quam assa, magis assa quam frixa.* Enimvero si id censetur magis nutrire quod plus alibilis succi continet, certè Offa multo magis nutriet quàm succus panis, cum præter nutritium panis succum, alibilem quoque substantiam jusculi contineat. Non sine ratione igitur Offa corpus replere dicitur, cum πολύτροφος sit ac plurimi nutrimenti particeps. Quomodo autem corpus minuere perhibetur si ita repleat? an augendo bonos humores dicitur minuere vitiosos? an de Offa id subintelligendum est, quæ aquâ frigidâ simpliciter imbuta est, quæque propriè *Panis lotus* nominatur? is enim admodum tenuiter nutrit, quemadmodum ait Cornel. Cels. lib. 2. cap. 18. ob idque

Panata.

idque corporis ſubſtantiam minuit. Nam teſte Galen. comment. in lib. 1. Aphoriſ. Hippocratis; quæ multum alunt corpus implent & impinguant, quæ mediocriter nutriunt, corpus in eodem ſtatu conſervant, at quæ tenuiter & leviter alunt, corpus imminuunt & attenuant.

De Piſis & Fabis.

Cap. XIX.

Piſum laudandum nunc ſumpſimus ac reprobandum.

Eſt inflativum cum pellibus, atque nocivum,
Pellibus ablatis ſunt bona piſa ſatis.
„ Manducare fabam caveas, parit illa podagram.

INquiſitione dignum videtur, quod de piſis hoc loco traditur, nempe ipſa laudem mereri quandoque, nonnunquam vero & vituperium. Ubi ſcire ante omnia convenit, ipſa duas habere facultates, adſtrictoriam nimirum & purgatoriam: quarum hæc certè in ipſorum velut carne eſt, illa vero in corticibus. Laudantur igitur quæ adempto cortice manduntur, culpantur quæ non decorticata ingeruntur. Priore enim modo ſumpta, ut in diætis univerſalibus Iſaacus id ipſum confirmat, ventrem ſubducunt: altero vero magis condenſant & adſtringunt, plurimumque flatulenti ſpiritus pariunt, ita ut pugna quædam ac tormina in inteſtinis excitentur; purgatoria quidem facultate ſuccum Piſa.

excernere volente, adstrictoria vero retinente: hinc que intus affligitur natura, ab utroque horum divexata. Porro si pisa cortice spoliata manduntur, tunc purgatoriæ actioni maximè conferunt. Quod de Pisis hic dicitur, idem de omnibus ferme leguminibus, puta fabis, lentibus, phaseolis, & si qua sunt similia, præcipue tamen corticem habentibus crassiorem, ut de fabis & ciceribus nigris intelligendum est. Hac namque ratione legumina omnia, quemadmodum lib. 4. de vict. rat. in morb. acut. Aphor. 95. Hippocrates attestatur, flatuosa sunt, & cruda, & cocta, & fricta, & macerata, & viridia. Cortex pręterea in omnibus pejorem generat succum, quàm quæ ipsorum velut caro est. In ipsorum genere reperiuntur quędam alba & rotunda, cortice tenui, levi ac fragili, quæ tametsi una cum corticibus innoxiè mandi queant, pręstat tamen ut decorticentur. Legumina viridia adhuc & nondum exacte matura valde tenuem habent corticem, ac minus ipsis discrimen inest, quo ad corticem saltem & carnem attinet, faciliusque concoquuntur: quare ea nonnulli sanis corporibus, quam matura atque exsiccata magis convenire arbitrati sunt; quod tamen à veritate alienum videtur. Nam ea admodum esse excrementitiæ substantiæ & corruptioni magis obnoxiæ constat; quo fit ut à sanis non usque quaque citra noxam sumi queant. Hoc tamen negari non potest, quod matura & exsiccata cum ab extimis corticibus purgata fuerint, ad victus salubris rationem, quam recentia non decorticata accommodatiora sint: & è diverso viridia, quam exsiccata cortice non spoliata. Porro cum omnium leguminum substantia inflet, concoctioni renitatur, crassique &

pravi succi alimentum in corpus diffundat; meritò à victus salubris ratione excluditur. Brodium tamen sive jusculum eorum, eo quod flatum cum omni & alimenti & concoctionis pravitate deponat, ventrem subducat, urinam cieat, venarum atque viscerum obstructiones amoliatur, adeoque adivasorum etiam, quæ colatoria vulgo vocantur, nempe hepatis, renum & vesicæ emundationem sit efficacissimum, non parum commoditatis in victus salubris ratione habere dignoscitur. Cujus proinde usum jejuniorum tempore, quando crassis atque obstruentibus utimur cibis, frequentiorem esse convenit. Multiplex porro ac varius hominibus leguminum usus esse solet. Nonnulli enim cum salsis carnibus esitant: quem modum Galenus lib. 1. cap. 25. de aliment. facultat. non probat. Nam hæ quoque sanguinem crassiorem & melancholicum magis generant. Quapropter non est his copiosius utendum, & maxime si cui corpus sit aut melancholicum, aut crasso, vel pravo succo abundet. Pessimè autem coqui divitibus legumina sapa apparant: quandoquidem legumina haud quaquam incrassantium mistionem postulant, sed humidiorem potius, & quæ ipsorum crassitiem incidat. Quibus vero sapa commiscetur, jecoris obstructiones solent gignere; viscerisque hujus ac lienis inflammationes inaugent, nisi melle addito meliora fiant. Perspicuum autem est, quod & scirrhosos visceris utriusque affectus sapa exacerbat: Ut autem legumina esui accommodatiora fiant, magis nutriant, & crassum parvumque succum amittant, in hunc fere modum coquenda veniunt: Sub noctem in aquam ferventem infundantur, ac pri- Pisorum coctio.

mo quidem in manibus diutulè confricentur, ut à cortice separentur, deinde per totam noctem in eadem maçerentur, sequenti vero die duabus, vel tribus ebullitionibus in eodem liquore, dum tertia quartave aquæ portio absumatur, percoquantur. Aquam autem adhibere oportet leviſſimam, ceu pluvialem. Nam & hac citius coquuntur & molliora evadent, & concoctioni minus faceſſent negotii. Jus decocti colo tandem transfundendum, & ad uſus reſervandum. De quo ubi & quantumcumque libuerit, accipiendum, cúmque cinnamómo denuo & croco temperandum ad lentum ignem. Hoc enim pacto terream naturam magna ex parte deponet. Nonnulli duas partes zinziberis, unam piperis, aliquantum etiam cymini adjiciunt, quo facilius ſecedat: ad extremum aliquid aceti vinive, & butyri admiſcent, atque unica iterum ebullitione coquunt, ſpumam interea diligenter auferentes. Quod quidem in principio refectionis potiſſimum ſumendum. Illud poſtremo minime prętereundum, quod brodium ſine juſculum cicerum & piſorum alborum multo ſit pręſtantius & humanæ naturæ accommodatius, quemadmodum & tota eorum ſubſtantia.

Animadverſio.

CErealibus herbis ſuccedunt legumina ſeu legumenta, quæ quod non ſecentur ſed vellendo legantur id nomen ſortita ſunt. Recenſentur quidem inter cerealia, ſed inter ea ex quibus panis non paratur. Sic enim Gal. definivit lib. 1. de

de aliment facult. ὄσπρια, inquit, καλοῦσιν ἐκεῖνα τῆς δημητείου σπερμάτων ἐξ ὧν ἄρτος οὐ γίνεται. *Legumina appellant ea cerealia semina ex quibus non fit panis.* Dicuntur vero ὄσπρια ἀπὸ τοῦ σπείρω, quod est sero & semino, cujus perfect. med. ἔσπορα hinc σπείρειν καὶ καθ' ὑπερβασμὸν ὄσπριον. Græci ad mentem Latinorum legumina χερσαῖα vocant quasi χειρόσπαστα manu lecta & sine falce, ut explicat Nicandri Scholiastes ad hos versus theriacorum.

χειροδρῶσοι δ' ἵνα φῶτες ἄτερ δρεπάνοιο λέγονται,
ὅσπρια χερσαῖά τ' ἄλλα μεσοχλόα ἐντὸς ἀμήσας.

Quos sic vertit doctissimus Gorræus,

Agricolæ si quando manus cerealia carpit,
Semina, & è terra sine falce legumina vellit.

χειροδρῶσοι, inquit, Scholiast, οἱ γῆν οἱ ταῖς χερσὶ δρέποντες ἤγουν διείροντες ἄνευ δρεπάνης. dicuntur χειροδρῶσοι, *vel qui manu legunt, vel qui metunt sine falce.* Hæc semina soleo ego appellare, *Cerealium succedanea*, quod in usu hominum cibario cerealibus succedant & ab eis secundas obtineant partes, cum plerumque vicem panis suppleant excocta, & in usus mutiplices ciborum convertantur, jejuniorum præsertim tempore, quo vix ullus eis carere potest.

Porro leguminum differentias ad duo summa capita soleo revocare; ad *Siliquosa* & *Capitata*. Siliquosa tam ratione siliquarum in quib⁹ nascuntur quam seminum, majora sunt vel minora. Inter majora enumerantur Pisa, Fabæ, Lupini, Phaseoli, Cicera, Cicerculæ, Lentes, Arace. Inter minora habentur Eruum Aphaca, Vicia, fœnum græcum, Etysimũ, sesamus, lolium. Ad ea quæ capitata sunt & in siliquis non nascũtur pertinent papaver sativum, linum, cannabis, Orminũ, vitex &c. de quorum omnium facult. agit Galen. lib. 1. citato de

Leguminum species.

alimen facult. Cæterum legumina omnia assertore Hippoc. lib. 4. de ratione victus in acutis part. 92. φυσώδεα sunt καὶ ὠμὰ καὶ περυγμένα, ἢ βεβρεγμένα, ἢ κλοερά; *flatulinta*, inquam *sunt*, *& cruda & cocta & frixa*, *macerata & viridia*: hanc enim lectionem puto retinendam expungendo particulam ἥκιστα ut monuit Gal. in comment. Natura ergo leguminum est ut sint statulinta quacumq; ratione sumantur; cruda, & cocta, recentia, sicca, præparata, non præparata, propter nimirum substantiam eorum terrenam, crudam, crassam, & excrementitiam, quam calor nativus ventriculi antequam digerat, in flatum vertit; quemadmodum antehac à nobis observatum est. Hanc Hippocrat. sententiam confirmavit Gal. in comment. his verbis, ἐμπίπλησι τὴν κοιλίαν πάντα τὰ ὄσπρια καὶ δυσπεπτοτατά ἐστι: *ventrem implent legumina omnia coctuque difficillima sunt*. Huic vitio alterum succedit; generatio pituitosi humoris crassi & fœculenti, quem qui vescuntur leguminibus toto corpore cumulant, unde crurum potissimum imbecillitas contingit. Cujus quidem sententiæ auctor est Hippocrat. tum lib. 2. Epitem. sect. 4. part. 11. tum lib. 4 sect. 4. part. 1; quibus locis observat. *In Aeno per famem assiduo leguminum usu tam viros quam faminas cruribus non constasse*, sed imbecillitate laborasse. *Nimirum cum terrestria duraque omnia propemodum sint legumina*, ut ait Jacob. Steve in comment. *crassos humores terreosque cum quadam acrimonia ac flatu accumulant, qui sensim suo pondere deorsum ad crura ferantur, quo fit ut quemadmodum Aristot. problem. 5. sect. 1. dicebat, quibus per famem crura tabescũt non aliam ob causam id accidit, quam quod nullum planè capiant nutrimentum aut sane exiguum, ex cibis qui suapte natura parum nu-*

Leguminum facultas.

triunt; cujuſmodi legumina omnia ſunt. Imbecillitas ergo crurum in Aeno accidebat tum ob craſſum ſuccum in crura paulatim ſubſidentem, tum ob paucitatem laudabilis ſucci & alibilis illuc affluentis, tum denique ob nervos crurum craſſis humoribus occupatos ac pene reſolutos. Atque hæc communia ſunt leguminnm vitia, quibus alia magis, minus alia laborant: ſingula autem *ἰδίας μοχθηρείας*, ut loquitur Hippocrat. ſuas habent nocendi artes & lædendi ingenia, quæ in ſingulorum hiſtoria recenſentur.

Quod autem dixi æquè noxia non eſſe legumina omnia, id peculiari obſervatione dignum habetur. Certe cruda legumina deteriora ſunt coctis; inter cocta, frixa & exaſſata elixis minus flatulenta. Sicca vero magis quam viridia; diu macerata aquis meliora non maceratis. Freſa autem & decorticata integris benigniora; Condita rebus aromaticis, attenuantibus, flatumque diſcutientibus potiora habentur. Denique ſi abſque aliis cibariis ac pane multa copia edantur & frequenter, omnium deterrima. Præceptum eſt Gal. & Hippocrat. Quarto de acut. Leguminibus utendum non eſſe, niſi cum cibariis; hoc eſt cum pane triticeo, ut eo artificio malignitas leguminum panis bonitate caſtigetur.

Hæc erant meo judicio de leguminibus in univerſum definienda. priuſquam de ſingulis diſputaretur. Inter hæc vero imprimis occurrit Piſum quod Græci *πίσον* vel *πσὸν* quaſi *πποὸν* vocant *ἀπὸ τὸ πίπτω* quod eſt *καθαίρειν*, ac ſi quis dicat, legumen è ſiliqua purgatum, aut purgandi vim habens; quę facultas piſo tribuitur. Favorinus tamen piſum dici vult, quod magna copia in Piſa Elidis urbe ſuccreſcat. *ὅτι ἐν πίσῃ τῆς ἠλίδος κατακόρως φύεται.* Piſum.

Differentia pisorum.

Differentia Pisi multiplex; à magnitudine, colore, figura, regione, maturatione, coctione. A magnitudine alia magna sunt, alia parva. Magna nonnulli Romana vocant, alii ramularia, quod pedamento gaudeant; ubi viridia sunt rotunda, ubi resiccata angulosa, colore alias candido alias sordido. Parva Græci ὦχρους vocant, ut placet Dodonæo qui Ervilia cum pisis minoribus confundit: hæc autem majoribus deteriora sunt, maximè cum majora hortensia sunt & exculta. A colore pisum aliud viride, aliud album, aliud rufum sive cinereum, aliud ceruleum quod rarius existit, aliud rubrum & Americanum: sed candida & viridia aliis præstant. A figura quoddam est rotundum, quoddam angulosum. A maturatione, aliud cito, aliud tardè perficitur ac matureſcit: à coctione, aliud ad primam vel alteram ebullitionẽ coquitur, estque bonitatis eximiæ, aliud vero vel difficulter coquitur, vel ebullitione indureſcit; quod omnium est deterrimũ. Græci autẽ vocãt legumina coctibilia hoc est quæ coctura fiunt teneriora ac molliora, πέπαμμα hoc est ὠπαλὰ καὶ ὀφανα: dura vero & coctioni inhabilia ἀπέπαμμα id est δυσόφανα de qua leguminum affectione egit Theophr. lib. 4. de causis plant. cap. 13. Usus pisorum maxime spectatur in jusculis, æstate quidem & cum adhuc viridia sunt ac tenera; vel simul cũ folliculis, jusculo admiscentur, tumq; dicuntur λεπτολοβὰ, vel siliquis extricata. Hyeme autem & post maturitatem non comeduntur nisi exclusis folliculis, cortice per longam ebullitionem amoto. Pridie enim quam jusculum paretur, macerantur pisa in aqua tepenti, ut plurimum fluviatili (observatum enim est puteanâ aqua pisa coctioni reddi contumacia) tum diutissime coquuntur novam aquam af-

fundendo donec cortex sponte secedat : Mox decoctum illud percolatur & leviter exprimitur, colatura nominatur *Depurata* gallice, *la purée*: quæ tandem cum butyro, sale, radice petroselini, aliisve herbis coquitur in jusculum, pauco affuso croco admodum suavi & colore aureo. Extra jusculum eduntur quoque pisa viridia quidem ac recentia excocta cum butyro, & panea satureia, serpillo aut thymo, vel etiam cum multa lactuca cocta & concisa : sicca vero frixa modo cum cepe, modo cum thymo, modo cum solo butyro aut oleo. Jam usus invaluit ut quovis anni tempore in conviviorum lautiorum intermediis dapibus quæ inter secundas & ultimas mensas apponuntur, integra pisa & λεπτολοβὰ exhibeantur, æstate enim artificiosè reconduntur & conservantur à coquis, non minus quam cæteri fructus. Jucundissimum est edulium pisum cum carne porci salita, præsertim quæ cum vertebris coctum, quod Galli vocant *Pois au lard*.

Pisorum facultas.

Quod ad tẽperamentum & faculratem Pisi attinet, cũ Gal. lib. 1. de alim. facult. dixerit pisũ substantia tota cum fabis quãdam habere similitudinem, fatendum est pisum tẽperamento esse frigido & sicco in primo ordine, idq; cũ exsiccatũ est, nam viride & recens humidum existit. Auctor tamen thesauri sanitatis pisa humida & calida constituit, ac bilem flavam augentia, qua authoritate innixus nescio, cum Galen. contrariũ senserit, Oribasium habuerit repugnantem, Dioscoridem fautorem proferre nequiverit cum de pisis uihil scribat, Hippocratis denique testimonio gloriari non possit qui de primis qualitatibus pisorum non egit. Subscribam potius Balthasari Pisanello libr. de potulent & esculent. facultatib. Pisa gradu primo

frigida constituenti & humida temperatè esse dicenti; ac propterea calidis temporibus juvenibus & cholericis convenire. De aliis autem facultatibus Pisorum non convenit inter Hippocratem & Galenum. Nam Hippocrates lib. 2. de dięta, Pisa scribit inflare quidem minus quam fabas; sed per alvum magis secedere: Οἱ πισοὶ inquit, συνῶσι μὲν ἧσσον διαχωρέουσι δὲ μᾶλλον. At Galenus lib. 1. de alimentorũ facultat. cap. de Pisis, notat his duabus rebus à fabis Pisa discrepare, tum quod non æquè ac fabæ sint flatulenta (atque in hoc convenit cũ Hippocrat. Galen.) tum etiam quod detergendi facultatem non habeant, ideoque segnius quàm illæ per alvum secedant, διὰ τοῦτο inquit, βραδυπορώτεροι τῶν ὑδμῶν καὶ γαστρὸς εἰσὶν, quod etiamnum repetit cap. 7. libri de cibis boni & mali succi. Certè non est dubium, Galen. hîc ab Hippocrate dissentire sed an à veritate discrepet, non ita cuique obvium est. Ex recentioribus enim nonnulli, ut sunt nostri Interpretes, Ruellius, auctor Thesauri sanitatis, Pisanellus & alii, pisorum decoctorum cremorem alvum ciere volunt, quo factum est ut purgationis die tribus horis à sumpto cathartico decoctum pisorum exhiberetur proluendæ alvo, observante Fuschio in paradoxis: Multi vero ut Delchampius, Fuschius, Matheolus, secuti Galenum, hanc facultatem eis denegant; sed meo quidem judicio perperam. Constat enim experientia decoctum pisorum alvum ciere, quippe cum multi qui alvo sunt adstricta, quadragesimali jejuniorum tempore quo frequẽter jusculis pisorum utuntur, fluidam habeant alvum, quotidieque dejiciant excrementa minus dura quam alio tempore cum pisis abstinent. Ergone Galenus deceptus est? Ergone ab Hippocratis doctrina deflexit? minimè:

Hippocratis & Galeni dissensus.

Hippocrates enim piſi decoctum conſideravit, Galenus ſubſtantiam. Decoctum piſi hauſtum magis laxat quam decoctum fabæ: ratio eſt quia faba magis quidem deterget, ſed deterſionem illam habet non in ſuperficie ſed in imis profundiſque partibus ac idcirco difficulter & ægrè eximitur quavis ebullitione facultas illa ῥυπτικὴ: Prętera fabæ duriorem ſolidiorē & contumaciorem habent ſubſtantiam, proinde magis fermentatam ægriuſque diſſipabilem: At Piſa vim detergendi habent in ſuperficie, ſubſtantiam præterea minus compactam magis vero laxam καὶ χαῦνον ut loquitur Paul. Aegin. lib. primo capite 79 proinde vis deterſoria levi ebullitione ſeparari poteſt à piſis, & migrare in eorum decoctum, unde fluida ſit alvus ſumpto eo decocto potius quam fabaceo, ut voluit Hippocrates. Verum quia Galen. eſum piſorum & fabarum intelligebat ſecundum totam ſubſtantiam, ut ipſe loquitur, non penes decoctum, ideo contrarium protulit, nec injuria: nam decoctione piſorum vis detergendi in ſuperficie poſita abit in decoctum, remanent ergo piſa ea vi privata: At fabæ quia eam in profundo ſitam habent, idcirco penè totam ac integram poſt ebullitionem conſervant; Hinc tandem contingit ut fabæ ſecundum ſubſtantiam aſſumptæ, magis detergeant quam piſa, & ex conſequenti non ita tardè ſecedant. Eſt itaque utraque ſententia Hippocratis & Galeni veriſſima; adhibito hoc dioriſmo, quem miror neminem Medicorum qui contradictionem illam obſervarunt, hactenus olfeciſſe: quod tamen neceſſarium erat ad determinandam piſorum facultatem inter Medicos controverſam.

Cōciliatur Hippocrati Galen.

Ad Piſorum naturam accedunt *Cicera*, Græcis Cicer.

ἐρέβινθοι, Gallis *Pois ciches* appellata. Quidam autem cicer deductum volunt à voce Hebraica Kiccar, cicar, qua circularis seu orbicularis aliqua portio designatur, quasi Cicer ob formam circularem atque rotundam id nominis sortitum sit. Ejus duas

Species

species constituit Matheol ad lib. 2. Dioscorid. sativum & sylvestre. Illud trium est generum; candidum, seu columbinum, rubeum seu venereum & nigrũ seu arietinum. Candidum, inter omnia dulcedine præstat, rubeum ad excitandam venerem aptius est, nigrum præ cæteris urinam ciet. Silvestris tres quoque differentias facit Bauhinus ex varietate folliculorum desumptas; quas ut minus necessarias prętermittimus.

Usus.

Usus Cicerum, ut Pisorum est, non ita tamen frequens nec suavis esu, medicamentis opportunior. Temperamentum, ut ait Simon Sethi, θερμόν ἐστι, καὶ ὑγρὸν κατὰ τὸν πρῶτον ἀπόσασιν: calidum est & humidum excessu primo; substantiæ particeps est partim salsæ, partim dulcis: inflationes excitat non minus quam faba; sed valentiùs nutrit, venerem quoque stimulat & semen auget; cujus gratia admissariis equis olim exhibitum observat Galenus. Vim præterea habet abstergendi potentem, adeout nigra cicera contractos in renibus calculos evidenter frangant atque comminuant. Aëtius lib. 1. cicer dicit esse ὅσπριον φυσῶδες, βῶφιμον, δυσκοίλιον, οὐρητικὸν γάλακτος, καὶ σπέρματος, καὶ κατάμηνα ἰῶν ἀγωγὸν, *legumen flatuosum, alimentosum, ventri commodum, urinam ciens, lac. & semen generant menseſque ducens*, facultatis insuper attrahentis, discutientis, incidentis ac extergentis δυνάμεως ἑπασπαστικῆς, διαφορητικῆς, τμητικῆς, ῥυπτικῆς. Simeon Sethi cicer ait διὰ τὸ ἀλυκῶδες ὁμοῦ, *partibus suis salsuginosis* ventrem stimulare διὰ δὲ τὸ γλυκύ

ποιότητος; *sua vero dulcedine*, urinas provocare. Miror autem Lilium Gyraldum. Simeonis Interpretem scripsisse nigrum cicer contra venena velere, cum nemo veterum id observarit, nec tale quid in Græco Simeonis reperiatur. Hæc sunt Simeonis verba: οἱ δὲ μέλανες φαρμάκου τόπον ἔχουσι διὰ τὴν ἐνέργειαν διουρητικώτατοι γὰρ εἰσι, καὶ τῶν ἐν τοῖς νεφροῖς καὶ τῇ κύστῃ λίθων θρυπτικοὶ. Hæc sic vertit Gyraldus. *Nigrum vero cicer medicamenti vim habet adversus venena & maximè lotium ciet, & frangct calculos renum & vesicæ.* Deceptus est vocabulo φαρμάκου, quod credidit positum pro veneno; Nec animadvertit mentem Simeonis esse describere tantum alimenta inter quæ reposuit cicer. Sed cum scirer cicer alimentum esse admodum medicamentosum, idcirco subjunxit; Nigra cicera propter virtutem alterandi maximam non tantum alimenti sed medicamenti quoque locum obtinere, cum potentissimum sit diureticum, & lithonthypticum medicamentum. Addit Simeon cicer rubrum calidius esse albo & crassiorem generare humorem: Nigrum vero cum faba sumptum σώματος εὐεξίαν καὶ λιποσαρκίαν inducere. Porro notandus est alius errot Gyraldi in fine illius capitis ubi verba hæc Simeonis; οἱ δὲ χλωροὶ ἐρέβιντοι φυσώδης εἰσὶ καὶ δύσπεπτοι, τινὲς δὲ φασὶν, ὡς καὶ εὐχροίας τυγχάνουσι περιποιητικοὶ, sic vertit, *Viride vero cicer instat, difficulter concoquitur, malumque, ut quidam alunt, colorem facit.* εὐχροιαν περιποιεῖν, estne malum colorem facere an potius bonum colorem commendare, fovere, tueri? Certe si Gyraldus legisser Dioscorid. lib. 2. cap. de ciceribus, observasset ea ipsa verba quibus utitur Simeon apud Dioscorid. esse, sic enim loquitur ἐρεβίνθος ὁ ἥμερος, εὐκοίλιος, οὐρητικὸς, πνευμάτων γεννητι-

Gyraldi error.

Alius error Gyraldi.

Amabo

κὸς εὐχοΐας φλεγματικὸς, &c. *Cicer ſativum alvo idoneum eſt, urinam ciet, inflationem parit, colorem commendat, &c.* quod quidem animadverti ſſe oportuit, ne Medicinæ ſtudioſi interpretibus fidem tantam adhibeant, ut græca exemplaria negligant conſulere. Et vero à Dioſcoride & Simeone non diſſentit Iſaac lib. diætarum particul. cap. de cicere; cum ſcribat eos qui cicere utuntur, *pulchræ cutis fieri, quod dilatata & extenſa caro luceſcat & clariſicetur.* Quæ poſtrema verba ſedulo obſervanda ſunt ut intelligamus an εὐχροια illa & εὐεξία corporis ex bonitate ſucci alibilis qui eſt cicere oriatur an aliunde. Equidem Iſaac eam εὐεξίαν καὶ λιποσαρκίαν, non refert ad bonitatem ſucci alibilis, imo potius ad ſtatum quem excitat toto corpore cicer: *Nutrimentum*, ciceris inquit Iſaac, *quam fubarum majus eſt; non tamen bonum, ſed ad digerendum durum, ventoſitatem & inflationem faciens, in tantum ut carnem inflet & dilatet, & in ea idem faciat quod acetum in ſicco luto, aut fermentum in paſta: unde qui eo utantur pulchræ cutis fiunt, dilatata enim & extenſa caro luceſcit & clariſicatur* Quod apud Athenæ lib. 2. deipn. cap. 14. Diocles ſignificaverat ἐρεβίνθους vocãs ζυμωτικὰς τᾶς σαρκὸς, hoc eſt eſu cicerum veluti fermento quodam molem carnis turgeſcere.

Dubitationes.

Ex his quæ dicta ſunt nonnullæ occurrunt dubitationes diluendæ circa cicerum naturam. Prima eſt de eorum temperamento, quod diximus eſſe calidum humidum. Eſt enim in oppoſitum ſententia Avicennæ lib. ſecund. tract. ſecund cap. 132. exiſtimantis cicer calidum eſſe & ſiccum in primo gradu, cui non repugnat Galen. libro ſexto ſimplicium ſcribens, *calidum eſſe & modicè ſiccum cicer ſativum, ſylveſtre vero tanto calidius & ſiccius*

quanto & aerius & amarius. Est autem apud Gal. norma & index temperamenti calidi & sicci amator, qui cum in ciceribus reperiatur demonstrat ideo ea sicci esse & calidi temperamenti. His objectionibus respondemus duplicem esse in ciceribus substantiam duplici qualitate perfusam, ut ex Simeone Sethi protulimus. Prior extima & superficiaria salsedine prędita est, ac ut ita dicam nitrositate: ἁλμυὼ vocat Theoph. cap. 6. lib. 8. histor. plantar. Posterior est intima, profunda, atque ut barbari loquuntur centralis dulcedinis particeps; à qua vim humectandi habet modicè atque calefaciendi; quemadmodum vim siccandi obtinet à priori illa per quam solum urere dicitur: & à Plinio libro decimo octavo capite duodecimo & à Tremellio apud Columell. lib. 2. de re rust. cap. 14. *Tremellius*, inquit, *obesse maximè ait solo virus ciceris & lini, alterum quia sit salsæ, alterum quia sit fervidæ naturæ.* Avicenna igitur superficiariæ illius qualitatis rationem habens siccum cicer dixit, alii ratione dulcedinis intimæ ac plurimæ, humidum, Quod ad Galen. spectat, versio latina Theodorici Gerardi siccum cicer ponit, at exemplar Græcum Galen. & Venetian. & Basilienſe ὑγρὸν habet, seu humidum. Altera dubitatio est de ventris stimulo; cur scilicet, venerem excitent cicera. Respondet Isaac, tribus maximè nominibus, ratione *Caloris*, *Nutrimenti*, & *Flatus*. Inde occasionem arripit Pet. Hispanus sciscitandi utrum cicer his qualitatibus prędituм magis excitet venerem, quam caro & vinum: Negat vero Hispanus, licet enim cicer plures causas contineat excitandæ veneris, non tamen æquæ potentes ac caro & vinum, quia quod materiam spermaticam copiosiorem producant, inferiora non sunt

Altera difficultas.

ad venerem irritandam ipsis ciceribus. Admittit tamen in ægris & in quibus appetitus veneris languet cicera potentiora esse, & ut ipse loquitur, *in viâ Medicinæ*, at non ita in sanis & *in viâ diætæ*. Tertia dubitatio petitur ex Simeone & Isaaco qui cum diureticum fateantur Cicer, monent tamen ulceribus renum & vesicæ ipsum esse admodum noxium. Unde hoc? an quia salsugine sua mordicat exulceratas partes doloremque parit? an quia secum rapit in renes una cum matetia urinæ sordes multas, humoresque bilioſos à quibus ulcera sordida fiunt, & ipsi meatus obfarciuntur; unde inflammatio & urinæ suppressio interdum contingit? Addo pro ἐπιμέτρῳ à Salernitatis & à Villanovano pisa & cicera confundi, quemadmodum fecit etiam Isaac ex observatione Petri Hispani. Restat pars capitis ex manuscript. nostro addita de *Fabis* examinanda discutiendaque. Ergo quod Latini *Fabam* vel à Falisca voce haba vel à Græca φάγειν dicunt, Græci nominant κύαμον ἀπὸ τὸ κύειν αἷμα ut ait Eustathius. Etenim si quis, observante Luciano in vitarum auctione, elixam fabam certis lunæ diebus deponat, sanguinem fecerit αἷμα ποιῆσαι: Vocantur & fabæ φάβα καὶ φαβατὰ & à rusticis ἔτινος. Cæteras ethymologias & verbi κυάμου significationes non moror, cum ad naturam fabæ intelligendam nihil faciant. Satius erit fabam constituere duplicem: Ægyptiam & Græcam: Ægyptia nobis minus ut cognita fic utilis, Græca quæ & nostras est, vel est sativa vel sylvestris. Prior duplex; major & minor de quibus videndi Botanici.

Tertia difficultas.

De faba.

Vide Stuckium lib. 2. antiq.

Inter legumina *maximus honor fabæ*, inquit Plin. iibr. decim. octav. cap. 12. quippe ex qua *tentatus sit panis*, frumentaceis misceri fabaceam

Fabæ usus in cibis.

farinam apud quoſdam populos ut ſolidior panis fiat, etiam hodie mos invaluit. Frequentius ejus decoctum uſurpatur aut manditur, frixa apud ruſticos & pauperes ſolùm, cum à ditiorum menſis hodiè expungatur, niſi forſan æſtivo tempore cum recens eſt adhuc & viridis, tum enim decorticata & cum oleribus ac butyro cocta aut frixa ſuaviſſimè editur. Sicca interdum exaſſatur à ruſticis, ſed minimo profectu: licet enim minus flatulenta reddatur aſſatione, non faciliùs coquitur aut alvo ſecedit, ſed tardius ac ſegnius. Eſt ergo elixa faba aſſatâ potior; quamvis Iſaac contrarium ſenſerit; Eſt quoque viridis minus noxia quam ſicca, quia magis alvum lubricat ac humectat, nutrit tamen minus.

Faba virens ac recens temperamento eſt frigido & humido, reſiccata ſicco: Dioſcorides tamen medio ait eſſe temperamento inter calidum & frigidum, cui ſententiæ conſentire Galen. Paulum Aeg. & Aetium, contendit Jan. Conarius lib. 7. dolabellarum in Paulum Aeginetam ad quem locum lectorem remitto. Hippocrates 2. de diæta, eam alere, ſiſteréque alvum ac inflare ſcribit, inflare quidem, quod impediat meatus ne ſuperveniens aliud alimentum ſuſcipiant, ſiſtere vero alvum, quum totam alimẽti fęcem habeat. Galenus 1. de alim. facult. in faba flatulentum cibum agnoſcit, etiamſi coctus diutiſſimè fuerit ac quovis modo paratus: lib. vero 7. ſimpl. carnem fabæ detergentis eſſe facultatis monet, corticem adſtringentis; quamobrem ſine cortice ingeſta ventrem non cunctanter permeat. Dioſcorid. lib. 2. *inflationem excitare* ait fabam, *ægrè concoqui, tumultuoſa ſomnia facere, tuſſi conferre, & carnem generare.* Oribaſius ſynop. lib. 1. eam veneri com-

Fabæ temperamentum.

Facultates fabæ.

mendat. Actuarius lib. de Spiritib. cap. 5. ejus usu interdicit ob crassum sanguinem & flatum non dissimilem quem creat. Simeon Sethi notat, nonnullos arbitrari fabas mali esse succi; quod *bestiolas quasdam gignant quæ omnino ex putredine ac sordibus quibusdam humescentibus nascantur. Accedit ad hoc, quod fabas tradunt non solum mentem perturbare, sed & aciem ingenij hebetare eorum qui diutius in locis ubi plurimæ proveniunt, versantur: ea videlicet causa quoniam mali vapores & ferè pestilentes ex his redduntur, qui quaquaversum aërem inficiunt & corrumpunt, qui continenter illatus cerebri temperaturam subvertit, qua subversa infectaque, rationalis facultas ac vis hebebatur.* Hæc ille.

Fabæ venerē stimulant & extinguntur.

Cęterum quęrit. Pet. Hispanus cur cortex fabarum adstringat, cortex vero tritici, ut dictum est, detergeat & laxet. Respondet autem id fieri propter corticis fabacei duritiem atque crassitiem, quæ impedit ne calor cœlestis imprimat in eum caliditatem atque raritatem; unde vis oritur detersoria. Animadversione dignum est quod fabæ intro sumptæ venerem stimulent, admoræ vero puerorum inguinibus, compescant; assumptæ flatu & nutrimento libidinis stimulos exacunt, admotæ vero & frigiditate sua & obstructione pororum, non sinunt materiam spermaticam in membra genitalia descendere. Hac etiam de causa appositæ locis ubi sucrescunt pili, faciunt ut illi subtiliores atque tenuiores nascantur; constrictione enim pororum subtilior evadit pilus. Inter fabarum utilitates, Plinius, Dioscorid. & Galen. recensent facultatem juvandi pectus & pulmones, quod intelligendum est de fabis fresis & excorticatis, quibus vis inest detergendi. Quem

profecto usum dum commemorat Lęlius Biscio-
la, tom. 2. horarum subsiciv. lib. 16. cap. 17. ad finem gravissimum errorem commisit in Paul. Æginetam quem sibi contradicere asseruit: affirmat enim Paulum Æginet lib. 3. cap. 28. de vaucedinis cura inter alia remedia proposuisse fabas cum suis corticibus alixas, quod certè Æginetæ verbis omnino repugnat. Verba Ægin. hęc sunt: ὑγρότητος δὲ καταλειφθείσης ἐν τοῖς μορίοις ἐπὶ τὰ ῥυπτικώτερα ἐρχεσθαι, οἷον ὅτι κυάμινον ἔτνος, &c. id est, *humiditate vero in partibus relicta, ad quæ magis extergunt deveniendum est, velut est puls fabacea:* vel Biscio la pere-vos corticem fabæ intellexit, quod non crediderim, adeo supina est ignorantia: vel ex aliorum relatione transcripsit inconsulto Æginetã quod factu credibile, cum hodie maxima scribentium pars ex aliis transcribant. Quid autem per κυάμινον ἔτνος voluerit Paulus, satis accurrtè expressit Cornarius in versione ejus loci; interpretatur enim, *fabam fresam elixatam*, seu pulmentarium ex fabis fresis & deglubitis confectum: sic enim definit ἔτνος Galen. lib. περὶ εὐχυμ. καὶ κακοχ. cap. 5. τὸ ἐκ τῶν ἐρεχθέντων ὀσπρίων τε καὶ χεδροπῶν σκευαζόμενον, *quod ex decorticatis & fresis leguminibus paratur.* Nominatim vero Gal. comment. in part. 18. lib. 1. de vict. rat. in acut. ἔτνος κυάμινον *pultem fabaceam*, recenset & comparat cum ptissana, pulticula, seu cremore hordei, prout cibus est non potus.

Error Biscio-læ.

Cęterum Salernitani cum sum fabarum prohibeant, mihi revocant in memoriam symbolum Pythagoræ quo κυάμων ἀπέχεσθαι id est, *a fabis abstinendum esse* jubet. Multæ autem & gravissimæ rationes à multis adductæ sunt hujus pręcepti Pythagorici, quas in unum veluti fascem colli-

Esus fabæ interdictus.

gere non pigebit. Marc. quidem Tull. lib. 1. de
1. Ratio. divinat. hanc causam produxit. *Iubet igitur Plato sic ad somnum proficiscí corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat: ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur ne faba viscerentur; quæ res inflationem magnam habet. Is cibus tranquillitatem mentis quærentibus constat esse contrarius.* Et certe hæc ratio à veritate prorsus aliena non est, cum ex Dioscoride constet fabam gravia somnia inducere,& ut aiunt Psellus & Simeon Seth,*turbulẽta & non vera;* ὀνείρους ταραχώδεις καὶ οὐκ ἀληθεῖς, tum ob flatulentam ejus materiam tum ob κακοχυμίαν. Cujus quoque sententiæ fuit Plinius scribens, *fabam hebetare sensus eximatam, & insomnia facere.* Nonnulli vero opinati sunt
2. Ratio. voluisse Pythagoram hoc præcepto à rei venereæ proluvio discipulos submovere, allusione facta ad testiculos quos Græci non minus quam fabas κύαμους vocant,quod sint τὴν κύησιν αἴτιον;hoc est *parien. di auctores*, vel εἰς τὸ κύειν δεινὸν, id est, *serendo utero valentes*.Quamobrem Græci,ἀπὸ τοῦ κυάμου κυαμίζειν dixerunt quod est puellarum ætate maturiorum, cum virum appetunt, ut notat Ascen. ad cap. 11. lib. 4. Agellii, ex Scholiast. Aristophanis. Diogen. prętera Laert. in vita Pythag. ex Arist. lib. de fabis,observat fabas pudendis similes esse vel inferni januis: etenim ut ait Lucian. in vitarum auctione, si *fabam adhuc viridem exuas, videbis eam virilibus membris similem naturam habere*,quod etiam Bapt. Porta lib. 3. Phytognom. cap. quadragesim. quart. præclarè demonstravit. Igitur quod fabæ ὁ παν γονιμοι εἰσι ab iis abstinendum cen-
3. Ratio. suerat Pythagoras. Non tamen prętermittendum, Laërtium dixisse fabas esse infœcundas, ob idque putasse nonnullos usum fabarum interdictum à

Pythagora

Pythagora propter ſterilitatem, cujus, cum infœcundæ ſint, ſymbolum exiſtunt. Equidem cum ex omnium pene ſententia tùm ratione flatulenti ſpiritus cùm alimoniæ quam fabæ ſubminiſtrant corpori venerem excitare dicantur; ac præterea ex earum characteriſmo fœcunditatem promovere: ſuſpicari non poſſum quomodo & à Pythagora exiſtimatæ & à Laertio vocatæ ſint ἄχναποι. Dicam tamen quod in mentem venit; Primum eſt aliquid ineſſe fabis, ac præſertim earum putaminibus, quod fœcunditati obeſt. Apollonius Dyſcolus Alexandrinus lib. hiſtoriæ comm. cap. 46. refert ex Theophraſt. lib. 5. de cauſis plant. cap. 21. *putamina fabarum radicibus arborum appoſita, fructus ſiccare & corrumpere. Sed & gallinas domeſticas, ſi crebro ea edant, ſteriles fieri?* An vero arbores enecant exſugendo ſuccum terræ quo aluntur plantæ, an obſtruendo atque cõſtipando tum terrã ipſam, tum plantarum radices? an duritia ſua ac ſiccitate plantarum fibras emaciando? Quod ad ſterilitatem gallinarum attinet, puto eam à fabarum putaminibus induci tum earum ſiccitate, tum craſſitie à quibus reddunturδύσπεπτα & pauci nutrimenti. Alterum quod inquiſitione noſtra dignum eſt in eo conſiſtit, utrum quemadmodum fabarum putamina plantas & gallinas ſteriles reddunt, ſic fabæ ipſæ homini ſterilitatem inferant. Equidem multum intereſt an quis de viro hoc pronuntiet, vel de fœmina. Aliter enim excitatur venus in muliere quam in viro; aliudque eſt excitare ad venerem & aliud fœcunditatem promovere. Conveniunt omnes ob flatulentam fabæ ſubſtantiam venerem ſtimulari in hominibus quod penis diſtendatur & flatu turgeſcat; ſed propterea nec ſeminis augetur copia, nec ſemen ipſum calidius aut ſpiritu

An fabæ infœcundæ.

Nota.

genitali turgidius redditur, proinde nec fœcundius evadit. Excitant ergo venerem fabæ in viris & virgam intendunt, sed fœcunditatem non juvant. Melancholici omnes quia flatibus pleni, idcirco sunt libidinosi, sed parum fœcundi, quia flatus coitus quidem unam conditionem prestat, virgæ erectionem, sed copiosi seminis ejaculationem ejusque fœcundi, quæ præcipua est fœcunditatis causa, ne minimum quidem promovet. Flatus autem in fœmellis non ita potest excitare venerem atque in viris, quia libidinis desiderium in fœminis non exurgit ab extensione aut erectione alicujus partis, sed potius ex attritu atque fricatione, quamobrem fabæ non ita forsan in libidinem fœmellas irritabunt atque viros, quod propter partium diversitatem alia sit coeundi cupiditas in viris quam in mulieribus. Itaque facile assentior fabas sterilitatis causam esse posse in mulieribus, tum quia frigiditate sua temperamentum mulierum adaugent, tum quia crassitie venas mulierum angustas obstruunt ac infarciunt, quo fit ut materia seminis sanguis & spiritus exigua quantitate ad membra genitalia confluat. Præterea duæ aliæ sunt rationes quæ fabas sterilitatis inducendæ damnare possunt. Altera est sensuum hebetatio ac torpor quam fabæ accersunt, seu ille contingat ex crassitie ac impuritate sanguinis à flatulentis crassisque earum fumis excitata, seu ex spirituum animalium fœculentia, atque pigritia, quam iidem fumi provocant. Altera est frequentia veneris quam flatu suadent. Qui enim flatulentis spiritibus turgent ex virgæ tensione coitum semper appetunt, quem si frequenter celebrent, sane periculum est ne sterilescant ex dissipatione spiritus genitalis & seminis fœ-

Nota.

cundi quod admodum exiguum habent: fit ergo ut ex accidenti fiant fabæ ſterilitatis cauſæ. Et hęc de fabarum ſterilitate cujus gratia non exiſtimo Pythagoram earum uſum prohibuiſſe, ſed potius ob libidinem quam irritant. Nec enim ab hac ſententia repugnat mens eorum qui eſum fabarum interdictum putant, non tam fabarum quam ovorum gratia à quibus abſtinuiſſe Pythagoram monet Laertius, quod in eis foret, ἡ τῶν ζώων κύησις *animalium fœtura*. Et profecto Ariſtoxenus muſicus Ariſtotelis auditor in libro quem de Pythagara reliquit, *nullo ſæpius legumento Pythagoram dicit uſum quam fabis, quoniam is cibus & ſubduceret ſenſim alvum & levigaret*, ſed qui Pythagoram ovis dixerit uſum nemo exiſtit.

4. Ratio.

Ovis abſtinet Pythagor.

Cæterum cum multæ aliæ cauſæ hujus præcepti Pythagorici onumerentur, quæ nec ad Phyſicam nec ad Medicinam pertineant, ſilentio eas involvere mihi conſilium eſt, præſertim cum repeti poſſint ex Agellio libr. 4. cap. 11. Philippo Beroaldo in ſymbol. Pythagor. expoſitione, Stuckio antiquit. convivial. lib. 2. & 3. & lib. de Sacrificiis gentilib. Lilio Gyraldo ſyntagmat. 17. hiſt. deorum; Eraſmo centuria prim. proverb. chiliad. 2. aliiſque non paucis. Satius erit cauſam perſtringere cur earum eſum Salernitani prohibeant; ea vero eſt metus podagræ ob craſſos viſcidoſque humores quos in corpore generant. Bene autem dixere *podagram*, non *chiragram*, quia ſupra monuimus ex Hippoc. in epidem. Eos qui in Æno leguminibus per famem uſi eſſent, pedum imbecillitate laboraſſe: craſſorum enim eduliorum proprium eſt deorſum fieri, ſicut craſſorum humorum ac terrenorum καταῤῥοπὴν. Quamobrem

5. Ratio.

Arist. lib. 3. de Hist. animal. cap. penultimo, fabas largius datas ovibus, capris, bubus, capellis observat lac copiosum generare: *faciunt enim*, inquit, *ut ubera demittantur*; ποιεῖν γὰρ καθίεναι τὸ οὖθαρ.

Priusquam huic animadversioni finem imponam, duo examinabo. Primum est, quid voluerit Lucianos in vitarum auctione cum dixit, *elixam fabam si deponas certis noctibus sanguinem feceris*, ἔψη θέντα δὲ, ἢν ἐπαφῆς ἐς τὴν σελὴν αἰτωνυζὶ μεμετρημένησιν αἷμα ποιήσεις. Alterum est quid velit proverbium gallicum, *florent fabæ*, cujus meminit Gilbert Cognatus. Quod ad primũ attinet, interpres Luciani Martin. Bolerus, quid hęc sibi verba velint non satis expressit: idcirco credo accuratius hoc modo illustrari posse. *Elixam fabam si emittas seu exponas ad lunam certis aliquot noctibus*, (sic enim dimensas noctes explico, quasi certum noctium numerum dimetiri oporteret ut sanguis è fabis fieret) *sanguinem feceris*. In quo quidem duo examinanda veniunt. Primum de luna, alterum de sanguine. Equidem Pythagotam superstitionibus magicis fuisse addictum qui ejus vitam legerit, facile sibi persuadebit, illudque ipsum & auctoritatib. & exemplis dudum probavit Jacob. Boissardus tractatu posthumo de divinatione in Pythagora. Hanc ob rem mirum non est, si lunæ & astrorum superstitiosus observator plantis multas virtutes vanas & ridiculas tribuerit. Imo vero, ut supra vulgum sapere videretur, nonnullas herbas invexit quæ Physicis omnibus ac Medicis nomine & facultate ignotæ erant; quales sunt hæ à Plinio enumeratæ; Coracesia, Callicia, Menais, Corinthas, Aproxis: quarum quidem cognitionem hauserat vel ex Ægyptiis ac Babiloniis, vel

Locus Luciani difficilis expositus

Pythagoras magus.

ex libro Mercurii Trismegisti continente *triginta sex sacras horoscoporum herbas*, cujus meminit Gal. proëmio lib. 6. de simplic. medicam. facultatibus. Ejuscemodi autem erant Pythagoricæ & Ægyptiacæ observationes, ut colligendæ essent herbæ vel pręparandæ sub signo, Astro, vel Planeta cui dicatæ erant atque consecratæ; Et quia in signo tres erant decuriæ, quibus singulis singuli decani prędidebant, idcirco herbæ signorum colligebantur sub decano decuriæ ad quam pertinebant; hincque vocabantur *herbæ decanorum*, ut videre est apud Galen. citato proëmio, quod nemo ante me observavit, idque copiosius epist. quadam ad Carolum Bouvart Doctorem Medicum Parisiensem virum ut in lectione Hipp. & Galen. versatissimum atque in omni scientiarum genere eminentissimum, sic in medicina facienda exercitatissimum. Herbæ vero planetarum planetæ sui nomen retinebant, quo factum est ut herbas fecerint, *Saturninas*, *Ioviales*, *Martias*, *Solares*, *Mercuriales*, *Venereas*, *Lunares*, de quibus egit Albertus magnus, Apuleius, Cornel. Agrippa, & Bapt. Porta. Enimvero fabam Pythag. illius vanitatis studiosus inter lunares reposuit herbas, cujus idcirco eliciendis facultatibus lunæ status observandus esset. Mirum ergo non est si lunæ exponeret fabam ad effectus magicos consequendos, quemadmodum Democritus apud Plinium lib. 24. cap. 17. Arianidem colligi jubet cum Sol in leone est. Ex eo vero colligimus fabam Lunarem herbam fuisse, *quod sola frugum*, ut ait Plinius cap. 12. lib. 18. *etiam exesa repletur crescente luna*. Deinde scimus ex phytognomicorum doctrina eas plantas quæ candidis sunt floribus aut versicoloribus, lunares esse, tum quod Lunæ sydus al-

Herbæ planetariæ.

Decanorum herbæ.

Faba lunaris herba.

bo vel argenteo colore ſplendeſcat, tũ quod luna colore varietur ad ętates ſuas. Addam & rationem tertiam ex ejus effectis depromptam, noxam intelligo quam cerebro (quod lunæ ſubjectum eſt) inferre ſupra obſervavimus. Quod ad ſanguinem ſpectat quam ex faba elixa lunæ expoſita elici dixit Lucianus, prędigium fuit Pythagoræ magicum, qui hęc ipſa & ſimilia facere ſolitus erat. Cęlius Rhodig. lib. 9. cap. 23. Pythagoram id ridiculum factitaſſe ſcribit, *ut quæ collibuiſſet ſanguine perſcriberet in ſpeculo, moxque litteris ad lunam orbis pleni obverſis ſtanti à tergo, ut in lunæ exaratas diſco, commonſtraret.* Hujuſmodi preſtigium Suidas in voce θεσπαλὴ γωνὴ, vocat πύταγον, παιγνιον διὰ κατόπτρου. Sed fortaſſe non hoc magicum fuit, ſed phyſicum Pythagoræ artificium, quod è fabis ſanguini ſimilem liquorem extraheret. Etenim ſi rei ruſticæ cultores mangonio poſſint mala, pyra, citria, albas ficus rubore ſanguineo inficere, ſi pluvias interdum obſervamus ſanguineas, ſi ſucci terræ ſuccreſcant ſanguineo colore ſaturati, quidni Pythagoras ex alicujus rei additione rubicundas effeciſſet fabas, ut ea induſtria conceptam divinitatis ſuæ opinionem apud ſuos conſervaret ſimul & augeret? Et vero ſi eſſentiales quaſdam proprietates atque ſubſtantiales cum Chymicis liceat admittere, credidetim ex interna fabarum ſubſtantia educi poſſe artificio chymico ſubſtantiam quandam rubicundam, ac ſanguini perſimilem, quæ ſit velut fabarum elixir & fabalis ſpiritus balſamum: cum enim apud chymicos per ſimilia omnis actio procedat, effectus vero fabarum ad ſiſtendum ſanguinis fluorem comparatus ſit, neceſſe eſt ut ſiſtendi ſanguinis actio fiat per ſubſtantiã fabarum ſanguini quodadmodo ſimilẽ. Et

de hoc fortaſſe interioris ſubſtantiæ colore intelligendus eſt locus Helenii Acronis comment. ad ſatyr. 6. Horatii lib. 2. Serm. *Pythagoras*, inquit, *legumen omne negaverat comedendum, præcipue fabam veluti parentem coluerat, nã colorem ejus dicebat veluti humano ſanguine infectum.* Quod autem fabæ ſanguinem ſiſtant, non Paracelſiſtæ duntaxat, ſed & Medicinę Hippocraticę ſectatores prodiderunt. Dioſcorides lib. 2. cap. 93. ſcribit *coctam fabam cum poſca, & una cum cortice in cibo acceptum, dyſenterias & alvi profluvia cohibere.* Addit *fabam decorticacam in duas partes diviſam qua parte ex natura coaluit, ad ſanguinis ab hirudinibus eruptiones imponi, ipſaſque cohibere ſi ſecundum ſemiſectam partem apponatur.*

Tranſeo ad proverbium gallicum *florent fabæ*, quo ſignificatur florentibus fabis nonnullos inſanire, & præſertim fœminas. Ubi ergo quempiam inſanientem vident, ut occaſionem præripiant quærendi cur inſaniat, Galli dicunt *florent fabæ*; quaſi velint dementiæ obnoxios homines, tum maximè in amentiam incidere cum fabę in flores erumpunt. Fundamentum hujus proverbii deſumptum eſt ex effectu fabarum, quas ex Simeone Sethi & aliis diximus ſubvertere rationalis facultatis arcem ſenſuſque hebetare. Sed ut hoc efficiant neceſſe eſt ut maligni earum vapores hauriantur, aut aër iis vaporibus ſit infectus. At cum eorum magna pars qui in furias aguntur, longè à fabis diſtet, idcirco hujus ſymptomatis cauſa minimè ad fabarũ flores poteſt pertinere, ſed ad aliud quippiam quod communis ſit cauſa tam inſanientium, quam florentiũ fabarum. Nolim cum Aſtrologis, Martis & Mercurii accuſare aſpectus, aut configurationes Solis & Lunæ in ſecundo, ſexto, octavo, aut duodecimo

Proverbium de fabis.

ab horoſcopo loco in mediũ proferre, quid enim iſta ad fabas? Sed Solem accuſo ad nos propius accedentem & vernam tẽpeſtatem afferentem, quo quidem tempore & cũ genitalis arvorum ſpiritus ac viviſicus terræ calor flores fabarum trudit, & natiuus hominum calor humorum orgaſmum ſuſcitat atq; commovet; unde tandem ii qui imbecillo ſunt cerebro & ad inſaniam propenſi natura exiſtunt, inſaniæ exacerbationes pariuntur: fit enim tunc tẽporis quædam humorum velut ebullitio non minus quam in ſuccis ac in muſto, ob aquoſa, cruda vel putreſcentia excrementa. Cum enim naturales rerum omnium ſucci, tria excrementorum genera contineant: terreſtre, quod in vino fæci reſpondet, aëreum quod flori vini, aquoſum & crudum, quod aquoſæ vini ſubſtantiæ ſimile eſt; ipſum eſt quod calore ferveſcens in humoribus & ſuccis ebullitionem facit; præterita hyeme collecti in humoribus aquoſi & crudi illi ſucci ſuperveniente Vere & calore increſcente, turgeſcunt, ac veluti ebulliunt. Ignea ergo humorum pars, velut ſubtilior ac tenuior ad cerebrum viam affectat, in quo cũ natura debile eſt & infirmum, inſaniam accendit. Quod autem eo tempore quo humores in corpore luxuriant, exacerbatio inſaniæ contingat, probari poteſt ex Anglorum conſuetudine cujus meminit Bodinus lib. 5. theatri naturæ. *Cur*, inquit, *Britanni furioſos quartadecima Luna verberibus cædunt? Id maximè ad ædes Nazareas Londini fieri conſuevit, cujus rei cauſam cum à cuſtodibus exquirerem, intellexi furorem iſta ratione coërceri, id vero Luna decima quarta faciunt quia tunc maximè ſanguis ac ſpiritus efferveſcit.* Verum de hoc fabarum proverbio conſulendus eſt Levin. Lemnius lib. de naturæ miraculis cap. 9.

Cur Vere quidam inſaniat.

Humorum ebullitio.

Angli quo tẽpore inſaniãt.

Multa præterea de fabis & præsertim de Ægyptia adduci in medium possent, sed earum historiam universam hic non damus. Fabam Ægyptiam Colocasiam multi crediderunt Arum esse Ægyptium, sed eos reprehendit Fabius Columna in parte altera minus cognitarum stirpium cap. 10. Fabam Catharticam describit Balduin. Ronssæus epist. medicinali 28. & Nicol. Monardus hist. simpl. medicam. cap. 49. Fabæ quoque arboreſcentis meminit Clusius exotic. lib. 3. c. 6. Fabæ suillæ & inversæ historia habetur apud Botanicos.

Concludo cum partibus omnibus fabæ. *Siliquæ* fabarum sunt *folliculi*; *fabalia* earum sunt purgamenta: Nigrum quod in faba summa visitur, *Hilum:* faba cum cortice vocatur *Solida* vel *Integra*, decorticata appellatur *Fresa*, fabæ farina est *Lomentum*: faba elixa cum suis corticibus *Conchis* nuncupatur, sine corticibus ἔτνος, farina fabæ elixatæ λέκυθος, divisa & semisecta faba ἡμιτόμιος. Fabæ partes.

De oleribus in genere.

Cap. XX.

„ IUS *olerum cicerumque bonum, substantia* „ *prava.*

Animadversio.

HUnc versum ex manuscrip. nostro addimus; quo præcipiunt nobis Salernitani ut jusculis

& decoctionibus olerum utamur; ab eorum vero substantia abstineamus. Est autem *Olus* omnis herba sativa quæ in usu cibario est, unde *ab alendo* olus deducit Isidorus originum lib. 17. c. penultimo. Placuit tamen Varroni lib. 4. de lingua latina ab *olla* derivare quod cruda olera in olla coquerentur. Josephus Scaliger olus ab *oleo* dictum putat, quod est cresco, translatæ enim in ortum herbæ ex agrestibus cultæ fiunt. Græci olus vocant λάχανον vel ἐκ τῦ λαχαίνειν quod est fodere, oportet enim λαχαίνειν ἢ σκάπτειν τὴν γῆν ἐπὶ φυτεύσει αὐτῆς, vel ἀπὸ τὸ λάχειαν γίνεσθαι τὴν γῆν ῥυπτομένην, vel denique ἀπὸ τὸ σόδεα χαίνειν αὐτὴν σκαπτομένην ut habetur in magno Ethymologico.

Olus quid.

Olerum usus in cibis.

Magnus quidem olerum est usus, & si credimus Plinio, abusus quoque, cum in eis luxuria fecerit hujuscemodi discrimina, ut ex illis quædam plebi pauperibusque nascantur, alia plebis mensæ non capiant, sed solis divitibus apponantur. Recte autem observat Jul. Alexandrinus salub. lib. 9. c. 1. *olera, oleraceaque & hortensem ubertatem fructusque arborum diversi omnia generis & conditionis, nempe & paucissimi alimenti, probi rectique, mali autem & medicamentosi multi, malitiaque & vitiosissimi succi plurimi:* Adeout destinata potius olera sint medicamentis, quam alimentis. Exiguam enim habent facultatem nutriendi, plurimam alterandi, hoc est vel refrigerandi, vel calefaciendi, vel desiccandi, vel humectandi, vel duratam molliendi alvum, aut emollitam nimis durandi, vel demum quacumque ratione corpus nostrum adjuvandi. Sane Gal. lib. de aliment, facultat plantas omnes definit, *præter quam quod exiguum corpori præbent alimentum, succum etiam pravum gene-*

re, & ex iis plurimas noxam ſtomacho adferre. In qua ſententia fuit Diphilus apud Athen. lib. 2. Deipnoſoph. citra exceptionem enim olera omnia nihil alere ſcripſit, attenuare prętęrea, pravum ſuccum gignere, innatare ventriculo, difficulter digeri. Δίφιλος ϗ κοινῶς φησὶν εἶναι πάντα τὰ λάχανα ἄβρωτα, καὶ λεπτωτικὰ, καὶ κακόχυλα, ἔτι τε ὑποπλαστικὰ καὶ δυσοικονόμητα. In quo quidem errare Diphilum voluit Dalechampius in notis ad Athen. quod olera omnia dixerit *attenuare*, cum frigida & humida non attenuent: ſed credidit Dalech. attenuare referendum eſſe ad humores, cum referendum ſit ad corpora, certum enim eſt ea corpora quæ ἄβρωτα laborant, qualia ſunt quæ ἀβρώτοις & κακοχύλοις oleribus veſcuntur, fieri in dies λεπτοσαρκίτερα & extenuata, ut ſapienter monet Caſaubon. ad illum locum. Notatur Dalechāp.

Cum igitur olera tam pravi ſint nutrimenti, ſapienter à Salernitanis cautum fuit ſolo eorum juſculo ac decocto utendum eſſe, & abſtinendum ab eorum ſubſtantia, quæ vel porraceam bilem in ventriculo, vel crudum, excrementiumque ſanguinem cumulat, melancholicum ac terrenum, interdum acrem, tenuem vel aquoſum, unde contumaciſſimæ obſtructiones, cachexia, atrophia, morbi longi ac diuturni exoriuntur. Eorum vero decoctum ut parum nutrit, ſic vim maximam medicamenti habet, ſeu refrigerando, ſeu humectando, ſeu alio quovis modo contemperando

Porro in uſum veniunt olera pene ſecundum omnes ſuas partes, alia quidem ſecundum *radicem*, ut paſtinaca, rapum, carum, alia, cępa, raphanus, quibus addi poſſunt fungi & boleti radixque chryſanthemi tuberoſi indici: allia *caule & folio*

placent; ut lactuca, portulaca, acetosa, atriplex, spinacia, &c. nonnulla *cymis* delectant, ut fœniculum, anethum: quædam *germinibus*, ut asparagus, lupulus; *floribus* etiam non pauca, ut rosa, viola, bugloſſa, brassica, crocus. Alia *carne ac fructu*, ut cynara, fraga, cappares. Eduntur autem olera, vel cruda, vel cocta. Cruda si per se sola ingerantur, omnino prava ac maligna, præsertim si agrestia sint & minimè exculta. Olim vero apparabantur cum muria & aceto, sicque in totum annum servabantur provocandæ appetentiæ gratia, ex Gal. lib. 2. de aliment. His hodierna die succedunt nostra Acetaria, sale, oleo, & aceto condita, interdum saccharo, quibus olerum crassities ac frigiditas castigetur. In acetariis magnum gulæ irritamentum; imo luxuries præsertim apud Italos, & Romanos Principes qui *credentiariis* suis eam ministerii provinciam munusque committunt, acetaria conficiendi. Hyeme & æstate eduntur, æstivo tamen tempore minus noxia sunt ob refrigerandi corporis necessitatem. Nonnunquam etiam cocta manduntur, vel cum butyro, sale & aceto, vel in jure carnium quo modo minus malefica. In summum pessima sunt cruda & solitaria: minus condita, multo etiam minus cocta, omnium minimè noxia, decocta cum carnibus abjecto magmate, & hæc universim dicta sufficiant de oleribus, sequentia capita nonnulla olera sigillatim exponent.

Olera ut edãtur.

Acetaria.

Cęterum de Ciceribus nihil hic addo, cum de iis capite de leguminibus actum sit.

De Herbarum Radicibus, foliis, floribus, seminibus, ac primum de Buglosso.

Cap. XXI.

„ *Vinum potatum quo sit macerata buglosso,*
„ *Mœrorem cerebri dicunt auferre periti,*
„ *Fertur convivas decoctio reddere lætos.*

Animadversio.

Quod innuimus supra, olera non tam alimenti quam medicamenti rationem habere, id maximè intelligendum est de sequentibus herbis quarum meminere Salernitani. Paucę enim ex iis sunt quæ sint edules quibusve pro alimento utamur, pro medicamento vero frequenter. Ac inter eas paucæ admodum refrigerantes reperiuntur, quod existimarent Salernitani calidas herbas & calefacientia medicamenta majorem familiaritatem habere cum calore nostro nativo, quam refrigerantia, ut alicubi Gal. observavit. Quas autem herbas confusim & sine ordine Salernitani descripserunt, eas ordine certo digessimus; non quidem ita exacto ut primo de radicibus, mox de foliis, deinde de floribus, ac demum de seminibus agatur: sed primarum qualitatum, quibus vigent, rationem eam habuimus, ut imprimis Calefacientes omnes ac humectantes exposuerimus, deinde calefacientes & desiccantes; tertio loco refrigerantes ac humectantes: & tandem refrigerantes simul & Ordo hujus partis.

desiccantes: & eas quidem primis locis, quæ in primo sunt ordine calefacientium, vel refrigerantium; secundis, quæ in secundo, & sic de cæteris. Mihi si agendum fuisset de omnibus oleribus, vel Galeni methodum secutus essem, vel exactiorem quamdam rationem investigassem: hic quia pauca sunt prædicto ordine contentus fui. Est vero primum hoc caput de buglosso ex manuscript. additum, cujus meminisse

De buglosso. videtur Bruyerinus c. 16. lib. 8. de re cibaria. *Tantum*, inquit, *buglosso veteres tribuisse reperio, quod in vinum conjecta potantibus animi hilaritatem voluptatemque auget:* licet hoc intelligi quoque possit de Dioscoride ex cujus cap. 123. lib. 4. hæc doctrina desumpta est. Hic autem primo occurit difficultas de buglosso, quonam scilicet nomine veteribus appellaretur, & qua

Nomen. hodie donetur appellatione: nec enim convenit inter Botanicos quomodo à nobis appelletur ea herba quæ à similitudine linguæ bubulæ βύγλωσσον καὶ βύγλωσσος Græcis dicta est. Potior tamen eorum pars & sanior *buglossum* veterum credit esse eam herbam quam hodie *Boraginem* vocamus appellatione forsan deducta à Lucanis, qui eam Coraginem nuncupabant, ut observatum habetur apud Apuleium lib. de medicaminib. herbarum cap. 41. Et sane qui descriptionem Buglossi apud Dioscoridem & Avicennam contulerit cum boragine nostra, eamdem plantam esse deprehendet. Est enim ut *buglossum* Dioscoridis, sic *borago* nostra foliis verbasco similibus nigrioribus tamen & asperioribus, quæ in terram inclinant & bubulas linguas tum forma tum asperitate imitantur. Contrà *buglossum* nostrum vulgare folia habet oblonga, echio simi-

lia, non ita lata ut bubulas referant linguas; deinde minus in terram vergunt, quin potius surgunt è toto fermè cespite sursum tendentia, nec aliqua ex parte verbascum referentia. Alias rationes omitto quæ fusius exponuntur à Mathiolo, Dalechampio, & aliis Phitoptris: est ergo hoc caput intelligendum de *boragine* nostra, sequens vero de *buglosso* vulgo dicto.

Differentiæ buglossi Bauhino multiplices: aliud enim est sativum, aliud sylvestre: sativum aliud latifolium; hocque vel vulgatum, cæruleo, albo, roseo flore, vel peregrinum quod vel semper virente folio vel luteo flore, & aliud angustifolium quod sinuato est folio, vel non sinuato, hocque majus & minus: At sylvestre majus & minus est, hocque duplex; latifolium, & angustifolium. Species.

Temperamentum buglossi Galen. lib. 6. simplicium humidum calidumque; est idque primo statim excessu, urinam proritare & sitim sedare voluit Simeon, alvum vero movere expertus est Symphorianus Campegius ex observatione Bruyerini, ex ejus enim frequentiore & copiosiore usu in alvi profluvium aliquando incidit. Mirum vero alicui videri potest quod diuriticum sit, cum humidum & calidum existat; sed in eo duplex est substantia; detersoriam scilicet, quæ ex asperitate foliorum deprehendi potest; alia vero est intima ac profunda; viscosa scilicet & humida cui vis inest emolliendi: alimentum autem eam herbam suppeditare inter cæteras à lactuca optimum plurimi existimant, propter temperamentum quod affine habet cum temperamento humano. Sed præcipua laus in exhilarando consistit, tristitiam submovendo, cordis affectus de- Temperies. Buglossum exhilarat.

pellendo. Nam, ut aiunt Salernitani, vel macerata in vino, vel decocta ex aqua gaudium & lætitiam creditur afferre, melancholicos morbos avertere, animi deliquiis subvenire, uno verbo, exhilarare ac mœrorem discutere. Vetus ea persuasio est à Trojani belli temporibus ad nostra usque sæcula propagata. Eam enim describi ab Homero Odyss. δ, & Nepenthes nomine designari credidit antiquitas. Narrat Homerus Helenam convivis suis vinum exhibuisse in quod pharmacum miserat, & iniecerat.

Nepenthes Homericum.

Νηπενθές τ' ἀχολόν τε, κακῶν ἐπίκληδον ἁπάντων;
Ος τὸ καταβρώξειεν ἐπὶ κρητῆρι μιγείη
Οὐκ ἂν ἐφημέριος γε βάλοι χαμάδις δάκρυ παρειῶν.

Hoc est, *medicamentum absque dolore & ira malorum oblivionem inducens, quod qui deglutierit postquam crateri mixtum est, non utique tota die profundere poterit lacrymas à palpebris.* Hoc vero pharmacum datum fuisse Helenæ à Polydamna Ægyptia Theonis uxore posteà Homerus observat, fuisseque plantam aliquam significavit, subdens fertilem terram Ægypti plurima pharmaca salubria producere ac proferre. Ac sane Plutarch. sympos. lib. 1. quæst. 1. buglossum fuisse eam plantam, talemque à veteribus habitam innuit, licet illud ἀλληγοεικῶς paulo post interpretetur. In quam quoque sententiam ivit Macrobius saturnal. lib. 7. cap. 1. Sed Cœlius Rhodiginus lib. 19. cap. 3. & Joan. Spondanus comm. in Homerum, minimè allegoriam fuisse probant, sed verum pharmacum ac ipsum quidem, ut probabile videtur, buglossum, quod usu buglossi *sanguis clarior fiat, expurgatiorque; porro & cor confoveatur, à quo mox & hepar: id autem sic affectum laudabilem sanguinem producit,*

unde

unde cooritur lætitia. Equidem non deſunt graviſſimorum virorum auctoritates quæ vim illam bugloſſo tribuant. In ea fuit ſententia Dioſcorid. lib. 4. cap. 123. Galenus lib. 7. ſimplicium, Plinius lib. 25. cap. 8. Paul. Æginet. lib. 7. & Apuleius Plat. de medicaminibus herbarum cap. 41. quam ob cauſam Plinio herba illa dicta eſt εὐφρόσυνον ab *efficienda voluptate.* Cæterum quemadmodum Rhetores auctore Antiphonte apud Plutarch. in ejus vita τῆς ἀλυπίας τέχνην, artem qua mœrore & luctu oppreſſos verbis levarent, excogitaſſe dicuntur; ſic Medici depellendo mœrori medicamenta invenere, quæ πόται juxta Æſchylum, quaſi ποτὰ, vel πόπια quod ebiberentur, vocata ſunt. An vero Borrago ejuſcemodi ſit quæ vel vino macerata, vel ex aqua decocta, vel quacumque ratione, tam ſecundum flores ac folia, quàm ſecundum radices aſſumpta lætitiam pariat, mœroremque fuget, inveſtigatione indignum non videtur. Omnes enim uno ore id pronuntiant, melancholicis affectibus præſcribunt, flores ejus inter cardiaca conſtituunt, certa ratione cordi amicos volunt, denique nullis cordis morbis non opitulari cenſent: Et tamen nemo quem viderim extitit, qui explicaret qua bugloſſa ratione hos omnes præſtaret effectus. Licet autem hæc quæſtio therapeutica potius ſit quam diæretica, ne quid tamen neceſſarium prætermiſiſſe videar, quid de ea ſentiam breviter expono. Imprimis ex Galen. lib. 5 ſimplicium, ſupponendum eſt inveniri quædam medicamenta quæ *certis partibus præcipue & maxime proſint,* ab inexplicabili temperamenti proprietate; ſed *ea non ita eſſe propria illis* partibus, quin aliis quoque membris proſint, quamvis non ita ma-

Exhilarantia medicamenta.

Medicamenta partibus deſtinata.

nifeſte nec propriè. Ab hoc effectu medicamenta alia dicta ſunt cephalica, hepatica, ſplenica, ophthalmica, ſtomachica quæ peculiari quodam modo caput, hepar, lienem, oculos, ſtomachum juvarent. Ac profecto potior medicorum pars ab occulta proprietate, formali ratione, ac ut loquuntur, à tota ſubſtantia proficiſci hunc effectum volunt, nec alias inquirendas eſſe cauſas pari ratione atque non expetimus cauſas cur à magnete ferrum trahatur. Hanc ob rem facultates iſtæ nulla ratione, aut epilogiſmo, ſed experientia ſola deprehenduntur. Alii tamen emunctæ naris Medici ſecuti Galen. lib. 13. meth. med. cap. 17. ratiocinatione deprehendi has vires docent, ſumpta nimirum indicatione à parte, pro cujus variis conditionibus, fortiora, vel blandiora, validiora, vel mitiora remedia convenire definiunt. *Similia*, inquit Galen. *genere medicamenta ambo viſcera, jecur & lien poſtulant. Cæterum tanto valentiora lienis quanto craſſiore utitur alimento. Scirrho igitur laborantibus ipſis convenientia nutrimenta ſint genere quidem eadem, ſed majori minorique ratione differentia. Quale ergo eſt jecori medicamentum abſynthium, tale eſt lieni capparis cortex, quale rurſus jecori eſt cupatorium, tale eſt lieni ſcolopendrium. Itaque etſi capparis ex oxymelite edatur, utilis ſane eſt utirque viſceri, cæterum nec ipſa pari modo nec ſimiliter miſtum habens oxymeli. Nam & ipſa copioſior & ex minus diluto oxymelite lieni erit utilior.* Hæc Galen. Ex quo inferimus virtutem qua medicamenta & alimenta partem aliquam juvant, non eſſe occultam & à tota ſubſtantia; ſed manifeſtam & à manifeſtis qualitatibus repetendam. Etenim ſi validiora & obſtruentia, diſſecantia &

attenuantia cum nonnulla adstrictione lieni familiaria facit, minus valida jecori; certum est eum non tam qualitatum occultarum quam manifestarum rationem habuisse. Et re vera quoniam per alterationes multas quas in corpore subeunt medicamenta, vis eorum paulatim infringitur ac imminuitur, adeo ut quod, exem. gratia, in jecore præstare possunt, non possint efficere in liene; Cupatorium seu Agrimonia, cum & propter tenuitatem partium, tũ & extergendi ac incidendi facultatem citra manifestum calorem, & propter modicam adstrictionem jecori familiaris, sit, agrimonia, inquam, eas omnes vires explicare potest in jecore, ultra jecur & in liene præsertim, non potest nisi quam tenuissimè, quia *agens omne naturale*, ut aiunt philosophi, *agendo defatigatur*, & in fine mollius agit ob patientis resistentiam & reactionem: Scolopendrium vero quia & paulo vehementius adstringit, & potentius multò deterget cum calore paulo majore quam sit in Cupatorio; idcirco vires eas servat incolumes ad lienem usque, ex quo ei dicitur amicum. At vero si incidendum, attenuandumque esset cerebrum, scolopendrio non uteremur, quod ejus vires infringi necesse sit, priusquam in cerebrum agat. Itaque usurpamus betonicam quæ & calidior est, & cum adstrictione incidendi facultatem eximiam habet. Et hæc de medicamentis à parte denominatis, quę pro fundamento supposuimus.

Sed insuper observandum est, partes maximè juvari medicamentis quæ vulgo *Roborantia* dicuntur, quæ quidem nonnulli penitus Adstringentia esse volunt, nec alterius facultatis. *Roborare* enim definiunt, *moderata adstrictione tonum* Roborantia medicamenta.

membri, seu partis alicujus conservare. Hęc licet vulgo accepta, usuque longo usurpata, viris tamen doctissimis ac solertissimis probata esse non possunt. Etenim si medicamenta illa Galeno τονωτικὰ, seu potius τονικὰ dicta fuere, quæ tonum partibus reddunt, possuntque ut loquitur ipsemet Galen. ῥῶσαι 1. *robur afferre*; quęcumque aliqua ratione parti robur addent eique tonum restituent, ea omnia erunt roborantia. Quæ quidem doctrina desumpta est ex Galen. lib. de optima secta c. 5. ubi reprehendit methodicos Themisonis & Thessali sectatores, quod firmitatem corporibus conciliari autumarent sola adstrictoria ratione, cum concilietur iis quæ membrorum vires augent, faciuntque ut partes liberè & facile proprios usus consequantur actionesque suas convenienter exerceant. Ergo cum partis robur in eo consistat, ut ea rectè operetur, ususque proprios obtineat facilè, expeditè, sine molestia, certum est robur à sanitate optima partis, seu quod idem est, ab ejus nativa constitutione ac conformatione non differre. Cum vero pars quępiam, ęgre, difficulter, tardè, aut cum molestia actiones suas exercet, seu naturales sint, seu vitales, seu animales, imbecilla dicitur, debilis ac minimè robusta. Sic qui robusto sunt stomacho, cito atque perfectè cibos digerunt & in chylum laudabilem vertunt: qui imbecillo, tardè, imperfectè ac difficulter coquunt, vitiosumque chylum generant. Idem de cæteris dicendum. Quo posito vel meridiana luce clarius illuscescit, ea medicamenta roborantia dici, quæ quocumque modo robustam partem, hoc est sanam, vigentem, valentem, optiméque operantem efficiunt, seu id fiat adstringendo, seu laxando, seu refrigerando,

seu calefaciendo, seu spiritus dissipatos restituendo, seu denique imbecillitatis causam quamcumque removendo. Nec sane roborantium materia, aut differentiæ multiplices dignosci possunt, nisi quot sint causæ imbecillitatis virium sciatur. Eas autem omnes Galen. comm. in lib. 2. Hippocr. de rat. victus in morbis acut. text. 47. enumeravit, ipsasque in tabellam redegit Henric. Smet. Miscellan. lib. 1. ep. 3. & 4. in qua de roborantibus ex doctrina Erasti copiosè disserit.

His præjactis velut disputationis totius fundamentis, non arbitramur à tota substantia cordi buglossum amicum esse & familiare, sed à qualitatibus suis manifestis; nec per adstrictionem robur cordi afferre, sed per aliam facultatem, nec denique omnibus modis, quibus lætitia in corpore conciliatur, gaudium afferre, sed tantum aliquot. Nemo enim nescit quædam præsidia lætitiam afferre augendo spirituum substantiam, ut vinum; alia depurando spirituum turbulentiam, ut aromatica: alia refrigerando spirituum æstum, ac fervorem, ut succus limonum; allia spirituum effluxum prohibendo, ut aqua frigida: alia spiritus sopitos ac terrore languentes excitando, exsuscitando, ut suaveolentia omnia; alia sanguinem arteriosum & venosum superflua humiditate, atque ichorosa expurgando, ut detergentia, incidentia, sudores & urinas moventia; alia cordis siccam intemperiem ac frigidam emendando, ut calida humida; allia crassiorem ac terrestrem sanguinem diluendo, ut humectantia; alia aliis modis, ut legere est apud Avicen. c. 9. tract. 1. de virtutib. cordis. Porrò Buglossum lætitiam affert oppugnan-

do ſuccum melancholicum; qui cum frigidus ſit & ſiccus, emendari nullo alio remedio poteſt quàm calido & humido quale eſt bugloſſum. Deinde cum triſtitiæ proprium ſit, ut ait Avicen. c. 6. prædicti operis, calorem naturalem debilitare, atque in toto corpore ſpiritus atque adeo humores cogere ac inſpiſſare, quæ affinia ſunt calori nativo, quę diluendi ac detergendi vim habent, ea & calorem nativum augere poterunt, & inſpiſſatos ſpiritus diluere. Atqui bugioſſum qua calidum & humidum eſt, affine eſt & amicum calori noſtro nativo qui calidus quoque & humidus eſt; iiſdem quoque qualitatibus vim habet diluendi, diſcutiendi, leviter incidendi: qua vero aſperum eſt, hoc eſt detergens, blandè defœcat, mundat, & expurgat, imo quia diureticum, coactos humores ſolvit, & quod ſeroſius eſt atque aquoſius per urinas depellit.

Objectio. Quod ſi quis objiciat facultatem iſtam cardiacam bugloſſi, non tantum ab illis cauſis enumeratis proficiſci, ſed ab altioribus, cæcis nempe & occultis: nam ut negari non poteſt eam herbam cordis affectibus frigidioribus prodeſſe calore ſuo, ſic inficiari nemo debet abſtruſis & occultis viribus cordi calido & quovis modo affecto prodeſſe, cum bugloſſum in calidis, frigidiſque cordis morbis, & in affectu melancholico, tam à ſucco nigro frigido, quàm à bile atra calida inducto quotidie præſcribatur ſine delectu à Medicis pene omnibus; huic objectioni primum reſpondeo, prudentes & rationales Medicos

Solutio. maximum habere delectum medicamentorum in curandis cordis affectibus, nec ſemper & ubique bugloſſum prę̃ſcribere: alia enim remedia conveniunt intemperiei frigidæ, alia calidæ: rur-

sum humidæ alia, alia siccæ, ut videre est apud eos, qui de curandis morbis scripsere. Deinde addo propter moderatum buglossi temperamentum nostræ naturæ familiare, fieri ut in omnibus morbis conveniat, non tam causas morbificas oppugnando, quam nativum calorem fovendo, & excitando nullo noxæ periculo ob æqualis temperamenti moderationem. Porro maceratum vino buglossum potentius exhilarat, & causas mœroris aufert tam ratione sui quam vini, cujus inventor Lyæus, quasi solvens curas ac mœrorem discutiens, à veteribus denominatus fuit. Nec diffiteor virtutes buglossi intendi maceratione vini potius quam alterius liquoris, sunt enim nonnulla quæ his potius quam illis consentiant, sicut diximus fontana aut fluviatili aqua coqui facilè legumina, puteali indurari & minimè percoqui. Plena sunt exemplis omnia ab his ergo supersedeo.

Buglos. si vires vino intendun. tur.

Ultimo loco testat quæaendum cur Prophetæ apud Dioscoridem & Apuleium buglossum vocarunt γόνον αἰλούρε filium, seu genituram felis. An hoc propter herbæ excellentiam dictum est, quæ apud Ægyptios non minoris fuit dignitatis quam felis? Scimus autem ex Strab. lib. 17. felem pro deo habitam apud Ægyptios. Nam *quædam animalia sunt*, inquit Strabo, quæ *Ægyptii universi colunt, quemadmodum ex terrestribus tria; bovem, canem, felem, ex aquatilibus duo, lepidotum piscem, & oxyrynchum.* An vero à Magis sit appellatum buglossum propter similes vires buglosso & excrementis felis à sagis tributas? Obsevatum ex eodem Dioscoride & Apuleio, decoctum radicis borraginis quum tres thyrsos seminis emittit, ter-

Nomina buglossi.

Felem Ægypt. colunt.

tianis opitulari, quæ autem quatuor thyrsos habet, quartanis febribus mederi, quæ medendi ratio plane superstitiosa est & magica, proinde ex tectu Dioscoridis à viris prudentissimis expuncta. Scribit vero Plinius lib. 28. cap. 10. *Iubere magos ut excrementa felis cum digito bubonis quartanis febribus adalligentur, & ne recedant, retineantur ad septenum circuitum*, quod etiamnum commemoratur à Sexto Philosopho cap. 18. lib. de medicina animalium. Annon quoque hæc magica & superstitiosa curatio? Sed fortasse innuere voluerant Magi, hoc est naturæ mystæ, quandam esse inter hanc herbam & feles amicitiam, qualem novimus esse felibus affectum erga radicem valerianæ quam æluron, seu ęlurion vocari posse monet Gesnerus lib. 1. de quadrupedibus, aut herbam gattæ ut vult Sylvatic. in pandectis: vel erga nepetam, quam vulgus herbariorum catti herbam, cattariam, seu gattariam nominat; cujus odore magnam feles capiunt voluptatem, esuque ejus gaudent, quo solo concipere dicuntur. Non ausim à prę-stantia seminis felis hanc nominis rationem deductam asserere, licet enim sciam vulgo dici felem Zibethi certo anni tempore incalescere, & ita venere exstimulari, ut se ipsum corrumpat, liquoremque illum odoratum & pretiosum, ceu genitale excrementum emittat; tamen quia non ignoro ignotum veteribus fuisse felem Zibethi, idcirco conjecturam illam nominis asperno; nec insuper ejusmodi est momenti, ut in ejus investigatione laboris multum impendere debeamus.

Semen Zibethi odoratum.

De Boragine.

Cap. XXII.

Dicit Borago, Gaudia semper ago. «
Cardiacos aufert, Borrago gaudia confert. «

Animadversio.

PRæcedenti capite probavimus *Buglossum* Græcorum vulgarem esse nostram *boraginem*. Jam vero dicimus boraginem de qua hic agunt Salernitani, esse buglossam nostram vulgarem. Non conveniunt autem Botanici quonomine buglossa nostra à veteribus fuerit donata. Ludovicus Anguillata sectione 14. in lib. 1. simpl. non aliam esse à Lycopsi monuit, cui subscribit Donęus stirpium pemptadis 5. lib. 1. cap. 10. Alii echium volunt, alii Cirsium; omnes tamen conveniunt boraginem vulgarem à vulgari buglossa, viribus & facultate non dissentire. Proinde quod dictum est antea de buglossa nunc de boragine id subintelligendum. Unum supereſt examinandum, videlicet quid per *Cardiacos* hic Salernitani intelligant, paulò enim est obscurioris significationis hoc vocabulum. Ejus tamen omnes sensus tam à Græcis quam à Latinis Medicis acceptos & usurpatos sic enucleavit doctissimus Merculial. Variarum lect. 6. cap. 1. ut nemini scrupulus hærere possit. Ejus itaque insistens vestigiis credo hic non Cardiacos Græcorum, sed Latinorum audiendos esse, eos nimirum qui in syncopem

Nomen boraginis.

delabuntur, qui corde laborant, qui præ mœrore animo deficiunt, quos eadem ratione juvat buglossa, ac vulgaris borago. Vide præcedens caput, ne bis coctam crambem apponere cogar. De boragine nonnulla observatur digna habet Petrus Hispanus comment. in librum dietarum particularium Isaaci, quem consulere non pigeat.

De Malva.

Cap. XXIII.

Dixerunt Malvam veteres, quod molliat alvum:
Hujus radices rasæ solvunt tibi faces;
Vulvam moverunt, & fluxum sæpe dederunt.

Hic igitur de facultatibus Malvæ. Et primo quidem versu, qui ex lib. 2. cap. 36. Æmilii Macri huc adscitus est, veteribus Latinis Malva ab emollienda alvo dictam esse traditur. Cujus sane rei testis etiam M. Varro, qui Malvam, quasi molvam quod alvum molliat, dictam esse contendit, quippe quæ clysteribus infusa vel in cibo accepta ventrem facile moveat. Quinetiam Græcis μαλάχη ab emolliendo alvo nomen traxit. Siquidem ipsis μαλάσσειν mollire significat. Antiqui enim ea in acetariis cum lactuca ad subducendam alvum utebantur. Unde Martialis lib. 10. Epigrammaton:

Exoneraturas ventrem mihi villica malvas
Attulit, & varias quas habet hortus, opes.

Et alibi:

Utere lactucis & mollibus utere malvis.

Cæterum hoc olus facile ſubdicitur, non modo propter humiditatem, verumetiam propter genuinam viſcoſitatem, & potiſſimum quando quis cum oleo & garo copioſam ipſam ſumpſerit. Atque ob id inter quatuor etiam emollientia, quorum decocto in clyſteribus ad induratarum fæcium eductionem paſſim utimur, primum locum ſibi vendicavit. Porro duplex malva eſt. Una quidem floribus ſanguineis, altera vero candidis, & in hac quam in illa major emolliendi vis ineſt.

Secundo deinde verſu innuitur, radices Malvæ raſas fæcibus educendis eſſe accommodas; & maxime quidem, ſi inde, perinde atque è radicibus Mercurialis, βάλανοι, id eſt, glandes ſive ſuppoſitoria fiant.

Tertio demum verſu, Malvam menſes ciere dicitur, quod & ipſum ſane ob manifeſtam humectandi facultatem ac genuinum lentorem præſtat. In ſeſſione namque uterum emollit, ita ut venena ejus ab acri ſanguine promptius fundantur. Quinetiam menſes provocare certo ſe experimento didiciſſe Platearius adſerit. Folia Malvæ trita cum foliis ſalicis omnibus emplaſtris commodiora ſunt. Nam & inflammari non ſinunt, & ſanguinem ſiſtunt, & recens vulnus cicatrice includunt. Sed & luxatis ac contuſis medentur. Phalangiorum quoque & reptilium plagas curant folia ejuſdem, ſi cepas & porrum triveris, eiſque miſcueris, ac impoſueris. Siquis vero ſylveſtris Malvæ ſucco cum

illinatur, à veſpis & apibus non pungetur: ſed & qui punctus jam eſt, ſucco opem ſentit: & folia Malvæ contuſa & impoſita, ſimiliter percuſſum ab illis ſanant. Similiter autem curat Malva illita lichenas, & occulta fœminarum vitia. Succus vero ejus auribus inſtillatus dolorem aurium ſedat. Cum melle acceptum thoracem pulmonémque juvat, & raucam vocem lenit, hepaticos ſanat, & comitiali morbo apprehenſos reſipiſcere facit. Eodem modo & nephriticis, & iſchiaticis auxiliatur. At vero decoctum ipſius potatum difficultatem emittendi urinam emendat, lapides conterit, ſomnum conciliat, facilémque partum pręſtat. Prodeſt etiam eroſionibus veſicæ & inteſtinorum vulvæ ſediſque, clyſtere infuſum. Malva illita inflammationes lenit, eaque quæ indurata ſunt emollit. Plura Dioſcorides lib. 2. cap. 106. Plin. lib. 20. cap. 21. Gal. lib. 7. de ſimpl. medicament. facult. cap. 95. & lib. 1. de aliment. facult. cap. 42. Conſtantinus Cæſar lib. 21. de agricult. cap. 11. & Simeon Sethi in ſyntag.

Animadverſio.

LIcet Salernitani toti ſint in recenſendis Malvæ facultatibus medicamentoſis, non eſt tamen exiſtimandum hic eos de Malva agere, velut de puro medicamento, cum curam ſuſceperint deſcribendorum alimentorum. Fuiſſe ergo eam in cibum uſurpatam teſtatur Heſiodus lib. ἔργ. καὶ ἡμερ.

Malva in cibis.

Πήπτοι ἐδὲ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ πάντος,
Οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μεγ' ὄνειαρ.

Id est, *Stulti neque sciunt quanto plus dimidiũ sit toto, neque quam magnum in Malva & Asphodelo bonũ.* Hujuscemodi bonum exponit Hesiodi commentator Tretzes his verbis: οὐδὲ γινώσκουσιν ὅσον μέγα ὄφελος ἐν μαλάχῃ καὶ ἀσφοδέλῳ εὐτέλευσι λαχάνοις ὑπάρχει. *Ignorant quam magnum auxilium & commoditas existat in frugalibus oleribus, Malva & Aspodelo* Certe Diphilus Siphnius apud Athenæ. 2. Deipnos. Malvam esse εὔχυλον *boni succi, arteriam lenire, acres in corporis superficie succos educere, renum & vesicæ irritationibus prodesse, excerni facile, & mediocriter alere* prodidit. Cujus sententiæ videtur fuisse Horat. Epodon ode 2 salubres Malvas vocans & contra attagenem ionicum jucundiores. Galenus quoque lib. 2 de aliment. facult. eam voluit mediocriter nutrire, *succumque præbere crassum & lentum, si quidem conferatur cum Succo lactucæ & betæ: hujus enim tenuium est partium tergendique facultate præditus, illius autem inter utrumque est veluti medius.* Nihil autem Malvam magis commendat quàm medicamentum illud ἄδιψον καὶ ἄλιμον, hoc est, *sitim famemque sedans,* cui utilissimè injectam Malvam notavit Hermippus Callimachius apud Athenæ. Eam vero compositionem fuisse ex Asphodelo & Malva ostendit Proclus comment. in Hesiodum ex auctoritate Herodoti & Plat. in legibus. At Tretzes aliam affert descriptionem, simulque ejus pharmaci quo veteres pro cibo & potu utebantur, commoditatem & usum.

Σκίλλης, inquit, τὸν ὄγκον, καὶ μαλάχης τοὺς κλάδους,
Τεμὸν ἐν ὄλμῳ συνκεράσας καὶ μέλι.
Καὶ σπῶν τι βραχὺ πρὸς τρόφην τῶν τμήματων,
Οὐκ ἂν πτοῆθης τῶν λιμοῦ τὸ πυρφόρον,
Εἰ συνκεράσαις ἀκριβῶς καὶ πρὸς τέχνην.

Hoc est, *Scillæ cepam, & malvæ surculos atque germina contundens in mortario mel admiscebis, cujus minimam portionem si pro cibo sumas, famis ignita missilia haud est quod timeas; si modo exactè & ex arte omnia mista fuerint.* Aliam alimi compositionem habet ex Plutarcho Jo. Langius epist. 28. lib. 2. apud quem plura lege. Quæ autem esui aptior fuerit ex omnibus malvis, non constat inter auctores. Sativam quam Græci, ἀγρίαν μαλάχην, seu ut loquuntur Attici μολόχην vocant, Dioscorides χερσαίαν, quod in inculta & inelaborata terra succrescat, allii ἀκοπὸν, hoc est doloris mitigativam, sativæ quæ & hortensis & κηπευτὴ & à nonnullis rosa ultramarina, & rosa hyemalis dicitur, præferunt, inter quos est Diphilus apud Athenæum & Dodonæus in stirpium historia. At Dioscorides & Galenus sativam sylvestri anteponunt, meo quidē judicio sapientissimè, quemadmodum enim ex cichoriis & lactucis domesticæ suaviores sunt sylvestribus, sic & ex malvis sativa esui longe aptior agresti. Decoquuntur autem malvæ folia, quibus lubrica redditur alvus unde Cicero 7. epist. epist. ad Gallum scribit se à malva deceptum, quoniam ejus esus alvi profusionem concitasset; quo pertinent duo illa loca Martialis à Commentatoribus allata. Nonnulli cymas & cauliculos, asparagorum more ex oleo & aceto prima mensa vorant. Malvæ tamen cibum aversatus est Pythagoras apud Laertium ubi inter ejus symbola hoc habetur: μαλάχην ἐσθίειν, οὐδὲ δὲ *Malvam sere ne tamen edas*. Cujus symboli rationem non satis expressisse videtur Brassicanus, prætermisit Beroaldus. Ego vel id dictum fuisse à Pythagora existimo propter malvæ dignitatem, vel propter effectus ejus nonnullos,

Ex malvis quæ melior.

Malva abstinuit Pythag.

instituto Pythagoræ alienos. Scribit Ælianus lib. 4. de varia hist. cap. 17. Pythagoram ἱερώτατον εἶ τὸ τῆς μαλάχης φύλλον, *sanctissimum esse folium malvæ* dixisse, cujus radicem adoratam fuisse in maximis periculis, notat Lucianus lib. 2. verarum historiarum, innuitque sermone adversus indoctum, adamatam à Musis. Sed præterea tanti facta est à veteribus malva, ut *Omnimorbiam* appellarent, *quod ejus succi cyathus dimidius quotidie haustus, ab omni morbo utentem tueatur*; ex Plinio cap. 21. lib. 20. Deinde colligere licet ex eodem Pythagora, eam inter donaria atque ornamenta fanorum repositam: nam apud Dioscoridem malvam ἄνθεμα vocavit quasi ἀνάθεμα seu ἀνάθημα, quod est delubrorum ornamentum, parietibus columnis aut lacunaribus templi suspendi solitum: cui appellationi vicina est Zoroastris, vox qua malvam denominavit; Est autem illa διάδεσμα, quod est redimiculũ seu corona, cujus usum credibile est habuisse malvam in Idolis coronandis, propter quem fortasse adorata est, non minus quam ipsum idolum. Denique inter dignitates malvæ hoc postremum non est, quod dicatur Osiriaca quasi Osiridi sacra, ut exponit Humelbergius in Apul. Nam & ἡλιοστρόφος existit, quoniam ejus folia cum sole circumaguntur ex observatione Theoph. lib. 2. de caus. plantarum cap. 26. Non quod cum Ægyptiis credamus malvam occulta jungi necessitudine cum Oriside aut Sole, cui hymnos ipsa concinit: aut velimus cum Proclo in libro de sacrificiis plausum ab ea fieri in aëre adeo suavem, ut si à nobis audiri posset, harmoniam & concentum admirabilem auribus perciperemus. Sed malumus cum Theophrato & cũ Marcello Donato com. in Dioscor. cap. de malva, causam repetere ex multa malvæ

Cur malva Soli sequa.

humiditate, quæ dum vi & calore solis exsugitur, qua parte Sol agit, in eam proclive folium inclinat; non aliter quam quæ in vulnus cadunt: vel putamus cum Julio Sireneo lib. 3. de fato cap. 46. cavernosum malvæ caudicem spiritumque intro concluſum; *qui illac versus, qua Sol movetur; alteretur, calesiat, rarescatque, alteratus autem ac rarefactus per corticis meatulos, à Sole (ita dixerim) rapiatur, atque trahatur naturali lumine radiorum. Lumen certe illius naturæ est, ut reflectatur, calorem generet. Truncum illum propterea, in quo iidem spiritus continentur, & à quo tenuissimi propter calorem expirant; ad eam orbis partem ad quam fertur Sol, secum ita affecti illi & expirantes inclinant. Rationi nempe congruum est, ut ea parte inclinetur surculus, qua jam jam incluſus spiritus calidus & tenuis factus expirat & evanescit.* Sed nec fortasse absurdum erit, existimare Pythagoram non ducendam Malvam in esus & alimenta, quod sacris ejus ceremoniis ac mysteriis, hoc est magicis superstitionibus & curationibus inserviret *Mirum*, inquit Plinius, *aquam radice Maluæ addita addensari sub dio atque lactescere.* Mirum etiam *adalligatam in lana nigra* potius quam alba, *mammarum vitiis occurrere:* Mirum denique *tres radices* potius quam duas aut quatuor, *juxta adalligatas tenesmo & dysentericis utilissimè infundi.* Hæc multos in stuporem adducere possent, nisi vi magica & Pythagorica vanitate effici in memoriam revocarent. Atque hujuscemodi sunt rationes ex dignitate Malvæ deductæ, quibus juduci potuit Pythagoras ut esum Malvæ prohiberet. Quæ sequuntur desumptæ sunt ex effectu Malvarum Pythagoræ præceptis repugnanti. Ea est stimulatio & irritatio ad venerem, cujus usum dicitur Pythagoras perpetuo prohibuisse,

buisse. Atqui tradit Xenocrates *semen unicaulis Malvæ aspersum genitali fœminarum aviditatem augere ad infinitum.* Quin & semen tritum *adalligant brachio genitale non continentium.* Imo vero quod deterius est, credidit Olympias Thebana, abortivas esse cum adipe anseris.

Temperies malvæ an calida vel frigida.

His de esu & usu malvę, pauca de ejus temperamento adjungo, in quo assignando Medici dissentiunt. Simeon Sethi frigidum & humidum constituit in primo gradu, Isaac lib. diætarum particularium, frigidum in primo, humidum in secundo, aitque Gal. malvam facere medium inter frigidum & humidum. Isaaco assentitur Pet. Hispanus. in comm. conaturque probare minimè calidam malvam. Ali vero inter quos est Gal. & Oribasius, calidæ & humidæ naturæ esse volunt : quibus quoque favere videntur Paul. Æginet. & Ætius qui illi vim digerẽdi ac leviter discutiendi attribuunt ; atqui docet Galen. vim illam caliditati esse junctam; vim quoque pepticam concedunt hoc est maturandis inflammationibus idoneam ; sed & vis illa à calore & humore est: omne enim pepticum conforme naturæ humanæ. Ratiocinatio Galeni probantis malvam calidam hujuscemodi habetur lib 2. de alim. *Porro succo Malvæ lentor quidam inest, qui lactucæ non inest, à refrigerandoque abest perspicue, id quod etiam antequam edas intelliges si utrumque olus vicissim calido cuipiam affectui cataplasmatis modo applicueris. Senties enim in hoc cataplasmate lactucam quidem manifeste refrigerare, Malvam autem calorem quemdam habere moderatum ac tepidum.* Quibus verbis nihil esse potest illustrius. His conciliandis authoribus unum est quod apponam ; jam aliquoties à me propositum: scilicet alios loqui de Malva velut de medicamen-

to, alios de eadem velut alimento. Ut medicamentum, modicè calida est & humida, ut proposito Galeni exemplo patet, & virtute Malvæ tam peptica quàm discutienti. Ut alimentum, frigida est & humida, quia humiditate sua aquosa sanguinem aquosum & serosum & continuo etiam frigidum gignit. Huic distinctioni proponendæ lucem mihi prętulit Paul. Ægineta, qui de malva duobus diversis locis egit. Primo quidem lib. 1. de re Medica cap. 7. de alimentis ex oleribus; ubi malvam dicit frigefacere, licet non manifestè: altero vero, libro 7. cap. 3. de facultatibus medicamentorum simplicium; ubi eam moderatè discutere ac mollire astruit: quod argumentum est, duplici consideratione malvam teneri medicamenti & alimenti. Nullus vero mirari debet, gemino illo respectu duplicem tribui malvæ facultatem: nam & vino id accidit, quod ut medicamẽtum siccare corpus dicitur, ut alimentum humectare ob copiam sanguinis quam gignit. Cæterum malvæ differentias omnes non explico: repetãtur ex Botanicis ac pręcipuè Bauhino: Interim moneamus cum Casaubono cap. 18. lib. 2. in Athen. malvæ semen Phaniam vocare σπερματικὸν τύπον, Dioscoridem τὸν καρπὸν fructum, Hesychium & alios placentam, quod orbiculus ille pectinatim sit incisus, ut solent incidi placentarum crepidines. Subjungamus quoque appellationis malvæ rationem ex Bapt. Porta deductam phytognom. lib. 4. cap. 19. Apud Dioscoridem notatum est malvam à quibusdam αἰγὸς σπλὴν hoc est capræ splenem vocari, ab aliis οὖραν μυὸς, urinam seu caudam muris. Baptist. Porta malvæ folia cum liene similitudinem habere asserit, & easdem facultates possidere quas habet capræ lien, hinc nominis ra-

Semen malvæ.

Nomina.

tio. Cauda autem muris dicta est ob ejus surculos tenuiores ac exiliores qui referte aliquo pacto possunt muris caudam. Sed sileo: tædet enim me harum ineptiarum.

De Rapis.

Cap. XXIV.

Rapa juvat stomachum, novit producere ventum,
Provocat urinam, præstatque in dente ruinam.
Si male cocta datur tibi, torsio sic generatur.

HIC tres cumprimis raparum recensentur proprietates: Ac primum quidem quod stomachum juvent. Secundum, quod flatus gignant: Tertium, quod urinam provocent. Quæ sanè omnia de iis intelligi debent, quæ bellè & perspicuè cum pinguibus carnibus percoquuntur. Ea enim jucundiora ac gratiora stomacho fiunt. Satis tum nutriunt, tum impinguant, sed humentem ac fluvam carnem creant, flatus & genitale semen generant veneremque stimulant, urinam provocant, fauces leniunt, atque thoracem ac visum: præterea (ut Anenzoar in lib. de Conservanda sanitate & tract. 8. cap. 21. lib. 1. Theysir, & Averroes lib. 5. cap. 41. collect. testantur) peculiari quapiam proprietate roborant. Fertur etiam quod fibræ illorum sive caudæ, alvum fortiter moveant: Atque hinc sane vulgati excogitati sunt versiculi:

Radix rapa bona est, comedenti dat tria dona,
Visum clarificat, ventrem mollit, bene bombit.

Secundo deinde loco, duo eorundem referuntur incommoda. Nam & dentes lædunt, & torsiones sive tormina in ventre suscitant. Atque his quidem malis cruda maxime obnoxia sunt. Primum enim

non ægrè modo dentibus franguntur, verumetiam minus justo in ventriculo conficiuntur, quo fit ut & ipsa corrumpantur, & fætidos præterea halitus dentibus suggerant: acciditque duplici ita nomine dentes offendi, commanducatione nimirum & halitu. Deinde vero ad istum modum liberalius ingesta concoctu sunt difficiliora, ac flatulenta magis, stomachoque noxia. Nonnunquam autem & ventrem mordicant: Quorum posterius etiam vulgato nobis indicatur versiculo.

Ventum sæpe rapis, si tu vis vivere rapis.

Crebrior raporum usus crassum humorem generat, & obstructiones jecoris parit. Ventrem nec sistunt nec movent. Inter radices tamen omnes quæ quidem edendo sunt, rapæ corporis nutritioni vel maximè conveniunt, idque ex saporis jucunditate facile deprehenditur. Ea enim eduliorum omnium natura est, ut amara, & quæ linguam contrahunt, minus; dulcia vero magis alant. Rapa autem cum aliis radicibus dulciora sunt minusque linguam contrahunt, majus etiam aliis præstare alimentum magisque victus salubris rationi convenire consentaneum est. Sanguinem tamen crassiorem & melancholicum generat, cum minus justo in ventriculo ob concoctoriæ facultatis imbecillitatem conficiuntur. Coctionem autem diuturniorem postulant, eaque sunt laudatissima, quę primæ ebullitionis aqua segregata & abjecta bis percoquuntur. Cruda ob prædictas paulo ante causas nullo modo edenda sunt. Cymæ raporum decoctæ manduntur, & urinam cient. Rapum muria conditum, vel cum aceto & sale sumptum, minus quidem alimenti sufficit, sed multo magis appetentiam tecreat. Hujus semen tritum & magna copia haustum Venerem suscitat. Fertur, quod si

quis hoc ipsum semen cum Calamintha & Lemnia terra commixtum sumat, eo die neque veneno neque morsu venenatia nimalis lęditur. Appensum inguinum morbis peculiari quapiam proprietate medetur. Plura Dioscorides libro 2. c. 99. Plin. lib. 18. c. 13. Galenus lib. 2. de alim. facult. c. 62. & lib. 6. de simpl. med. facult. c. 98. & Simeon Sethi in Syntag.

Animadversio.

De radicib. plantarum.

CUm hic radicum primum exemplum habeamus, secuti Galenum nonnulla universim de eduliis quæ ex radicibus sumuntur delibanda sunt nobis. Ac certè imprimis gravis occurrit quęstio ex mente Mnesithei exorta, an scilicet inter omnes plantarum partes, sint radices deteriores. Existimabat autem Mnesitheus opere de alimentis, radices omnes concoctu esse difficiles, turbamque inferre. Cum enim radices attractum è terra alimentum reliquis plantarum partibus distribuant, accidit ut humorem plurimum in seipsis colligant, eumque crudum, cum fieri nequeat ut ipsum radices coquant, quod ultimam perfectionem & coctionem in singulis partibus expectet. Quæ ratiocinatio Mnesithei aliena licet à ratione non videatur, probari tamen non potuit Galeno lib. 2. de aliment. facult. nec Julio Alexandrino comment. in eum Galen. locum & lib. 9. de sanit. tuend. c. 2. eam enim variis argumentis oppugnant, ostenduntque in plantis nonnullis perfectiores esse radices, magisque elaboratas quam aliæ sint partes. Et profecto si magna licet componere parvis, ne-

mo sanæ mentis animalium ventriculum multis crudis incoctisque humoribus magis redundare pronuntiabit, quod cæteris partibus cibos apparet & concinnet; si enim excessus non sit (qui nunquam accidit in plantis, quæ naturali tantum appetitu fruuntur,) optime receptas dapes coquit coctasque excludit velut supervacuas virtute sua expultrice, quæ nec inferior est attractrice, nec retentrice. Scimus autem quod animalibus est venter, id plantis esse radicem; ut propterea deterior non sit censenda radix, sicut conditio ventriculi pejor non habetur. Difiteri tamen nullo modo velim? coctu omnes contumaces esse radices succi crassi & terrestris, ac ut plurimum excrementosi, non ob rationem à Mnesitheo allatam, sed propter contactum terræ, prohibitam transpirationem, aëris luminisque solaris privationem, imbrium humectationem, situm gravemque terræ minimè ventilatæ odorem, unde inficiuntur ac imbuuntur.

Radix instar ventriculi.

Notæ.

Porrò inter radices habentur Rapa dicta Varoni quasi ruapa quod à terra ruerent, vel secundum Isidorum à rapiendo, id est comprehendendo, cum enim radice amplissima sint manu facilè comprehendi possunt. Malo tamen cum Josepho Scaligero à Græco vocabulo ῥαπυς ῥαφυς deducere, quo usos fuisse Speusippum & Glaucum refert Athen. 9. Deipnosoph. Sed & Galenus notat 2. de alimentis Rapa, vulgari appellatione designare agrestem raphanum. ὅπω τε καὶ τὰ τῶν ῥαφανίδων καὶ τὰ τῶν καλυμένων ἐπιχωρίῳ φωνῇ παρ' ἡμῖν ῥάπων. ἔστι δ' ὡς αὖ τις εἴποι, ῥαφανὶς ἀγρία. Propriè tamen Græci Rapum vocant γογγυλίδα ἀπὸ τοῦ γογγύλου, quod est στρογγύλον, quasi

Rapo-rum No-men.

orbiculatum dicas, aut in rotunditatem circumactum. Vocat quoque Galenus Rapum βουνίαδα ἀπὸ τῶν βούνου, qui verrucosum locum collibus & tumulis exasperatum significat. Ab eadem mente, Apollas apud Athen. rapa à Lacedæmoniis γαστέρας hoc est ventres, dici tradidit: quod in modum ventris tumeant, licet Nicander eo nomine à Bœotis Brassicas intelligi voluerit, dixeritque rapas vocari Zeceltidas, forsan ἀπὸ τῶν ζελκίων, hoc est ab oleribus, sic ab Hesychio dictis. Raporum vero plures enumerantur differentiæ quas omnes persecutus est diligenter Bauhinus ad librum secundum Dioscoridis. Præcipuæ differentiæ sunt in ἥμερον καὶ ἄγριον, *in sativum & agreste*, in ἄρρεν καὶ θήλειαν, in *masculum & fœminam*, in *rotundum & latum*. Rotundum masculum est, latum fœmina; utrumque autem, vel sativum, vel agreste. Galenus vero rapas & napos confundit γογγυλίδας & βουνίαδας, quia, opinor, Napi in raporum genere videntur esse & raphano ac Rapo similes, ut forma sic temperamento. Raporum vero temperamentum ordine secundo calidum est, primo gradu humidum, cujus rei causa profert Pet. Hispanus comment. ad Isaac. *Quia*, inquit, *mediante radice ordinatur ad hominem, sicut quædam plantæ mediante suo fructu: unde debet esse magna & multum attrahere de nutrimento, & quia attractio fit de calido, ideo est calida: est quoque humida, quia multum attrahit de humido aquoso.*

Differentiæ.

Vsus in cibis.

Usus raporum in victu & medicina. Esitasse quosdam rapas testatur Plinius Junior cap. 33. de viris Illustribus, exemplo Curii Dentati, qui ex vase fictili apud Florum rapas comedere

ſolitus erat. Romulum quoque rapis victitaſſe, & iiſdem etiamnum in cœlo paſci, poſt Senecam in apocolocyntoſi ſcripſit Martial. libro 23. epig. 16.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus, in cœlo Romulus eſſe ſolet.

Euphorio Comicus teſtis eſt, Coquum Nicomedis Bithiniæ Regis apuam cupientis, cum longius à mari diſtaret, piſciculum illum imitatus appoſuiſſe rapas apuis perſimiles, quod Apicio tribuit Suidas. Raporum non parva gloria; quod unum dicatur in templo Apollinis Delphici dicatum è plumbo, beta una ex argento, raphanus ex auro, ordine quaſi dignitatis in cibis. Carius emptum fama eſt rapum à Ludovico XI. Galliarum Rege, oblatam enim à Conone homine ruſtico rapam apud quem avidè eo cibo veſci ſolitus erat, mille aureis emendam duxit & inter pretioſam ſuppellectilem collocandam. Ex rapis autem, præſertim edulis, radix, & folia & caulis abiici ſolita, licet nonnunquam penuria melioris cibarii ipſa quoquu eſitata narret Gall. 2. de alimentis; Cymas etiam ejus mandi decoctas, auctor Dioſcorides, Imo & homini *non minor rapaciorum ſuis horis grati quam Cymarum*, inquit Plinius, ubi per rapacia, vel cauliculos, vel raporum folia nonnulli exponunt. Minimum nutrire idem Galenus voluit, eodem lib. cap. de rapis, multum plus cæteris nutrire cenſuit Iſaac, quo modo id intelligendum? Reſpondet Pet. Hiſpanus *rapam loquendo materialiter minus nutrire borragine & lactuca: ſed accidentaliter plus, quia tardius convertitur in ſubſtantiam membrorum & diutius immoratur in membris. Addit comparati rapum cum*

Difficultas ſoluta.

herbis quæ nutriunt per radicem non per folia, ſicque minus nutrire quam folia herbarum, ſed magis quam aliæ radices. Hæc tamen poſtrema diſtinctio nodum non ſolvit, quia expreſſe dicit Galeni textus latinus Martino Gregorio interprete, *ſi aqua incoquatur nullam plantarum congenerum minus nutrire.* Sed omnis difficultas tolletur per ipſum Galenum; cujus verba Græca ubi produxero difficile non erit judicare primo graviſſimos errores commiſſos ab interpretibus, contra mentem ipſam Auctorum, deinde Galenum & Iſaacum non diſſentire. Verba Galeni ex exemplari Venetiano & Baſileenſi, ſic ſe habent, ἑ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ ἐχομένη ῥίζα πρὶν μὲν ἑφθῆναι, σκληρά καὶ ἄβρωτος ὑπάρχει, δι' οὐδατὸς δ' ἑφθεῖσα θαυμάσαι, μὴ αὖ εἰ πηὸς τῶν ὁμογνίων φυτῶν, ἧττον τρέφει, id eſt, *radix vero quæ terra continetur priuſquam coquatur dura eſt & minime eſculenta, cocta vero ex aqua cum fuerit, mirarer ſi minus nutriret, quam ulla alia ex congeneribus plantis* an ut perbelle cum Iſaaci expoſitione ab Hiſpano facta Galenus conſentit: & ipſi Galeno Oribaſius collectan. medicinal. lib. 2. cap. 18. *Si*, inquit, *rapæ minus quam ulla alia planta quæ ſit ejuſdem generis, nutrirent; utique mirarer.* Et certe Paul. Æginet lib. 1. de re med. c. 76. non eſt adverſus Galen. ſcribens: βυνιὰδά τε καὶ γογγύλιον παραπλησιουμένην δίσεφθον ἐσθιομένην εὔχυμον ἐκ πλέον ἢ τῶν ἄλλων φυτῶν. *Bis coctum rapum in cibo acceptum non minus quam alias plantas nutrire.* Quod confirmavit Simeon Sethi his verbis: εὔχυμα ὄντα εἰσὶν ἱκανῶς καὶ διουρητικὰ, καὶ φυσώδη καὶ σπέρματος γονητικά, *Rapa*, inquit, *abunde nutriunt, urinas provocant, flatum excitant, ſemen generant.* Sed argumentum multi nutrimenti eſt,

Error Martini Gregorii.

Verſio Galeni emendata.

quod nonnullis gentibus primus sit & solus à pane & vino cibus. *A vino atque messe tertius hic transpadanis fructus*, ait Plinius capite decimo tertio libro 18. Omnium tamen raporum non æqualis gloria. Crates commendat rapa è Cephisso Bœotiæ fluvio, Diocles è Magnesia, Athenæus Thebana, Clem. Aiexand. lib. 2. pędag. Mantinica; quo loco errorem Danielis Hiensii Interpretis & Herveti castigatoris notabis, qui γογγύλην μαντινικὴν vertunt bolum Mantinicum, nullo sensu, cum vertere debuissent rapum Mantinicum; quod etiam laudatur à Cœlio Rhodigino lib. 9. cap. 12. & lib. 28. cap. 7. Certe Diocles prope Magnesiam rapa gigni inusitatæ magnitudinis docet γλυκεῖα καὶ εὐστόμαχα, *dulcia & utilia stomacho*. Vidit Plinius quadraginta libras excedentia; Jul. Alexandrinus in Bohemia ad Marcomanos plantæ genus raparum facie observavit, radice hominis proceritatem non ęquans solum, sed interdum superans. Nunc Sabaudis ac Lemovicis palma tribuitur, ut olim apud Romanos Nursinis, quæ ob id à Martiali ep. 20. lib. 13. pilæ Nursinæ vocantur.

Error Heinsii.

Hos (Napos) Amiternus ager fœlicib⁹ educat hortis,
Nursinas poteris parcius esse pilas

Dum autem in bonitatem & magnitudinem raporum incidimus, non abs re erit quærere cum Petro Hispano cur ita magna crescant; quove meliora tempore, hyeme an æstate. Ad primum quod attinet, tres ejus rei causas affert Hispanus. Prima est? attractivæ facultatis fortitudo expulsivam diminuens: cum ergo valeant attrahendo radices raporum non multum expellunt in folia. Secunda est gratia finis, quia ordinantur ad hominem mediante radice; Tertia est

Rapa cur crescũt.

ex philoſopho, qui dicit naturam quod addit in una dimenſione, diminuere in alterá unde quod addit in longitudinem, diminuit in groſſitiem. *Hinc videmus*, inquit, *Nobiles præſertim Sabaudos habere tibias longas & graciles, ruſticos vero tibias groſſas & breves.* Quod ad alterum ſpectat, hyeme meliora credit, tum quia gelu ratione ſuæ frigiditatis ſubſtantiam eorum dilatat & remollit eamque magis reddit aptam digeſtioni: tum quia frigus virtutem eorum attractivam debilitat, & calorem intus nativum auget, ſicque perfectius digerit. Quæ doctrina ex priſcis auctoribus deducta eſt. *Frigore*, inquit Plinius, *dulciora fieri rapa exiſtimantur, & grandiora tempore in folia exeunt.* Nicander lib. 2. Georg.

Καὶ τὰς μὲν καύκοσον ἀποβλώνας βορέῃσι
Προσφιλέας χειμῶνι, καὶ οἱ κουροῖσιν ἀεργοῖς.

Hoc eſt, *rapas collige boreæ frigoribus jam domitas, hyemi gratas, famuliſque tum domi otioſis.*

Porro non uno apparatu Rapa eſitata ſunt, ſed diverſo, interdum enim cum aceto & ſale aſſumpta fuerunt irritandæ appetentiæ: Interdum cum acero & ſinapi; alias cum muſto, & uvis paſſis, ut videre licet apud Columell. lib. 12. & Athen. lib. 4. *picta quoque fuiſſe coloribus præter ſuum ſex aliis, purpureo quoque* notat Plinius, *neque aliud in cibis tingi decuiſſe.* Aſſatione pręterea parata manduntur; frequenter autem in aqua decocta; idque utilius.

Cęterum uſus in Medicina non eſt quod exequar, ſunt enim ab omnibus pene Medicis & deſcripti & exarati. Si quis Naporum utilitatem in cibis videre cupiat, legat Bruyerinum lib. 4. de re

cibaria cap. 4. ubi diffusè Naporum historia explicatur: si quis enim omnia exequi velit, amplo is volumine indigeat. Deinde hîc de rapis non de napis quęstio est.

De Caule.

Cap. XXV.

Jus caulis solvit, cujus substantia stringit,
Utraque qnando datur, venter laxare paratur.

HIC agitur de caulibus, per quos nihil jam aliud intelligendum, quam vulgare illud olus, quod κεφαλη Græcis, Latinis vero Brassica dicitur, atque hoc vel ex Martiali discere licet, qui xeniorum libro eos caules per nitratam aquam virides conservari ait:

Ne tibi pallentes moveant fastidia caules,
Nitrata viridis brassica fiat aqua.

Recensentur autem hoc loco tres ipsorum facultates. Quarum prima quidem est, decoctum eorum, & maximè primæ ebullitionis, ventris soluendi vim obtinere. In foliis námque & exterioribus partibus nitrosa quædam & absterſoria inest qualitas, quam sane, cum debiliter admodum inhæreat, modica elixatio in aquam facile deponit, eique potentiam adjicit purgatoriam. Atque hinc adeo fit, ut jus primæ decoctionis alvum excellentius, quam secundæ dejiciat. Nitrosa enim illa & absterſoria qualitas exquisitè per primam segregatur, atque in aquam deponitur. Secunda est, corpus ipsum sive substantiam, communi siccan-

tium ratione ventrem sistere magis, quam ad dejiciendum incitare, quia purgatoria potentia per decoctionem aufertur, & relinquitur substantia terrea sicca, quæ sumpta ventrem adstringit, idque multo magis, si non bis duntaxat, sed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquisitius in aquam succum suum deposuerit, tanto & illi quidem majorem purgandi vim adjiciet, & reliquam sui substantiam, quæ velut oleris ipsius caro est, restringentem efficiet. Eadem est ratio in beta atque adeo in omnibus ferme, quibus sapor aut acris, aut nitrosus, aut salsus inest. Quippe & lenticula ipsa, tametsi satis magnam adstringendi potentiam gustu refert, tamen ejusmodi quid sortita est. Nam & hujus decoctum ventris solvendi vim obtinet. Verum hic succus, etiam si deguste, perspicuam misturam repræsentat, tanquam si nitroso austerum quid commisceas. Sed & conchularum maris cęterorumque fere ostreorum succus plane tum salsus est, tum ventrem solvendi vim obtinet: quamvis eorum caro ventrem reprimat. Tertia est, utrumque, nempe decoctum atque substantiam simul ventris subductionem efficere: cum enim vires suas ita retineant, abstergere etiam, & intestina ad expulsionem irritare consentaneum est. Lege hac de re plura apud Galenum, libro 3. de simplic. medicam. facultat. c. 14. & lib. 1. c. 3. & 25. & libro 2. c. 44. de aliment. facultat. Proditum quoque est, Brassicam naturali quadam facultate vino adversari, & curare temulentiam: Unde quærit Aristoteles, 3. Sectio problemat. 17. Quid est cur brassica sedet crapulam? Nonnulli respondent hoc evenire solitum, quod ex esu ejus fumi eleventur

Brassica temulentiam curat.

admodum crassi, qui, cum vini vapores incrassent, ad cerebrum ascendere etiam prohibent. Aristoteles tamen aliam adsignat causam, nempe quod quicquid humores vinosos undique & omni ea corporis parte ad se in alvum trahit, & corpus refrigerat, tollat crapulam. Brassica autem est hujusmodi. Ergo brassica curat crapulam. Minor probatur, quia per succum ejus humores, qui vinosi crudique tenentur, è toto corpore detrahuntur. Ipsa vero substantia frigida, styptica ac terrea, supra in ventriculo remanens, corpus refrigerat, quo fit ut tenues humores ad vesicam labantur. Cum igitur humor utrinque educatur, corpúsque refrigeretur, rectè per consequens à crapula liberatur. Evenit ad hæc ut cum humores deorsum ad se trahunt atque excernunt, flatum etiam secum deducant, qui, si per vinum liceat, in caput se efferens gravitatem creat & crapulam: sin autem, deorsum se vertit, corpusque ob causam prædictam refrigeratum est, dolor crapulæ omnis tollitur. Quin & ipsa Brassicæ folia, quemadmodum libro 2. de compositi. medicam. local. cap. 5. Galenus attestatur, calida macerata capitique circũposita ac obligata naturaliter ebrietati resistũt. Porro Brassica, quæ edendo est, calefacit & siccat primo excessu: parvum & melancholicum succum procreat: Æstiva tamen pejor est est quam hyberna; Oculorum aciem hebetat, unde Græcis κράμβη dicta censetur, quasi κορόμβλη, quod pupillas oculorum, quas illi κόρας vocant, obtundat hebetétque somnum per contraria insomnia interturbat, stomacho incommoda est parúmque nutrit, at si cum pingui carne coquatur, plurimum noxæ atque vitii amittit. Urinam ac menses ciet, & lumbricos

interficit. Succus ejus cum melle ſumptus magnifice defectiones vocis juvat, & ſi vulneribus imponatur, ea glutinat, doloſa malignaque ulcera & inſturatas inflammationes ſanat. Pura Dioſcorides libro ſecundo, cap. 18. Plinius libro vigeſimo, capite nono: Galenus locis ſupra citatis: Simeon Sethi in Syntagmate: Rhazes libro tertio, capite decimo octavo ad Almanſorem, & Avicenna 2. Canon. capite centeſimo quadrageſimo ſecundo.

Animadverſio.

BRaſſica olus eſt cujus Medicina populum Romanum ſexcentis annis tantum uſum jactitant, cujuſque ſolo uſu Varronem familiam ſuam à peſtilentia tutam præſtitiſſe aiunt, cui nunc principatus eſt hortorum. Dictam *Braßicam* vult Varro quaſi *paßicam*, quod ex ſcapo minutatim præſiccetur, & paſſa fiat. Feſtus à præſecando vocatam putat. Heſychius braſſicam Italicè βράσκην, vel ut placet Joſ. Scalig. βρασίκην appellatam innuit, fortaſſe ἀπὸ τοῦ βράπτειν, quod eſt ἐσθίν edere, τῷ στόματι ἕλκειν ore trahere; ἠστενάζειν, id eſt ingemiſcere; alluſione facta ad lacrymas Lycurgi è quibus progenitam braſſicam narrat Neſtor io Alexicepo apud Conſtantin. Cæſarem lib. 12. Geoponic cap 17. Inueni & appellari Gaules necnon privatum olus veteribus Latinis. Græci autem κράμβην dicunt & articè κοράμβην quaſi ἀμβλύνουσαν τὰς κόρας *oculos hebetentem*, vel κοράμβην διὰ τὸ τὰς κόρας βλάπτειν *quod oculis noceat*, aut certe κοράμβη denominata ἠτῷ κόρῳ ἀναβαίνουσα, *quod crapulæ & ebrietati inſiſtat*, ὅθεν καὶ πρῶτον ἐν τοῖς συμποσίοις δίδοται, καὶ παρὰ ἀμπέλῳ ἐ φύεται, inquit au-

Braſſicæ Nomē.

ctor Ethymol. ut postea obſervabimus. Eſt au-

Tẽperamentum.

tem Braſſica, ut quibuſdam Græcis videtur, calida & ſicca. Hippocrates quidem lib. 2. de diæta, *Braßicam calefacere, alvum movere, & bilioſa ducere ſcribit*, κράμβη, inquit, θερμαίνει, καὶ διαχωρέει, καὶ τὰ χολώδεα ἄγει. Libro quoque de affectionibus acrimoniam illi tribuit quæ nunquam à calore ſemota reperitur. Galenus, Paulus, Oribaſius ſiccare quidem eam aiunt, ſed de ejus calore aut frigiditate expreſſis verbis non loquuntur: colligi tamen facilè poteſt eos calidam braſſicam ſtatuiſſe. Galenus enim lib. 7. de ſimpl. Medicam. facultatib. cum dicat braſſicam agreſtem quodammodo calidiorem ſiccioremque eſſe quam ſit domeſtica, innuere videtur calidum eſſe domeſticam, ſed minus quam ſit agreſtis, *ceu*, inquit, *accidit ſecundum utramque hanc facultatem, in herbis domeſticis & ſylveſtribus*: deinde vim illi tribuit acrem & ejus combuſtis cineribus cauſticam ſive adurentem, ut ex eo liquido conſtet caliditate quadam braſſicam dotatam eſſe. Eam ipſam ſententiam ac pene Galeni verba habet Oribaſius collectaneorum l. 15. & Aetius tetrab. 1. Sem. 1. At Oribaſius Euporiſton lib. 1. cap. 18. braſſicam collocavit inter alimenta attenuantia, quæ omnia vel odorata, vel acria, vel perſpicue calida dicit. Denique Avicennæ familiæ Arabum Princeps lib. 2. tractat. 2. cap. 143. braſſicam cõſtituit calidam in primo, in ſecundo gradu ſiccam; cui non refregatur Serapio tractatu ſecundo de ſimplicibus & plantis calidæ & ſiccæ complexionis in primo exceſſu. Verum inter eos qui frigidam braſſicam ſtatuunt primus eſt Ariſtot. probl. 17. ſect. 3. quo loco ait obſiſtere ebrietati braſſicam, quod *ipſa frigida ſit* αὐτη δὲ ὅτι ψυχρά.

Præceptoris

Præceptoris doctrinam ſecutus eſt Averroes 5. collectan. cap. 41. & ab illo Iſaac in diætis particularibus, qui ambo ftigidam & ſiccam crambem conſtituunt. In eadem mente fuit quoque inter Græcos Actuarius lib. 7. medend. cap. 2. qui hederæ braſſicæve ſuccum inter refrigerantia ac reprimentia collocat. Verba Actuarii Græca ex manuſcripto noſtro codice, egregio ſane & elegãti, apponam, εἰ δὲ καὶ μετὰ πέψιν ἀλγεῖν τοῖς ἐμψύχουσι χρῆσθαι καὶ ἀποκρουστικοὺς κατὰ τῆς κεφαλῆς, οἷόν τε ῥόδινον καθ' αὐτὸ καὶ σὺν ὄξει, ἢ μετὰ χυλοῦ κισσοῦ ἢ κράμβης id eſt, *ſi vero poſt coctionem doluerit caput, utendum refrigerantibus & repercutientibus capiti appoſitis, quale eſt roſaceum per ſe & cum aceto, vel cum ſucco hederæ aut braſſicæ*, que omnia pene iiſdem verbis repetuntur apud Trallianum lib. 1. cap. 10. Ex hac diſſentientium Medicorum enumeratione, quid de ea difficultate ſentiendum ſatis non conſtat, cum auctoritate & numero alii aliis non cedant. Ex recentioribus Jul. Guſtavinus, & Ludov. Septalius com. ad probl. 17. Ariſt. ſect. 3. difficultatem iſtam viderunt, ſed diſſolverunt minime. Poſterior tamen levem caliditatem ſuperficiariam agnoſcit in braſſica, quæ prima coctione evaneſcit, quod reliquum eſt, frigidum cum Ariſtotele credit. Qui dioriſmus ex Conciliatore comm. in prædictam probl. & ex Pet. Hiſpano deſumptus eſt comm. in Iſaac ubi hæc iſte habet. *Nota quod in caule eſt duplex ſubſtantia: quædam ſuperficialis, calida & ſicca; & iſta cito reſolvitur in prima aqua, & etiam per ablutionem; unde lotus non maturat apoſtemata, & per iſtam viam eſt calida & ſicca & principatius competit in via Medicinæ: quædam eſt complexio centralis frigida & ſicca, & per iſtam principalius competit in via cibi & diætæ.* Ego vero agnoſco quidem cum Gal.

An braſſica calida vel frigida.

lib. 3. de ſimpl. cap. 15. duplicem in braſſica, ut ſubſtantiam ſic qualitatemaliam: quidem ſucculentam, ac liquidam tenuemque quæ calida eſt, alteram vero ſolidam, craſſam ac terreſtrem quæ frigida ſit. Ac illa quidem non tantum ſuperficiaria eſt (ut viris doctis placuit) ſed diffuſa, & per ſuperficiem & per centrum; quo fit ut prima ebullitione tota illa ſubſtantia non extrahatur, ſed ſecunda, tertia, quartave. *Si totam braßicam*, inquit Galen. *concoquas, primamque ejus aquam in quam ſuccum depoſuit effundas, iterumque eam alteri aquæ injicias, rurſumque concocta effundas & ipſam, ſuccum quidem purgare offendes, braßicam vero ventrem adſtringere, multoque magis, ſi non bis duntaxat, ſed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquiſitiùs in aquam ſuccum ſuum depoſuerit, tanto & illi quidem majorem purgandi vim adjiciet, & reliquam ſui ſubſtantiam, quæ velut oleris ipſius caro eſt, reſtringentem efficiet.* Hæc ille, ex quo parum inter ſe diſſentire auctores, quivis deprehendet; obſervandum interim braſſicam ſine ulla præparatione conſideratam cum Hippocrate, calidam potius quam cum Averroe frigidam definiendam. Ex braſſicæ effectu alia gravis exurgit controverſia inter Hippocratem & Galenum. Ille enim lib. περὶ παθῶν ſcribit braſſicam acrimoniam quandam habere ad ſeceſſum, *ſimulque boni eſſe ſucci.* κράμβη δὲ ἔχει τινὰ δριμύτητα ἐςὸ διακωρέειν, καὶ ἅμα εὔχειμος. At Galenus & cum eo cæteri Medici, *ſuccum non bonum habere.* ut lactucam, monuit l. 20. de alimentis & 1. de differentiis febrium cap. 4. ſed *pravum & graveolentem*, μοχθηρὸν καὶ δυσώδη, adeo ut comm. 1. in 3. epidem. part. 14. ab exhalatione braſſicæ, carei & buxi circunſtantem aërem pravum reddi notaverit. Equidem Palladius Hippocrat. com-

Braſſicæ affectus.

mentator annotatione ad part. 40. sect. 2. lib. 6. epidem. Brassicam ut cibum semper damnari, quippe quæ malum succum pariat, audacter pronunciavit, qui aliter dixerit extat nemo. Non ignoro quid Nicolaus Rorarius contradict. septima in medium protulerit ad explicandum Hippocratem. Dici quoque posset tempore Hippocratis tali in commendatione fuisse brassicam, ut id ex vulgi mente proferre non dubitaret. Nicander enim in Georgicis notat Priscos brassicam *inter olera vatem* μάντιν λαχάνοισι ἱερὰν vocavisse. Sic Menander ἱερὰν sive *sacram* vocavit, adorari solitam addidit Hipponactes in Iambis; ac per eam ipsam multos jurasse. Ananius Teleclides & Eupolis memoriæ prodiderunt quod jusjurandum ionicum fuit, qua dialecto scripsisse Hippocratem constat. Ex hac brassicæ gloria factum est ut Pythagoras, Chrysippus, & Dieuches privatim volumina brassicæ dicaverint: eratque Atheniensibus recepta consuetudo, ut puerperis brassica pararetur; velut *idoneum medicamentum nutriendo corpori*, ἀντιφάρμακον εἰς τροφήν. A qua mente Cato de re rust. cap. 156. *brassicam omnibus oleribus antistare voluit*, mirifice conquere, alvum bonam facere, ejusque lotium ad omnes res salubre esse. Imo vero lib. 12. Geoponic. cap. 17. observatum est eam *alimentum corpori abundè præbere, adeout pueri brassica vescentes citius augescant*, τρόφιμος δέ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον ὥς τε αὐξεσθαὶ τὰ παιδία ταχύτερον κράμβην ἐσθίοντα. Hæc inquam omnia plurave alia licet afferri possint ad Hippocratis sententiam emolliendam; frustra tamen adduci credo, cum alia mens fuerit Hippocratis & alio modo legenda ejus verba, loco enim εὔχυμος restituendum εὐκοίλιος, quæ vox brassicam *alvo commodam* esse

Hippocrat. emendatus.

desiignat : quod epitheton illi tribuit Dioscoridis lib. 2. κράμβη, inquit, ἡ ἥμερος εὐκοίλιος. Id ipsum dixit Cato de re rust. his verbis. *Id bene faciet, & male nihil sinet in corpore consistere & alvum bonam faciet.* Plinius dixit *utilem stomacho*, mea quidem sententia malè; cum κακοστόμαχος vocetur Dioscoridi: satius fuisset utilem ventri scribere. Egregium vero exemplum juvandi ventris attulit Hippocrates de brassica lib. 6. epid. sect. 2 part. 24. Quidam enim æger cum adhuc difficulter spiraret, septimo die brassicam edens alvo commota & evacuatis iis quæ circa abdomen erant, difficultatem spirandi amisit, quod aliud non est quam εὐκοίλιον esse. His ita de temperamento & substantia brassicæ discussis, succurrit ut de ejus speciebus ac differentiis variisque in medicina usibus aliquid adjiceretur. Verum ista ut ab hoc loco aliena ad Botanicos relegamus: addimus vero brassicam edi vel crudam vel coctam; Crudam olim esitatam tradit Cato, quo modo vigilias sedare, & imaginationem impedire dictum est, 12. Geoponic. Credo quod acriores sanguinis fumos non tam frigiditate sua cogit ac cohibet, quam caliditate discutit ac digerit. Nobis cruda non venit in esum: vertex seu cimæ brassicæ cypriæ seu floridæ, & ejus interior medulla bellariorum loco apponuntur, & à nonnullis suavissimè eduntur cum sale & pipere. Cocta autem vel una cum jusculo seu decocto assumitur, vel sine decocto, vel sine ea decoctum: optimum est ejus decoctum primum, quia ventris solutivum, bouum quoque decoctum cum brassica sumptum sed sine decocto sumpta brassica, mala est, pravi succi, atrabilarii atque obstruentis. Brassicæ caulis durior improbatur,

Plinius corrector.

mollior ac tenerior esui est, sed minus suavis : folia prima & antiqua duriora ac sicciora : tenetiora vero & quæ Græci κύματα, Latini Cymata & Cymas vocant, sapidiora sunt & salubriora. Est autem propriè κύημα fœtus animalium, at hic translatione facta significat cauliculos delicatiores tenerioresque, quos appetente Vere in prima florum germinatione & in summa stirpe hoc olus profert, discretis, verum clausis adhuc florum calicibus, in quibus floris primum, mox seminis fœtus clauditur, ὅτι τὸ κύημα, inquit Theoph. ἐν ᾧ τὸ ἄνθος ἢ ὁ καρπός. *Cyma dicitur in qua aut semen aut fructus existit.* Plura vide apud Marcell. Donatum comm. in Dioscor. Probantur autem brassicæ cum carnibus coctæ, quibus earum frangitur malitia : sed & nonnullæ carnes sapidiores sunt coctæ cum brassica, ut perdices & columbæ. Temulentiam avertere brassicas nemo non loquitur ; frustra sim si omnia quæ apud Plinium, auctores rei rust. Athen. Aristot. Petr. Aponen. Septal. Guastaunum, Pictorium, Jul. Alexandr. Brassavol. & alios quam plures extant, congerere voluerim. De Acrepalis (sic Dioscorides vocat ea quæ ebrietati resistunt) plura alibi.

κύημα, quid.

De Chærefolio.

Cap. XXVI.

Appositum cancris tritum cum melle medetur,
Cum vino potum lateris sedare dolorem
Sæpe solet, tritam si nectis desuper herbam,

Mac. lib. r. cap. 22.

Sæpe solet vomitum, ventremque tenere solutum.

ENumerantur hoc in loco tres facultates Chærefolii. *Prima*, quod tritum & cum melle appositum cancrum curet. Est autem Cancer tumor durus melancholicus, inæqualis, rotundus, venosus, id est venas habens in circuitu turgidas & exaltatas, livescens sive fuscus, & colore magis quam inflammatione nigricans, calidus, sed non adeo, ut inflammationes subito accrescens, ægros maxime fatigans, & perpetuo fere dolore affligens: Græce καρκίνος & καρκίνωμα dicitur. Hanc autem appellationem huic morbo indiderunt, tam Græci quam Latini à cancro aquatico animali, quoniam circa hunc implentur & intenduntur venæ, cancrorum pedibus, à glomere illo corporis descendentibus, persimiles. Nonnulli vero inde sic nuncuparunt, quod difficillime ab his partibus quas obsederit evellatur, quemadmodum cancer aquaticum animal. Hic enim loco, quem semel apprehenderit, pertinaciter hæret. Adde quod hic tumor, cancri animalis colorem repræsentat, nempe subnigrum. Plura de hoc Paulus lib. 4. c. 26. & Joannes Tagaultius lib. 1. c. 15. chirurg. Instit.

Cancer.

Secunda, Quod cum vino potum lateris dolorem sedet. Tormina quoque ventris mitigat. Crassas enim inflationes, unde dolores isti proveniunt discutit. Præterea stomachi atque aliorum etiam viscerum flatus dissipat, obstructionesque tollit, ad quæ quidem omnia vinum quoque per se sumptum singulare est.

Tormina.

Tertia, Quod vomitus alvique profluvia sistat. Calefaciendi enim & exsiccandi vi materiam eorum discutit atque consumit, & maxime quidem,

Vomitus.

si à frigido & pituitoso succo oriantur. Urinam & menses ciet, lateris, renum ac vesicæ dolores tollit, cum melicrato exhibitum. Porro Chærefolium, de quo hoc loco agitur, nulla alia herba est quam quæ vulgo nostrati *Carfueil* appellatur. Cæterum medicamenta quæ hic de chærefolio produntur, neque apud Plinium, neque apud ullum aliquem autorem Græcum reperiuntur, sed ex Plinio illo recentiore, qui longe post Galeni tempora extitit, omnia transcripta sunt. Nam is hæc verba de ipso tradit: Chærephyllon canceratis medetur, lateris dolores ex vino mitigat. Quidam illud oleo incoctum ἀκόποις ad solvendam frigoris injuriam miscuerunt. Ex aqua mulsa pituitam resolvit. Ex aceto lumbricos & tineas perimit, urinam ciet, menstrua pellit. Tritum cum cera & axungia vetere parotidas discutit. Lege doctissimi veri Jani Cornarii annotationes in c. 22. lib. 1. Mac. Ad hæc succus, sive stillatitius chærefolii liquor, potus cum carbonibus tiliæ & lapide ex cancrorum capitibus exempto, sanguinem ob casum, percussionem, vel contusionem in grumos concretum certo experimento dissolvit, & renum calculos frangit.

li. 4. c. 37. de remed.

Animadversio.

Chærefolii nomẽ.

OLus familiare & notum nobis quod vulgo chærefolium vocatur, aut veteribus ignotum fuit ac inusitatum, aut quo nomine ipsum designarent nõdum satis apud Botanicos perspectum atque cognitum. Græci quidem suum habuere Καιρέφυλλον ut vox ipsa sonat, sed qui ex Græcis ea usus sit hactenus neminem legi. Columella

& Plinius frequenter eam usurparunt. Ille quidem lib. 10. in horto & l. 11. cap. 3. quibus locis olus esse hortulanum, sativum, atq; esui aptum satis designat, nihil aliud tamen de illo peculiare profert, quam quod sit *breve*, quodque seri debeat eodem modo atque atriplex, papaver, & anethũ; quæ omnia nostro Chęrefolio congrua sunt. Plinius vero chærephylli meminit lib. 1. c. 8. ubi quoque ipsum inter olera connumerat, ac præterea à Græcis pæderota vocari addit. Sic autem denominatum est illud olus, vel quod multis foliis gaudeat, est enim folioſum: vel quod gaudium atque hilaritatem excitet. Ab illo Gręco nomine Chęrefoliũ vere barbarum deductum est, amphibia, ut ita dicam, vox, ex Græca & Latina coalescens, quæ compositionis ratio apud probatos autores penitus inusitata. Eo tamen vocabulo usi sunt Latini auctores nonnulli notæ melioris, Palladius, Apuleius, Macer: ille in Februario tit. 24. hic c. 27. de herbarum viribus, Apuleius, c. 104. de medicaminibus herbarum, ubi observat vocari à Gręcis pęderota, ab aliis boopes, à nonnullis arctophyllon, à Latinis Chęrefolium. Certum autem est ob omnibus illius viris designarum & significatum nostrũ Chęrefolium, cum ipsum inter olera recensеant, sativum à nostro non dissimilem prodant, folio parvo & angusto depingant; sed à quibus Gręcis Medicis descriptum fuerit Chęrefolium, non assignant. Proinde mirum non est si recentiores Phytologi inter se digladientur de nomine Gręco hoc olus significante. Ruellius enim & Menardus ac ipse Fuschius Gingidium Galeni & Dioscoridis esse volunt; Jan. Cornarius vel Gingidium, vel Scandicem, Ludovicus Anguillara Apium montanum, alii Myrrhim, alii Acanthi

genus, omnes ut opinor perperam quemadmodum ex collatione earum herbarũ, cum Chęrefolio patere poteſt; qua de re & Mathiolus, & Dale- Vſus.
champius & Dodonæus egerunt. Si quis autem expoſtulet cur *pæderos* Græcis Chęrefolium vocatum ſit, dicam quod mihi videtur veriſimile, hoc eſt propter fucum naturalem quo vultum & genas dicitur tingere. Exiſtimatur enim in eſu ſumptum vel crudum in acetariis, vel coctum in juſculis puriorem reddere ſanguinem & defęcatiorem; à puro ſanguine εὐχροια, elegantia coloris in vultu efflorescentis, qui vel invitos in amorem trahit; venuſtas autem illa in adoleſcentibus, ad παιδερασίαν ducit, aut invitat. Certe meminit Alexis apud Atheneum lib. 13. deipnoſ. fuci cujuſdam quo meretrices utebantur quem παιδέρωτα vocat, de quo Dalechamp. & Gorręus.

Cęterum non eſt quod explicando huic capiti diutius immoremur, cum deſumptum ſit totum ex Macro Poëta cap. 27. nulla voce immutata; ex pluribus tamen verſibus quatuor iſti ſelecti ſunt. Lege ergo Macri commentatores Janum Cornarium, Georgium, Pictorium, & Guillel. Gueroaldum. Paucis autem verbis Montagna facultates & dotes Chęrefolii explicavit conſilio 15. 16. & 73. dixit enim *calidum eſſe & ſiccum in principio ſecundi gradus, ſubtiliativum, diureticum, confortativum, aperitivum, ſtomachale, hepaticum.*

Non poſſum autem ſilentio prętermittere nugaciſſimas facultates quas Leonardus Turneiſſerus Chęrefolio tribuit lib ſuo magico de hiſtoria plantarum c. 28. prętęrquam quod enim deducit nomen illud ineptiſſime à Cerere & folio quaſi herba vel folium Cereris dicatur; & à Gręc-

co κυρηκαὶ φύλλον quod etiam Cereris folium ſignificat; tam multa alia de conſtellatione, ſignatura, miſtione, efficacia Paracelſica, animali, ſubſtantiali, elementari, proprietate corporali, materiali, complexionali, naturali inclinatione, magica, ſpiritali, cæleſti & miraculoſa adducit, non ſine ſuperſtitione, ut mirum fuerit ei homini tantum otii ſuperfuiſſe, ut hęc ſcriberet, tantum inſaniæ adfuiſſe, ut hęc meditaretur. Qui inſanientem hominem redere voluerit, ejus librum conſulat, nec enim tot nugis has animadverſiones aſpergere nobis conſilium eſt.

De Paſtinaca.

Cap. XXVII.

» *Quod paſtum tribuat eſt Paſtinaca vocata.*
» *Attamen illa parum nutrit, quia non ſubacuta.*
» *Confortat coitum, non eſt ad menſtrua muta.*

Animadverſio.

Paſtinacæ nomē.

PRimus verſus hujus capituli penultimus eſt cap. 17. apud Macrum; quo quidem Ethymon *Paſtinacæ* continetur. Dicta enim eſt à *paſcendo*, ſeu quod ſponte in agris naſcatur, ſeu quod eam ſępiſſime plebs *depaſcatur*. Turnebus tamen adverſar. l. 8. cap. 23. Paſtinacam piſcem nomen inveniſſe dicit, *quod telum quaſi paſtinum habeat*. Paſtinacam autem herbam, *quod paſtinum referat & tamquam habeat*, forſan vero deducta eſt à

paſtino quod Palladius accipit pro *terra paſtinatione renovata*, quia in ea terra ſolent paſtinacæ ſeri. Eam Græci σαφυλῖνον ἄγριον vocant ad differentiam ἀγρίαν ſeu agreſtis & incultæ : nomen traxit ex eo quod non abſimilis ſit *ſcaporadicis Bryoniæ*, quæ vocatur σάφυλος. Porro cum multiplices ſint paſtinacæ differentiæ, nec inter ſe conveniant Medici in aſſignandis propriis generibus, factum eſt, ut contrarios ac inter ſe repugnantes habeamus eos, in deſcribendis paſtinacæ facultatibus, σαφυλῖνον enim Theophraſtus, δαῦκον nominat, Galenus δαῦκον σαφυλῖνον compoſita dictione, Iſaacus *Bauciam*, ſeu *Elaphoboſcum*. Nonnulli penes colorem in radice diſtingunt, aliam enim faciunt *candidæ* radicis, aliam *Luteæ*, aliam *rubræ ac ſanguineæ*. Placet reſcindendæ omnis ambiguitatis gratia Dodonæi doctrinam ſequi hiſtoriæ ſtirpium pemptadis 5. l. 3. c. 8. 9. & 10. Is ergo Paſtinacam dividit in ſativam & ſylveſtrem : Sativæ duo genera conſtituit; tenuifolium ac latifolium. Tenuifolium duplex: alterum radice *lutea*, quod Galli vocant, *paſtenade Iaune*, alterum radice *ſaturato rubore nigricante* quod vulgo *Carotam* vocant. At latifolium unius eſt generis cui radix *candida* eſt. Sylveſtris paſtinaca duplex quoque exiſtit: Tenuifolia quę pro Dauco habēda eſt, radice *albida*, vulgo *Paſtenade ſauvage*, & latifolia quæ ἐλαφόβοσκον eſt Dioſcoridis, licet nonnulli eam ad Panacis ſpeciem, alii ad brancam leoninam, pleriq; ad Bauciam (quæ autore Jacobo Manlio in luminati majore paſtinaca eſt Dioſc.) revocari poſſe contendant. Differentiæ.

His ita conſtitutis conciliemus diſſentientes medicorum ſententias, hinc enim pugnat Diphilus apud Atheneum l. 8. & Artemidorus oniro- Vſus in cibis.

criticon l. 1. cap. 69. ille σαφυλῖνον vocat ἱκανῶς θρεπτικον, καὶ εὐστόμαχον μέσως, *satis nutrientem & mediocriter stomachum juvantem*, pastinacam recenset inter ἔφιμα, hoc est ea quæ probe nutriunt. Ad hæc Dodonęus addit alimentum conferre amplius quam rapam, idque etiam paulo crassius; non tamen vitiosum aut reprobum. Ex alia vero parte Paul. Aegin. lib, 1. de re med. c. 76. scribit pastinacæ radices minus quam rapam nutrire. Idem asserit Oribasius collectan. l. 2. cap. 23. Assentitur Simeon Sethi δαυκία τῆς γογγυλίων ὀλίγῳ ἐφώτερα constituens, quibus non repugnat Isaacus & ejus commentator Hispanus. Quorum quidem omnium sententiam secuti sunt nostri Salernitani, qui parum nutrire pastinacam volunt. Equidem manifesta est in his viris contradictio, nisi dixerimus hos postremos locutos fuisse partim de pastinaca tenuifolia sativa, partim de agresti tenuifolia: Illos vero de pastinaca sativa latifolia. Paulus & Oribasius de sativa tenuifolia rubra radice intelligendi, quæ ex observatione Dodonęi alimentum non multum prębet, fereq; editur, non cum carnibus cocta unde potest ejus malitia emendari, sed fere cum oleo, sale & aceto in acetariis. Simeon autem Isaacus & Salernitani verba fecere de pastinaca agresti, quam diximus Daucum esse, seu Bauciam, ex quo etiam Simon vocavit δαυκίον, Isaacus Bauciam. Quod si quis obtrudat impossible esse, ut pastinaca edulis pravi sit alimenti, cum temperate calida sit, & nonnihil humida: respondeo cnm Hispano, id repetendum non ex parte complexionis, seu temperamẽti: sed ex parte compositionis scu consistentię. Quo modo vero ea quæ temperata sunt in qualitatibus, consistentia prava esse possint, altioris est philosophiæ & con-

Conciliantur Auctores.

Objectio.

Solutio.

templationis, quod opportuno loco exponemus. Porro antequam ex differentiis paſtinacæ exeam, notandus eſt error inſignis apud Æginetam, qui librariorum potius ignorantia quam Cornarii interpretis vitio irepſit. Leguntur enim in verſione Latina Æginetæ cum Medicæ artis principibus ab Henrico Staphano impreſſa, hęc verba, lib. nimirum ſeptimo pag. 641. in voce σταφυλίνος. *At ſylveſtris paſtinaca ad omnia debilior ſativa eſt.* Quæ ſententia repugnat textui Gręco & ipſi veritati. Hujuſmodi & textus Græcus in exemplari Veneto & Baſiliano conſtans, ὁ δὲ ἄγριος ἰσχυρότερος εἰς ἅπαντα ἢ ἥμερος. Sylveſtris vero valentior eſt ad omnia quam ſativa. Quæ lectio conſentit Galeno, & Aetio. Sic Gal. lib. 6. ſimpl. loquitur de dauco, ὁ μὲν ἄγριος ἧττον ἐδώδιμος τῆ ἡμέρᾳ σφοδρότερος δ' ἐν πᾶσιν. ὁ δὲ ἥμερος ἐδώδιμος μὲν ἀσθενέστερος δὲ. *Agreſtis Daucus domeſtico minus eſt eſui idoneus, ſed in omnibus valentior, at domeſticus eſus aptus ſed imbecillior.* Ac rurſum lib. 8. σαφιλίνος ὁ μὲν ἥμερος ἀσθενέστερος, ὁ δ' ἄγριος ἰσχυρότερος εἰς ἅπαντα. Quæ ipſiſſima Galeni verba repetuntur ab Ætio lib. 1. in voce δαῦκος & in voce σαυλῖνος. Atque hęc dicta ſufficiant ad intelligendos duos priores capituli iſtius verſus: unum tamen eſt quod ſatis non intelligo, cur ſcilicet dicant Salernitani parum nutrire paſtinacam *quid non ſit ſubacuta.* Num forſan intelligunt eam non eſſe tenuium partium, ſed craſſarum & terrenarum quarū opera fit ut diu in ventre hæreat, nec ad jecur feratur ſanguinis officinam? An inſipidam ſignificant ejus ſubſtantiam qua torpet appetitus; hinc apparari ſolet illa cum aceto ut appetentiam excitet, atque ut tenuitate aceti diſtribuatur per venas meſaraicas ad jecur. Quod ad poſtremum carmen attinet, illud

Paulus emendatus.

pastinacæ complectitur facultates quas illi omnes uno ore attribuunt. Dioscorides ait συνουσίαν παρορμαν, Galenus τὶ ἀφρο δισιαστικὸν obtinere, καὶ τὶ παροξυντικὸν; & ut loquitur Diphilus διεγερτικὸν πρὸς ἀφροδίσια. Hinc factum est, ut à nonnullis φίλτρον appellata sit. Certe Orpheus apud Plinium libri vigesimi capite quinto amatorium ei inesse dixit, *quoniam venerem stimulari hoc cibo sit certum.* Et vero cum duo genera sint pręsidiorum quæ venerem excitare creduntur, alia quidem intro sumpta; alia foris admota & imposita; pastinaca ad priora pertinet, nam & ratione nutrimenti, & ratione temperamenti calidi, & ratione partium flatulentatum venerem accendit; addunt Phytognomonici excitandæ veneri aptam pastinacam, quod *æstate crescat*, & *uberi semine* turgeat: at medicamenta foris imposita ἐν τατικὰ vocantur ἀπὸ τῆς ἐν τάσιως, quod tentiginem virilium excitent, vel dicuntur secundum Africanum in Astrosophistis στυσίδαι, ab arrectionis facultate παρὰ τὸ στύειν. De quibus videre potes Eustathium ad Iliad. 5. & Junium Adrian. animadvers. lib. 4. cap. 13.

Venerẽ excitãtia præsides.

Non obmittendum est à Dioscoride & Apuleio pastinacam alio nomine vocari κέρας καὶ κόμην, cornu & comam. Ac certe cornu vocatur, vel quia radice velut cornu terram findat, vel quia radice formam & longitudinem cornu imitetur, vel quia ferrata & capillata non solum radice sed umbella existit; κέρας enim, ut testatur Plutarchus, libello an terrestribus aut aquatilibus major prudentia, significat apud priscos Græcos τρέχα, id est capillum, unde κείρασθαι tondere, κουρὰ tonsura & apud Archilocum Poëtam κειροπλάστης, id est, ὁ περὶ κόμην καλλωπιστὴς, qui in ornanda coma occupatur, quod mihi videtur ve-

Alia nomina pastinacæ.

κέρας quid.

risimile, nam vocatur quoque κόμη, quasi dicas comatam ac *capallatam instar fœniculi*, inquit Apul.

De Absinthio.

Cap. XXVIII.

Nausea non poterit quemquam vexare marina, «
Antea commistam vino qui sumpserit istam. «
Confortat nervos & causas pectoris omnes, «
Serpentes nidore fugat, bibitumque venenum, «
Auris depellit sonitum cum felle bovino. «

CUm plerisque necessitas incidat navigio per mare proficiscendi, hic etiam remedia quędã adversus nauseas & vomitiones, quibus premi solent, qui navium insueti primum jam navigare incipiunt, enumerare placuit. Nempe, si divites illi fuerint, ut per dies aliquot antequam navem conscendant, vinum suum aqua marina temperent: si pauperes, aquam marinam absque mistione bibant. Sic enim fiet, ut nauseas citra ullum negotium evitent: Nam vinum & præcipue aquosum, quod Paulo Æginetæ οἰναῖον Græce dicitur, stomacho vomitionibus turbato maxime convenit. Aqua vero marina, salsa & adstrictoria sua vi os ventriculi claudens, vomitiones præcidit atque impedit. Porro vomitionibus primum jam oborientibus, nec facile, nec utiliter resistitur; ut quæ omnino magna ex parte præsidio esse soleant contra magnas & vehementes ægritudines, nimirum elephantiasin, aquam intercutem, apoplexiam, & Oribas. 5. c. 3. Synops. ad Eustathium.

ſtomachi tum frigiditatem, tum inflationem. Siquidem ab his non ſolum præſervant, ſed eaſdem etiam jam obortas vel curant, vel certe levant. At ſi diutius crebriuſque urgeant, adeo ut navigantes vehementer debilitentur, comeſtione ſtypticorum & acidorum fructuum, cujuſmodi ſunt mala cydonia, mala mariana hoc eſt, ut interpretatur Jacobus Sylvius, poma ſylveſtria, ut vero Janus Cornarius, poma arantia & noſtra orbicularia, & curtipendicula poma, quæ Epyroticis malis reſpondere putantur, vulgo Capenduta ſit *Pommes de Capandus* Gallice vocantur, & punica ſive granada acida, reſtringentia ſunt. Hæc enim os ventriculi corroborant & humorem ſurſum repentem deorſum revellunt, ac inferne per ventrem evacuant, fluentemque ſtomachum ſiſtunt. Quin & ipſe ſtomachus ab hiſce roboratus fructibus, humores ad ſe undarum exagitatione confluentes reprimit. Apii quoque ſemen torrefactum ac in vino potum confert. Abſinthium qnoque tam in cibo quam in potu ſumptum nauſeas tollit. Panis item aſſatus ſi ex vino aquoſo & odoro maceratus ingeratur, prodeſt. In ſumma tota victus ratio, tum ex acidis & ventriculum roborantibus, tum vapores etiam ſive fumos ad caput aſcendere prohibentibus, conſtituenda eſt; in quorum numero & lenticulis comprimis in aceto vel ſucco vuæ acerbæ incoctæ reponendæ ſunt. Plura Paulus Ægineta, lib. 1. cap. 56. & Avicen. 3. 1. doctrin. cap. 7.

Vapores ſtomachi prohibenta.

Animadverſio.

Animadversio.

IN exponendo hoc capite graviter omnes commentatores hallucinati sunt, illud enim intelligendum proposuerunt de aqua marina potanda cum vino adversus nauseam eorum qui se primum mari committunt; cum explicandum esset de Absinthio, & ejus facultatibus. Nam ut taceam meos codices manuscript. qui titulum de absinthio circumferunt, omni exceptione major est Macri authoritas, ex cujus cap. 3. de absinthio omnia capituli hujus præcepta desumpta sunt: imo vero duo priores versus & ultimus ad verbum ex eo descripti fuerunt, vix mutata litterula. Observatum autem à nobis est, nonnullos versus ex Macro deprompsisse Salernitanos Medicos, cujus forsan exemplum & scribendi caracterem imitati sunt in hoc opere elaborando. Non diffiteor ad nauseam marinam evitandam hoc caput insertum: cum *ejus principis* ratio habebatur, qui se frequenter mari committeret, cujus tamen odorẽ sine nausea, fastidio ac vomitu forsan ferre non poterat. Sed persuaderi non possum aquam matinam pro remedio illi esse pręscriptã, tum quia à nullo auctore ejus præsidii mẽtio fiat, tum quia nauseam potius ob ejus gravem odorem excitare possit, stomachi phlogosin suscitare, sitimque accendere. Ut ut sit, intelligendum hoc caput de absinthio mea est sententia. Est vero absinthium Græcis & Latinis dictum, ἀπὸ τῆς ἄψεως hoc est à *contrectando* per antiphrasim, quod nullũ animal ob eximiam amaritudinem hanc herbã attin-

Absinthii nomen.

gat aut depaſcatur. Simili modo à comicis quibuſdam ἀπίνθιον quaſi ἄπινον denominatum', ὃ οὐκ ἀνεκτὸς διὰ πικρότητα; *quid bibi non poſsit propter amarorem.* Ego abſinthium dictam puto ab privativa, & à voce ψίνθος, quam heſychius τέρψιν hoc eſt *delectationẽ & oblectationem* ſignificare dicit, quaſi ἄψινθος ſit, ſine delectatione, ſive quod guſtum non delectet. Quid ſi etiam dixerimus vocatam ἀψίνθιον ἀπὸ τῆ ἅπτεσθαι quod eſt *guſtare* & eſitare? quod nimirum ea herba guſtari & edi debeat, propter ejus inſignes dotes. Hinc quoq; factum, ut *ejus ſapor in vina olim tranſferetur, & propinaretur quadrigæ victori*, apud Plinium, diceretur que Dioſcoridi appetẽtiam vel intermortuam excitare. A nonnullis alio nomine vocatur βαθύπικρον ἢ βαρύπικρον *à gravitate amaritudinis*, totum herbæ corpus perfundentis. Genus abſinthii varium, adeout Joa. Bauhinus caput magnũ quod libri inſtar eſſe poteſt, in lucẽ emiſerit de plantis abſinthii nomen habẽtib⁹, Gaſpar vero vigenti differentias in Phytopinace recẽſuerit, cõmendatur tamen *Ponticum, Romanũ, vulgare, Santonicũ & marinũ. Ponticum*, non à ſapore pontico hoc eſt ſtiptico & adſtringenti, ut quidam volunt, denominatum fuit, ſed à Ponto regione proximiſque illi Cappadocia & Tauro monte ubi prẽſtantiſſimum naſcitur. *Romanum* nonnulli appellatum putant, quod in antiquis Romæ ruinis copioſiſſime proveniret: alii quod in ſacris Romanorum ceremoniis uſurparetur, & victorib⁹ quadrigarum propinaretur; ſed ridicule. Ea enim appellatio defluxit à barbaris Arabum Interpretibus, qui Abſinthium *Rumi* & *Rom* apud Arabes invenientes, putarunt illis vocibus Romanum Abſinthium deſignari, nec intellexerunt his vocabulis deſignari Græcum ſeu Ponticum.

Differentiæ.

Equidem Arabes & etiamnum hodie Turci per *Rumes*, *Rumeca* & *Rumelia* Græciam totam, Asiam minorem & Armeniam, quarum incolæ græco fere omnes idiomare vituntur; ac pro operculo capitis, *Tiaris* seu *Turbantibus*; significant ac de signant; per *frangi* vero omnes Occidentales regiones intelligunt, quarum incolæ & comati omnes & pileati existunt. Ubi ergo Arabes dicunt absinthium *Rumi* seu *Rom*, vertendum est *græcum* aut *ponticum* quod optimum habeatur in regionibus *Rumi* hoc est *Græcis & Asiaticis*. Id licet obscurè, tamen diffusè expositum lege apud Claudium Rochardum tractatu de absinthiis. Porro *vulgare* absinthium dicitur non distincta quædam species ac particularis, sed respectu eorum apud quos nascitur, & in usu est. Sic quia ponticum absinthium in usu fuit apud Dioscoridem & Græcos Medicos, ideo eis Ponticum vulgare vocatum fuit; apud nos quia usitatum Santonicum, idcirco ipsum nobis vulgare est: vulgare enim dici solet id quod inventu & usu facile existit. At *Santonicum*, quicquid alii aliter sentiant, à Santonica regione, seu Galliæ civitate appellationem sumpsit: velut *Marinum*, à mari, in quo aut ejus finitimis locis luxuriat; præcipuè vero in Taphosiri Ægypti regione: Illic enim & optime notæ est, & magno in honore habetur; cum ejus ramum Isiaci sacerdotes pro olivæ ramo præferte solenne quondam habuerint, observante Dioscorid. lib. 3. cap. 24. & Plinio lib. 27. cap. 8.

Exposítis absinthi differentiis, ejus temperiem, facultatesque explicemus. Nonnulli calidum in primo gradu, siccum in secundo; alii vero calidum in secundo, in tertio siccum constituunt. Galenus sexto simpicium excalfacere pariter & extergere, Temperamentũ.

roborare & deſiccare dicit, qualitatemque poſſidere adſtrictoriam, amaram & acrem ſimul. Ponticum autem abſinntium gratum eſt & amicum ſtomacho, marinum vero inimicum : proinde Theophraſt. lib. 9. hiſt. plant. cap. 18. & Plinius lib. 27. cap. 7. pontico abſinthio *pecora pinguescere & ob id ſine felle reperiri docuerunt; neq; aliud prſtæantius eſſe, cujus medulla ſit dulcis.* Rem tamen alimentariam auxiſſe abſinthium non credo : ſi quæ ex eo utilitas, quam agnoſco maximam, petitur qua medicamentum eſt. Nam licet pro pręmio honorifice potandum daretur victori quadrigarum in latinorũ feriis, id erat velut ad ſanitatem conſervandam ; quamvis etiam ſapor ejus in vina transferatur nec familiarius ullum ſit quam abſinthites : attamen hæc medicamenti ſemper non alimenti rationem obtinuiſſe nemo neſcit. Quapropter non eſt quod diutius in recenſendis ejus omnibus facultatibus medicamentoſis quæ extra penſum noſtrum ſunt, inſiſtamus ; aliunde repetantur niſi eæ quæ perſtringuntur à Salernitanis, & à nobis ſuſceptæ commentationis gratia, ſtrictim annotantur.

Vſus in Cibis.

Prior uſus abſinthij eſt in ſedanda ac prohibenda marina nauſea : faſtidia dico illa ac vomitus crebros, quibus obnoxii ſunt ii qui mari ſeſe commitunt, nec ſunt illi aſſueti. Equidem admiratione non caret maris hic effectus, qui ſive manifeſtam ſive occultam cauſam habeat, quotidiana experientia fidem facit paucos admodum eſſe homines, qui viſo mari & luſtrato, ſtatim nauſeam ac vomitũ non incurrant. Primus Hippocrates aphoriſ. 14. ſect. 4. eum effectum maris agnovit, δηλοῖ δὲ καὶ ἡ ναυτιλίη ſeu ut nonnulli legunt, ναυτίη ὅτι κέμησυ τὰ σώματα τοράσσει. Nam inquit,

Vſus Medicus.

Mare nauſeã cacitat.

navigatio ſeu nauſea indicat motione turbari. Paulus quoque Ægineta vomitionibus premi navigantes meminit cap. 56. lib. 1. Diocles etiam apud Oribaſium Synopſ. lib. 5. cap. 33. Ætius retrabl. 1. ſermonis 3. cap. 6. Celſus cap. 3. lib. 1. Avicen. fen. 3. 1. doctrin. 2. cap. 3. Rhaſes lib. 6. ad Almanſorem cap. 14. & qui non alii? Cauſam ejus effectus retulit Hippocrates in motum; & omnes fere Neoterici eum ſecuti: Avicenna fen. 3. 1. doctrin. 5. cap. 8. ait *viatori in mari plerumque accidere vertiginem, & revolvi cum ea & commoveri in eo nauſeam & vomitum, ob agitationem vehementem humorum & ſpirituum ex motu navigationis*, inquit Jacob de partib. in comment. at cum varius ſit motus antrorſum, retrorſum, dextrorſum, ſiniſtrorſum, ſurſum, deorſum, ac in gyrum factus, probabilis videtur Didaci à Mendoſa ſententia apud Chriſtoph. à VVega comment. in Aphoriſ. 14. ſect. 4. qua vult motum ante & retro, dextrorſum & ſiniſtrorſum, vomitum non provocare, ſed eum quo corpora ſurſum feruntur moxque deorſum precipitantur, aut etiam in gyrum circunferuntur, quod accidit navigantibus qui quidem

Cauſa nauſeæ prima.

Nunc ſummo in fluctu pendent, nunc unda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit.

Quo motu inæqualior nullus eſſe nequit præſertim ubi maximis tempeſtatibus & fluctibus mare commovetur. Obſervat Oribaſ. collect. lib. 8. cap. 6. eos quos ad vomitum provocare volumus collocandos in lecto penſili inæquali, *ut motus navigationi ſimilis efficiatur.* Alii autem cauſam iſtius vomitionis in odorem maris virosum ac gravem rejiciunt. Cujus ſententiæ fuiſ-

Secunda cauſa.

se videtur Diocles apud eundem Oribas. cap. 33. libr. 5. Synops. & Paul. Ægineta libr. 1. cap. 56. qui adversus graves navium odores, vel mala cydonia, vel thymum, vel pulegium naribus admovenda suadent. Sanè experientia constat quotidiana gravis esse maria odoris ac ut plurimum abominanda, crassa, terrestri ac impura scatere aura, halitibus fœdis ac pestilentibus ut plurimum infici, quà forsan ratione Plato maritima loca fugienda esse monebat, & profitebatur Homerus, Odyss. θ. *non prius aliud mari esse ad hominem debilitandum, etiamsi valde fortis esset.*

Tertia causa.

Οὐ γὰρ ἐγωγέ τι φημὶ κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
Ἀνδρά τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα κάρτερος εἴη.

Plutarchus vero quæst. naturali 11. tetro huic odori aliud adjungit, σωμάτιον, pavorem scilicet atque timorem nec enim sine metu periculi degunt navigantes si non præsentis, saltem futuri. Quam causam eleganter exaggeravit Ætius loco citato his verbis *verum gestatio per pelagus vehementissimæ est & mutationes plurimas ac maximas facit, nimirum cum anima mixtos affectus habeat ex tristitia & spe, timoreque ac periculo, modo gaudentibus & lætis, modo in agone existentibus navigantibus.* Quam rationem attulit quoque Avicen. fen. 3. 1. doct. 2. cap. 3. & luculenter exposuit Jacob. de partibus, quem consulere potes, necnon doctissimum Mercurial. ad Aphoris. 14. sect. 4. His omnibus rationibus alia superaddi arcana causa potest tam admirabilis effectus; qualitatem intelligo καθαρτικὴν ac purgatoriam, qua non secus ac à se immunda omnia ac morticina excutit & foras protrudit mare; sic in animalibus in eo navigantibus sustinere nequit

Quarta causa & nostra.

Mari via putgandi inest.

corruptorum humorum copiam, quin ſtatim vomitu excludat: Imo vero ejus fluxus ſeu exundatio, nauſeæ inſtar eſt ac vomitus, quo ſe exonerare quærit ſuperfluo aquarum crudarum acervo, quæ ex rivis, fluminibus, fontibus, imbribus, nivibus in ipſum confluunt. His enim crudis ſeroſiſque liquoribus affuſis & commiſtis aquæ marinæ calore & ſpiritibus turgenti, fit primò perturbario dein ebullitio totius maſſæ; ſicut fieri ſolet in muſto & in omphaciorum ſucco; ebullitionem ſequitur motus, quem ſegregatio partium alienarum à propriis, crudarum à coctis, frigidarum à calidis, tenuium à craſſis excipit, & beneficio ſegregationis atque ſeparationis ſuperfluarum rerum rejectio ac veluti evomitio foras facta: & hæc eſt quam vocamus exundationem, Græci πλημμύρισα. Hoc peracto reciprocatur mare, in ſuum recurrit alveum, æſtus ille nauſeabundi maris ſedatur, ſed non ad longum tempus: quod enim novæ ſemper aquæ crudæ in ipſum confluant, quodque perpetuo mare aquis ſe illis expurgare contendat, idcirco denuo æſtuat, & ejus exundatio in continuum orbem recurrit, atque revolvitur. Nec meo judicio alia eſt marini æſtus cauſa, quam alias Deo dante ſi per otium & vitam licuerit fuſius explicabimus; crebriſque experimentis illuſtrabimus, demonſtraturi hanc in omni mari cauſam veram eſſe ac perpetuam; cæteras vero rationes ab aliis philoſophis adductas multis difficultatibus involvi, & aliqua ſemper exceptione teneri. Sed redeo à diverticulo iſto in viam, & cauſam marinæ nauſeæ aſſero repetendam ab ipſa vi maris purgatrice, qua idipſum in navigantibus efficit quod in ſeipſo, nimirum ſuper-

Fluxus marini cauſa nova.

Nota.

fluorum humorum evacuationem. Equidem nonnulli obſervant in navibus non eſſe hominum cadavera retinenda propter tempeſtates quæ inde excitari dicuntur. Addunt quoque Mumias ex Ægypto effoſſas, ubi mari devehuntur, mare irritare & procellis perturbare, nempe quod tolerare non poſſit mare corruptionem ullam aut putredinem, adverſus quam vi cathartica à præpotenti Deo donatum fuit. Ego vero ſæpe ſæpius miratus eram cut ruſtici noſtri ac mulierculæ in uvarum immaturarum atque acerbarum expreſſo ſucco ſalis quantitatem aliquam commiſcerent, licet id adverſus putredinem factum cauſarentur: ſed in animum non poteram inducere meum, ſuccum illum poſt ebullitionem atque purgationem putrere poſſe, quod vinum quoque poſt ebullitionem non putreret. Tandem cognita hac maris facultate purgatrice, prudenter à ruſticis miſceri ſalem illi ſucco animadverti, ut pote cujus beneficio exigui alias caloris, multi vero aquoſi ſeri ſuccus iſte incaleſcat, efferveſcat, ebulliat, & exactius omni cruditate expurgetur, unde vigor ſine corruptione diuturnus. Eandem ob cauſam exiſtimo olim obſervante Plutarcho 10. quæſtione naturali, marinam aquam vino affuſam, aut loco marinæ aquæ gypſum; ſed generoſum illud non credo fuiſſe vinum, at tenue, aquoſum, acidulum: cum enim hujuſcemodi vinum multas partes aquoſas, atque crudas obtineret, paucas vero vinoſas, exacta non poterat fieri ebullitio atque expurgatio niſi addita marina aqua, cujus erat proprium calorem augere ac irritare, ebullitionem procurare atque quod omnium maximum eſt, ſeroſa, ſuperflua atque phlegmatica expurgare. Igitur ſi

Sal miſtus omphacio.

id efficiat aqua marina in vino, quidni in corporibus humanis præstabit? profecto cum è peregrinatione mea Polonica per mare Balthicum, Norvegicum, Scoticum & Anglicum in Gallias redirem anno domini 1612. nautæ nonnulli per jocum aquam marinam fatuo cuidam famulo bibendam exhibuerunt, ex qua in alvi profluvium incidit: quam virtutem memini tributam fuisse marinæ aquæ à Paulo Ægineta lib. 7. de re med. cujus verba libenter adducam; ne quis meauctoritate veterum destitutum dicat, θαλάσιον ὕδωρ δριμὺ καὶ θερμαντικὸν μετρίως καὶ ξηραντικήν ἐστι, καὶ κακοστόμαχον μὲν πινόμενον, κοιλίας δὲ ταρακτικὸν καὶ φλεγμάτων ἀγωγόν, θερμὸν δὲ καταντλούμενον, ἐπιπᾶται καὶ διαφορεῖ. *Aqua marina*, inquit, *acris, calefactoria, mediocriter desiccans, & pota stomacho quidem contraria est, ventrem autem turbat, pituitamque educit; si calida superfundatur, extrahit & discutit.* Quæ doctrina desumpta est ex ipso Dioscoride libro quinto capite decimo quinto, ubi quoque θαλάσιον ὕδωρ vocat κοιλίας ταρακτικὸν ἄγον πλέγμα καὶ, ut habent nonnulli codices χολώδη. Addit eam injici, πρὸς τὰ κενώματα, ad evacuandum & exinaniendum, darique insuper, vel per se, vel cum oxycrato πρὸς κάθαρσιν ad *purgandum*. Consulatur Plinius libr. 31. cap. 6. Porro adversum nauseam & vomitum quem dicimus & agnoscimus à mari excitari, præsidium maximum est in vino absinthio soporato atque medicato: nam & vinum εὐστόμαχον est, & absinthium virtute sua adstrictoria stomacho robur conciliat: præceptum tamen est Avicen. non esse sedandum ejuscemodi vomitum, donec pituitosus humor & biliosus excluſus sit. Si quis autem per commistum vino absinthium, absinthites vinum

Aqua marina purgat.

Nauseæ remedia.

intelligere voluerit, non me habebit refragantem, eaſdem enim illi dotes tribuunt & Medici & rei ruſticæ auctores omnes, qui ejus parandi modum docuerunt.

Vſus abſinthi.. Altera utilitas abſinthii eſt ad nervos, & ad pectus: ad nervos quidem quia diſcutit, ſiccat, adſtringit, roborat: imbecillitas enim nervorum fere ab humiditate ſuperflua, & à ſeroſa illuvie illabente ſecundum tenues & poroſas nervorum partes, unde relaxatio, & ut loquuntur, mollities nervorum. Sed in univerſum quæ debeant eſſe medicamenta *nervalia* expoſuit fuſiſſime Galen. lib. 3. de compoſ. medicam. per genera. Quod ad pectus attinet, quia detergentis eſt facultatis abſinthium, ideo pectus juvat occupatum craſſis viſcoſiſque humoribus; maxime ſi cum iride ſumatur, ut docet Plinius & Macer.

Ser-pentis ſigni-ficatio Tertio, narratur abſinthium nidore ſerpentem fugare, & adverſus venena prodeſſe, at ſerpentis nomen hic improprie uſurpatur pro inſectis videlicet, ut ſunt culices, pediculi, cimices & id generis alia; Plinius enim & Macer odore ſuo culices fugare obſervant. Quod autem ſerpens interdum transferatur ad hæc inſecta ſignificanda, colligi poteſt ex Plinio & Apuleio qui pediculos ſerpentes appellavere, ubi ſcribunt Pherecydem Syrum Pythagoræ præceptorem ſerpentibus periiſſe, quem tamen conſtat pediculis eſſe enecatum. Venena autem quæ expugnat Abſinthium, ſunt fungi, venenatus chamæleontis ſuccus, quem Plinius viſcum vocat, cicuta, muris aranei & draconis marini morſus, nec non ſcorpionum ictus. Succo abſinthii ex aceto epoto ſerotinum virum centenarium evaſiſſe cum

esset à fungis tentatus, meminit Apuleius cap. 100. de absinthio. Non est vero quod fungos, aut alia à me enumerata, venena esse probem, cum id luculenter demonstratum fuerit à Dioscoride, Galeno, Plinio, & inter recentiores à Sante Ardoyno, Ferdinando Ponzetto, & Petro de Abano opere proprio de venenis; ubi quoque Alexipharmaca eorum venenorum recensentur, ut & apud Henricum Abra de curandis venenis.

Postremo aurium tinnitum curat absinthium cum bovis felle mistum: discutiunt enim illa duo, digerunt, inflationes removent, flatuumque materiam omnino dissipant ac evacuant, sed de ὠτιασῖς medicamentis consulendi Medici.

De Abrotono.

Cap. XXIX.

„ A *Brotono crudo stomachi purgabitur hu-*
„ *mor.*

Animadversio.

EST & nostro è manuscripto adscitus hic versiculus, quo unica Abrotoni facultas exprimitur. Breviter certe sed consulto factum à Salernitanis, cum herba illa ex alimentorum censu expungenda sit, imo vero noxia admodum existat stomacho puro & mundo. Hinc est quod Græci ἀβρότονον quasi ἄβρωτον hoc est inhumanum, aut potius velut ἄβρωτον dixerunt; quod Abrotoni nomē;

est cibo inutile esse, ab usu cibario alienum, minimeque gustandum. Nicandri tamen Scholiastes dictum mavult διὰ τὸ πρὸς ὄψιν ἁβρὸν καὶ ὄπαλον φαίνεσθαι, ἄλλως τε, καὶ διὰ τὸ δυσπεῖν εἶναι, id est, *quod conspectu tenerum, molle & delicatum appareat, aut quod gravem acrémve & difficilem halitum spiret.* Plurimas alias appellationes sortitum est, quas recenset Dioscorides & ex parte explicat Marcell. Virgilius ad cap. 27. libr. 3. Dioscorid. Ejus vero facultates medicas inter cæteros copiosissimè & doctissimè exponit Galenus cap. 2. libr. 6. de simplicium medit. facultatibus, ubi inter alia κακοστόμαχον esse ait, noxium & inimicum ventriculo: quod intelligendum est si ventriculus purus & mundus ab omni illuvie fuerit: etenim si restagnet pravis, crudisque humoribus, potest illi prodesse abrotonum, incidendo, attenuando, extergendo, expurgandoque vitiosos illos succos, quibus ventriculi tunicę imbibuntur. Imo potentissime enecat vermes, qui in intestinis succrescunt, quique interdum ad ventriculum viam affectant, multo enim amarius est quam sit absinthium. Differentias ejus nihil moror, aliasve dotes cum instituti non sint nostri, sed eorum qui medicamentorum simplicium historias conscribunt.

Facultates.

De Sicla.

Cap. XXX.

"SICLA *parum nutrit, ventrem constipat &* "urget.

Animadverſio.

QUod genus oleris intelligendum veniat per *Siclam*, non eſt in procinctu explicare; nam & *Beta* audiri poteſt & *Blitum*. Etenim apud Iſaacum libr. diætar particularium Sicla vulgo Blita appellatur, ex voce ni fallor *Blitum*, quod Galli *Bletam* vocant. Cum tamen recordor vulgus Medicorum omnem *Betam*, quam Græci πεῦτλον vocant, *Siclam* nuncupare, quaſi *Siculam*, quod cognomen à veteribus Græcis illi tributum eſt; apud me ſtatuo Siclæ nomine *Betam* potius hic noſtram, quam noſtram *Blitam* deſignari: vocatum autem πεῦτλον, ſeu πεύτλιον καὶ σεῦτλον ἀπὸ τῆς σεύεσθαι, quod eſt impelli ac moveri: erumpens enim è terra hoc olus incrementum capeſſit pene arboris, neque ulli hortenſium latitudo foliorum major. Latini Betam dicunt à figura β. quam dum ſemine turget referre videtur, quemadmodum monuit Columella in ſuo horto his carminibus. Sicla eſt Beta.

Nomine tum graio, ſeu littera proxima primæ
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ enſpidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida Beta.

Eſt autem Betæ (quam Galli bete, jotte, & porè vocant) duplex genus: candidum & nigrum. Candidum ἀργυλώτερον ſeu ὀλιγοσπερμότερον melioris eſt ſucci, quam nigrum & paucioris ſeminis: Siculumque appellatum eſt, unde ſicula beta & detractione unius literulæ *Sicla*. Dodonæus tria genera conſtituit: *candidum*, *ſubmigrum*, & *rubrum*, ſeu Romanum. Eudemus Differenti.

libr. de oleribus, quatuor: πασσὸν, καυλωτὸν, λευκὸν καὶ πάνδημον, *fossile*, in *caulem erectum*, *candidum*, & *vulgare* quod quidem colore fuscum est. Dubitari vero potest, an aliud sit sativum, aliud sylvestre. Quod enim nullum sit agreste docet Galenus 2. de aliment. facultatibus. *Nulla*, inquit, *beta est agrestis, nisi quis lapathon ita nominare velit.* At vero proprium est agrestium ut post cultum formam, faciem, saporem atque omnino indolem sativarum stirpium induant; quod cum nondum observaverimus in lapatho exculto, occasionem præbet concludendi cum Galeno nullam betam dari agrestem. Contra Galenum tamen reclamat Plato in Timæo, qui sativas omnes stirpes olim fuisse feras & agrestes credidit, ac idcirco nullam esse sativam quæ non haberet sylvestrem congenerem. Et certe Plinius libr. vigesim. cap. octav. betam sylvestrem agnoscit, quam & *limonium* & *nevroides* vocat. Vulgo *Pyrola* dicitur, quam herbam describit Dioscorid. libr. quart. cap. decim. quart. Plinio assentitur Diocles Caryst ius libro primo de tuenda valetud. qui elixari scribit hæc agrestia; τεῦτλον, μαλάχιω, λάπαθον, *betam*, *malvam*, *lapathum*. Ex quo duo contra Galenum eliciuntur. Primum, dari agrestem betam; alterum, betam illam agrestem non esse lapathum.

Dubitatio.

Betæ temperamentum calidum est & siccum in primo gradu ex auctorit. Actuarii, Simeonis, Isaaci, Arnaldi Villanovani, frigidum vero & humidum ex mente quorundam Neotericorum, qui forsan Oribasium secuti sunt lib. 2. Synops. cap. 9. ubi betam recenset inter ea quę sunt in secundo gradu refrigerantium. Grę-

ci autem Medici, Dioscorid. Galen. Paulus, de primis Betæ qualitatibus mentionem non fecerunt, colligere tamen licet ex facultatibus secundis eam calidam & siccam statuisse. Ad hoc autem ut dissentientes Medici inter se conveniant, 1. expendenda est betæ substantia, quæ ex contrariis facultatibus constare creditur: succus enim ejus θερμὸς καὶ διψώδης καὶ γαστρὸς παγωτός, calidus, siticulosus & alvum sudducens; corpus vero παχυμερὴς καὶ φυσώδες, καὶ δύσπεπτον, καὶ ψυχεῖν τὴν γαστρὸς ἐφεκτικόν, inquit Simeon, id est, *crassum, flatulentum, concoctu difficile, frigidum, & alvum indurans existit.* 2. ejus sumendi ratio observanda venit, prout scilicet, vel cocta, vel cruda editur. Cruda quia nitrosam habet facultatem, ideo calida & sicca dicenda: cocta, quia vimillam nitrosam deponit, efficitur contrariæ qualitatis, frigidæ scilicet & humidæ. Id docuit Galenus 8. simplic. & post Galenum, Oribasius lib. 2. de virtute simpl. necnon Aetius tetrabib. 1. serm. 1. hi enim iisdem verbis scribunt coctam betam τὸ μὲν νετρῶδές τε καὶ δριμὺ πᾶν ἀποτίθεσθαι γίγνεται δ' ἀφλεγμάντε δυνάμεως, id est, *quicquid nitrosum est & acre deponere, sic enim facultatis aphlegmantæ* hoc est extinguendis inflammationibus adversæ. Ex his colligas licet eos qui calidam betam fecerunt, de cruda intelligendos, qualis in hortis succrescit: qui vero frigidam dixerunt, de cocta interpretandos qualis edi solet; equidem certissimum est post coctionem fatuam reddi betam & insulsam; quod eleganter significavit Martialis lemmate 13. libro 13.

Beta cruda calida, cocta frigida.

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ,
O quam sæpe petet vina piperque coquus!

Adeo enim insipida sunt, ut sine vino & pipere, vel sine sinapi, vel sine garo, vel sine aceto omnino non delectent. Hanc ob rem Augustus Cęsar apud Suetonium festivè dicebat *Betizare* pro languere ac vapidè sese habere : Et Cynicus Diogenes per *Betas*, insulsos & fatuos intellexit, quamvis nonnulli cynædos & molles interpretentur. Consule Cæl. Rhodiginum lib. 15. cap. 11. & Erasmum in Chiliadibus proverbio Betizare. Cæterum Betam pauci esse nutrimenti & si copiosius ingeratur stomacho, molesti, censent Dioscor. & Galenus. Actuarius lib. 2. de spiritus animalis nutrit. cap. 6. Brassicam bonitate longè antecellere dicit, neque enim melancholicum humorem, sicut Brassica, procreat. Betę vero radices ὑπερύθρους τι καὶ ἐρυθρὰ, subrubras & rubras, valentius addit nutrire; sanguinemque gignere longe quam folia crassiorem. Illud insuper obtinere, quod flatum pariant cum facilè alioqui per alvum descendant, unde fit ut aliquando ipsæ in usum adhibeantur. Quæ postrema verba ideo adjunxi, primo ut monerem in Græco exemplari loco ἀυτοῖς, ἀυταῖς reponendum; cum referatur πρὸς τὰς ῥίζας, secundo ut intelligeremus apud veteres frequentiorem fuisse usum foliorum betæ, quam radicum, quas vocabant στυτλοείζα ex observatione Simeonis Sethi. Meminit Galenus cujusdam edulii ex beta & lente concinnati: τρυτλοσάχλω Græci dicunt, quod quidem Heraclides Tarentinus non sanis modo, verum etiam ægrotantibus exhibebat. Est enim edulium medium ex pugnantibus compositum in quo beta minus subsidet, lens magis subducitur; libro primo de alimentis capite 18. Ut ergo varius fuit prępparandæ betæ modus apud priscos

de

de quo agit Apicius cap. 9. lib. 3. sic apud nos multifariam concinnatur ; editur enim & in jusculis & in acetariis , quibus per rotulas tenues admiscetur , & in placentis , & in minutalibus : initio conviviorum apponuntur placentæ , quas *tortas* vocant ex oleribus concinnatæ , quibus Germani adjiciunt veterem caseum , butyrum & aromata. Elixi pręterea betæ cauliculi rubri etiamnum hodie saccaro condiuntur , reddunturque suavissimi saporis , nec ultimum locum inter bellaria consequuntur. Omnes vero Medici fatentur betam absque suo decocto assumptam ventrem sistere atque constringere , cum suo decocto ingestam alvum laxare , sicut dictum de brassica , quo sensu caput nostrum intelligendum est , ubi betæ duplex illa facultas stringendi & laxandi tributa est. Non est vero omittendum Cornarium apud Paul. Æginetam libr. 1. cap. 74. posuisse betam *obturare hepar & lienem* , quod in exemplari Græco Venetiano legisset hæc verba ἐμφράττει δὲ τὰ καθ' ἧπαρ τε καὶ σπλῆνα cum legendum esset ἐκφράττει *deobstruit* , *aperit* , scribit enim Aëtius lib. 1. τεῦτλον ὀπτηδειότερον εἰ μαλάχης , εἰς τὰς καθ' ἧπαρ ἐμφράξεις , *betam præstantiorem esse quam sit malva ad hepatis infarctus:* καὶ τοῖς ὑποσπλήνοις ἀγάθον γίνεσθαι φάρμακον, *optimumque præsidium esse lienosis* , quod ex Aetio transcripsit Simeon Sethi apud quem tamen pro ὑπὸ σπλῆνα substituendum est ὑποσπλήνοις. Tanti vero olim facta est beta , ut religio esset appositam non degustare : hanc ob rem forte locum in delphico templo habuit ex argento efficta , ut superius monuimus. Mirum etiam

Cornarii error.

Simeõ correctus.

eam vini saporem restituere quem brassica corruperit, & vicissim brassicam bonitatem vini reparare quam beta destruxerit. An hoc inter naturæ arcana reponendum? docti viderint. Arbitror demersam in vinum brassicam aut betam nitrositatem suam deponere per ablutionem illam ex quo sapor vini turbatur; quod si denuo, vel brassica, vel beta vino demergatur, ebibunt partes vini nitrositate infectas; ut pote quæ propter tenuitatem partium ac levitatem superiorem dolii partem petant, iis ablatis vini sapor restituitur. Nonne videmus vinum aquæ commistum separari ab aqua beneficio panis calentis, qui partes tenuiores ac leviores hoc est vinosas ebibit & secum rapit: Concludo ubi monuero Platinam libr. 7. de tuenda valetudine inter *Blitum* & *Bletam* differentiam eam constituere, ut *blitum* nigram betam nominet, *bletam* vero albam, quam medii esse dicit temperamenti, ardores præterea æstatis relevare, fastidio languidos ad cibum revocare & nutrientes fœminas plurimo lacte implere.

De Scabiosa.

Cap. XXXI.

» *Vrbanus per se nescit pretium Scabiosæ:*
» *Confortat pectus quod deprimit ægra senectus,*
» *Lenit pulmonem, tollit laterumque dolorem.*
» *Vino potatur, virus sic evacuatur.*

Animadverſio.

Cabioſa inter eas herbas locum habet, quæ apud Græcos, aut Arabes Medicos non reperitur. Sic autem dictam volunt, vel à *ſcabro* herbæ habitu, vel quod *Scabiei* medeatur, in quo admirari iubit eam facultatem hoc capite non fuiſſe expreſſam. Niſi dixerimus omiſſam eſſe, quoniam ex ipſo herbæ nomine deprehenditur. Non eſt autem quod quis cum Manardo & Matth. Sylvatico *ſtœbem* Dioſcoridis eam eſſe credat, aut *Phleon* Plinii; cum id refutatum fuerit, & à Braſſavola, & ab Amato Luſitano, & ab Aloyſio Mundella cæteriſque Botanicis. Refert Anguillara *Hioſirin* Plinii à nonnullis Græcis, pro Scabioſa habitam, quod tamen ipſe non probat. Dubitatur etiamnum an eadem ſit cum *Pſora* herba cujus meminit Aetius; conveniunt equidem nomine, utrum autem inter ſe diſſideant, explicatu non eſt facile; cum Pſoræ deſcriptionem Aetius non dederit. Nonnulli exiſtimant eam eſſe plantam quæ à Conſtantino lib. 2. practicæ cap. 36. vocatur *Alcanfangeth* quę valet ſcabioſis cum aceto piſtata. Ut ut ſit, herba eſt nobis nota in cibum minime veniens, ſed medicamentis expetita, adeout etiam adverſus peſtem ſingulare credatur eſſe preſidium. Scabioſæ nomen.

Eſt autem temperamento calido & ſicco in ſecundo gradu, ut teſtatur ejus inſignis amaror, excalefacit proinde, ſiccat, extenuat, abſtergit. Hos autem verſus Braſſavolus refert in examine ſimplicium Urbani Pontif. Maximi tempore compoſitos, prorſuſque ineptos eſſe, quod Temperies.

facile admitto ea ratione descriptos quam adduxit. Est autem hujusmodi.

Vrbanus per se nescit pretium Scabiosæ;
Nam purgat pectus quod comprimit ægra senectus
Purgat pulmonem, lateriſque simul regionem:
Rumpit apostemata, lenit virtute probata
Emplastrata, foris rumpit anthracem tribus horis;
Intus potatur & sic unus evacuatur.

Quo tempore opus hoc scriptum.

Porro ex Brassavoli verbis qui Urbani Pontificis Max. temporibus compositos illos versus narrat, conjectura nostra roboratur, de tempore, quo schola hæc edita fuit à Salernitanis. Vixit enim Urbanus 2. Pontif. Max. circa annum 1099. Isque auctor fuit Belli sancti è quo rediens Robertus Normanniæ dux Salernitanos Medicos consuluit de fistula brachii, quod occasionem dedit Salernitanis componendi hujus libelli. Cæterum nemo diffitetur magnam vim Scabiosæ esse adversus Thoracis affectus præsertim seniles. Cum enim Senum thoracicæ partes frigidis humoribus, crassis & viscidis obsideantur, presidiis calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, detergentibus qualis est scabiosa, admodum juvantur. Est & illi lenitiva quædam virtus qua exasperatæ senum partes ob tussim assiduam lævigantur ac mitigantur, ut idcirco duabus rationibus senibus conveniat; ratione organi quod lenit, & ratione materiæ quam attenuat, & ad expectorationem promovet. Præterea Scabiosa pleuriticis auxiliatur maturando ac digerendo materiam morbificam & sputum promovendo. Denique epota veneno narratur adversari, præsertim pestilenti & conragioso cujus creditur esse Alexipharmacum. Marsil. Ficinus in epid. capit. 6.

Vsus medicorum.

ejus rei rationem visus est assignare. *Scabiosæ*, inquit, *aqua in his omnibus, quæ sanis simul & infirmis administrantur admirabilis est, eo quod humiditates exsorbet venenosas:* Certe commendatur ab Antonio Guainerio de peste different. 2. capit. 3. tractat. 2. Michaele Savanorola, Pamphilio Florembeno, Antonio Schnebergero, Antonio Suraceno & infinitis aliis. Non prætermittendum scabiosam flores proferre, quibus defluentibus capitulum remittit rotundis ocellis refertum raro naturæ artificio, atque idcirco oculorum albugines auferre.

De Chelidonia.

Cap. XXXII.

Cæcatis pullis hâc lumina mater hirundo,
(Plinius ut scripsit) quamvis sint, erута reddit.

NOtatu dignum est, quod hic ex Plinio de Chelidonia refertur, nempe ipsam pullis Hirundinum visum restituere. Locus est libr. 25. cap. 8. ubi sic sctiptum reliquit: Animalia quoque invenere herbas, imprimisque Chelidoniam. Hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, ut quidam volunt, etiam erutis oculis. Meminit ejusdem etiam libr. 8. capit. 27. his verbis: Chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes. Hoc nomen ut lib. 2. cap. 165. Dioscorides testatur, sibi videtur vendicasse, quod adventu hirundi-

Macer. lib 2. c. 10.

num exoriatur, & discessu emarcescat. Sunt qui narrant hirundines excæcatis pullis, admota hac herba visum restituere, inquit idem. Hinc cognitum est succum ejus, hominum oculis quoque mederi, utique in quibus crassum quiddam in pupilla colligitur, digestione atque discussione indigens. Hinc igitur edocti medici Chelidoniam omnibus fere oculorum remediis pro visus claritate admiscere solent. Herba est nota, crocei succi, cujus inventionem hirundinibus ob id quoque attribuunt, quod pulli earum sæpius quam ulli aliarum avium in cæcitatem incidant. Hirundinum enim stercus Chelidoniæ oppositum præstat: excæcat namque, si calidum in oculos decidat, & præcipue matrum. Quod etiam sacræ testantur literæ: nam Tobiæ 2. seniorem illum hoc stercore excæcatum fuisse legitur. Cor. Cel. lib. 6. cap. 6. fabulam putat, per parentes oculos herba restitui, qui per se sanescant. Chelidonia tertii est ordinis absoluti jam: idque tum in calefaciendo, tum in siccando. Attrahit igitur, discutit & consumit Radix trita & in vino decocta caput columellamque frigidorum humorum à capite descendentium multitudine laxatam, ac linguæ radici atque faucibus incumbentem expurgat: si exurgentem inde fumum infundibulo adhibito æger admittat, & vinum deinde gargarizet. Cum aniso & vino albo pota medetur regio morbo, & ulceribus quæ serpunt: imposita cum vino, aut manducata, dentium dolorem sedat. Plura Galenus libr. 8. cap. 172. de simpl. med. facult.

Animadverſio.

NEmo neſcit χελιδόνιον quam χελιδονίαν βοτάνην Oppianus vocat, ab hirundine denominatum eſſe, non tam quia, ut voluit Dioſcorides, hirundinum adventu ex terra prodit ſtirps illa aut floret, diſceſſu marceſcit: quàm quod hirundines ea herba utantur ad viſionem reſtituendam pullis ſuis excæcatis. Latini Græcos imitati *hirundinariam* vocant, officinæ *Chelidoniam*, Chymiſtæ *Cœli donum* ob quam nominis præſtantiam ex ea herba quintam quandam eſſentiam fieri prædicant non modo ad vanas illas metallorum tranſmutationes accommodatam, ſed ad tuendam etiam hominum ſanitatem morboſque plurimos profligandos utiliſſimam. Ejus extracti deſcriptionem tibi exhibet Andreas Libavius cap. 24. Alchymiæ pharmaceuticæ de extractis emergentibus, & Joſeph. Quercetanus (libr. 1.) Pharmacop. cap. 25. ubi præter infinitas dotes illi aſſignatas, *univerſale præſidium* eſſe dictitat. Hanc forſan perſuaſionem induerunt Chymici quod inter vetera nomina Chelidonię obſervarent denominatam, *Pœoniam*, *Crateam*, *Aubium*, *Glaucium*, *Pandioniam radicem*, *Philomedium*, *Othonion & Othonam*; quaſi illa vocabula nonnihil dignitatis & præſtantiæ illi adjicerent. Sed non ita ſe habet, dici enim potuit παιονία ab ejus inventore Pœone, aut à ſimilitudine quam cum pœonia habere dicit Marcellus. κρεκταιὰ autem vocata eſt, vel quod firmiter per multa crocea capillamenta, ut loquitur Dioſcorides, radicata eſt, vel quia acrimonia, geniculis, ſe-

Chelidonii nomen.

mine, aut alio quovis modo *Cratæogono* similis sit, quam herbam Theophrast. libr. 9. hist. plant. capit. 19. κράταιον vocat. Quid sit autem ἀκβιον, seu αὐβιον plane nescio, nisi positum dixerim pro voce *fabium*, qua Romani Chelidonium designabant, *fodium* quasi à fodiendo, quod fodi terra debeat si illæsis fibris & radiculis evellere Chelidonium velimus. At γλαυκιον appellatum est ob ejus folia è cæsio, seu dilutè coeruleo colore virescentia, quæ à Dioscoride nominantur ὑπόγλαυκα, vel à similitudine quod habet succus Chelidonii cum succo cujusdam herbæ quam describit Dioscorides libr. 3. capit. 84. vocatque γλαύκιον; de quo consulendus est Matheolus: denique Pandionium & Philomelium (sic enim legendum non Philomedium) nuncupatum fuit à Pandione Athenienſium Rege, qui Pater fuit Prognes quam fabulantur in hirundinem mutatam, & Philomela Proges sorore. Porro Othonnam Chelidoniæ majoris succum esse aiunt, proinde non est mirum si eo nomine designetur tota planta, & si ejus historiam post Chelidoniam Dioscorides attulerit.

Differentiæ. Est autem Chelidonium in duplici differentia; majus & minus quod scrophularia minor à nonnullis appellatur. Majus (de quo hic est fermo) evidenter calefacit, desiccat, & ordine quidem tertio atque una valide extergit, quam ob

Temperie. virtutem ad visum acuendum utile est: præsertim ejus succus qui abstergit & discutit crassa, quæ circa pupillam oculi hærent aciem obtundentia, & quidem ut est apud Dioscoridem in æreo vase cum melle decoctus. Inde crediderunt veteres ejus herbæ applicatione cæcatis hirundinum

pullis visum restitui, quod tamen falsũ esse Corn. Celsus adstruxit l. 6. c. 6 observans, *aciem hirundinum extrinsecus læsam interposito tempore in antiquum statum redire, unde etiam locus fabulæ factus est, aut per parentes aut herba chelidonia restitui; cum per se sanescat.* Id ipsum confirmavit Arist. l. 6. de historia animalium c. 5. *Si quis*, inquit, *pullis hirundinum junioribus oculos pupugerit, convalescere* animadvertet, *atque iterum visum recipere.* Sed rationem addidit lib. 4. de generat. animal. c. 6. his verbis. *Aves etiam nonnulla imperfectos & cæcos pariunt pullos, videlicet quæ cum parvæ corpore sint, multos progenerant, ut cornix, pica, passer hirundo: & paucipari generis quæ copiam alimenti parere una cum prole non solent, ut palumbes, turtur, columba. Quamobrem si quis hirundinum novellarum adhuc oculos præpungat, rursum incolumes redduntur. Cum enim fiunt, non facti, jam corrumpuntur, itaq; denuo oriuntur ac pullulãt Omnino hæc præveniunt generationẽ perfectam ob alendi inopiã, Generant vero imperfectos quoniã perfectionẽ præveniunt.* Hęc ille ad quem locum subjungit Philoponus idcirco convalescere hirundinum oculos, διότι ἔτι γίνονται, ἀλλὰ οὐ γεγόνασι, *quoniam etiamnum fiunt nec adhuc perfecti sunt*: τὸ γὰρ γενόμενον κἂν ἐκκοπῇ ἢ ἐκκεντηθῇ πάλιν φύει διὰ τὴν ὁρμὴν, καὶ κίνησιν, ἣν ἔχει ἔτι ἀπὸ τοῦ δὲ εἰς τόδε, *quod autẽ*, inquit, *fit etiamsi rescindatur vel perfodiatur, rursum renascitur propter impetum seu inclinationem ac motum quem habet etiamnum ab hoc*, hoc est *ab esse imperfecto, ad illud*, id est ad esse perfectum, ut loquuntur Scholastici. Sed velim ut docti verba Aristotelis expendant, quæ attulimus ex 6. de historia animalium, ut intelligatur quibus præsertim pullis hirundinum hoc contingat. Cum enim eo in loco Philosophus moneat ex avibus carnivotis

An visum restituat pullis hirundinum.

solam hirundinem bis in anno nidificare & pullos excludere, statimque addat, τῶν νεοττιῶν ὄντων confossis oculis convalescere, nobis colligendum relinquit id potius de pullis secundò exclusis quam de prioribus esse concipiendum. Et certe pulli secundæ exclusionis multo imperfectiores eduntur quam pulli primæ ; quia major adest inopia pabuli, & generationis materia parcior ac imbecillior. Quod ideo moneo, quia aliàs confodi acicula pullorum hirundinis oculos, qui nunquam convaluerunt; vel quia forsan primæ erant exclusionis pulli, quos proinde perfectiores habere oculos par fuit, vel (quod verisimilius est) quoniam altius ad humorem usque crystallinum stimulos adegeram, quo effuso nunquam visio reparatur. Certum enim est semel effuso humore nunquam regenerari, cum sit pars similaris & spermatica. Quidquid ergo Aristoteles dixit de oculis hirundinum confossis, id intelligendum penes aqueum humorem, non penes crystallinum ; effusus enim & deperditus semel aqueus humor potest regenerari, non solum in hirundine & aliis avibus, sed in omnibus animalibus atque etiam in ipso homine quemadmodum probat lib. 5. de oculi fabrica cap. 36. Jul. Casserus Placentinus ex auctoritate Galeni qui lib. 1. de symptom. causis cap. 2. exemplum affert pueri qui cum stylo in pupillæ oculo ita fuisset compunctus ut universus aqueus humor effluxisset, visum tamen recuperavit aliquandiu post collecto & regenerato humore aqueo. Itaque non est credeudum pullis hirundinum oculos effossos restitui beneficio chęlidonii : nec enim illi vis illa inest ; potest quidem caliditate & acrimonia sua attrahere humorem quen-

De quibus avibus intelligẽdus Arist.

Nota.

Aqueus humor oculi regeneratur.

Vis Chælidonii.

dam aqueum ac ſeroſum qui multus & toto copite & totis oculis redundat, quo collecto dici poteſt eum vel eundem uſum præſtare atque prior aqueus pertuſione effuſus, vel implere locum aquei, ſicque oculum velut integrum ac de novo reſtitutum exhibere. Plura hic quam voluimus de hirundinum pullis congeſſimus quæ tamen παρεργα dici non debent; cum hujus tantum virtutis Chęlidoni Salernitani meminerint poſt Macrum ex cujus cap. 62. duos illos verſus tranſcripſerunt. Porro nonnulli exiſtimant facultatem illam non herbæ Chęlidonio tribuendam, ſed lapillo pretioſo ejuſdem nominis, aut alteri herbæ prorſus incognitæ. Sic enim ſcribit Ælian. lib. 3. De animal. c. 25. *hujus herbæ homines quamvis compotes fieri ſummo cupiant opere, nunquam in hac parte earum ſtudio ſatisfactum eſt.*

De Hyſſopo.

Cap. XXXIII.

Hyſſopus purgans herba eſt è pectore phlegma,
Ad pulmonis opus cum melle coquenda jugata.
Vultibus eximium fertur præſtare colorem.

Hic agitur de hyſſopi viribus, qui quidem deſiccat & excalefacit ordine tertio, ſed & tenuium eſt partium. Pituitam manifeſto experimento expurgat, facitque ad pituitoſos tum cerebri, tum nervorum affectus: quod non modo mundet, ſed roboret quoque. Quin & pectus & pulmonem detergit, præſertim ſenibus, quo- Mac. l. 1. c. 5.

rum pectora lenta crassaque pituita referta sunt: quo fit, ut decoctum cum ficis, aqua, melle, & ruta, potumque peripneumonicis, diuturnæ tussi, suspitiosis, à capite in subjectas partes distillationibus, & orthopnoicis auxilietur. Ascarides reliquosque interaneorum vermes pari modo sumptum enecat. Idem facit, si cum melle delingatur, nitri tamen addito momento. Decoctum ex aceto mulso epotum, crassum humorem per alvum extrahit. Ad subducendam alvum cum ficis viridibus detritis manditur, vehementiusque addita iri, nausturtio aut irione, dejicit. Mesves exhibet cum jure aut manna mistum, vel cum melle aut auis passis purgatis, vel scilla coctum. Cutis in corpore colorem floridum efficit; Lieni & aquæ inter cuti cum ficu nitroque emplastri modo imponitur. Inflammationibus quoque ex vino illinitur. Cum fervente aqua impositum sugillata discutit. In anginis cum ficuum decocto optimè gargarizatur. Decoctum cum aceto dentium dolorem collutione sedat: hyssopi usus inflationes auricularum præsertim vaporis suffitu discutit. Cibi appetentiam invitat, visum acuit, menses & Urinam ciet, & febrium horrores excutit, vinum decoctionis ejus uterum à superfluitatibus purgat & abstergit. Plura Dioscorides l. 3. c. 27. Aviceu. 2. Cano. c. 365. & Mesves l. 2. sect. 1. c. 18. de med. simpl. purgantibus.

Animadversio.

Hyssopi nomen.

DOctrina hujus capitis & materia desumpta est ex Macro cap. 25. cujus etiam versus ultimus exscriptus est. Hyssopus autem seu

ὑσσώπος Græcis deducta est ἀπὸ τῦ ὑσσω, quod est *fundo, perfundo,*, & ὠψ ὠπὸς, id est, *aspectus, vultus, facies*, quasi sit χυμένος ἐπὶ τῆς ὤπα *quod vultui affundatur, aut aspergatur.* Quibus verbis duo ejus insignes usus perstringuntur : alter est in rebus sacris ad expiationem, alter in Medicis ad εὐχρόιαν conciliandam. Cap. 12. Exodi cum fasciculo hyssopi tinguntur sanguine agni, limen & postes ne primogeniti Hebræorum una cum primogenitis Ægyptiorum exterminarentur. Cap. 1. Levitici leprosi mundantur post aspersionem factam per lignum cedrinum, retortum coccinum & hyssopum. Cap. 19. Numerorum purificatio quoque perficitur per hyssopum, hinc Davidis votum illud Psalm. 50. ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι, de quo videndus Genebrardus comm. in eum Psalmum. Quod ad usum medicum attinet, hyssopus comesticæ inservit fuco parando, cuti mundandæ, & conciliando colori, quod ante Salernitanos & Macrum insinuaverant Plinius & Dioscorides qui ait eam φαιοποιεῖν εὐχρόιαν *colorem eximium fovere* Cum vero hyssopus tam vulgaris esset notionis apud veteres, ut ejus effigiē exhibere nobis dedignati sint, factum inde est ut nobis ignota remanserit. Nec enim plane convenit inter rei herbariæ studiosos, quænam illa fuerit herba, numve cum nostra vulgari & hortensi convertatur. Inter cæteros qui huic disquisitioni plurimum studii contulerunt, Fabius est Columna cap. 14. lib. de minus cognitis stirpibus, ubi concludit vulgarem nostram non esse veterum hyssopum. Miror tamen diligentissimum illum scriptorem Lev. Lemnii sententiam non improbasse qui c. 26. explicationis parabolarum quæ in

Vsus in sacris.

Vsus in Medicina.

Error Levini Lemnii.

bibliis ex arboribus & herbis desumuntur, credidit hyssopum positam fuisse pro Athiantho seu ruta muraria, l. 3. Reg. c. 4. quod illic dicatur Salomonem locutum fuisse *de lignis quæ erant in Libano à cedro usque ad hyssopum quæ egreditur per parietem* καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν ζύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ λιβάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου quasi nulla alia herba præter Adianthum ex muris, hoc est petrosis & saxosis locis oriretur, hæc enim loca per διὰ τοῦ τοίχου intelligenda duco, nisi quis legere velit τοίχου, quo vocabulo designabitur Salomonem habuisse cognitionem cedri, hoc est arboris excelsissimæ & tardissimè excrescentis, necnon hyssopi, id est herbæ humilis & citissimè ac velocissimè nascentis. Sed nec illa emendatio mihi arridet, cum à lectione vulgari recedat, quam immutare, invertere, imminuere pro piaculo est. De hac hyssopo egit Baronius, & in Baronium Casaubonus quem potes consulere.

Hyssopus nostra alia à veterũ hyssopo.

Porro vel ex una conjectura adducor, ut credam nostram hyssopum aliam esse ab hyssopo veterum, quod suam veteres inter olera minimè posuerint, nostra vero non infimo inter ea loco collocetur. Studiosissimè enim colitur in nostris hortis ob eximium ejus odorem ac saporem non ingratum, sic ut juscula nostra aut condimenta non minus sapida efficiat quam salubria. Exigui tamen est nutrimenti ob insignem ejus amaritudinem, propter quam deprehenditur esse calida ordine tertio. Nihilominus reperio duo ejus genera Oribasium constituisse; montanum & hortense primamque bonitatis classem obtinuisse Cilicium, quod ad salis Theriacalis compositionem ammiscet auctor libri de Theriaca ad Piso-

Vis in alimentis.

nem. Vini hyssopitis meminit Constantinus lib 8. de re rust. c. 14. quod καθαίρει στόμαχα, πτύσιν ποιεῖ, μαλάσσει κοιλίαν, pectus purgat, coctionem juvat, ventrem emollit. Maxime vero commendatur hyssopus ab omnibus ad pulmonis vitia; ubi scilicet ejus bronchia multo & glutinoso infarcta sunt humore, eximia enim substantiæ suæ tenuitate incidit, & attenuat crassum illud phlegma & ἀναχάθαρσιν promovet, si præsertim cum melle sit mista. Cæteras ejus dotes medicas prætermitto, spiritales repetantur ex dicto loco fabri Columnæ. Certe non sine mysterio fuit, quod Christo morienti acetum oblatum pro potu cum circumposita hyssopo, licet viri docti non conveniant in eorum verborum expositione. Alii enim hyssopum pro arundine aut vimine acceptam dicunt, cui spongia aceto plena imponeretur, & extolleretur ad os usque Christi crucifixi: Camerarius vult impositam pilo, quod erat Romanæ militiæ peculiare telum ὕσσον Græcis dictum, proindeque legẽdum suadet non ὑσσώπῳ περιθέντες, sed ὑσσῷ περιθέντες. Alii, ut Nonnus Poëta Acetum voluit esse hyssopo mistum, temperatum, atque ut loquitur κεκραμένον. Theophilactus additam quoque ait hyssopum ὡς δηλητηριῶδες, seu venenatum quid atque mortiferum. Alii velut aliquid amarum, felleum, insuave, in opprobrium. Cæteri denique spongiam seu calicem aceto felleque mistum asserunt cinctum & coronatum fuisse hyssopo per summam contumeliam atque ludibrium, quemadmodum Christi caput antea corona spinea circumdatum fuerat. Plura habet Stuchius lib. 3. convivial. antiq. cap. 13.

De Mentha.

Cap. XXXIV.

Mentitur Mentha, si sit depellere lenta
Ventris lumbricos, stomachi vermésque nocivos.

MEntham eo nomine non esse dignandam, nisi alvi etiam lumbricos & stomachi vermes enecandi atque expellendi facultatem obtineat, hoc loco adseritur. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum: amaro quidem non secus atque absinthium lumbricos interficit: acerbitate vero, si cum oxycrato bibatur recentes sanguinis rejectiones reprimit. Exhibendum autem decoctum ejus, velut absinthii quoque, & non substantia. Est enim, ut si qua alia herba, tenuium partium, gustu acri & facultate calida, ex tertio nimirum ordine excalefacientium & secundo siccantiũ. Quare ut medicamento potius, quam alimento ipsa utimur. Hepar enim frigidum & ventriculum juvat, corroborat & stomachum, & concoctionem facit, sedat quoque singultum, & vomitum phlegmaticum atque sanguineum. Prodest quoque ad cordis morsus, & appetitionem suscitat. Mediocriter item ad Venerem excitat: id omnibus accidit, quæ humiditatem semicoctam & flatuosam continent. Apetit & jecinoris ac splenis obstructiones. Verum ea vesci ad satietatem non oportet: quoniam sanguinem extenuat & serosum facit; & ipsum in flavã bilem permutat, deinde efficit ut sanguis, qui maximè est tenuium partium, discutiatur, & crassus ac melancholicus relinquatur;

tur; atque idcirco oportet bilioſos ab ea abſtinere. Contrita cum ſole, & morſui rabioſi canis impoſita medicamentum fit ſalubre. Arida vero trita & poſt cibum ſumpta, ad concoctionem facit, & lienoſos juvat. Cum vino pota, difficulter parienti ſuccurrit. Ferunt etiam quod manſa lippienti impoſita fiat remedium, quodque ejus decoctum abſorptum confeſtim ſanguinem è faucibus ejicientes ſanet. Coire lac denſarique in caſeum non patitur, ſi folia portionibus lactis immergantur: In ſumma ſtomacho utilis eſt, & in condimentis peculiarem gratiam habet. Hujus ſemen ventrem purgat, & pulmonem lædit. Plura Diſcorides lib. 3. c. 34. Plinius lib. 20. cap. 14. Galenus lib. 6. de ſimpl. med. faculta c. 136. Simeon Sethi in Syntagm. & Avicenna 2. Canonum, cap. 459.

Animadverſio.

QUam herbam ob fragrantiam & odoris ſuavitatem εὔοσμον Græci quondam dixerunt, nunc μίνθην vocant & Latini mutata litterula MENTHAM, licet Perottus in Cornuco pia à mente dictâ putet, quoniam *ejus herbæ odore mens, hoc eſt animus, excitatur, ſicut ſapore ciborum aviditas.* Docet Oppianus l. 3. de piſcatione μίνθην denominatâ eſſe à nympha ejuſdē nominis Cocyti filia; quæ quod ſe illuſtriorem genere & forma pręſtantiorē præ Proſerpina jactitaret, à Cerere id herbam cōmutata eſt, quod perſtrinxit Ovid. in Metamorph. Nomen Menthæ.

——— an tibi quondam
Fœmineos artus in olentes vertere Menthas
Perſephonæ licuit?

Et annotavit Strabo lib. 8. Geog. ob id mutatam

asserens Mintham à Proserpina quod Plutonis esset pellex. Auctor Ethymologici magni narrat mœstam Cererem cum vidisset hanc herbam, execratam esse atque sterilem reddidisse. Est illa genere duplex: sativa seu hottensis quę μίνθη seu ἡδύοσμος, & agrestis quæ ἄγριος ἡδύοσμος Latinis Mentastrum dicitur. Vult tamen Plutar, sympos. l. 8. prob. 9. μίνθην esse degenerem ἡδύοσμον, seu vitium esse ἡδυόσμου, quemadmodum lolium vitium est tritici, Acetum vini; in quibus evidentes contingunt qualitatum mutationes quæ diminuendo elangueſcunt, contentione vehementiores fiunt.

Genera.

Temperies.

Galenus temperamento ait esse calido, gradu tertio, gustu præterea acri tenuique, si qua alia herbæ substantia, ordine vero secundo tantum siccat, ob eam quæ ex cultu habet humiditatem semicoctam ac flatuosam: habet etiam quiddam amarum in se & acerbum; ex quo diversas ac pene contrarias facultates easque eximias dicitur obtinere. Neque vero audiendus est autor Geoponicorum, sive is Cassianus Bassus, sive Florentinus, sive Constantinus Cæsar, seu quivis alius fuerit, qui l. 12. de re rust. cap. 24. Mentham ait esse ἀχρήσιμον hoc est *inutilem*, quæ vulneribus etiam adhibita sanari ipsa vix sinit. Sed fortean opinionem illam ebiberat ex male intellecto Oppiani loco supra adducto, ubi Mentha vocatur πολὺν ἐτίδιον id est *herba nihili*, non tam quia nullius sit usus quam quia, ut ait Scholiastes, μικρὰ est, *parva & pusilla*. Prima ejus utilitas est in cibis, quibus pro condimento multifariam existit, nec enim multi est nutrimenti, peculiarem habet gratiam in acetariis tenella, non adultior, quia prædura *odoris suavitate delectat animum*,

Vsus in cibis

& ſapore aviditatem excitat in cibis, inquit Plin. non ruſticorum tantum ſed etiam delicatiorum, Nonnulli eam ex oleo frigunt, & cum pane edunt. alii panem toſtum, oleo intinctum mentha aſpergunt. Sed ut monet Simeon Sethi, ea veſci non oportet ad ſatietatem; quoniam λεπτύνει τὸ αἷμα καὶ ὀῤῥῶδες ἐργάζαται, καὶ ἀλλοιοῖ τοῦτο εἰς ξανθὴν χολήν, *ſanguinem extenuat, ſeroſumque facit, ipſumque in flavam bilem convertit.* Præterea tenuiorem ſangainem diſcutit ac conſumit, craſſiorem & melancholicum relinquit, atque idcirco oportet qui flava bile entantur, ab ea abſtinere. Dos ejus maxima in corroboratione partium omnium ac præſertim ventriculi ſua ſtipticitate; cujus faſtidia & ſingultum à pituitoſo humore inductum ſedat. Quod autem Salernitani dictitant eam vermes depellere & enecare, id Dioſcorides aſſeruit l. 3. c. 34. aliique omnes qui de ejus facultatibus egerunt: eſt enim communi experientia comprobatum amara omnia lumbricis inimica. Sed pręter amarorem illud etiam obtinet, ut pituitam detergat, & conſumat, quæ lumbricorum ſolet eſſe generationis materia.

Porro inter alias facultates veneris exitandæ vim alii menthæ tribuunt, denegant alii. Hippocrates l. 2. de diæta ſcribit eam *ſemen genitale colliquefacere, arrectionem prohibere, & corpus debile facere.* Plinius lib. 20. cap. 14. ait *reſiſtere generationi* cohibendo genitalia denſari, ἀνεπιτήδειον εἶναι πρὸς τὰ ἀφροδίσια: *ineptam rebus venereis* facit auctor rei ruſt. li. &c. ſupra adductis. Quod fortaſſe innuere viſus eſt Ethymologici auctor, dũ obſervat eam ἄκαρπον hoc eſt *ſterilem* à Cerere factam eſſe. Omnium autem evidentiſſime id Ariſtoteles adſtruxit problem 2. ſect. 10. Quærit enim cur in

proverbio fit mentham belli tempore, nec edendam neque ſerendam ; reſpondet vero illud fieri quia mentha refrigerare corpora poſſit, ut conſtat corruptione ſeminis genitalis quam inducit. Ariſtoli ſubſcribunt Magninus, & Arnaldus Villanovanus. Attamen contrariam tuentur opinionem Dioſcorides, Galenus, Aetius, Simeon, Avicenna & plurimi alii qui mentham venerem ſtimulare & excitare perhibent ob humiditatem ſemicoctam & flatuoſam quam habet; quod certe rationi conſentaneum videtur & experientiæ; quæ ut ait Avicen. fen. 20. 3. tractat. 1. cap. 21. oſtendit mentham in ſecundis menſis ſumptam *confortare membra ſpermatis valde, & fortitudinem facere ſuper ſperma ; unde forte fit coeundi deſiderium.* Ad hanc itaque difficultatem diſſolvendam, dicendum eſt mentham uſurpari interius vel exterius ; exterius admota mentha & genitalibus membris mulierum appoſita ante coitum , conceptum adimit, quia cohibet ſemina denſari & coire non minus quam impedit lac denſari in caſeum, ut eſt apud Dioſcoridem & Plinium. Interius autem aſſumpta vel exigua ac mediocri quantitate editur, vel nimia copia aut quam oporteat frequentius: prior ille uſus tantum abeſt ut veneri noceat , quin è contra excitandæ veneri accommodatus eſt, & eo ſenſu audiendi ſunt qui ἀφροδίσια ἐρετίζειν mentham dicunt. Poſterior eſus veneri noxius eſt ac de eo locutus eſt Hippocrates, aliique ſubintelligendi qui ineptam videri mentham voluere. Verba Hippocratis adducam, quia rationem propoſitionis ſuæ complectuntur. Mentham, inquit, πολλάκις ἔδιν τὶς, τὸν σπόρον αὐτῦ τήκει ὥςε ῥέειν, καὶ ἀνιέναι κωλύϕ, καὶ τὸ σῶμα ἀσθενὸς ποιέϕ, id eſt, Mentha, *ſi quis ſæpe comedat ſemen genitale colliquefa-*

Difficultatis ſolutio.

cit ut diffluat, & arrigere prohibet & corpus imbecillum reddit. Causa ergo corruptionis seminis non est frigiditas menthæ, ut falso sensit Aristoteles, sed ejus caliditas nimia quæ ob frequentem ejus esum potenter agit in sanguinem ac in semen genitale, quod fundit ac liquat, quodque coire cogive prohibet; Imo vero ita extenuat ac serosum reddit, ut etiam sponte exeat ac diffluat, atque hoc est quod insinuavit Martialis lib. 10. epig. 48. dum mentham salacem quidem vocat sed destupratricem.

In quibus est lactuca sedens & sessile porrum,
Et destrupratrix Mentha, sed herba salax.

Quasi innuat vim quidem excitandę veneris inesse menthæ, sed tamen seminis profluvium spontaneum excitare; ubi videlicet eam in usu frequentiori aliquis habet quæ omnia textu illo Hippocratis continentur. Secundum hunc sensum interpretandi sunt quicũque mentham, vel ὀτιδανιὴν vel frugiperdam, vel seminis corruptricem, vel veneri ineptam dicunt. Quomodo vero intelligendus sit Aristoteles frigiditatem menthæ tribuens, vide expositum apud Petrum Aponensem in comment. illius problematis & in Conciliatoris different. 149. ubi agitatur quæstio utrum mentha sit calida vel frigida. Jacobus Ferrandus opusculo de erotico affectu cap. 30. apud Aristotelem non legendum esse καταψύχειν hoc est *refrigerare* docet, sed κατατήκειν quod est liquefacere, quęlectio ingeniosa magis est quam vera. De mentæ usu in capiendis piscibus, Oppianus, de abusu in magicis, Cælius Rhodiginus consulendus erit.

De Marathro.

Cap. XXXV.

» *Bis duo dat Marathrum; febres fugat atque ve-*
» *nenum,*
» *Expurgat ſtomachum, lumen quoque reddit acu-*
tum,
» *Urinare facit, ventris flatuſque repellit.*
Semen fœniculi pellit ſpiracula culi.

HOc in loco tradirur, ſemen fœniculi, quod μάραθρον Græce dicitur, flatus diſſipare atque expellere, idque maxime ratione caliditatis. Nam ut libro ſeptimo de ſimpl. medic. facult. cap. 97. Galenus memoriæ prodidit, tam valenter excalefacit, ut ex tertio ordine excalefacientium cenſeri promereatur: deſiccat vero non æque, ſed ipſum quiſpiam in hoc primi eſſe ordinis poſuerit. Proinde lac procreat: quod ſi admodum ſiccaret, non ſane efficeret. Suffuſis eadem ratione auxiliatur, urinas menſéſque ciet. Ex uſu præterea feminis fœniculi manant & alia quædam commoda. In febribus enim nauſeam & ſtomachi fervorem ex aqua frigida potum ſedat, ſtomachum purgat, oculorum aciem reficit & cum vino decoctum virulentorum vermium ictus ſanat. Contrariæ radices & cum melle illitæ morſibus canum medentur. Quæ quidem omnia à nonnullis memoriæ juvandæ gratia hiſce verſibus incluſa ſunt.

Bis duo dat marathrum; febres fugat atque venenum,
Et purgat ſtomachum, lumen quoque reddit acutum.

Transcripta autem ea sunt, partim ex Dioscoride libro tertio cap. 71. partim vero ex Avicenna l. 2. Cano. c. 281. Quo sane loco inter alia refert Avicenna, etiam Democritum existimasse, serpentes & vermes venenatos recentis fœniculi semines pastos senectam exuere, oculorumque aciem succo ejus reficere Neris initio, ubi latebris relictis in apricum prodierint. Unde intellectum est, hominum quoque caliginem præcipue eo relevari. Plura hac de re Nicander sub exordium Theriacon. Plin. lib. 8. c. 27. & lib. 19. c. 91. & lib. 30. c. 23. Macer. lib. 1. c. 16. & Mesves c. 1. de ægritudinibus oculorum. Attamen quum concoctioni aliquantulum renitatur, & exiguum pravique succi alimentum corporibus exhibeat, non ut alimento, sed ut medicamento potius, fœniculo utendum est. Proinde aliis interim cibis ipsum vice condimenti, & ut eorum pravitatem corrigat, adhibemus. Quemadmodum enim petroselinum nonnunquam cum lactucis, ut earum humiditas & frigiditas contemperetur, sic etiam cum cucurbitis interdum aut rapis, ut pravitas earum minuatur, fœniculũ decoquere simul & mãdere cõsuevimus.

Animadversio.

TRes priores versus, quia erãt in manuscript. Codice huc adscripsimus, quibus quartum assuimus quod ad marathrum pertineret, ut ita ex duobus capitibus unum efficeretur. Est vero μαλαθρον dictum ἀπὸ τῦ μαραίνεσθαι, quod est marescere, quoniam ejus emarcidi & arentis plurimus sit usus ad condituras. Actuarius & Simeon μάλαδρον vocant forsan à vocabulo μάλα, quod est validè & Vis nominis.

ἄθερον sive ἄθερ, id est densum ac stipatum, quod stipatam ac densam admodum habeat comam seu umbellam, ramosque multos ac densos. Latini fœniculum dicunt, quod satum magno cum fœnore semen reddat, vel quod ad instar fœni in hyemes arefactum & marcidum reponatur. Inter ejus species maximè commendatur sativum vulgare admodum frequens. Et dulce non perinde olim frequens, ut pote cum ejus semen è Syria vel Græcia deferretur, Pharmacopeis & Coquis valde expetitum. Nunc tamen in hortis passim seritur & excolitur etiam ex semine vulgaris fœniculi quod involutum ficus pulpâ mutatur in dulce, ingenioso sed facili mangonio. Vulgare temperamento est calido ad gradum usque tertium, sicco vero ordine tantum primo, gustu acri cum leviuscula quadam amaritudine, odore jucundo, substantiæ tenuitate. Dulce non ita calidum nec acre, paulo quam vulgare humidius, fragrantia odoris non dissimili. Prudenter ab Avicenna factum puto quod pravi nutrimenti fœniculum dixerit, condimenti suavissimi ac utilissimi. Ejus usus apud nos frequens, recens coma & nuper enata acetariis additur, radix jusculis ægrotantium admiscetur, semen tum virescens tum maturum & siccum ad commendandum oris halitum ore detinetur, coquendis piscibus interdum adhibetur, ut dum torrentur craticula succum non perdant, & jucundiores fiant. Biscocto pani & nautico & siligineo inditur saporis gratia & flatus coercendi ergo, Seplasiæ & Salgamari totam interdum plantam saccharo condiunt, aliàs semen tantum incrustant musco etiam addito. Crudum semen rustici, pyris, pomisque coctis aspergunt non inutili obsonio. Quin *& panis crustis subditur, & condimentis prope*

Differentiæ.

Temperies.

Vsus in cibis.

omnibus inſeritur, inquit Plinius cap.23.lib.20.Notat Cæl. Rhodiginus lib. 6. cap. 12. fœniculum potius recenſendum inter σύμφυλα quã φαρμακώδη, hoc eſt *inter ea quæ in uſu ſunt quotidiano, quam inter ea quæ medicamenta exiſtunt.* Dicuntur enim σύμφυλα quæ domeſtica ſunt, quibuſque domi quotidie aut ſæpius utimur, quales ſunt fruges aliquæ & ex horto olera omnia, & ex ſylveſtribus nonnulla ut ſatis diffusè exponit Marcell. Virgilius ad Dioſcorid. lib. 3. cap. 1. Nihilominus tamen inter φαρμακώδη, non ultimum locum fœniculum occupat. Primo enim adverſus febres ſingulare habetur preſidium, earum enim nauſeas, teſte Dioſcoride & ardores ſtomachi lenit cum frigida aqua potum. Cardanus l. 2. de tuend. ſanit. c. 48. fœniculi radices coctas ſub cineribus cum oleo, aceto & ſale mandi à Principibus ægris in acetariis monet adverſus febres, obſtructiones enim aperiunt, ſudorem urinamque provocant, flatus diſcutiunt, ſed & febribus maximè quæ cum typo ſunt, auxiliãtur. Secundo, fœniculum preſentaneum dicitur eſſe venenorũ alexipharmacum. Nam ſcorpionũ & ſerpentium ictibus ſemine in vino poto medetur, rabidorum canum morſus conciſa radice & ex melle emplaſtri modo impoſita ſanat, atque ut recentiores nonnulli obſervant, præ cæteris contra Mercurium, Ceruſſam, Arſenicum, & Auripigmẽtum egregie opitulatur. Petudius qui ophiaca ſcripſit, & Miction qui rhizotomumena, adverſus ſerpentes nihil efficacius putavere fœniculo ſylveſtri. Nicauder in Theriacis ſcorpionum ictibus commendat, alii omnibus venenis, quo fit, ut ejus ſemen Theriacæ adhibeatur. Non omittendum quoſdam exiſtimare in fœniculo latere naturam veneni cujuſdam tenuiſſimi & acerrimi, propter

Vſus in Medicina

quod aliis venenis naturali quidam antipathia seu discordia repugnet. Tertio expugnare stomachum narratur fœniculum blanda desiccatione, adstrictione, detersione, proinde nauseas sedare ipsum dixit Dioscor. non eas quas mare excitat, sed morbosas & febriles. Admonet tamen Marcellus Virgil. nauseas proprie dici tantum de iis quæ navigantibus accidunt, impropriè autem ad alias referri; deinde significare primario vomendi inanes conatus, secundario vero ipsas vomitiones. Consule virum diligentem ad Dioscor. lib. 3. cap. 75. Quarto oculis perhibetur admodum convenire, quod homini præsidium demonstrasse serpentem narrat Plinius lib. 8. cap. 28. & lib. 20. cap. 23. *Fœniculum*, inquit, *nobilitavere serpentes, gustatu ut diximus senectam exuendo oculorumque aciem succo ejus resiciendo, unde intellectum est hominum quoque caliginem præcipue eo levari.* Eam ob rem arbitrantur nonnulli fœniculum eam esse herbam, quam Chaldæi idiomate gentilitio Bramhainach vocant, Græc ἐμβρυωπαχλῶ hoc est, *oculos hebetes juvantem.* Scholiast. Nicandri ad Theriaca idem quod Plinius observavit, τὰ ἕρπετα, inquit, φαρμακα ἐξίοντα ἐκ τῶν φωλεῶν ὁρμᾷ ἐπὶ τὸν μάραθον, διὰ τὸ ἀμβλυωπεῖν ἢ ἀποτρώγοντα, ὀξυδερκέστερα γίνεται, καὶ ὀξυωπέστερα, id est, *serpentes illico ac è latebris exeunt, festinant ad fœniculum caliginis discutienda gratia, ubi vero ipsum decerpserunt, fiunt acutissimi & acerrimi visus.* Movere urinas observatur, quæcumque enim desiccant & calefaciunt, quæque tenuium sunt partium, aperiunt & attenuant, ea urinas provocant quemadmodum ostendit Galenus lib. simplicium. Denique fœniculum, & maxime ejus semen, flatus dissipat, & pellit,

Nausea.

proinde inter *carminativa* collocatur. Dicuntur autem carminativa quæ flatus discutiunt, barbaro nec satis cognito nomine: Renodæus libro primo de mater. medica cap. 32. vel à Græco κ·ματίζω, id est discerpo & in minutas partes divido, vel à *carmino* quod est pecto, vel à *Cumino* quasi *cuminativa* dici potius debeant quam carminativa, vocabulum illud derivatum putat, *quod nihil sit eorum quæ flatus discutiunt, quod viribus eximiis cumiuum aquet.* Auctor de virtutibus cordis (quem Cardanus lib. 1. contrad. tract. 3. contrad. 16. credit esse filium Viregi non Avicennam) carminativa appellat *frangitiva ventositatis*, quibus inesse vult *caliditatem subtilem, complentem defectum caliditatis debilis dissoluere nequientis ventosam humiditatem in quam agit.* Græci διαφορητικὰ τῦ πνεύματος vocant & singulari nomine ἄφυσα φάρμακα, apud Alex. Trallian. lib. 10. cap. 1. seu ἄφυσα apud Galen. 8. meth. cap. 5. Aetium lib. 10. c. 21. Paulum Æginetam lib. 3. cap. 41. & Actuarium lib. 5. meth. med. cap. 2. Aretæus autem libro primo de curatione acutorum cap. 2. & lib. 2. cap. 5. φυσέων ἀγωγὰ Celsus lib. 2. cap. 26. *inflationes levantia* nuncupavit. Mirum autem videri potest, quod Dioscorides, Avicenna, Simeon, Galenus, Paulus, Oribasius, Aetius in describenda fœniculi historia facultatis istius dissipandi flatus omnino non meminerint; cum præcipuam hanc recentiores Medici laudem illi assignent, locumque tribuant inter semina calida vulgo dicta *communia*, quod communem habeant operationem, adeout indifferenter possit poni unum pro altero ut scribunt Monachi in censur. antidotar. Mesvæi distinct. 5. cap. 120. An dicendum cum nonnullis, fœniculo illam

Carminativa.

non ineſſe facultatem : tantumque abeſſe ut ſit ἄφυσον quin potius φυσώδες exiſtat ? Sane ab eſu fœniculi ſtatim ſubſequuntur, vel ructus flatulenti, vel crepitus ; hoc animadvertentes Medici, exiſtimarunt ejus ope pelli eos flatus, proindeque flatulentis omnibus rebus, ac præſertim medicaminibus torminoſis velut correctivum & caſtigativum admiſcuerunt. Sed fortaſſe alienum à ratione non fuiſſet, penſitatius examinare, num illi flatus fœniculi vitio excitarentur : ob indigeſtam quandam crudamque humiditatem qua perfuſum eſt, quæ caloris nativi beneficio calefit, attenuatur, diſcinditur, expellitur, ſi pauca quantitate ingeſtum fuerit fœniculum : nam majori copia aſſumptum ſic diſtendit interdum ventriculum, & totum abdomen flatu replet, ut diſcindi aliquatenus ſe ſentiat, quod multis accidere obſervavi, præſertim qui viride adhuc & crudum fœniculum comederant. Quapropter non ita laudare poſſum eos qui fœniculum cum ſenna admiſcent, ſedandis torminibus ; tantum enim abeſt ut ventos & dolores amoliatur, quin è contra auget, & irritat ſua caliditate, & flatulentia, dumque ructus è ventriculo excitat, gravem medicamenti odorem, & qualis ſennæ ineſt, abominandum tam frequenter & acriter repræſentat, ut ad vomendum cogat. Qui frigida & humectantia velut correctiva ſennæ adjungent, experientur minus moleſtam, longeque blandiorem purgationem quam ſi fœniculum adjunxerint. Sed hæc omittamus velut ad Therapeuticam pertinentia.

De Pulegio.

Cap. XXXVI.

Cum vino nigram choleram potata repellit.
Appositam veterem dicunt sedare podagram.

Macet lib. 2. cap. 4.

Duo hoc in loco Pulegii recensentur effectus: prior quidem quod atram bilem cum vino expurget, cujus rei testis etiam est Dioscorides lib. 3. cap. 32. Atram, inquiens, bilem per alvum exigit.

Alter vero quod peculiari proprietate quadam antiquam curet podagram. Crassos enim viscososque humores, unde podagra generari plurimum solet, vehementer calefacit, concoquit, extenuat & amolitur. In tertio namque ordine calidum & siccum esse statuitur, quapropter podagris etiam per se subvenit impositum usque dum rubescat locus. Vi pollere corroborandi ex bona fragrantia ejus satis liquet, aperit quoque, attrahit & consumit ratione tum essentiæ, tum qualitatum. Potum menstrua, secundas ac partus ejicit, pulmonis vitia ex melle & aloe potum extrahit, convulsis auxiliatur, capitis dolores impositum levat. Quin & olfactu capita tueri contra frigorum æstusque injuriam & à siti eximere traditur. Nauseas stomachique erosiones exposca permulcet. Bibitur in vino utilissime contra serpentium morsus, defectos animo recreat cum aceto naribus objectum. Siccatum præterea crematumque & in pulverem tritum gingivas confirmat. Illitum cum pollenta inflammationes

omnes ſedat. Cum cerato vermes extinguit, lienoſis cum ſale utiliter illinitur. Decoctum ejus ablutas prurigines mitigat : & eadem utilitate inſidentibus fœminis prodeſt, inflationes, durities, & muliebrium locorum converſiones corrigens. Plura Dioſcorides loco citato, Plinius libr. 20. capit. 14. Gal. libr. 6. cap. 93. de ſimpl. medicam facult. & Simeon Sethi in ſyntagmate.

Animadverſio.

Pulegii nomen. HOc olus Medici *Pulegium*, Tullius 2. de divinat. *Pulcium*, Martialis libr. 12. epigr. 32. *Pulcum*, Iſidorus originum libr. 15. *Poleium* vocat, derivatione, ut habet Plinius cap. 14. libr. 20. ſumpta ex eo quod *flos recentis incenſus pulices necet odore*, vel quod multis *uſibus polleat* ad vitam. Græcis dictum eſt γλήχων καὶ βλήχων; ſeu quod, ut aiunt Dioſcorides & Plinius, *guſtatum à pecore capriſque, balatum conciet* : ſeu quod ut Apuleio viſum eſt capit. 91 de virtut. herbarum, *balantum animalium floris ſui tempore paſcuoſa* ſit herba ; ſeu denique velut monuit Pena, quod *pulmonibus pituitam craſſam, farctamque extundat*. Ea autem vulgaris cognitionis herba tantæ eſt utilitatis ac virtutis, ut inter alias appellationes παντοχαθῦ denominationem ſortita ſit, quaſi *omnibonam* dixeris & ad omnia efficacem. Ejus genera duo : ſativum & agreſte, mas, & fœmina, hæc flore purpureo, ille candido : unde quoque λευκάνθε hoc eſt *albiflorii* nomen ſumpſit, καὶ καλλιόψεος, quod forma ſit conſpicienda hoc eſt candida : λευκὸς enim

apud Græcos idem ac διαφανὴς, καὶ λαμπρὸς, καὶ εὐσυνόπτος, καὶ εὐειδὴς ex magno ethymologico. Cum vero inter obſoletas appellationes Pulegii legeretur Caliſophis, ſeu Galloſopſis nullo ſenſu, emendandum duxi Calliopſis apta admodum ſignificatione, quod miror non animadvertiſſe Marcellum Virgilium. Vulgatum pulegium hodie Regium, nominatur Gallis *poulliot royal*, vel ob præſtantiam, vel ob antiquum uſum in texendis ex eo coronis quę ſunt regiæ dignitatis ornamenta, *Dignior*, ait Plin. libr. cit. *è pulegio corona vertigini, quam è roſis, cubiculis noſtris pronuntiata eſt, uam & capitis dolores impoſita creditur levare.* Vatum autem eam coronam fuiſſe ſcripſit Platina libr. 3. de tuenda valetud. capit. de pulegio. Obſervavit quoque Carol. Paſchalius libr. 1. coronarum capit. 4. ex Florentino lib. 6. de re ruſt. cap. 14. coronam ex pulegio, aut calamintha, aut origano, ad colla vaſorum circumpoſitam fuiſſe, ne muſtum ſuperfunderetur, & ut ipſe loquitur ὑπερχεῖσθαι: præterea mos fuit aſſervare pulegium in carnariis ad multos annos in coronæ circulum nexum, quod notavit Plinius libr. 18. capit. 26. & lib. 19. capit. 8. ſignificavit Martial adducto epigram. ubi *pulei coronam quadrimam* vocat, quod quatuor annorum eſſet. Hujuſcemodi pulegium in tectis ac carnariis ad fumum ſuſpenſum, Jan. Cornarius emblem. 31. ad Dioſcor. monet ab Aetio vocari tum παλαιὸν hoc eſt *vetus & inveteratum*, tum γλήχονα περσυνὴν, id eſt *pulegium de ſuperiore anno*: quod autem fumo non eſt exſiccatum, ἄκαπνον.

Dioſc. emendatus.

Temperies pulegii omnium ſententia calida eſt ad tertium uſque gradum; ſicca quoque vehe-

Temperies.

menter, consistentia vero tenuis, sicut potenter incidat & extenuet, acris quoque & subamara ut probat Galen. 6. simplic. Docet Averroes compositum esse pulegium ex ignea substantia cum aliquantula terrestri parte adusta. Ejus usus frequens olim ad condimenta; apud Bœotos præsertim, si credimus Aristophani in Acharnensium fabula, actu 4. in quo Bœotus se inter merces habere dicit, *quicquid boni Bœoti simpliciter habent, storeas, pulegium, origanum, vesbasculum, Anates, Phalarides, regulos, monedulas, colymbos, attagenas.*

Δι τί φέρεις, Βοι ὀς' ἀν ἄγαθα Βοιωτοῖς ἁπλῶς,
Ορίγανον, γλαχὼ, ψάθυς, θρυαλλίδας,
Τροχίλυς, κολύμβυς.

Meminit Columella libr. 12. de re rust. cap. ultimo moreti oxypori, seu oxygari, in cujus compositionem puleium viride, aut etiam aridum ingrederetur. Potum quoque ex aqua fuisse frequenter post pomorum nimium usum tetigit Aristophanes in Irene. Petit enim Trygæus à Mercurio: *Censen*, inquit, *male esse tu mihi Rex Mercuri ex Operæ congressu?* Mercur. respondet *Nequaquam; potionem pulegii si sumpserit*; ubi quidem allusio est ad vocabulum Opora quo horti fructus, & scortum designantur. Quærit de scorto Trygæus, respondet de fructibus Mercurius, innuitque ex esu fructuum nullum damnum sequuturum, si superbibatur ex aqua Pulegium. Hanc lucem obscurissimo loco prætendit Scholiastes his verbis: οἱ πολλὴν ἐπώραν ἐσθοίντες ἐὰν κυκεῶνα βληχωνίαν πίωσιν οὐβλάπτονται, βρέχοντες οὖν γλήχωνα ἐπιπίνουσι, τοὺς γὰρ ὑπὸ τῆς Ὀπώρας βαρυνομένους ἰᾶσθαι φασὶν εἰ ἀποβρέξαντες

γλήχωνα

γλήχωνα εἰς ὕδωρ πίοιεν: ἰᾶσθαι γὰρ ὅπω τοὺς καρδιῶν πόνους, *qui multos fructus comedunt si potionem ex pulegio bibant, non læduntur, macerantes igitur pulegium superbibunt. Dicunt enim eos qui ex usu fructuum premi se sentiunt, convalescere si maceratum pulegium ex aqua biberint: quippe cum eo potu stomachi dolores sanentur.* Vix vero cum pulte pulegium convenire ostendit ille Sapiens apud Laertium, qui dissidentibus & seditionem moventibus civibus suis in pulpitum progressus nihil omnino loquutus, verum pultem in medium afferens pulegio aspersam identidem ramulo commiscuit, & è concione exivit. Quid autem hoc commento significaret ille, exponunt Marcellus Virg. ad Dioscoridem, & Musa Brassavol in examine simplicium. Quamvis autem Galenus lib. 2. de temperam. pulegium nutrimentum simul & medicamentum esse affirmet, testeturque Isidorus apud Indos pipere pretiosius existimatum, tamen: ut verum fatear, tenuissimi est aut etiam nullius alimenti. Certe apud nos hodie admodum parcus est pulegii in cibis usus; ac fortasse propter eximiam ejus caliditatem & siccitatem noxius; proinde Francis. de Verulamio in historia vitæ & mortis, cavendum præcipit à Satureia, Origano, Pulegio & omnibus *quæ ad palatum acria sunt, & incensiva. Illa enim,* inquit, *præstant spiritibus calorem non fabrilem, sed prædatorium.* Conciliandæ fragrantiæ cibis fatuis & insipidis, ejus momentum aspergi potest thymi loco, serpilli aut salviæ: pari fructu.

Porro Salernitani duos hic illi effectus tribuunt quos ex Macro una cum primo hujus capituli versu desumpserunt. Primus est nigræ cho-

leræ evacuatio, alter podagricorum dolorum sedatio. Quod ad primum attinet, cum Macro & Salernitanis consentit Dioscorides, qui pulegium ἄγειν κατὰ κοιλίαν μέλανα, *nigra per alvum ducere* scripsit, non ulla aliqua cœlesti facultate ac substantiali quam occultam vocant, sed manifesta; ob acrimoniam scilicet cujus supra meminimus. Brassavolus lib. de medicinis purgantibus pulegii periculum se feciſſe narrat, tum in minutali exhibitum, tum ex nitro ac cinnamomo, tum etiam decoctum ex aceto & sale gemmeo, ex quo educta sint quædam omnino nigra, quibus & pituita & ichores aliqui admisti fuerint: sed ægrè non egregie educere admittit, multoque imbecillius quam origanum. Vix autem crediderim initio podagræ appositum pulegium sedare dolores, cum excalefaciat, attrahatque potentissime in partem affectam, quod omnes præstant phoenigmi. In declinatione utilissime admoveri potest, tum ad discutiendas humoris impacti reliquias, tum ad robur parti conciliandum: hocque sensu intelligendus est locus Dioscoridis, scribentis illitum cum polenta pulegium inflammationem omnem lenire, & podagricis per se propesse impositum dum rubescat locus: maturare ipsum atque coqnere, discutere ac digerere ipsemet Dioscorides admonuit; quibus modis inflammationi auxiliari potest.

Non omittendum Pulegium brumalem esse herbam, quemadmodum nonnullæ sunt solstitiales quæ solstitii die floreſcunt: *floret enim ipso brumali die suspensa in tectis arentis herba pulegii*, ait Plinius libr. 2. cap. 41. & lib. 19. cap. 8. post Ciceronem primo de Divinatione. Quamvis

autem Braſſavolus falſum id eſſe ſuo experimento prodat, hoc tamen non eſſe impoſſibile, qui ejus ſtirpis indolem noverit, facili negotio concedet. Narrat Valerius Cordus ad capit. 30. Dioſcoridis libr. 1. *tantam & tam miram eſſe huic plantæ germinandi facilitatem, ut etiam minutim conciſa ſataque proveniat ac germinet.* Eſt ergo illi tam potens humidum primigenium, tam efficax, tamque validum, ut exigua mole ſatum terræ blando complexu adjutum pullulet. Hujus itaque humidi tenacis ac pinguis beneficio, integrum ac vegetum diu perſeverat pulegium, tardiſſimeque areſcit ſeneſcitve; niſi exteriori ſuperficie, quo demum fit ut hyemali tempore circa brumam frigus ambiens calorem pulegii quo humidum illud pingue perfunditur, cogens ac interius pellens, ipſum aliquatenus augeat, promoveat, agitet: hic tum otioſus eſſe cum non poſſit, facit id ad quod natum eſt, trudit foras aliquid flori ſimile. Hinc miraculum, de quo legendus etiam Ariſtoteles problem. 2. ſect. 20. qui parum diſſimilia à noſtris protulit. Expetitum olim fuiſſe in magicis ritibus teſtatur nomen παντιγαθῦ quo ipſum Magi appellabant, necnon & Plinius & Apuleius, qui nonnullos ejus effectus Magicos proferunt. *Pulegium*, inquit Plinius libro vigeſimo ſexto capite nono, *jejunans qui legerit, ſi poſt ſe alliget, inguinis dolores prohibet aut ſedat cœptos.* Apuleius ſcribit eum qui *pulegii ramulos tres lana involutos odorabit, ante acceſſionem tertianæ* liberatum iri, quod ex Xenocrate deſumptum fuit apud Plin. lib. 20. cap. 14. Ob ſuavitatem & ejus herbæ fragrantiam pulegium à Cicerone lib. 16. epiſt. 23. ad Tyron. pro ſermonis ſuavi-

tate usurpatur. *Cras* inquit, *expecto Leptam: etenim ad cujus rutam pulegio mihi tui sermonis utendum est.* Vide Turnebum adverſ. libr. 8. capit. 5.

De Ruta.

Cap. XXXVII.

Macer l. 1. c. 12.

NObilis est ruta, quia lumina reddit acuta:
Auxilio rutæ vir lippe videbis acute.
Cruda comesta recens oculos caligine purgat.
Ruta viris minuit Venerem, mulieribus addit.
Ruta facit castum, dat lumen, & ingerit astum;
Cocta & ruta facit de pulicibus loca tuta.

QUatuor hic recensentur facultates Rutæ: Ac primò quidem, quod acutam reddat videndi aciem: commanducata enim, ut testis est Dioscorides lib. 3. cap. 44. & post eum Avicenna 2. Canon. cap. 578. opitulatur oculis, qui hebetudinem sensere. Præstat idem & succus ejus cum succo fœniculi & melle inunctus. De hoc nonnihil quoque alias.

Secunda, quod coeundi desiderium in viris minuat, augeat vero in mulieribus. Nam quum ex tertio sit ordine excalefacientium & siccantium, flatus strenue discutit aboletque, & sic semen virile, quod tenue admodum & aerëum est, resiccat ac prorsum ne esse quidem permittit; ex quo sane Veneris appetitum in viris cohibet: Sed in mulieribus semen aquosum & frigidum calefacit, incidit & extenuat: quare eas ad coitum magis incitat.

Tertia, quod aſtutiam ſive calliditatem, id eſt, apprehenſionem & medii alicujus in ſubtili cauſa facilem inventionem uſurpantibus conciliet. Calefactione enim ac reſiccatione extenuantur & acuuntur ſpiritus, fovetur & illuſtratur ingenium.

Quarta, quod decoctum ipſius, ſi domus ea reſpergatur, pulices depellat. Eos enim, ut uno ore Medici teſtantur, acrimonia ſua necat, & gravi odore fugat. Pamphilus apud Conſtantinum Cæſarem, libro 13. cap. 15. de Agricultura, longe plura adverſus pulicum moleſtias remedia enumerat. Scrobem, inquit, facito, & rhododaphnas contuſas in ipſum mittito, ſicque omnes concurrent. Abſinthium & cucumeris ſylveſtris radix aqua marina rigata ac reſperſa, pulices necant. Diſperdit autem penitus Melanthium, aqua maceratum ac reſperſum: aut Conizæ coctæ decoctum irroratum. Diſperdit eoſdem ſimiliter ſemen ſinapeos & Rhododaphnes, ambo fervefacta, & in domo res perſa. Calcem vivam cribrato, & poſtquam locum verreris, inſpergito, indeque necabuntur. Idem continget ex amurca pavimentis aſſiduo irroratis. Cyminum item ſylveſtre tritum ac aqua mixtum, & ſeminis cucumeris ſylveſtris drachmę decem tritæ & in aquam demiſſæ, indeque domo reſperſæ, pulices crepare faciunt. Item chamelææ radix, & populi nigræ folia tuſa, & aqua macerata, & tribulus ex aqua cocta. Pulices etiam muria acris reſperſa & aqua marina enecant. Quod ſi in media domo quis pelvim deponat, & circulum machæra penitus ferrea circumſcribat, & reliquam domum, præterquam locum circumſcriptum, cremore ſta-

Pulices fugantia & necantia.

Aetius lib 13. cap. 45.

phis agriæ aut lauri foliorum tusotum consper-gat, aut etiam muria aut aqua marina cocta, omnes pulices in pelvim congregabit. Fictile quoque vas defossum, ita ut labra æqualia pavimento habeat & adipe taurino oblitum, omnes pulices in sese congregabit, etiam eos qui adhuc in paleis delitescunt. Sub lecto parvulum scrobem facito, & in ipsum sanguinem caprinum mittito, congregabit eo pulices & ex aliis vestibus ad se aliciet ac vocabit. Cęterum ex amphimallis & densissimis tapetibus, in quibus plurimi pulices delitescunt, eximi ac evocari possunt, si sic in urna aut dolio ipse sanguis caprinus deponatur. Hactenus ille. Avicenna 6. 4. Tract. 3. cap. 11. de fugatione pulicum hoc amplius addit: Quando inquit, domus colocynthidos infusione aspergitur, saliunt pulices & fugiunt, & similiter ex decocto rubi. Referunt quidam, quod si lignum adipe erinacei oblinatur, eo pulices statim omnes concurrent. Fugantur quoque suffitu sulphuris. Est etiamnum herba quædam vulgaris notitiæ, Arabice dicta Chichuanu, id est, herba pulicum, quæ in civitate Chairi pulverizata in lecto circa dormientes ponitur, & ex odore illius inebriantur stupidique fiunt pulices, & non lædunt. Porro nihil æque disperdit pulices, ac graveolentia, velut ruta, mentha, mentastrum, & lupulus, præcipue tamen fimus & urina equi. Enecat & pulices seminis rapi decoctum insperſum. Quin & taurini cornu suffitu pulices fugari perhibentur. Fama est, inquit Dioscorides lib. 4. cap. 60. si psyllium virens domum importetur, non sine re in ea pulices gigni. Postremo vero nihil tam accommodum est comprehendendis pulicib⁹, quam

lecto impoſita recens & candidiſſima lanugo zylina. In ea namque congregati facillime capiuntur. Plura Rhazes lib. 8. c. 8. ad Almanſorem.

Animadverſio.

RUtam denominatam vult Iſidorus quod ſit ferventiſſima, vel à Græco nomine ῥυτὴ quo Iolaus antiquiſſimus Græcorum ſcriptor in Peloponneſiacis ſuis rutam deſignabat, ſic ut à Peloponneſiorum ῥυτὴ, latinum *ruta* deductum ſit, quam vocem reperire licet apud Nicandrum, in Alexipharmacis & Theriacis, ejuſque Scholiaſtem; neenon etiam apud Dioſcorid. lib. 3. cap. 47. ubi vocari à nonnullis πηγάνον, ab aliis ῥυτὴ dicitur. Ethymon πηγάνου eleganter expreſſit Plutarchus lib. 3. ſympoſ. quæſt. 2. φασὶ δὲ καὶ τὸ πήγανον ἀπὸ τῆς δυνάμεως ὀνομάζ. πηγνύσι γὰρ ξηρότητι διὰ θερμότητα τὸ σπέρμα, καὶ ὅλως πολέμιόν ἐστι ταῖς γυναιξὶ. *Rutam*, inquit, *à facultate nomen accepiſſe tradunt, ſiccitate enim quam vi caloris poſſidet, ſemen cogit atque coagulat, penituſque uterum gerentibus inimica eſt.* Duûm eſt ruta generum: ſativa, ſeu hortenſis, & ſylveſtris, ſeu montana ſativæ formâ ſimili, ſed acriori ſubſtantia, & odore vehementiori, adeoque etiam periculoſo, ut interdum vaporem olfacientis vultui afflet aut tangentis manum inurat, qua ſi faciem attigeris eryſipelas aut ſcabies excitetur. Hortenſis multo mitior eſt ac temperatior, cum illa gradu quarto calida & ſicca ſit; hæc ſecundo aut tertio. Optima & probatiſſima evadit ruta ſi ſecundum Theophraſtum libro quinto de cauſis plant. & Plutarch. lib. quinto ſympoſ. quæſt. 9. ſeratur

Rutæ nomen.

Genera.

Temperies.

in ficu, vel si solum ut Dioscorides, Plinius, & Palladius referunt, juxta ficum plantetur. Hujus rei causam refert Theophrastus in ficum, quæ & lacteo suo succo & calore suo rutæ alimoniam temperat. Plutarchus vult aut dulcedine ficus restingui virosam rutæ qualitatem, vel rutæ acrimoniam à ficu una cum alimento subtrahi. Aristoteles vero problem. 18. sect. 20. rutam inseri in ficum voluit, ut pulcherrima & optima proveniret: quod rutę radix fomento teporeque indigeat; at ficus calida est; fumum quoque multum emittit; ex quo concludit duplici modo rutam à ficu juvari: primò, ratione coloris; altero, ratione humiditatis. Denique Anton. Saracenus scholiis ad Dioscoridem, causam ejus effectus regerit in amicitiam mutuam rutæ & ficus quæ sit ἄῤῥητος & inexplicabilis. Attamen meo judicio hujus rei ratio non ita abstrusa est & occulta, ut Saraceno videtur: hoc enim accidit quod ficus pro alimonia succum trahat è terra multiplicem, partim acerbum, partim acrem, partim dulcem partim quoque salsum: constat enim ficus partibus diversis diverso succo gaudentibus, arbos ipsa salsedine quadam ac etiam acrimonia prædita est, folia & novellæ ficus acerbitatis cujusdam participes sunt; fructus dulcissimi existunt: fugunt ergo radices arboris è terra succos nutriendis his variis partibus familiares & aptos: ex quo tandem sequitur ut vicina ficui ruta alimentum suum trahat magis depuratum defœcatumque, quo dum affatim fruitur, altior ac lætior exurgit, addo etiam suavior atque esui aptior; quod alimentum suum omni excremento destitutum melius excoquat, conficiat ac elaboret: Insuavitas enim & saporis & odoris à male coctis, indigestis

Opinio nostra.

crudiſque ac inæqualiter elaboratis partibus; ſuavitas vero ab edomitis omnibus ſuperfluitatibus æquabiliter excoctis ſuccis, univerſiſque partibus eximiè & perbellè confectis ac elaboratis provinit. Certum autem eſt melius confici & elaborari pura quam impura, defœcata quàm fœculenta, ſincera quàm confuſanea.

Quo ſit ruta temperamento.

Diximus autem hortenſem rutam calidam eſſe & ſiccam, vel ſecundo, vel tertio gradu: nec enim inter ſe Medici conveniunt: Galenus octavo ſimplic. Raul lib. 7. Oribaſius lib. 1. ſynopſ. Ætius lib. 1. Simeon in ſyntagm. calidam & ſiccam rutam dicunt ad tertium uſque gradum; Nonnulli vero ad ſecundum tantum uſque. Hanc difficultatem ſolvit ex Avicenna Michaël Savanarola tract. 2. cap. 6. de reb. non naturalib. Ait enim *recentem ac viridem rutam ſecundo exceſſu tantum calidam, reſiccatam vero & antiquam exceſſu tertio.*

Vſus in cibis.

Uſus rutæ in cibis, Priſcis familiaris ſeu ad viſum acuendum ſeu ad faſcinum amoliendum præſumerent. Antiqui pictores ad aciem oculorum rutam ſæpius edebant, obſervante Plinio & Simeone. Theopompus Chius lib. 38. ſuæ hiſtoriæ narrat Heracleotas eſu rutæ ſibi caviſſe à Clearcho Tyranno, qui plurimos veneno per inſidias è medio ſuſtulerat; præſidio enim rutæ nihil læduntur vel qui aconitum biberint, ait Athenæ. Deipnoſ. lib. 3. & Stephanus de urbibus. Præterea Eraſmus centuria 4. chil. 4. obſervat ex Ariſtotele ſumpturos olim cibum prius ediſſe rutam ſeu remedium adverſus faſcinum. Locus autem Ariſtot. eſt ptoblem. 34. ſect. 20. quo quæret cur ruta faſcinationis remedium eſſe dicatur. Quod autem ad nutrimentum à ruta ſuppeditatum attinet, Gal. lib. de attenuante victus

rat. cap. 5. rutæ ſemen ex iis alimentis dicit eſſe, quæ adeo ſunt fortia ut nihil à fortiſſimis medicamentis diſſideant. Michaël Savanatola ſcribit ſe non ponere remotionem nocumenti à ruta inducti, *quia*, inquit, *non invenio nocumentum manifeſtum in ea, ſaltem dum accipitur in via cibi.* Cardanus lib. 2. de ſanit. tuenda cap. 34. ſativam rutam non adeo guſtui ingratam profitetur, cum eam inter alias herbas acetarium componentes univerſa Italia miſceat. Addit vero ſe oleo & ſale ſolam eam libentiſſime comedere ſolitum, guſtuique gratiſſimam fuiſſe, licet eam deprehenderet amaram, adſtringentis ſaporis & ſubacris. Ut ut ſit, auctoritas peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio muſtum *rutatum* populo datum à Cornelio Cethego in Conſulatu collega Quinti Flaminii comitiis peractis. Meminit & vini rututi Plinius & auctor rei ruſt. lib. 7. cap. 12. Unum autem eſt quod rutæ uſum ſequatur, ſudorum fœditas & cujus rationem inquirit Ariſtoteles problem. 33. ſect. 20. & problem. 13. ſect. 2. & Theophraſtus libello de ſudoribus. Putat Ariſtoteles id accidere propter odoris gravitatem, quæ eſt in ruta: quæcumque autem talia ſunt, humoribus ſordidis hoc eſt excrementitiis & ſeroſis quæ ſudoris materia ſunt, admixta, fœdum communire odorem poſſunt. Quis autem crediderit rutam furtivam provenire felicius, ſicut apes furtivas peſſime; nec expedire ferro eam tangi? quis putaverit circunſcriptam auro & argento, & ebore infraque talum alligatam profluvium mulieris ſiſtere? Nemo ſane niſi qui ſuperſtitioſis herbarum virtutibus nimium credulus exiſtit.

In præcipuis autem medicaminibus ruta eſt, ait Plinius, ſed ejus univerſas facultates & effectus

κακοσία. Sudor fœdus à ruta. Facultates rutæ.

non inquiro: ſufficiat eos quorum meminere Salernitani breviſſime perſtrinxiſſe. Primus eſt, visũ acuere, & oculorum morbis auxiliari: ad quem uſum commendatur & cibo potuve ſumpta, & exterius admota. Cum pane vel naſturatio ingeſtam fuiſſe propter viſum, Plinius retulit cap. 12. lib. 20. Multi vero ſucco ejus cum melle Attico inuncti diſcuſſerunt caliginem, vel cum lacte mulieris puerum enixæ. Exiſtimavit tamen Pithagoras oculis noxiam eſſe, putavitque Rhazes oculos è ſua ſede dimovere, quod intelligendum eſt de ejus eſu nimio, à quo incaleſcunt ita humores & ſpiritus ut acerrimam periculoſamque oculorum inflammationem invehant: at moderato ejus uſu inciduntur attenuanturque craſſi & viſcidi humores in ventriculo reſtagnantes, diſſipanturque fumi oculorum caliginis cauſæ.

Alter rutæ effectus, eſt continentia, quam in viris excitare dicitur: cum enim calidiſſima ſit, acris ferventiſque naturæ, ſemen genitale exſiccat, deurit & cogit, unde illi nomen: id autem efficit maxime in viris bilioſis & calidioris temperamenti; nam venerem excitare poteſt in frigidioribus naturis, quibus ſemen aquoſius eſt & ſeroſius, velut in pituitoſis & mulieribus, quæ calidis medicamentis juvantur, quæque ſolent ex Philoſopho avidius coitum æſtate quam hyeme appetere. Deinde cum propenſio in venerem excitetur à flatibus, certum eſt rutam cum ſit ἄφυσος propter colorem & ſiccitatem eximiam qua pollet, hujuſcemodi propenſioni eſſe adversã.

Addo demum rutæ vim quandam eſſe ναρκωτικὴν; ſic ut graviſſimos dolores & capitis, & ventris, & dentium leniat ac ſopiat. Nec obſtat quod amara

sit & subacris, cum opium ipsum narcoticum amarum quoque sit & subacre: at proprium est narcoticorum, ut venerem extinguant stupore spiritibus inducto.

Tertius effectus est, astutia seu calliditas, quam Græci πανουργίαν vocant, quæ nihil aliud est quam dexteritas ingenii ad quidlibet agendum, tam enim in bonam, quam in malam partem sumitur hoc vocabulum, quamvis usus obtinuerit ut pro deteriori parte accipiatur. Longioris porro est otii examen hujus propositionis, quomodo scilicet medicamenta agant in animum, quave ratione possint vel mentis operationes perficere, aut interturbare, vel mores hominum fingere & immutare. Qui opus Galeni, an animi mores sequantur corporis temperiem intellexerit, is facile ex illa difficultate sese expediet, nec interpretatione nostra indigebit. Tanti tamen rutam non facio, ut ingenio natura rudes & stupidos, acutos & vafros efficere eam posse credam; cum hoc prorsus impossibile sit: sed cum occupatum est multis fumis ac vaporibus cerebrum, cum crassis viscidisque humoribus oppletum est, à quibus operationes intellectus vel interturbantur, vel segnius exercentur; tum usu rutæ, quæ incidit & attenuat crassos humores, vaporesque omnes resolvit, libertas operationum mentis promovetur, cerebro vigor restituitur, spiritibusque animalibus puritas redditur, unde πανουργία. Inesse autem rutæ vim cerebri depurandi, auctoritate multorum comprobatur. Dioscorides capitis doloribus subvenire, comitialibusque auxiliari prodidit: Ad crapulæ gravedines decoqui folia, & in cibo vel crudam vel coctam conditamve prodesse, narravit Plin. comitialibusque exhiberi

Rutam contritam naribus & ori epilepticorum impoſitam, liberare ægros ac etiam perfectè ſanare obſervat Michael Savanorola tract.6. cap.1. de ægritudinibus capitis: ſubditque hoc præſidium pro *ſecreto* tenendum, quod tamen omnibus propalandum ſit ac revelandum, quoniam talia ſubticere videtur peccatum in Spiritum ſanctum. Ex quibus verbis diſcent Chymiſtæ, Agyrtæ, Circulatores, Circumforanei, Arcanorum tranſcriptores, & quicumque ſe remedia ſecreta & arcana habere profitebuntur, peſſimè ſe agere, non ſolum quia ut plurimum falſa pro veris, inepta pro ſinceris, vana pro certis præſidiis venditant, ſed etiam quia quæcumque illa ſint tandem, ſubticent & ægris, & Medicis dogmaticis, qui pro ſuſpectis ſemper remedia illa ἄλογα aut ab ἀλόγοις hominibus ſuppeditata habent.

Poſtremum effectum, cum fuſius in commentario expoſitus ſit, pluribus non explico. Satius erit defenſionem Hippocratis ſuſcipere adverſus Lilium Biſciolam lib. 18. horarum ſubſic. tom. 1. c.16. quo loco *male ſenſtſſe Hippocratem* dicit quod rutam aſſeruerit lib. 2. de diæta movere Urinam, cum Dioſcorides ad reprimendam urinæ incontinentiam ſemen rutæ in pulverem tritum pręſcripſerit. Primo enim non unius Hippocratis fuit illa aſſertio, ſed Galeni, Pauli, Oribaſii, Aetii, Avicennæ, Averrois, omnium denique Medicorum quorum ſingulas auctoritates afferre tædiosũ nimis eſſet: contentus ero uno vel ipſius Dioſcoridis teſtimonio qui ab Hippocratis mente non deflexit, ſcripſit enim cap. de ruta, ἀμφότερα δὲ καυστικὰ, θερμαντικὰ, ἑλκωτικὰ, οὐρητικὰ ἐμμήνων ἀγωγὰ, *utramque rutam* ſativam & ſylveſtrem, *ferventis eſſe*

Hippocrates defenſus.

naturæ, calefacere, exulcerare urinas & menses ciere: quæ verba ab Hippocrate non dissentire Dioscoridem ostendunt. Deinde vero advertere debebat Bisciola, inter se contraria non esse, movere urinas, & urinæ incontinentiam auferre, sed movere & supprimere urinas esse invicem adversa: potest enim aliquod medicamentum simul & semel movere urinas & urinæ incontinentiam auferre, sed non potest simul & semel movere & supprimere urinas, licet quædam habeamus præsidia ut rheum barbarum quod simul & semel alvum moveat & adstringat. Hoc ut intelligat Bisciola, cogitatione repetat omnia pene medicamenta diversis & contrariis partibus constare, ac continuo etiam diversis contrariisque facultatibus pollere, quod longiori expositione non indiger: deinde revocet in mentem urinæ incontinentiam posse esse simul cum profluvio urinæ copioso, quod cernere licet in diabete; quo in affectu magnâ copiâ egeritur urina, nec ulla ratione ab ægro retineri potest. Sic ὑρητικοὶ Gręcis dicuntur, qui sæpe mingunt vitio vesicæ resolutæ, quo fit ut præter voluntatem diu noctuque urinas fundant. Nonnulli stragulas nocte permingunt, ut senes propter siccitatem, & pueri propter laxitatem & mollitiem; in quibus nemo negaverit urinæ incontinentiam adesse. His positis eritne absurdum dicere semen rutæ movere urinam, & urinæ incontinentiam auferre? Minime gentium. In pueris exempli gratia qui propter laxitatem & mollitiem partium ἀνυροῦσι, ut loquitur Dioscorides, nonne rutæ semen frixum propter vim desiccandi & modicè adstringendi exhiberi consulto potest laxitati & mollitiei partium emendandæ? In resoluta quoque ob frigus vesica nonne idem semen ob facultatem cale-

faciendi tuto præscribi potest ad urinæ incontinentiam, simulque ad urinæ profluvium, cujus aliqua suppressio fiebat ob resolutam vesicæ attractricem? Sed nimius ero si omnia exempla atque rationes congerere voluerim, sufficiant hęc ad tuendam atque sustinendam Hippocratis auctoritatem ac dignitatem, quem Imperator Justinianus *divinum* vocavit, quique Macrobii elogio, *nec fallere nec falli unquam potuit.* De ruta prodigiosæ magnitudinis quæ à nulla ficu vel celsitudine vel magnitudine vincebatur, legendus Josephus lib. 7. de bello Judaico cap. 25.

De Salvia.

Cap. XXXVIII.

Cur moriatur homo cui Salvia crescit in horto?

Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
Salvia confortat nervos manuumque tremorem,
Tollit, & ejus ope febris acuta fugit.
Salvia, castoreumque, lavendula, primula veris,
Nasturi, Athanas; hæc sanant paralytica membra,
Salvia salvatrix naturæ conciliatrix.

Permagnam esse utilitatem Salviæ hoc loco traditur. Ac primo quidem versu per modum dubii quæritur quî fiat ut homo moriatur cui Salvia crescit in horro? Ad quod ita respondetur secundo versu: Quanquam Medicina in hortis reperiatur, quæ corporis putrefactioni resistat humiditatemque custodiat naturalem, ne citius quam par esset, dissipetur,

nulla tamen invenitur, quæ moriendi necessitatem è medio tollat. Et hoc est, quod Avicenna 31. cap. singulari ait. Ars quidem sanitatis tuendæ nos à morte securos non facit, neque corpus à foris incidentibus nocumentis munit, neque unumquodque corpus ad ultimam vitæ longitudinem, quæ est secundum hominem absolute perducit: Sed de duabus rebus securitatem præbet: putrefactionem enim penitus excludit, & humiditatem defendit naturalem, ne justo citius resolvatur.

Gal. l. 1. c 17. de sanit. tuend.

Secundo loco, tres referuntur Salviæ effectus: ac primo quidem quod nervos roboret. Siquidem manifeste calefacit, & leniter adstringit, humorum igitur copiam, qua nervi impediti relaxabantur, exsiccat, refrigeratosque recalefacit. Deinde quod manuum tremorem tollat. Nam quicquid nervos roborat ac excalefacit, tremorem etiam tollit. Tremor enim ex nervorum imbecillitate & frigiditate potissimum accidit. Atque hanc sane ob causam senes nonnulli & anus decrepitæ cibis ac potibus suis folia Salviæ imponere solent. Tertio, quod acutam removeat febrem: cujus hanc adsignaveris causam, nempe quod humores exsiccat, adeoque putrefactionem, quam acuta febris magna ex parte comitatur, impediat. Porro Salvia temperamento est evidenter excalefaciente & exsiccante, atque eam ob rem per se in victus salubris ratione non temere usurpanda. Attamen cum nervos excellenter roboret, dupliciter ea homines in sanitatis tutela uti consueverunt. Aut enim inde parant ἐμβάμματα, id est intinctus, quemadmodum ostendimus supra capite 22. appetentiam ita revocantes ei, cui ventriculus

Manuũ tremor.

culus crudis, inconcoctis ac pravis humoribus refertus fuerit. Aut vinum ex ea etiam conficiunt, Salviatum ipsis appellatum, quod in mensæ principio potissimum expetitur. Hoc cum sibi qualitatem quandam à Salvia calidam simul ac adstringentem, aromaticamque & exsiccantem adsciscat, tremulis, paralyticis, & epilepticis mire conferre putandum est: præsertim si post purgationem epoto medicamento modice sumatur. Quin & ventriculum, cerebrum, nervos ac reliquas quoque corporis partes præ humiditate laxas exsiccat ac roborat, idque per hyemem maximè. Valet contra renum, vesicæ & laterum dolores, rejectiones sanguinis, tussim, rupta & vulsa. Difficili urinæ auxiliatur, & suppressos menses proritat, sed immoderatius: quo circa gravidis non nisi cum timore exhibendum est, quippe quod partus facile enecet, & abortus faciat. Vaporosum est admodum, faciléque caput ferit, & cito inebriat: quare caput debile habentibus, quibusque plurimum molestiæ catharrhus exhibet, ab ipso in roborando ventriculo cavendum est: ne dum uni parti auxilium quærunt, reliquas offendant. Imo vero nec alias immoderatius eo utendum est, neque ad depellendam sitim, neque ad deferendum permiscendumve cibum: quod universum ita cibum ad extremam plane caliditatem ac siccitatem perduceret. Primum enim per se calidum & siccum est vinum, deinde vero & Salvia sat strenue excalefacit, desiccátque & tenuium est partium: quare quod inde fit vinum, ad immodicam haud dubie caliditatem ac siccitatem inclinabit, atque ob id sanitatis tutelæ minus conveniet: ut quod ingestum ci-

bum permutare atque ante perfectam concoctionem è ventriculo ac hepate ad cerebrum facile & nervos deferre, obstructionemque omnis putredinis matrem, in humano corpore excitare valeat. Plura de hoc Magninus c. 21. partr 3. Regiminis sanitatis & Joan. Michael Savanorala, in majori pract. 2. cap. 4. Rubri 15. Duplex porro Salvia passim in hortis spectatur: Una magnis, latis & asperis foliis. Altera vero foliis minoribus, contractioribus & lævioribus. Græci, quod ipsa verba retorrida semper & exsucca appareat, communi utramque appellatione nuncuparunt ἑλειτραχον, quod quasi in tabem, vel sideration redacta videatur.

Theophrastus l. 6. c. 2. hist plant.

Salvia.

Tertio loco, sex enumerantur medicamenta simplicia παραλύσει curandæ accommodatissima; nempe Salvia, Castorium, Lavendula, Primula, veris, Nasturtium & Athanasia. Hęc namque omnia proprietate quadam membra paralytica curant ac sanant. De Salvia quidem ex modò dictis satis constat, quippe quæ genuina caliditate & siccitate sua pituitosum humorem, quo nervi obstructi resolvebantur, facile consumat, adeoque nervis ipsis robur addat. Castorium calefacit, siccatque cum extenuandi viribus eximiis, quibus prętter alias actiones, etiam nervorum, qui ex copia humorum male habent, affectibus, nempe tremori, stupori, convulsioni & paralysi congruit, & refrigeratos facile recalefacit, & extrinsecus applicatum, & potui datum: idque ita, ut nullam aliam offendat particulam; etiamsi mediocriter febris affligat, quemadmodum in veternis & cataphoris: sed & mensibus retentis proficit, & secundas expellit. Juvat etiam, si quis suffitum ejus in prunis im-

Castorium.

positi inspiratione hauriat, maxime ad affectus in pulmone aut capite consistentes. Frigidæ quoque surditati, & auribus ob crassos flatulentosque spiritus dolentibus præclare opitulatur, ad lentis magnitudinem cum oleo nardino infusum. Oleum præterea castorii non minus contra frigidos nervorum & juncturarum affectus omnes valet, quam Castorium ipsum, præsertim si post materiæ evacuationem applicetur: residuum enim consumit, nervos roborat, paralysi, convulsioni, ac tetano medetur, & acerrimos rigores, & frigora febrium, si spina dorsi eo liniatur sedat. Porro Castorium testiculus est animalis ancipitis vitæ, quod κάστωρ à Græcis, à Latinis Fiber appellatur. De quo Dioscorides libro 3. cap. 21. Plinius libro 8. cap. 30. & lib. 32. cap. 33. Galenus lib. 11. cap. 11. de simp. med. facult. Aetius lib. 2. c. 177. Paulus lib. 7. Avicenna 2. Can. cap. 125. Lavendula excalefacit & exsiccat ordine secundo completo, vel tertio inchoante, viribus à nardo Celtica non longe recedentibus. Confert omnibus cerebri ægritudinibus à frigido provenientibus; convulsis, resolutisque auxiliatur: ventriculum roborat, & jecur ab infarctu liberat: quin & obstructos lienes juvat: uterum calefacit, & menses & secundas educit. Primula veris calida est & sicca, nervos roborat, convulsioni, tremori, apoplexiæ, paralysi, cæterisque nervorum atque articulorum vitiis frigidis & humidis auxiliatur: atque inde arthritica etiam à nonnullis & herba paralysis appellatur. Primula veris autem dicitur, quod scilicet Vere inchoante mox erumpat. Per Nasturtium Sisymbrium aquaticum hic intelligitur, quod riguis gaudet & in fontium rivis discurrentibus comite Sio nasci-

Lavendula.

Primula veris

Nasturtium.

tur, foliis primo exortu rotundis, quum vero adoleverint erucæ modo dissectis, odore ac sapore sativo nasturtio proximis, atque ob id καρδαμίνη à nonnullis, id est nasturtium, nominatur. Ea herba cum sicca est, tertii est ordinis excalefacientium & desiccantium: cum humida & viridis, secundi: crassos & pituitosos humores extenuat, incidit, & resolvit: qua ratione nervos à phlegmate purgat, paralysisque causam aufert. Atque hic sane præcipiunt Medici, ut in quadragenaria illa Ecclesiæ abstinentia, propter phlegmaticos cibos, qui per id tempus mandi solent, Nasturtia quoque subinde exhibeãtur. Athanasia Tanacetum etiam vocatur. Ea Parthenii species quędam existit, purgandique phlematis facultate prædita est: nervos caliditate sua exsiccat. Sive foris imposita, sive intro in corpus assumpta, lumbricos & materiam unde illi generantur, ex ventre pellit. Plurimum igitur Galli primis sanctum post Pascha diebus Athanasia cum ovis frixa ad phlegmatis per jejunium quadragenarium ex esu piscium collecti eductionem utuntur, ne scilicet inde lumbrici in corporibus aptis ac præparatis generentur. Recentiores etiam utuntur ad ventriculi & alvi flatus discutiendos: item ad frangendos renum calculos & ad ciendam urinam. Ultimo tandem versu traditur, Salviam sic dici, quod ad multa sit salutaris, præcipuè ad fœcunditatem.

Animadversio.

PRiores duo hujus capituli versus nobis occasionem prębent inquirendi, num dari possint

quędam alimenta vel medicamenta quæ non tantum retardare mortem, ſed etiam omnino prohibere poſſint: ſecundo vero an inter præſidia illa numerari debeat Salvia. Quod ad primum attinet, nonnulli reperti ſunt qui immortalitatem homini conciliari poſſe crederent ope quorundam medicamentorum; ſed & tam rara eſſe & occulta, ut mirum non ſit ſi vix unus aut alter eorum beneficio uti potuerit. Etenim ſi ea eſt naturæ in hominem beneficentia, ut quędam produxerit corpori humano adverſus externas omnes injurias, & adverſus telorum & gladiorum aciem muniendo atque conſervando: nonne liberalis quoque & munifica, eſt in elargiendis prędiis quæ idem corpus ab internis injuriis, mutationibuſque tueantur? Nemo autem eſt qui neſciat apud Homerum, & Ovidium, Achillem, & Cycnum invulnerabiles fuiſſe, non (ut volunt) deorum falſorum ope, ſed medicamentorum quorundam beneficio. Tithonum quoque memorant auroræ ſucco perfuſum immortalitatem conſecutum fuiſſe. Glaucus vero Piſcator eſu cujuſdam herbæ cujus attactu piſces revixerant, in Deum mutatus eſt, hoc eſt immortalis eſt factus. Heſiodus deos ſuos Ambroſiæ & nectaris uſu morti obnoxios non reddi prodidit, inſigni quidem mendacio, quo tamen voluere veteres deſignare in arcanis naturæ atque Theſauris eſſe pretioſa quædam medicamenta, quibus ſi quis uteretur, non mortem ſolum retardare, ſed vitare etiam omnino poſſet. Ac ne ſolis Poëtarum fabulis duci nos quis ſuſpicetur, proferre in medium poſſum Chymiſtarum quorundam opinionem, qui non tantum vitam prorogare ſuis extractis jactitant, ſed mortuos artificio chymico ad vitam revocare poſſe audacter gloriantur, adeo

An immortalitas dari poſſit.

ut eorum nonnulli reperti sint, qui ut juveneſcerent, se fruſtatim per miniſtros ſuos diſcerpi ac dilaniari, vitreo vaſe includi, equino ſimo per quadraginta dies obrui, cum nonnullis medicamentis imperaverint, quemadmodum de quodam Marchione Hiſpano à quibuſdam commemoratur. Joan. Erneſtus Burgravius in Achille ſuo panoplo redivivo, ejuſcemodi armorum fabricationem commentus eſt, quæ nulla vi penetrari poſſint, ſed equitem præſtent invulnerabilem; talemque inſuper & potionem & alimoniam equo bellico præparat, ut multos dies ſine cibo tranſigat, plurima milliaria uno die indefeſſo curſu abſolvat. Trigaltius in hiſtoria Chinenſium apud eos invaluiſſe hanc opinionem narrat, ut artem eſſe profiteantur, qua ſe immortales præſtare valeant: proinde nonnulli apud eos diligenter eam artem excolunt, ſuamque induſtriam accommodant Principibus viris ut eos immunes à morte efficiant. Et vero cum vita quadraginta annorum, & centum annorum vita inter ſe tamen diſtinguantur ſecundum magis & minus; ac Medicina ſuppeditet homini artificium producendæ vitæ ad annos uſque quadraginta; certiſſimum eſt eam poſſe quædam quoque præſidia ſubminiſtrare vitæ ad annos centum protrahendæ: Quod ſi poſſit ad centum annos, poterit ad ducentos, imo ad mille, & plus ultra, cum differentia illa non ſit niſi ſecundum magis & minus. Præterea ſyncope & apoplexia non diſtingui videntur à morte, niſi ſolo tempore, eſt enim ſyncope mors momentanea, mors vero ſyncope diuturna: at habentur præſidia prohibendæ ſyncopes, & cum incidit, removendæ; erunt igitur etiam remedia impediendæ mortis,

atque tollendæ. Denique Averroes primo de ortu & interitu comm. 38. ſcribit Alex. Aphrodiſienſem exiſtimaſſe in corpore humano quamdam eſſe materiæ partem non exiſtentem in continuo fluxu, ſed eodem ſtatu permanentem: quod ex vulneribus inflictis in puerili ætate colligere eſt, quæ ad interitum & ultra perſeverant. Ea ergo materia ſi eodem ſemper modo foveatur, ſi convenienti præſidio ſemper recreetur vitam incolumem ſemper præſtabit & immunem à morte. Quæ Joa. Grammatici quoque fuit ſententia, ut explicat Nicolaus Cigninius quęſtione Theologica utrum Adam eſſet immortalis. Sed ne in cumulandis & rationibus & exemplis veterum ac recentiorum longior fiam; dico compendio arborem vitę quæ in medio Paradiſi voluptatis à Deo plantata eſt, eam habuiſſe virtutem non ſupernaturalem ac miraculoſam, ſed naturalem ac phyſicam, non ſolum ante ſed etiam poſt Adami peccatum, tribuendi ac largiendi immortalitatem iis qui ejus fructus comediſſent: immortalitatem dico non ſimplicem aut abſolutam, ſed conditionalem ac limitatam; adeo ut arbos illa poſſet, exempli gratia ad mille annos vitam incolumem protrahere, poſt quos vita defeciſſet niſi de novo deguſtata fuiſſet, tum enim adhuc ad mille annos vita conſervabatur; & ſic deinceps unde non ſequutura fuiſſet mors niſi quis ab ejus arboris eſu abſtinuiſſet. Quæ certè doctrina non eſt omnium Theologorum, ſed ſaniorum atque probatiſſimorum. Barcephas enim lib. de Paradiſo Terreſtri cap. 20. & Eugubinus in Coſmopœia, eam arborem volunt ſymbolum tantum fuiſſe immortalitatis. Rupertus, S. Irenæus, Hilarius, Chryſoſtomus, Epipha- Arbor vitæ.

nius, & inter tecentiores Bellarminus, guſtatam ſemel arborem abſolutam immortalitatem concedere cenſuerunt. Sed D. Thomas 1. parte, quæſt. 97. art. 4. aliter definivit, dixit enim ſemel ſumptam arborem præſervare tantum potuiſſe ad determinatum quoddam tempus; quo finito, vel moriendum erat, vel denuo de illa arbore ſumendum; ac præterea non potuiſſe prohibere mortem quæ ab extrinſeco puta ab ictu, caſu, gladio adveniret, ſed eam tantum quæ ab intrinſeco accederet, quæ noſtra fuit propoſitio, quam inſuper tenuere D. Auguſt. lib. 14. de Civit. Dei cap. 26. Lyranus, Cajetanus, Lombardus, Toſtatus, Gregorius de Valentia, & alii. Quod autem vis illa eſſet naturalis, non ſupernaturalis, quod etiam ante & poſt Adami lapſum vigeret, ita luculenter expoſitum fuit ex variis Theologorum auctoritatibus à Pererio lib. 3. in Geneſim, & noviſſimè à Thoma Malvenda opere de paradiſo voluptatis, ut facem quæram meridie accendere, ſi aliquid velim viris diligentiſſimis ſuperaddere. Quare amplius nihil addo præter hoc argumentum: Si lignum vitæ vim habuit naturalem concedendi Immortalitatem, aſſerendum eſt in rerum natura poſſe dari aliquod præſidium adverſus mortem: Atqui veriſſimum eſt lignum illud vim illam habuiſſe; Veriſſimum ergo quoque eſt dari poſſe in rerum natura præſidium aliquod adverſus mortem. Ubi autem ſit illud præſidium & unde deſumi poſſit, an ex lapidibus, plantis vel animalibus, nemini notum eſt; ſi quod nonnulli aſſerunt veritati non repugnat, quod eſt lignum vitæ eſſe in rerum natura, & quidem vel Thuiam, vel Muſam arborem, certum ex ea

arbore repetendum. Enimvero hæc ſunt quæ adduci ſolent ad probandum dari poſſe aliquod medicamentum morti devitandæ : quæ tamen ad examen revocata, ita vana ſunt & inania, ut auctores pudere debeat tam futilis argumentationis. Quod enim attinet ad ea quæ ex poëtis proferuntur, ſeſe vel ipſa deſtruunt cum invulnerabiles illos viros tandem occiſos fateantur ; cæteros vero alios pro diis falſo habitos, interiiſſe conſtet. Chymiſtarum autem artificia illa, delirantium ſomnia ſunt, Imo vero deteſtanda deliria cum ſe ipſos non ſolum ludibrio, ſed infami letho exponant è quo nemo adhuc redivivus illuxit. Erneſti Achilles πάνσοφος vere eſt πανικὸς lymphaticus & nugarum plenus, cum omnia vanis ſuperſtitionibus & obſervationibus magicis aſperſa ſint. Quod apud nos Chymiſtæ pollicentur, id apud Chinenſes immortalitatis illi artifices turpi & infami ſucceſſu, cum nemo eorum qui artem immortalitatis profitentur alios vitæ diuturnitate excedat. Miror autem prioris argumenti artificium quo à minori concludit ad majus, cum è contra à majori ad minus arguere deberet. Non eſt enim neceſſarium ut quis vivat ad mille annos, quod ad ſexaginta vivere poſſit, cum nec neceſſarium ſit ut quis in ventriculo conficiat centum panes, quod unum aut alterum conficiat, quia à minori virtute ad majorem nunquam valuit conſequentia. Alterum argumentum validius non eſt, ſupponit enim ſyncopem eſſe mortem cum ſit potius mortis imago. A ſyncope liberamur quia non datur ſeparatio animæ à corpore, à morte nemo redit quia facta eſt illa ſeparatio. Falſo attribui Alexandro Aphrodiſ. opinionem

illam ex Averroe allatam, pluribus ostendit Cigninius eamque variis rationibus oppugnat & expugnat citato opere. Plus difficultatis videtur inesse in exemplo de arbore vitæ adducto, id enim totum verum fatemur, & extitisse olim illud præsidium libenter admittimus, cum Adam in statu innocentiæ creatus fuit: in quo si perseverasset, usu ejus arboris munitus fuisset adversus omnia senectutis tædia, donec ad meliorem vitam fuisset assumptus. At post lapsum visum est Deo hoc illi pręsidium adimere, ne cogeretur in perpetua miseria & hujus vitæ calamitate permanere: ideo unà cum paradiso terrestri arbos illa è medio sublata est, quæ sola suæ speciei fuit, nec amplius in rerum natura existit. Unde concludere licet cum Salernitanis, nullum jam extare contra vim mortis præsidium. De his consule prædictos auctores ac Martinum Delrio disquisit. Magic. libr. 2. quæst. 23.

Salviæ vires & nomen.

Venio ad alteram propositionem, cui non erit difficile satisfacere, definita & explicata priori. Minimè enim dubitandum est *Salviæ* non inesse vim adversus mortem cum nullum extare tale præsidium in rerum natura constituerimus. Et quidem ante Salernitanos nemo tam impense Salviam laudavit, nec unde tanta illi accesserit gloria, augurari possum, nisi ejus nominis habitam fuisse à Salernitanis rationem concedamus: quod colligi potest ex ultimo versu ubi eam *Salvatricem* quasi à *Salvando* dicta sit, appellarunt: Humelbergius enim comment. ad Apuleium sic vocatam innuit à Salvando, vel quod oculorum claritati & visui prosit, vel quod cordi auxilietur. Unde quoque ab aliis

appellatam *Corſalvium* dixit. Agrippa apud Aëtium eam *ſacram herbam* vocat, quod prægnantibus mulieribus cum fluidæ & laxæ ſunt, ſit ſalutaris. Continet enim conceptum, vitalemque reddit, ſi ſucci ejus heminam cum modico ſale, quarto poſtquam à viri concubitu abſtinuerit die, mulier potaverit, deinde viro miſceatur, proculdubio concipiet. Aiunt etiam in quodam Ægypti loco poſt ſævas peſtilentias, ab his qui ſuperſunt ad eum bibendum ſuccum mulieres cogi, plurimoſque inde produci fœtus, quam ob cauſam inducti fortaſſe ſunt Salernitani ad eam *Naturæ conciliatricem* denominandam. Nihilominus alii non à *ſalvando*, ſed à *ſalivando* Salviam deducunt, quod ore contenta *ſalivam* moveat, alii vero à *Sale*, tum quod loco ſalis ad ciborum conſervationem eſſe poteſt, tum quod ejus uſus in ſalſamentis optimis habetur. Græcis ἐλελίσφακος dicta, quod retorrida ſemper, exſucca & ob ſyderationem emarcida videatur, eſt enim ἑλελίζειν contrahere, inflectere, & σφάκος ſeu σφάκελος ſyderatio, malum in plantis. Pena mavult ſic vocatam à medendis ſphacelo emorientibus partibus, quibus propter benignitatem temperamenti calorem nativum revocat. Ab Apuleio cognominatur etiam *Becion*, *& Croſmis*, Becion quidem vel à candore foliorum quem habet cum tuſſilagine ſimilem, vel quod tuſſientibus auxilietur: Croſmis vero quaſi craſſos à fimbriatis foliis & exoletę attritæque veſtis modo aſperis. Duo ejus genera à Theophraſto recenſentur: Sativum unum quod ἐλελισφακον vocat, alterum agreſte quod σφάκελον nos aliam agnoſcimus majorem Gallis *grande ſauge*; aliam minorem, ſeu nobilem, vulgò *ſauge* Genera Salviæ.

franche & ſauge menuë, quæ σφάκελος eſt Theophraſti.

Temperamentum. Temperamento eſt evidenter calido-ſicco, hoc eſt gradu ſecundo; licet Avicenna ex auctoritate Damaſceni ad tertium uſque gradum calidam conſtituat, quod intelligendum arbitror de antiqua & admodum reſiccata Salvia. Eſt præterea odorata, amara, guſtu leviter ſubaſtringenti, roborat, incidit, menſes & urinas provocat, quodque admiratione dignum eſt, ſtupefacit. Scribit enim Plin. lib. 21. c. 26. eam paſtinacæ marinæ ictus ſanare, *torporem obducendo percuſſo* loco, ſed & impoſita cum vulnerum ſanguinem cohibeat, pruritusque teſtium ſedet decocta in vino, ac ſuffita menſes immoderate fluentes & omnẽ muliebre profluvium compeſcat, ſignum eſt torporis cujuſdam inducendi facultatem illi ineſſe.

Vſus in cibis. Frequens ejus eſt in cibis uſus, non tam ut alimenti quam ut condimenti vicem gerat. Ejus interdum momentum juſculis condiendis immittitur, hyemis maxime tempore cum olerum penuria eſt. Dicitur autem peculiare eſſe bubularum carnium condimentum, ea enim dum aſſantur, primò perfodiuntur, mox aſſatæ cum ea ſiccata, trita, aceto cocta eduntur, puto ut ſuccus earum carnium atrabilarius incaleſcat, durioreſque fibræ attenuentur. Audio enim adjungi eam aſſatis alaudis; qua utilitate plane neſcio. Sunt qui ſingulis diebus jejunio ſtomacho ejus aliquot folia mandunt, vel vinum quo macerata ſit hauriunt, roborando ſtomacho, defœcando ſanguini, cerebro expurgando. In quo tamen duo obſervanda veniunt, 1. ut ante eſum ſedulo lavetur, propter ſerpentium & præci-

puè bufonum venenatam ſalivam, quam in eam deſpuunt, dum ſub ejus umbra qua mirum in modum gaudent, ſtabulantur Ambroſ. Pareus libr. 20. capit. 24. hiſtoriam affert duorum mercatorum qui quod Salviam è proximo horto lectam in vinum merſiſſent, ſubita morte correpti ſunt, *ſubterraneum foramen ad Salviæ radicem inventum totum bufonibus differtum, qui inſtillata aqua tepida allecti fidem fecerunt, venenum à ſe in plantam illam & ſaliva & urina illatum fuiſſe.* Alterum eſt ex conſilio Savanarolæ deſumptum tractatu 2. capit. 4. de reb. non naturalibus, is monet ut caveant ſibi qui catarrhum patiuntur ab impoſitione Salviæ in vino, *propterea quod velociter inebriet; urdo majus nocumentum ſequi poteſt, quam juvamentum.*

Tantę vero eſt dignitatis in re medica Salvia, ut Nicander in Theriacis ἀλθήεντα ἑλελίσφακον vocaverit; hoc eſt, ut exponit Scholiaſtes, τὸν εἰς ὑγείαν λαμβανόμενον ὅ ἐστι θεραπευτικὸν, *medicam, & ſanitati reparandæ accommodatam herbam.* Inter cæteros autem uſus commendatur à Salernitanis adverſus paralyſim & manuum tremorem. Certe in capitis affectionibus à frigida materia originem ducentibus admodum valet, adeout non pauci obſervante Cardano 2. de ſanit. tuenda cap. 33. vertigine aut hemicrania, aut epilepſia, aut paralyſi laborantes ex continuo Salviæ uſu præſervati, imo & curati fuerunt, ante cibum à quatuor ad ſex folia recentia ac tenera comedentes, & alii ejus decocto vinum diluentes ſanitatem recuperarunt. Cætera prętermitto, tum quod ad Therapeuticam pertineant, tum quia copioſe à commentatoribus explicata. Eſt qui-

dem edule Nasturtium, sed de eo infra : quod Tanacetum frixis ovis immisceri dicatur, non probo, propter amarissimum & ingratissimum ejus herbæ saporem.

De Nasturtio.

CAP. XXXIX.

Macet lib. 1. cap. 11.

ILlius succus crines retinere fluentes
Illitus adseritur, dentisque levare dolorem.
Lichenas succus purgat cum melle perunctus.

HIc agitur de hortis familiari herba Nasturtio, quod καρδαμον Græci vocant, quasi καρήδαμον, quod caput tentet ac domet. Et referuntur tres ipsius facultates.

Prima, quod succus ejus sive stillatitius liquor, capiti illitus, aut potus etiam, capillorum defluvia sistat, præsertim si ex densatis infractisque meatibus orta fuerint. Crassos enim & pituitosos humores calefacit, incidit, & extenuat.

Secunda, quod dentium curet dolorem, præcipue si à frigida materia provenerit, eam enim Nasturtium discutit.

Tertia, quod succus ejus cum melle illitus lichenas, id est, impetigines, sive squamas cuti adhærentes, abstergat. Nascuntur eæ ex phlegmate potissimum salso, sed Nasturtium intus assumptum omne phlegma pellit & expurgat: & mel quoque insigniter abstergit. Nasturtii semen adurentis, seu causticæ facultatis particeps est, sicut sinapi. Proinde coxendicis &

capitis dolores, atque adeo quicquid aliud rubrificationem poſtulat, eo perinde atque ſynapi excalefiunt. Miſcetur quoque remediis quæ exhibentur aſthmaticis, quippe quod craſſos ſuccos valenter incidere valeat, velut & ſinapi: nam per omnia ei ſimile eſt. Stomacho adverſatur, alvum turbat, ventris lumbricos pellit, lienem imminuit, partus exanimat, menſes ciet, & Venerem ſtimulat. Illitum cum melle lienem extenuat, favos expurgat. Serpentium venenis potum reſiſtit, atque eos ſuffitu fugat. Carbunculos ad ſuppurationem perducit, & rumpit; Coxendicibus cum polenta commodè ex aceto illinitur; tumores inflammationeſque diſcutit. Furunculos cum muria illitum ad ſuppurationem ducit. Vomitum flavæ bilis citat, eandemque per inferna ſeducit. Tradunt nonnulli Naſturtium vim vigoremque animi ſuſcitare, ac proinde eos qui ipſum eſitaverint ingenio ac mente promptiores fieri. Lege Plinium libro 19. capit. 8. Eraſmi Chiliades in Proverbio; ἔθνις καρδαμον. Porro & herba arefacta ſimilem ſemini vim poſſidet, humida vero & viridis propter aqueæ humiditatis admiſtionem multo ſemine inferior eſt, adeoque tunc mordacitas ejus moderata eſt, ut cum pane ea uti liceat, ſeu obſonio. Plura Dioſcorides libr. 2. capit. 14. Plinius lib. 20. capit. 13. Galen. libr. 7. capit. 8. de ſimpl. medicam. facultat. Simeon Sethi in ſyntagm. & Avicen. 2. Canon. c. 509.

Animadversio.

Nomen. NOtissima plebi herba *Nasturtium*, à narium tormento dicta, quod instar synapi acrimoniæ vehementia, os nareſque vellicet. Inde quoque Græcum nomen καρδαμον, , qui enim aliquid acrius comedunt nares rugare, seu connivendo contrahete assolent. Quæque trahunt acri vultus Nasturtia morsu, inquit Virgilius in Moreto. Hinc deductum volunt ἀπὸ τὸ κόρας μύειν, quod pupillas coeuntibus oculorum palpebris abscondat, unde καρδαμύπτειν *connivere*. Alii malunt καρδαμον vocatum quasi καρήδαμον hoc est κάρη δάμνον quod *caput tentet ac domet*. Cæteri denique ἀπὸ τῆς καρδίας derivant, est enim & utile cordi & animi torporem exacuens, cujus sedes ex Peripateticorum sententia fuit cor. Quod vero animum exacuat, testatur proverbium ἔδνε καρδαμα *ede Nasturtium* in eos dictum, qui ignavi, hebetes & stupidi existunt, quasi esu cardami vigor animi suscitetur. Gallis dicitur *Cresson Alenois*, quia perenni sobole, mediis etiam brumæ rigoribus crescit, tum quia alit & in usus cibarios venit.

Temperies. Nasturtii sativi, (quid enim alias differentias recenseam ?) temperamentum admodum calidum est, & siccum; proinde nonnulli ipsum quarto gradu reponunt, alii tertio, quod verisimilius est, alias commode edi non posset, etiam cum pane; quo cum datur pro obsonio, quod audiendum de humida ac viridi herba, quæ propter aqueæ humiditatis admistionem, acrimoniæ

est

est levioris, incidentis preterea est facultatis, substantiæ stomacho adversæ, alvumque perturbantis: menses quoque ciere dicitur, & ut notatum est, ὀξύτερον τὴν διάνοιαν ἐμποιεῖν, *mentem exacuere*. Scoliastes Nicandri ejus virtutes sic exponit καρδαμον, δριμὺ, καὶ πλυκτικὸν, καὶ πυρῶδες, διὰ λευχλῶας ἀποσμήχει, λέπρας ἐκτείβει, ἀνθρακας ῥήσσει, ἐμμιλῶα κατάγει, πρὸς συνουσίαν ἐπάγει, τὸ νέρθεν τῇ θερμότητι κινῶσα; *Nasturtium*, inquit, *acre, mordax, igneum; propterea lithenas exterit, lepras abradit, anthraces rumpit, menses movet, ad coitum invitat, virile membrum calore suo excitans*. Quæ postrema verba expendi sedulo debent, quod vis illa excitandi venerem in controversiam adducatur. Plin. enim lib. 20. c 13. Nasturtium venerem inhibere scripsit, cui assentitur Florentinus Geopon. lib. 12. c. 27. cardamum σωφρόνων ἐφεκτικὸν vocans, hoc est veneris *compescenda vim habens* Adde quod ab Aristophane in θεσμοφοριάζ. Urinæ stillicidum dicitur invehere. Ait Clisthenes ad Socratem: Multum quidem tempus mingis tu, respõdet Socrates, profecto ô miser στραγγεῖῶ γὰρ ἐχτὲς ἔφαγον καρδαμα, *urinæ enim stillicidium patior, heri comedi Nasturtia*, ad quem locum Scholiastes ait: ἐπισχετικὰ καὶ ὀφεκτικὰ οὐρητικὰ καρδαμα καὶ πτυσμάτων, *Nasturtia supprimere & cohibere urinas & sputa*. Quapropter fama est Persas Nasturtio usos, quod apud ipsos turpe esset ex Xenophonte libro primo de Cyri Institut. palam mingere & mungere, & spuere, quæ signa sunt κακεξίας, quæque emendari melius non possunt quam Nasturtii esu; ἁδὲν δὲ βέλτιον ἔστιν ἴαμα πρὸς τὸ ἀπαλλαγῆναι ταύτην τὴν ἀμετρίαν ῥήσεως πτυσμάτων, καὶ ἀπομυγμάτων ἢ τὸ καρδαμον. Denique apud eundem Comicum in nebulis, vis Nasturtio tribuitur attrahendi succum vicinarum

An excitet venerem.

ſtirpium, earumque alimentum ita ſubtrahendi, ut emarceſcant penitus & emoriantur, quod ex his Scholiaſtæ verbis deprehendes. κάρδαμα δὲ τῶν περὶ αὐτὰ φυομένων λαχάνων τὴν δυνάμιν ἐπισπᾶται, καὶ πᾶν τὸ ἐν ἐκείνοις ὑγρὸν ἐπισπώμενον αἴτιον τοῦ ξηραίνεσθαι καθίσασθαι. Atqui quæ tam potenter attrahunt, quæque adeo deſiccant, veneri inepta ſunt: Erit igitur Naſturtium provocandæ veneri prorſus ineptum. Attamen Dioſcorides libro ſecundo capite quadrageſimo primo, Simeon Sethi, Nicandri ut dictum eſt Scoliaſtes, Avicenna, Serapio, & plerique alii ἀφροδισιάστικον pronuntiant, cum ſimile ſit facultate & erucæ & ſinapi, quod certe veritati maxime congruum eſt, cum idipſum experientia quotidiana confirmet. Quid ergo reſpondendum Plinio? Dicendum veram eſſe ſententiam Plinii ſi ſępe & frequenter ant multa copia ingeratur, ac pręſertim ſi vetus ac ſiccatum valde fuerit Naſturtium, ſuo enim tunc fervore, inſignique ſiccitate ſemen genitale abſumit & deſiccat, quemadmodum eleganter inſinuavit Macer de Naſturtio his verſibus vere Philoſophicis.

Dicunt ferventes quod habent Naſturtia vires,
Et ſiccas, hac re venerem ceu ruta coercent,
Siccando ſemen, fuerint ſi ſumpta frequenter.

Ergo ſi rarus ſit ejus uſus, ſi viridis & humens aſſumatur modica quantitate, dubio procul venerem irritabit ſuo calore, acrimonia, & flatulenta humiditate.

Vſus in cibis.

Ad uſum quod attinet in cibis, frequens ille fuit apud Perſas & Spartanos: Et quidem Perſarum pueri ad magiſtrum euntes, ferebant domo panes in cibos, Naſturtium vero pro obſonio: quo etiam victu utebantur Ephœbi, licet paulo copioſiote. Ex quo quidem id conſequebantur ut

parcius meierent, ſpuerent & mungerent, ſicut dictum eſt, ob Naſturtii caliditatem & ſiccitatem abſumentis & diſcutientis ſuperfluas corporis humiditates. Inde etiam Ammian. Marcellinus notavit Perſarum cadaveta ob victus parcimoniam dureſcere ſtipitum more, nec in ſaniem liquari; noſtra vero mox cęſa tabeſcere ac putreſcere, ut mortui nullius facies poſt quatriduum agnoſcatur. Apud nos vero editur in acetariis vel condîtum ſale & aceto, vel aliis oleribus admiſtum, præſertim lactucis, quarum frigiditatem emendat, ſic autem apparatum ſuaviſſimi eſt ſaporis, ſed exigui admodum nutrimenti. Eſſe enim κακοσομαχὸν aſſeruit Dioſcorides & difficilis coctionis, quod ex ructibus colligit quos longo ab eſu intervallo ſuſcitat. Dolorem quoque capitis afferre, ſucci eſſe pravi, in cibo inſignem concitare calorem, Ætius & Ægineta prodiderũt: unde mirari ſubit cur ὀξύπεπτον διάνοιαν ἐμποιεῖν circumferatur, niſi id præſtet in pituitoſis qui craſſis viſcidiſque humoribus oppletum habent & caput & ventriculum. Inter Naſturtia laudat Dioſcorides Babylonicum, Mileſium Antiphanes apud Athenęum, Nicander Medicum, per quod ejus Scholiaſtes audiri vult ἐβαβυλώνιον, ἀλλὰ τὸ περσικὸν, Plin. vero Arabicum, quod miræ ſit amplitudinis. Commendant autem Naſturtium Salernitani ad defluvium capillorum, dolores dentium & impetiginum curationem. Cum autem defluvii capillorum variæ ſint cauſæ, eam reſcindit quæ à craſſis, pituitoſis, frigidiſq; humoribus ortum ducit, eos calefaciendo, incidendo, extenuando, abſtergendo & abſumendo, quibus etiam nominibus convenit odontalgiæ, & impetiginibus. Conſule Galenum li. κατὰ

Vſus in re medica.

κατὰ τόπους καὶ κατὰ γένη, cęterosque plantatum historiographos.

De Enula Campana.

Cap. XL.

Mac. li 1. c. 20.

ENula Campana reddit præcordia sana,
Cum succor rutæ, succus si sumitur ejus,
Affirmant ruptis quod prosit potio talis.

HIC duæ referuntur facultates herbæ, quam ἑλένιον Græci vocant, Latini Helenium & Inulam, Barbari Enulam, officinæ Enulam Campanam.

Prima, quod curet ac roboret præcordia: Quo nomine jam extra in homine intelligenda veniunt, nempè os ventriculi, membra, spiritus, & quæcunque cordi propinquiora sunt. Et hoc sane radice potissimum efficit; Ea enim calida & sicca atque odorata est, cum excrementitia humiditate: quapropter in eclegmatis cum melle temperata crassos ac lentos humores pectori pulmonique infarctos educit, tussi orthopnœæque prodest: Omnis iræ dolorisque oblivionem inducit, cor exhilarat ac roborat. Ex ea Vinum etiam conficitur, quod νεκταρίτης Græcis dicitur. Hoc contra stomachi & pectoris vitia & cordis ex humiditate & frigiditate imbecillitatem efficax est, excrementa in venis sanguini permista per menses ac urinas expellit.

Vinum Enularum.

Secunda, quod succus ejus cum rutæ succo permistus, herniosis, hoc est ruptis, quibus intestina in scrotum devolvuntur admodum opituletur, &

maxime quidem si hernioſi ex flatuum multitudine evenerint: eos enim rutæ atque Helenii ſuccus diſcutit. Radix prȩterea Helenii ſtomacho pravis ſuccis referto utilis eſt in paſſo condita, obſtructioneſque jecoris atque lienis tollit. Trita potaque ad cruentas execrationes ſingularis eſt, & ſerpentium morſibus medetur. Ruptis ac convulſis omnibus confert. Folia ejus ex vino cocta utiliter illinuntur frigidis ac diuturnis partium affectibus, ejuſmodi ſunt nonnullæ coxarum paſſiones, ἰσχιάδας vocant; & exiguæ aſſiduæque articulorum quorundam præ humiditate procidentiȩ ac luxationes. Plura Dioſcorides l. 1. c. 17. Galenus l. 6. c. 114. ſimpl. med. facult. & Avicennæ. Canon. cap. 240.

Animadverſio.

An Helenium Venenatum.

MIrum eſt quod de hac planta à Salernitanis narratur, cum à Galeno inter venenata repoſita ſit, Scribit enim lib. de Theriaca ad Piſon. cap. 10. ſi modo is liber Galeno adſcribi dignus videatur, Dacos & Dalmatas *Helenium* telorum ſuorum cuſpidibus aſpergere, quod quidem illico ac contingit vulneratorum ſanguinem, interimere poteſt, quamvis comeſtum innocuum ſit, nullumque incommodum ipſis afferat. Addit inſuper idem autor cervos his telis confoſſos ſi ſtatim à venatoribus comedantur, innoxios eſſe, ſin minus, venenatos & lethales ſerpente tractu temporis à vulnere per totum corpus tabo. Qui hanc Helenio nocendi poteſtatem tribuerit, ab illo auctore alius non eſt prȩter Paul. Æginetam Galeni epitomatorem qui lib. 6. cap. 88. de Helen.

hæc tradit superioribus conformia. φασὶ δ, inquit, τοὺς Δάκας καὶ τοὺς Δαλμάτας περιπλάσσειν ταῖς ἀκίσι το Ελένειον τε καὶ νῖνον καλούμενον, καὶ οὕτως ἠκίλησαν μεν τῷ αἵματι τῶν τιτρωσκομένον ἀνερεῖν, ἐσθιόμενον δὲ ὑπ' αὐτῶν ἀβλαβεὶ εἶναι, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, id est, *ajunt Dalmatas cuspidibus Helenium & Ninum dictum oblinere, idque ubi sanguini vulneratorum obvenerit, hominem occidere, comestum vero ipsis innocuum esse & nihil mali efficere.* Quem locum sic legendum credidit Delechampius, ut pro ἐλένειον καὶ νῖνον, ἐλλέβορον τε καὶ ἀκονιτὸν substitueretur. *Cum*, inquit, *Helleboro albo adhuc Hispani utantur ad eam rem, propterea id vocantes sagittariorum herbam yerva del balestriero.* Attamen ejuscemodi viri ingeniosissimi lectio vera nullomodo esse potest, tum quia constans est lectio ἐλενίου καὶ νίνου apud Galenum & Paulum; tum etiam quod non observatum sit comestum unquam elleborum fuisse, sed per modum medicamenti magna tantum cautione assumptum: tum denique quia non legimus elleborum à quoquam vocatum Aconitum: at ex autore lib. de Theriaca, & ex Ægineta constat ἐλένιον & νῖνον synonyma esse, illud quidem græcorum proprium, istud vero indigenarũ; hoc est eorum apud quos hæc planta nascitur.

Dele chãpii error.

Quamobrem retinendam esse priscam lectionem existimo, dicendumque Helenium illud de quo auctor lib. de Theriaca & Paul. Ægineta loquuntur, à vulgari herbariorum distinctam esse plantam; ac fortasse eandem cum illa quam Aristoteles, sive quis alius lib. 1. de plantis cap. 27. vocat βελένιον, quæque si in Perside nascatur δηλητηριώδης existit, si in Ægyptum transferatur, edulis est. Hanc autem esse Perseam arborem multis conjecturis adducor ut credam; primo

enim veterum omnium ſententia, eſt Dioſcoridis, Plinii, Columellæ, Scholiaſtę Nicandri, Perſeam arborem venenatam eſſe in Perſide, in Ægyptum vero tranſlatam edulem eſſe ac ſalutarem: Deinde fieri potuit ut propter venenatam ejus qualitatem Perſæ tela ſua venatoria ea oblinerent quam ob cauſam βελένιον denominata eſt ἀπὸ τ βέλεως à vulnere vel à ſagitta: à vulnere quidem, quia vulnera ab ea, inflicta lethalia erant; à ſagitta vero quod ejus maximus uſus ad ſagittas inficiendas pertineret, ex quo forſan duo illa Galeni & Æginetæ loca emendari poſſent, ſi pro Helenio βελενιον ſubſtitueretur, eadem cum Ariſtotele lectione. Prętera certum eſt ex Diodoro Siculo libro primo biblioth. Perſeam primo ex Æthiopia in Preſidem tranſlatam devictis à Cambyſe Æthiopib⁹, à Perſis vero miſſam in Ægyptum quod ea perituros multos exiſtimarent, ut refert ex Rholo Democriteo Nicandri Scholiaſtes: idcirco arbos ea quod in ſignum victoriæ ab Æthiopia in Perſidem tranſlata ſit, vocari potuit non νῖνον ut legitur apud Galenum & Æginetam, ſed νῖκον, victrix herba ac triumphalis. Quod ſi conjectura noſtra de βελενίῳ pro ἐλενίῳ minus probabilis videtur, erit forſan probabilior ea quæ pro ἐλενεῖῳ ἐλενὸν reponendum ſuadebit, quaſi ſtirpem dixerimus miſerabilem. Eſt enim primo, ut obſervatum eſt, apud Æthiopas & Perſas venenata, & cum cruciatu primum genita; dein vero pœnarum cauſa à Regibus Perſidos in Ægyptum delata, ut ejus eſu multi interirent, quod potentiſſimum eſt miſerabilis ac deteſtandæ arboris argumentum. Enimvero licet iſti de Perſea σοχασμοὶ aliqua probabilitate non careant, non ita tamen mihi arrident, ut propterea velim aſſerere Helenium illud Gale-

ni & Æginetæ de Perſea intelligendum : Imo vero vel helenium eſſe duco Ægyptium, cujus meminit apnd Dioſcoridem Cratevas, vel vulgare noſtrum, quod ex Helenæ lacrymis Canopi Amyclęi navium gubernatoris ab hæmorroide ſerpente demorſi exitium deflentis natum & denominatum tradunt, quod frequens eſſe in illis regionibus præter cæteros ſignificat Favorinus in lexico, Helenium definiens βοτάνην τὴν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ γιομένην, *herbam Alexandriæ naſcentem*; quæ urbs ab oſtio Nili Canopico non longè diſtat, Denominatio autem τῆς νίκης, vel barbara eſt, quales ſolent eſſe pleræque, vel ſi ariolari licet, corrupta à voce νεῖκος, quæ rixam & jurgium ſignificat, ad quod ſolent propenſi eſſe qui Helenium ederint. Non abs re erit locum afferre ex Ptolemæi Hephæſtionis libr. 4. novæ ad variam eruditionem hiſtoriæ qui extat apud Photium biblioth. pag. 247. περὶ τῆς Ἑλενείου βοτάνης, ἣ ἐν Ῥόδῳ φύεται; ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς Ἑλένης ἐπῳνόμαδη. περὶ γὰρ τὴν δρῦν ὤφθη φυεῖσα, ἀφ' ἧς ἑαυτὴν ἀπήγξε Ἑλένη, καὶ ὡς οἱ φαγόντες αὐτῆς πάντως εἰς ἔριν καθίστανται. *Narrat*, inquit, *de helenio herba, quæ in Rhodo naſcitur, ab Helena nomen hanc ſumpſiſſe, viſam enim ad eamdem naſci quercum, ex qua ſe Helena ſtrangularit, quin & eam qui ederint ad rixam omnino concitari.* Quod autem dicat Galenus mixtum ſanguini vulneratorum animalium Helenium lethale eſſe, fidem fortaſſe non excedit, cum multa intus ſumpta, ſalutaria ſint, quæ exterius admota ſanguinique affuſa cum fuerint, ſolent eſſe venena. *Venenum ſerpentis*, inquit Celſus libr. 5. capit. 27. *ut quædam etiam venatoria venena, quibus Galli præcipue utuntur, non guſtu ſed in vulnere nocent.*

Ideoque colubra ipsa tuto ediur, ictus ejus occidit, & si stupente ea (quod per quædam medicamenta circulatores faciunt) in os digitum quis indidit, neque percussus est, nulla in ea saliva noxia est. Celso adsentitur Plinius lib. 29. capit. 4. his verbis de veneno aspidum scribens, *Sed & venenum earum si sanguinem attingit aut recens vulnus, statim interimit, inveteratum ulcus tardius: de cætero potum quantalibet copia non nocet, non est tabifica vis. Itaque occisa morsu earum animalia cibis innoxia sunt.* Nonne tuto & impunè sinapi & piper eduntur, quæ cuti affricta rubores vesicasque excitant? hinc factum est ut nonnulli duo genera venenorum constituerint, alia externa foris nocentia tantum, quæ satis accommodato vocabulo à Gallis *Venins* vocantur; alia intro assumpta & devroata, quæ ab iisdem dicuntur *Poisons*. Cæterum locus ille Celsi occasionem nobis præbet sciscitandi quæ essent illa venena venatoria quibus Galli uterentur: Plinius libr. 27. capit. 11. *Limeum* esse herbam ait, qua sagittas suas in venatu tingebant medicamento, quod venenum cervarium dicebatur: Libro vero 25. capit. 6. *album* esse dixerat *helleborum*: Aristoteles autem libr. de mirabilibus auscultationibus, *Xenicum* cujus antipharmacum esset folium κορδύλιον: verior autem est eorum opinio qui eos usos *helenio*, seu βελενίῳ asseruerunt, nomine deducto à Bele, seu Beleno qui prisco Druydarum idiomate Apollinem significat, cui dicatæ erant sagittæ. Dicebatur ergo illa herba vel sagittalis, vel Appollinaris, sed cujus speciei esset, nondum à Doctis definitum, mihi vero prorsus ignotum, quo fit ut omissa hac meditatione prolixius jam à me

instituta, ad Helenii noſtratis hiſtoriam me convertam.

Nomen Helenii.

Quæ ergo à vulgo herbariorum Enula Campana appellata eſt, eam à Græcis ἑλένιον, ſeu ἑλένειον dictam monuimus, nomine ab Helena illa formoſa & famoſa muliere deducto, vel quod ex ejus lacrymis enatam fingant ex ethymologio, vel quod juxta eam plantam ſtrangulata ſit, ex Hephęſtione, vel quod ab ea plantata ſit adverſus ſerpentium venenum, ex Æliano libr. 9. capite vigeſim. prim. & Euſt. in 4. Odyſſ. Malunt tamen alii denominatam ab inſula Helena in qua laudatiſſimum naſci helenium tradit Plinius lib. 21. capit. 10. Latini Inulam Campanam dicunt, vel quod in Campania optima produceretur, vel quod mediis in campis creſceret. Dioſcorides addit à Romanis *Terminalium* dictam fuiſſe; forſan quod firma non minus eſſet radice quam Deus ipſe Terminus, quem nulli deorum cedere voluiſſe, narrant Romanorum hiſtoriæ. Differentiæ Helenii duplices ſunt: vulgare ſcilicet Helenium, & Aegyptium. Vulgare denuo duplex, ſativum & agreſte. Quibus autem notis inter ſe diſtinguantur, examinandum Botanicis relinquo, qui ex Plinio libro decimo nono ac vigeſimo, capite quinto, necnon ex libro vigeſimo primo capite decimo & vigeſimo primo, plurimas notas iis quas Dioſcorides, Theophraſtus & Galenus attulerunt, diſſimiles ſeligere poterunt.

Genera.

Temperies.

Præſtat Helenii vulgaris temperamentum in medium proferre & uſus in re cibaria maximos ad Salernitanorum ſententiam confirmandam explicare. Eſſe vero temperamenti non primo ſtatim occurſu calefacientis, ſiccantiſque non

exactè ob humorem excrementitium ſcripſit Galeuus. Radix odorata illi eſt, ſubacris, amara, tenuitate partium pollens, qua urinas, menſes, hydropicorum aquas movere circunfertur. Eam herbam per ſe ſumptam ut ſtomacho inimiciſſimam agnovit Plinius libro decimo nono capite quinto, ſed cùm dulcibus miſta eſt, ſaluberrimam. *Pluribus*, inquit, *modis auſteritate victa gratiam invenit, Namque & in pollinem tunditur arida, liquidoque dulci temperatur, & decocta poſca aut aſſervata, vel macerata pluribus modis, & tunc miſta defruto, aut ſubacta melle uviſve paſſis aut pinguibus cariotis. Alio rurſus modo cotoneis malis, vel cibis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipuè ſtomachi excitat, illuſtrata maximè Juliæ Auguſtæ quotidiano cibo.* Ab ea dulcedine *nectaris radix* à nonnullis cognominata eſt; quæ, ut inſuper obſervat idem Plinius libr. 21. cap. 21. *favere creditur formæ, cutem mulierum in facie reliquoque corpore nutrire incorruptam, præterea uſu ejus quandam gratiam iis veneremque conciliari.* Attribuunt & hilaritatis effectum eidem potæ in vino, *eamque quam habuerit Nepenthei illud prædicatum ab Homero, quo triſtitia omnis aboleatur.* Quibus verbis Plinius non ſignificat helenium fuiſſe pharmacum quod Helena apud Homet. 4. Odyſſ. in vinum conjecit, ſed docet ipſum, effectum eumdem habere quem habuerit illud Helenes pharmacum quod ſupra bugloſſum eſſe aſtruximus. Hos vero effectus conciliandæ formæ, augendæ gratiæ, provocandæ hilaritatis, abingendæ triſtitiæ, ſtimulandæ appetentiæ, quomodo præſtabit niſi ſana reddendo præcordia quibus valentibus humores & ſpiritus toto corpore luxuriant, Vſus.

Oribasii error.

lasciviunt, ac exultant, languenribus vero & ægris deprimuntur & exarescunt? Quod autem supra dixi radicem Helenii, amaram esse, tractum ex Oribasio, qui pro ὑποδριμυ legisse videtur apud Dioscoridem ὑποπικρον, cum verisimile non sit prętermissum à Dioscorid. non levem amarorem Helenii, qui ab auctoribus aliis omnibus huic radici, vel gustu judice tribuitur ex observatione Sarraceni ad cap. 27. lib. 1. Dioscoridis. Silentio prætera non involvam alium qui in vulgatis Dioscoridis codicibus serpsit errorem, cum ex eo emendato loco verum Helenii ethymon. elici possit. Legitur apud Dioscoridem nasci Helenium ἐν ἀνίκμοις τόποις, id est locis minimè uliginosis, cum legi debeat ἐνίκμοις, maximè uliginosis: Prętерquam quod enim omnibus compertum est talibus locis Helenium delectari; certum est Serapionem humentibus locis nasci Helenium, ex Dioscoride scripsisse. Necnon etiam Vincentius speculi naturalis libr. 10. cap. 66. *Montuosis*, inquit, *& umbrosis nascitur in locis, & in humidis & in hortis.* Ex quo forsan non male asseremus dictum Helenium, quod ἐν ἕλει, hoc est *in palude* nascatur. Video enim à veteribus Helenæ illius Græcæ proprium nomen Echo fuisse, quod aliorum illa vocem imitari egregie posset, sed postea Helenam appellatam, quod eam Leda ἐν ἕλει *in palude* edidisset. Cæterum Galenus libr. 8. de composit. medicam. secundum locos capit. 7. meminit alicujus antidoti ad hepaticos & arquato laborantes, quod *Nectareum* vocat ab Helenio quod recipit. Dioscorides quoque libr. 5. capit. 44. modum conficiendi *Nectarites vinum* ex Helenio tradit, quasi ea herba ob singulares effectus

Dioscemendatus.

cum fictitio illo deorum nectare sit comparanda. Sane eam *Nectarium* illud esse volunt à Mercurio inventum & Ulyssi traditum, cujus prędulcis cremor hilaritatem facit, Hippocratis testimonio apud Hermol. Barbarum in Corollario cap. 28. sed de Helenio satis. Plura vide apud eundem Barbarum, Mathiolum, Marcellum, Cornarium comment. in libr. 8. de compos. medicam. secundum locos, Ruellium, Biscioiam horarum subsicivarum. tom. 2. lib. 1. c. 17.

De Cæpis.

Cap. XLI.

De Cæpis Medici non consentire videntur,
Fellitis non esse bonas ait ipse Galenus;
Phlegmaticis vero multum putat esse salubres.
Non modicum sanas Asclepius asserit illas,
Præsertim stomacho pulchrumque creare colorem.
Contritis cæpis loca denudata capillis
Sæpe fricans, capitis poteris reparare decorem.

AGitur hoc in loco de Cępis: Ac primo quidem dicitur, Medicis de natura earum nondum satis constare. Nam ipsorum quidam phlegmaticis ex usu esse tradunt, quidam vero minime. Galenus libro secundo de aliment. facult. cap. 71. cholericis admodum nocere, phlegmaticis vero prodesse, his attestatur verbis: Abstinendum ab assiduo vsu omnium acrium, seu cęparum, porri, & allii, & potissimum eum is qui ipsis vescitur, natura fuerit biliosus. Solis enim qui vel succum pituitosum, vel crudum & cras-

ſum ac lentum acervarint, cibi ejuſmodi ſunt accommodati. Siquidem cæpæ, ut Galeno libro ſeptimo de ſimpl. medic. facult. cap. 58. placet, in quarto calefaciunt exceſſu. Quo fit ut calidis, quales cholerici cum primis exiſtunt, vehementer officiant. Rhazæ vero libr. 3. ad Almanſorem capit. 18. ſuperfluos humores & phlegma in ſtomacho generant. Quod de illis maxime intelligendum, quæ crudæ manduntur. Earum namque eſſentia craſſarum eſt partium, & mali ſucci. Porro per fellitos, quemadmodum Cornarius noſter in cap. 7. lib. 1. Macri diſerte admodum monuit, bilioſos hoc loco accipere oportet, id eſt, τὰς χολώδεις, ſicut per phlegmaticos, pituitoſos. Deinde vero cæpas phlegmaticis multum prodeſſe traditur. Corpus enim calefaciunt, humoreſque craſſos ac glutinoſos in ipſo coacervatos concoquunt, attenuant, incidunt, ac detergunt. Quin eadem etiam ratione, ſtomacho frigidis, craſſis, ac glutinoſis humoribus gravato utiles ſunt, & ad validum colorem, veluti teſtis eſt apud Plinium lib. 20. c. 5. Aſclepiades, proficiunt. Neque enim fieri poteſt, ut vividus ac floridus ſit faciei color, ubi ventriculus crudo, pituitoſo ac pravo ſucco refertus fuerit. Tertio demum loco adſeritur, contritarum cęparum ſucco pilos ſive crines locis glabris ac denudatis reſtitui, ſi eo ſæpius perfricentur: & maxime quidem, ſi ex denſatis infarctiſque meatibus & materiæ ſub cute detentæ corruptela, glabrities evenerit. Cępæ enim caliditate ſua meatus aperiunt, materiamque pravam ſub cute detentam non ſolum digerunt ac reſolvunt, ſed meliorem etiam in locum ejus ſubſtituunt. Quapropter alopeciæ ſucco earum convenientiſſime perfricantur.

Celerius enim, ut Dioscorides libro 2. capite 137. Galenus loco paulo ante citato, & Alexander Trallianus libro 1. cap. 2. testantur, quam Alcyonium pilos evocat. Unde infertur tandem capitis decorem, quem Q. Serenus capitis honorem vocat, eo reparari. Capitis porro decor, capilli sunt. Cepæ præterea semen genitale gignunt, & Venerem stimulant, urinam cient, appetentiam ante alios cibos sumptæ excitant: sed largiore cibo capitis dolores faciunt, sitim movent, fastidium pariunt, ruborem faciei inducunt, salivam multam generant, & rationem, ut aliqui ferunt, lædunt. Succus illarum cum melle illitus, oculorum hebetudinibus, argemis nubeculis, & incipientibus suffusionibus auxiliatur. Quin etiam canis morsibus idem cum aceto, ruta, & melle illitus confert: quare hi quoque duo versus à quibusdam his additi sunt.

Appositas perhibent morsus curare caninos,
Si trita cum melle prius fuerint & aceto.

Plura de his capite de lethalium venenorum remediis.

Animadversio.

INter bulbosas plantas & capitatas quas Græci γέλγας, ἄγλιτας ἢ ἀγλίδια, Latini *capitula*, *bulbos*, *nucleos & spicas* vocant, primum dignitatis locum obtinent *Cæpæ*, *Allia* & *Porrum*; de quibus sequentibus capitulis disputatio à nobis instituetur. Prius tamen meminisse debemus, quos hic bulbos vocamus, de omnibus iis plantis intelligendas esse, tum quæ ex multis capitulis cohæ- Quid bulbus.

rentibus coagmentatæ ſunt, tum quæ rotundæ ſuis membranis tunicantur: nec nomen illud ad quandam ſpecialem ſtirpem accommodandum eſſe, quemadmodum à veteribus præſtitum fuit: habuerunt enim Priſci illi genus plantæ quod *Bulbos* ſpecialiter vocabant, quos nobis eſſe ignotos certiſſimum eſt, quorum in cibis uſum deſcripſit Gal. lib. 2. de aliment. facultatibus c. 66. Dioſc. lib. 2. c. 565. Theoph. lib. 7. de hiſtoria plant. c. 13. & Martialis in Xeniis, qui ſtimulandæ veneri eos idoneos inſinuat.

Cum ſit anus conjux, cum ſint tibi mortua membra,
Nil aliud bulbis quam ſatur eſſe potes.

Bulborum vires.

Verum ſicut genus illud plantę ad ullam eorum bulborum ſpeciem qui hodie in uſu ſunt, revocari nequit, ſic ejus virtus & facultas ad noſtrorum bulborum facultates aptiſſimè accommodari poteſt: ut enim bulbi veterum, ſubſtantiæ erant craſſioris & lentæ, facultatis amaræ & inſigniter auſteræ, flatulentæ, venerem & cibi appetentiam excitantis, ſucci non boni, ſed craſſioris: ita & bulborum noſtrorum major pars, quibus etiam acre plurimum ammiſtum ineſt, ſed in quo differant & conveniant, ex ſingulorum hiſtoria commodius obſervabitur.

Cæpæ nomen.

Eſt ergo *Cæpa*, ſeu *Capa* à capitis magnitudine aut ſimilitudine, vel quod in caput creſcat, denominata Latinis, quemadmodũ Græcis κρόμμυον, vel ἀπὸ τὸ κρομμύειν τοὺς ἐσθόντων; *quod oculos comedentium feriat ac mordicet*, ita ut lacrymas exprimat & connivere cogat ex Ariſtot. ſententia probl. 22. ſect. 20. vel ἀπὸ τὸ χέω καὶ ὄμμα, *ex oculorum offenſione ac læſione* quam affert. Galli Cæpam

pam vocant, *un Oignon*, quasi *unionem* dixeris, quo nomine appellatam fuisse eam cępam quæ non fruticat, neque habet soboles adhęrentes, scribit Columella lib. 12. c. 10. sic ut *oignon* dictum sit quasi *union* sonantibus n. & i. velut ign. cujus pronunciationis rudimenta etiamnum extant apud Hispanos quibus sic notata littera g̃. sonat perinde ac ign. Porro hæ omnes ethymologiæ formam ac proprietates nonnullas cęparum perbelle explicant. Nam & caput figura sua orbiculari æmulantur, & nonnunquam magnitudine sua caput exequant, quod in plerisque accidit, quæ in ægro Aurel. *afferta unionaria* dicto & in Belgio ad D. Altomari oriuntur: deinde quod unæ & singulæ non plures succrescant, *uniones* appellatæ sunt, quod intelligendum de *capitatis*, quæ deponuntur, non de *sectilibus* quæ seruntur, prętera certissimum est cępas lacrymas excitare, cujus rei rationem protulit Aristot. loco adducto. Querit enim cur cępe & objecta oculis & comesta lacrymas moveat, cum origanum aut nasturtium quod cępe ipsa acrius est id non efficiat: respondet ergo ea lacrymas excitare quæ mordicant, simul humida existunt, ac etiam lenta; ejuscemodi enim subeuntia ac irreptantia suum ob lentorem atque tenuitatem dolorem movent, ac proinde humorem tabificant. Talis vero est cępa ut in se humidum vaporosum contineat, deinde calidum subtile ac mordicans; & demum viscosum nonnihil, quod non invenire est in Nasturtio licet cæpa ipsa acrius existat. Volo tamen te observare Aristot. hoc loco de iis tantum loqui quæ contactu potentiali, non actuali ac corporali & ut loquuntur Greci quæ δυνάμει non ἐνεργείᾳ lacrymas movent. Nisi enim ita intel-

Proprietates.

Cur lacrymas eliciat.

ligeretur, ignorantiæ argui posset, cum certissimum sit; inditum atque admotum oculis Nasturtium lacrymas excitare; quod illi cõmune est cum aliis omnibus quæ tertio ordine calefaciunt & desiccant; imo vero quo potentius aliquid calefacit & desiccat, eo citius oculis impositum lacrymas movet: est enim illud substantiæ mordacis ac lancinantis, ex quo primùm calor, mox dolor, dein humoris expressio excitatur. At ejuscemodi calida & sicca dumtaxat, si non immitterentur oculis sed exhiberentur tantùm & objicerentur, id non efficerent: tum quia destituta viscoso humore adhærere non possunt oculis ad actionem suam promovendam: requiunt ergo illa contactum corporalem seu inhærentiam actualem quæ viscositatis rationem expleat: quod quidem non necessarium est in cepa quæ quod humida sit vaporem, de se dimittit in aërem, quod viscida & tenax, aërem vapore suo imbutum & ad oculos delatum sic agglutinat oculis & affigit, ut otium habeat calefaciendi, mordendi, pungendi & prẽmendo exprimendi liquorem oculorum. Denique proprietas cẽpæ ethymo significata, est oculorum lẽsio atque offensio, qui tamen effectus absque controversia non est; cum gravissimos habeamus auctores qui oculis cẽpam prodesse dixerunt. Inter quos primus est Hippocrat. qui l. 2. de diẽt. κρόμυον τῇ ὄψει ἀγάθον, *cæpam oculis commodam* pronunciavit. Ab eo Dioscorides lib. 2. c. 181. Galenus 7. de simpl. Plin. l. 20. c. 5. eam caligini mederi dixerunt. Unus Scotion apud Constant l. 12. de re rust. c. 1. ἀμβλυωπίαν ποιεῖ τὸ κρόμμυον asseruit; hoc est *caliginem afferre*, non vero ut male vertit Cornarius *ad usum obtrsum facere*. Est enim cẽpa re vera oculis inimica & capiti infesta ob vapores ac fumos quos susci-

An oculis nocet.

Cornarii error.

tat & ad caput emittit. Eſt præterea pravi ſucci, craſſioris ac flatulenti, ut idcirco mirum non ſit ſi ejus eſu largiore offendantur oculi & caput. Eſu dixi, quia non aſſumpta ſed admota oculis eos juvare poteſt: quemadmodum Hippocrat. Galenus & alii obſervarunt. Sic enim cum Sotione eos conciliari poſſe exiſtimo, ſi de illius eſu Sotio, ſi de applicatione alii audiantur. Plin. certe clariſſimis verbis rem complexus eſt ſcribens, *olfactu ipſo & delacrimatione caligini mederi cæpam magis vero ſucci inunctione*, quod & Dioſcor. & Galenus annotarunt. Quod vero Sotio de eſu cęparum intelligatur, patet ex ejus verbis quæ ex noſtra emendatione ſic legi debent: ἀμβλυωπίαν δὲ ποιεῖ τὸ κρόμμυον διδόμενον, ὀπτὸν δὲ βῆχα θεραπεύειν δυνάται, id eſt, *cæpa vero exhibita caliginem oculorum parit, aſſata tamen tuſſim curare poteſt*, quo loco διδόμενον opponitur διαχρισμένῳ de quo ante egerat ſicut apud nos *aſſumptum admoto*, ſed de his abude. Auctor geopō. correctus.

Differentias cęparum qui voluerit omnes exequi, longa diſputatione indigeat; cum aliæ à calore, à magnitudine aliæ, aliæ ab acrimonia, teneritudine, ſatione, mangonio, aliæ à figura, ſolo, regioneve repetantur. Nobis non tantum otii ſuppetit, nec video quid inde luminis huic capiti accedat, ſi omnia cęparum genera veteribus nota recenſeam. Contenti ſimus ſola earum enumeratione quarum uſus eſt hodiernus. Has in triplici præſertim obſervo eſſe differentia: aliæ enim majores ſunt ſolo bulbo commendatæ, quæ ſimpliciter uniones vocantur: aliæ minores ſunt una radice multiplices, quas *Aſcalonias*, ſive *Aſcalonitides*, *Megarenſes*, *Paleſtinas*, ſeu *Setaneos bulbos*, cum Latinis vocare poſſumus, cum Gallis *des* Genera cęparū.

Eſchalottes, ſervatis priſci nominis Aſchalonias veſtigiis. Tertiæ *ſectiles* dicuntur quod ſæpius reſecentur, Græcis γήθυα Gallis, *Ceboules*, *Siboules*, *cives*, *& civons*, quarum folia una cum bulbis expetuntur frequenter in acetariis.

Temperamentum.

Cæterum temperies in quarto ordine eſt excalefacientium; ſiccitatis autem eſt non exquiſitæ, tum quia nonnulla humiditate turgent, tum quia flatulentæ exiſtunt, craſſarum inſuper ſunt partium, crudarum & lentarum, quibus tamen facultas ineſt tenuandi, incidendi, ac venerem exſtimulandi. Acres vero omnes cępæ ſunt, quamvis aliæ aliis minus. Magnæ ſeu capitatæ, acriores aſcaloniis, hæ ſectilibus, crudæ coctis, recentibus ac virentibus ſiccæ, albæ fulvis, fulvæ rubentibus præſertim in Hetruria, ut obſervavit Mathiolus adverſus Dioſcoridem qui flavas candidis acriores adſtruxit.

Vſus in cibis.

Mira cęparum commendatio & gloria; cum Ægyptiis quondam nefas fuerit portum & cępe dentibus attingere.

> Porrum & cæpe nefas violare ac frangere morſu,
> O ſanctas gentes quibus hæc naſcantis in hortis
> Numina! *ait Iuvenalis ſatyr.* 15.

Ab illo enim falo cultu quo pro Deo cępam proſecuti ſunt Peluſiotæ Luciano in Jove Tragœdo & Plinio lib. 19. cap. 6. teſtibus, ea ſacerdotibus Ægyptiis ſuperſtitio fuit, ut crederent à cępa abſtinendum, quia ejus eſus neque caſtimoniam exercentibus commodus erat, neque dies feſtos celebrantibus: Illis quidem quod ſitim crearet, his quod lacrymas eliceret, ac prętera etiam quod ſola hęc ex plantis Luna decreſcente vigere & augeſcere ſoleret, ex Plutarcho opuſculo de

Isidæ & Osiride, & ex Cælio Calcagnino de rebus Ægyptiacis. Contra, quod Ægyptii senserint mandi copiosissime cæpam, visumest Sotioni apud Constant. loco citato, cum iis qui singulis diebus cæpas tenuiores selectas jejuni cum melle comederint, integram valetudinem polliceatur. Et profecto Dioscor. l. 2. cæpas appetentiam cibi excitare dixit, alvo commodas esse, & expurgare, sed excitare sitim atque nauseam parere. Quibus verbis induci aliquis posset ad sciscitandum quomodo appetentiam cibi excitare valeant, cum nauseam parere soleant. Cui responsum nolim cum Ruellio atque Hermalao Barbaro, ὄρεξιν illam seu appetentiam, non de cibi sed de veneris cupiditate audiendam. Hactenus enim nemo est qui ὄρεξιν ad venerea traduxerit, sed ad ciborum appetentiam quod apprime cognovit Poëta Latinus eo usus vocabulo in hunc sensum: *rabidam*, inquit, *facturus orexin*. Satius itaque est cum Cornario respondere prius illud de moderato, posterius de nimio cæparum esu accipiendum. Tam enim certum est, gulæ stupidæ irritamentum esse cæpam parce sumptam, quam verissimum eandem largius ingestam ἀσωδίαν esse, hoc est *fastidium ac nauseam facere*. Porro cum ἀσωδεῖς ægri dupliciter fiant. Primo scilicet cum vires à corpore ita gravantur, ut nullam decubitus formam facile ferat æger, sed anxie se jactet & commoveat; secundo cum os ventriculi à vitiosis humoribus ita commordetur, ut nausea & fastidium ciborum sequatur, de priori illa anxietate non est accipiendus ille cæparum effectus sed de posteriori, qui proculdubio sequitur vel acrimoniam ceparum vellicantium os ventriculi, vel earundem copiam ventriculum ipsum gravantium, vel denique halitum & flatum qui ab

Anxietas.

eiſdem excitatur, & ori ipſi offertur non ſine tędio ut optime prodidit Plin. lib. 19. cap. 6. Hinc Suidas vocabulum κρομμυοξυρεγμίας αἰτὶ τ ἀωφίας, pro cruditate poſitum obſervat ex eo, quod acer, fœtidus & ingratus ſit ructus eorum qui cępas comederunt: quin γύλιος, hoc eſt *pera militaris* δυσωδὴς dicta fuit, hoc eſt *maleolens* propter geſtationem cęparum in ea repoſitarum: cepas enim ad bellum ferre ſolebant milites, ac inter cibos caſtrenſes enumeratæ ſunt à Socrate in Xenophontis ſympoſito, utpote quæ bellatorum vires exacuerent. Imo vero à fœtore cæparum proverbium fluxit, κρόμμυον ὄζειν *cepam olere*, ad eos detortum, qui ſordidi, illoti, & illiberales exiſtunt. Probulus apud Ariſtophanem in Liſiſtrata vetulæ cuidam dicit, *volo teo vetula oſculari*, κρόμμυον τ' οὐδ' ἔφαγες *cepam enim non edis*, ac proinde malum odorem ore non ſpiras. Quocirca non abſurdum eſſet ad ſententiam Diſcoridis illuſtrandam, loco ἀωώδη, δύσωδη ſubſtituere, clara enim ſententia & à contradictione penitus aliena. Ut ut ſit tamen, certum eſt & delitiis habitam cępam, & ſalubritati non ineptam. Docuit Aſclepiades ſalubrem adeo ut de ea dictum ſit σωὸς ὑγιὴς κρόμμυον λαβών; *ſanus eris ſi cæpe tantùm ſumpſeris*. Quędam autem gentes cępis delectantur: Vaſcones, Arverni, Belgæ, Angli, totaque Ruſticorum natio earum condimento mire capiuntur. Quidam etiam gallinaceos pullos, perdiceſque ex embammate cępato mandunt: alii crudis delectantur; multi ſub cineribus coctas ex oleo acetove eſitant, frigunt plerique, decoquunt nonnulli, terunt, exprimunt, torrent, minutim cędunt, miſcent, miris denique modis conficiunt. Adjiciuntur ſalutariter leguminibus, piſcibus craſ-

Dioſcorid. coriactus.

sis, flatulentisque eduliis, discutiunt enim flatus & crassum crudumque succum qui ab his gignitur dissipant. Sed modus adsit oportet & delectus.

Nec majori copia ingerantur, nec sine coctione. Interdicantur vero biliosis naturis, ventriculo calidiori, imbecilloque cerebro præditis. Ab illis studiosi litterarum abstineant; quum ἀυτῆς τ λογισικῆ βλαπτικοὶ, hoc est mentis & rationis perturbatrices prohibeantur. Traditum à Mnisitheo Medico apud Plut. 26. quæst. causarum naturalium, eum qui ab initio inflammationis pulmonum cępas concupierat ex morbo servatum, qui vero ficus optarat, interiisse, prętera quod appetitus ipse temperamenta, temperamenta vero affectiones sequantur. Notum Biantis apophtegma apud Suidam, qui Alyattæ Regi per nuntium missum denuncianti, ut quamprimum ad se veniret, respondit ad hunc modum ἐγω Αλυάττῃ κελεύω κρόμμυα ἐσθίειν, quibus verbis rusticitatem homini exprobrabat, cęparum vero inutilem usum pręter lacrymas excitandi virtutem designabat, in quo tamen errasse Biantem ex dictis notum. Multa alia de cępis habent Aristot. sectione 20. problem. Mizaldus l. 2. de secret. hortorum & campo. 2. Alexi Kept. Petrus Hispanus com. in Isaacum. Cæl. Rhodiginus & Botanici omnes; ex quibus multa adduci possunt ad probandos omnes effectus qui in hoc capitulo ex Macro Poëta transcripta enumerantur: nobis quæ ad rem alimentariam pertinerent sufficit perstrinxisse.

De Porro.

CAP. XLII.

Mac. l. 1. c. c. *REddit fœcundas manſum perſæpe puellas,*
Manantemque poteſt naris retinere cruorem,
Ungas ſi nares intus medicamine tali.

DUæ hoc in loco porri referuntur proprietates : ac prior quidem, quod imprægnandi facilitatem utentibus mulieribus pariat atque ne abortiant gravidæ prohibeat. Quod ſane magni etiam Hippocratis autoritate Plin. lib. 20. c. 6. in hunc modum ſcribens confirmat. Hippocrates de morbis mulier lib. 1. & 2. & alibi ſæpius, ſine alia miſtura dari jubet, vulvaſque contractas aperire putat, fœcunditatem etiam fœminarum hoc cibo augeri. Idque non in cibo tantum ſive potu, ſed illitum quoque & foris admotum præſtat. Ponitur enim in aceto & marina aqua, ejus coma, decoctoque illo inſidentium fœminarum præcluſi duratique loci utiliter foventur, folia quoque porri muliebres locos, qui nimio humore madeſcentes fœtum haud continere valent, egregie purgant. Item ex abortu profluvia ſiſtit, poto ſucco cum lacte mulierum.

Alter, aquod ſanguinem è naribus erumpentem ſiſtit, & maxime quidem ſuccus ejus cum aceto, addito thure aut ejuſdem manna, vel galla aut mentha. Idem quoque ſanguinem rejicientibus cum gallæ aut thuris farina vel acacia auxilio eſt. Quin etiam potæ ſeminis drahmæ duæ cum paribus myrthi baccis, veteres ſanguinis ex pectore

rejectiones ſanant. Acrimoniam enim quandam habet porrum, & adſtringendi aliquam vim, ſed ſemen acrius eſt. Plura infra cap. de antidotis venenorum.

Animadverſio.

AFfine cępis eſt *Porrum*, adeout demptis tunicarum involucris capitulum ejus interius *Cor* vocatum cæpam perbelle referat, foliis, aliàs floribus, caule & ſemine non multum diſſimile. A calore Gręci nomen illi dederunt πράσον quaſi πρήσιον, ſive πρήσινον hoc eſt *viride* vocantes, Latini vero vel quod *porrò eat*, & longè lateque propagetur, vel quod calloſam oſſium capitis ferruminatorũ concretionẽ æmuletur, denominarunt porrũ. Dicitur & à Juriſconſulto Scęvola l. 58. ff. de uſufruct. *porrina* eodem Ethymo. Genera ejus nonnullis duo: *capitatum*, *& ſectivum*, aliis quatuor additis, ampelopraſſo, ſeu ſylveſtri, & primario ſeu exili, quod Itali puriſellum hoc eſt intactum nominant. Ut cępa, ſic porrum acri virtute donatum eſt; proinde corpus calefacit, attenuat, craſſos in eo humores incidit: eſt vero calidum & ſiccum gradu tertio, flatulentum, κακοσόμαχον, difficilis digeſtionis, ſucci pravi, κεφαλαλγὶς, menti & oculis tenebras offundens. Non poſſum idcirco probare ejus uſum in cibis frequentem, licet nonnulli eo uſos ſaluberrimè ſe profiteantur. Thadęus Florentinus magni nominis Medicus ante cibum cum ſale ipſum pręſumebat expurgando à craſſis viſcoſiſque humoribus ſtomacho, provocandæ appetentiæ, alvoque ſolvendæ. Illi quoque auctoritatem dedit Nero mandens ipſum ex oleo ſtatis

Nomẽ.

Genera.

Temperies.

mensium diebus ad conciliandam vocis pręstantiam, dum pro ea certaret cum Phonasco, per quod tempus nihil aliud ac ne panem quidem sumebat, ut prodidit Plinius lib. 19. cap. 6. Sic & perdices narrat Aristoteles porro vesci, canoræ vocis gratia. Locus Aristotelis habetur problem. 39. sect. 11. ubi quęrit cur porrum conferat. πρὸς εὐρωνίαν *ad bonam claramque vocem* etiam in perdicibus: Duasque subjungit ejus rei rationes; vim leniendi & expurgandi instrumenta vocalia: quæ medendi ratio ipsi Galeno probatur lib. 6. κατὰ τόπους cap. 1. quo loco Phonascos docet cum contendendo oblæserint vocem, frequenti aquæ tepentis balneo uti ad leniendas & humectandas partes resiccatas atque exasperatas. Sed cum inde humiditas multa relinquatur ob quam impossibile est claram vocem ab eis proferri; tum reliquum est *ut transeant* (ait Gal.) *ad omnia ex melle cocta, & ad fabam fressam elixatam, & ptisanam ac brassicam & porrum probe coctum*, quæ omnia detergendi atque expurgandi facultatem possident. Cum autem Galenus lib. 2. de alimentorum facult. cap. 71. cæpam, allium & porrum cruda, nullum corpori alimentum dare, cocta bis terve omnino paucissimum tradiderit: cum Dioscorides & Simeon Sethi κακόχυμον καὶ κακοστόμαχον, porrum vocaverint: Cùm Sotio apud Constant. lib. 12. cap. 29. comestum porrum visum offuscare & stomacho iniquum esse scripserit; mirari subit quomodo idem Sotio sui oblitus in fine illius capitis porrum non minus nutrire quam carnes, his verbis asseruerit: τοῖς πρασοῖς τὰ κηροῖς πάνυ χρῆσθαι προσλήκει, τρέφει γὰρ οὐχ ἧττον κρεῶν: *porris*, inquit, *valde flaccidis & vietis utendum est, non minus enim quam carnes nutriunt*, quo quæso quid

esse absurdius potest? quid à mente omniũ medicorũ alienius? quid verbis Sotionis paulo ante adductis repugnans magis? quid denique ipsi veritati pugnãtius potest excogitari? Cum vero tam supini erroris Sotionem accusare non possim, qui in cæteris porri facultatibus explicandis diligentissimũ & doctissimum sese ostenderit, mihi venit in mentẽ corrupti Græci Codicis, & loci illius depravati. Quamobrem duplici conjectura ad eum locum restituendum usus sum, quarum prior mihi non facit satis, alteram verissimam esse quovis pignore contenderem. Imprimis ergo loco τακηροῖς, ταρίχοῖς vel ταριχηροῖς substitui potest; quæ verba corpus aliquod sale vel muria conditum designant. Certum autem est ex Gal. loco citato cæpas & porra aceto condita in totum annum reponi, fierique hoc modo in cibo pręstantiora ac minus habere vitiosi succi: ex quo sententia hęc ex verbis Sotionis intelligitur bonum esse uti porris conditis, quod minus non nutriant quam carnes, ipsorum scilicet porrorũ recentes ac virescentes. Sed verus erit sensus si κρεῶν commutes in καινῶν, erit enim & perfecta sententia & veritati apprimè consona: *Convenit*, inquit, *uti porris vietis ac flaccidis, cum non minus nutriant quam recẽtia ac viridia*, opponitur enim καινὸς vetustati & illud γὰρ ostendit posteriora priorum esse consequentis. Licet vero porrum alimenti sit vitiosi, mandi tamen solet à rusticis crudum coctumve. Editur enim ex sale pani affrictum ad emolliendam atri panis ingratitudinem. Suavius salubriusque evadit decoctum cum carnibus, sicut gallinarum, caponum, vervecum, adjecto croco Biliosis tamen, & calidioribus naturis, quibusque infirma sunt capita, perpetuo vitandum, cum bilem porraceam in ventricu-

Auctor. rei rust. emendatus.

lo generet, graviaque ac tumultuosa faciat insomnia. Venerem ipsum stimulare atque accendere, omnium est consensus ac naturæ ipsius decretum, quæ porrum adeo scroto simile effecit ut proverbioa bierit; πράσου φύλλῳ τὸ τῶν ἐρώτων δίδεται βαλάντιον, *marsupium amorum seu cupi dinum vinctum esse porri folio*, quod de iis dicitur qui luxuriose vivunt venereisque voluptatibus totos se dedunt. Commendatur etiam à Salernitanis & à Macro ad fœcunditatem mulieribus conciliandam; quod prestare solet sua detersione: cum enim sterilitas ut plurimum in mulieribus accidat ex mucosis, viscosisq; humoribus uterum obsidentibus; quorum vitio fit ut semen maris nec retineatur nec ad actionem promoveatur: sua acrimonia & detergendi virtute porrum ita expurgat illuviem illam, ut purus restitet uterus; & ad retinendum amplexandumque semen validissimus. De medicamentis sanguinem cohibentibus, eorumque variis differentiis consulendi Therapeutici.

De Vrtica.

Cap. XLIII.

AEgris dat somnum, vomitum quoque tollit, & usum.
Illius semen colicis cum melle medetur.
Mac. lib. 2. cap. 2. *Et tussim veterem curat, si sæpe bibatur.*
Frigus pulmonis pellit, ventrisque tumorem;
Omnibus & morbis ea subvenit articulorum.

Sommus. HIc septem recensentur facultates Urticæ. Ac prima quidem, quod somnum ægrotantibus

accersat. Crassos namque & pituitosos humores, quibus natura gravata sommo destituebatur, extenuat, incidit, & privatim expurgat.

Secunda, quod vomitum, simulque usum ejus tollat. Lentam enim & frigidam materiam, qua stomachum imbuente, nausca ac vomitus plurimum suboriri solent, incidit, exsiccat & dissolvit. Vomitus.

Tertia, quod Colicis medeatur doloribus: nam pręterquam quod crassum pituitosumque humorem incidit & extenuat, crassos quoque & flatulentos spiritus, qui exitum non habentes colicos excitant cruciatus, discutit & expellit. Colico.

Quarta, quod veterem curet tussim. Crassos enim viscososque humores è pectore pulmoneque educit: qua ratione orthopnœæ quoq; & lateris doloribus prodest, & maxime quidem semen ejus cum melle delinctum, quemadmodum 2. canon. cap. 725. in eum prope modum scribens Avicenna atrestatur: Quando cum ptisana sive aqua hordei decocta bibitur, vitia pectoris extrahit, & folia ejus cum aqua hordei decocta thoracem à lentis crassisque humoribus expurgat: sed semen cum melle delinctum ad omnia efficacius est. Tussis.

Quinta, quod frigora pulmonis pellat: humores namque frigidos ac pituitosos caliditate sua incidens, simul & extenuans, ex pectore pulmoneque educit.

Sexta, quod ventris tumorem discutiat atque sedet: Crassos enim ac flatulentos spiritus, quibus venter distentus in tumorem attollebatur, dissipat atque resolvit.

Septima, quod omnibus articulorum doloribus, arthritidi nimirum, ischiadi, & podagræ subveniat: præcipue quidem, si provenerint à lenta, crassa ac frigida materia, eam enim urtica Podagræ.

calefacit, incidit & extenuat. Ad hæc urtica flatuosum etiam quiddam obtinet, quo & Venerem extimulat, & maxime ubi cum passo aut musto semen ejus bibitur. Eodem modo potum, & vulvæ ora patefacit, urinam ciet, renumque doloribus medetur. Ventrem modice subducit, ipsa duntaxat absterſione ac veluti titillatione, non purgatione, crudum ac pituitosum humorem educens. Ducit fœminis præterea menses foliorum urticæ decoctum, & addita exigua myrtha potum. Cavendum tamen ne linguam œsophagumque lædat, nimium enim exurit: quod commode quidem fieri poterit, si post sumptionem ejus, parum olei rosacei absorbeatur. Est autem urtica cum semine suo calida in principio tertii, sicca vero in secundo, licet semen minore paulo, quam herba ipsa, siccitate participet. Plura Dioscorides libro quarto capite septuagesimo nono. Plinius lib. 11. c. 13. Galenus lib. 6. de simpl. med. facult. c. 13. Paulus lib. 7. Rhazes lib. 3. ad Almansorem, c. 28. & Avicenna loco citato.

Animadversio.

EX omnibus plantis *urtica* notissima est cum non modo interdiu, sed etiam noctu in tenebris solo tactu ab omnibus facillime cognoscatur. Ejus enim lanugo sine ullis quod mireris, spinarum aculeis noxia, & tactu tantum levi pruritum pustulasque adusto similes excitat. Eam latini ab *urendi* effectu urticam denominarunt, Græci non dissimili ratione modo κνίδη modo ἀκαλύφη; κνίδη enim ἀπὸ τ κνίζειν quod *pungere*

ac vellicare est deductum : ἀκαλύφη vero κατ' εὐφημισμὸν τῆς ἀντιφράσεως, ut loquitur Athenæus libro tertio hoc est *bono omine per antiphrasim.* dicta est, ut pote quę tactu, nec suavis, nec mollis, sed injucunda & aspera sit, vel quod *injucundo sit tactu* ὅτι ὁ καλὸν αὐτῆς ἄπτεται, vel denique quod ἀπολλῦσα τὴν ἁφὴν, quod *tactus sensum corrumpat.* Suidas tamen hanc ait esse inter τὴν κνίδην καὶ τὴν ἀκαλύφην differentiam; ut κνίδη de urtica dicatur, quamdiu tenera est, ac ut ita dicam infans & virgo ; cum vero habet *matres*, ipsas seminis sphęras, ἀκαλύφης nomen sumit : & ex hac observatione occasionem sumit explicandi locum difficillimum qui habetur apud Aristophanem in Lysistrata in choro mulierum quem perstrinxit Athenæus, & perperam exposuit Dalechampius : tu apud Suidam quære in voce τήθη & apud Eustath. in Odyss. pag. 1485.

Siccam & calidam urticam omnes quidem assentiuntur, sed quo gradu non consentiunt. Alii eum, ut Avicenna, in principio ordinis tertii calefacientium, in secundo desiccantium constituunt, alii in secundo ordine intenso calidorum, & in medio secundi exsiccantium, alii denique in tertio ordine tam desiccantium quam excalefacientium eam collocant ; quod veritati consentaneum videtur, cum manifesto & mordicet & urat. Mirari tamen subit Galenum, quod lib. 6. simpl. scribat urticam, *non tantum habere caliditatem uti jam mordicet* ; nec inter *vehementer calefacientia* reponendam vel hoc argumeato tum quod crassos viscososque humores ex pectore pulmoneque educat, tum quod in partibus quas contigerit, pruritum excitet. An dicen- Vrentia medicamenta.

dum in urtica considerari superficiem lanuginosam, ac præterea interiorem substantiam; ac ratione quidem illius substantiæ non urere, ratione vero lanuginis mordicare? Ex quo Averroes quinto collectionum errare ait eos qui urticam igneam esse ob suæ punctionis acumen credunt, quoniam pars illa ignea superficiaria sit, quæ per frictionem & præsertim per lotionem removeatur. At asserendum potius duco ex Galeno libr. 5. simpl. c. 15. urentium medicamentorum duo esse genera, alterum quidem non vehementer calidum, & tenuis substantiæ: alterum vehementer calidum, & substantiæ crassæ. Illud carnem eliquat levi cum morsu & dolore, sed crustam non efficit: hoc vero erodit, exedit, excruciat: atque ex hoc postremo genere non est urtica, sed ex priori, quia ut observat Galenus *tenuium est partium*, quarum proprium est ut facile penetrent; quod autem facile penetrat, id non præstat violenter, quo fit ut minor dolor adsit, & levior naturæ alteratio.

Vsus in cibis.

Condidit laudes urticæ Phanias physicus, utilissimam cibis coctam inveteratamque professus. Incipiens quidem ipsa nasci Vere, non ingrato, multis etiam religioso in cibo veteribus fuit ad pellendos totius anni morbos. Nostris quoque sæculis tenera adhuc ac pullulans in acetariis adhibetur, & cum aliis herbis quadragesimali tempore frixa editur. Radix cocta cum carnibus eas teneriores facere creditur. quo fit ut venatores, aucupes, piscatores pisces, quadrupedes, & aves recens captas urticæ foliis involvant, ut minus & tardius corrumpantur. Sunt qui ex jure pinguium carnium coctam urticam

ticam ſumant ad ſubducendam alvum. Tanti eam fecit Hieronymus Tragus, vir in deſcribendis plantis diligentiſſimus ut ab ea herbarium ſuum auſpicatus ſit, ſeu quod uſum & in cibis & in medicamentis maximum eam præſtare plantam crederet, ſeu quod eam pro ſigillo à majoribus ſuis accepiſſet ex obſervatione Melchioris Adami in ejus vita. Attamen pauci eſſe nutrimenti & omnino exigui, prodidit Ægineta. Diphilus Siphnius alvo ducendæ commodam duxit, non tam purgando, quam abſtergendo, ac titillando: Juvare quoque ſtomachum voluit, & lotium provocare. Inter nutrientes herbas nominavit Horatius epiſtol. libro primo, cui etiam ſtimulandæ veneris facultas inſit, hinc *ſi quadrupes fœtum non admittat, urtica naturam fricandam monſtrat.* Mirum autem eſt urticam extima ſuperficie calefacere & urere, interno ſucco febriles cordis æſtus mulcere: Cumque levi tactu pruritum excitet, oleo ſuo quod in Ægypto extrahitur, remedie eſt. Præterea urtica cum eſſe invitius nil poſſit, & ipſo appulſu puſtulas externo in corpore attollat; mandi tamen ſolet innoxie & ſine pruritu ventriculo admitti. Eſt quippe nonnullorum ea indoles ut exterius admota lędant, interius aſſumpta nequaquam, & vice verſa alia quæ ingeſta ulcerant, appoſita non lædant. Prioris generis eſt ſynapi, urtica, allium, cæpe: poſterioris ceruſſa & centaurea. An illorum cauſam dicemus eſſe quod medicamenti agere proprium ſit, alimenti vero pati: quæ vero introſumuntur per modum alimenti ſe habere quod multis alterationibus à ſua natura recedant, & ad naturam corporis aſſumentis pro- Nota.

pius accedant quæ autem admoventur, medicamenti rationem induere? An ſtatuendum copia pituitoſi humoris in ſtomacho reſtagnantis reprimi & refringi eorum medicamentorum acrimoniam, quod in cute non contingit? an potius dicendum recipi illa in ventriculi cavis admiſceriquealiis alimentis, ſed ventriculi ſubſtantiam non attingere, ſicut admota cutim tangunt? at omnis actio per contactum. Denique aſſerendum-ne eſt aſſumpta diu non morari in uno loco; nec firmiter adhęreſcere ventriculo, ſicut admota exterius diu firmiterque affixa cuti hærent: omne autem agens requirere tempus debitum ad ſuam operationem? Quod ad ceruſſam & centauream attinet, exterius admota leniunt, introſumpta ulcerant, quia cum ſint craſſarum omnino partium, valido calore indigent ut attenuentur, & ad actum promoveantur: talis autem calor non exiſtit in cute; quin ibi debilior eſt, ſed reperitur in ventriculo, ubi potentius micat. Vide Petrum Hiſpanum comment. in diætas particulares Iſaaci, Pet. Aponenſem comment. ad problema 22. ſect. 20. Fabium Columnam minus cognitarum ſtirpium parte altera capit. 19. & animadverſionem noſtram de Helenio cui iſta luminis ad inſtar eſſe poterunt. Cætera repetantur ex comm.

De Silere Montano.

Cap. XLIV.

» *Siler Montanum non ſit tibi ſumere va-*
» *num,*

„ *Dat lumen clarum, quamvis guſtu ſit ama-*
„ *rum.*
„ *Lumbricoſque necat, digeſtivamque refortat.*

Animadverſio.

QUamvis major Herbariorum pars *Siler Montanum* idem cum Seſeli Maſſilienſi faciat, malo tamen hic cum Dodonæo longe diverſum à Seſeli credere, & idem planè cum Liguſtico conſtituere: quod dotes hic deſcriptæ magis propriæ ſint *Liguſtici* quam *Seſeleos;* quam herbam non lego in ciborum uſum advocatam fuiſſe, ſicut Liguſticum fuit. Eſt vero λιγυστικὸν, ſeu ut placet Galeno λιβυστικὸν, à Liguria ubi naſcitur plurimumque creſcit, denominatum, in Apennino ſcilicet Alpibus contermino. Incolarum nonnnlli παγάκειαν ſeu πάναξις vocant, quod & radice & caule Panaci Heraclio diſſimile non fit, iiſdem vero facultatibus præditum. Primò unius generis fuit: nimirum ſylveſtre, poſtea autem ſeri in hortis cœpit, & ſtudioſe coli, ne ex India longinquiſque locis repetendum eſſet, quod ſapore piperis obſonia & pulmentaria eorum temporum commendaret. Ejus enim ſemine pro pipere ubique uſa eſt antiqua & ruſtica plebs, ſed in ſylveſtri vis major, in ſativo guſtus ſuavior. Temperie aiunt eſſe calida & ſicca ordine tertio, ſapore acri, odore aromatico. Uſus in cibis ad oxypora ſic dicta quod aceto condita ad intinctus ſervarentur, quemadmodum ſcribit Columella ultimo cap. lib. ultimi. Radice ſemen eſt efficacius utpote ſiccius, calidius atque acrius. Adulteratum

No-men.

Tem-peries.

Vſus.

quondam fuisse semine aliquo simili quod amaritudine in gustu deprehenderetur, prodidit Dioscorides. Quod etiamnum hodie fieri à Liguribus fœniculi admistione, narrat Brassavolus in examine simplicium medicamentorum, ubi quoque hodie pro pipere in condimenta venire advettit, seseque conditum ferculum libistico satis gratum Gennæ comedisse, ut vero ori gratum est, sic stomacho amicum concoctionem adjuvando, tumores & ejus inflationes discutiendo, vermes enecando. Ex eo vero quod urinas moveat, & serosam sanguinis illuviem repurget, tum etiam ob ejus fragrantiam, spiritibus reficiendis reparandisque opportunam, oculis gratissimum perhibetur.

Vulgus Herbariorum hodierna die pro sileri montano seselе Massilienſe usurpant ut & officinæ nostræ. Est enim *Siler* nomine affine vocabulo *Sil* sive *Sile* quod alio nomine Seſele appellatur. Herba cujus radice, vel semine olim vina condiebantur, quæ antemeridiano tempore loco jentaculi hauriebant. Unde *Silatum* veteres dixere, pro eo quod nunc vocamus jentaculum.

De Spinachiis.

Cap. XLV.

„ *De cholera laso spinachia convenit ori,*
„ *Et stomachis calidis hujus valet esus amari.*

Animadverſio.

EX oleribus hoc unum frigidum à Salernitanis perſtringitur, quod illi Mauritanorum doctrinam ſectantes, calidorum uſum magis quam frigidorum probarent. Deinde vero ita paſſim ab omnibus cognoſci & uſurpari lactucam, portulacam, cichorium, atriplicem, oxalydem pro comperto habebant, ut ſuperfluum ducerent vulgaria illa annotare atque deſcribere. Sed & fortaſſe Villanovanus ea ipſa prætermiſit quod alias de iis egiſſet, nec commendando operi multum ea profutura judicaret. Eſt autem *Spinacia*, *Spinachia*, *& Spinaceum olus*, herba veteribus incognita, ſic dicta ab inſigni ſeminis ſpiculorum nota, quod tam glabræ aut mollis herbæ ſemen in ſpinas occaleſcat: vel potius quod ſpiculatis velut ſit foliis ob varias eorum inciſuras atque dearticulationes. Græci recentes σπινάκιον vocant, ſeu potius σπανάχιον, vel à raritate quod raro ea herba Medici utantur, vel ab *Hiſpania*, forte quod inde primum duxerit originem, ad cæteras tandem nationes tranſlatum, ex quo factum eſt, ut Mauritani & Arabes ipſum Hiſpanach, id eſt, Hiſpanicum olus appellarint. σπινακίς meminit auctor Anonymus de vulpe & lupo his verbis: Nomen.

Καὶ φόρτωέ με λάχανα, σέλινα, καὶ ἀυτίδια
Σπινάκια, ϗ μαρύλια, ῥάπανα, καὶ κρεμμύδια.

Onera me, inquit, *oleribus*, *apio*, *autidio*, *Spinacio*, *marulio*, *raphano*, *& capa*, quæ omnia partim vulgaris ſunt notitiæ, partim obſcuræ:

nec enim proprie quid sit autidium, & marulium satis perspectum: & autidium quidem plane ignoro nisi fungum quis interpretari velit, quasi αὐτήκιον ab αὐτίκα extemplo, è vestigio, continuo significans, quod fungorum proprium est, qui una nocte confestim erumpunt: μαρύλιον autem seu ut vult Meursius in glossario Græco barbaro μαιύλιον, *edulii genus est tota quidem æstate, sed mense potissimum Maio confici solitum*, cujus meminit Ethymologi auctor, Suidas, Hesychius & auctor Geoponicorum libro duodecimo capite primo, sed Ethymologicus, Suidas & Hesychius μαιύλιον vocant, auctor Geoponic. μαρύλιν; Simeon Sethi in syntagmate μαρύλλιον quod idem esse cum θειδακίνη sive lactuca innuit. Spinaciorum duo genera sunt: sativum & sylvestre. Sativi item duo: mas & fœmina: ille semen fert, hæc floret quidem, sed seminis infœcunda sterilescit. Humidum hoc olus planè ac frigidum ordine fere secundo, humidius tamen & aquosius paulo quam frigidius, sapore omni expers est, cito descendit & alvum emollit, à qua emolliendi vi à nonnullis *Seutlomalache* quasi *malvaceam betam* dicas, denominata fuit; ab aliis *seutlolapathum* quod mediæ sit inter betam & rumicem naturæ. Isaac in diætis particularibus ventrem humectare eam herbam, stomachoque meliorem quam atriplices scripsit; quia scilicet minus humida est, & minus unctuosa: at humiditate, unctuositateque nimia stomachus languet ac laxatur, siccitate roboratur. Quia tamen multum humida est, idcirco flatus colligit, & vomitiones concitat, nisi excrementitius humor abjiciatur. Quod ut fiat citra aquam coqui de-

Genera.

Temperies

bet cum sponte magnam vim humoris inter coquendum ex se effundat. Proinde dicitur jus alienum aspernari proprio contenta; qui coquit cum aqua nativum & genitalem illius succum corrumpit, ac temere inebriat. Jejuniis quadrageſimalibus frequens ejus usus esse solet, vel frixa cum butyro aut oleo, sale & omphacio, ac etiam piperis momento, vel in olla cum pineis, uvis corinthiacis, butyro ac sale cocta. Editur quoque in acetariis cruda, enata recens, prius scilicet quam latiora ei subnata fuerint folia. De cætero alimenti est exigui, flatulenti ac nauseabundi, nisi aromate aliquo condiatur. Quod autem dicitur convenire *ori læso de cholera*, tractum ex Isaaco qui eam gulæ à sanguine ac flava bile dolenti mederi admonuit, quem usum agnoscit quoque Mathiolus, coctam eam lenire exasperatas fauces asserens, cujus quoque rei gratia ejus bibitur jusculum conditum oleo amygdalino dulci aut butyro. Sunt qui aquam ex hac planta vitreis organis eliciunt, & ad ciendos sudores plurimùm valere prædicant. Usus.

De Salice

Cap. XLVI.

Auribus infusus vermes succus necat ejus;
Cortex verrucas in aceto cocta resoluit.
Hujus flos sumptus in aqua frigescere cogit
Instinctus veneris cunctos, acres, stimulantes.
Et sic desiccat ut nulla creatio fiat.

Macer lib. 2. c. 16. & 36.

Tria hoc loco de Salice traduntur. *Primum* quod succus ejus auribus instillatus vermes

Idem l. 4. c. 11.

interficiat, & maxime quidem si is sit ex foliis & cortice expressus. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum. Idem quoque cum rosaceo in calice punici calefactus, aurium doloribus & saniei medetur.

Secundum, quod cortex ejus in aceto decoctus verrucas pellat. Hanc rem Dioscorides libro primo capite 115. sic tradidit. Corticis cinis admisso aceto maceratus, illitu clavos & callos tollit. Est enim vis ejus admodum desiccatoria, sed ita tamen ut morsu abstineat: habet vero etiam quandam adstrictionem. Avicenna capite 541. secund. Canon. eumdem effectum portulacæ quoque tribuit: Ex ea, inquiens, fricantur verrucæ & eradicat eas non qualitate, sed naturali quadam facultate.

Tertium, quod flos salicis conceptus prohibeat; & hoc certe ob vim desiccatoriam & astrictionem. Hoc ipsum autem ἀσυλληψίαν ἐργάζεσθαι Dioscorides dixit, hoc est, facere ut mulier non concipiat. Non autem solum mulierum conceptus prohibet salicis semen, sive fructus, sive flos velut hic appellatur, sed etiam instinctus Veneris omnes hebetat ac resiccat, etiam in viris, ut generare nequeant. Atque hoc ipsum Democritus quoque apud Constantinum Cęsarem lib. 11. c. 14. tradit his verbis: Qui fructus salicis appellatur, pabulo pecorum admixtus, ipsa pinguefacit. Tritus autem & in potu acceptus ab homine, steriles facit: ex quo & Homerus ὀδυσσ κ. ait.

Μακραίτ' αἴγειροίτ' καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Id est:

Et grandes populi, & salices fructum perimentes.

Verum Theophrastus libr. 3. c. 2. de historia plantarum, & Plinius lib. 16. c. 16. vocem ὀλεσίκαρπος non sic accipiunt dictam ab Homero, ut significet fructuum ac seminum humanorum perditionem, sed ipsius arboris. Plinii verba hæc sunt. Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta ab Homero frugiperda, secutaque ætas scelere suo interpretata est sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Hæc fere Janus Cornarius in capit. 11. lib. 4. Macri. Didymus antiquissimus Homeri interpres ita ex Theophrasto de salice refert: ὁ καρπὸς τῆς ἰτέας πινόμενος ἀφανίζει τὴν γονὴν τῶν ἀνθρώπων. Id est: Fructus salicis potus genituras hominum demolitur. Plura de salice Galenus libro 9. de simpl. med. facult. cap. 155. & Avicenna 2. Canon. c. 326. & 686.

Animadversio.

PRopter affinitatem temperamenti superiori oleri subjungimus salicem, arbusculam quam Græci ἰτέα vocant ἀπὸ τὸ ἰέναι; eadem ratione qua Latini *Salicem* appellant, quod nimirum ea celeritate crescat ut Salire videatur, quamvis nonnulli malint Latinam *Salicem* à Sale deducere, quod sit gustu non solum amara, sed aliquatenus salsa, quod tamen nusquam probaretur Cardano qui libr. 8. de subtilitate nullam plantam salsam esse adstruxit, contra quod sensit Theophrast. lib. 6. de causis plantarum c. 14. &

Genera. Scaliger exercitatione in Cardan. 104. art. 18. exemplo *Salicorni*, *Salsolæ* seu *Sodæ*, quam Arabes *Sal Chali* vocant. Salicis differentiæ multiplices, partim à colore partim ab usu desumptæ. Ex corticis colore prima species nominatur alba, quæ arboreſcens est & *perticalis*; secunda platyphyllos sive leucophlœos, hoc est, *latifolia candido cortice*: tertia purpurea & μελανόφλοιος, hoc est *cortice nigro* amicta: quarta Phœnicea seu Phœnicophœos, cujus cortex *palmularum colorem* refert; quinta omnium breviſſima, *helice*: sexta Elæagnus *cortice luteo*: septima Amerina quæ duorum est geneum: *rubens* quam Galli *franc-oſier* vocant, & nigrans quam ἰτέαν, dicunt, unde Galli vocabulum suum *oſier* deduxerunt: octavà denique est *marina*. Hîc autem loquitur partim de *perticali*, partim de *Amerina*, quarum folia refrigerandi facultatem obtinent, & cum nonnulla adstrictione citra morsum desiccandi. Cortices similem facultatem habent, succus flore erumpente collectus, extergentis est virtutis tenuiumque partium, cujus colligendi modum docet Dioscorid. lib. 1. cap. 117. & Plinius lib. 24. cap. 9.

Temperies.

Porro nullus salicis usus extitit in cibis, cum ne quidem arborum aliarum folia condiendis jusculis aut alterandis expetantur. Major commendatio in aspergendo ejus foliis pavimento æstate media, aut per febres acutiſſimas, vel in parando pedum tibiarumque lavacro ad corporis refrigerium & somni conciliationem. Coronarum ex Amerina salice mentio est apud Athenęum lib. 15. Deipnos. quâ redimitum totos decem menses Megisthen refert ex Anacreonte; sive quod ad manum & in propinquo esset copiosa salix, sive propter aucto-

ritatem Samiorum qui ut fugientem Junonis imaginem retinerent, factis ex salice Amerina vinculis dicũtur circumvolvisse. De ea corona narratur Hephęstion libellum composuisse, multaque pręclara de ea annotasse Menodotus Samius opere de iis quæ pręclara Sami visuntur. Ab hoc usu factum puto ut Apollonius Rhodius lib. 4. salicem appellaverit *sacrum stipitem* ἱερὸν σύπσο, Tenarus apud Athen. ἀγροικὲν σεφάνωμα *rusticorum coronamentum*, Nicętus ἀρχαῖον Καρῶν σέφος. Quam autem ob causam coronæ ejuscemodi adinventæ fuerint, videndum apud Paschasium lib. 1. de coron. cap. 14.

An Salix sterilis.

Porro cum satis copiosè salicis facultates in commentario commemoratæ sint, non est quod pluribus exponantur. Quęramus utrum salix sterilis sit semenque ferat, nam hoc à veteribus in disputationem vocatum fuisse animadverto. Theophrastus modo sterilem modo fœcundam constituit. Sterilem facit καὶ ἄκαρπον l. 3. de hist. plant. cap. 6. fœcundam vero καὶ καρπὸν ἔχοντα eodem lib. cap. 1. 2. & 13. verum Bapt. Porta contra antiquorum opinionem plantas omnes ac proinde salicem semine donatas esse luculenter demonstravit lib. phytognom. cap. 2. addiditque salicem ad maturitatem solitam esse proferre semen in Creta insula ipso descensu Jovis *spelunca torvum, ligneum, magnitudine ciceris.* Alibi tamen certum est ociſſimè amittere semen ante quam omnino maturitatem sentiat, qua de causa Homero dicta est ὠλεσικάρπος, *frugiperda*, & *seminiperda*, Theophrasto ἀτελὴς, & *imperfecta*, non quidem rationę generationis, sed usus; ita enim perficitur ejus fructus, ut cibus homini esse non possit; generationi autem idoneus esse possit, ut probat idem

Theophraſt. lib. 3. de hiſt. plant. cap. 1.

Notabis autem apud Dioſcorid. in nothis plantarum appellationibus, *viticem* ſeu agnum caſtum vocari *ſalicem amerinam*, quam ſervandæ caſtitati commodam tradit, ob idque ea pro ſtrato uſas eſſe mulieres in Theſmophoriis caſtitatem cuſtodientes. Quo tamen ſit illa temperamento, vix conſtat; cum Dioſcorides calidam dicat, Galenus frigidam: Hanc controverſiam habes expoſitam à Cornario emblemate 114. in Dioſcoridem, & à Sarraceno ſcholiis ad caput 15. lib. 1. Dioſcoridis.

De Floribus ac primum de Viola purpurea.

Cap. XLVII.

Crapula diſcutitur, capitis dolor, atque gravedo,
Purpuream violam dicunt curare caducos.

Hic tres referuntur effectus nigræ purpureæve Violæ. Primus, quod crapulam ſive ebrietatem diſpellat ac ſedet. Cujus ſane rei duæ afferri ſolent rationes. Una quidem, quod temperatum, ſuavem & cerebrum confortantem ſpiret odorem: cerebrum vero roboratum, ac validum ebrietas non tam facile, quam imbecillum tentet. Altera, quod cerebrum refrigeret, & fumis validis recipiendis ineptum reddat, adeoque vini vaporem infringat, & ſic ebrietatem diſſolvat. Secunda, quod κεφαλαλγίαν, id eſt, capitis dolorem diſcutiat: & hoc quidem, ſi à cauſa calida, nempe à flava bile, ortum habuerit, hanc enim purgat,

& ab ea calorem extinguit. Horum effectuum meminit Plinius lib. 21. cap. 19. ubi de violæ viribus disserit, his verbis : Violæ purpureæ crapulam & gravedines capitis impositis coronis olfactuve discutiunt, Meminit etiam Simeon Sethi in Syntagmate : Violæ, inquiens, dolores capitis, qui fiunt à flava bile, sopiunt, potæ & odoratæ. Tertius, quod curet caducos, id est, comitiali morbo correptos, à symptomate, accidenti ac casu. Hoc habetur apud Dioscoridem lib. 4. cap. 105. Cęterum is non simpliciter hoc de purpurea Viola tradit, sed de parte ea, quæ in flore purpurea existit, vel purpurascit. Sic enim scribit: φασὶ δὲ τὸ πορφυρίζον τῶν ἄνθους μεθ' ὕδατος ποθὲν, σωτύγχικοῖς βοηθεῖν, καὶ ἐπιληψίας ταῖς ἐπὶ παίδων: id est: Dicunt id, quod in flore purpureum est, cum aqua potum, anginis & comitialibus puerorum morbis auxiliari. Videtur itaque accipiendum esse de altero flore, qui in medio Violæ instar capillamentorum inest. Sunt enim quidam flores, dicit Theophastus lib. 1. cap. 21. de historia plantarum διανθεῖς, id est, duplicis floris, qui alterum florem in medio habent, velut rosa & lilium, & viola nigra. Lege doctissimas Jani Cornarii annotationes in cap. 29. libri primi Macri. Quinetiam Plinius loco jam citato id ipsum sic tradidit: Id quod purpureum est ex iis, comitialibus medetur, maxime pueris, in aqua potum. Ejusque rei hæc adsignari potest ratio, quod cerebrum violæ fragrantia roboret, ita ut à pravis nocumentis minimum lędatur, & sic in epilepsiam non facile incidat. De violis plura Galenus libro sexto capite centesimo quinquagesimo de simpl. medic. facult. Rhases lib. 3. ad Almansor. 21. Avicenna 2. Cano. cap. 726. &

Animadversio.

De floribus.

CRatissima florum amœnitas est, cum nusquam natura se æque atque in eorum inenarrabili varietate jactet. *Nulli potest*, inquit Plinius capite primo, libro vigesimo primo *facilius esse loqui, quam rerum naturæ pingere, lascivienti præsertim & in magno gaudio fertilitatis tam varie ludenti.* Tantus vero honor fuit floribus, ut cum præstantissimum aliquid explicare volumus, sui *florem generis* appellemus : ex quo fonte Plinius *purpuræ florem*, Rigaltius ad Artemidorum ex Plinio *Ignis florem*, Plautus *florem Bacchi*, Cicero *florem pigmentorum* dixit. Quod autem in cœlis sunt *sydera*, idipsum in hortis sunt *flores*, quos ideo Columella lib. 1. c. 1. *hortenses terrestresque stellas* vocat. Chęremon apud Athen. libr. 13. modo ἔαρος, modo λειμώνων τέκνα hoc est *veris & pratorum filios*, Æschylus *terræ natos*, γαίας τέκνα, alii ἐνιαυτοῦ παῖδας *filios anni*, Plinius *plantarum gaudia & partus*, Apuleius *primum naturæ fœtum qui est proprius Gratiæ ridentis, fruteti germinantis, vitis gemmantis, segetis viridantis.* Hortos commendat nobilissimamque anni tempestatem atque temperatissimam, florum varietas, quæ tanta est, & diversa, tam florida & picta, tam odora & fragrans, tam suavis & jucunda, ut illic natura suam explicare majestatem omnino videatur. Major potiorque futura erat florum gloria nisi suis morerentur horis, & in ipso ortu expirarent. Inventi tamen homines sunt qui tam brevem voluptatem, tam momentaneum Veris

honorem immenſo pretio æſtimarunt. Priſcis ſeculis multus honos roſis, violis, liliis, narciſſis, hyacinthis, croco, meliloto, amarco, qui noſtris temporibus vileſcunt, & præ Tulipis hæmærocallidibus, coronis imperialibus, fritilariis, martagonis, anemonis deſpiciuntur, quorum quidem nec veteres novere gratiam, nec nos fragrantiam, vireſque agnoſcimus Licet autem *Tulipæ* uno brevique tempore floreant, licet uno flore ac pediculo emicent, licet ipſo odore ſint graves; tanti tamen una colorum diverſitas, picturaque foliorum tenuibus deſcripta filamentis penditur, ut qui unam *Tulipam* quingentis & ſexcentis, imo vero mille libris emere velit reperiatur licitator. Has Natura delitias homini quidem paravit ad *voluptatem*, ſed ad *utilitatem* magis. Quondam flores coronarum fuere ornamenta, quarum tam multiplex varietas fuit, tam diverſa componendi ratio, uſus tam varius, ut materiæ fuerint multorum voluminum quæ de coronis tractarent. Vix ullum fuit olim ſine floribus convivium, his pavimenta inſtrata, lectuli compoſiti, farcta pulvinaria, oppleta reticula, conflata ſerta, fercula aſperſa; nullæ ſine illis nuptiæ, nulla ſacrificia: nulla funera, nulli ludi, nulli triumphi, nullæ publicæ lætitiæ. Hęc autem quam inania ſunt oblectamenta, ſi ab utilitate & ſalubritate quam hominibus tribuunt ſejungantur? Equidem breve nobis allaturi erant flores gaudium, ni Medicina ſalutis & vitæ præſidia in illis deprehendiſſet & ad varias remediorum miſturas ſalutareſque compoſitiones eos convertiſſet. Jam nulla ſine floribus antidotus, nulla potio, nullum conditum, olea, emplaſtra, unguenta, cataplaſmata, fomenta floribus non vacant,

Florum uſus.

adeout jam magnum afferant Medicinæ adjumentum: Transeunt quoque ipsi in cibum & condiendis jusculis accommodantur, ut non solum ad restituendam, sed etiam ad conservandam sanitatem dicantur nati. Quod in sequentibus observabimus quorum gratia hæc universim de floribus præfari licuit.

Inter flores autem imprimis occurrit viola prænuntia, & præmonstratrix omnium pulchritudinum veris. ἴον dictam volunt à Græcis, vel παρὰ τὸ ἰέναι ταχὺ, ex eo quod statim surgit aut apparet, vel ab Ioniis quibusdam Nymphis, quæ ut refert Nicander in Georg. florem eum Jovi primum dedere muneri, vel denique ab Io puella qua cum Jupiter concubuit, quamque mutavit in juvencam ne à Junone deprehenderetur. Fortunam vero puellæ flos ipse coloribus suis ostendit, ἐρυθραίνεται μὲν γὰρ, οἷα περ παρθένος, πορφύρεται δὲ οἷα βοῦς, καὶ λευκαίνεται, δηλοῦν τὴν εἰς ἄστρα τῆς κόρης μετα βολὴν: *rubescit enim ut virgo, purpurascit ut bucula, albescit in argumentum quod puella fuerit in astra conversa*, ex Leontio c. 23. l. 11. de re rust. Latini violam ὑποκοριστικῶς (ait Scalig.) ab ἴον deducunt, seu ut vult Perottus à *violendo* seu quod nec *violata*, nec *violanda* fit. Alii violā quasi *vitulam* dictam volunt, propterea quod hunc florem Poëtæ fabulentut in pabulum Iüs puellæ in juvencam conversæ, à terra effusum. Violarum multiplices existunt differentiæ, quarum aliæ à colore, aliæ à floribus, à magnitudine aliæ, & cultu, desumuntur. Color in violis vel unus vel varius. Unius coloris triplex viola, *Alba* quam leucoion vocant cui vita longissima trimatu est, *lutea* & aspectu similis auro, *purpurea* seu nigra. A vario colore nomen sumpsit viola bicolot aruensis, flammea minor dicta, & viola tricolor seu septicolor

color, quam nonnulli *florem Trinitatis* appellant. A flore alia denominata est simplex, alia multiplex, cujus flos numerosis foliolis ac pene infinitis constat. Est & viola arboreſcens, seu fruticosa, est sativa, sylvestris, hortensis, arvensis, de quibus nobis agendum non est cum solius purpureæ Salernitani meminerint. Interim observandum ex multiplici violarum differentia à coloribus sumpta, loca nonnulla auctorum classicorum illustrari posse, quæ vel obscura vel inter se pugnantia, videri possunt. Sic Virgilius Pallentes violas vocat, ecl. 2. at eclog. 10. nigras; Horatius aurigino-sum colorem, qui proprius est amatorum, tinctum viola scribit;

Nec tinctus viola pallor amantium,

lib. 3. carm. ode 10. Oppianus autem ἁλιευτ. lib. 10. νεφέλῃ ἰοειδέϊ, sumit pro nube fœta imbri; quasi dicas violæ similem, per colorem scilicet qui ita purpurascit ut nigredini sit affinis. Lucianus in imaginibus *violaceas* Veneri palpebras assignat quas scimus nigras fuisse. Pindarus & Theognis Musas appellant ἰοπλόκαμους, *violaceo capillitio*, quod nemo nigrum fuisse dixerit, utpote à pulchritudine alienum. Nisi forsan violæ nomen ad omnia venusta, ac formosa significanda traductum quis velit; quod luculenter demonstrat Carolus Paschalius coronarum libro tertio capite quarto.

Redeo ad violam purpuream quam Theophrast. ἴον μέλαν καὶ μελάνιον; Dioscorides ἴον πορφυρᾶν, Claudianus fuscam, Virgilius nigram, alii amethystinam sive jantinam, cæteri Martiam violam vocant, quod mense Martio ineunte Vere floreſcat. Inter nothas ejus appellationes δασυπόδιον numeratur, vel à lepore dictum qui eo flore &

herba delectatur, vel à multitudine foliorum quibus flos coalescit: φριαπίον quoque, vel à figura floris, vel quod Priapi statuæ pro custodia hortorum positæ eo flore coronarentur; Κυβλέιον præterea à Cybele Dea; cui violæ primo vere erumpentes pro primitiis offerebantur, denique *Muraria*, quod apud mutos & sepes hortorum nascatur.

Temperies. Temperies violarum ex Oribasio & Mesvæo frigida & humida est primo gradu, ex Simeone Sethi ordine primo frigida, humida secundo; ex Brassavolo denique frigida in prima parte secundi gradus, in tertia vero ejusdem gradus humida. Quamvis autem oleum violaceum frigidius videri possit rosaceo, attamen magis refrigerat rosaceum, quod in eo tenues quædam sint partes quæ illud penetrare faciunt, ex quo fit ut violaceum superficie tenus refrigeret rosaceum etiam in profundo; ex observat. ejusdem Brassavol. comm. in lib. Hippocrat. de vict. acut. Galenus 6. de simpl. aqueam substantiam violis tribuit, Mesvæus vim quandam narcoticam dolores calidos sedandi & inflammationes omnes exringuendi, quam ob causam reprehensus fuit à Manardo Mesvæus, quasi narcotica viola esse non possit, cum primo tantum ordine ab illo frigida statuatur. Sed Mesvæi defensio suscepta est à Brassavola in examine simplic. quam legere potes. Præterea à Mesvæo vis purgandi violæ tributa fuit, ubi scilicet humiditate siccando resoluta, calidicas prius obruta emicat, & ab ea sapor amarus, fitque trahendo purgatrix. Sed pace tanti viri dixerim in resiccatis violis, nec calorem nec amarorem, nec purgandi facultatem deprehendimus: Imo vero si quæ ejus purgandi vis, maxime ab ejus humidi-

Viola an Nortsca.

tate est, quæ leniendo ac lubricando alvum laxat. Dum ergo recens est parari solet syrupus ex multis infusionibus qui blandè alvum puerorum subducit: hoc tamen vitio laborat quod pondere suo ac nimia humiditate ventriculo noxius sit, præterea nisi diu multumque coquatur brevi corrumpitur tempore, & acescit. Nec audiendus est Amatus Lusitanus enarrat 213. in Dioscoridem, & alii, qui arbitrantur solutivum hunc syrupum non minorum esse virium, quam syrupus rosatum solutivus: longe enim multo imbecillior est cum syrupus rosarum etiam post duos annos purget, recens autem ad instar scammoniatorum alvum turbet, quapropter à recenti eo abstinendum est, nisi ubi vehementer purgare volumus. At syrupus violarum solutivus recens tantum blandè expugat, inveteratus modicarum est virium. Longe vero potentius semen violæ album rotundum, milii æmulum, quam flos: alvum enim movet intritum & ex vino albo potum instar rhei bilem flavam è ventriculo exturbat. Licet autem usus sacchari & Julepi rosacei, quæ Simeon Sethi ἰοσάκχαρο, καὶ ἰοζύλαπον vocat, πρὸς τὰς τῦ θώρακος τε καὶ πνεύμονος ἀῤῥωστίας, hoc est ad pulmonis & pectoris vitia, præsertimque pleuritidem commendetur: attamen Aloysius Mundella epist. 32. non adeo tutum agnoscit, *non quidem*, ut ait, *propter adstringendi ullam vim, sed propter obstructionem quæ ex violarum temperamento frigido oritur, quo excreatus impeditur ac retardatur.*

Error Amati.

Si quis autem interroget an facultas violis insit nutriendi, dicam vel nullam vel exiguam illis adesse: ac sanè non observo in eum usum usurpatas fuisse à veteribus: apud nos verè non-

Vsus in cibis.

nulli folia herbæ violariæ alvi ducendæ causa coquunt in jusculis, manduntque: nonnulli flores ipsos acetariis interponunt, non tam ob alimoniam, quam odoris fragrantiam qui mitissimus est ac suavissimus. Rem autem medicam admodum locupletant, cum in officinis mel, saccharum, tragemata, conservæ, condita, syrupus, aqua, oleum, pulveres, acetum, è violis præparentur. Sunt enim maximi usus ad inflammationes omnes compescendas, incendium febrile extinguendum, dolores capitis sopiendos, somnum inducendum, sitim sedendam, & ad ea quorum post Macrum Salernitani, & eorum commentatores in hoc capite meminerunt. Plura vide apud Mizaldum in Horto area 4. Brassavol. in exam. simplic. Paschalium libr. 3. coronarum, & Guill. Stuckium libr. 3. antiquit. convivial. cap. 16. ubi violacearum coronarum ex Plutarcho meminit, Platone, & Aristophane, quæ huc commodissime transferri possint, nisi brevitati consulendum ducerem.

De Sambuci Floribus.

Cap. XLVIII.

„ *Sambuci flores, sambuco sunt meliores.*
„ *Nam Sambucus olet, flos redolere solet.*

Animadversio.

Sambuci meminerunt Salernitani post Macrum cap. 3. libr. 3. quam plantam Græci ἀκτίνη

vocant, ex eo quod ſoleat in oris & ſepimentis hortorum ſuccreſcere, eſt enim ἀκτὴ *ora & littus*. Latini Sambucum dicunt à *Sambuca* muſico inſtrumento, quod alii pectida vocant, alii Magadin. Sambuci duo genera, alterum in arborem aſſurgens, humilius alterum. Illud triplici differentia continetur: eſt enim, vel *vulgare*, vel *ſylveſtre*, ſeu Montanum, vel *aquaticum* ſive paluſtre. Aquaticum Sambucum nonnulli ex Theophraſto θεάπαλον appellant, Galli *obier*; ſylveſtris πυγὸς Theophraſti eſſe creditur: à Trago *Cervina* ſambucus dicta quod à Cervis ſummopere expetatur: vulgaris ἀκτῆς nomen ſibi vendicat, quemadmodum humilis ſambucus χαμαιακτῆς, Latini *Ebulum* nominant. Nec vero Medici conſentiunt in ejus temperamento aſſignando, Dioſcorides enim, ut apud Marcellum legitur, ebulum & ſambucum facultatem habere ξηραντικὴν, ψυκτικὴν καὶ ὑδραγωγὸν ſcribit, exſiccantem nimirum, refrigerantem, & aquas alvo detrahentem. Addit præterea folia recentia inflammationes mitigare, quamvis nonnulli pro φλεγμονὰς, φρένας legant; ſic ut ſenſus ſit ſambucum lenire ac mitigare præcordia, vi ſua ſcilicet cathartica & expurgatoria. Dioſcoridi ſubſcribit Actuarius, qui libr. 5. meth. med. capit. 8. ſambucum & ebulum refrigerandi aquamque educendi vi prædita eſſe cæterum ſtomacho adverſari prodidit. A cujus mente non recedit Plinius lib. 24. cap. 8. ſcribens *ſambucum refrigerare inflammationem, maxime recentis ambuſti.* Hanc vim illi ineſſe credidit etiam Fabius Columna parte altera minus cognitatum ſtirpium, obſervat enim cap. 19. bulbum ranunculi Leptophylli à ſe guſtatum tantam acrimoniam palato attuliſſe, ut gravioris mali periculum fuiſſet, *niſi*,

genera.

Temperies contro verſa.

inquit, *foliorum esu sæpius iterato Sambuci, & ebuli usus esset, sic vim acrimoniæ extinguens.* Quibus verbis significat vim refrigerandi sambuco & ebulo inesse. Accedit ad hoc auctoritas Oribasii qui lib. 7. medic. collect. notat *utramque actam pituitosos humores & hydropicos per inferiores partes expurgare. earumque facultates non esse calidas, quales plerisque aliis purgantibus insunt, sed frigidiores.* Huic sententiæ è directo pugnat Arabum & recentiorum auctoritas, ratio & experientia; Avicenna enim secundo Canone cap. 619. & Serapio cap. 84. sambucum & ebulum ad tertium usque gradum calefacere & exsiccare produnt, quibus consentit Villanovanus libello de aquis laxativis cap. 3. observans *earum plantarum decoctum purgare vehementer phlegma & aquas, sed non exhibendum æstate esse, quod nimis calidum sit.* Sapor acris quo præditæ sunt hæ stirpes, calidas probat: acrimonia enim à calore, nullusque est qui ex applicatione ebuli & sambuci ad corpus, caliditatem non percipiat, ut inde colligi possit eas calefaciendi virtute donatas. Quæ posterior Arabum doctrina anteponenda est Græcorum opinioni, qui falso frigidam sambucum sunt arbitrati: qua ratione innixi, non satis animadverto.

Sambuci cortices, folia, prima germina, fructus & semen, gummi, flores omnia in usum ve-
Vsus niunt medicum: soli flores rem augent cibariam. Interior mediusque cortex, aquas & pituitam expurgat, modo per superiora, modo per inferiora: per superiora quidem si cortex ille versus superiora trahatur, per inferiora vero, si trahatur versus inferiora ex observatione Villanovani, meo quidem judicio vana & ridicula. Foliorum

facultates recenſet Dioſcorides. Prima germina cocta & aſparagi modo aſſumpta ventrem commovent. Semen in pulverem redactũ & drachmę pondere exhibitum alvum ciet,& humores aquoſos detrahit, ſed quam cæteres mitius. Gummi adſtringendi & reſiccandi vim obtinet. Flores autem frixis in ſartagine ovis aſperguntur non ingrato ſapore. *Quinetiam conſuetudo invaluit addere eos flores cadis in quibus reponitur acetum, quo retundi vim illam omnium domitricem aliqua ex parte putant. Sambucatum dicunt, quemadmodum piperatum, cui additur piper* ex Bruyerino lib. 8. c. 46. Cum autem odoris ſuavitas floribus Sambuci inſit, foliis vero fœtor quidam teter,mirum non eſt ſi Salernitanis magis probentur flores quàm folia. Amica enim ſpiritibus, cerebro,& cordi ſuavitas odoris, graveolentia vero inimica & hoſtilis. Spiritus quippe ut puriſſimi, ſic rebus puriſſimis, ac defœcatiſſimis delectantur, impuras averſantur & incoctas, at εὐωδία ex coctione, puritate & elaboratione partium, κακωδία ex impuritate & cruditate. Tantus autem eſt Sambuci odor ut frequenter naribus receptus ruborem totius faciei excitet,*ſodam*,hoc eſt capitis dolorem inducat, & jam factum atque à pituita inductum ſedet, ac denique hæmorrhagiam per nares provocet

Multa de ſambuci ligno adducta à Plinio & Theophraſto prætermitto ; ſileoque ſanguineas ejus baccas tingendis olim deorum ſimulachris uſurpatas, omina olim deſumpta & preſagia futuræ vindemiæ, agrorum fertilitatis,rerumque ſimilium de quibus agit Marcell. Virgil. ad cap. 168. lib. 4. Dioſcorid. Notabis porro cum Avicen. Sambucum albam calidiorem citrina, &

citrinam purpurea: quodque ad flores attinet, ad venenatos morsus valere, quod sint umbellati, referantque apicem Pavonis & cornua nonnullarum serpentum, ut ceraſtæ & basilici. quemadmodum observat Porta in Phytogno.

De Croco.

Cap. XLIX.

Confortare crocus narratur lætificando.
Et partes laxas firmare, hepar reparando.

Hic agitur de proprietatibus quibusdam Croci. Ac primo quidem corpus roborare dicitur, eique lętabundam quandam conciliare alacritatem jucunditatemve, pręcipue si quis eo modice utatur. Immoderatius enim sumptus, pondere nimirum trium drachmarum, lethalis est.

Deinde vero membra defecta, id est, debilia ac prostrata reficere, inque vigorem suum restituere traditur. Superat enim in eo calefaciens & qualitas & facultas, ut tota ejus essentia secundi sit ordinis excalefacientium, & primi exsiccantium: proinde concoquendi, maturandi, emolliendi aperiendi, & discutiendi vim quandam habet, adjuvante scilicet paucula quadam adstrictione. Cor non parum exhilarat, ipsumque adeo ac simul etiam hepar atq; alias corporis partes, ob insidentem nimirum adstrictionem ita corroborat, ut non facile dissolvi queant, obstructionesque tollit. Quinetiam stomachum moderato caloresuo firmat, ejusque tum coquendi, tum distribuendi facultatem adjuvat. Immodice tamen illo

utendum non est : quippe qui ita nauseam facile moveat, & cibi inappetentiam, Græci ἀνορεξίαν vocant, efficiat: si quidem aciditatem in ventriculo extinguit, quæ præsertim appetentiam excitat. Siccando mediocriter dispositionibus pectoris phthisicis auxiliatur, putredines corrigit, anhelitum facilem reddit, ejusque instrumenta corroborat. Nam si usus ipsius mediocris fuerit, facilem respirationem & amabilem coloris bonitatem facit, sin vero citra modum, pallorem inducit, cerebrum infestat, capitis dolorem commovet, sensus obtenebrat, & oculos hebetat. Vino impositus vehementer inebriat, adeoque exhilarat, ut insaniam maxime alactem & lætabundam pariat. Si quis vero ex passo biberit, crapulam non sentiet, Additur in potiones, quæ interaneorum causa temperantur, Pituitosa vitia & lethargica sanat, Somnum conciliat, Venerem stimulat, menses & urinam ciet; Mulieribus difficulter parientibus in potum duarum drachmarum pondere exhibitus, partum accelerat. Illitus cum humano lacte visum abstergit, & oculorum fluxiones cohibet. Aurium remediis utilissimus est. Vergentes ad ignem sacrum inflammationes inunctus lenit. Vulvæ sedisque cataptasmatibus utiliter inditur. Plura Dioscorides lib. 1. cap. 25. Plin. l. 21. c. 20. Galenus l. 7. de simpl. med. facult. c. 75. Simeon Sethi in Syntagmate, Serapion c. 173. simpl. & Avicenna l. 2. Cano. cap. 129.

Animadversio.

CRoci appellatione non solum tota cum radice herba intelligitur, verumetiam ipsa tantum

floris ſtamina propter excellentiam ; quo ſenſu à Salernitanis caput iſtud inſcriptum fuit. A græcis ὁ κρόκος ἢ τὸ κρόκον vocatur, ſicut à Latinis Crocus & Crocum. Quod nomen deductum eſt vel juxta Buxtorfium ab Hebræo *Carcum* & *Crocom*, vel juxta Callimachi Scholiaſtem ἀπὸ τὸ θάλλειν ἐν κρύει; ſeu ut loquitur Ethym. auctor ἀπὸ τὸ κίειν καὶ ἀναβλαστάνειν ἐν τῷ κρύει, quod *vireſcat & floreat in frigore*, vel ut Galeno placet fabularumque ſcriptoribus, à *Croco Adoleſcente* qui inter ludendum, diſco à Mercurio occiſus in florem ſui nominis mutatus fuit. Alii malunt ἀπὸ τῆς κρόκης derivare, quæ vox *filum*, *villum*, *tomentumve* ſignificat, cujuſmodi ſunt Croci flava flammeaque ſtamina, ſeu villi. Galli *Saffran* vocant romine deducto ab Arabico *Zahafaran* & *Zafaran* ; ſunt qui *Caſtorem*, *cynomorphum*, & *herculis ſanguinem* à Magis dictum velint non ſatis cognita ratione.

Nomē Croci.

Genera Croci duo: ſatiuum & ſylveſtre, quamquam alii plures à regione ejus ſpecies enumerēt ; Coryceū ſcilicet, Lycium, Acolium, Cyrenaicum, & Siculum Centuripinum, addo Narbonenſe quo nullum hodie multis Magnatibus vectigal majus. Garcias ab Horto lib. 1. hiſt. aromat. cap. 39. & 42. meminit *Croci Indici* quo utuntur ad tingendos condiendoſque cibos, quemque ab Avicenna can. 2. cap. 166. dictum *Careuma* ſive *Carcumani*, ſcribit ; vocari quoque ab Arabibus *Curcum* & à Turtis *Saroth* monet Chriſtophorus à Coſta capite 30. libri aromatum : ex quo apparet decipi eos qui *Curcuma* Arabum putant eſſe vel *Rubeam*, vel *Chelidonium*, cum Crocum deſignet, antidotumque credunt *diacurcuma*, aliam eſſe ab antidoto διὰ κρόκου, cum corruptum ſit ex Græco non minus quam *Carcomagma* Avicennæ ex Græco

Genera.

κροκόμαγμα quemadmodum Anonymus, sed doctissimus auctor notavit commentariis ad cap. 39. lib. 1. de historia arom. scripta à Garcia.

Est autem Crocus calidus ordine secundo, siccus primo, parum ac mediocriter adstringens, atque, ut inquit Galenus 6. simplic. concoquens & maturans. Serapio cap. 173. simplicium ex Galeno calidum in ordine tertio collocat manifesto errore; apud Avicen. idem error irrepsit, ponitur enim calidus esse primo gradu, siccus secundo, contrario à Galeno sensu. Dioscorides vim illi coquendi, emolliendi, atque substringendi tribuit, Simeon Sethi vim aperiendi & discutiendi. Temperamentum.

Non credo iis qui existimant crocum jusculis addi tantum *ad coloris elegantiam*, non ad commoditatem: nec Thessalo affirmanti *bonitate odoris solum commendari*. Nam Dioscorides ait misceri eum utiliter jusculis, εὐχροίας conciliare, arcere crapulam, potum cum passo, urinam ciere, venerem-que stimulare. Simeon addit εὐστόμαχον esse, concoctionem ciborum juvare, ὠφέλιμον τοῖς ἐντὰ viscéribus utilem (sic enim verto non intestinis cum Lilio Gregorio,) denique moderata quantitate sumptum pituitosos affectus ac lethargicos sanare; difficilem respirationem tollere: nimia vero copia assumptum, pallorem, & capitis dolorem invehere & cibi appetentiam auferre. Narrat commistum jusculis Horat sat. 4. lib. 2. sermonum, condimentis variis adjectum Apicius memorat, nosque passim eo utimur ad condienda juscula è pisis parata, & ad pultes ex frumento, milio, hordeo aliisque similibus deaurandas. Usus in cibis.

Mirum autem, nullum veterum perstrinxisse primum croci effectum quem afferunt Salernitani, vim scilicet excitandi lætitiam: quod ego præ-

ſtare crediderim, tum propter ſuavitatem odoris, cujas proprium eſt ſpiritus recreare ac reficere: tum propter vim ejus diureticam, defœcando ſanguinem illuvie ſua ſeroſa, tum denique propter rarefaciendi virtutem, inſpiſſatos ſpiritus coactoſque humores diſrarando. Hoc autem ut efficiat, moderata quantitate aſſumi debet, aliàs riſum provocaret lethalem ac vere Sardonicum, & ut loquitur Avicenna, excitaret *roona*, id eſt riſum ſine cauſa. Scribit enim Simeon Sethi ejus tria hexagia, ſeu ut alii volunt, tres drachmas riſum excitare θανάτε πρόξενον *mortis prænuntium & hoſpitem.* Vidit Jul. Alexandrinus mulierem prænobilem Tridenti eliciendorum menſtruorum cauſa juſto plus croco uſam, horarum circiter trium ſpatio immodico riſu concuſſam ſine ullis convulſionis ſignis, quod quidem addit, quia nonnulli arbitrati ſunt croco caninam convulſionem induci: quod certe crediderim ubi adeo effuſus eſt riſus ut mortem afferat; ex violenta enim atque continua buccarum retractione quæ in riſu contingit, muſculus crotaphita nervique ipſi motorii incaleſcunt, moventur, contrahuntur, exareſcunt, demumque convelluntur, omnis autem convulſio à ſiccitate, lethalis, ex Hippocrate: Unde vero talis à croco riſus irritetur, an à qualitatibus manifeſtis, an ab occultis, fateor me nondum apud quemquum legiſſe quod mihi ſatisfaceret. Credunt quidem omnes effundi & diſſipari omnes ſpiritus eo efficœnato gaudio & riſu, ſed qua ratione riſus ille exitetur nemo exponit. Dioſcorides ſimpliciter θανάσιμον dixit crocum ad tres drachmas ex aqua potum: Scalig. exercit. 32. art. 2. maleficium croci regerit in ſecundas ejus qualitates, quæ ſunt, *aperire & laxare viam ſpiritibus, ita ut*

abeant : Sed hoc minime est proferre cur risum moveat crocus Franc. Vallesius controvers. lib. 5. cap. 9. ejus rei causam revocat ad calefactionem septi transversi à qus agitatur interius innatum calidum ; sic ut non possit facultas septum continere : idem enim tum accidit diaphragmati ac si læsum esset, certum autem est ex Aristotele 3. de partib. animal. cap. 10. ictu traiecta præcordia in præliis, risum attulisse *διὰ τὸν ἐκ τῆς πληγῆς γινόμενον θερμότητα ob calorem quem movet vulnus*. Affert quoque historiam Tychonis Hippocrates 5. & 7. epidem. qui ex vulnere diaphrag. matis in risum tumultuosum effusus fuit. In Sileni historia sect. 3. lib. epidem. ab Hippocrate relata observatum est Silenum graviter laborantem tertio die in risum erupisse, *nec potuisse se continere*, de quo quidem risu prętternaturali multa eleganter Mercurialis comment. in eum locum, & Marius Zuccarus observationibus in libros epidem. disputarunt ; quæ ad risum à Croco inductum aliqnatenus transferri possunt ; non ita tamen ut difficultatis nodum exolvant. Moses Israëlita aph. 59. sect. 9. tantum abest ut reddi posse rationem dicat risus istius prętternaturalis, quin contra probat ex Galeni mente ne quidem causam assignari posse risus qui ex titillatione alarum, aut ex auditu jocorum commovetur ; quod etiam absurdum non videtur Valeriolæ lib. 3. enarrat. medicinal. enarrat 9. ubi naturam risus exponit fusissime, & Ciceroni secundo de oratore. Quamvis autem in tantis tenebris me nullum lumen habere profitear, attamen nemo succensere mihi debet, si ad illustrandam hanc difficultatem in medium non nihil produxero. Opinio nostra.

Imprimis ergo existimo risum à Croco indu-

ctum improprie risum dici, cum non inducatur à causis risus naturalibus, hoc est à motu animi ex re jucunda concitato, neque à corporis obsequio animi voluntatem sequentis. Certum quippe est risum naturalem excitari in animo ex re jucunda commoto, & commovente continuo organa corporis: quod si organa prius moveantur, quam animus vel velit, vel jubeat, deesse primam naturalem risus conditionem necessarium est; invertitur enim ordo naturæ. Ex quo quidem fundamento colligimus risum phreneticorum & stultorum risum esse proprie dictum, quod sequatur imperium animi ex objecto jucundo gaudientis, in eo tamen naturalis non est, quod objectum illud non sit verè jucundum, sed apparenter tantum; credit quippe animus delirantium se observare aliquod objectum jucundum reale, quod tantum tamen est phantasticum: colligimus insuper risum iratorum & simulantium improprie risum dici, cum in tali risu (quem Sardonicum vocant) organa tantum commoveantur risum efficientia, non animus.

Secundo loco arbitror risum à croco motum potius esse convulsivum quam risum: sic par est & æquum credere, risum excitatum à vulnere Diaphragmatis convulsionem esse, qualem membranosarum nervosarumque partium læsio profert, quæ quidem convulsio sæpenumero in modum ac formam risus contingit. Ita plerosque observavi quibus extractus fuerat calculus è vesica, aut amputatus testiculus, primis diebus ridibundos apparere, facto oris rictu, demum dentes paulatim constringi, impediri deglutitionem, aboleri postea, os firmiter claudi & re-

trahi, ac denique convulsos obire. Causa ejus rei sympathia est partium nervosarum cum cerebro : intemperies quippe calida & sicca impressa nervis ac membranis communicatur nervorum principio, altiusque ei infigitur : ex quo fit ut musculus crotaphita nerveo tendine præditus, pericranio involutus, multis nervorum ramulis perfusus, quorum 1. est à secundo nervorum pari, 2. à tertio, 3. à quinto ; ex quo, inquam, contingit ut crotaphita musculus ob viciniam cerebri maximamque per insignes illos nervos communionem retrahatur versus sua principia, & rictum oris risus instar efformet. Accedit ad hoc communio masseterum cum cerebro & musculo crotaphita : Tertium enim nervorum par duos ramos emittens, alium ad musculum temporalem distribuit, alterum in multos ramulos divisum per labrum superius disseminat, per musculum quoque massetera, & per musculos buccæ, unde major risus similitudo emergit ; quia massater una cum crotaphita convellitur, atque hæc est causa cur qui diaphragma vulneratum habent, ridere videantur. Ambo enim nervi diaphragmatici à spinali medulla inter quartam & quintam colli vertebram enati, & juxta centrum diaphragmatis inserti ; nervuli præterea alii à costali & stomachico prodeuntes illi adjuncti, possunt communicare cerebro, dein crotaphitæ musculo, intemperiem atque labem ex vulnere impressam diaphragmati, unde convulsio risus æmula. His ita delibatis asserimus quidem risum à Croco effectum, convulsivum esse motum, sed à diaphragmate non pendere, sicut voluit Valesius ; imo potius à ventriculo & ejus orificio, cujus nervi, croci

calore, ſiccitate, digerendi atque diſcutiendi facultate, ejuſdemque terrena ſubſtantia exſiccati, arefacti, excalefacti, vitium cerebro communicant, crotaphitæque muſculo, unde riſus convulſivus & lethalis. Adjuvat hanc labem virtus καρηβαρικὴ croco tributa, per quam dicitur à Simeone Sethi *capitis dolorem* inducere, à Cicerone 3. de orat. *acerrimæ* eſſe *ſuavitatis*, à Plinio libr. 21. capit. 20. *caput movere & ſomnum facere*, à Galeno 2. libr. de compoſ. medic. κατ. τοπ. *tentare caput & capitis gravitatem* inferre. Denique calamitatem hanc non parum promovet vis rarefaciendi ſpiritus atque commovendi, croco exiſtens, cujus opera fit ut ſpiritus accurrentes in ſubſidium laborantium nervorum, coire non poſſint nec robur eis afferre: agitantur enim continuo à croco, diſgregantur ac velut diſpelluntur: non recreati igitur nervi calore ſpirituum influente, nativo privantur, hoſtilemque coguntur admittere qualitatem, à qua motus ille convulſivus. Eandem vim excitandi ſimilem riſum habere narratur genus illud ranunculi à Dioſcorid. commemoratum in inſula Sardinia creſcens, herba pręterea Gelotophyllis à Plin. deſcripta, morſus quoque cujuſdam Aranei flumen Alactonium accolentis ex Strabone, ictus Tarantolæ & Jarcotellæ ex Zenodoto, & Epiphanio Ferdinando qui luculentum tractatum de Tarentola hiſtoriis ſuis medicis inſervit. Atque hæc dicta ſufficiant de gaudio & riſu qui à croco excitari dicitur. Reſtat oſtendendum croco vim ineſſe roborandi, ſeu confortandi partes omnes, præſertim nutritias atque genitales. Ac certe jam dictum fuit ex Simeone eum εὐστομαχόν eſſe, καὶ περὶ τὴν τῶν τροφῶν

πέψιν

πέψιν συνεργεῖν *ciborum coctionem juvare, bonumque colorem parere.* Franciſcus de Verulamio in hiſtoria vitæ & mortis, uſum croci quotidianum ad prolongationem vitæ conferre ait, majoreſque noſtros nobis fuiſſe vivaciores, quod apud eos crocus magno in uſu eſſet in placentis, juſculis ac ſimilibus. Addit hybernos vivaces eſſe admodum quod utantur linteis & induſiis croceatis; cum *Crocus ex omnibus quæ novimus ad cutem & confortationem carnis optimus ſit, tum quod notabiliter adſtringat, tum quod habeat inſuper oleoſitatem & calorem ſubtilem ſine ulla acrimonia.* Inſuper obſervat quendam Anglum, quod Croci ſaccum circa ſtomachum geſtaret bene ex mari habuiſſe, ac ne ullam quidem nauſeam percepiſſe, cum antea *ex mari gravißime ægrotare ſolitus eſſet,* Scaliger exercit. 246. art. 5. Scotos narrat adverſus pediculos induſias croco tingere, ob vim ejus inſectis, venenatiſque beſtiolis infeſtam, ex quo factum crediderim ut crocodili conſpecto croco fugiant: ſolent enim hoc artificio qui in Ægypto mel colligunt, ſeſe armare adverſus Crocodilos, quemadmodum refert auctor Ethymologici. In ſummum Iſaac Arabs in diæt. particul. crocum notat *confortare ſtomachum, hepatis oppilationem aperire, anheloſos juvare, urinam & menſtrua provocare, & membra debilia omnia confortare:* Quod ad genitales partes attinet, eum certum eſt venerem ſtimulare. Adnotatum eſt à Plutarcho in Iſocrate eum pronum fuiſſe in Venerem forte quod κρόκῳ διάβροχον ἔχει τὸ προσκεφάλαιον, *haberet pulvinare croco madidum.* Numerat Ariſtophanes in nubibus inter ea quæ ſerviunt luxui muliebri *unguentum croceum & oſcula columbatim facta,* μύρον, κρόκον, καταγλωττίσματα. Inter

flores quos terra effudit Jovi & Junoni dum mutuis amplexibus fruerentur., fuit crocus apud Homerum (Iliad. ζ. & ex Martiano Capella Crocum solitum spargi lecto nuptiali colligitur. Baptist. Porta ideo stimulandæ veneris virtutem croco tribuit, quod radice testiculos imitetur, ideoque ad pulchros filios generandos valere, quod florem habeat spectandæ venustatis.

Vis roborandi inest Croco.

Si quis vero sciscitetur, unde vis ista roborandi singula membra croco accedat, dicam quod pluribus forsan ridiculum & absurdum videbitur, non tam ab ejus calore aut suavitate odoris, quam ab ejus *vi narcotica* proficisci. Sic enim appello eam facultatem qua somnum provocare, ebrietatem arcere, pedum dolores sopire, mentem tentare, crapulam hebetare, circumfertur. Ejuscemodi enim est natura narcoticorum, ut non solum consopiant, stupefaciantque, sed etiam dementent, ferociam excitent, ad venerem provocent, vigoremque animi & corporis accendant. Meminit Scaliger exercit. 175. herbæ Amsiam, quam papaver album esse credit, cujus esu certum est venerem exstimulari. Utuntur Turcæ alio herbæ genere cujus pulvis moderata copia assumptus vigorem animo & corpori addit, largius sumptus mentem movet & turbat. Apud Indos radix Betel ore recepta & mansa corpus recreat, lassitudinem discutit, ad coitum invitat. Coca tabaco ammixta (quod Hyosciami genus esse videtur) ebrietatem mentisque alienationem concitat. Nonne styrax calefaciens, emolliens, coquens, vim narcoticorum habet ex Galen. comment. 5. ad partic. 13. libr. 6. epidem. quòd liberalius

Narcotica.

haustus instar narcoticorum dementare; atque adeo interficere possit? Cicuta dementiam advocat, & corporis circumgyrationem, & convulsionem, mortemque ipsam etiam sine sopore, ex Scaligero exercit. 152. Solanum quia maniam, seu furori similem insaniam parit, *Manicum* vocatur. Hyosciamus altercationes movet; hinc nomen illi *Altercum* fuit. Quid plura commemorem? his & similibus narcoticis roborandi facultas inest per condensationem spirituum, atque congregationem; quò plures autem in aliqua parte congregati sunt spiritus, eo vis major ac potentior, quemadmodum Verulamio demonstravit in historia vitæ & mortis. Hac ergo virtute narcotica præditus crocus partibus singulis robur addit spissando & cogendo spiritus, eorumque virtutem uniendo: & fortasse nonnulli admittent ab eadem vi narcotica induci motum illum convulsivum risus æmulum, de quo supra, cum alia narcotica convulsionem pariant. Longe plura de croco ex probatis auctoribus adduci possent, & quod olim per gradus Theatri spargeretur, & quod in immensam altitudinem latentibus fistulis exprimeretur, & fragranti nimbo spectatores ludorum irroraret; & quod Eumenidum Cereriscque coronamentum esset, & quod ex sanie hepatis Promethei è terra productus sit; & quod χρυσαυγὴς à Sophocle, à Triphiodoro χρύσειος, ξανθὸς à Thocrito, ἠδὺς à Callimacho, spica Cilissa ob Ovidio & Propertio vocatus fuerit, non sine longo contentionum inter Criticos fune. Consule Scaligerum notis ad Propertium, Petrum victorium Variarum lection. lib. 14. c. 8. Scholiastem Sophoclis ad Oedip. Colon.

Scholiastem Apollonii Rhodii ad lib. 3. Senec. epist. 90. Lipsium de amphitheatro cap. 16. Pas. chalium de coron. lib. 3. Amatum Lusit. enarrat. ad c. 25. lib. 1. Dioscor. & Ardoynum de venenis lib. 3. c. 42.

De Herbarum Seminibus ac primo de sinapi.

Cap. L.

Est modicum granum, siccum calidumque, Sinapi.
Dat lachrymas purgatque caput, tollitque venenum.

DUO hoc in loco potissimum aguntur. Primo namque perpusillum illud granum, quod σίναπι aut νάπυ Græci, Latini vero Sinapi vocant, ad calefaciendum desiccandumque efficax esse traditur; & hoc quidem Galeno libr. 7. c. 5. de simpl. medic. facultat teste, in quarto gradu. Deinde vero tres eidem adsignantur facultates.

Prima, quod lachrymas eliciat: excellenti enim caliditate sua humiditates, quæ in cerebro sunt, attenuat, incidit, liquefacit & dissolvit: illis itaque fluentibus simul etiam lachrymæ prosiliunt.

Secunda, quod caput purget: commanducatum enim pituitas capitis per os ducit & purgat. Quin etiam tritum, naribusque admotum, sternutamenta ciet, quibus meatuum obstructiones tolluntur, & cerebri vitia expelluntur: eaque ratione comitialibus & apoplecticis mirifice succurrit.

Tertia, quod venenum tollat: ſuffitum namque ac incenſum ſerpentes fugat; ad eorundem quoque & Scorpionum ictus cum aceto tritum magna utiiitate illinitur, fungorumque venena diſcutit. Ad hæc lienis etiam affectibus ex humiditate & flatu procreatis confert. Item quartanis morbis, qui ex aduſta pituita contracti ſunt, præterea & podagris à pituita factis. Officit vero viſui, & calido capiti, ac jecori. Concoctionem & diſtributionem ciborum craſſarum partium adjuvat. Minuit quæ in ventriculo ſunt humiditates. Illitum lepris eas in melius mutat. Linguas etiam humiditate gravatas ſiccat. Si cum melle ſumatur, tuſſes reſolvit. Cum calicis vero iſchiadicis illitum & lienoſis, utile eſt: trahit enim, quæ intus ſunt ad corporis ſuperficiem. Plura Dioſcorides libro ſecundo capite centeſimo quadrageſimo. Plinius lib. 30. c. 22. & Simeon Sethi in Syntagmate.

Animadverſio.

FLoribus herbarum ſuccedit ſemen in quo ſpes propagationis renovationiſque poſita eſt. Nonnulli eleganter ſtirpis *epitomen* vocant, in qua majeſtatem naturæ lucere volunt, anguſto loco ac velut puncto totius plantæ ornamenta deſcribentis. Jam vero tanta ſeminum diverſitas eſt, ut qui ea penitus explicarit inventus ſit nemo, alia molli vel pingui, alia lapidoſo, firmo, ſolido, alia orbiculato, anguloſo, triquetro, acuminato, perforato corpore conſtant, magno naturæ & Medicinæ miraculo, quæ ad hominis uſum & ſanitatem tantam potuit pompam expli-

care. Plerique credunt nihil intereſſe ſive ſemen dicas, ſive fructum, quos reprehendit Galen. 2. de aliment. facult. cap. 1. hic autem de ſeminibus agimus quæ veſca ſunt, quorum natura ad ſiccius ſemper & calidius, quam herbæ ipſæ, propenſa eſt ex Galeno cap. 5. lib. de attenuante victus ratione. Inter ſemina iſta Salernitani primo *Sinapi* deſcribunt, quod tribus à Græcis nominibus deſignatur: σίνηπι, σίναπυ, καὶ ναπυ Athenæus libro nono deipn. σίνηπα dictum vult ὅτι σίνεται τὰς ὄψεις τῇ ὀδμῇ, *quod olfactu lædat oculos*: σίνος enim τὸ βλάβος; νᾶπυ autem, vel ἀπ' στέρησιν τῆς ἡμέρου διὰ τὴν δριμύτητα deductum: eſt hoc eſt *à privatione ſuavitatis ob ejus acrimoniam*, vel quia φύσεος ἔστειται, quaſi ἀφύου dicas, *quod ſit ſine natura*, eſt enim adeo puſillum ut carere natura videatur. Galli *Mouſtardam* nominant, quia cum muſto acre ſinapis ſemen ad intinctus conteri ſolet.

Species ſinapis tres conſtituit ex Plin. Mathiolus, Fuſchius duas, quinque Dalechampius, recentiores nonnulli ſeptem. Potior ſepties de qua hic ſermo eſt *horienſis*, cæteris major, nigra, caulo hirſuto & ramoſo, ſiliquas habens rotundas, & hirſutas plenas ſemine, vel in rufo nigreſcente, vel pallente & candido. Galenus 8. ſimplicium *calefacere ſinapi & ſiccare ordine quarto*, dixit; idque media ejus parte ex Simeone, quamvis ex Neotericis nonnulli contra rationem & experientiam primo tantum gradu excalefacere, & ſecundo deſiccare affirment, in quos invehitur Braſſavol. in examine ſimplicium.

Vſus in cibis. Præcipuam nobilitatem inter condimenta ſinapi tenet, in embamma ſive intinctum paratum,

quod *Sinapium* ſive *Sinaſpimus* dicitur, quamvis poſtremum iſtud à Medicis alio ſenſu uſurpetur. Parandi ratio apud varios varia, potior eſt ex muſto, quo per vindemias mulieres ſinapi maceratum & tuſum diluunt ac temperant, addito interdum ſaccharo ad emolliendam ejus ſeminis acrimoniam, interdum adjecto pauco cinnamomo, zynzibere & cariophyllis, interdum adhibitis pyris & cydoniis, vel uvis paſſis quibus *ſcelerata* vis retunditur & mitigatur. In Italia *Ferrarienſe* ſinapium præcæteris collaudari ſolet, cum prius *Vercellenſe* palmam ferret; in Gallia *Divionenſe* & *Andegavenſe* commendantur ob ſuavitatem incredibilem. Nullum præſentius condimentum irritandæ gulæ; ſed uſurpari debet hyeme potius quam æſtate propter æſtum. Sumptum moderate incidit & detergit; diſſolvitque humiditates quæ in capite & ſtomacho exiſtunt. Confert etiam morbis lienis qui ab humiditate & flatu excitantur. Convenit quoque tenuante diæta utentibus, frigidiſque viſcerum affectionibus & inde obortis cibi faſtidiis. Nonnulli profecto putant bubulam carnem inſuavem eſſe ſine condimento ſinapi, quod ſic dictum volunt quaſi σὺν ἄπι *cum bove*, ac ſi quis diceret cum bove ſemper conjunctum eſſe debere ejuſcemodi obſonium,

Porro vitio non caret ſi immodicus ejus adfuerit eſus; nam odore ſuo acri nares feriens ſternutamentum confeſtim excitat, & ſenſim vellicans lachrymas elicit, imo ſi quis citra aliud obſonium mandere tentaverit, roſionem protinus & moleſtiam in palato ac ventriculo ſentiet. *Pythagoras principatum habere ex his quorum ſublime*

vis feratur, judicavit, quoniam non aliud magis in nares & cerebrum penetret. Officere vero visui & capiti calido innuit Simeon Sethi, concitatis illic turbulentis exhalationibus. Paulus Ægineta libro primo capite septuagesimo quarto, *agre concoqui, stomacho incommodum, ac mali succi esse* voluit. *Pituitam educere, quæ in ventriculo sunt disjicere, alvum madefacere, & flatus excernere*, expertus est Actuarius libro primo de curat morborum acut. capit. 2. Iras concitare proverbium ex Artemidoro desumptum ostendit; ἰθμὸν τὸ νάπυ ἔπινεν. Isthmum sinapi bibit. Est autem *Isthmus* interseptum narium & oris gulæque intersepimentum, quod irritari esu sinapi dictum est & corrugari ira. Aristophanes in equitibus cum Cleonem ira percitum rugosa caperataque fronte, truci aspectu, vultuque furibundo demonstrare vellet, dixit:

κώβλεψε νάπυ, καὶ τὰ μέτωπ' ἀνέσπασεν,

Sinapi conspexit, & frontem contraxit. Plautus in Pseudolo, *Sceleratum* vocat, in Truculento, *triste. Si ecastor hic homo sinapi victitet, non censeam tam esse tristem posse.* Id enim efficere esum sinapis aiunt. Ex eo quod lachrymas moveat cecinit Ennius.

Nec triste quæriras sinapi neque mœstum cæpe.

Si quis scire voluerit cur sinapi admotum cuti ulceret, devoratum non ulceret, legat probl. 30. libr. 1. Alexandr. Aphrodis. Ex sinapi fit *Sinapismus* cujus usus frequens in morbis, & novissime in venenatis omnibus & pestilentibus; apud Italos præsertim, à quibus magnæ de hac re controversiæ excitatæ sunt. Sed dignum

notatu quod inquirit Cassius problem. 62. sinapismum videlicet ex aqua paratum validius ruborem excitare quam tritum ex aceto, quod tamen adversatur iis qui propter acetum solum putant sinapismum ruborem efficere, tu repete ejus rei rationes apud eundem Cassium.

De Aniso.

Cap. LI.

Emendat visum, stomachum confortat Anisum
Copia dulcoris Aniso sit melioris.

Duæ hic referuntur utilitates Anisi. *Primo* namque visum emendat, & maxime quidem foris impositum. Atque hinc sane apud Plin. libr. 20. capit. 17. naturalis hist. epiphoris oculorum è vino radicem ejus tusam ab Jolla imponi solitam legimus. Ipsum cum croco pari modo & vino, & pertritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendaque si qua in oculos inciderint.

Secundo deinde loco stomachum roborare dicitur, quod profecto de semine ejus potissimum intelligendum est. Illud namque, ut lib. de simpl. med. facult. cap. 44. Galenus asserit, maxime utile est, acre & subamarum, ut prope ad utentium accedat caliditatem. Est autem & in siccando tertii ordinis, sicut & in calefaciendo. Stomachum igitur calefacit, & qui in ipso sunt humores crassos ac frigidos lentosque attenuat, incidit, liquidosque & expulsioni accommodos red-

dit. Inflationes quoque, quæ ab iisdem proficiscuntur, discutit. Atque hinc adeo fit ut stomachus tum repurgetur, tum exsiccetur, & onere quo gravatus fuit, depositо roboretur. Quin etiam visui eadem ratione conferre existimandum est: quippe cui nihil æque noceat, atque stomachi impuritas. Hinc enim impuri, fœtidi, atque turbulenti fumi ad oculos sublati noxam spiritibus visivis invehunt. Melius ad hoc semper recens *anisum*, non furfurosum, dulcedine & odore præstans. Præter has utilitates, & aliæ quam plurimæ à Dioscoride libro tertio capite quinquagesimo quinto, à Plinio loco paulo ante citato, à Serapione cap. 242. & ab Avicenna lib. 2. Can. cap. 1. recensentur. Oris enim halitum jucundiorem facit, doloris levamentum prestat, urinam ciet, discutiendi vim habet, aquam quæ subiit cutem dissipat, potum sitim ex falsis humoribus contractam extinguit, animalium venenis adversatur, valet ad inflationes; alvum & fœminarum profluvia tostum sistit, lac ad mammas elicit; venerem stimulat, dypsnœas à pituita profectas tostum purgat, cum melle sumptum melius; vetustis & antiquis ex frigore hepaticis affectibus prodest; Jecoris, lienis, renum, uteri ac reliquorum etiam viscerum obstructiones tollit; vias enim ab humoribus crassis, frigidis ac lentis precluſas & obsessas aperit; atque ob id febribus quoque opitulatur antiquis: dolores capitis levat, suffitum naribus: cum rosaceo tritum instillatumque, fractis auribus medetur.

Animadverſio.

VUlgaris eſt cognitionis *Aniſi* ſemen, quod Græci & ἄνισον, quaſi ἀνίκητον vocavere quoniam *appetentium cibi præſtaret*, & ἄνησον ὅτι ἀνίησι τὰς ἐμπνευματώσεις quod *flatu diſcutiat*. Nonnulli fœniculum Romanum & cyminum dulce appellant, licet Romani fœniculo noſtro non deſtituantur. Ejus differentias à regionibus deſumptas non moror; unum obſervo ſedulo in lectione Avicennæ animadvertendum; perperam illum Aniſum ſtatuere ex Galeno calidum ſecundò ordine, ſiccum tertio, & ex Dioſcoride calidum & ſiccum in tertio: primo enim Dioſcorides gradum non apponit, Galenus vero 6. ſimplic. & ejus epitomator Paulus & in deſiccando & in calefaciendo tertii eſſe ordinis ſcripſerunt, quod ſane facili negotio deprehenditur ex ejus acrimonia & amaritudine, accedendo prope ad urentium caliditatem. Eſt tamen illi nonnulla dulcedo quæ acrimoniam retundit caloremque temperat à qua vis illi ineſt nutriendi, ut notat idem Avicen. lib. 3. fen. 13. tract. 5. cap. 13. Cum autem Aniſum noſtrum guſtu ſuave ſit, nec ita os inflammet, aut amaro ſapore repleat, crediderim noſtrum, non ita eſſe calidum ſicut voluit Galenus, proindeque differre ab Aniſo Galeni quod vel erat Sirium, vel penitus vetuſtum; obſervamus enim vetuſtum Aniſum amareſcere, minuſque reddi ſuave.

Genus.

Tempe. ramentum.

Avicennæ error.

Fuiſſe autem olim in præcipuis condimentis, teſtes ſunt Dioſcorides & Plinius: & *inter pauca laudatum à Pythagora, ſive crudum, ſive coctum, item viride, aridum, omnibus quæ condiuntur quæque intin-*

Vſus in cibis.

guntur deſideratur; *Panis etiam cruſtis inferioribus ſubditum*. Oris halitum commendat, fœtoremque tollit: vultum juniorum præſtat, depurando ſcilicet ac defœcando ſanguinem obſtructioneſq; removendo. Multa habet Plinius l. 20. cap. 17. quæ huc transferre non licet, Noſtris ſęculis & à ruſticis & à Magnatibus Aniſum expetitur: Ruſtici ſuas placentas eo condiunt, & ſacchari loco utuntur vel piperis, eo etiam poma pyraque cocta aſpergunt. Incruſtatur ſaccharo pro divitibus quo utuntur ad ſuavitatem odoris conciliandam, ventos pellendos, ventriculum roborandum. Adjicimus etiam pani Biſcocto non inutiliter. Porro Salernitani potius commendant Aniſum dulce quam acre, hoc enim calidius eſt, illud mitius ac benignius, ſoletque ejuſcemodi Aniſum vocari ad Actuario γλυκάνισον.

De Anetho atque Coriandro.

CAP. LII.

» *ANethum ventos prohibet, minuitque tumores,*
» *Ventres repletos pravis facit eſſe minores;*
» *Confortat ſtomachum, ventum removet coriandrum.*

Animadverſio.

HOc caput ex manuſcript. addimus ne quis Anethum & Coriandrum deſideraret. Eſt vero anethum dictum à Græco ἄνηθον quaſi ἀνίκητον, ac ſi *aliis omnibus medicamentis præcelleret*. Malunt nonnulli deductum ab ἀνηθέω quod *ad coitionem*

veneream lateſſat. Illi tanta olim dignitas, ut flos omnis Græcis ἄνηθινος diceretur ἀπο τῦ ἄνω τείνειν. Ex Rhodigino lib. 27 cap. 26. ei locus fuit in coronamentis frequentiſſimus ex quo vocatus à Moſco *florens cripuſque flos*, εὐθαλὲς ἔλον ἀνήθου, à Virgilio beneolens.

Narciſſum & florem bene olentis anethi

Eclog. 2. Tale coronamentum adhibitum in conviviis notat Galen. 6. ſimplic. ac prętera Theocritur εἰδύλ. ζ.

Temperamento autem eſt excalefaciente in fine ſecundi gradus aut principio tertii, & deſiccante ordine primo deficiente aut ſecundo incipiente; ex eodem Galeno. Avicenna vult excalefacere anethum inter ſecundum & tertium gradum, exſiccare inter primum & ſecundum. Placet Iſaaco ut deſiccet in medio ſecundi gradus. Conciliari poſſe credit hos viros Savanarola, ſi dixerimus Avicennã locutum de viridi & humido quod ſicco mitius eſt, Galenum de ſicco quod eſt magis in uſu. Unum magis me urget; videlicet ipſa Galeni auctoritas ipſimet Galeno oppoſita, ſcribit enim lib. terti. ſimpl. cap. 13. *Anethum & fœnigrecum calida eſſe primo gradu tantum*; cui adſtipulatur Averroes 5. collectaneorum. Huic auctoritati reſpondendum duco lib. illo 3. ſimpl. loqui Galenum de anethi herba, libro veroſexto de ejus ſemine, quod conſtat calidius eſſe herba; quodlibet enim ſemen ex Galeno tertio de attenuat. victus ratione cap. 5. & ſiccius & tenuans magis, proinde etiam calidius. Dici etiam poteſt ibi Galenum verba facere de herba illa recenti, nam libro quinto ſimpl. cap. 21. herbam anethi & fœniculi recentem & humidam, ait eſſe medicamentum ſimul & nutrimentum; ſiccam vero pluſquam opor-

teat & excalefacere & deſiccare. Porro Avicenna Galeno eſt adverſus in eo quod ſcribat uſtulatum anethum ordine tantum ſecundo deſiccare, cum ex Galeno deſiccet in tertio, adeo ut inveterata præputii ulcera probè cicatrice obcat, quod etiam probatur Iſaaco. Nullus autem eſt qui illi flatus diſſipandi facultatem denegarit, eſt enim ſubtilium partium, virtutis calefacientis, digerentis, crudos & incoctos humores concoquentis. Tormina & inflationes finire monet Dioſcorides libro tertio capite ſexageſimo, flatus qui in ventre fiunt diſcutere & laborantia corpora ex immodico labore curare, addit Simeon Sethi. Quod autem dicitur *minuere tumores*, tractum ex Galen. qui ſcribit 6. ſimpl. anethum eſſe ἀπέπτου, καὶ ὠμῶν ὄγκων πεπτικὸν crudorum tumorum maturativum: quod notandum eſt adverſus interpretationem vulgarem quæ loco *tumorum*, *humorum* habet. Mentem Galeni aſſecutus eſt Iſaac, *ventoſitatem*, *inflationem & tumorem diſſolvendi vim* anetho tribuens, in qua quoque ſententia fuit Avicenna anethum vocans *apoſtematum maturativum*. Simeon Sethi ait quibuſdam viſum anethum εὐστόμαχον, eſſe aliis κακοστόμαχον; prioreſque illos rationem habuiſſe ejus caliditatis & facultatis diſcutientis flatus, humiditatem ſuperfluam concoquentis: poſteriores vero rationem habuiſſe ejus ſubſtantiæ *craſſæ*, *concoctu difficilis*, *& nauſeoſæ*, παχυμέρους, δυσπέπτους καὶ ναυτώδους. Profecto Plinius libro vigeſimo capite octavo anethum dixit *ructus movere*; Avicenna ex Galeno retulit *nocere ſtomacho & in ſemine ejus eſſe vomitationem*, quod tamen non memini legiſſe apud Galenum: imo vero dolorem ſedare, ſomnum

conciliare, concoquere, lacque generare professus est. Cujus postremi effectus cum mentio facta sit, juvat inquirere, an & quomodo Anethum lactis copiam producat. Huic quæstioni satisfacit Isaaci commentator Petr. Hisp. docetque alia lac augmentare & generare *materialiter* ut faciunt cibi optimi, alia *excitativè* ut est continua attractio mammillarum quæ excitando dolorem fluxionem invitat, alia *pungendo mammas*, sic fricatio mammillarum cum urtica lac advocat; alia *adjuvando penetrationem sanguinis ad mammas*, qualia sunt calida & sicca præsidia; necnon diuretica, alia denique *dissipando flatus crassos* transitum & meatum à mammis ad uterum opplentes ne infarcientes, impedientesque ne sanguis menstruus ab utero feratur ad mammas, atque his duobus postremis modis concludit Anethum lac generare, quibus tertium addit Galenus 3. simpl. cap. 21. nempe *nutriendi facultatem*. Verum ut ad priorem quæstionem revertar, nemo præter Avicennam dixit Anethum vomitum provocare: omnes autem affirmant ipsum sedare singultum cujus rei causam repete ex eodem Hispano. Ipse etiam Dioscorides dixit ipsum ex alto surgentes vomitiones sistere, & singultus lenire, quæ qua ratione cum Avicenna conveniant non video, nisi dixerimus per ὀπτολέις ἐμέτος intelligendos esse leves vomitiones & à levi causa incitatas; puta à pauco flatu qui facile consumi ab Anetho potest, sicut dissipari potest ille flatus qui singultus inducit.

Cæterùm, duo insuper effectus Anetho tribuuntur qui sine difficultate non sunt: alter est an *venerem excitet aut extinguat*, alter an *somnum conci-*

liet, ac inter narcotica constituendum sit. Quod ad primum attinet; jam monuimus dictum ipsum quod ad venerem invitet; deinde inter obsoletas appellationes nominatur κυνοκεφάλη καὶ ἑρμοῦ γένος, *Cynocephali & Mercurii genitura*; non sine mysterio. Denique Galenus 5. simpl. docet ea quæ lac generant, semini quoque producendo dicata esse; admittunt autem lac generare anethum, fateantur ergo necesse est semen quoque augere, proindeque veneris stimulandæ obtinere facultatem. Verum Dioscorides *semen extinguere*, Plinius *genituram hebetare*, Avicenna *semen intersecare asserunt*, hac de causa quod ea quæ vehementer desiccant, quæque flatus discutiunt, veneri prorsus inepta existant. Hanc difficultatem duobus verbis dissolvit Dioscorides scribens *genituram extinguere anethum continue potum*, quasi innuat moderatum & parciorem ejus usum veneri prodesse, immoderatum & continuum adversari ob vim ejus desiccandi eximiam, maxime cum non est recens & humidum, sed siccum & vetustum.

Annarcoticũ

Ad secundum quod spectat, Galenus vim inducendi somnum illi tribuit 6. simplic. admisceri acopis dictitat lib. κατὰ τόπ. ὑπνοποιὸν agnoscit Symeon, somnum conciliare fatentur Isaac & Avicenna: qua quæso virtute, narcoticane? non crediderim, sed ubi datur intemperatis hominibus, torsiones & dolores à multo flatu per ventrem oberrante patientibus, flatus dispellit, submovet & consumit; sedatis doloribus somnus obrepit, hinc vis ὑπνοτικὴ; quod si exhiberetur temperatis hominibus, non dubium quin somnum turbaret potius quam conciliaret.

Venio

Venio ad Coriandrum quod Græci κόριον ἢ κορίαννον, Latini *Corian & Corianum*, officinæ *Coriandram* dixerunt, denominatione ſumpta vel à Cimicibus quos folia & caules ejus olent, vel ἀπὸ τῆ κόριν ἀλαύειν quod *pupillas oculorum hebetet*. Gravis quæſtio inter veteres, an plures fuerint Coriandri differentiæ: negavit enim Plinius l. 20. c. 20. Coriandrum inter ſylveſtria inveniri: at interpres Nicandri in Alexipharmacis ſylveſtre Coriandrum deſcribit, cui veneni maleficium ineſſe ait. Recentiores plura genera invenerunt, & nominatim Dalechampius ſylveſtre proponit à Myconio Medico Barcinonenſi ad ſe tranſmiſſum. Sed levior illa difficultas videtur, ſi conferatur cum ea quæ à Galeno movetur adverſus Dioſcoridem penes Coriandri temperamentum: frigidum aſſerit Dioſcorides, Hippocrates & Galenus calidum: Avicenna pro Dioſcoride pro Galeno alii jure decertant: hanc autem controverſiam, quoniam à pleriſque examinata eſt fuſiſſimè, non expono. Vide Mathiolum, Amatum Luſitanum, Antonium Sarracenum, & Joan. Leonicerum commentariis ad Dioſcoridem, Avicennam l. 2, cap. 2. can. 149. & ejus commentatores Mongium & Coſtæum, Nicolaum Rorarium contradictione 16. Cardanum tractatus tertii contradict. item 16. Valeſium lib. 9. controverſ. cap. 7. & alios paſſim.

Coriandri nomen.

Genus

Temperies.

Uſus ejus optimus cenſetur, ſtomacho enim bonum eſt, & ſalubre, cibos tamdiu in ſtomacho retinet donec probe concoquantur, oris habitum commendat, in quem uſum à ſeplaſiariis ſaccharo incruſtatur, additum in condimenta vermes necat, venerem excitat: largius tamen ſumptum duas inſignes noxas afferre creditur, dementiam videli-

Uſus in cibis.

cet & mortem. Mentem movere docet Dioscorides cap. 57. lib. 3. Isaac confirmat, & Simeon Sethi, quapropter nunquam ejus usum probare potuit Cardanus adversus Epilepsiam lib. 1. contrad. tract. 3. c. 17. quamvis ab Avicenna commendetur. Lethalem quoque illi esse vim ac venenatã asserit idem Dioscor. l. 6. c. 9. & post Dioscor. Paul. & Aet. Petrus Aponensis de remediis venenorum cap. 3. idem illi maleficium tribuit, quod oppugnari possit, & à Theriaca & à vincetoxico ad drachmas duas dato: sed plura repeti possunt ex Sante Ardoyno libro tertio de venenis cap. 60. Jam enim ab herbis ad arbores nobis progrediendum est, in quibus exponendis diutius forsan quam deberemus immorati sumus, non longius tamen digressi, quam rei dignitas ac utilitas postulabat. Imposterum tamen animadversiones nostras breviores futuras monemus, quod videam opus hoc nimiam in molem excrescere, & enchiridii excedere magnitudinem.

De Fructibus arborum.

Cap. LIII.

Autumni fructus caveas ne sint tibi luctus:
De mensa sume quantumvis tempore bruma.

Animadversio.

Duos istos versus huc transferendos censuimus ex cap. 10. hujus sectionis quod ad explicandam generalem fructuum naturam plurim̄

conferrent. Fructus vocabulum hic non usurpo pro quocunque stirpium fœtu, sed pro eo solo quem arbores aut frutices ferunt. Recte enim Galenus alios ex herba, alios ex arbore fructus produci docuit 2. de alim. facult. cap. 2. At nos fructibus herbarum omissis de quibus Salernitani nihil tradidere, ad arbores accedimus, quorum differentias & species alii alias constituunt. Prima differentia esse potest sylvestrium & domesticorum: verum sylvestrium quid attinet meminisse cum edendo non sint? Solos ergo domesticos perstringamus, vescos illos & ad nutriendum corpus humanum accommodatos. Hos autem ad mentem Salernitanorum dividimus in fugaces *seu æstivos*, quos Græci ὠρῖνα vocant, & in *serotinos* seu *autumnales* qui à Græcis ὀπωρα dicuntur. Nomine tamen τῶν ὡρίων Galenus 2. de alim. facult. cap. 2. non tantum intelligit eos fructus qui circa *horam*, id est, *circa mediam æstatem* nascuntur: sed eos qui ad reponendum & conservandum non sunt idonei. Itidem per ὀπωρα certum est non tantum designari autumnales hyemalesque fructus, sed eos etiam qui exteriorem corticem molliorem habent, quique opponuntur ex Arist. l. 8. de hist. animal. c. 28. τοῖς ακληροδρύοις, hoc est τοῖς ἔξωθεν κέλυφος ἔχουσι, *ligneso putamine tectis* Nos vero secuti Platonem, Galenum, Theophrastum, Plutarchum, Athenæum ὠρῖνα: ὀπώρια: præcoces tardis, fugaces serotinis, vernos & æstivos, autumnalibus & hybernis, opponimus: ex quorum omnium genere alii molliores sunt, alii duriores. Molliores vel nucleum habent, ut cerasa, pruna, vel carent nucleo, ut poma pyra. In duriorum genere sunt nuces & amygdalæ. Ex his omnibus qui à Salernitanis commemorantur, perstringentur

Fructuum differentiæ.

à nobis suo quique ordine productionis atque mutationis. Prius tamen nonnulla de fructuum usu, ac temperamento delibanda sunt, quo nostra disputatio illustrior evadat.

Colores fructuum.

Imprimis vero mirari subit, cur flores unius ejusdemque arboris nativum & origanarium colorem nunquam mutant, mutant autem fructus. Quidam arbitrãtur id in floribus accidere propter velocem humoris consumptionem quæ non sustineat ulteriorem, nec longiorem concoctionem. In fructibus autem humiditas copiosior est, proinde diuturnior & longior longiorisque coctionis capax, hinc fit in longa ista concoctione demutentur colores. Est enim color in fructibus coctionis maturationisque argumentum, sic ut primus color viridis omnimodam fructuum cruditatem designans, primo in herbaceum transeat, quo prima concoctio denotatur; mox abeat in nigrum, ut in olivis, in flavum ut in Persicis, in nigricantem ut in pyris, in fuscum ut in sorbis, in rubeum, croceum, variũ, ut in pomis & prunis. Distinguntur tamen inter se colores fructuum ejusdem arboris, quia succi inest diversitas & potestas multiplex. *Quemadmodum* enim, ut ait Scaliger in l. 1. Theop. de causis plantarum cap. 11. *potestatem habet arbor generandi corticem, frondes, ramos, fructus, medullas, tegmina, pulpas, semina: sic varias fructuum formas edere posse non absurdum.* Accedit ad hoc ventorum afflatus, & syderum, solis præsertim aspectus: venti enim prout humiditatem exhauriunt, aut affundunt, ita colorem fructuum moderantur: prout etiam solis aspectus tepidior est aut ardentior. prout longo vel brevi tempore, cito vel tarde fructus recreat aut exurit, ita fructuum temperat colorem.

Sapores fructuum,

Jam vero quam multiplices saporum differentiæ in fructibus percipiuntur, dulcis, suavis, pinguis, amari, austeri, acris, acuti, acerbi; acidi, salsi, quorum tamen omnium initium est in austero ac pontico, à quo per varios maturationis & coctionis gradus fit ad alios sapores mutatio. Quod enim omnes fructus generentur ex dominio humiditatis terrenæ, quæ sapotis est austeri, fit inde ut fructus sui initio referant istum saporem, quemadmodum fusius expositum habetur à Petr. Hisp. com. in lectionem 13. diætar. univers. Isaaci. Evicta autem & excocta hac prima acerbitate, si fructus humore subtili & aquoso turgeat, exilique calore præditus sit, fit saporis aquei & retusi: si autem humore fuerit inter crassum & tenuem moderato, exilique etiam calore, fit saporis paulo acutioris: At vero dulcis evadit cum moderato est & calore & consistentia. Unctuosus cum excedit aliquantulum calor & consistentia est subtilis & aërea: Salsus cum calor emicat, & consistentia adest parum terrena: Amarus cum multum excedit calor in consistentia crassa & terrena, Acer, ubi calor adest igneus, cum substantia siccissima. Quæ omnia intelligi & repeti facile possunt ex doctrina de saporibus, de quibus apud omnes philosophos, & plerosque Medicos locupletissimè disputatur. Eleganter autem Plin. l. 15. c. 28. fructuum succos enumerat, *pyro vinosum, olivæ pingnem, uvis dulcem, aquosum prunis, sanguineum moris, candidum uvis albis, lacteum ficis, spumeum persicis, & si odorem spectes, malis acutum, persicis dilutum, citreis acerrimum* tribuens. Succi fructuum.

Cæterum usus fructuum duplex: alter arbori, alter humano generi comparatus. Utilis fructus arbori ad propagationem ex semine, quod dictum Odores. Vsus.

volo de iis fructibus, tum qui simul semina sunt, tum qui inclusa gerunt semina. Hinc Theophr. duas maturationis species agnoscit in fructibus: *unam* cum fructus solus est maturus, *aliam* cum semen quoq; maturum est & perfectum, quorum illa respicit hominem, hæc arborem. Utilis vero homini est fructus, vel *ob cibum*, vel *propter medicinam*. Nullus autem ignorat in usum medicum venire fructus & ab eis salutares peti medicinas, *cum ne sylua quidem horridiorq; naturæ facies medicinis careat*, inquit Plinius in lib. 16. natural. histor. At nobis inquirenda una venit alimonia quæ ex usu fructuum percipitur, quæ quidem talis est, ut ad irritandam gulam potius voluptatemque palato cõciliãdam, quam ad salubritatem, optimamque nutritionem homini afferendam comparata sit. Galenus enim cap. 8. lib. de cibis boni & mali succi docet, *omnes fere fructus quos arbores ferunt malo succo esse* exceptis castaneis, *exiguum alimentum contribuere, crudesque succos aggenerare*. Quod si quis existat qui explorare velit quomodo singulæ fructuũ species inter se differant: madefacere primo debet quam assumat: nam quicumque fructus mersi elixive aqua intumescunt, veteremque protinus siccitatem duritiemque deponunt, ut molliores & humidiores, sic meliores habentur, qui vero minime tument, pristinamque duritiem retinent, deteriores censentur, quæ experiendi ratio Galeni patri fuit familiaris ut idem Galenus notat cap. 5. ejusdem libri. Ad hoc tamen ut certum judicium de fructuum usu atque utilitate feratur, nonnulla capita nobis sunt proponenda. *Primum*, est maturos fructus immaturis præstantiores minusque noxios esse: maturitate enim quicquid inflationes facit, abjiciunt, & superfluam humiditatem depo-

nunt, ex Galen. cap. 16. quamvis immaturi celerius ſubducantur ex 2. de alim. facult. cap. 2. *Secundum* eſt, vitioſos haberi fructus qui nullo temporis ſpatio non admodum intumeſcant aqua merſi, bonos vero qui illico in tumorem creſcunt, nam & facilius coqui poſſunt, & ad bonos humores gignendos ſunt apti, ex eodem Galen. cap. 5. *Tertium* eſt, eos eſſe humidos ſine ulla ſiccitate qui non reponuntur : ex his vero minus eſſe noxios qui ventrem lubricant, deteriores autem qui tarde permeant & conſiſtentia ſunt duri; ex eodem auct. lib. de attenuante vict. rat. cap. 10. *Quartum* eſt, ex iis qui reponuntur aptiores eſſe & meliores qui molliores ſunt: pejores vero qui duriores, ex eodem loco. *Quintum* eſt, humidos fructus tenue, humidumque ex ſe diſtributum alimentum corpori præbere, celeriter corpus totum permeare, facile per cutim & urinas excerni ac in ſummum pauci eſſe alimenti: ſolidos vero & denſos alimentum copioſius corpori apponere, tardius pervadere; maxime cum ſuccum in ſeipſis habent craſſum, aut lentum aut adſtringentem; ex ipſomet Galen. 2. de aliment. facult. cap. 2. & 7.

His ita ſummatim delibatis, quærendum eſt cur Salernitani autumnalium fructum eſum noxium afferant, niſi media hyeme fiat. Cui quæſtioni reſpondemus tacite inſtitui comparationem inter fugaces & ſerotinos, ſeu æſtivos & autumnales, quorum illi, ut habet Galenus cap. 2. lib. de aliment. facult. primo humectandi vim habent, dein etiam refrigerandi, præterea alvum lubricandi: hi vero cum ſint duriores, alvum adſtringunt, ægrius conficiuntur, proindeque dum corrumpuntur, graviorem noxam inferunt. Deinde vero cum fugaces oriantur, media æſtate urgente

solis æstu perfectam maturitatem assequuntur, autumnales vero cum declinante sole per inconstantem tempestatem, calidam modo, modo frigidam, siccam interdum, assiduis interdum imbribus humentem producantur, ut plurimum inæqualiter maturi sunt, superfluaque humiditate pleni, ex quo fit ut varia morborum genera inferant, febres malignas, diarrhœas, dysenterias, febres quartanas, rheumatismos, hæmorrhoidas & id genus alia; venas enim replentes superfluo & incocto succo, ventriculum quoque & intestina sero illo tenui & frigido altiùs subeuntes cacochimiam pariunt, & partes imbecilliores efficiunt, unde morborum occasio. Quod si ejuscemodi fructus ad brumam usq; servati reponantur, partem malitiæ deponunt maximam, facta evaporatione humiditatis aquosæ & superfluæ. Calor enim interior coquit, mitigat, temperat, & excludit, quod tenuius est & serosum, sicque maturat & perficit, hinc deprehendimus rugatos fructus, ut mitiores ac benigniores, sic meliores ac salubriores. Et hæc dicta generatim sufficiant.

De Cerasis.

Cap. LVI.

Sic cerasum comedas, tibi confert grandia dona,
Expurgat stomachum, nucleus lapidem tibi tollit,
Hinc melior toto corpore sanguis inest.

TRia ex cerasorum esu commoda hoc loco recensentur. Ac *primum* quidem quod sto-

machium expurgent, id que de illis potiſſimum intelligendum, quæ una cum nucleis manduntur. Ad eum namque modum [ut nonnullis placet] ingeſta abſtergent, & emundant.

Secundum, quod nuclei eorum, cum inde expreſſus ſuccus ſive lac ſumitur, peculiari quadam proprietate lapidem non in renibus tantum, ſed in veſica quoque frangant & expellant.

Tertium vero, quod quæ ipſorum velut caro eſt, optimum generet ſanguinem, corroboret & impinguet. Et hoc certe experientia teſtatur & demonſtrat ratio. Siquidem in paſſeribus, qui cerafis plurimum delectantur, eo ipſo tempore quo hęc matura ſunt, jecuſcula non paulo majora quam alias reperiuntur. Unde hepar frequentiore ceraſorum uſu augeri ac roborari certo colligitur Sed hic notandum, quod duplicia ſint ceraſa, craſſa nimirum & parva: Ac craſſa rurſus duplicia, nempe dulcia & pontica ſive acerba. Dulcia omnia & parva inſalubriora ſunt, facile corrumpuntur, & lumbricos in corpore generant. Craſſa pontica quoque duplicia inveniuntur. Quædam enim pediculo conſtant longiore, bacca etiamnum cæteris craſſiore, guſtu acerbo & admodum acido, colore perpetuo refeſcente, nec unquam in atrum vergente: Italis verle dicuntur. Hæc tenera adeo & fragilia ſunt, ut niſi ſub arbore ſua comedantur, facile geſtatu collidantur & marceſcant. Quare non niſi recentia, atque in principio tantum menſæ ſumenda ſunt. Abſtergendi ſtomachi & ciendæ appetentiæ vi prędita ſunt. Alia denique craſſa nigra, & maxime omnium pontica ſunt, quæ in complurибus Italiæ locis Maraſche vulgo nuncupantur,

à sapore sic dicta, quod non injucundi amaroris tantillum resipiant. Ea summo post alios cibos loco edenda sunt, ita ut os ventriculi ponticitate sua claudant: quo clauso concoctio & melius & citius peragitur. Galenus faciens cerasorum omnis generis mentionem, lib. 7. simpl. medic. capite 19. scribit in hunc modum: Cerasus arbor fructus fert non paris adstrictionis in omnibus particulatim plantis participem. Nam & in harum, sicut etiam malorum granatorum & malorum quibusdam austera qualitas, in quibusdam vero dulcis, in nonnullis autem acida exuperat. Quinetiam ipsorum dulcium quæ nondum cocta sunt, ac natura quædam admodum sunt acerba, quædam similiter moris acida. Sed in moris immaturis acida qualitas acerbam exuperat, in cerasis non semper. Ergo quæ dulciora sunt, magis quæ in intestinis subducunt, sed minus grata stomacho sunt. Contra austera. Quæcunque vero acida sunt, ea piruitosis excrementosisque stomachis sunt apta. Si quidem austeris magis desiccant, & nonnihil etiam incidunt. Porro ipsius arboris gummi communem omnibus viscosis & mordacitatis expertibus medicaminibus facultatem obtinet quæ & ad arterias exasperatas accommoda est. Proprie autem, siquidem, quod quidam subscribunt, verum est, calculis vexatos adjuvat. Nam sic illi tenuium partium inesset facultas quædam. Hec illi. Plura Dioscorides libro primo capite centesimo vigesimo sexto, Plinius libro decimo quinto capite vigesimo quinto, & Simeon Sethi in Syntagmat.

Animadverſio.

CEraſus prima colono annuam gratiam refert; cujus fructus κεράσια dicuntur à Ceraſonte Ponti oppido, unde poſt devictos Mithridatem & Tigranem à Lucullo in Italiam devecti ſunt. Crediderim tamen, potius à *Ceraſis* urbem, quibus fœcunda erat, quam ab urbe *Ceraſa* denominata eſſe, cum ante Luculli victoriam mentio Ceraſorum facta ſit à Dephilo Siphnio apud Athenęum priſco auctore, ſæculo Lyſimachi vivente. Nomen ergo illud deductum ἀπὸ τῆ κεράτος, vel *à coma* quam opacam habet, vel à *ramis* excreſcentibus qui nulli arbori longiores ſunt, validiores aut plures, eſt autem ramus in arbore idem quod cornu in capite. Ceraſorum differentias à regione, aut à colore deſumptas non exequor, cum ex Dalechampio repeti poſſint. Sapor nonnullas induxit ſcitu dignas; cum inde eorum temperamenta deprehendantur. Sunt enim *dulcia*, *auſtera*, & *acida*, quorum *dulcia* ventrem molliunt, & citiſſime dilabuntur ſtomacho, tamen minus utilia ſunt quod putridos gignant humores: Narrantur manè roſcida adhuc devorata, adeo levare alvum, ut pedes podagrici morbo liberentur. *Auſtera*, quia adſtringentia, idco ἐυστόμαχα. *Acida* pituitoſos & viſcidos ſtomachi humores incidunt, ipſum confirmant, ſitim ſedant, & appetentiam excitant. Ineſt certe ceraſis vinoſus ſuccus admodum palato gratus, qui etiam Diphilo teſte optimum alimentum prębere ſed tenue poteſt. In univerſum Ceraſa & frigida & humida eſſe, calidis & ſiccis ventriculis ac temperatis prodeſſe,

ventremque subducere prodidit Simeon Sethi Porro quod dicunt Salernitani nucleum lapidem tollere, id non intelligendum de integro nucleo devorato, sed de carne eo inclusa; quæ quod amara sit, digerendi vi prędita est, & deobstruendi venas & renes, eoque modo potest materiam lapidis renibus hærentem incidere ac summovere, sed factum calculum non potest deturbare. De Cerasis videantur Galenus, Avicenna, Bruyerinus libro undecimo de re cibaria, Benedictus Curtius libro vigesimo tertio hortorum, Dalechampius, & alii.

De Prunis.

Cap. LV.

FRIGIDA *sunt, laxant, multum prosunt tibi Pruna.*

DUÆ Prunorum facultates hic referuntur. Ac prior quidem quod corpus mediocriter refrigerent. Dulces enim, quemadmodum lib. 2. de medicament. simplic. purgantibus bened. cap. 19. à Mesve scribitur, calido frigido sunt temperata, aui paulo frigidiora, humida ordine secundo, μέσα, id est duli-cacida frigida principio secundi. Omnia tamen refrigerant. Quare Lusitani, qui calidam incolunt regionem, carmum suarum coctura pruna plerumque immiscent, & potissimum Damascena. Posterior vero quod alvum moveant, & hoc Galenus quidem lib. 2. de alimen. facult. cap. 31. ita scribens confirmat. Corpori, inquit, ex hoc fructu minimum ali-

menti accedit : utilis tamen est iis, quibus propositum est, ventrem mediocriter humectare ac refrigerare ; ipsum enim cum humiditatis, tum lentoris sui gratia subducit. Quod certe de maturis intelligendum : cruda enim, quemadmodum Avicenna testatur, non parum adstrictionis præ se ferunt. Et quamquam posterior hæc Prunorum facultas, non secus atque prior etiam, Damascenis fere attribuantur, Armenis tamen potius adscribenda erit, ut quæ Avicenna & Mesve testibus, præter cætera magis alterent, largiusque solvant. Usui vero maxime sunt matura, immatura minus, optima autem inter ipsa & humanæ naturæ convenientissima, sunt oblonga, carne cum dura, tum exigua, siccitate nonnulla participantia, cortice exteriore tenui, sapore non prorsus dulcia, sed μίσυ id est duli-cacida, qualia Damascena cum primis habentur. Hæc enim mediocriter humectant ac refrigerant Multa porro & varia Prunorum genera reperiuntur, non omnium tamen usus approbatur. In hoc genere sunt aggrestia quædam parva, dura acerbaque, & cibo injucunda, Galeno ἀχιοκοκκύμηλα vulgo Pruniola sive Prunula nominantur. Horum fructus, inquit Galenus lib. 7. de simpl. medic. facult. capite 35. evidenter adstrictorius est, ventremque sistit. Quo fit ut aquam nonnulli ventri sistendo accommodatissimam inde eliciant. Cæterum Pruna quæ ventris subducendi gratia sumuntur, in aqua frigida, prius quam ingerantur, aliquandiu præmacerandа sunt. Ita namque præparata magis tum humectant, tum refrigerant, adeoque ad appetentiam, quæ collapsa fuerit, excitandam, & ad flavam præterea bilem, quæ in ventre habetur detergendam ac subducendam

accommodatiora fiunt. Quare bilioſis etiam non ſolum febribus, ſed aliis quoque morbis ſalubria redduntur. Pruna recentia atque humida ſiccis valentius quidem alterant; ſed excrementitium magis & pejoris ſucci corpori præbent alimentum. Sicca vero non ſolum ad nutritionem accommodatiora ſunt, verum magis etiam corroborant. Quod de Prunis hoc loco diximus, idem de ceraſis quoque aliquo modo intelligi poteſt: ſed horum humiditas, quam illorum, ſubtilior ac minus lenta eſt, quo fit ut minus etiam alant. De Prunis Dioſcorides lib. 1. cap. 134. Galenus & Meſves locis paulo ante citatis, & Avicenna lib. 2. Canonum cap. 539.

Animadverſio.

PRuna Græci κοκκύμηλα vocant vel ob figuram quam ſimilem *Croco Cnidio* habent, vel quod inter poma *celeriter ac velociter* matureſcant, eſt enim κόκκυ idem quod πυχύ. Latini *Prunum* dicunt aut ab *unitate*, aut à Græco πρύμνον quod Galenus lib. 7. ſimplic. apud Aſianos *ſylveſtrem Prunum* ſignificare docet. Probabile autem eſt fructum hunc ex Aſia Romam eſſe delatum poſt Catonis ætatem qui ſuo tempore jam conquerebatur Aſiaticas delitias Romam importari. Res ergo ipſa & nomen ex Aſia defluxit. Variæ Prunorum ſpecies vulgo notæ: Temperies & facultas magis obſcura. Avicenna enim frigida Pruna facit in principio ſecundi gradus, humida in fine tertii; alii frigida tantum in principio primi gradus, humida in fine cõſtituunt: quod poſtremum profecto intelligendum eſt de iis Prunis quæ ſolidiori ſunt carne &

duriori ; primum vero illud de iis quæ carne sunt molliori & liquidiori. Similiter in assignanda earũ virtute dissidet Galenus à Dioscoride, hic enim cap. 142. l. 1. Damascena pruna desiccata vult alvũ cohibere, Galenus 7. simplic asserit laxare. Convenient inter se si dixerimus per se alvum movere, per accidens coercere; quatenus scilicet ob eorum dulcedinem ac suavitatem avide expetuntur & retinentur à partibus nutritiis; proindeque etiam dicuntur à Dioscoride εὐσόμαχα ; cum paulo ante dixisset Pruna, minime videlicet siccata, κακοσόμαχα. Semper autem memoriæ mandandum est in describendis prunorum & aliorum fructuum facultatibus distinguendum esse inter maturos & immaturos, inter dulces, austeros, & acidos. Immaturi enim magis semper adstringunt, acidi magis stomacho grati, dulces copiosius alimentum præbent. Quem vero succum corpori prębeant Pruna, explicatum habetur à Galeno 2. de aliment. facult. cap. 31. & cap. 7. libri de attente victus ratione. Cætera non repeto.

De Pyris.

Cap. LVI.

Adde Pyro potum; nux est medicina veneno:
Fert Pyra nostra Pyrus, sine vino sunt Pyra virus.
Si Pyra sunt virus, sit maledicta Pyrus.
Dum coquis antidotum Pyra sunt, sed cruda venenum:
Cruda gravant stomachum, relevant sed cocta gravatum,
Post Pyra da potum, post pomum vade cacatum.

HIc docetur imprimis, ut ſuper Pyrorum eſum vinum bibatur, idque tum vetus, tum odoratum: atq; ejus quidem rei ratio reddita eſt ſupra cap. 7. Pyra enim ſanguinem ſeroſo replent ſucco, inflationeſque ac colicos cruciatus ſuſcitant. Vinum ergo cum calefaciat, tenuet, flatus diſcutiat, & ſeroſam redundantiam conſumat, ſuper ipſis convenientiſſime bibitur. Deinde Nucem veneno medicinam eſſe traditur, de quo copioſe ſupra, c. 14. Secundo ac tertro verſu, dicitur Pyra, abſque vino commanſa, eſſe virus, hoc eſt, nocere humanæ naturæ, cujus ratio jam reddita eſt. Ne quis interim ſimpliciter, ut de illis quæ exceſſu qualitatum elementorum, quarum miſtione conſtant, at propria qualitate, ſive forma [ut vocant] occulta venena eſſe noſcuntur, ita de Pyris quoque ſuſpicetur. Si enim commanſa perniciem ſubinde vel noxam aliquam inferrent, ac proinde arbor ea ferens merito deteſtabilis eſſet, adeoque ob id ipſum exſcindenda, atque in ignem conticienda. Quarto verſu innuitur, Pyra recentia & cruda eſſe venenum, id eſt, nocere humanæ naturæ. Nam extra hoc quod ſanguinem ſeroſo atque ebulliente replent ſucco, inflationes & colicos cruciatus excitant, phlegmata etiam ac ſcabiem generant. Cocta vero contra, ἀντίδοτοι, id eſt, remedium præſtant, perinde atque illa paulo ante prę̃ſtare diximus, quæ cum vino manderentur. Atque hæc ſane ultimo poſt alios cibos loco ſumenda potiſſimum ſunt: ita namque excrementorum ſubductionem adjuvant. Quinto verſu docetur, crudorum Pyrorum eſum gravem eſſe ſtomacho. Ipſum enim non à concoctionis tantum opere diſtrahit, ſed flatibus etiam diſtendit. Cocta vero è contrario gravatum ſtoma-

ſtomachum levant & reficiunt, inque ſuum priſtinum vigorem reſtituunt. Ultimo tandem verſu hoc in primis præcipitur, ut vinum ſuper pyrorum eſu bibatur: cujus quidem ratio jam reddita eſt. Deinde, ut à pomorum eſu alvus ſubducatur: quam rem Galenus libr. 2. capit. 21. de aliment. facult. ſic ſcribens confirmat: Poma acida cum ſuccum craſſum in ventre invenerint, ipſum incidunt, ac deorſum ſubducunt, ob idque dejectiones humectant. Quod ſi ventrem purum invenerint, ipſum magis ſiſtunt. Porro ſuccus dulcis cum ſine acrimonia & craſſitie, hoc eſt, ſolus plane fuerit, celerius, quantum in ipſo eſt, diſtribuitur. Quod ſi acrimoniam aut craſſitiem habuerit, citius ſubducitur. Eadem habet Oribaſius libr. 4. Synopſeos ad Euſtathium filium cap. 69. & Avicenna 2. Canon. c. 569. Quinetiam hæc adſignari poteſt ratio, nempe quod poma flatum in ventriculo excitent, flatus vero per anum deinde facile emittantur.

Animadverſio.

FRuctum quem Latini à Pyramidali figura *Pyrum* vocant, Græci appellant ἄπιον ὀγχνίλω, καὶ ἀχράδα, quorum primum illud dictum, vel ὅτι πρῶτον ἐν Ἀπίᾳ γέγονεν, *quod pyrum in Apia Peloponneſi regione ortum primo ſit*, vel ἀπὸ τὸ ἐν διψηροῖς τόποις φύεσθαι, *quod in locis ſiccis naſcatur*, vel διὰ τὴν ποιότητα τοῦ χυλοῦ αὐτῆς, *ab ejus ſucci qualitate*: ὄγχνίλω vero deducunt ἀπὸ τὸ ἄγχειν à *ſuffocando*, quod acerbitate ſua vehementer adſtringat. Plutarchus in quæſt. Græca 51. obſervat Argivo- No-men.

rum pueros quibusdam festis βαλλαχράδας seipsos appellare, quod primi ex agris in planitiem ab Inacho deducti, pyris sylvestribus victitarint: quodque tum primum ἀχράδες in Peloponneso visæ essent, quæ dicebatur ἄπιοι, hinc factum esse ut ἀχραὶ dicta quoque sit ἄπιος. Et profecto illa regio non tam ab Apide Phoronæi filio ἄπιος dicta est, ut vult auctor Ethymol. quam διὰ τὸ ἐπιδαψιλεύειν, ἐν αὐτῇ τὸ φυτὸν, *quod multæ in ea regione pyri arbores nascerentur.*

Genus. Pyrorum multa genera recenset Dalechampius lib. 3. hist. plant. c. 7. & Bened. Curtius Hortorum lib. 23. c. 14. necnon Bruyerinus lib. 11. c. 18. sed pleraque omiserunt, cum nemo possit singula enumerare.

Temperies. De temperamento nihil certi definiendum prius quam de sapore convenerit: Austera enim & acerba, dubio procul frigida & sicca; dulcia vero & succosa, moderate calida & humida.

Vsus in cibis. Veniunt autem & in cibum & in potum: In cibum quidem variis modis parata, cocta, cruda, elixata, tosta, saccharo, vino, cinnamomo, anisó, fœniculo, butyrove, condîta, exsiccata, concisa, incrustata, mille denique modis apparata. Potus vero ex eorum succo concinnatur, quod *Pyraceum* vocant, qui tamen tantæ non est gratiæ, aut utilitatis ac potus ex pomis. Eleganter Galenus facultates pyrorum explicat lib. 6. simplicium, & libro secundo de aliment. facult. cap. 24. ut de his plura dicere necessarium non sit.

Primus autem capituli versus sic intelligi debet: Quemadmodum nux sese habet ad venenum, ita & vini potus ad cruda pyra, Sed nux veneno assumpto remedium est, Ergo & vini potus pyris esitatis. Quod vero pyra sine vino sumpta

venenum sint, nemo hactenus affirmavit, nisi venenum latius usurpemus pro quacumque noxa: certum enim est jejunos esitata pyra lædere; eorum usum etiam valentibus oneroſum esse, quo pertinere potest vulpis odium in pyra, quæ numquam pro cibo attingit nisi difficulter & in fame, unde adagium hoc fluxit tractum ex Plauto in Mustellaria. An pyra venenum.

Tam facile vinces, quam pyrum vulpes comest.

Quod quidem in eos dici solet, qui rem perdifficilem aggrediuntur. Certum præterea est devorata quædam pyra strangulare homines, tanta est enim saporis gratia, ut mandendi finis non sit. Graviditatem impedire, portatam à muliere pyri radicem prodidit Albertus Magnus; etiam pyris eandem vim inesse, si juxta vel suprà se mulier habeat; alii tradunt latentia in parturientis lecto pyra, aut illuc transportata partum juvare. Sed & nonnulla pyra tanta acerbitate displicent, ut devorari nequeant, strangulare vero videantur, unde *strangulonea* dicta. Hæ & similes noxæ fecerunt, ut pro venenatis pyra habita sint, ni cocta prius fuerint, aut vini potu castigata. Merum tamen vinum superbibendum esse non consulerem, quod in venas malignum & incoctum pyrorum succum deducat, crudumque sanguinem efficiat. Observatum quippe fuit, vini haustu ab esu pomorum & pyrorum intolerabiles cruciatus, & dolores ventris secutos: testisque est Rodolph. Goclenius tractatu de vita proroganda. cap. 11. ab esu pyrorum quemdam cerevisiæ potu periisse. Hic tamen nonnulli dioriſmi afferri possunt & debent ex iis repeti, qui quęstionem hanc medicam agitaverunt; *An post crudum merum.*

De Persicis, Racemis, & Passulis.

Cap. LVII.

Persica cum musto vobis datur ordine justo
Sumere, sic est mos nucibus sociando racemis,
Passa nocet spleni, tussi valet, est bona reni,
„ *Utilitas uvæ sine granis & sine pelle*
„ *Dat sedare sitim jecoris, Choleræque calorem.*

DUO præcepta imprimis hoc loco traduntur. Ac primum quidem ut mustum cum persicis bibatur, aut sane persica simul cum musto exhibeantur. Mustum namque calefacit admodum, ebullitionemque in corpore efficit: sed persica ebullitionem hanc atque excalefactionem frigiditate sua cohibent & moderantur. Contra verò persicis, cum vehementius refrigerent, merito adhibetur mustum, quippe quod frigiditatem eorum, ne ventriculo noxam inferant, calore suo facile mitiget ac temperet. De persicis supra cap. 7.

Secundum vero, ut uvarum racemi cum nucibus edantur: quod de aridis potissimum & antiquis nucibus intelligendum est. Virides etenim ac humidæ per se salubres censentur: antiquæ vero & aridæ excellenter siccant, adeoque ob oleosam suam qualitatem prompte in corporibus accenduntur. Jure igitur uvarum racemi cum ipsis mandendi veniunt, ut qui exsiccationi atque inflammationi humiditate sua resi-

stant. De nucibus copiose supra.

Tertium deinde versu traditur, passulas sive uvas passas lieni officere. Ipsum enim communi ratione dulcium omnium ! obstruunt atq; lędunt. Hinc Galenus in libro de attenuante dięta cap. 9. in hunc modum scriptum reliquit: Uvæ passæ si non sint adstringentes, lieni quidem & hepati tumentibus non conveniunt: thoraci tamen ac pulmonis affectibus conducunt. Renibus etiam conferunt, quippe quos lavant & abstergunt, urinamque cient. Renes namque multa ad ipsos derivata humiditate mundant. Sed de his quoque supra.

Animadversio.

NOn esse *Persicam* arborem eamdem cum *Persea*, quicquid Columella, Nicandri interpres aliive plurimi censuerint, Plinius, Galenus, Ætius, Ægineta existimarunt qui diversis capitibus de *Persica* arbore, & de *Persea* egere; *Persicam* arborem μηλέαν πέρσικὴν vocantes, *Perseam* vero περσέαν. Variis autem nominibus, apud diversos vocatam *Persicam* reperio, nam & μηλέα περσικὴ à regione unde primo adducta est, & ῥοδακινὴ, vel ut placet Suidæ ῥοδακινέα ab insula Rhodo in quam à Perside translata fuit, & δωρακινὸν, seu δωράκιον appellata fuit, non satis nota origine: forsan vero ἀπὸ τῆ δώνε sic dicta est, à magnitudine, quod palmum vel æquarent, vel implerent ejus fructus. Duracina tamen Persica definit Plinius libro decimo quinto capite vigesimo octavo, quorum corpus ligno adhæret, avellique nequit, quod nostris *Pressis* & *Myre-*

Nomē.

Duracinum quid sit.

coronis accidit, quamvis alii à solidiori, compactiori, duriorique eorum carne deducta malint. Enimvero placet Jano Cornario libro secundo commentariorum medicorum capite secundo, & in Dolabella ad capit 81. libr. 1. Paul Æginetæ, loco σωφρονιὸν, ῥοδάκινον ubique substituendum esse, & apud Plin. atque Columellam pro *Duracenis*, *Rhodacena* legendum, existimatque errorem esse alicui semidocto imputandum, *qui non intellecta, nec alicubi lecta Rhodacenorum appellatione in eam suspicionem venit duracina legi debere ob ossium videlicet duritiam.* Quæ quidem opinio Mathiolo non arridet, nec Dalechampio, existimantibus nullum errorem subesse, vel in Plinio, vel in Ægineta. Ac certe ut de illa difficultate sensum meum aperiam, credibile est Persicam arborem à Græcis primo vocatam fuisse μηλέαν περσίκὴν, seu περσέαν, quod pro una eademque arbore utraque sumeretur; dein vero à Rhodo insula ubi ad florem tantum perveniebat ῥοδακινίνη, tandem vero sequentibus sæculis barbaro nomine à Latino deducto σωφρονιὸν. Priori appellatione usi sunt sunt Galenus, Paulus, Ætius, Oribasius: qui ut dictum est diversis capitibus περὶ μηλέας περσικῆς καὶ περὶ τῆς περσέας egerunt. Persean autem pro Persica arbore usurparunt Dioscorides lib. 1. Nicander in Alexipharm. Plutarchus tract. tu de Iside & Osiride, & inter Latinos Columella in horto. At vero ῥοδακίνης appellatio nec ita prisca, nec ita frequens, reperitur tamen apud Scholiastem Nicandri in Theriacis, Suidam in Dictionario, Simeonem Sethi in syntagmate, Ætium libr. 13. capit. 118. Nicolaum Myrepsum sect. 3. c. 95. & Psellum lib. 1. de victus ratione c. de iis quæ ventrem citant. Quamvis autem

nonnulli sic dictam contendãt, vel à roseo rubroque colore, vel à rosarum odore, verisimilius tamen est ab insula Rhodo potius sic vocatam æstimare, quod Plinius lib. 15. capit. 13. notet *à Perside sero in Rhodum translatam, proindeque à Catone non commemoratam.* Restat postrema appellatio quæ explicari commode nequit, nisi intellectis Persicæ arboris differentiis. Quatuor vero Persicorum genera constituit Palladius in Novembri tit. 7. *Persica*, *Armenia*, seu *Armeniaca*, *Præcoqua*, *& Duracina*. *Persica* proprie ea sunt, quæ hodie apud nos id nominis retinent. *Armeniaca erant* olim ex Persicis minima, ut docet Dioscorides, eademque penitus cum *præcoquis*, sic opinor à Romanis dictis quod citius quam vera Persica matureſcerent; τὰ δὲ μικρότερα, inquid Dioscorides libr. 1. capit. de pomis, καλάμυρα δὲ ἀρμενιακὰ ῥωμαιοῖς δὲ πρωικόκια, *quæ in genere persicorum minora sunt & Armeniaca dicuntur, à Romanis vocantur præcoqua:* quibus quidem ex verbis colligere licet *Armeniaca à præcoquis* minimè distincta fuisse, sed usu tandem venisse ut *Armeniaca* desierint esse Persica, pomorumque illud genus constituerint quæ nos vocamus *abricoqua*, Gallico nomine à Latino deducto, vel à Græco βερίκοκκα, quo usus est Simeon Sethi in syntagm. Nec opinor, *Armeniaca*, seu *præcoqua* à Persicis defecisse melius demonstrari potest quam ex Ægineta & Martiali, hic enim lib. 13. epigram. 46. sic habet.

Vilia maternis fueramus præcoqua ramis,
Nunc in adoptivis Persica cara sumus

Ille vero libr. 1. capit. 81. πρωικόκκιά τε καὶ δωρακία, καὶ ἀρμένια κρείσσονα τῶν περσικῶν, *præcoqua, doracia,*

& Armenia, poma meliora esse Persicis asserit, manifestè *præcocia à Persicis* sejungens, quo loco quæri potest quid Paulus per δορακία intelligat: Cornarius legendum ῥοδάκινα, Mathiolus in capit. 131. libr. 1. Dioscoridis speciem esse Armeniaci pomi distinctam à Præcocio & Armenio arbitratur, uterque meo judicio perperam: ῥοδάκινα enim nemo legerit, cum non esse distincta à Persicis, sed ipsamet esse Persica ipse fateatur Cornarius. Quod si ita est, quomodo Paulus dixisset Persica meliora esse Persicis? sane nescio. Quod etiam δορακία species sint Armeniacorum pomorum, nemo hactenus præter Mathiolum, idque sine auctoritate, vel ratione protulit. Itaque vel retinendum esse δορακία, vel δοράκινα emendandum duco, ipsaque omnino eadem esse cum præcocis majoribus, quæ in molem per insitionem accrescentes, distinguuntur specie ab Armeniis quæ quod sponte gignantur exigua sunt & parva Nomen autem *Diraciorum*, seu *Duracinorum* sumpserunt, ex insitione, seu ut rectius loquar, ex infoliatione arboris *Armeniacæ* quæ fiebat in alia arbore crassi corticis, ac proinde durioris ligni, seu solidioris, parumque medulloſi. Florentinus enim libro decimo Geopon. capit. 75. tres insitionis modos constituit; ἐμπυλλισμὸν, ἐγκεντρισμὸν καὶ ἐνοφθαλμισμὸν, *infoliationem*, *insitionem* proprie dictam, & *inoculationem*, quarum quidem *infoliatio* fiat in arboribus crassi corticis; *insitio* vero in arboribus tenuis corticis intra medullam humiditatem habentibus. Fructus ergo arborum in arboribus crassi corticis insitarum ut solidiores erant ac duriores, sic crassiores, ex quo factum fuit, ut fructus omnes ex insitione

Cornarius & Mathiolus improbantur.

Duracinorũ origo.

& cultura majores facti, *Duracini* à Latinis vocarentur, sic Plinio *Duracina* uva dicta est capite primo libro decimo quarto, quod crassior collo esset, visusque est Columella capite quadragesimo tertio libro duodecimo, *ollares* uvas & *humastos* cum Duracinis confudisse: sic *Duracina* appellata Cerasa quæ majora. Atque ex hac observatione primo colligitur apud Æginetam δοξάκια Armeniaca eadem esse cum præcocis majoribus, Armenia autem simpliciter dicta eadem cum præcocis minoribus, sicque duas tantum illic dari Armeniacorum malorum differentias, non tres, ut placuit Mathiolo. Secundo arguitur inde, *Duracina* Persica proprie esse quæ ex insitione majora evaserunt, seu quæ ex arboribus insitis progignuntur: quapropter Martialis ea vocat *Adoptiva*, quibus apud Romanos gratiæ & pretii palma fuit, *cum singula poma trecentis nummis venderentur*: hoc est septuaginta quinque assibus, si credimus Budæo libr. de asse, propter quod etiam immensum pretium, ab eodem Martiali *Cara* dicta fuere. Atque hoc nomine usi sunt in designandis pomis Persicis apud Latinos Columella & Plinius, apud Græcos Paulus Constantinus Cæsar Geoponicorum libro decimo, & Glossæ Græcolatinæ; in quibus tamen loco δοξάσιον, δοξάκιον est legendum. Glossæ emendatæ.

Verum præter has appellationes Persicis tributas, alias etiam nonnullas sortita sunt. Nam apud Athenæum libro tertio dicuntur περσικὰ κοκκύμηλα *pruna persica*, ὀξύμηλα quoque & ἄδρια; cumque proprie in pomorum sint censu, locum tamen obtinuere inter nuces. Nam Macrobius Saturnali. libro secundo capite deci-

mo quarto ex Plauto & Suenio viro longe doctissimo, *persicum malum nucem molluscam* vocari ait; scilicet quod cæteris omnibus nucibus mollior sit.

Tempe. ris Persicorum,

Quod ad temperamentum Persicorum attinet, ea quidam in tertio gradu refrigerantium humectantiumque posuerunt, alii in primo, alii in secundo: *quod melius est factum*, inquit Simeon; quæ postrema sententia est Pauli libr. 7. minus tamen frigida censeri debent ob tacitum amarorem quo ipsa non minus quam arbos, prædita sunt: propter quem saporem, minimum quoque nutrire ipsa par est; cum omne quod nutrit, ratione suæ dulcedinis nutriat. Gal. de aliment. facult. cap. 19. facile corrumpi eorum succum parvumque & malignum esse asseverat. Addit Ægineta libro primo capite decimo octavo, mali *esse succi, acescere, facile corrumpi, deterioraque haberi præcoquis & Armeniacis.* Plura alia adjicit Simeon in eorum opprobrium, cui reluctari videtur Dioscorides, Persica faciens εὐστόμαχα καὶ εὐκοίλια, *stomacho & alvo accommodata*; Diphilo Siphnio μέσως εὔχυλα καὶ θρεπτικὰ περὶ τὰ μέλη, *succi mediocriter boni & plusquam mala nutrientis*, habentur. Plinio libro decimo quinto capite duodecimo dicuntur *Innocua & expetita* ægris. Manifesta in his auctoribus pugna, quam duplici responsione tolli posse existimo. Prima est

Contradictio diluitur.

eos qui stomacho commoda dixere Persica, habuisse rationem potius odoris quam succi: tanta enim odoris est illis suavitas, ut cardiacis subveniant, orisque fœtorem vitio stomachi factum emendent. Vidisse se Jul. Alexandrinus narrat libr. 10. salub. esu Persicorum sedatum fuisse continuum vomitum ex maris jactatione

excitatum. Secunda reſponſio eſt eos qui boni ſucci dixerunt Perſica, locutos non fuiſſe abſolutè, ſed relatè tantum ad olera, ex obſervatione Petri Hiſpani comment. ad caput Iſaaci de Perſicis. Notandum præterea eſt noxam Perſicorum augeri, ſi poſt alios cibos ſumantur, minus vero ſi ante cibos ingerantur, maxime ab iis qui frigido non ſunt ſtomacho, ſed æſtuanti & fervido. In his enim ciborum appetentiam excitant, & fervorem extingunt. Non debent autem aſſumi, niſi matura, continuo vinum ſuperbibendo. Quamvis autem Salernitani muſtum bibendum conſulant, mihi tamen magis probatur cum Iſaaco & Simeone vetus vinum odoriferum, quod per ſe tota ſic ebibant, ut ab eo ſuperentur, ea enim ratione ſucci noxa retunditur: quod ſi ipſa vinum ſuperent, periculum eſt ne in venas vini beneficio citius deducta celerius graviuſque lædant. Proinde Simeon Sethi ſedulo prohibet, ne poſt eſum Perſicorum aqua bibatur, vel cibaria acria ſuperingerantur, quod ſeroſum ſanguinem patiant, febreſque putridas gignant, longas & quæ difficulter ſolvantur. Vulgus Gallicum arbitratur nucleum Perſici noxam eam auferre, quam pulpa infert, nec injuria ſane; cum incidendi, detergendi, aperiendi, calefaciendi, ſiccandique facultate polleat. Sed ut dictum eſt vino generoſo nihil præſtantius; unde vulgare iſtud carmen per menſas jactari ſolitum,

Petre quid eſt peſca? cum vino nobilis eſca.

Cæterum egregium præceptum tradit de eſu Perſicorum Actuarius libr. de ſpirit. animal. nutrit. cap. 6. his verbis. *Solent*, inquit, *Perſica niſi facilè alvum ſubierint in corruptelam abire*, &

cum humoribus una immutari, quoscumque tandem offenderint. Quamobrem quibus agre per alvum descendunt, consulnerim ego iis omnino, ut ne ea quidem attingant, nisi quis temperamenti proprietate corpus affirmet libenter alimenta hujuscemodi admittere. Hæc ille. Plura non addo cum repeti possint ex Plutarcho libr. de Iside, Athenæo, Dioscoride, Plinio, Simeone, Bruyerino, Jul. Alexandrino, Curtio, Hispano, &c. Porro multa hic disputari possent de uvis & de nucibus quarum meminere Salernitani, sed quis uvarum omnes differentias brevi commentario perstringeret, quæ non nisi justo volumine explicari possunt? Dodonæus historiam vitis & vini uno libro conscripsit, Jacobus Horstius opusculum de vite vinifera ejusque partibus edidit, Andreas Bacchius libris de naturali vinorum historia de uvis tam multa protulit, ut superfluum sit post tantos viros aliquid de uvis annotare. Interea notandum non propter uvas, edendas esse nuces, cum earum succus pravus & malignus quicquam addere bono uvarum succo non possit, sed propter nuces assumendos esse racemos ad edomandam earum malitiam, juvandam coctionem ac distributionem earum, ac denique retundendam noxam quam stomacho inferre creduntur. Plura inferius.

De Moris.

Cap. LVIII.

Mora sitim tollunt, recreant cum faucibus uvam.

Animadverſio.

NOn aufim ſilentio prætermittere *Morum*, quorum arborem Parens meus Principis Alenſoni Caroli noni Chriſtianiſſimi Regis fratris medicus quondam ordinarius inter ſua inſignia geſtabat in argumentum prudentiæ quæ neceſſaria eſt iis, qui ſe Regum principumque famulitio addicunt. Eſt enim *Morus* arborum ſapientiſſima, licet fatuæ & ſtolidæ nomen à Græcis per antiphraſim adepta ſit. Quod nimirum Parens autoris Medicus.

Exacto nonquam niſi frigore germinet arbos.

Vrbanarum arborum omnium, inquit Plinius, *noviſſima floret Morus, ſerotino germinatu ſe prodens, nec niſi exacto frigore. Sed cum cœpit, in tantum univerſa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum ſtrepitu* Eſt autem dictum Morum à Græco μόρον, quod nonnulli ἀπὸ τῆς μωρίας per antiphraſin, deducunt, ego ἀπὸ τῆς μόρας, τὸ βρύον deſignantis, quod *arboris flores ex villoſa congerie* conſtent; alii malunt dictum ἀπὸ τῆς μόρυς, quod Cypriorum lingua ὀξὺν ſignificat, ſunt enim mori folia in ſummo acuminata radix cuſpidata,

Differentię Mororum duæ: alba in cibo minus nobilia & expetita, nigra quibus plurima ineſt gratia. Alborum arbos frequens ſeritur propter folia, quibus bombyces nutriuntur, hoc eſt vermiculi lanam ſericeam gignentes. Nigrorum planta ad uſum medicum, & ad alimoniam plantatur. Sunt autem mora matura quidem & dulcia modice refrigerantia, & humectantia Genus.

Temperies

multum - acerba vero & immatura - frigida sicca : dulcia ex stomacho facile ejiciuntur, ventrem humectant, & urinas provocant : jejuno stomacho assumpta, refrigerata prius in aqua frigida sitim auferunt, æstum & squalores ventriculi temperant, hepatisque fervorem extingunt. Existimavit Avicenna mora frigida esse & humida, Isaac calida, Rhazes temperata, quas pugnantes sententias sic conciliandas docet Petr. Hispanus, ut ratione suæ substantiæ sint frigida, ratione suæ citæ conversionis temperata; eo sensu quo statuit Galenus oleum esse temperatum, quod cito convertatur pro natura rei admistæ ; & denique calida esse comparatione facta ad immatura : pari etiam modo convenit inter eos qui mora laxare, quique alvum stringere statuunt : matura enim laxant, immatura adstringunt.

Usus in cibo.

Cæterum mora esitantibus duo præcepta sedulo observanda veniunt. Primum est ut stomacho vacuo & mundo committantur ; alias corruptioni obnoxia sunt ac putredini, induunt facile naturam eorum quibus commiscentur. Alterum est ut ingerantur ante alios cibos, ne diu restitent in stomacho, moraque putredinem primo acquirant dein aliis impertiant cibis. Nec quemquam morari debet Horat. 2. sermonum scribens salubriter eum degere

—— Nigris qui prandia moris
Finiet.

Quo enim sensu verba illa accipienda sint, superius admonui.

Nec prætereundus est usus ille mororum à Salernitanis commemoratus recreandi fauces & uvam. Is autem maxime dependet ex facultate

adstringenti, siccanti, & refrigeranti, quod intelligendum est ubi indicatio adest reprimendi & repercutiendi humores à capite, vel aliis partibus ad guttur affluentes, quo tempore usurpanda sunt mora immatura & acerba. Quoties vero impacti humores & fixi digerendi & consumendi sunt, cavendum ab immaturis, ad matura autem confugiendum, quæ benigno suo calore atque humiditate, & sedare dolorem, & diaphoresin promovere, & duras tensasque partes emollire possunt. Cætera repetantur ex Athenæo, Mizaldo, Jul. Alexandrino, Porta, Plinio, Curtio. Unum addo in mororum commendationem & salubritatem. Refert Hegesander sua ætate intra viginti annorum tempus cum mori fructum non tulissent, tantam podagræ pestem omnes invasisse; ut non homines tantum, verum & pueri puellæque ac eunuchi & mulieres quoque eo morbo laborarint: nempe quod eo fructu ventriculum & jecur non refrigerassent, nec sanguinem suo sero purgassent, quod moris deturbari & evacuari notant Arabes.

De Ficubus.

Cap. LIX.

» *Pectus lenificant ficus ventremque relaxant;*
» *Seu dentur cruda, seu cum fuerint bene co-*
» *ctæ.*
» *Nutrit & impinguat varios curatque tumores.*
Scropha, tumor, glandes ejus cataplasmate cedunt.

Junge papaver ei, confracta foris trahit ossa.

Ficuum facultates.

HIc duæ ficuum cataplasmatis modo impositarum facultates referuntur. Ac prior quidem, quod cum aqua, sive alio quopiam convenienti liquore decoctæ humidæque impositæ, scrophulas, glandes atque tumores discutiant. Per scrophulas vero, quemadmodum doctissime à Jano Cornario in capit 8. lib. 1. Macri scribitur, Latinis non recepto adeo vocabulo, strumæ intelliguntur. Videtur autem ex Græca voce factum esse. Sicut enim Græci χοιράδας appellant, quas nos strumas dicimus, sic visum fuit huic, qui primus scrophas appellavit eos glandularum circa collum ac guttur tumores, Græcæ vocis etymon exprimere, χοιράδες enim ἀπὸ τῆς χοίρων appellatæ sunt, hoc est à porcis ac suibus: vel quod Avicenna 3. 4. tract. 2. cap. 9. teste, ob edacitatem haud raro circa hoc animal reperiantur, vel quod earum figura porcis plurimum adsimiletur. Per Glandes accipiendus hoc loco absessus, ut Cuidoni Cauliaco placet, utcumque mollis, unicus, mobilis & separatus à partibus circumjacentibus: in emunctoriis plerumque nascens: talis enim à glandis forma quam præ se ferre videtur, nomenclaturam accepit. Lege Jo. Taguitium lib. 1. institutio. Chirurg. capit. 13. Porro per tumores quælibet inflationes in quavis corporis parte exortæ intelligi possunt. His enim omnibus curandis ac maturandis ficus in aqua cum momento aceti, ut penetrationem earum adjuvet, decoquendæ sunt, donec mollescant, mox liquore per colum transfuso, ficus ipse in mortario contundendæ, ac cum eodem rursus cataplasma informandum.

Aetius l. 15. c. 5.

dum. Cataplasma autem proprie medicamentum vocatur, quod è plantis viridibus contusis, vel iisdem ad mollitudinem usque in aqua decoctis componitur: id quod innuitur etiam vulgato versiculo:

Tunc cataplasma facis, cum succum ponis & herbam.

Posterior vero facultas; quod cum papavere impositæ ficus fracta extrahant ossa. Quo sane loco erraticum illud papaver intelligendum est, quod in arvis passim nascitur flore rufo, & capite pollicaris unguis magnitudine. Pueri in Scholis ἐγκαυσὸν, id est, atramentum librarium ex contritis florum foliis conficere solent. Dioscorides libro primo capite centesimo quadragesimo secundo, de foliis ejus privatim testimonium præbet, quod cum ficubus cataplasmatis modo imposita ad extrahendum ossa fracta conducant. Sed adscribam ipsius verba Ἀνάγουσι δὲ ὁλωσδος καὶ ὅσα σὺν μήκωνος ἀγρίας φύλλοις, id est, Grossi cum sylvestris papaveris foliis ossa extrahunt.

Vermiculos, veneremque facit, sed cuilibet obstat

Duo hic traduntur effectus ficuum. *Primo* namque ex largiore ipsarum usu pediculorum multitudo provenit: quod de iis potissimum intelligendum est, quæ, ut refert Galenus libro secundo de aliment. facult. capite octavo, & post hunc Avicenda 2. Canon. capite 283. maturæ prorsus ac siccæ sunt: quandoquidem sanguinem non admodum bonum sudoremque multum gignunt. *Deinde* vero ad Venerem irritant. Excrementitiæ enim sunt, & inflationes pariunt, quibus vir-

ga erigitur, & Venereæ roborantur vires. Plura ſupra.

Animadverſio.

Laus ficuum.

FIcus ſimplicis vitæ principium fuit, propterea magnus ejus uſus & gloria apud antiquos. Ananio ficus dictæ ſunt τῶν χρυσοῦ χρειοδέστεραι, *auro meliores* Homero γλυκέραι καὶ ἀγλαόκαρποι. Pauſaniæ ἱεραὶ. In conviviis Lacedæmoniorum quæ Phidia vocabant, ſingulis convivarum menſis ficuum aliquot minæ deſtinabantur: nec enim ſine eo cibo edere volebant, qui ex mitioribus primus inventus fuit. Veteres, ut dulces anni dies à dulcibus auſpicarentur, Calend. Januar. caricas & mella amicis ac propinquis elargiri ſolebant. Athenienſes locum in quo primum repertam ficum aiunt, *ſacram ficum* appellabant, fructum vero ἡγητήριον quoniam in ea primum inventus ſit cibus domeſticus. Ex Græcis eruditiſſimi privatim volumina ejus laudibus dicarunt, ut propterea mirum non ſit, ſi tam effuſe Plinius in illius prędicationem decurrat. Nolim autem hic omnes fabulas commemorare, quæ de ejus nomine circunferuntur, dictam à fœcunditate Latini auctores volunt, à Sycea ex Titanibus uno σῦκον Græci. Fici genera duo, ſativum, & ſylveſtre, quod à Græcis συκὴ ἀγρία & ἐρινεὸς, à Latinis *Caprificus* appellatur. Fructus quoque duplex: immaturus qui ὄλυνθος, nobis *Groſſus* dicitur; & maturus qui ſi recens & viridis, ficus propriè; ſi deſiccatus, ἰσχὰς, ſeu *Carica* vocatur, pinguis etiam dicta; quod ſi maturitatis falſam ſpeciem prætendat, φηληκης appellationem ſumit. *Pſytalia* eſt quæ ne-

Nomē

Genus.

que recens, neque arida, *Iscadoptes* quæ sale condita ex Cratino. Ficuum fundum Artici *umbilicum* vocant, folliculum *grumam* ? grana κεγχραμίδας & *frumenta*; succum, *lac*, lachrymas sauciatæ arboris *opon*, quod generaliter multi ad arborum omnium lacrymam protendunt : decoctum, *syræum & sycion* Ficuum generum ingens, tam apud Græcos, quam Latinos numerus, uti in alia arbore tot reperire non sit: nam & figura & colore & magnitudine differunt, regionibus quoque & provinciis, Auctorum denique ipsis nominibus, quæ omnia methodo & ordine digesta legi possunt apud Curtium libr. 24. hortorum. *Ficus* primo ordine calefaciunt intento, desiccant medio primi, quod de *caricis* est intelligendum, nam *virides* propter admistam humiditatem facultatis sunt imbecillioris. Certe quanto longinquior est ficus à maturitate, tanto minus calida est, sed crassarum magis partium, cum matura & sicca partium quandam tenuitatem obtineat. Quę *pinguis* existit, concoquit magis; quæ gustu acrior, potentius exterget, & digerit. Temperies.

Olim tam recentes, quam passæ ficus panis & obsonii vicem habuerunt, eoque cibo prisci Athletæ vires aluerunt, priusquam Pithagoras eos ad carnes transtulisset. Sole siccatis & sale condîtis, caseiloco etiam vesci excogitatum. Nec injuria profecto, cum minus quam cætera poma mali sint succi, cum ventrem cieant ac facile exeant, cumque satis mundent & purgent. Medicinæ Princeps Galenus ut salubrem vitam degeret, ab omni fugaci pomo à 28. anno ad senectam usque abstinuit, exceptis exactè maturis ficubus ac uvis. Nutriunt ergo abundè, sed Vsus in cibis.

adstrictam & robustam non efficiunt carnem, ut panis & caro, sed mollem & laxam, simulque vento ventriculum implent, nisi probe concoquantur. Compertum est vinearum & ficuum custodes quos Græci συκωρὺς vocant, cibatu liberaliori ficuum obesiores effici, sed postea molem illam corporis facile collabi atque detumescere. Tria autem cum in ficu reperiantur, *cortex*, *semen*, & *caro*; cortex, quia siccus, ita coctu durissimus existit, semen coctionis expers est, sola caro ut solutu facilis sic coctioni ac nutritioni accommodatior. Inter ficus vitia, pediculorum generatio recensetur, quæ ideo fit, vel quia in impuris corporibus putrent ficus, vel quia subtilem sanguinem in puris corporibus producentes, faciunt ut ejuscemodi sanguis ad exteriores partes cito feratur secumque quidquid est humoris putrentis vel pituitosi trahant, unde postea pediculi generantur. Quod autem primò observant Salernitani, ficus lenire pectus, id omnibus perquè non probatur. Eas enim voci contrarias Demetrius Sceptius voluit, consuluitque vocis studiosis ut iis abstinerent, exemplo Hegesinactis Alexandrini historiarum scriptoris, qui cum à principio pauper esset, Tragœdiarum optimus actor evasit, quod ficubus per octodecim annos abstinuerit. Verum cum tenuandi facultate & incidendi, digerendi ac abstergendi eximia polleant, certum est earum esu εὐστομίαν procurari: deinde vero si ea quæ renibus conveniunt, pectori quoque accommodata esse constat, cum arenulas è renibus educant ficus, urinariosque meatus expurgent; expurgando quoque thoraci erunt idoneæ. Cætera patent ex commen-

Pediculos generant ficus.

tario, & ex autoribus à me laudatis, legere potes aliquot problemata de ficubus apud Plutarch. in sympos. & multa adagia apud Erasmum in Chiliadibus.

De Mespilis.

Cap. LX.

Multiplicant mictum, ventrem dant Mespila strictum.
Mespila dura placent, sed mollia sunt meliora.

Duæ Mespilorum utilitates hoc loco recensentur. Una quidem, quod mictum sive urinam multiplicent atque augeant. Quod certe non primo & per se ac propria sui ratione efficiunt, sed ex accidenti. Fæces enim comprimendo indurant, quo fit, ut ventris humor ad vesicam distribuatur. Quinetiam ratio adsignari potest similis illi, quæ est apud Hippocratem Aphorif. lib. 4. Aphor. 83. Mictio noctu plurima facta parvam significat dejectionem. Quoniam, ait Philotheus, multa & magis conferta distributio facta est in jecinore, & alio derivata est materia, ideo multæ urinæ fluxerunt, parum autem stercoris; & è converso si multa stercoris dejectio fiat, pauca erit urinarum excretio eadem de causa: nam parva distributio facta est, & ideo etiam parum urinæ, multa autem per stercus dejectio, quoniam in ventriculo manet humidum. Altera vero, quod ventrem detineant: idque præstant maxime qualitatis tatione, quæ inest ipsis

Al. Escul. 1.

Mictio. noctur na.

acerba admodum & ſtyptica. Ex quo infertur hoc loco, meſpila dura placere, quippe quæ ob adſtrictionem alvo fluenti in cibo accommodatiſſime exhibeantur : ſed mollia eſſe meliora, ut quæ magis nutriant, & alvum minus fiſtant. Illud porro neminem latere debet, omnibus hujuſcemodi parce veſcendum eſſe, non autem affluenter, ut pyris, perſicis, ficubus uvis, & ſimilibus. Nullo enim ipſorum ut alimento, ſed ut medicamento potius indigemus. Quod ſatis quidem colligitur ex ſaporis acerbitate, & duritie ſubſtantiæ, ut quæ præterquam quod tardius in arbore maturitatem conſequuntur, minus etiam quam ut edi queant molleſcunt. Atque hac ſane de cauſa priuſquam edantur, reponi ſolent donec emolliantur. Sic enim quamplurimum ex acerbitate & ſtypticitate amittunt, & in cibo ſuaviora fiunt.

Animadverſio.

PAuca de Meſpilis annotanda habemus cum Galeno teſte lib. 2 de facult. aliment. cap. 25. non ut alimento, ſed ut medicamento potiùs Meſpilis indigeamus. Si quis tamen eorum facultates ſcire velit, eas breviter ex Simeone diſcat. *Meſpila*, ait, *matura nonnihil caliditatis participant; immatura vero, frigida ſunt ſtupere faciunt, ventremque ſiſtunt.* Male autem Gyraldus vertit ſtupere faciunt, συφόδη enim, ut habetur in Græco, adſtringentia ſeu obturantia ſignificat. Sed vir doctus mendum latere exiſtimavit in Græco & loco συφόδη, σφυρὰ legi debere quemadmodum apud Hippocratem, Galenum, Paulum

Temperies.

Gyraldi error.

& Ætium legitur, quæ vox *acerba*, *auſtera*, *dentes obſtupeſcere facientia* deſignat. Utitur tamen Galenus verbo στύφειν in explicanda meſpili natura, libro ſecundo de aliment. facult. Iſaac diæt. particul. meſpila frigida & ſicca in primo gradu conſtituit; eaque ſi edantur, ante cibum ingerenda, quod habeant vim ſtomachum roborandi vomitumque compeſcendi, quæ verba Hiſpanus ſic explicat ut debeant cum per modum medicamenti dantur, ante cibos aſſumi, cum per modum alimenti, poſt cibos quia eos faciunt deſcendere. Gratia autem in mollitie eorum eſt, aliàs edendo non ſunt. Vix autem molleſcunt in arbore ſed ſubſterni paleis ſolent. Cruda minus ſalubria, cocta magis. Apponuntur autem vel ad ignem ut poma alia, vel decoquuntur in vino adjectis cinnamomo & ſaccharo, vel friguntur cum butyro recenti & ſecundis apponuntur menſis, edulio ſatis ſuavi. Parantur etiam in panificium cum ſaccharo ad robur ventriculo conciliandum. Cum autem meſpila alvum conſtringant, mirum eſt urinas movere eorum ſemina in pulverem contuſa: Certe Braſſavolus expertum ſe dicit pulvere eorum ſeminum lapillos è renibus vehementer ejici, urinas cieri, veſicæ lapidem minui: eorumque auxilio Petrum de Argenta plures quam ſexaginta è renibus lapides minxiſſe, & Andreę Rhodo adeo lapides renum comminutos, ut in pulverem redacti ſine dolore exirent.

Braſſavolo non fidendũ.

Perſuaderé cupit, credat Iudæus Appella,
Non ego

Qui Hippocratis & Galeni doctrina imbutus, & in Pariſienſi ſchola inſtitutus, frequentique ex-

perientia rerum magistra instructus, nullum esse medicamentum comminuendis renum vesicæque calculis cognovi, quos etiam adeo duros solidosque interdum deprehendi, ut instrumenta ferrea lithotomorum, vel frangere soleant, vel hebetare. Quod dictum volo, tum contra eos qui arcana quædam sese habere ad calculos in vesica frangendos impudenter jactitant, tum ad monendos eos qui calculo laborant, ne ejuscemodi impostoribus fidant, eorumve medicamentis erodentibus & exedentibus: sed tempestivè perito lithotomo se committant, cum non sit huic morbo præsidium aliud. De differentiis & speciebus Mespili consulere potes Dioscoridem lib. 1. cap. 133. Theophrastum lib. 3. hist. plant. c. 19. Plinium lib. 15. c. 20. Brassavolum comment. Aph. 20. lib. 2. Hippocratis, Mathiolum ad Dioscoridem.

De quibusdam Aromatis ex plantis desumptis ac primo de Pipere.

Cap. LXI.

Quod piper est nigrum, non est dissolvere pigrum,
Phlegmata purgabit, concoctricemque juvabit.
Leucopiper stomacho prodest: tussique doloriquo
Vtile, præveniet motum, febrisque rigorem.

AGitur hoc in loco de triplici genere piperis longo scilicet, albo, & nigro. Et fructus quidem, ut lib. 8. cap. 42. de simpl. med. fac,

Galenus memoriæ prodidit, nuper admodum germinantis arboris, oblongum eſt piper: maturæ humiditatis ejus indicium eſt, quod facile repoſitum perforetur, ac non protinus mordicet, ſed poſt paulo incipiat, verum pluſculum duret. Fructus veluti acerbus immaturuſque, album eſt piper, nigro quidem acrius. Nam illud jam quaſi ſuperaſſatum eſt, & ſuper exſiccatum. Longum quidem piper, μακρὸν Græci, album λεῦκον, nigrum μέλαν πέπερι vocant. Sane prioribus duobus verſibus tres nigri comprehenduntur proprietates.

Prima, Quod in diſſolvendo non ſit pigrum, hoc eſt, craſſos, glutinoſos ac frigidos humores flatuoſoſque ſpiritus egregie diſcutiat. Valenter enim tum excalefacit, tum deſiccat, ordine nimirum tertio completo.

Secunda, Quod phlegmata expurget: viſcidam enim pituitam, quæ in interiore corpore, nempe in thorace, pulmone & inteſtinis reſidet, concoquendo atque extenuando diſſipat, expellitque.

Tertia, Quod plurimum adjumenti concoctoriæ adferat facultati. Hoc ipſum Dioſcorides etiam libro 2. capit. 145. his confirmat verbis: Somnum inquiens, & appetentiam cibi conciliat, concoctionem adjuvat: utimurque ob id eo ad intinctus. Porro ad eum uſum melius eſt longum: quippe quod Galeno libr. 4. capit. 10. de ſanitate tuenda teſte, flatuoſi ſpiritus craſſitudinem ſolvit, & quæ in præcordiis pigra ceſſant, ad ventrem depellit, & concoquendis, quæ ſumpſeris ſubvenit. Poſterioribus duobus verſibus quinque albi piperis referuntur utilitates.

Prima, Quod ſtomacho conferat: ipſum enim ut Galenus eodem quo antea loco teſtatur, ſupra duo reliqua genera roborat.

Secunda, Quod linctu potuque tuſſientibus opituletur: præſertim ſi ex frigido & craſſo humore tuſſis evenerit: eum namque piper album calefacit, incidit, diſſolvit. Pari modo & cunctis aliis frigidis, & pituita ortis pectoris vitiis ſuccurrit.

Tertia, Quod dolori ſubveniat, idque intelligendum vel de dolore pectoris, ut jam dictum eſt, vel de dolore flatuoſo. Potum enim cum melle & recentibus lauri foliis, flatuoſos ſpiritus & tormina diſcutit.

Quarta, Quod præſumptum febrium acceſſiones, ſive exacerbationes, παροξυσμὸς Græci vocant, avertat, & hoc quidem in febribus frigidis. Earum namque materiam excalefaciendo quodammodo diſſipat & expellit.

Animadverſio.

A *Roma materia eſt luxus è cunctis maximeſupervacui*, ubi ſcilicet commendando corpori, non condiendis cibis, aut caſtigando aëri transfertur. Magnum tamen in odore momentum eſt cum tranſeuntes invitet etiam aliud agentes. Quibuſdam quoque viſum fuit eo nutriri poſſe animalia, quam fabulam ſupra nos diluimus Ariſtotelis auctoritate. Verumtamen locum habuit inter condimenta odor, cujus ſolius gratia multæ plantarum partes menſas noſtras exornant, idcirco dicta *Aromata* quaſi ſuavolentia, ab ἄει καὶ ὄζειν. Olim ſimplex erat ſine condimento, ſine ſalſa-

Noxæ aromatum.

mento, sine odoramento cibus : Nobis sine peregrino sapore non sapit. Advehimus ex Arabia, orbe novo, & utraque India odoratas merces ingentibus emptas pretiis, immensis periculis partas : eo scilicet consilio, ut carius graviusque ægrotemus, vitæ nostræ jucundo veneno insidiemur. Acute quidem, ut omnia, Plinius dixit *odorum fragrantiam illico expirare ac suis mori horis*, quod utinam tam vere asseri posset de vitiis ab odoratis condimentis inductis, ut nimiram expirarent illico, nec tam acriter constanterque durarent. Vix sufficiunt tabernæ recondendis asservandisque aromatis, vix navigia hujuscemodi mercibus advehendis paria sunt, & ipsa mehercule natura rerum, satiandæ hominum libidini impotens, rerum aromaticarum inopia videtur laborare. Has tamen terræ divitias in luxum nobis natura non explicavit, sed nostra libido & corruptrix morum gula, quæ nisi Medicinæ salubribus præceptis frenaretur, in perpetuam ægritudinem vitam nostram præcipitaret. Itaque Medicina provisum fuit ne aromatum usus perpetuo noxius foret : sed tali administraretur moderatione ut pro remedio esset languentibus, valentibus pro alimento. Hinc enim non tantum adlubescentia cibi major sumentibus oboritur, & ventriculo amplexandi cibi aviditas major : sed & reparatio spirituum celerior, assumpti alimenti distributio facilior, conservatio melior, tutior assumptio, perfectior elaboratio. Conditus enim cibus suaveolenti aliquo aromate arctius à ventriculo excipitur, tum ipse odore suo intro delatus emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet, non modo non facile putrescibile, sed etiam aliorum prompte putrefactionibus occurrens. Quapropter

Usus aromatum.

Dioscorides cum duos esse præcipuos Medicinæ scopos animadverteret, sanitatis conservationem, & morborum curationem, *materiam Medicam pertractaturus*, inquit Caspar Bauhinus, *censuit præstantius esse valetudinem conservare quam amissam recuperare quare ab illis exorsus est. At tum nihil sit*, inquit, *quod tam valetudinem conservet, quam spirituum caloriſque nativi refectio, ea quæ cito hæc præstare queant, præponit, ejuscemodi autem sunt aromatica.* Ex quo tamen observare est, *Piper & Zingiber*, de quibus acturi sumus inter Aromatica à Dioscoride reposita non fuisse, sed inter oleracea & acrimoniam habentia: non quod duceret ea ex aromatum censu eliminanda, sed quod majorem eorum in culina quam in Medicina usum observaret. Nec sane injuria cum teste Valerio Cordo, *hæc duo inter omnia aromata plurimum acrimoniæ & minimum aromaticitatis*, ut ipse loquitur, *habeant*. Licet autem concoctrici facultati plurimum adjumenti adferant, & crassiora edulia reddant salubriora, quia tamen calida sunt ac subtilia, caloremque nativum nimis excitant, primigeniumque humorem dissolvnt, eorum usus moderatus esse debet, senibusque potius quam junenibus, pituitosis quam bilioſis, hyemali constitutione verius quam æstiva familiaris magis. Gaudet certe insitus membris omnibus calor influenti quo foveri ac recreati possit. Is autem idoneo nutrimento immiscetur, cui devehendo inserviunt odorata, simulque emendandæ ejus pravitati à qua alias proventus humorum excrementitiorum & malignorum exurgeret. Experientia quotidiana testatum habemus syncope laborantes odorum fragrantia excitari, coquosque frequenter igni assistentes,

& odorem ciborum haurientes minus ægrotare, & esurire minus. Sed hæc de qdoratis generatim dicta sufficiant.

Venio ad Piper quod nativum patriæ suæ nomen non exuit : dicitur enim Græcis πίπερι & à Latinis Piper; in cujus describenda historia veteres omnes hallucinati sunt, Dioscorides, Theophrastus, Galenus, Philostratus in vita Thyanei, Plinius, alii, necnon ex recentioribus plerique. Unus ex priscis Arrianus in periplo maris Erythræi mihi visus est regionem, ex qua piper olim advehebatur, descripsisse. Ea autem est Malabarica piperis & malabathri ferax, ad quam navigatum fuisse, διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ πλῆθος τ̃ πεπέρεως καὶ τ̃ μαλαβάθρου, tradit idem Arrianus. Imo vero convehi piper *Cottanaricum* addit, quod diversum non est à *Calecutiano*, sic vocato à Calecutio Malabaricæ regionis Metropoli. Decepti itaque veteres in assignando piperis loco natali, quem Plinius libro duodecimo capite septimo, & Philostratus libro octavo de vita Apollonii, capite primo, Caucasi montis partem Erythræo mari obversam, esse arbitrantur. Lapsi quoque in describenda arboris formâ piper ferentis, quam Junipero Plinius, Philostratus Agno similem facit, cum re vera alia figura pingatur à Clusio exoticorum libro decimo capite decimo nono, Garcia ab horto lib. 1. histor. aromatum cap. 22. Christophoro à Costa cap. 16. lib. aromatum, Ludovico Vartomanno lib. 5. cap. 14. & lib. 6. cap. 19. Joa. Fragoso cap. 12. historiæ aromatum, Auctore Anonymo Geagraphiæ Nubiensis septima parte secundi climaris, Lerio cap. 13. historiæ Americanæ. Hallucinati præterea sunt in statuendis piperis differentiis & ejus collectione.

Piperis nomē.

Locus natalis.

Arboris figura.

Differentiæ.

Nam Plinius *longum* piper quod Græci μακρὸν vocant, credit esse siliquas piperitidis arboris tostas sole decerptasque priusquam dehiscant : *candidum* vero seu λευκὸν, semen esse siliquis illis contentum, sed nondum tostum solibus ; *nigrum* denique seu μέλαν καὶ κοινὸν idem esse semen, tostum sole, & calore rugisque mutatum, adeout ex Plinio ejusdem arboris sit fructus triplex illud piper ; cum è diversis arboribus producatur. Constat enim *longum* piper ab arbore produci quæ non plus habet similitudinis cum arboribus *candidum nigrumque* piper ferentibus quam faba cum ovo, inquit Garcias. At inter plantam quæ piper nigrum & eam quæ candidum parit, tam exigua est differentia, ut à solis incolis discerni possint ; solus fructus discriminat, quemadmodum apud nos uvæ maturæ vitem albas uvas ferentem & nigras. Quis autem Philostrato crederet profitenti simias piperis esse vindemiatrices, easque propterea maximi ab Indis fieri, & adversus leones defendi? Fabulam qui volet repetat ex ejus loco supro citato ; nobis enim figmenta illa non arrident. Satius est inquirere, num fabulosum sit illud, quod de ea arbore narrat Auctor citatus Geographiæ Arabicæ ex relatione Hachi filii Charri, ut habet auctor notarum Arabicarum in Garciam, vel ut vertunt Gabriel Sionita, & Joa. Hesronita Syriacarum, & Arabicarum litterarum interpretes Regii Parisienses, ex auctoritate filii Chordadebe. Is ergo prodit, inclinari & inflecti folia ejus arboris super racemos dum pluit, eosq; defendere à pluvia, attolli vero & removeri folia à racemis cessante pluvia, neque sese inclinare, nisi rursus imber deciderit. Cujus rei rationem ut reddamus, notandum pri-

Collectio piperis.

Proprietas ejus arboris, mira.

mo est ex eodem Geographo, singulis foliis singulos racemos piperis protegi, sicque ramos disponi, ut inter duo folia unus racemus constituatur: dein vero observandum ex Clusio quodlibet folium binas uncias latum esse & quatuor longum, satis tamen tenue esse: habereque excurrentes quinque nervos quorum medius & crassus non minus quam ipsa planta sarmentosus sit, hoc est minimè fibrosus & solidus, sed rarus & fistulosus. Quo posito nemini mirum videri debet, si tam magna parumque firma folia fructibus imposita, adveniente pluvia fatiscant, & flectantur in racemos quibus directè superposita sunt: quodque cessante pluvia denuo erigantur recurrente scilicet & implente cavos foliorum nervos spiritu calido, soleque una cum humore folium ipsum sursum alliciente. A qua forsan plantæ proprietate desumi aliqua ratio potest, cur piperitidem arborem à Græcis vocatam ἄγνον, τά τε ἄλλα καὶ τὸν κόρυμβον τῷ καρπῷ, hoc est *castam ac puram cum partibus aliis, tum maxime fructuum racemis* referat Philostratus. Cum enim racemi folio velut veste semper tegantur, non video quomodo sordidi esse possint, mirarer potius si non essent perpetuo mundi & nitidi. Atque in eo admirabilem naturæ providentiam, satis suspicere non possum, quæ ne virtus hujus aromatis in calore & eximia siccitate consistens, humore nimio ac frigore aqnarum exolesceret, tutum & securum voluit esse hunc fructum ab injuriis pluviarum, & aëris humentis vitio, folioso isto & naturali munimento.

Cæterum piperis differentias plures non recenseo, quam quæ à veteribus cognitæ, & in usum quotidianum usurpatæ sunt, quid enim comme-

morarem *Canarinum*, *Æthiopicum*, *Indicum Occidentale*, *caudatum*, *Capsicum* seu *Americanum*, *Guineum*, *Brasilianum*, *Indicum* Avicennæ, cum nobis usui non sint ? Temperiem piperis explico, quod valenter excalefacre & deficcare habemus ex Galeno 8. simplicium. Ex Arabibus nonnulli calidum & siccum ad quartum usque gradum esse aiunt, quo fit ut quidam quærant, cur calida in quarto gradu sicut piper, venena non sunt quemadmodum quarti gradus frigida, curve piper veluti euphorbium deleterium non sit, quam quæstionem legere potes apud Petrum Hispanum commentario in Isaacum. Potior tamen eorum est sententia, qui piper calidum & siccum ordine tertio faciunt. Nec enim Empirici audiendi sunt, aut spagyrici qui piper frigidum arguunt, aquamque ab eo elici quæ tertianis febribus opituletur. Quercetanus in Diætico ait piper aromata cętera vincere salubritate & temperie minusque aliis excalefaciens esse nedum incendens. Quod enim acumen & acrimonia in pipere gustu deprehendatur, *proficiscitur*, inquit, *ex sale ejus aronico, subtili, penetrante, attenuante, incidente & dissolvente, à qua tartarea omnia & viscida ex ventriculo, aliisque partibus soluta facile deturbantur.* Addit multos hodie in præstantissimum & promptissimum tertianæ febris remedium habere oleum quod chymicâ industriâ ex pipere elicitur : *cujus aliquot gutta cum idoneo liquore exhibitæ tartarum in quo seminarium morbi continetur, dissolvant, ac solutum per urinas aut sudores discutiant.* Quæ philosophandi ratio veteribus omnibus Medicis ac philosophis omnino est adversa, apud quos nemo extitit, qui piper eximiè calidum non adstruxerit. Profecto vetustissimus

Temperies piperis.

Cur piper non fit venenum.

An piper frigidum.

ſtiſſimus Medicus Philo apud Galenum lib. 9. de compoſ. Medica ſecundum locos ob flammeum fervorem piper album ænigmaticè vocavit πυρῶδες ἀργεννὸν, quaſi *ignitum candidum* dicas, aut *candentem flammam*. Andromachus vero ſenior elegiaco carmine, quo Theriacam ex viperis deſcribit apud Galenum libro primo de antidotis, idem piper ἀγλαΐνην appellavit, non tam à *nitore* quem habet, quam ab ipſo *calore*; alluſione ſcilicet facta ad Aglaïam quam Heſiodus in Theogonia ſcribit Vulcani eſſe uxorem. Vocans ergo Andromachus piper Aglaïam ſeu uxorem Vulcani, tacite innuebat piper cum igne maximum hacere conſortium & arcta neceſſitudine invicem eſſe conjuncta: quod miror nec Galeno in mentem veniſſe, nec Cornarium ſubolfeciſſe, dum locum illum exponerent. Cum autem piper triplex ſit, non ſatis inter omnes convenit, quodnam genus calidius habeatur. Dioſcorides l. 2. c. 89. Theophraſtus 9. hiſt. ſtirp. c. 22. & Plin. l. 12. c. 7. *nigrum* piper δριμύτερον τοῦ λευκοῦ, *acrius candido* faciunt; Galenus vero 8. ſimplicium & lib. 9. localium cap. 4. *album acrius quam nigrum* conſtituit, quod veriſſimum eſſe hodierna expeperientia teſtatur. Habuit rationem guſtus Galenus, alii coctionis: cum enim crederent album piper à nigro differre ſola torrefactione per ſolem, arbitrati ſunt toſtum ſole piper & omni ſuperflua humiditate exhauſtum validius candido nonnulla adhuc humiditate ſcatenti. In quo ſane illis parcendum eſt veram piperis hiſtoriam ignorantibus. Quapropter inſignem errorem apud Dioſcoridem eſſe non diffiteor, dum ſcribit, τὸ μακρὸν ἐπιτεταμένον τῇ δήξει καὶ ὑπόπικρον διὰ τὸ ἄωρον καὶ ἐπιτήδειον εἰς τὰς ἀντιδότους καὶ θηριακᾶς δυνάμεις; *piper longum in-*

Qnod genus calidius.

Dioſcorides explicarus & emendatus.

tensa mordacitate præditum esse, & subamarũ quoniam immaturum, antidotis itidem & Theriacis medicaminibus expetitum Quid hæc sibi volunt piper mordax esse & subamarum quod immaturum decerpatur? Paulo ante Dioscorides scripsit piper aliud τέλειον, perfectum & maturum; aliud ὀμφακῶδες acerbum & immaturum, & paulo post addit nigrum acrius esse ac suavius διὰ τὸ εἶναι ὠμὸν, *quia maturum est*, candidum vero imbecillius quia ὀμφακίζον, hoc est *acerbum & immaturum* existit. Jam vero cum acerrimum & subamarum dicat esse piper longum quod sit immaturum, nemo non videt Dioscoridem sibi contradicere, tum quia constat apud eum, longum piper ante maturitatem decerptum fuisse, tum quia verum est maturatione ampliorem acrimoniam comparari, immaturitate acerbitatem. Si ergo nigrum piper validius est, quia maturum; longum non erit validius quia immaturum; cum maturitas & cruditas eundem effectum non producant. Ut igitur tollatur omnis in tanto Auctore contradictio; vel sequendus est vetus codex Lacunæ, vel rejectis aliquot verbis vulgaris emendandus. Sic vero habet Lacunæ Codex: ἔστι δὲ τὸ μὲν μακρὸν, διὰ τὸ ἄβρον, ἐπιτηδειότερον εἰς τὰς ἀντιδότους, id est *piper longum quod mordacitate careat accommodatius est conficiendis antidotis, &c.* Ego vero sic legendum duco: ὅτι δὲ τὸ μὴ μακρὸν ἄβρον καὶ ἐπιτήδειον εἰς τὰς ἀντιδότους, cæteris rejectis, hoc est, *longum piper immaturum est & expetitum antidotis.* Non dissimulabo præterea, apud eundem Dioscoridem pro εὐστομαχώτερον legi εὐστομώτερον, id est ori *jucundius*, pro stomacho *gratius:* ait enim nigrum piper albo suavius, acrius, stomacho gratius & aromaticum magis, in quo etiam à Galeno dissentit & ab experientia,

Dioscorides emendatus.

per quam album cognoscitur nigro calidius, odoratius, stomacho jucundius.

Porro inter nigri piperis facultates vis dissolvendi à Salernitanis numeratur; quod etiam probat Simeon Sethi, incidendi crassos & glutinosos humores ventositatesque ac spiritus discutiendi virtutem ei concedens. Quæ virtus tam à calore quã à tenuitate partium qua piper pollet repetenda venit. Ejus vero tria grana vel integra, vel per medium intersecta si deglutiantur, dolores & inflationes promptissime stomachi compescunt, sic enim tutius est exhibere piper quam in pulverem redactum: cum ea ratione exhibitum, calorem suum non exerat ultra primas venas, sed confortato stomacho & resolutis flatibus ventris in prima hac regione conquiescat, cujus rei rationem affert Alexan. Aphr. probl. 67. lib. 1. Mirum autem videri possit, cur facultatis ejus purgativæ Salernitani non meminerint, quam Avicenna perstringit l. 2 cap. de pipere; & ante Avicennam Aristot. probl. 44. sect. 1. quo loco quærit, cur piper large sumptum vesicam solvat, parce devoratum alvum, contrario modo quam scamonium, quod large sumptum alvum, parce assumptum vesicam movet. Ejus problematis investigationem tam copiose & acriter susceperunt Petrus Aponensis, Julus Gustavinus, Ludovicus Septalius commentario in illud problema, idem præterea Aponensis differentia peculiari 147. & Petrus Hispanus comment. ad Isaacum, ut plura adnotare tædiosum sit. Quærit Alex. Aphrodiseus 30. problem. l. 1. & apud Macrobium Saturnal. lib. 7. cap. 8. Cecinna Disarium percunctatur, cur piper cuti superpositum ulcerare possit, devoratum autem ventrem non ulceret? Scisciatur

Piper dissolvit.

Vsus in Med.

præterea idem Aphrodiſ. probl. 45. cur devoratum piper ſingultum excitet: ſed cum ab illis auctoribus factum ſit ſatis, à me longior explicatio tradi non debet. Non omittendum eſt, uſum piperis in condimentis paulo ante Plutarchum cœpiſſe. Scribit enim lib. 8. Sympoſ. quæſt. 9. ſe noviſſe adhuc multos ex ſenioribus qui guſtare cucumerem, poponem, malum medicum & piper non ſuſtinerent, utpote cum inſolti eſſent cibi. Certe Athenæus lib. 3. Deipnoſ. cap. 7. malum medicum ſeu citrium cepiſſe edi narrat memoria ſuorum avorum cum ad illa uſque tempora nemo inter eſculenta habuiſſet. Plinius de malo Aſſyrio agens, *Pomum ipſum*, inquit, *aliàs non manditur*. Generalem autem & particularem piperis hiſtoriam fuſiſſimam & exactiſſimam expectamus ex eo opere, quod præ manibus typis cudendum habet Jacobus Maſcardus Romanus Typographus ſub titulo rerum medicarum novæ Hiſpaniæ, in quo omnes plantæ, animalia & mineralia Mexicæ continentur, cujus quidem meminit ipſe Maſcardus epiſtola præfixa parti alteri ſtirpium minus cognitarum Fabii Columnæ, cujuſque portionem vidit & legit Petrus la Seine parte ſua ſecunda de abolendo luctu. Poſtremo loco non reticebo Hebraicam vocem *Bedolach*, quæ habetur 2. Geneſ. & 11. Numer. exponi à Thoma Malvenda lib. de Paradiſo voluptate cap. 44. de pipere aut de Gariophyllo, non de bdellio, aut carbunculo, vel margaritis, velut alii expoſuerunt.

Bedolach.

De Zingibere.

CAP. LXII.

ZIngiber ante datum morbum fugat inveteratum; »
Postque datum mollit, ventris fastidia tollit. »

Animadversio.

MAnuscriptus codex Tullovianus hos versus ad Zedoariam transfert & accommodat: sed sive Zingiberi sive Zedoariæ adscribantur, fateor me non satis eorum sensum assequi, nec scire quem morbum ab isto aromate fugari tradant Salernitani. Nec enim inter Zeodariæ Zingiberisve facultates tale qui ab authoribus recenseri legi, ut propterea hic conjectura & σοχασμῷ mihi fit utendum ad eruendam hujus capitis intelligentiam. Multa quidem hoc loco de Zingiberis, Zedoriæque natalibus, ex Arabum præsertim traditionibus cumulare possem, sed paucis ero contentus ad scriptores aromatum Indicorum lectores remittens. Est autem Zingiber Græcis ζιγγίβερι, radix exilis plantæ, cujus folia Iridi aquaticæ seu gladiolo Garcias assimilat, Acosta lachrymæ Jobi seu milio solis, Anton. Pigafetta arundini; adeo difficile est crotici hujus aromatis ante Dioscoridis sæcula jam usitati veram formam habere. Radix ipsa radici Iridis non absimilis, major tamen cyperi radice, cum Ludovicus Vartoman. l. 5. c. 14. referat, interdum erui quatuor, octo, ac Zinziber.

interdum etiam duodecim unciarum pondo. Tem-
Tem-peries. peries varia, nam dum recens est, adeo tardæ & exilis est acrimoniæ, ut concisum frustulatim cum oleo, sale & aceto immisceatur acetariis, coquaturque cum piscibus & carnibus. Siccatum calidum est in tertio ordine, siccum in secundo. Attamen occursu primo non statim excalefacit ut piper, unde verisimile est ipsum minus esse subtilium partiũ, si enim in tenues solveretur partes, celerrime sentiretur calidum. Apparet inde etiam inelaboratam & crassiorem quandam ei inesse substantiam, nec eam siccam & terrestrem, sed humidam potius atque aqueam. Quo fit ut facile perforetur, ob excrementitiam humiditatem, ex Galen. 6. simpl. Hanc corruptionem ut avertant incolæ Decembri & Januario mensibus legunt, siccant terraque pingui, & argillacea operiunt, ut obturatis poris ac foraminibus quibus id totum ocellatum est, difficilius corrumpatur. Ad nos geminum advehitur, *siccatum & virens*; sic enim officinæ zingiber appellant recens saccharo conditum, *siccato* utimur in condimentis, vimque habet aperiendi, cibaria concoquendi, ventrem stimulandi, ventosque discutiendi.

Vsus.

Quod autem dicitur fugare morbum inveteratum, id intelligendum de eo qui excitatur à frigidis, crassis viscosisque humoribus: talis enim morbus longus esse solet, nec potest alio remedio citius tolli quam calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, dissolventibus glutinosos lentosque humores: tale autem est & Zingiber & Piper; proinde dicuntur viscerum obstructiones resetare alimentiq; per corpus distributionem omnem promovere. Bene autem addunt Salernitani ante cibum dari debere, sic enim melius sese insinuat

in tenues venas, vim ſuam magis explicat in craſſos illos ſuccos, potentiuſque excalefacit & incidit, cum immixtum cibis de ſuis viribus multum remittat.

Mollire vero alvum blande ac leniter, prodidit Dioſcor. l. 2. & poſt Dioſcoridem Avicenna & univerſa Arabum familia. Refert tamen Avicenna aſſerere Alcanzi Arabem Zingiber ventrem cohibere, quod ſane intelligendum eſt de vetuſtiori & arefacto, cujus ſiccitate mirum non eſt alvum ſtringi: at recens & tenerum, multaque adhuc humiditate præditum alvum emollit & lubricat. Aut certe dicendum eſt cum Petr. Hiſp. Zingiber *magna quantitate datum ventrem conſtringere, vel ſi detur ventri conſtipato à fæcibus duris: cum enim dura tantum eſt alvus ab humoribus viſcoſis, ipſam ſolvit incidendo ac diſſolvendo; tum etiam ratione ſuæ humiditatis lubricando, tum denique ratione ſuæ acrimoniæ inteſtina pungendo.* An mollat alvum.

Porro faſtidium ventris aufert Zingiber concoctricem adjuvando ac roborando, proinde recte admonuit Dioſc. jam olim propotiſmatis ac pulmentis admiſtum, vimque obtinere πεπτικὸν & εὐστόμαχον eſſe Avicenna aſſerit digerere & cõvenire frigiditati hepatis & ſtomachi, ejuſdemq; humiditatem exſiccare, ac mollitiem, præſertim quam eſus fructuum induxerit. Idem habet Serapio ex ſententia Abem Meſuai. Narratur à Monardo ſaporem cibis, quibus inſpergitur, conciliare, concoctionem juvare, ventriculum roborare, naturalem calorem augere, languentem ciborum appetentiam è frigida cauſa natam excitare, colorem denique faciei commendare. Verum tempus eſt, ut hic finem imponamus longæ huic de plantis diſputationi, & gradum faciamus ad Vires.

animalia è quibus cibus homini depromitur maxime proprius & naturalis. De cibo ergo ex animalibus in sequentibus nobis erit agendum.

De Cibis ex Animalibus desumptis, ac primo de Avibus esui aptis.

Cap. XLIII.

Sunt bona Gallina, & Cappo, Turtur, Starna, Calumba,
Quisquila, Phasiades, Merulæ, simul Ortygometra,
Et Perdix, Frigillus, Orix, Tremulusque Amarellus.

AGitur hoc loco de præstantia alimenti, quod ab avium genere sumitur, Enumerantur autem quatuordecim, sed ita quidem, ut inde & reliquarum judicia facile colligas.

Primum, Gallina est: quo nomine non solum Gallinæ juvenes mediocriter pingues, sed galli etiam gallinacei hoc loco intelligendi veniunt. Siquidem horum omnium caro, ut copiose admodum differentia 68. Conciliator ex Haly, Avenzoaris, Averrhois & Mesuæ sententia probat, alimenti est inter aves optimi: quia facile in sanguinem vertitur, & parum excrementosa est. Caro autem Gallinarum est melior quam gallorum, nisi sint castrati. Nigrarum quoque, & quæ nondum pepererunt, est melior & levior, ut gallorum qui nondum coïerunt. Miram in corpore obtinet cum ipsius temperamenti, tum humorum æquandorum facultatem. Iis maxime convenit, qui vitam in otio ac quiete degunt, quique leviori ingenio ac mente sunt. Colorem vividum

Gallina

comparat, vocem clarificat, genitali semini adjicit, & cerebri substantiam auget. Juscu-lum eorum optima leprosis medicina est. Ad hæc Gallorum cum Gallinis nondum coeuntium testes deperditas in morbis vires mirifice restituunt: quam ob causam hecticis marasmo laborantibus, morborumque diuturnitate macrefactis utiliter exhibentur. Insuper & semen prolificum suppeditant, & venereas roborant vires. Decrepitorum autem præcipue Gallorum caro nitrosa & salsa cibo inepta, medicamentosa est jure suo maxime; potissimum vero Gallorum ruforum, qui ad motum sint alacres, ad coitum ardentes, ad dimicandum fortes, obesorum ac macrorum medii: quoque vestustiores, eo magis sunt medicamentosi. Plura Mesues lib. 2. de medic. simpl. purgant. dist. 1. capit. 23. Simeon Sethi in Syntagm. & Avicenna 2. c. 296.

Secunda, Capo, sive Capus: hoc nomine semimarem Gallum vocant, quum fuerit castratus, sicuti à M. Varrone libro secundo capite nono, & Columella libr. 8. capit. 2. de re rustica traditur. Hic enim in cibis gratior est, utpote remoto Veneris usu pinguior atque salubrioris alimenti redditus. Quare cum voluptate assumitur à ventriculo, ac facilius concoquitur. Capus.

Tertia, Turtur: hujus quoque caro cibis annumeranda est nulla omnino ex parte damnandis, qui neque tenues, neque crassi sunt, sed veluti in συμμετρία omnisque excessus mediocritate consistunt. De ea Galenus capite 7. libro de attenuante diæta, in hunc modum scribit: Qui non exercetur, mandendæ ei erunt Turtur.

modice non modo Gallinæ, sed columbæ etiam, ac turtures, tametsi turtur temperamento est sicco, & potissimum quæ in montibus degit, itaque vesci quis poterit eis innoxie: recens tamen turtur non modo non est mandenda, sed nec perdix, nec alia omnia, quæ carnem habent moderate siccam: sed ubi unum diem ad minus suspenderis, ita demum mandas licet. Porro palumbes præterquam quod carnem habent columbis & perdicibus & turturibus duriorem, difficilem etiam ad coquendum & excrementitiam habent. Perdices vero ac turtures, neque durissimas habent carnes, neque concoctu difficiles, neque pravo succo vitiosas, sed & ipsarum durities, si mortuæ uno die asserventur, facile vincitur, fiúntque friabiles omnino atque inculpatæ. Alimentum enim corpori dant laudabile, sanguinémque minime viscosum generant, & crassi ac tenuis medium. Proinde quibus salubris cibus curæ est, eos, ut arbitror, his uti convenit. Hęc ille. Plura Galenus in libro de cibis boni & mali succi, cap. 5. & Rhazes Aphor. libro 3. Aphor. 17.

Sturnus.

Quarta, Quorumdam opinione, Sturnus est, quem ψάρα Græci vocant: avis nigra, albis maculis distincta, magnitudine Merulæ. Ejus generi proprium catervatim volare, & quodam pilæ orbe circumagi, omnibus in medium agmen tendentibus, sicuti ab Aristotele libro nono cap. 26. de historia animalium, & à Plinio libro 10. cap. 24. traditur. Galenus lib. sexto cap. 16. de sanitate tuenda, inter perdices, attagenas, merulas & turdos, quæ quidem boni succi esse ab omnibus existimantur, sturnos etiam commemorat: cum tamen à multis illaudabilis esse alimenti ju-

dicentur: quippe qui melancholicum atque vitiosum generant succum, & cicuta, quæ venenum esse ab omnibus statuitur, vescantur, ut est apud Galenum libr. 1. capite 2. & lib. 3. capite 17. de simpl. med. facult. Huic objectioni Aloisius Mundella sic occurrendum putat: Nempe Galenum in 6. de sanitate tuenda in calculi renum vitio sturnos tanquam tenuis alimenti approbasse, itémque palumbes, & passerculos qui in turribus nidificant, πυργίτας Græci vocant. Vel sturnos non ita fortasse improbi succi esse, præsertim juvenculos, ut vulgus putat: quædam namque sunt animalia quæ adhuc in tenella ætate existentia boni sunt succi, ut vituli & hœdi; si vero annosa fiant, pravi. Hæc enim, ut ait Galenus lib. 3. de alim. facul. cap. 1. & concoctionis & boni succi, & nutritionis laude carent. Multo autem magis Galeno credendum est, quam vulgo ita inconsulte aliquam generalem proferenti sententiam. Neque etiam quòd veneno pascantur, ab horum esu abstinendum est. Nonnulla enim animalia sunt, quæ licet venenis quandoque nutriantur, boni tamen sunt succi: quemadmodum de sturnis jam commemoratis constat. His enim cicuta nutrimentum est, homini medicamentum, imo etiam venenum. Siquidem sturnorum natura cicutam in substantiam suam vertere potest, quod homo non potest. Sunt tamen quibus Starna hoc loco magis arrideat, ut per eam avis accipiatur grandiuscula, magnitudine anseris, colore cinereo, cujus caro succi sit laudabilis, præsertim juvenculæ. Atque ita sane Rhazes libro tertio ad Almans. cap. 10. intellexisse videtur, ubi hanc reliquo avium generi præferens, in hunc prope modum scriptum reliquit: Starnæ caro in-

ter aves leviſſima, atque his qui attenuante victus ratione delectantur, convenientiſſima invenitur. Vel per Starnam avis forma & magnitudine puſillæ perdicis intelligenda eſt. Sic Rabbi Moſes accepiſſe videtur, ita ad Judęos inquiens: Parimodo nec ſtarnæ domino noſtro convenire putandæ ſunt: quia ventrem conſtringunt. Sed hanc proprietatem alii ipſis perdicibus adſcribunt. Nam carnes earum, ſicuti à Simeone Sethi & Rhaze loco paulo ante citato aſſeritur, ventrem ſiſtunt. Quinetiam Baldachus quidam non contemnendus autor ſtarnas mirifice commendans, tabula 15. de rebus non naturalibus, ita fere ſcribit: Starnæ phaſianorum, ac perdicum naturæ propinquæ ſunt, & ſecundum ordinem ſeſe in temperamento & ſubtilitate habent. Pręſtantiſſimæ enim ſunt ſtarnæ, mox phaſiani, deinde perdices, ut quæ reliquis excellentius deſiccent: Docet pręterea Joannes Michael Savanarola, ab harum trium eſu abſtinendum eſſe, tum iis, qui quamlibet actionem fortem ac vehementem obeunt, tum ſanis etiam: ut ſi quando morbus aliquis inciderit, habeant quod ultra conſuetudinem ad edendum invitet.

Colum. ba. *Quinta*, Columba, avis vulgo nota, quæ cum bilioſam admodum habeat carnem, ſanguinem moderato craſſiorem & calidiorem neceſſario gignit; atque ob id febres nonnunquam facit. Quare in paſtillis potius cum aceto aut omphacio & coriandro præparata, quam aſſa mandenda eſt: ita namque exuperantia caliditatis ejus ad συμμετρίαν commoderationemque reducitur. Renes frigiditate dolentes juvat, ſemini genitali & ſanguini adjicit, ſed caput atque oculos læ-

dit. Quinetiam leporina caro, si frequentius usurpetur, generare fertur. Non minimum vero reliquis pulli ejus volucres, tum succi probitate, tum concoctionis facilitate præstant. Involucres enim calidam ac humidam habent carnem, atque excrementitiam, & maxime domestici. Ex columbis enim, ut Oribasius tradit lib. 4. ad Eustathium cap. 1. agrestes domesticis præstantiores sunt, & omnino agrestia domesticis præcellunt. Electiores quoque pulli sunt per Ver & Autumuum, quam per Æstatem atque Hyemem excluſi fotique. Porro antiquæ, & annosæ non solum columbæ, verum & turtures, tum ob caliditatis & siccitatis excessum, tũ vero & ob coctionis difficultatem vitandæ sunt. Plura Simeon Sethi in Syntag. Rhazes lib. 3. c. 10. ad Almans. Avicenna lib. 2. Canon. c. 132. & Averroes lib. 5. Collect. cap. 32.

Sexta, Quiscula: vulgare nomen à sono fictum. Neoterici Qualeam vocant. Latinis (ut Festus ait) dicta est Coturnix, itidem à voce à qua multis avibus nomina indita sunt, ὄρτυξ à Græcis appellatur. Caro ejus, juxta Averrois sententiam temperata est, ad caliditatem tamen paulo propensior, ac tenuis substantiæ optimique succi: quare sanis, aciis qui convalescunt, alimentum est ad bonam valetudinem accommodatissimum. Verum Psello, Isaaco, atque aliis quibusdam non aspernandis Medicinæ scriptoribus, Coturnix avis est tum ad concoctionem, tum ad succi bonitatem inhabilis, ut quæ & Veratrum comedat, & morbo comitiali corripiatur. Unde Avicenna 2. Canon cap. 153. ab ejus usu suadet abstinendum, quippe quæ tetanum & spasinum inducat. Ubi notandum tamen Avi-

cennam non ob id solum coturnicis cibum improbare, quod elleboro nutriatur, sed etiam quod talis facultas, spasmum ac tetanum generandi, illius insit substantiæ. Hac ratione igitur Galli coturnices cum molli ac pingui caseo pastillatas edere consueverunt. Potest etiam per coturnicem intelligi alia quædam avis, perdice aliquantulum major, genis, rostro & pedibus rubenti colore, reliqua vero pennarum facie ad leucophęum vergente, quæ Italorum vulgo Coturnix appellatur: estque de Alpinarum volucrum genere, & in Sylvestribus & frigidis locis montibusque versatur, & degit, neque ab Italicis regionibus unquam recedit. Cujus avium speciei apud veteres fuerit, nondum satis compertum habetur: sed ex gustu, & odoratu, & loci natura, in quo continue commoratur, & ex iis quibus pascitur: (nam illa grati ad modum sunt odoris) boni & laudabilis esse alimenti judicanda est, & propterea in cibis merito expetenda. Quo sane modo Rhazes etiam libro tertio capite decimo ad Athanasium coturnicem accepisse videtur, cum ei secundum post starnam bonitatis locum tribuit. De utraque coturnice, cum plurima, tum cognitu pulcherrima habet Aloisius Mundella epist. 6.

Phasianus. *Septima*, Phasianus quem à Phaside amne apud Colchos, ubi primum cognitus est, ita nuncuparunt. Hæc est decantata omnium libris avis, quam primam fere in mensis esse judicant, propter carnis bonitatem, à qua Medicinæ professores veluti à scopo, de temperamentis ciborum judicia auspicantur: succi enim probitate & jucunditate cæteris antecellit, neque solum ad victus salubris rationem, verum

ad robur quoque conciliandum accommodatissima est. Caro enim juvenculi ac pinguis convalescentibus, & morborum diuturnitate macrefactis optimus cibus est. Sed ob nimium atque immensum pretium, Principum duntaxat atque magnatum mensis dicata est. Meminit Phasiani Galenus libro tertio de aliment facultat. capite decimo octavo, sic inquiens: Caro Phasianorum, quoad concoctionem & nutrimentum attinet, Gallinis est similis, voluptate tamen in edendo superat, quin & sicciore constat temperamento, ut qui in sicciore degat aëre, & magis exerceatur. Lege plura de hoc apud Simeonem Sethi & Rhazem Aphor. lib. 3. Aphor. 13.

Octava, Merula: quæ quidem avis est nigro pennarum colore, rostro rutilo, & sturni magnitudine, Κόσσυφος à Græcis dicitur. Quamquam vero hæc à Galeno, Oribasio, atque Ægineta inter optimi succi alimenta connumeretur, carnem tamen, quam perdicis & attagenis, duriorem obtinet. Quare & ipsa juvencula ac pinguis mandenda est. Turdi quoque & reliquæ id genus aviculæ montanæ, omnes in hanc classem referendæ sunt. Merula.

Nona, ὀρτυγομήτρα: ea avis est turturis magnitudine, pennarum colore nequicquam à coturnice differens: rostrum longius est & acutius; crura pedesque satis etiam pro ratione corporis longos obtinet, quinetiam frugivota est & advena antequam coturnices haud uspiam audias; neque coturnices te amplius visurus speres, ubi hæc audiri desiit. Vox mirifica est coaxantium ranarum clamori non absimilis, nisi quod subtilior multo & acutior est. Caro ejus optimum Ortygometra.

gignit ſuccum, ubi per diem ſuſpenderis. Gilbertus Longolius in eruditiſſimo ſuo de Avibus Dialogo eandem eſſe putat cum κυχεάμῳ. ὀρτυγομήτρα autem Græcis dicta eſt, quaſi coturnicum matrix, quod coturnicibus per maria terraſque advolantibus dux & rex itineris eſſe ſoleat, ab ὄρτυξ, id eſt, coturnix, & μήτρα, id eſt, matrix. Plura Ariſtoteles. lib. 8. cap. 12. de hiſtoria animal. Plinius lib. 10. cap. 23. naturalis hiſtor. Solinus cap. 18. & Athenæus lib. 9. Deipnoſophiſt.

Perdix. *Decima*, Perdix: hujus quoque caro medii fere temperamenti eſt, & coctu facilis, probumque ſuccum gignit, præſertim ſi non illico poſt occiſionem, ſed unum ad minus diem ſuſpenſa comedatur. Sic enim quod durum in ſe continet abjicit & friabilis redditur, quemadmodum ex Galeno paulo ante oſtenſum eſt. Sanguinem copioſum ac tenuem generat, adeoque craſſiorem, ſi forte in corpore invenerit, extenuat: idque alæ potiſſimum præſtant: quæ ut in reliquo avium genere, ita in hoc quoque facilius concoquntur. Et uno verbo dicã, optimæ quidem alę ſunt avium juvenum ſaginatarũ, peſſimæ vero macilentarum & antiquarum. Alimentum autem perdicum optimum eſt iis, qui ſe non exercent, & qui vitam degunt otioſam, quique imbeciliores & invalidi ſunt, tum etiam attenuante victus ratione aſſuetis, & hydropitis, quique humido ſunt ventriculo: vitioſos enim & corruptos ipſius humores conſumit atque abſtergit: memoriam aſſidue manſa corroborat, impinguat, ſemen auget, & ventrem ſtimulat, ſed eundem cohibet: vnde accommodatiſſimum diarrhæa laborantibus ſit edullium: ſi aſſa cum aceto ingeratur. Medulla

cum

cum vino pręsumpta Ictericos sanat : Jecur comitiali morbo correptis auxilio est : Fel quoque suffusionibus oculorum à principio mirifice prodest : facit & ad ipsorum hebetudinem. Si tempora singulis mensibus eodem felle perungantur, memoriæ confert. Plura Galenus libro 3. capit. 18. de aliment. facultat. & libr. 8. capit. 2. meth. medit. & Simeon Sethi in Syntag.

Vndecima, Frigellus. Ea ex turdorum genere avis est, cujus Aristoteles lib. 9. cap. 20. de historia animal. tres constituit species. Una viscivoria, quæ nisi visco & resina non vescitur, & magnitudine paulo minor quam pica est : altera pillaris, quæ sonum edit acutum, & magnitudine merulæ est : tertia, quam Iliacam vocant nonnulli, minima inter has, minusque maculis distincta, de qua sane intelligenda sunt, quæ de Frigello hoc loco dicuntur. Hęc utrinque juxta oculos, & in pectore & in ipso alæ flexu, intus & foris maculas habet latiusculas, rubras. Primum genus non nisi hyeme apud nos cernitur, aut si videatur, rarum est. Secundum per totum annum apparet, musculoso valde pectore, & cantus sui gratia à multis in caveis alitur. Tertium per æstatem apud nos nusquam videtur, sed vindemiæ tempore atque instante hyeme primum cernitur, adeoque ob id Frigellus, nempe quod adventu suo frigus instare prænunciet, nominatur. In vineis potissimum reperitur, ac dulcium uvarum esu sępius inebriatur, velociter volat & optimi est succi, pręsertim circa festum omnium Sanctorum. Lege Gullelmum Turnerum in libello de Avibus. Frigellus.

Duodecima, Otis : quæ & ipsa in cibis gratis-

sima, atque optimi succi est, nempe ex sylvestrium Gallinarum genere, Perdicum similis; sed obesitate corporisque pondere parum se alis attollit: quapropter canibus se obnoxiam quodammodo cognoscens, ad eorum latratum extemplo proripit sese latitans inter frutices. Lege Ælianum & Oppianum. Gilbertus Longol, eam esse adserit, quam Bonosam vulgo nuncupant: de qua Galenus lib. 3. de alim. facult. cap. 19. & Athenęus lib. 9. Dipnoso. Sunt tamen quibus Orex hoc loco magis placeat, ut Gallina phasiani per eam accipiatur. Alii vero Gallinam aquaticam interpretantur. Sive igitur Gallina sit aquatica, sive phasiani, caro ejus bonum gignit succum.

Decimatertia, Tremulus: quæ quidem avis est fusco pennarum colore, magnitudine quam Gallina minor, velocissimi volatus, alte vociferans ac clamosa: in cujus capite crista plumea, ex earum avium genere, quas σισσυγίδας Græci vocant: caudam enim, cum pedibus incedit, assiduè quatit, & ob id tremulus vocatur: Semper fere juxta maria versatur, ne quis parvam illam aviculam longæ caudæ, quæ Codatremula vulgo, sive Moracilla dicitur, per Tremulum hoc loco intelligendum putet. Huc etiam referri posset (si non eadem est) avis quædam cornice minor, plumis fere viridibus & nigris per totum dorsum, caput & collum, ventre albo, longa & semper erecta, in capite crista plumea, alis obtusioribus, & inter volandum magnum strepitum edentibus, unde & Vallenus à barbaris dicitur, clamosa admodum & querula: quæ aquis vermium gratia, quibus solis victitat, appropinquat, sed ipsas non ingredi-

tur, in planis & locis circa confitis plurimum degit.

Decimaquarta, Amarellus avis aquatica, forma perinde ac anas, sed minor, ab Aristotele libro octavo capite tertio de histor. animal. βόσια appellatur. Illud porro nosse in universum expedit, quod prestantius alimentum ab iis sumatur avibus quæ volatu magis nituntur, celeriusque volant. Et quemadmodum prædictarum avium caro concoctu facilis, & ad bonam valetudinem est accommodatissima, sic è diverso quarundam excrementitia est ac mali succi, multoque ad coquendum difficilior, atque iræqualis temperamenti, ejusmodi imprimis existit pavonum, anserum, gruum, ardearum, & quotquot oblongum habent collum ac rostrum: inque paludibus nutriuntur. Huc, quod ad succi pravitatem attinet, passeres etiam referendi sunt, qui in turribus nidificant, pyrgitæ appellati: nam calidissimi sunt, & longius à temperamento recedunt, ac durius alimentum dant. Veneremque impensius stimulant. Circa electionem vero alimenti, quod ab avium genere sumitur, sciendum est, juxta diversas prestantioris alimenti ptoprietates, si ejus quod nutritur sanitatem vel robur spectes, carnes varie laudari. Sic Galenus ad facilem concoctionem & subtilitatem respiciens, bonitatis palmam perdicibus attribuit; Rhazes & Isaacus ob levitatem & subtilitatem starnam prætulerunt. Idem quoque Isaacus diversa ductus ratione diversarum avium carnes laudavit. Avicenna turturis carnem, quod mentis aciem atque intellectum roboret, mirifice commendat. Avium porro omnium volucrium genus pauciſſimum prestat ali- Amarellus.

mentum, si ad genus gressilium conferatur, pō-tissimum si ad suillum, quo non aliud invenias, quod copiosioris sit nutrimenti : volucrium tamen caro ad coquendum est facilior, quare iis qui neglecto corporis exercitio, consiliis potissimum & studiis ac contemplationi vacant, convenientissima est, præcipue perdicis, attagenis, columbæ, Galli Gallinacei & Gallinæ, quemadmodum libro tertio de aliment. facultat. capite decimo octavo Galenus testatur. Sanguinem enim procreat clarum atque mundum, & spirituum generationi ac mentis exercitiis, & intellectui aptissimum. Siccius namque alimentum, quale dictarum avium est, studio contemplationique intentis convenit. Siccitas enim prudentiæ familiaris est, sicuti luculenter & perspicue docuit Galenus in libro, cui titulus. Quod animi mores corporis temperaturam sequantur, capit. 5. Lege plura apud eundem libro octavo capite secundo method. medendi, & in libro de attenuante dieta capit. 6. De Attagene pulcherrima quędam & scitu dignissima Gilbertus Longolius in Dialogo de Avibus prodidit.

Animadversio de esu carnium in genere.

CArneam, seu Carnam deam vitalibus humanis prœesse superstitiosa credidit antiquitas, ab ea enim petebatur, *ut jecinora & corda, quæque sunt intrinsecus viscera salva conservaret, ob id ei pulte fabacia & larido sacrificabatur, quod his maxime rebus vires corporis roborentur*, inquit

Macrobius Saturnal libr. 1. capit. 12. Nec ſane injuria huic tanto tamque ſalutari numini ejus rei nomen indiderunt priſci ſapientes, ſine qua viſceribus robur eximium addi nequit: Eſt enim *caro* velut vitæ noſtræ cardo, qua ſine inſalubrius deteriuſque vivitur, præſertim in hoc ferreo ſęculo, & in iſta mundi ætate ſeneſcente, quâ

Carnis laudes

——— Glandes atque arbuta ſacræ
Deficiunt ſylvæ & victum Dodona recuſat; 1 Geor.

Quaque effœta tellus & diuturno pariendi labore fatigata, paucas fruges eaſque deteriores nobis ſubminiſtrat. Primo quidem aureoque illo ſęculo quod ante diluvium fuit, exiſtimatum eſt à prudentiſſimis, ſapientiſſimiſque viris mortales ab omni carne abſtinuiſſe, ſoliſque arborum fructibus & frugibus terræ vitam ſuſtinuiſſe longęvam ac diuturnam, uſumque carnium primum à diluvio introductum à Deo, ut atrocitatem vindictæ hoc ſuavi eduliorum genere emolliret.

An priſci uſi carnibus.

At vetus illa ætas cui fecimus aurea nomen,
Fœtibus arboreis & quas humus educat herbis
Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.
Tunc & aves tutæ movere per aëra pennas, 1. Metam.
Et lepus impavidus mediis erravit in arvis;
Nec ſua credulitas piſcem ſuſpenderat hamo

Hanc autem ſententiam è noſtris Theologis tenuere Lyranus, Carthuſianus & Toſtatus in caput primum Geneſ. rati uſum carnium ante diluvium, nec uſurpatum, nec licitum; tum quod ſufficerent homini nutriendo plantæ, inter quas & temperamentum hominis, naturalis erat eo tempore convenientia, propter excellentem

earum nutriendi vim, & firmissimam humani corporis constitutionem; tum quia deerat illa convenientia inter corpus humanum & animalium carnes, quæ tum plenius, pinguius ac solidius alimentum dedissent homini, quam ejus temperamento conveniret. Sed falsitatem ejus opinionis eleganter refutavit Cajetanus comm. in c. 4. Geneseos, cujus verba, quod ad dirimendam hanc controversiam prosint, libenter subjiciam. *Conjectura est*, inquit, *adeo fuisse tum multiplicatos homines, ut opus esset grege ovium, nulla enim scriptura testatur homines ante diluvium postquam ejecti sunt de paradiso solis terræ fructibus vixisse. Berosus namque refert hominet ante dilvutum etiam humanas carnes comedisse, & pastorale officium Abelis testatur gregem ovium humanis usibus servisse non solum præbendo lanas & agnos, sed lac & caseum. Nec obstat, divinam scripturam differre indulgentiam vescendi carnibus post diluvium, quoniam non indulgentia, sed necessitatis explicatio fuit illa. Ante peccatum enim explicata est materia necessaria humani cibi in vegetalibus, post peccatum autem in animalibus, unde ibi dicitur, animalia data esse homini post diluvium, sicut ante data fuerant ei olera virentia. Cum quibus stat quod medio tempore, scilicet post peccatum & ante diluvium, homines naturali jure usi fuerint vescendo carnibus animalium, & ob id Abel fuit Pastor ovium. Et confirmatur quia nisi agni tunc fuissent hominibus ad esum, nulla fuisset laus Abel ex eo quod primogenitos pingues elegisset ad divinum sacrificium, perinde enim fuisset Abeli pingues atque macilentos sacrificare, si non propter usum carnium, sed propter solum pellium usum gregem pascebat.* Deinde addit, *post diluvium promulgasse Deum esum carnium, non*

quantum ad usum, quasi prius non fuisset in usu, sed quantum ad necessitatem, quia post diluvium cœpit esus carnium esse homini necessarius, & quia tunc primum necessitas vescendi carnibus promulgabatur, propterea tunc etiam declaratus est naturalis modus vescendi carnibus, non cum sanguine, id est, non vescendi crudis carnibus. Hęc ille, ex quo tandem duas velut concluſiones eliciemus: primam, errare eos qui ante diluvium vetitum fuiſſe eſum carnium arbitrantur, cum potius injunctum ejuſcemodi eſum conſtet ex Vatablo notula 3. in capit. 9. Geneſ. Juſtino Martyre quęſt. 119. Dominico Soto lib. 5. de juſtit. & jure. Franſciſc. de Victoria relectione de temperantia, aliiſque plurimis. Alteram, graviter lapſos eos qui tum nefandum extitiſſe eſum carnium voluerunt, tum qui alimentum deterius prębere animalia, quam plantas ſibi falſo perſuaſerunt. Prioris illius ſententiæ meminit. Ovid. 15. metam his verſibus.

Heu quantum ſcelus eſt in viſcere viſcera condi,
Congeſtoque avidum pingueſcere corpore corpus
Alteriuſque animantem animantis vivere letho. Ovid.

Damnavit Romana Eccleſia Tatianos & Encratitas apud Ireneum libro primo contra hæreſ. capit. 32. quod adeo carnes adhorterent, ut eas contingere pro grandi piaculo ducerent: deteſtata eſt Catharos, Manichæos, Priſcilianiſtas, Montaniſtas, Albigenſes, quod in ſimili errore verſarentur, de quibus agunt Epiphanius cont. hæreſ. Divus Auguſtinus libro tertio contra Fauſtum Manichæum capite trigeſimo primo & capite decimo quarto libri contra Adamant. Prateolus opere proprio de hęreſi-

bus, & Galterus in Chronologia. Refert Beleforestus tomo secundo, Cosmog. hodie etiamnum extare Negotiatores quosdam regionis Guserathæ, quos *Baucanos* vocant, qui neque carnibus, neque ullis omnino rebus animatis utantur, & quibus piaculum sit animal etiam noxium occidere, itaut noctu lichnos accendere non audeant, ne papiliones aut culices lichni flamma comburantur: pediculos præterea ac pulices patiuntur usque ad extremam impatientiam; eorum autem minus patientes quosdam sacerdotes Eremitas conveniunt, qui eos ista lue liberant, sed ea lege, ut collecta ejuscemodi animalcula & in vasculo reposita, proprio sanguine alant. Profecto tam altis olim innixa erat radicibus superstitio illa abstinendi à carnibus, ut in examine eorum qui ad sactos Ordines promovebantur, quæreretur ab eis, *si nuptias secundas non improbarent, & carnes non haberent execratas*, quin cogebantur prægustare carnes, alioquin excommunicabantur, & de ordine sui clericatus deponebantur, ut habes expositum in can. 50. & 52. Apostolorum, can. 14. Carthaginensis conc. 1. canone primo Bracharensis primi, & refertur. de consecrat. distinct. 23. capit. qui Episcop. Posteriorem sententiam de potiori alimento plantarum quam animalium, tennere Porphyrius libro quarto de abstinentia animal. & nonnulli apud Plutarchum duabus orationibus de esu carnium: quam tamen nemo est tam parum in re philosophica instructus, tamque tenuiter medicis rebus informatus, qui falsam & erroneam non ducat, ratione & experientia permotus, etenim si unum quodque rebus maxime similib⁹ alitur & delecta-

Ancarnes plátis meliores.

tur, animalium autem carnes similiores sint hominis naturæ quam plantæ, iis homo præsertim aletur & delectabitur. Præterea alimentum temperate calidum & humidum, alimentum sapidum, alimentum minus excrementitium, optimum censeri debet; atqui carnes animalium ejuscemodi alimentum præ stirpibus præbent, optimum ergo homini submınstrant. Verum hæc nos frustra perstrinximus, nec enim hodie tanti fieri ex plantis video alimentum, ut longiorem de ea re suscipere disputationem necessarium mihi videatur.

Venio ad carnis significatum, facultatem, & delectum *Carnis* nomine intelligimus ex Aristotele, *quicquid in genere sanguineo est*, & ex Galeno *quicquid multi sanguinis est & calidum*, adeout ex hoc sensu caro tribuatur iis tantum animalibus, animaliumque partibus quæ sanguine constant. Sed cum angustior sit illa acceptio, quod fibræ, venæ, medulla, lac, ova, cartilagines, carnis nomine non audiantur; hanc locupletiorem damus, *carnem* usurpantes pro omni eo alimento quod ex partibus omnibus, certisque animalium excrementis esui aptis depromitur, quamquam & hæc nominis usurpatio paulo latior sit, quam ea quæ Theologis & Canonistis familiaris est, dum vivendi rationem præscribunt diebus jejuniorum, quibus quidem jubent ab omni carne abstinendum, carnis nomine intelligentes, *esum omnium animalium sanguineorum volatilium & terrestrium, eorumque partium, tum excrementorum, ut sunt lac, caseus, ova, & ab eo excludentes exanguia quædam animalia ut limates, & piscium omne genus.* Nos autem, ut dixi carnem animalium nominantes subintelligi volumus, *quodlibet* Carnis nomen.

alimentum ex animalibus volatilibus, terrestribus, aquatilibus, sanguineis, exanguibus, perfectis, & ex animalium eorum partibus vel excrementis desumptum. Cujus quidem carnis sic acceptæ facultas commode explicari nequit propter varia animalium temperamenta diversamque rerum constitutionem quibus tribuitur, nisi allata distinctione & adhibitis quibusdam dioriſmis: Carnium enim nonnullæ calidæ, humidæ aliæ, hæ plus nutriunt, illæ minus; hæ tenuiorem, illæ crassiorem succum gignunt; quædam facilius, quædam difficilius concoquuntur, cæteræ excrementi magis, vel minus relinquunt. Ut ergo certi aliquid de carnibus definire universim possimus, has & similes circunstantias observabimus; alias *ex parte animalium*, alias *ex præparationis ratione* desumptas. Ex parte animalium sunt *genus, mores, ætas, sexus, habitus, partium situs, pabulum, locus natalis* Animantium genera tria cum sint, *volucria, terrestria, & Aquatilia*; *volucria* carnes habent omnium saluberrimas, succique ad coquendum facillimi: Terrena vero difficilius coquuntur, magis tamen nutriunt, quia succum habent crassiorem, & diutius permanentem, ex Actuario lib. 2. de specieb. animal. cap. 1. *Pisces* autem quia naturam elementi retinent, in quo vivunt, minus bene nutriunt, difficiliusque coquuntur, quod longius à natura nostra absint. Ex his vero animalibus omnibus, quæ *sanguinea* sunt calidiores carnes habent, nostræque naturæ magis amicas, quæ *exsanguinea* frigidiores, coctu difficiliores, minusque naturæ nostræ convenientes.

Genus.

Mores. Ad mores pertinet *feritas & mansuetudo*, à quibus animalia *fera* dicuntur seu *ferocia, & mansue-*

ta. Illorum carnes propter ſiccitatem & fibrarum duritiem vix edules, talis eſt vulpina, urſina, leonina; Manſuetorum caro reſpectu ferocium delicatior & ſuavior; de his tamen certi quid vix proferri poteſt, cum ex manſuetis nonnulla etiam duriores eſuique minus aptas carnes habeant cujuſmodi eſt Aſinina.

Ab ætate animalia vocantur juniora, vetuſtiora, & ætate media. Juniorum vero præſtantior eſt quam vetuſtorum, & augeſcentium melior quam declinantium. Prior tamen illa, excrementia humiditate ſcatet, & laxam alvum reddit, maxime ſi ſit nuper natorum: poſterior hęc arida & prędura concoctuque contumax. At caro eorum quæ mediocrem ætatem attigerunt longè aliis ſalubrior & optimi nutrimenti cenſeri debet. Ut enim ſiccioribus animalibus adoleſcens ætas ad temperamenti mediocritatem confert, ſic humidiora quod ſibi deeſt ad probam temperiem ab ætate florenti adſumunt; ex Galen. lib. 3. de aliment. cap. 2. Obſervandum tamen has de ætate regulas potius intelligendas de volatilibus & terreſtribus, quam de piſcibus, quos ſemper vetuſtos edendos eſſe vetus gallorum proverbium docet: jure an injuria, poſtea dicetur. Ætas.

Ex ſexu petitur quoque differentia carnium. Nam carnes maſculorum calidiores fœmellarum carne, & meliores etiam ac ſuaviores, ſi fuerint caſtratorum, aliàs viroſum quid redolebunt, pręſertim quo tempore veneris furiis agitantur. Mos itaque eſt caſtrare mates ut cum teſtibus virulentiam deponant & ocius pingueſcant, quod ſanguinis portio dicata ſemini in carnem & adipem faceſſat. Ob id in urbibus Galliæ benè inſtitutis cavetur legibus municipalibus ne animalia Sexus.

quædam non exsecta, ut arietes & Tauri, in macello væneant. *Non solum*, ait Galen. *castratarum victimarum caro suavior est, quam non castratarum; sed etiam qualitas ipsa carnium simile quid testium qualitati præse fert grave. & ut ita dicam, virosum, ad odorem usque similitudine porrecta.*

Notandum porro, ex animalibus temperamento calidioribus & siccioribus, fœmellas, præsertim juniores, maribus præferendas; ex frigidioribus vero mares salubriores fœmellis.

Habitus. Per *habitum* animalium, carnes præterea variantur: Caro minus extenuatorum & macrorum sicca nimis & exsicca, obesorum vero & nimis saginatorum, præhumida, nimis fastidiosa, ventriculo noxia. Moderatè ergo pinguium, caro bonitate substantiæ & saporis suavitate aliis anteponenda. Huc pertinet carnis durities quæ facit ut sero & paulatim nutriat, teste Galen. in exposit. aph. 18. lib. 2. Et quoniam habitus exercitio vel quiete comparatur, non erit quoque absurdum hic aliquid de exercitatorum animalium carne recensere: talis autem caro probatur quod careat excrementitia humiditate; improbatur vero caro otiosorum ob succum eorum excrementitium. Denique monuit Theophrastus alba omnia animalia imbecilliora & injucundiora esse, proinde carnes habere nutrientes minus & minus suaves.

Partium Situs. Partium *situs* non est omnino negligendus, constat enim dextras animalium partes sinistris suaviores, palato gratiores & concoctu faciliores esse: adhuc suavissima habetur caro quæ ossa ambit, minoréque negotio conficitur, sinistra ramen melior est.

Pabulum. *Pabuli* maxima habenda ratio, cum inde tem-

periem mutari contingat. Ergo caro animalium quibus alimenta propria affatim ſuppetunt, eſt prętſtantiſſima, contra deterior eorum quibus alimentum proprium deeſt.

Locu denique & *regiones* plurimum faciunt ad carnium ſuavitatem atque ſalubritatem definiendam. Hîc enim delicatories ſunt quæ alibi duriores. Nonne caro vervecum Grecorum, Hiſpanorum & Italorum dura eſt, & male olens, Biturigenſium, & Francicorum delicata & tenera ob breves & molles fibras, Neuſtricorum & Arvericorum, dura & ſicca ab longiores & duriores fibras? Optima quidem caro bubula in Gallia, ſed quæ ab Anglicana & Ungarica ſuperetur. Sylveſtrium quoque animalium carnes ſicciores ſunt, & ſalubriores domeſticorum, quamvis pinguiorum, carnibus, quia domeſtica otio plura colligunt excrementa, quæ agreſtia motu & aëre liberiore diſſipant, neque ut plurimum naturalis eſt, ſed arte & otio parata ejuſcemodi pinguedo. At inter agreſtia, quæ paluſtria ſunt & aquatica loca incolunt, carnem habent humidiorem, viſcoſiorem, excrementoſam magis, & minus coctu facilem. Regio.

Atque hi ſunt dioriſmi generales carnibus diſtinguendis inſervientes qui ex parte animalium, depromuntur. Alii jam ſuperſunt ex *carnium præparatione* obſervandi, qui nimirum earum conſervationem, teneritudinis vel firmitatis conciliationem, cocturam denique ſpectant. *Conſervatio carnium* ſale præſertim perficitur, hinc ſalita caro dicitur quæ quidem parcius nutrit quam inſulſa, quia exſiccando & tenuando, ſanguinem acriorem & deteriorem reddit, ex Avicen. 148. tract. 2. ſuis tamen non caret dotibus; minus enim Salitura.

excrementitia est, minus corruptioni obnoxia, magis vero suavis.

Non sapit esca malo, quæ datur absque sale. Docet Galenus 1. de facult. medicam. carnes quæ sale condiri debent: *Animalium corpori*, inquit, *quæ excrementitia carne constant, salituris sunt peridonea: excrementitias autem vocamus carnes, quæ pituitosam humiditatem in se consperſam continent.* Addit Aetius quæ ad salituram idonea sunt, tenuium partium fieri & comesta crassos ac glutinosos humores attenuare, cæterum vetera salsamenta omnia vitiosa esse. Docet præterea non modicam differentiam salsarum carnium esse, quas ab eo repete cap. 149. lib. secundo. Sunt & alii moci servandis carnibus opportuni, sed usitati minus & minus salubres: alii enim utuntur aqua vitæ, alii aceto & pulvere coriandri, alii fumo, alii clavo æreo in carne defixo, alii cumino & scordio. Circa Cusco Peruanæ regionis locum inter duos montes situm carnes integerrimæ servantur, adeo ut equi mortui per quatuor menses incorrupti persistant, quod tribuendum aëri vel tenui, vel salso: Gelu quoque & Borealis ventus servandis carnibus accommoda, refert enim Paul. Jovius in legat. Moscos carnes trium quatuorve mensium edisse, non sale sed gelu servatas.

Vt caro tenerescat.

Porro carnes animalium præsertim volatilium & terrestrium duriores, teneriores fieri exoptant; molliores vero carnes piscium, firmiores, ut sapidiores fiant ac jucundiores; Quæ enim in piscibus laudatur firmitas, vituperatur in aliis animalibus, præsertim si à durioribus & longioribus fibris fiat: laxitas ubique damnanda, cum vel à corruptela, vel ab humida superfluitate ortum

ducat. Ergo teneritas carnium conciliatur primò cuſtodia, diuturnitate enim tenereſcunt fibræ, dein verberatione qua eædem divelluntur: Plutarchus ſuſpendit è ficu, nonnulli coquunt, vel cum lamio, vel cum alliis & lactucis, vel cum acetoſa, vel cum lapatho acuto; quidam acervo tritici recondunt; cęteri dum coquuntur carnes, movent cum cochleari è ficu. Firmiores vero fiunt Piſces ſi in vino, aceto, ſale, aromaticis rebus herbiſque calidiotibus coquantur, & leviter exſiccentur, de quibus omnibus conſulendi coqui, & inter Medicos Franciſcus Bonamicus lib. 3. de alimento cap. 32. Cęterum *coctio* facultatem quoque carnium Immutat, nam frixæ carnes diverſæ ſunt ab elixis, aſſæ à ſuffocatis, quemadmodum capite de ciborum preparatione fuſiùs explicavimus. Et hęc dicta ſufficiant de generali carnium differentia, quæ licet de omnium animalium carnibus dici poſſint, minus tamen piſcibus conveniunt, ſed de illis & de aliis animalibus impoſterum ſpeciatim agetur. Coctio

---

De Avibus.

HIs autem univerſim de carnibus expenſis, ſupereſt ut ſpeciales carnium differentias proferamus. Ea autem eſt ejuſmodi, ut aliæ ex toto animalium aëreorum, terrenorum, aut aquatilium corpore, aliæ ex eorumdem animalium partibus ac excrementis depromantur. Voco *Aërea* animalia, quæ alarum & volatus beneficio elata è terris & aquis per aërem feruntur, licet victum in terra aut mari quęrant. Ea autem ſunt *Aves*, quas quidem diximus omnium animalium ſalu- Carnis diviſio.

Avium caro qualis.

berrimas, succique esse ad coquendum facillimi; quamvis minus nutriant quam animalia terrestria. Varium tamen esse solet alimentum quod præbent, pro ratione *temperie*, *ætatis*, *victus*, *castrationis*, *loci*, *cœlique* sub quo vivunt. *Tempore* enim quo incubant, aut in venerem ruunt, minus idoneum pabulum suggerunt; nulla item vetus avis laudatur. Aëre libero quæ victum proprium quærunt, anteponendæ iis quæ caveis aut carcere inclusæ impinguantur: castratione suaviores existunt minusque calidæ: palustres & aquaticæ humidiores deterioresque montanis. Sed singularum bonitas ac præstantia commodius intelligetur, si sigillatim eas quæ à Salernitanis hoc capite perstringuntur breviter eximinemus, nullo alio servato ordine, cum supervacaneum esset post Ulyssem Aldrovandum tentare *hoc opus*, neque enim à nobis ulla animalium historia expectanda est cum ab eodem Aldrovando fusissimè explicata habeatur, adeout transcribendi locum; colligendi vero nullam potestatem reliquerit. Unum interim observabis ex Hippocrate libro sexto epidem, sectione quarta, textu vigesimo quarto. Videlicet per terræ squalores avium genus abundare, quod & probatum videtur Aristotel. libro octavo de hist. animal. capite decimo octavo, scribenti *avibus prodesse squalores, tum ad cateram sanitatem, tum etiam ad partum*: cujus rationem duplicem affert Galen. com. ad eum locum Hippocrat. priorem, quia aves sicco constantes temperamento, sicca tempestate rectius valent: posteriorem, quia aridioribus cibis vescentes & pauco potu contentæ siccitates deligunt. Adde quod tum tutius & deponunt ova, & fovent, & excludunt, cum imbres interficiant

Aves per siccitatem fecundiores.

ficiant & ova & pullos.

Imprimis occurrit Gallinarum genus quo nomine & mares & fœmellæ ſnbintelliguntur. Mas quidem in cibum venit & tenellus adhuc dum pullus eſt, & dum ſenex eſt. Pullaſtri Gallinacei caro, ſi credimus Galeno, inter volucrum carnes enumerari debet, quæ mediam quandam extenuandi & incraſſandi naturam habent; facile enim coquitur, laudabilem ſanguinem generat, appetitum excitat, quibuſcunque temperamentis convenit, præſertim ſinondum coierint aut cucurrerint, ſed moderatè pingues fuerint. Hos pullos Simeon vocat ὀρνιτόπουλα, unde deductum exiſtimo vocabulum noſtrum gallicum, *poules*, quo gallinas appellamus, ſeu potius à voce *pullus*, à quo barbarum illud nomen Gręcum fluxit. Meurſius tamen ὀρνιθοπουλον, καὶ ὀρνιθοπουλλίτζον, non pro pullis gallinaceis, ſed pro quibuſvis avium pullis, aut pro ipſis avibus uſurpat in gloſſario ex auctoritate Demetrii Conſtantinopol. in Hieraſcophio. Quod de tanto viro miror, cum idem auctor lib. illo 2. à Meurſio citato capite ... πρὸς τὸν σπόγγον, περιστερόπουλα καὶ ὀρνιτόπουλα diſtinguat; ταῦτα ἀναμίξας, inquit, ἐξ αὐτοῦδος τῷ ἱέρακι, καὶ θεραπεύσεις μετὰ περιστεροπούλου, ἢ ὀρνιθοπούλου, id eſt, *hæc omnia miſcebis, & dabis accipitri, & ſanabis cum carne pulli columbini aut gallinacei*, ut optimè vertit Petr. Gillius, nomen enim generale avium gallinaceis tribuitur more priſcorum Gręcorum apud quos nomen nullum peculiare Gallorum reperire eſt, ex quo factum eſt ut Myrtilus apud Athenæum ſolas Gallinas ὄρνιθας καὶ ὀρνίθια appellaret Senex autem Gallinaceus non editur niſi à ruſticis, quod carne ſit vitioſa, ſubſalſa, dura & ingrata: ſolet tamen decoqui & jus ejus exhiberi

De Gallinis.

Carnis Gallinarum temperies.

Meruſii error.

Vetus gallus.

ad alvum ducendam, lavat enim, abstergit, aperit, flatus dissipat, provocat, alvum solvit, atque melancholiam purgat ex Serapione; ex Sereno vero Sammonico,

Febribus aut longis galli nova Iura vetusti
Subveniunt, etiam tremulis medicantia membris.

Laudamus autem pullos bimestres & trimestres ante æquinoctium exclusos, qui enim post solstitium nascuntur, justam non implent magnitudinem: At Gallinæ temperamento minus sunt calido quam mares, alimentum autem prębent boni laudatique succi, non excrementitii, non morantis diu in progressu, descensuque in intestina: alimentum autem hujuscemodi nec multum est, nec multum duraturum, quippe cum ex tenui sanguine constet fluxili, labilique. Probantur gallinæ juniores, quia nondum ova ediderunt, minus probantur veteres, aut incubantes. Mihi consilium non est, omnes hoc loco recensere modos quibus saginantur Gallinæ, & quibus ad cibum coquuntur ac pręparantur. *Conchillatos*, pullos, *parthicos*, *oxyzomos*, *laseratos*, *varianos*, *frontonianos*, *tractogelatos*, *falersos*, *leucozomos*, *isicios*, *amilatos*, *oxyliparos*, *assos*, *elixos*, *frixos*, *pressos*, *distillatos*, *in pastillos*, *in minutalia*, *in gelatinam* apparatos non moror; consulantur Apitii filii, à quibus tamen Medici rescisce debent rationes coquendi & condiendi cibos, ut dum consuluntur à magnatibus de ineunda victus ratione, quos cibos vitare debeant, aut qua ratione paratos sumere, tuto & secure pronuntiare possint.

Capus. Secundo loco occurrit *Capo* seu *Capus*, qui & ipse è gallinaceo genere est, à nonnullis gallis spado dictus; exsectis enim est testiculis, & absciss

crista, ne quid virosi ex usu veneris contrahat, ut galli solent. Hoc de ejus bonitate tradidit Platina: *Omnium avium laudes*, inquit, *quantum ad obsonia pertinet, una caro gallinacea comprehendit. Quid enim popinis asserunt reliquæ altiles, quod non unus capus in se habeat, sive elixum, sive assum velis? Hujus avis patina stomachum juvat, pectus lenit, vocem sonoram facit, corpus obesat.* Quis vero non mirabitur Græcos copiosos & eloquentes, res cum habuerint, vocabula non habuisse, nec enim Capo significando designatam habuere vocem, quamvis apud Aristotelem libro nono de hist. animal. capite ultimo castrandi gallos gallinaceos ratio instituatur. Ab eis quidem ad Latinos castrationis modus defluxit, vox à Latinis adinventa, est usurpata à Varrone de re rust. libro tertio capite nono, & libro secundo capite septimo, atque à Columella libro octavo cap. 1. dictusque *Capus* videtur ἀπὸ τῆς κάπης, quod avide voretur & comedatur, vel quod ab eo testes capiantur.

Succedit *Turtur* ex tota Columbarum familia minimus, quem Aristoteles τρυγόνα vocat, à sono vocis quem Græci vocant τρύζειν. De eo tradit Porphyrius libro quarto de abstinent. animal. antiquissimos Ægyptios eum à mensis suis excluisse, quod Accipitris ungues aliquando evadat. Ne igitur in eum turturem inciderent qui sacri Accipitris ungues effugisset, ab universo genere abstinuerunt. Adnumeratus autem fuit à Romanis inter lautiores cibos, quod constat ex Plauto in Mustel. & Martiale multis in locis. Nicolaus Massa solitus est Turturum carnes vocare *cibum sapientum*, quod modicum tenuem succum & siccum, spiritibus animalibus generandis & peragendis functionibus intellectus aptissimum Turtur.

generent. Hinc Poëta.

Turtur, honorabis domini convivia noſtri,
Hinc melius ſapies poſteriore cibo.
Siccescunt, ſed calida magis tua fercula proſunt
Sic domino, ut ſapiens hinc magis eſſe queat.
O bona avis, caſta es ſanctæque dicanda Minervæ,
Nos tamen in venerem, luxuriamque rapis.

Porro inter turtures laudantur juniores & pinguiores qui dum aſſantur involvuntur pampinis, ſeniores & macri difficilis ſunt coctionis, alvum adſtringunt & ſanguinem melancholicum creant. Edi ergo debent elixi potius quam aſſi, hac enim ratione ſalubriores evadunt. Inter partes, clunes habet delicatiſſimas, ut patet ex Mart. lib. 3. epig. 60. & 82.

Cereus immodicis Turtur te clunibus implet,
Ponitur è cavea mortua pica mihi.

Sturnus. A Turture venio ad *ſturnum*, ſic enim loco *ſturnæ* legendum puto, tum quod *ſturna* fœminino genere pro *ſturno* non reponatur, tum quod *ſturni* caro inter laudabiles ac ſalubres ab omnibus non conſtituatur. Equidem apud priſcos, lautiorum menſas non expleviſſe *ſturnos* teſtatur Martialis libro nono epig. 55. ubi eos inopes vocat quod nullius pene eſſent pretii ob idque pauperibus pro cibo eſſent. Quapropter Platina dixit: *ſturni quos vulgo diabolicam carnem habere dicimus, omnino ab obſoniis lautorum abjiciuntur; has comedat vacerra noſter qui marſupio magis quam vitæ conſultum vult.* Caro enim illis dura eſſe dicitur ventriculoque inobediens, viroſum etiam quemdam odorem ſpirans ob cicutam quam ſturni depaſcuntur. Scio Galenum aliter cenſuiſſe; ſed quemadmodum expo-

nendus sit vide explicatum apud Aloysium Mandellam epistola sexta & dialogo quarto. Utut sit, *starnam* hîc intelligendam censemus; quo nomine non significatur avis illa major anſere quæ *Starda* sive *Tarda & Otis* appellatur; sed designatur minor illa perdix quæ est nigripes; quam (ut ait Julius Scalig.) *hetruscus autumat starnam.* De ea audiendus Plinius libro decimo capite quadragesimo nono. *Advenerunt*, inquit, *bellis Bebriacensibus civilibus in Italiam aves novæ, quæ adhuc nomen retinent, paulo infra Columbas magnitudine, Turdorum specie, sapore gratæ.* Nomen illud videtur fuisse *avis externa*, à quo corrupta vox *Starna* remansit. Cum vero in genere sit perdicum, nemo dubitat de ejus succi bonitate ac præstantia, dubitaverit vero aliquis cur laudatus ille cibus ab Elluchasem prohibeatur exhiberi sanis & maximè motu utentibus? An dicendum cum Savonarola delicatos illos cibos relinquendos convalescentibus & ægris, quippe cum Celsi consilio cavendum sit *in secunda valetudine ne adversa præsidia consumantur*? an respondendum potius cibos illos quia tenuissimum cibum facileque transeuntem ac dissipabilem suggerunt, magno motu utentibus commodos non esse quod vires diu sustinere non possint, quo factum est olim ut bubulæ suillæque carnes potius quam vitulinæ aut gallinaceæ athletis præscriberentur. Sturna.

Non est prætermittenda columba cum eam ita celebrarit Romanorum luxus, ut Plinius libro decimo capite vigesimo septimo, *multos ejus amore insaniisse tradat, singulaque columbarum paria non semel mille sestertiis nummi & aliquando etiam mille & sexcentu vendita fuisse.* Vocant au- Columbi.

tem Græci Columbam περιστερὰν vel παρὰ τὸ πέτεσθαι στερρῶς *à duro & laborioso volatu*, vel παρὰ τὸ περίσσως στερᾶν *à nimio amoris affectu*, quo mares fœmellas suas prosequuntur, ex quo commendantur ab Amasiis oscula columbatim facta. Quamquam autem multæ sint Columbarum differentiæ, eas tamen omnes ex Galeni authorit. libro decimo de simpl. medicam. ad duo summa genera revocari posse animadverto; ad κατοικίδιον καὶ νομαδικὸν; hoc est *ad domesticum*, & ad *pascuum* seu *sylvestre*. Porro temperies Columbis calidissima tribuitur, eas tamen avibus annumerat Galen. libro tertio de aliment. quæ facilè concoquuntur & quæ nec tenuem nec crassum succum generant *Sylvestres* præferuntur domesticis, *Iuniores* vetustioribus, *verni* autumnalibus, *autumnales* æstivis quod eo tempore melioribus granis vescantur. Xenophon libro primo expeditionis Cyri, tradit Syros Columbas habere sacro-sanctas, nefasque putare eos violare, verumtamen dubitandum non est quin pulli columbarum sanis atque ægris maximè sint salutares. Florentinus Geopon. lib. 14. cap. 1. usum eorum necessarium esse iis vult qui à morbo convalescunt. Ruffus Ephes. secundo ordine avium laudabilium recenset, Aëtius quarto, nimirum post Gallinas, perdices & Turtures. Ex arcanis Ægyptiorum accepimus eos qui Columbis utuntur pestiferis morbis non corripi, nec aliud præter Columbam pestis tempore Regibus Ægypti in cibum oblatum fuisse. Quæ res sortasse Cardanum movit ut laudaret cibum in peste qui ex columbarum jure & carne paratur. Certè Plinius libro vigesimo octavo, capito quarto Columharum carnem recens conceptam, contra serpentes auxiliari voluit, &

Nota.

Sextus Empiricus columbam inciſam calidamque morſui ſerpentium impoſitam venena omnia rapere & ſanare docuit. Attamen memoria tenendum eſt continuum earum uſum improbari. Narrat Aldroandus Curtium Medicum doctiſſimum quod quotidie columbas eſitaſſet vitam breviorem reddidiſſe. Memorant nonnulli quemdam Camfam nomine, quod ter uno die ex aſſa columba comediſſet, periiſſe. Simeon Sethi prodidit *eas febrem accendere, & inflammationes procreare; caput etiam & oculos ladere & ſi nimium uſurpentur lepram generare.* Etenim cum præfervido ſint ventriculo ex Ariſt. 3. de partib. animal. cap. ſeptimo, ſanguine calido & aduſto & craſſo, non mirum ſi corpora calefaciunt & adurunt, & ad elephantiaſim diſponunt. Unum notari velim, cum mirum in modum delectentur Columbæ ſemine cannabino, ſtercus ipſæ excernunt, quo ſi ſtercorentur agri, tam eximiam pretioſamque cannabim proferunt ut magnus inde quæſtus comparetur. Nota.

Sequitur *Quiſquila*, ab Antonio Gaſio *Quaquila*, à Blondo *Quatea*, à Latinis *Coturnix* à Græcis κόρτυξ dicta, quam tanto odio olim habitam commemorat Plinius, ut deſpui ſoleret propter morbum comitialem quem credebatur inducere. Eam tamen nobilitavit Judæorum natio quæ Coturnicibus à Deo miſſis diu in eremo viam lautiſſimam ſuſtentavit. Hinc rectè cecinit Grapaldus. Coturnix.

In pretio nunc ſum olim damnata Cotnrnix,
Vox nomen, pretium dat ſapor ipſe mihi.

Editur enim hodierna die Coturnix, & lautiſſimè & ſalubriter ſi modus adſit, alias pituitoſos morbos gignere opportuna eſt. Fuit quondam

Romanorum cibis damnata quod veratro vesceretur & pingueſceret, quodque ſola animantium præter hominem epilepſiam ſentiret Galen. com. 5. in libro 6. epidem. in Doride, Boeotia, & Theſſalia novit plurimos ex eſu coturnicum muſculorum diſtentionibus correptos, atque idem quibuſdam Athenis contigiſſe qui coturnicibus largius ſeſe impleverant. Galeno ſubſcribunt Arabum nonnulli, quibus tamen refragatur Averroes exiſtimans carnem coturnicis laudabilem quia ſapidam. Epilepticum etiam morbum eam non excitare, contra Galenum probat Ulyſſes Aldrovandus lib. 13. orni holog. & Goclenius de vita proroganda. Et certè non obſervamus in Gallia tale quid à Coturnicum eſu contingere, veriſimile tamen eſt, earum carnem excrementitiam eſſe, putredini obnoxiam, febri excitandæ opportunam; quo ſit ut tempore peſtis abſtinere ab eis debeamus; vere etiam & æſtate, quod ſint ſiccæ & exſuccæ, melancholicis humoribus generandis aptæ. Meliores ſunt Autumno quia pinguiores & ſucculentæ; ſed earum pulli lauti & delicati ſunt ſuccumque meliorem præbent.

Nota.

Phaſianus.

Major gloria *Phaſiano* quam Coturnici, forma & plumarum venuſtas longè præſtantior, cum etiam ſapientiſſimus Solon Phaſiani elegãtiam ac pulchritudinem purpureis auratiſque Crœſi veſtibus antepoſuerit. A Phaſide amne *Phaſianum* dictum credibile eſt; unde advectus primo fuit, ſi credimus Martiali in Xeniis.

Argoâ primum ſum tranſportata carinâ,
Ante mihi notnm nil niſi Phaſis erat..

Tanto olim honore habitus fuit, ut Rex Ptolomæus ſe nunquam Phaſianum deguſtaſſe, ſed

tanquam quoddam χειμήλιον conſervaſſe glorietur. Pertinax & ipſe Imperator, ſi fides Julio Capitolino habenda, Phaſianum numquam privato convivio comedit aut alicui miſit. Severo Imperatori majoribus tantum feſtis poſitum obſervat Lampridius. Neque profecto raritas pretium facit, ſed bonitas carnis & laudabile quod ſuggerit nutrimentum. Averroës & Aponenſis omni avium generi eum præferunt, alii poſtponunt perdicibus & Gallinis, alii medium conſtituunt non ſine ut opinor injuria. Etenim Ulyſſes Aldrovandus cæteris eum avibus anteponit tum ratione ſuavitatis, tum ratione exercitii, tum ratione conſtitutionis & temperamenti; quod quidem tale eſt ut non patiatur, durum, fibroſum, ſalſum, nitroſumve evadere Phaſianum ſicut accidit Gallinaceis qui tales evadunt niſi tempeſtivè caſtrentur. Phaſianus autem etiam non caſtratus innocuus ſemper eſt, gratus & acceptus, quod argumentum eſt eum & temperatiorem eſſe, & corporis conſtitutione elaboratiſſima. Quod quidem tacitè innuere viſus eſt Martialis in Xeniis pullos Gallinaceos Amico offerens cum Phaſianos non poſſet. Laus.

Si lybicæ nobis volucres & Phaſides eſſent,
Acciperes: at nunc accipe corris aves

Sed ſine ambage: alter Poëta id protulit.

Phaſida jam vehat Argos avem, quaſſata retardat,
Debuerat primo diſcubuiſſe thoro.
Illa levis ſtomacho eſt, ſuaves imitata tepores,
Non volet in menſas, ruſtica turba, tuas.
Vix ſicca eſt, voluerum primi huic debentur honores,
Nec male, cum fuerit regius ante puer.

Formoſiſſimam avem excipit invenuſta, quia

Merula. nigra. *Merulam* dico, quam Varro, quasi *meram* id est, solam volantem dictam voluit. Isidorus antiquitus *Medulam* vocatam fuisse scribit eo quod moduletur. Ego vero *Merulam* voco quasi *meram* hoc est sinceram, est enim sincera, tota videlicet nigra; unde Plautus *merucum* dixit pro nigrum. Græci eam κοτυφὸν, appellant, non satis nota origine, fortasse ἀκόν quod celeriter significat; Celeriter enim illa Avis nidulatur omniumque avium prima parit, sed ejus primi partus pereunt frigore hyberno, ut docet Aristoteles libro quinto hist. anim. capite decimo tertio Memorabile est quod Gaudentius Merula libro secundo memorabilium cap. 23. de generatione aviculæ Merulæ similis in hunc modum refert. *In facie leonis*, inquit, *prima luna constituta salviam contusam in vitreum vas indito & orificio hermetis sigillo obtuso in fimo caballino sepelito & intra lunarem circulum enatum Merulis simile animal reperies.* Porro laus olim in pectore merulæ posita fuit.

Et leporum avulsos & multo suavius armos
Quam si cum lumbis quis edat, tum pectore adusto
Vidimus & Merulas poni, & sine clune Palumbes.

ait Horat. lib. 2. serm. Non video jam in delitiis esse: nec sane Medici multum illi bonitatis tribuunt, quod vermibus & locustis vescatur. Duriorem ei carnem tribuit Galenus, laudatam tamen & salubrem; quod intelligendum est de *merula* pingui, obesa, & laqueis, vel retibus capta. Cavendum ab ejus esu pestilentiæ tem-
Nota. pore monet Alexandr. Benedictus; quia fortasse cum vetmibus muscis, & araneis alatur, qui ex aëre infecto ac pestilenti & generantur &

vivunt, trahit ex eo cibo veneni aliquid & deleterii.

Notæ omnibus aviculæ paucis cognita succedit *Ortygometra*, Aristoteli ὀρτυγόμητρα, quæ Hesychio exponitur ὄρνξ μεγεθης *Coturnixve grandis*. Est enim μητρὰ vox Græca in compositione magnitudinem & in suo genere principatum significans. Fallitur Commentator noster, dum refert ex Isidoro eam avem coturnices comitari abeuntes, esseque earum rectricem ac ducem. Ait quidem Aristoteles 8. de hist. animal. abire una cum coturnicibus, Lingulacam, Otum, Ortygometram & Cychramum qui etiam noctu eas revocat, sed eas deducere ac regere non scribit. Porro cum de hac ave inter auctores minimè convenire advertam, nec ipse eam umquam, vel degustarim, vel viderim, præterea cum ejus usum apud Gallos rarum admodum esse animadvertam, nec valdè quæsitum, judicium meum non interpono ad Aldroandum curiosos lectores remittens, qui licet pauca, verisimilia tamen de ea ave opere suo ornithologico congessit. Ortygometra.

Supra de minori perdice actum quam Galli *perdicem griseam* vocant, nunc de majori agendum quam *rubram* appellant. Non est vero ut diffusius in ejus laudes decurram, cum nemo sit qui carnis ejus suavitate delectatus optimum ex ea nutrimentum accedere nostro corpori non affirmet. Infantes autem pulli maxime commendantur. Imo & juniores perdices ac pingues, vetulæ durioris sunt carnis, difficilioriſque digestionis; vulgo tamen apud nostrates dicitur tredecim anni mensibus perdices bonas esse & suaves. Tradit Simeon carnem earum bene Perdix.

concoqui bonique succi esse, si non statim post interitum, sed post unum aut alterum diem comedatur, quod ex Galeno desumpsit.

Frigillus est Turdus.

Qui sequitur *frigillus* omnibus Ornithologis ignotus est, ac pene innominatus; unus Villanovanus comment. in hunc locum avem interpretatur, *quæ vescatur uvis & inebrietur etiam, velocis volatus, sturno similis, sed melioris nutrimenti, circa vineas frequens & circa festum Sanctorum eligenda.* Cum autem *Turdus Iliacus* pene has omnes notas obtineat non male commentatores de *Turdo* hanc avem intelligendam censuerunt. Turdus vero triplex est. Major, Aristoteli ἀξοβόος *viscivorus* Gallis *Criva* dictus, minor ἰλλὰς Græcis, Gallis *Malvizius* vocatus, medius τείχας, seu pilaris, Gallis *litorna* appellatus. Minor ille à barbaris frigilli nomen videtur habuisse, quod frigore cantet, & vigeat, vel quod ingruentis frigoris sit quodammodo internuntius. Non contemptum à veteribus video, cum saginatum olim magna cura fuisse tradant Varro & Columella ut jucundior evaderet & suavior, adeout singuli Turdi altiles ternis denariis emptitarentur, Galenus ipse lib. de cibis boni & mali succi Turdum laudatis annumerat cibariis: nonnulli calidiorem Merula Turdum faciunt, graviusque redolentem, alii anteponunt; laudat eum Mercurialis lib. 3. variarum lect. capit. 2. Athenæus Turdorum turmas atque greges in primis mensæ ferculis admissos testatur, Alexander ab Alex. ova cum Turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis secundæ mensæ frequentius apposita fuisse commemorat, quod obmissum nolui ut candidus inde lector

deprehendat, non sine exemplo & auctoritate Salernitanos Turdum inter laudata alimenta reposuisse.

Ordine venit *Orix*, quæ alia non est à *Gallina Corycorum* quam Galli vocant *Celinottam*, seu *Gallinam sylvaticam*. Videretur autem ea ex Perdicum esse genere nisi major esset, longioremque caudam haberet. Mavult Bellonius eandem facere cum *Rustica Gallina* Romanorum, quam Varro ait in urbe raram fuisse nec fere mansuetam, similem facie non his villaticis Gallinis nostris, sed Africanis, aspectu & facie incontaminata; quæ soleret in ornatibus publicis cum Psittacis & Merulis albis poni, item aliis id genus rebus inusitatis. Gesnerus cibum prorsus nobilem & ferarum avium omnium laudatissimam hanc avem prædicat; itaut principibus etiam interdum postridie quam cocta est apponatur, sola avium aut omnino animalium fortassis. Sunt qui in probitate succi Perdici eam comparent, alii præferant. Albertus carnem foris nigram intus candidam habere observat, teneram vero & gratissimi saporis. Observabis autem hic à nonnullis non *Orix*, sed *Otis* legi, quæ quidem sic dicta videtur ab insignibus & memorandis aurium meatibus. A Latinis vocatur *Tarda*, *quod tardo & gravi volatu detenta nequaquam ut cæteræ volucres velocitate pennarum attollatur*, inquit Isidorus, qua etiam de causa à Gallis *Oustarda*, vel *Outarda* appellatur. Galenus otidum carnem mediam esse ait inter gruum carnem & anserum, minus duram scilicet quam sit gruina, duriorem vero anserina. Quamvis autem Galeno Simeon Sethi assentiatur; dissentit tamen Xenophon apud Atheneum

scribens Oridum carnes suaves esset. Jul. Alexandrinus eas sępe sese degustasse memorat, gustu, ut in ave magna non pessimo, sed nigras & duriores, itaut concoctu pervicaces existimari facile possint & excrementis redundantes, melancholicoque humore procreando aptæ. Ex quo sane concludere licet, Salernitanos de avibus boni succi loquentes, non tam de Otide quam de Gallina Corylorum hic esse intelligendos.

Tremulus. Tremulus quo in genere sit avium prorsus ignoro, ex descriptione autem quæ à Villanovano profertur suspicor esse, vel *Gallinam aquaticam*, vel potius *Vannellum* vulgo dictum, quem ad depopulandum vermes Anglos sæpe in hortis alere tradit Guillelmus Turnerus. In cibo commendari notat Gesnerus, sibique aliquando gustanti & boni saporis & alimenti probi, sed levis ac tenuis, ejus avis carnem visam esse.

Amarellus. Restat *Amarellus* avis aquatica quæ ex anatum genere est, videtur autem dicta Aristoteli βόσκας, *Pasculam* vertit Scaliger anati similem avem, sed minorem, quæ quod avidior sit βόσκας appellata fuit. Eam vocat Nyphus *Sartillam* à Gallis deducta voce qui ejuscemodi avem *Sarcellam* nuncupant, auctore Scaligero. Quodnam vero nutrimentum afferat, dicetur in anare, jam enim tempus est, ut huic prolixo capiti finem imponamus.

De Anate.

Cap. LXIV.

O *Fluvialis Anas quanta dulcedine manas!* «
Si mihi caviſſem, ſi ventri frena de- «
diſſem, «
Febres quartanas non renovaſſet Anas. «

Animadverſio.

Τιγανόποδας aves vocant Græci *Palmipedes*, quibus nimirum latiores dati ſunt pedes ad natandum. Inter ejuſcemodi aves aliæ grandiores ſunt, aliæ minores. Inter grandiores habentur *Anates & Anſeres* de quibus hoc & ſequenti capite breviter agimus. Univerſim autem velut pro fundamento memoria tenendum eſt, aves omnes in aquis degentes carnem habere malam, terri odoris, & excrementitiam; cum enim piſcibus nutriantur, cum in cœno & luto ut plurimum degant, cum pauco utantur exercitio, cum recrementa multa colligant ob frigus aquæ cutis meatus occludens, carnem habere ſalubrem non poſſunt, ſed inelaboratam, difficilis coctionis, ſtomachoque adverſam. Quod ſi quis inquirat utrum aves Aquaticæ aliis avibus calidiores ſint, vel frigidiores; utar diſtinctione cum Petro Hiſpano, dicamque cum Ariſtotele nonnullas aves inhabitare aquas propter caliditatem ſuam maximam, ut eſt corvus piſcator, alias propter nimiam ſuam ſiccitatem, ut cygnus; alias

Palmipedes.

Avis Aquaticæ bonitas.

denique ut alimentum ſuum in aquis quærant, ut ardea : prioreſque illas dubio procul campeſtribus avibus calidiores eſſe, quo ſenſu audiendus eſt Rhazis affirmans Aquaticas aves calidiores eſſe, vel hoc uno ſigno ductus, quod ſint odoris gravis & horribilis, talis autem odor caliditatem ſiccitatemque indicat.

Eſt porro *Anas* ſic à nando dicta Latinis, Græcis νῆσσα, ſeu νῆττα κατοικίδιος *domeſtica*, ſeu ἄγριος, καὶ ὀρείας *& ſylveſtris*. Carnem ea habet calidiorem omnibus carnibus avium domeſticarum, humidam, craſſam, duram, concoctu difficilem, excrementitiam, faſtidium inducentem, peſtis tempore fugiendam. Attamen M. Cato Cenſorinus ægrotos jejunio macerari prohibens ali jubebat oleribus & modica carne anatis, palumbi aut leporis. Colorem & vocem clarificare, flatus tollere, corpuſque roborare, dixit Serapio ex Aben Meſvæo; necnon ipſe Avicenna qui excalefacere illam carnem, & aliquando febrem inducere voluit. Laudat tamen Anatum ventres & alas, ut pote quæ meliorem & leviorem ſuccum contineant, quod videtur deductum ex Martialis hoc epigrammate.

Tota quidem ponatur Anas, ſed pectore tantum
Et cervice ſapit, cætera redde coquo.

Sunt ergo ſuaves & lautæ illæ Anatis partes; maxime junioris, ſed ut innuunt Salernitani, opportunæ generandis longis morbis, velut quartanis febribus: cum enim craſſiorem ſuccum & melancholicum generent, venas meſenterii atque ipſum lienem implent, & infarciunt, unde fœtura morborum. Obſervatum præterea eſt eò deteriores carnes anatum, quo viſę ſunt interdum

dum bufones integros devorare, relatumque à nonnullis, assis vel elixis earum carnibus æstivo tempore diutius asservatis serpentes vermiumque colluviem innasci. Inter cæteras eligendæ quæ libero cœlo, aquisque fluentibus fruuntur, fugiendæ quæ in urbibus degunt, quæ spurcissimis ac fœdissimis cibariis aluntur, quęque cœno perpetuo immorantur. Pulli earum sunt in delitiis, vocanturque à Gallis *Hallebrani* duobus mensibus nati.

De Anſere.

CAP. LXV.

AUcha sitit Coum mensis, campis Acheloum.
Aucha petit Bacchum mortua, viva lacum.

Animadverſio.

NEfas apud Romanos quondam fuit *Anseres* violare, quod eos sacro-sanctos ob capitolium servatum existimarent, ob idque Censoribus magistratum ineuntibus præscribebatur, ut eis alimenta locarent. Tandem relicta superstitione in primarias mensarum epulas translati sunt, & eorum sagina instituta. Narrat Lampridius Alexandro Severo anserem festis diebus appositum fuisse, Diod. autem Sicul. tum elixum, tum assum anserem quotidie Ægyptiorum mensis adhibitum commemorat. Attamen notissimum est eorum carnes super- Anseres.

fluitatum & excrementorum producrices esse, difficulter coqui domesticisque cunctis avibus crassiores, calidiores, humidiores. Numerantur à Celso inter cibos valentissimæ materiæ & plurimi alimenti, & ut docet Savanarola, sunt ex iis qui febrem propter nimiam humiditatem excitant. Albertus Magnus non calidam anseris carnem, sed frigidam, siccam, duram atrabilariam & concoctu difficilem statuit, qua ratione motus non video, cum omnes alii medici contrarium sentiant, & ipse sibi ipsi non consentiat, cum addit esse atrabilariam, hoc est bili retorridæ & ex adustione nigræ generandæ aptam. Est autem dictus *Anser* Varroni à voce quam emittit; Isidoro vero ab anate per derivationem, vel à similitudine, vel quod & ipse natandi peritiam habeat ab assiduitate natandi. Barbari vocant *Ocham*, nomine à Græco deducto atque composito ex articulo masculino ὁ & voce χὴν Anserem designante, aliqui a in au diphtongum commutantes dixerunt *Aucha* quemadmodum docet Joa. Tortellius. Inter Anseres fœmellæ maribus potiores: pulli magna sunt in gloria, verum adultiores commendantur magis, & ad saginam idonei habentur, farcturæque destinantur. Manditur & salita anserum caro & fumo exsiccata, quæ quia frequenti est Judæis in usu ruborem vultus creditur eis conciliare. Inter cæteras partes *collum*, *alæ*, & *jecur* commendantur, laudatur & *jus anserinum*, non solum ad cibos, sed adversus venena efficax. Non reticebo unguentum ex anserе, quo restitutos multos arthriticos commemorant. Descriptio habetur apud Antonium Guainerium commentariolo de ægritudinibus junctu-

Unguentum anserinum.

tarum capit. 18. facta Leonino carmine hoc modo.

Anser sumatur veteranus qui videatur
Mox depluvetur, vitalibus evacuetur;
Intus ponantur quæ subterius numerantur.
Trita caro tota, triti mox pelle remota,
Vnctum porcinum, thus, cera, sagmen ovinum,
Pondere sint æquo, sal, mel, faba, sitque siligo.
Post hoc assetur, tamen assus non comedatur.
Vas supponatur sic ut liquor accipiatur;
Quo membris unctis sic gutta solvitur omnis.
Certe hoc unguentum præstat super omne talentum
Sic per dictamen cum scripseris hoc medicamen;
Fac laus ampla Deo solito de more superno;
Anseris edicto & ejus medicamine scripto
Sit laus ergo Deo finito in tempore libro.

Auctor unguent vocabatur Anser.

Narrantur autem anseres ab æstate in autumnum morbo conflictari æque ac corvi. Improbantur ova, cum tamen dicantur à Simeone Sethi proprietate quadam peculiari εὐφυΐαν, hoc est *ingenii præstantiam*, præstare iis qui cum fonte filiarum tauri, id est, *cum melle & cum butyro* assidue esitaverint.

Porro quod aiunt Salernitani Anserem in mensis *sitire Coum, in campis Acheloum*, mortuumque expetere *Bacchum*, vivum vero *lacum*; significant, anseres dum vivunt, aquis, fluminibus, lacubusque delectari, dum comeduntur vero & à nobis esitantur, postulare vinum generosum, quale erat Coum, ut nimirum vini beneficio coctio carnis anserinæ duræ promoveatur, ejus crassities attenuetur, humiditas contemperetur, malitia frangatur; distributio juvetur. Hildegardis libr. 4. Physices parte secunda capit. 8. de apparando ad esum ansere sic habet. *Si*

quis, inquit, *anserem comedere vult, eum per tres aut per duos dies valde esurire permittat, & deinde frumento nutriatur. Et postquam occiditur ad ignem assetur, & salvia & aliæ bonæ herbæ ei imponantur, ut succus earum ipsum pertranseat & etiam vino aut aceto cum flabello semper aspergatur, ut sagimen ejus effluat: & qui sanus est, hoc modo eum assatum comedat, sed qui infirmus est, modice ex eo comedat, coctus autem in aqua ad esum hominis malus est.* Hęc illa.

De Carnibus Animalium terrenorum & quadrupedum, ac primo de Porco & Ove.

Cap. LXVI.

Est caro porcina abs vino tibi pejor ovina.
Si tribuis vina, est hæc & cibus & Medicina
,, Carnes porcinæ cum cepis sunt Medicinæ.

PRiore versu carnis porcinæ instituitur cum ovilla comparatio; nempe quod porcina absque vino sumpta, quam ovilla pejor habeatur. Porro quod prava sit ovilla, Galenus libr. 3. de aliment. facult. capit. 1. his confirmat verbis. Agni carnem habent humidissimam ac pituitosam, ovium vero excrementosior est ac succi deterioris. Hacipsa tamen suillam quæ bonum alioqui succum generat, pejorem esse, si absque vino edatur, hoc loco asseritur. Idque non aliam certè ob causam, nisi quod & ipsa pituitosam ha-

beat ſubſtantiam, quæ quidem vino corrigitur, & ad συμμετρίαν perducitur. Altero deinde verſu innuitur, eandem cum vino ſumptam, ſupra quam quod valentiſſime nutrit, facultatem etiam habere, ceu medicamenti, ut quæ humectando corpus inalteret. Id de porcellis aſſis potiſſimum atque apris pulcherrimè apparatis intelligendum eſt. Cæterum carnes porcinæ quæ ſale condiuntur, ac Sole deinde, vel fumo exſiccantur, quemadmodum apud nos in annum reponendæ à ruſticis ac plebeiis hominibus apparantur, ovillis nihilo meliores cenſendæ ſunt, ſive cum vino, ſive abſque vino mandantur. Quare de aſſatis porcellorum carnibus, ſive aprugnis, hoc ipſum quod hic traditur, eo videlicet quo diximus modo, accipiendum eſt.

Animadverſio.

TErreſtrium animalium carnes ſupra monuimus magis quidem ac potentius alere, quam avium carnes, ſed minus probum ſuccum ac laudabilem ſuppeditare, meliorem tamen quam piſces. Quærit autem Petr. Hiſpanus an volatilia calidiora ſint ambulantibus, reſpondetque terreſtria animalia calidiora eſſe vivifico calore, cujus quidem beneficio majora evadunt quam volatilia, minus vero calida calore elementari ad miſtum concurrente, & poſt mortem in eo remanente, qua ratione corpora avium ad nutrimentum concurrunt. An quadrupedum caro calidior.

Porrò hic agitur de carne ſuilla & ovilla, de quibus multa in medium afferri poſſent, niſi recordarer longam diſputationem à commentato-

ribus institutam fuisse de suilla superius, ad caput nimirum quartum hujus sectionis, quo loco demonstratum fuit ex Galeno suillam carnem humanæ carni admodum similem, homini nutriendo valde accommodatam, ac cæteris etiam carnibus anteponendam. Quod cum ita statutum sit, non alienum erit à ratione, investigare, Primò cur suilla caro præ aliis bene nutriat, cum hoc animal semper in cœno & sordibus nutriatur. Secundò cur hoc capite suilla caro improbetur, nisi vinum superbibatur. Priori difficultati satisfacit Simeon Sethi his verbis, *Nisi*, inquit, *bene temperatum foret suis corpus, nunquam malum nutrimentum in bonam carnem verteret, sed quemadmodum homines, qui corpore benè temperato sunt & sano, rebus mali succi & pravi alimenti non multum laduntur, quod paulatim vegeta illorum natura quod noxium est in bonum succum vertat: sic & sues faciunt, malum illud nutrimentum in bonum succum convertentes.* Alteri difficultati sic respondeo, hoc capite non de suilla, sed de porcina carne tractari. Quænam autem sit differentia inter suillam carnem & porcinam, aperuit Isaac particula quarta libr. diæt. particul. quo loco pro ætatis varietate diversum assignat suillis carnibus temperamentum: Aut enim illæ sunt *lactentium porcorum*, aut *adolescentium*, aut *juvenum*, aut *decrepitorum*. *Lactentes porci*, quos φύλλακας καὶ λακτενδοπύλας vocat Sethi, humidiores sunt, superfluitatum abundantes, seu ut loquitur idem Sethi, φλεγματικοὶ, succi minimè boni, sed convertibiles in malos humores & in putredinem, præcipuè si invenerint stomachum refertum malis humoribus, cæterum humidis naturis om-

Suilla an bona.

Porcina caro varia.

nino peſſimi. *Adoleſcentes* porci meliores ſunt, beneque nutriunt. Juvenes cæteris præſtant, maxime caſtrati, quos *Maiales* vocamus : *decrepiti* autem, à Græcis χοῖροι dicti, peſſimi exiſtunt : ſunt enim frigidi, duram habentes carnem, ligneam & inſipidam, quæ poteſt & melancholicos morbos, & diuturnas febres excitare. Hoc ergo capite non agitur de ſuilla carne, quæ videtur de porcis adoleſcentibus & juvenibus, ſed de porcina quæ eſt *lactentium* vel *decrepitorum*, quæ profecto cum excrementitia ſit, tamque in ſalubris, videtur vino indigere, quo ejus pravitas aliquo pacto emendetur ; id ni fiat, non erit melior ovilla carne quæ ſaporis eſt ingrati, pravi ſucci, excrementitii difficiliſque digeſtionis. Eam carnem Simeon Sethi appellat σαρκώματικὸν κακόχυμον, δύσπεπτον βλάπτειν, καὶ τὰς ὑγροσμάχους καὶ τὰς φλεγματικούς. Petrus Creſcentius carnem ovium ſapore eſſe ingrato, nimium humidam, neque convenientem niſi forte ruſticis aſſuetis, qui continuis laboribus exercentur, prodidit. *Ovem arietem*, inquit Platina, *dentibus ne attingas*, *non modo enim ejus caro non prodeſt*, *verum etiam vehementer obeſt*. Si vero poſt ſolſtitium elixetur, graviter olet, gravius etiamſi aſſetur, quocirca dum coquitur operculum ollæ auferre, aquam copioſam infundere, & condimenta quoque addere præcepit Rufus. Reddi ovem ſuaviorem & teneriorem ſi à lupo dilaniata ſit, tradit Plutarchus ; & ejus rei rationem inquirit libr. 2. ſympoſ. quæſt. 9. In ſummum Gal. libr. 3. de aliment. facult. agnorum carnem humidiſſimam ac pituitoſam facit ovium vero magis excrementitiam ac ſucci dete-

Ovilla caro.

rioris. Quæ cum ita sint, abstinere debemus ab ovilla carne, velut ab alimento pernicioso, fugere quoque debemus porcellorum lactentium, & porcorum vetulorum carnes, quæ accedunt ad malitiam ovillarum, nisi sequi voluerimus consilium Salernitanorum, qui vel bibendum vinum præcipiunt edendo carnes illas porcinas, vel cœpam admiscendam, & cum illis comedendam. Quod ad vinum attinet, improbandam eorum esse sententiam non existimo; cum vinum potum ex Gal. comm. ad Aphor. 31. sect. 6. attenuare, vacuare, & obstructiones liberare possit, ventriculum præterea roborare, coctionem juvare, pituitosos succos coquere, crassos incidere, calefacere, denique & desiccare. Quod vero de cœpis additur, id minime amplexandum duco, licet enim cœpa calefaciat, incidat, attenuet, humiditates exhauriat, flatus dissipet, quibus fortasse emendari carnium porcinarum vitium videri possit, attamen cum sint exigui, pravique nutrimenti, difficilisque coctionis, non video quid inde commodi humano corpori accedat, quodve ex earum esu emolumentum accedat.

An vinum superbibendum.

Cæterum dum in porcorum mentionem incidimus, abs re non erit monere *Suem* tam marem quam fœmellam significare *verrem* marem non castratum, *maialem* castratum porcum; *porcam*, seu *scropham* fœmellam, *aprum* porcum sylvestrem, *porcellum subrumum* lactentem, *sacrem* qui à partu decimo die, vel quinto habetur purus, & ad sacrificia idoneus: *nefrendem* qui amplius non est lactens. Quamquam autem hic porcellos damnemus, magna tamen fuere olim in gloria, & etiamnum hodie tosta eorum

cutis in delitiis habetur. Cœlius Apicius porcellum lacte pastum mirifice extollit, de quo cecinit Martialis. Porcellorum caro.

Lacte mero pastum pigræ mihi matris alumnum
Ponat, & Aetolo de sue dives edat.

Fuit enim caro δελφακίων inter cæteros delicatos cibos enumerata ab Eubulo poëra apud Athenęum; quamquam ut dictum est, parum alat, tarde concoquatur, stomacho, capiti, oculis, atque hepati noceat, vel ipso Hippocratis testimonio, qui sect. 4. de art. vict. in morb. acutis porcellorum κρεα ait esse χολωδεα καὶ ταρακτικὰ, *bilem generare, & alvum perturbare*, quod suo damno expertus est Bias, pugil. libr. 5. epidem. Hoc in loco conabor corruptissimum & depravatissimum Simeonis Sethi locum de Suillarum carnium facultate restituere, hujuscemodi autem est capite de porco, οἱ δὲ δέλφακες ἅτινα ἐνομάζουσι λακτενδόπουλα ὑγροὶ εἰσι καὶ περιττωματικοὶ, καὶ οὐχ οὕτως εὔχυμοι, διοὐδὲ καταχρῆσθαι δεῖ τούτοις, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς παλαιοῖς τῶν χοίρων ὡς ἐφὴν εὔχυμος ὑπερέχει δὲ τῆς τῶν ἡμερῶν τὸ μὴ περιττωματικὸν εἶναι μηδὲ γλίσχρον χυμὸν γεννᾶν, τὰ δὲ τούτων δηλονότι σκουτάρια, πάνυ δύσπεπτα καὶ δυσκατέργαστα καὶ διὰ τούτων ἀπέχεσθαι χρὴ. Quibus verbis hunc sensum interpres afferre conatus est hoc modo. *Suum vero qui* δέλφακες, *hoc est porculi nuper nati, qui &* λακτενδόπουλι *vulgo dicuntur, humidi sunt & superfluitatum abundantes, nec boni succi; qua ex re haud bonum est eis uti: quemadmodum nec vetustis suibus, quippe quibus malus insit succus: Aprorum vero caro melior est quam suum domesticorum, quod tantarum non sint superfluitatum præditi, nec glutinosum gignant humorem. Quæ vero in-*

ter hos σκυτάρια *dicuntur, hoc est, ut docti quidam putant, talli aprugni, difficulter concoquuntur & perficiuntur, atque ab his ideo abstinendum.* Sed meo judicio tentavit solum curationem Lilius Geraldius quam ego hac lectione perficiam. οἱ δὲ δελφάκες ἅ τινα ὀνομάζουσι λακτενδόπουλα ὑγ εἰς καὶ περιττ. καὶ οὐχ. οὔτ. εὔχυ. διὸ οὐδ. καταχρ. δεῖ τούτ. ὥσπερ οὐδὲ τοῖς παλαιοῖς τῶν χοίρων, οἳ ὡς ἔφην ἄχυλοι. ὑπερέχει δὲ κάπρος ὑῶν ἡμέρων τὸ μὴ περιττω. εἶναι, μηδὲ γλίσχρον χυμὸν γεννᾶν, τὰ δὲ τούτων δηλονότι μετάχοιρα, πάνυ δυσπ. Quam sententiam sic reddo, *Porcelli quos lactentes vocant, humidi sunt & excrementitii ac proinde boni minime succi, quibus idcirco uti non oportet, quemadmodum neque vetustis poreis, qui, ut dixi, insipidi existunt. Aper vero anteponitur suibus domesticis tum quod nec ita excrementitius sit, neque viscosum succum progeneret. Inter illos (porcellos) vero, qui omnino ob læsionem in utero factam sero nascuntur, concoctu prorsus sunt contumaces ac difficiles, ob idque ab iis abstinere oportet.*

Enimvero cum infamis sit vel ipso nomine *porcus*, nulliusque dum vivit, homini usus, *non alio tamen ex animali post interitum numerosior materia ganeæ quinquaginta pene sapores, cum cæteris singuli. Hinc censoriarum legum paginæ, interdictaque cœnis abdomina, glandia, testiculi, vulvæ, sincipita verrina*, ait Plinius libr. 2. capit. 21. Quidam apud Livium & Plutarchum cum apud hospitem suum cœnaret, & copiam reprehenderet ferculorum, stuperetque unde tam variam venationem comparasset, audivit ab hospite omnia *ex mansueta sue* facta, paratu tantum & condituris discrepantia. Non commemo-

rabo *sumina*, *spetilia*, *callos*, *nulnas ejectitias*, *taxeam*, *lucanas*, *faleſcos*, *farcimina*, *pernas Tomacinas*, *Taniacas*, *Cerretaneas*, *Italicas*, *Moguntinas*, *Rutenicas*, *bilas*, *polimenta*, *Imbricem*, *Iſicia*, *omaſa*, *Tuceta ſarta*, *Mediolonenſia*, & id generis cupedias, quas in apparandis porcis, eorumque partibus ad cibum condiendis ingenioſa coquorum gula excogitavit.

De Carnibus Vitulinis.

Cap. LXVII.

Sunt nutritivæ multum carnes vitulinæ.

Laudibus hic efferuntur carnes vitulinæ, eo quod alimentum corpori ſuggerant, non mediocre; & hoc ſatis ex Avicenna conſtat. Nam 3. 1. doct. 2. cap. 7. inter cætera præcipit, ut cibus ſanitatis tutelæ conveniens, ſit talis quales ſunt carnes, & proprie hœdorum & vitulorum lactentium parvorum, & agnorum anniculorum, ut quæ conſimilis fere ſint naturæ & facile in ſanguinem commutentur. Galen. quoque lib. 3. cap. 1. de aliment. facult. carnes vituli lactentis ſex vel octo hebdomarum aſſatas, ut optimas tum ad coquendum, tum ad ſuccum bonum generandum, tum ad nutriendum commendat, ſed de his abunde dictum eſt ſupra cap. 4. Ideo non eſt, cur hic plura referantur.

Animadversio.

QUodnam momentum habeant ad immutandam animalium temperationem ætas, sexus, castratio, insigne argumentum habemus in bove, Tauro, juvenco, vacca & vitulo, quæ etsi eadem animalis specie contineantur, inter se tamen plurimum differunt, quoad carnes quas in alimoniam nostram convertimus. *Taurinam* enim carnem nemo est qui probet; præsertim cum in venerem furiasque Tauri ruunt, qui servantur ut plurimum admisturæ: hujuscemodi enim caro calidior & siccior existit, virosa præterea ac tetri odoris, sanguinique crasso & adusto generando opportuna, difficilis etiam concoctu est, dura & fibrosa, non minimum tamen cum superatur à calore nativo, nutriens. *Bubula* caro, puia castrati est animalis, melior censenda: est autem ea duplex: novelli bovis una, alia vituli. Caro novellorum, quoniam nondum laboribus fracti sunt, mediæque sunt ætatis, utilior habetur, raro tamen ducuntur ad lanienam nisi crure fracto, vel cum aliàs ad aratrum inepti judicantur: vetulorum vero caro frequenti est in usu, atque olim fuit non solum apud vulgus, sed apud heroas ipsos, si credimus Homero. Agamennon enim Rex convivio excipiens Ajacem ac Nestorem costas boum assas ponebat: Menelaüs Telemacho Ulissis filio costam quoque babulam apponebat, videlicet *ut frugalis vitæ exemplum Adolescentibus præberetur*, inquit Athenæus lib. 1. Deipn. Hercules apud Eubolum delicatioribus cibis recusatis dixit velle se satiari quibus vires roborantur qui-

Bubula.

que ad bonam valetudinem conducunt, *qualis*, inquit, *est caro bubula elixa*. Extitit insigne hoc tamen frugali in victu luxus argumentum, in eo scilicet quod boves integri appositi interdum fuerint. Refert ex Herodoto Athenæus, apud Persas diebus natalitiis fuisse morem ut divites bovem, asinum, equum & camelum apponerent totos in clibano aut camino coctos. Quin & eum morem ad nostra usque sæcula traductum notat Struchius lib. 1. Antiquit. convivial. de Maximiliani secundi epulo, & Paul. Jovius lib. 25. de Caroli V. coronatione. Verum hæc sint principum virorum aut luxu diffluentium hominum ludicra: Medici, quia ad unam sanitatem consilia sua dirigunt, in definiendo bubularum carnium temperamento occupentur. Cornelius Celsus ex domesticis animalibus bubulam plurimi alimenti & stomacho aptissimi existimavit; atque inter ea enumeravit quæ minimè corrumpuntur: Hippocrates difficulter eam concoqui, choleram siccam inducere, atrabilariscque affectiones parere voluit, quod sit insuperabilis ejus natura neque cujusvis ventriculi sit ipsam concoquere. Suggerit, Galeno teste, alimentum corpori non mediocre neque dissipatu facile sed sanguinem gignit quam conveniat crassiorem. Plura superiùs ad cap. 4. dicta quibus pro coronide hęc de ejus esu & pręparatione adjungo ex Bruyerino. *Porro*, inquit, *nullo non tempore hæc caro epulas præbet mortalibus, verum hyeme magis placet, & frequentior est. Elixatur & assatur, atque utraque coctura est gratissima, præsertimque opima ac præpinguis. Aulicæ culinæ vocant frusta regia quæ ampla & pinguitudine refertiora sunt, quasi regia mensa digna. Hæc autem prima ferè apponuntur elixa, magna-*

tum ac lautiorum epulis. Sed hic gula morosior irritamentum quoque vini avidioribus juvenit. Quippe sale modico imbutam bubulam magis commendat, editur ex sinapis intinctu elixa, rarius assa. Nam præter costas ex toto bove nihil verubus torreri vidimus: verum & hæ inter elegantiores hyemis escas reponuntur, quas salvia confixas aliqui expetunt. Crebrius eduntur ex condimento atro, quod vini aceti-que momento, pipere ac sale temperatur: piperatum condimentum vocatur lautioribus. Hæc ille.

Juvencorum caro.

Quoad juvencorum carnes, rarius eduntur, quia raro mactantur juvenci, sed servantur ad agriculturam. Juvencæ vero bimæ & trimæ, semestres & anniculæ venerem non expertæ, laudabilem carnem habent, nondum enim dura est & sicca: qualis est *vaccina*, quæ est boum fœminarum vetularum: quæ quidem cum sterilescunt, aut usui amplius esse non possunt ad esum mactantur sordidorum tantum hominum ac pauperum; cum carnes obtineant insalubres, duras, crassioris succi & atrabilarii.

Vaccina.

Vitulina.

Restat ut qua dote præ illis omnibus donata sit *vitulina* caro, paucis absolvamus. Vituli nomine boum primæ ætatis fœtus intelligimus, sumpta Ethymologia vel à *viridi ætate* ut vult Isidorus, vel à *vitulando*, id est lasciviendo, *vel à vita*, quia potens est vitæ tolerandæ vitulus. Certè Nonius *vitulantes* gaudentes à veteribus dictos putat, à bonæ vitæ commodo, quod eum vivere dicamus, qui in summa versatur lætitia. Galenus lib. de cibis boni & mali succi, carnes vetulorum animalium, duras, siccas & concoctu difficiles statuit, juniorum contra, humidas, molles, quæque commodius concoquentur, nuper vero editorum mucosas! ut agnorum & suum; at hæ-

dinas ac vitulinas melius coqui ac nutrire, quod hœdi ac vituli natura sint sicciores. Est ergo vitulina caro temperata, boni succi, sanis ægrisque conveniens, facilis concoctu salubrisque iis qui vitam ducunt otiosam, quo factum est ut Poëta cecinerit,

Assiduos habeant vitulos tua prandia in usus
Cui malida & sapida est juncta repore caro.

Isaac in diæt. universalib. cap. 21. *docet masculum bovem lactentem meliorem & laudabiliorem esse non lactente; quod humiditas lactis complexionem suam temperet.* Addit in diæt. particularib. lactentem laudabile generare nutrimentum, atque sapidum, facilis esse digestionis bonumque generare sanguinem, quod bilem flavam è stomacho expellat, maximè si comedentibus naturalis calor vigeat.

An vitulina hœdinę præferēda.

Est autem apud Medicos controversum an *vitulina* caro *hœdinæ* sit præferenda. Hœdulinam quidem Rhases 3. ad Almans. cap. 9. temperatam agnoscit, nullam in se habentem malitiæ admixtionem, temperatum generantem sanguinem, hoc est qui sit inter subtilem & crassum ac inter calidum atque frigidum. Hally Abbas quoque temperatam esse in humido & sicco, citæ digestionis, temperatumque generare sanguinem professus est libro quinto Theoricæ capite vigesimo primo: sed Averroes quinto coll. cap. 32. pronūtiavit carnes hœdulinas meliores vitulinis, quod producant meliores humores. Hanc difficultatem conatus est diluere Donat. Anton. Ferrus apud Aldrovandum, libro primo de quadrupedibus bisulcis, his verbis: *Vituli*, inquit, *præsertim lactentes, apprimè laudantur cum temperata sint*

complexionis, & propterea quocumque anni tempore comedi possunt. Verum à partu tribus quatuorve mensibus remoti sint atque annum unum non diu transeuntes, velut qui surrentini nuncupantur, sunt enim gustui grati, optimi succi, ac facilis concoctionis; bonum generant sanguinem, ac temperatissimum nutrimentum. Et multi horum carnes hœdinis laudabiliores esse sentiunt, quoniam melioris sunt nutrimenti, cum in hœdinis quædam sit mucilago, quando decoquuntur. Et hoc est quod asserebat Averroes. Et carnes vitulinæ sunt bonæ carnes, propterea quod dum habent illam viscositatem, frigiditatem, siccitatemque quam habent carnes bovinæ veteres, & eorum carnees sunt magis odoriferæ aliis carnibus, & quantum est in hoc meliores sunt carnibus hœdulenis. Et hinc salvi potest controversia quæ inter Medicinæ auctores in carnium electione reperitur. Quamplurimi enim hœdinas extollunt, & ipsæ quidem sunt præstantiores aliis, si ex parte facilioris digestionis ac temperatæ complexionis considerentur; meliores porro generant humores: si vero ex parte minoris viscositatis ac melioris odoris earum, sic vitulinæ laudabiliores existunt: si denique ex parte majoris, robustioris ac irresolubilioris nutrimenti, suillæ carnes cæteris sunt meliores.

Hœdina. Hucusque ille; cui hoc addam, elaboratam esse magis vitulinam quam hœdinam; ac propterea temperatiorem, proindeque tanti non esse faciendam hœdinam, ut ei vitulina postponatur. Est quidem tenera illa nec contumax, quod tamen acceptum non refero temperamenti probitati, sed nimiæ ejus humiditati, cujus opera fibræ mollescunt & indurari prohibentur. Fatua quoque caro illa est; & nisi assaretur, insipida ac pene aquea; cum vitulina & odore, & sapore, & teneritudine nulli quadrupedum cedat; quo fit ut cum

Salernitanis

Salernitanis præ bovillis carnibus vitulinam concludam optimè nutrire, præ hœdina vero eam ſuadeam & eligendam & edendam. Cæteras carnes à Salernitanis non nominatas, nec ipſe commemoro, multa ut dixi ad caput 4. ſect. 2. hujus operis, à commentatoribus annotata huc transferri poſſunt & debent.

De Carnibus Piſcium & eorum electione.

Cap. LXVIII.

SI piſces molles ſunt, magno corpore tolles:
Si piſces duri, parvi ſunt plus valituri.

Hic duæ traduntur laudabilium piſcium notæ. Piſces enim aut dura carne ſuapte natura ſunt, aut molli. Ex his igitur qui molles ſunt, vetuli junioribus præſtant. Carnis namque mollities pro modo humiditatis reſpondet, quæ crudior in novello piſce, in vetulo vero concoctior exiſtit. Quare novelli piſces lento ac pituitoſo ſucco magis quam vetuli abundant. Atque hac certè ratione nonnulli anguillam etiam vetulam juniori præferunt. Ex iis vero qui dura carne prediti ſunt, juniores longe præſtantiores & concoctu faciliores habentur: ejuſmodi porro luci cum primis ſunt; & percæ. Carnis enim durities concoctioni reſiſtit. Quæ ſane ſententia ex 2. Cano. cap. 553. Avicennæ deſumpta eſt, ubi ſic ferme ſcriptum reliquit: Ex piſcibus dura carne præditis eligendi ſunt minores, ex molli vero majores ad terminum aliquem. Plura Galenus libro tertio de alim. facultatibus capite vigeſimo nono & trigeſimo.

Animadversio.

POstremo loco de Piscium carnibus disputamus, quod eas videam ad omnibus penè Medicis in re cibaria deterioris conditionis haberi, & avium, quadrupedumque omnium carnibus postponi. Quamquam, ut verum fatear, primas partes in conviviis delitiisque ab omni tempore obtineant, nec sumptuosius aliud cariusve priscorum mensis appositum sit. Cato ille Censorinus conquestus est apud Polybium, non posse salvam esse urbem in qua pluris piscis quam bos veniret. Alexis apud Athenæ. Dolet piscarios regia plane vectigalia exigere & ementium facultates decimare. Accusat Martialis epig. 31. lib. 10. Calliodorum, quod hominem non piscem vocaret, propterea quod servum vendidisset, ut emeret piscem.

Luxus in piscibus

Addixti servum nummis here mille ducentis
Vt benè cœnares, Calliodore semel
Nec benè cœnasti. mullus tibi quatuor emptus
Librarum, cœnæ pompa, caputque fuit
Exclamare libet, non est hoc improbe, non est
Piscis, homo est; hominem, Calliodore, voras.

Eo ferme sensu nobiliores pisces Antiphani Comico vocati sunt ἀνθρωποφάγοι, quod scilicet impensarum magnitudine opes Comedentium absumerent. Cum quis apud Plinium legit mullum unum mercatum esse octo millibus nummum, cum quis audit ætate nostra unum unius piscis condimentum quinquaginta aureis coronatis emi: cum quis videt lurconum convivia selectissimis piscibus apparata ingenti pretio æstimari,

nonne cum Antiphane exclamare debet, ἐὰν ἴδω γὰρ ἡλίκον.

Ἐχθὺν, ὅσου τιμῶσι πήγνυμαι σαφῶς.

Cum video quantulum piscem quanti æstimant, obrigesco planè. Cessabit tamen ea admiratio, si meminerimus tam salubrē esse piscium esum, ut præter hunc solum alios fastidiat Ichtyophagorum natio prope Gendrosiam, & circa promontorium bonæ spei habitans & saluberrimè vivens. Atque profectò non absurdum visum fuit sapientissimis viris revocare in dubium deterioresne essent carnes aliorum animalium, quam piscium. Ac inter alios Ferdinandus Rodericus Cardosus cap. 30. de reb. nonnaturalib. quæst. 5. probl. 5. rem ita examinavit, ut penè à piscium partibus stare videatur. Ab eo Ludovicus Nonnus opere proprio de piscium esu, salubres esse pisces probat, eorumque rationes diluit, qui etiam veritatem oppugnare totis viribus contenderunt, quæ quia luculenter ab eo cap. 8. 10. & 11. disputata sunt, à me silentio involvuntur. Hoc unum monēdum non ita pravum esse ex piscibus alimentum, visum Græcis auctoribus, quin eos ægris suis præscriberent: ac recenti memoria Joan. Alphonsus Complutensis Academiæ Professor publicus, speculum Medicinæ Christianæ conscripsit, in quo eximinat quibus in morbis, ægritudinibus, corporis affectionibus aut debilitatibus absque periculo vesci piscibus possimus, paucosque omnino recenset morbos quibus esus piscium non conveniat.

An piscium caro deterior quadrupedum carne.

Verum enimvero ut sincerè sensum meum aperiam, longe inferior ac deterior est alimonia piscium quàm aliorum animalium. Etenim imprimis non ita copiosè nutriunt atque animalia: succus

eorum fluidior ac liquidior, ſubſtantia frigidior & excrementitia magis, minus quoque ſapida & odorata ſi abſque condimento edantur. Non ita tamen deteſtandi ſunt, ut quaſi ſanitati omnino adverſentur, nullum laudabilem ſuccum ſubminiſtrent, coctioni repugnent, putredinem accerſant, vitæ denique officiant, eamque breviorem reddant. Ex piſcibus enim nonnulli εὐχυμοι ſunt, εὐπεπτοι καὶ εὐκατέργαστοι, ſi Græcis auctoribus fidem habeamus: at hi pauci omnino ſunt, ſi cum pravi ſucci piſcibus conferantur, qui non tales tantum natura, & origine, ſed caſu quoque ut vetuſtate, & cuſtodia. Olim Galeno aliiſque Medicis probabantur piſces quod recentiſſimi comederentur. Ad hoc autem tria obſervabant, quæ noſtro ſæculo deſiere, aut ſegniùs obſervata fuere. Primum eſt quod haberent priſci Bajulos ſeu gerulos piſcium qui captum piſcem properantiſſimè Romam deferrent. *Mirabamur*, inquit Seneca lib. 3. quæſt. natural. cap. 18. *tantum in illis eſſe faſtidium, ut nollent attingere niſi eodem die captum piſcem, qui, ut aiunt, ſaperet ipſum mare. Ideo curſu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via.* Imo vero ut idem paulo ante monuerat; *In cubili nutabant piſces & ſub ipſa menſa capiebatur qui ſtatim transferretur in menſam. Parum videbatur recens mullus, niſi qui in convivæ manu moriebatur. Vitreis ollis incluſi offerebantur & obſervabatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante ſpiritu vertebat, alios necabant in garo, & condiebant vivos.* Ad hæc, vetitum piſcatoribus erat piſcibus aquam affundere, nè ſcilicet in multos dies ſervarent: ut Xenarchus Comicus apud Athenæum notavit. Alterum fuit lex præſcripta in ἐχθυοπώλας, ne ſcilicet inter

Græci piſces laudatunt.

vendendum ſederent, ut ſtandi tædio laſſitudine neque confecti, recentiſſimos venderent piſces: quam legem Athenæus ex Alexi Comico νόμον χρυσῆν *auream legem vocat.* Poſtremum eſt piſcium conſervatio per nivem, cujus meminit. Galen. libro de cibis boni & mali ſucci cap. 19. quo loco ait *piſces nive circundatos ſi duritiores fuerint, præſtantiores evadere, cum caro ipſorum reddatur friabilior uti & caro aſelli & eorum qui in ſaxis degunt. Nam quod in his naturaliter ineſt, id ii qui duræ ſunt carnis, à nive ſumpſerunt.* His itaque auxiliis conſervati Galeni tempore piſces ſalubriores dubio procul evadebant, ſed ea ipſa cum ætate Arabum deſierint, fecêre ut ab Arabibus piſces neglecti ſint, maximè quidem cum obſervarent magnam piſcium partem deterioris eſſe ſucci, eoſque piſces qui laudabiles habebantur, ob æſtum Mauritaniæ & Hiſpaniæ ubi detegebant, diu illęſos non ſervari, ſed facili negotio putreſcere atque cotrumpi. Arabes piſces vituperarunt.

Cæterum ut ferre judicium poſſit Medicus de Piſcium bonitate vel malitia, nonnullæ regulæ hîc apponendæ ſunt quæ generales piſcium facultates, temperaturas & uſus ſtudioſis medicinę aperient. Eas autem regulas à *loco* in quo degunt piſces, à *ſubſtantia*, ab *ætate*, & à *pabulo* deſumemus. *Locus* quadruplex, *lacus*, *fluvius*, *mare*, *terra*, à quibus piſces denominantur *Lacuſtres*, *fluviatiles*, *Marini*, & *terreſtres*, qui & *foſſiles* dicuntur; Græcis ὀρυκτοὶ. *Lacuſtres* duorûm ſunt generum: τελματιαῖοι *paluſtres*, & λιμναῖος, *lacuſtres*. Qui in paludibus degunt ac ſtagnis, quia cœnoſi ſunt & lutarii, ideo improbantur, velut graves, excrementiſque ſcatentes, difficilis coctionis ac mali ſucci, cum enim victu deteriore utantur, minuſque exer- Cautela obſervandæ. Lacuſtres piſces.

ceantur, excremẽtitiam carnem cœnoſamque cõgerunt qua inſalubrius eſſe nihil poteſt. Paulo meliores ſunt lacuſtres, præſertim qui ingentes lacus incolunt, cœnoſam urbium populoſarum illuviem non admittentes, ſed è fontibus & fluminibus ſponte promanantes, quoſque magna flumina præterfluunt. Tales ſunt Lemanus lacus, Benacus, Larius & Verbanus qui piſces ſatis laudabiles nutriunt, facta comparatione ad paluſtres; non ad fluviatiles, quibus in univerſum inferiores cenſentur.

Fluviatiles. *Fluviatiles* quos Græci ποταμίους appellant, duplici differentia comprehenduntur: alii enim in fluviis puris & limpidis paſcuntur, alii in turbidis, cœnoſis, & urbium magnarum ſordes excipientibus; hi mali ſucci ſunt & ventriculo noxii; de quibus audiendus eſt Hippocrates lib. de affectionibus fluviatiles vocans βαρυτέρους *graviores*, nec non Xenocrates ſcribens fluviatiles & qui in ſtagnis degunt, eſſe κακοσομάχους, παχυμερῆς ὕλης, ἀφασικούς, *ſtomacho adverſos, craſſioris ſubſtantiæ, quique difficulter excernantur.* Illi vero, quia aquis perpetuo recentibus meliorique pabulo fruuntur, præterea quia aſſiduò exercentur, ob continuum aquæ fluxum boni ſunt ſucci, ſalubres, lacuſtribus prę-ferendi.

Marini. Marinorum duas tantùm ſpecies fecit Hippocrates, *Petræorum* & *Erronum*, tres prę-cipuas Galenus *Pelagiorum*, *litteralium* & *ſaxatilium*. Marini quidem cæteris aliis prę-ſtantiores, quod ſalſus æquoris liquor, & fluxus inter ſaxa colliſio viſcidum eorum mucorem attenuet ac digerat: ſalſedo enim maris humiditatem nimiam piſcium, & frigiditatem attemperat & conſumit. Obſervat tamen Simeon Sethi θαλαττίους ἀπεπτοτέ-

ρες esse: verum δυσαναδότους *melius concoqui, sed difficilius reddi*, fluviatiles vero δυσπεπτοτέρους, sed εὐαναδωτέρους *difficilius concoqui, verum melius reddi.* Cum autem plures sint marinorum piscium species, nonnullum ideo inter eos discrimen intercedit. Πελάγιοι quidem qui in imo profundoque maris communiter vivunt, dura sunt carne, difficilè conficiuntur, sed copiosum corpori alimentum submini strant. Eos Diphilus Siphnius idcirco vocat δυσφθαρτοτέρους, πολυτρόφους, δυσοικονομήτους Littorales qui & αἰγιαλώδεις & ἀκταίους dicuntur, litoribus terræque proximas sedes elegerunt vitamque sustinent muco eluviéque maris, iisque purgamentis quæ in continentem undarum fluctibus propelluntur. Tales autem ratione nutrimenti improbari possunt, sed ratione loci laudantur: loca enim à sole illustrata qualia sunt littora, temperata magis sunt ex calido & humido, corpora itaque educant & meliora & teneriora; quo fit ut caro istorum piscium firmior sit & melior, quam pelagiorum quæ humida mollisque existit. Ad hæc cum isti pisces errones sint & hac & illac vagentur, jugi illa exercitatione ficciores durioresque evadunt, quicquid enim excrementitium ex pabulo colligitur, frequenti motu dissipatur, unde à quibusdam σκληρόσαρκοι, id est, *duræ carnis* appellantur. Quapropter antepositi semper fuerunt Pelagiis, sed Saxatilibus postpositi. Sunt autem dicti *Saxatiles* πετραῖοι, quod in saxosis locis aut asperis promontoriis ubi saxa frequentia sunt, delitescant, domiciliaque deligant saxis proxima: hi omnium piscium suavissimi & saluberrimi sunt; alimentum enim ex eis sumptum teste Galen. lib. 3. de aliment. facult. cap. 20. *non modo ad concoquendum est facile, sed*

Pelagii.

Littorales.

hominum etiam corporibus est saluberrimum; ut quod sanguinem mediæ consistentiæ generet, qui scilicet neque admodũ tenuis, neque admodum crassus est, ex quo factum est ut idem Galen. lib. de attenuante vict. ratione cap. 8. eodem censu pisces posuerit quo montanas aves. Hippocrates 2. de diæta, saxatiles vocat κέφους, id est, *leves* carnemque eis tribuit ἀραιὰν καὶ κένην, *raram ac levem*. Diphilus Siphinius apud Athenæum lib. 8. appellat εὐφθάρτους, εὐχύλους σμικτικοὺς, κούφους, ὀλιγοτρόφους *concoctu faciles, boni succi, abstergentes, leves, & parum nutrientes*: Quo loco observabis nos cum Ludovico Nonno εὐφυάτους expositisse per concoctu faciles, quod nonnulli veterum chylosim fieri existimarent per putrefactionem, sic ut apud illos idem esset πέψις καὶ σῆψις, ut videre licet apud auctorem definitionum medicarum, & Plutarchum de placitis Philosophorum. Ab hac mente Diphilus εὐφθάρτους dixit pro εὐπεπτους, nemo enim est qui non dixerit saxatiles pisces facilis esse concoctionis, ut patet ex Galeno loco citato, & ex Simeone Sethi, à quibus hi pisces nominantur εὐστόμαχοι καὶ εὐχυμοι. Duæ aliæ difficultates occurrunt apud Athenæum lib. 8. cap. 14. ex Mnesithei Athenienſis lib. de eduliis. Illic enim scribitur ex interpretatione Dalechampii, *pisces qui vocantur saxatiles & his similes, nostris corporibus alimentum siccum præbere, molem corporis augere, largius nutrire, ocyus coqui, nec excrementa multa relinquere, nec flatus generare*. Primo enim objicitur; quomodo pisces saxatiles molem corporis augere possint, cum à Galeno inter cibos attenuantes collocentur? 2. quæritur qua ratione dici possint à Mnesitheo largius nutrire, cum à Diphilo parum nutrire statuantur. His duabus difficultatibus satisfieri potest

εὐθαρτος quid.

Athenæus explicatus.

adducto Athenęi Græco contextu qui sic habet: τὰ δὲ κυλίσματα περαία καὶ τὰ ὁμοια τοῖς τὸ σώμασιν ἡμῶν ζητοῦσι δίδωσι τροφὴν, ἔυογκα ἢ ὄζει καὶ ὄψιμα, καὶ πέπτεται ταχέως, κ' οὐκ ἐγκαταλείπει φλεγμώματα πολλὰ, πνευμάτων τε οὐκ ἔστι φλεγμονικά. Interpres duo ex ea sententia vocabula perperam interpretatus, ἔυογκα scilicet & ὄψιμα: putavit ἔυογκα designare eos cibos qui molem corporis adaugent, cum eos significent qui non distendunt ventriculum nec malè habent. Id doctissimus Casaubonus ante me animadvertit & docuit capit. 5. libr. 3, animadvers. in Athenęum; cujus verba, quia medicam materiam illustrant, libenter hîc subjiciam. *Apud Philosophos ac Medicos*, inquit, *multis diversisque modis vox* ὄγκος *accipitur, quod fusè probamus alibi plurimis Theophrasti, Galeni & aliorum id genus magnorum scriptorum locis illustratis. Interdum* ὄγκος *est cibus in stomachum admissus, qui sua mole illum impedit si majore copia sit sumptus, Galenus* ὑγιεινῶν *lib. 6.* παχυσίτου *curatione,* ὄγκους ἐδεσμάτων ὀλιγοτρόφους ἐδίδου. *Intelligit cibos qui mole implerent ventriculum, non multum tamen alerent. Catalogum* ὄγκων ἀψύχων *ex Erasistrato habet in libro Galeni de missione sanguinis contra Erasistrateos, in eo albo ponuntur & caricæ. Simeon Sethi de aneto;* διαφορητικὸν ὄζει καὶ ὠμῶν ὄγκων πεπτικὸν, *id est crudos in ventriculo cibos concoquit. Libr. 2. dictum est de aceto;* καὶ τὰ ἐν κοιλίᾳ τὰ ἐν τῷ ὄγκῳ διαλύει, *verba sunt Heraclidæ Tarentini qui novo loquendi genere sic expressit illa quæ sua mole stomachum (abutar ea voce cum multis) habent impeditum. Libro 9. dicuntur Athenæo succi è carnibus caprinis;* πολυχρόνιον ὑπομένειν ἐν τοῖς ὄγκοις. *Hic* ὄγκος *aliter accipitur pro corporis mole, id est corpore ipso & ea quam* ἕξιν *vocat ali-*

ἔυογκος quid.

bi ut diximus libr. 1. capit. 20. Philo legatione ad Caium; ἐπὶ πλήρεσι τοῖς ὄγκοις ἀπλήρωτοι ἐπιθύμιαι. *A priore significatione dicuntur cibi* εὐόγκοι, *qui non distendunt ventriculum nec malè habent. Libro 8. ait Auctor pisces saxatiles esse* εὐόγκους καὶ πέπτους ταχέως. *Errat Dalechampius qui putat dici* εὐόγκους *quod molem corporis impleant: quod est contra ejus artis, quam magna cum laude profitebatur vivus, principia. At cibos illos qui ventriculum complent, nec multum tamen nutriunt,* ὀγκώδεις *dicunt Græci.* Artemidorus *lib. 1. de albis oleribus, puta rapa, napis, cucurbita aliisque id genus: Sunt*, inquit, *hæc omnia* ὀγκώδη καὶ ἄβρωτα. Hactenus ille. Ex his liquido constat perperam factum à Dalechampio quod interpretatus sit εὐόγκους *pisces qui corpus augerent*, cum debuisset interpretari *stomachum non distendentes*, vel *stomacho molestiam non inferentes:* quod sane proprium est eorum ciborum qui boni sunt succi & facilis coctionis; quales ut dixi pisces ab omnibus esse perhibentur. Atque ex hac explicatione liquidum est Athenæum Galeno adversum non esse, annumeranti libr. de attenu. victus rat. capite octavo pisces saxatiles cibis ad extenuandum accommodatis, quo modo primæ difficultati satisfactum puto. Alia difficultas fluxit quoque ex minus apposita verbi βρῶμα interpretatione: Dalechampius enim ratus εὐόγκα significare molem corporis augentia; credidit quoque βρῶμα designare *multum & copiosè nutrientia*, quod illa duo sese subsequantur, & ex probo copiosoque alimento molem corporis augeri contingat. Nec sane diffiteor interdum eo sensu usurpari τὸ βρῶμον, sed non perpetuo; sæpe numero enim significat tantum id quod probe & benè nutrit; non est au-

Dalechampius reprehensus.

Alius Dalechampii error.

tem necessarium, ut quod benè nutrit continuo etiam multum & copiosè nutriat, quod confirmare possem ex infinitis Galeni locis, nisi rem notam omnibus & perspectam in memoriam revocarem. Priusquam vero ab hac disputatione de saxatilibus piscibus recedam, explicandus est locus Celsi difficillimus, qui hactenus medicorum ingenia fatigavit. Enumerat ille libro secundo capite vigesimo primo inter res mali succi, *pisces saxatiles omnesque qui ex tenerrimo genere sunt, aut hos qui rursus nimium duri viroſique sunt, ut ferè quos stagna, lacus limosive rivi ferunt, quive in nimiam magnitudinem excreverunt.* Frustra est Balduinus Ronsseus cum pro saxatilibus fluviatiles aut stagnatiles, pro tenerrimo, valentissimo substinendum putat: reclamat enim rerum series, & omnium exemplarium consensus. Loci elucidatio pendet ex eo quòd Medici omnes dixerint saxatiles pisces ciboſque alios substantiæ tenerrimæ imbecillibus hominibus atque convalescentibus accommodatos esse, nempe quia imbecillis istorum hominum ventriculus talia concoquere ac superare possit alimenta. Id ut demonstrem uno Simeonis Sethi testimonio ero contentus, qui capite de piscibus hæc habet: ὠφελοῦσι γὰρ οἱ δηλωθέντες ἰχθύες τοὺς ἀγυμνάστους, καὶ τοὺς τὴν δύναμιν ἀσθενεῖς, καὶ ἀναχωρίζομένους ἀπὸ νόσου. *Prosunt vero*, inquit, *jam demonstrati pisces* (*loquitur de teneram* carnem, squamosam & non glutinosam habentibus) *non exercitatis hominibus, imbecillitate laborantibus, & ex morbo convalescentibus.* Hoc cum Celso ante oculos propositum esset, validæque ac integræ sanitatis hominibus victus rationem præscriberet, æquè teneræ carnis pisces damnavit atque duræ & viroſæ, cum illi ob

Ronsæus refutatus.

Celsus expositus.

calorem vegetum ventriculi facile corrumpantur ; hi propter contumaciam non concoquantur. Quod vero cibi teneri & concoctu faciles, facile corrumpi possint, testatus est Galenus cum alibi, tum maximè libr. 1. de alim. facult. capit. 1. *Quæ*, inquit, *facilè concoquuntur, facilè item alterantur ac corrumpuntur: contra, quæ concoctu sunt difficilia, non facilè quoque tum alterantur, tum corrumpuntur. Hæc certè si in multum calorem inciderint, coquuntur magis quam si moderato occurrerint, atque hac ratione profectò accidit ut nonnulli bubulam facilius quam pisces saxatiles conficiant.* Hæc ille. Quoniam ergo calor ventriculi cibum optimè conficit, sibi proportione respondentem, quemvis vero alium non coquit sed corrumpit ; idcirco cibi tenuiores qui in ventriculum benè valentium incidunt, cito corrumpuntur & alterantur : quia calorem nanciscuntur seipsis majorem ac superiorem : Illi etiam qui duriores sunt, occurruntquè ventriculo sano quidem, sed non multum robusto, confici & elaborari nequaquam possunt, quia sunt ventriculi illius calore superiores ac potentiores. Quamobrem Celsus tres quidem hominum sanorum differentias agnoscebat, imbecillium, robustissimorum, & medio modo sese habentium. Hanc unam tamen postremam differentiam, mediam scilicet ac moderatam sibi proposuit in describenda victus ratione, aliis neglectis, utpote quæ facile ex dictis intelligerentur : cui differentiæ mediæ, mediam quoque victus rationem præscripsit, constantem videlicet ex cibis nec nimis tenuis nec nimis duræ substantiæ, cum priores illi ad priorem sanitatis differentiam, posteriores hi ad postremam valetudinis spe-

ciem accommodati sunt. Triplex hoc ciborum discrimen copiosius ille explicavit eodem libr. capit. 18. ubi primum genus vocat imbecillis materiæ, secundum mediæ, tertium valentis, videturque ad imbecillis materiæ cibos revocare *pisces saxatiles*, ad cibos mediæ *limosos pisces per arenam degentes*, ad tertiæ *limosos pisces*: sic enim breviter scribit; *levior piscis inter saxa editus quam in arena*, *levior in arena quam in limo*. Celsus igitur cum non ignoraret saxatiles pisces (ut loquitur Galenus 3. de alim. capit. 30.) alimentum hominibus otiosis, senibus, imbecillibus & ægrotis proprium esse, cibos vero firmiores accommodatos iis qui exercentur, quique integra valetudine fruuntur; saxatiles dixit mali esse succi, hoc est facilis corruptionis, in iis scilicet validis quibus victus legem præscribit, non quod existimaret saxatiles pisces absolutè consideratos, nulloque respectu habito ad temperamentum, ætatem, tempestatem, consuetudinem, mali esse succi, sed comparatione tantum facta ad sanos validos in quorum ventriculo statim corrumpuntur ac putrescunt: qua de causa factum est ut teneros pisces inter ea quæ facilè intus corrumpuntur capit. 28. ejusdem libri reposuerit; capit. vero 24. *duros ex media materia* revocaverit ad res stomacho idoneas. Quod si quis nostram explicationem minus probaverit, eum Celsi locum emendare sic poterit & legere: *pisces quoque saxatiles, non omnes, ut qui ex tenerrimo genere sunt, at hi qui cursu nimium duri, virosive sunt, & ferè quos stagna, lacus, &c.* Quæ lectio significat non omnes pisces saxatiles esse pravi succi, qui enim sunt tenerrimi, boni succi habentur ab omnibus Medicis, sed ex saxati-

libus qui duriores sunt, aut mali odoris, omnes illi mali sunt succi. Quod autem piscium saxatilium duo sint genera, ex diversis auctoribus probari potest: alii enim propriè saxatiles & sunt & dicuntur, qui quidem ex definitione Galeni 3. de aliment. capit. 30. nec alimenta, nec loca mutant, nec dulcibus aquis utuntur, ob eamque causam omnes perpetuo sunt inculpati, carnem enim habent & mollem & friabilem: alii autem impropriè sunt saxatiles, quia alimenta & loca mutant, possuntque proprie Hippocratis vocabulo vocari πλανῆται, hoc est *errones*, seu cum Aristotele περιγείοι, id est, *littorales*. Hippocrates enim 2. de diæta duo genera saxatilium visus est constituere. Primum est ἀτρεμιζόντων *quiescentium*, *seu stabilium*, in eodem loco versantium, qui leviores sunt, ratiorem carnem habent, hoc est porosam & aëre plenam. Aliud genus est πλανητῶν, erronum atque vagantium, qui proprer motum assiduum & fluctuum verbera carnem acquirunt solidiorem: & hi sunt quos ex Celso voco *cursu nimium duros*. Aristoteles 8. de hist. animal. capit. 13. vagos illos pisces saxatiles agnoscit quoque, scribens saxatile genus esse in genere littoralium, quasi diceret saxatiles quosdam pisces esse qui perpetuo non degerent in petrosis promontoris, sed per vices versus littora vagarentur. Hanc saxatilium divisionem admisit nobiscum Hieronymus Tamburinus capite primo, quod præmisit libris de Piscibus Ulyssis Aldrovandi, quos post mortem in lucem emisit. Atque ab illa divisione colligimus primò ex saxatilibus alios esse teneræ & mollis carnis, alios vero carnis duræ quemadmodum ipsemet Celsus innuit capit. 18.

ejuſdem libri, ubi ſaxatiles quoſdam piſces nominat, *qui*, inquit, *quamvis teneriores, duri tamen ſunt.* Secundò, ſaxatiles molles & teneros boni eſſe ſucci, teneros vero, ſed duros mali ac pravi, de hiſque Celſum audiendum, non de illis qui omnium conſenſu & experientia teſte εὐχυμοι ſunt.

Reſtant terreſtres piſces quos *foſſiles* diximus appellari. Id Ariſtoteles retulit libr. de mirabilibus & libr. de reſpiratione capit. 9. confirmavit Theophraſtus libr. de piſcibus, Plinius aſſenſus eſt libro nono capite quinquageſimo ſeptimo; ſubſcripſerunt Strabo libr. 4. & 12. Geog. Athenæus libro 8. Ælianus libr. 10. Pomponius Mela libro ſecundo; Seneca libr. 3. naturali quæſt. & ex recentioribus Simon Majolus opere de diebus caniculatibus colloquio 9. de piſcibus, Maſſarius & Dalechampius in capit. 57. libr. 9. Plinii, Rondeletius, Aldrovandus, Guillandinus de Papyro, & Licetus libr. 4. de ſpontaneo vivent. ortu, ne plures recenſeam. Cujuſmodi autem illi ſint ſucci, nemo definivit. Ariſtoteles quidem libr. de mirabilibus capit. 71. ait *in Paphlagonia piſces inveniri defoſſos locis profundis, qui ſint virtute præſtantes*: quod confirmatur à Theophraſto, & à Plinio, qui eos piſces cibos gratiſſimos aſſerit. Præterea narrat Ælianus libr. 10. capit. 44. apud Ægyptios fieri piſcium illic meſſem, ubi arationes fiebant, id eſt terrenos piſces tanta multitudine in Ægypto reperiri, ut eorum fiat quaſi meſſis, iis enim velut ad eſum aptis Ægyptii urebantur. Verum tamen Geog. Agricola lib. de animal. ſubterraneis ſcribit piſces foſſiles duram nec admodum jucundam guſtu habere carnem, refertque ex

Terreſtres piſces.

Seneca in Caria circa Idimum urbem piſces qui una cum aqua ex terra exiliiſſent, tam pravos & exitiales fuiſſe, ut quicunque illos ederant omnino perierint. Quapropter conſulo ab illis omnibus piſcibus prorſus abſtinendum, cum impoſſibile ſit aliquid ſanum ac temperatum eſſe, quod contra naturam in loco minime proprio ac convenienti retinetur. Nemo vero eſt qui neſciat piſces in terra degentes extra locum ſuum naturalem eſſe.

Aliæ differentiæ à loco,

Porro licet quatuor illæ piſcium differentiæ à *loco* deſumptæ, præcipuæ ſint ac velut unicæ: attamen nonnullæ aliæ velut miſtæ ſuperſunt, à quibus bonitas vel pravitas piſcium deſumitur. Sic piſces qui modo mare, modo dulces fluviorum aquas incolunt, ποταμοθαλάττιοι dicuntur, mediæ naturæ inter marinos & fluviatiles, ex quibus quidem qui relicto mari dulces fluviorum aquas ſubeunt ἀνάδρομοι, qui vero ex fluminibus ad mare deſcendunt κατάδρομοι appellantur. Sunt autem hi piſces meliores quidem fluvialibus, ſed marinis inferiores, ut colligere licet ex Galen. libr. 3. de alim. facult. capit. 24. At vero qui ex mari in lacus aſcendunt, λιμνοθαλάττιοι nuncupantur, mediæ quodammodo habentur naturæ inter fluviatiles puros & fluviatiles marinos. Præterea qui flumina ſimul & lacus frequentant, λιμνοπόταμοι dicti, deteriores ſunt fluviatilibus, ſed potiores lacuſtribus. Tandem nonnulli ſunt ἀμφίβιοι qui in aquis partim, partim in terra degunt, quos ad ſanitatis tutelam vix probo, propter cibi & motus varietatem quibus utuntur.

Nota.

Sunt autem hic duo animadvertenda. Primum, piſces marinos qui in mari vivunt ventorum procellis agitato, & ad boream ſpectante, carnem habere

bere omnium optimam: cum enim exercitationes, ut loquitur Gal. 3. de alim. facult. proprie non parum ad ſucci probitatem omni animanti conferant, puritas adhuc venti borealis qui aqueæ miſcetur ſubſtantiæ, ipſorum bonitatem auget. Alterum eſt piſces ejuſdem generis & ſpeciei non eſſe ubique ejuſdem bonitatis vel malitiæ, ſed differentiam obtinere pro ſalubritate, vel inſalubritate loci in quo vivunt. Sic nonnulli piſces meliores ſunt in mari mediterraneo, quam in Oceano & contra, quidam meliores in Ligeri quam in Sequana, rurſum nonnulli in Benaco lacu pręſtantiores quam in Lemano; ſed has particulares differentias, ut longum, ſic difficile eſt ad unguem exequi.

Hactenus à loco deſumptas piſcium differentias attulimus, ſequuntur quæ à ſubſtantia peti ſolent. Subſtantia autem piſcium ex Galeno capit. 8. libr. de atten. vict. rat. quadruplex eſt: *dura*, *mollis*, *lenta*, *friabilis*. Piſces *duræ carnis* improbantur, maxime vero ſi *lenta* quoque fuerit, tales enim piſces omnium deterrimi; laudantur illi qui ſunt *mollis*, ſeu teneræ carnis, præſtantiſſimique habentur qui *teneram* carnem ſimul & *friabilem* obtinuere. Mediæ naturæ ſunt qui *friabilem* carnem habent, ſed non *mollem*, quales ſunt mulli. Atque ex hac regula explicari poteſt noſtrum hoc caput, in quo Salernitani ex duris piſcibus juniores & parvos præferunt, ex mollibus ſeniores & magnos. Qui enim duram carnem habent exercitio & ætate duriores evadunt, ſumendi itaque dum parvi ſunt, quia tum plus mollitiei obtinent ac teneritudinis: Qui vero molliores ſunt, ætate prima mucoſam aliquo pacto carnem ob-

tinent, ab iis ergo abstinendum, donec augmentum sumpserint, motu enim & ętate mucosa illa humiditas absumitur, remanetque caro quidem tenera, sed non excrementitia; sicca, sed non dura.

Differentiæ ab ætate.

Non est autem quod quis existimet se posse, quoad *ætatem* certum quid definire de piscium facultatibus, aut cum Aristotele libr. 8. hist. animal. capit. 30. statuere deteriores omnes senectute fieri, vel cum Xenocrate asserere, omnes parvos & juniores pisces facilius coqui & digeri: qui enim, ut diximus, duriori sunt carne, meliores sunt ætate prima; qui molliori, pręstantiores in senio. Attamen non refragarer Cornelio Celso quoad pisces boni succi, affirmanti mediam ętatem quæ nondum summam magnitudinem implevit, laudandam ac præ omnibus eligendam esse, ut enim pisces illi, nec ob infantiam mucosi excrementitiique sunt, sic nec ob senium succo suo ac carne destituti: certum quippe est ętate illa senili πολὺ σωπίκτιδος τῆς σαρκὸς, *multum carnis absumi*, ut loquitur Aristoteles loco proxime laudato.

Quæ ætas laudanda.

Cæterum non recenseo pisces qui ex alimentorum varietate denominantur χιμαῖροι, μονοταῖροι, σαρκοφάγοι, συκοφάγοι, διόδφοι, πολυφάγοι, de quibus integro capit. 14. libr. 1. de piscibus tractat Rondeletius. Sufficiat cum illo annotare ex capit. 11. ejusdem libri, *pisces qui muco vescuntur, substantia esse glutinosa*, ut sunt anguillæ, tincæ fluviatiles & palustres: contra *qui radices, herbas, aliaque sicciora temperatiorave pabula depascuntur*, quod omnes fere saxatiles faciunt, *non glutinosa, sed friabili mollique & temperata carne præditos: alios duriore siccioreve*, quales Sar-

Pisces à pabulo denominati.

cophagi : *alios media quadam inter eos ſubſtantia*, ut eſt lupus, aſellus : *cæteros denique alia atque alia ſubſtantia, pro ratione pabuli quo utuntur : quæ enim intus ſumuntur continuo appulſu adhæſioneque qualia ipſa ſunt, talia efficiunt corpora quæ nutriunt :* Cætera repete ex Geſnero, Aldrovando, Bellonio, Salviano, Paulo Jovio, Maſſario, Nonno, Rondeletio, Bruyerino, & iis qui de tuenda valetudine ſcripſerunt. Sed & nonnulla habentur in commentario proximi capitis, quæ tu velut aliena huc transferre potes.

De quibuſdam Piſcibus particulatim.

CAP. LXIX.

LUcius & Perca, & Saxatilis, Albula, Tinca Gornus, Playïti & cum Carpa, Galbio, Trutta.

HIc decem recenſentur piſces, quorum alimentum hominum corporibus ſaluberrimum eſſe putatur.

Primus, Lucius eſt, piſcis vulgo notus, qui quod non modo in alterius, ſed ſuæ etiam ſpeciei piſces graſſetur, tyranni appellationem vulgato verſiculo ſortitus eſt. Lucius.

Lucius eſt piſcis, rex atque tyrannus aquarum.

Natatu velox ac duræ carnis eſt, ſed omnium Medicorum judicio, εὐπέπτος atque optimi ſucci.

Secundus, Perca : qui branchiis ſubrufus eſt ; dorſo ſpinis armatus, unde ἀκανθοστεφῆ εἶναι καὶ ποικι- Perca.

λόχρα, ex Aristotele Athenęus scribit, lib. Δειπνοσόφ. 7. Duræ quoque carnis est, & vulgo cognitus. Porro alimentum quod ex eo sumitur, non modo ad coquendum est facile, sed gustui etiam gratum, atque hominum corporibus saluberrimum, ut quod sanguinem medium consistentia generet, ut supra dictum. Unde maximo in precio hic piscis semper est habitus. Ausonius in Mosella sic de eo canit:

Nec te delicias mensarum Perca silebo,
Amnigenos inter pisces æquande marinis.

Quanquam certe τὸ πέρκη antiquissimis etiam Gręcorum usitatum sit, reperiuntur tamen quibus per ἀπὸ τοῦ περάω quod nulli piscium parcat, à parcendo sic dictus esse videatur: ut qui iratus alios pisces pinnis suis, quas supra dorsum habet vulneret. Qua ratione à Lucio quoque immunis est: imo, ut Albertus refert, naturalis quędam Lucio cum Perca amicitia est. Lęsus enim Lucius non tam facile à quovis alio piscium sanatur, quam à Perca.

Solum igitur liquidis Percam laceratus in undis
Vestigat, lustrans solam hanc medicamina poscit.

Qui sic inventus vulnera ejus tangendo lenit atque sanat.

Saxatilis. *Tertius*, Saxatilis: quo quidem nomine piscis à nonnullis hoc loco accipitur ex eorum numero, qui parvi perpetuo manent: cujus alimentum, licet squammis careat, ad voluptatem, coctionem simul ac distributionem & succi bonitatem prę-stantissimum est. Multos tamen invenias quibus Saxaulus potius sive Saxaulis hic legendum esse videatur, ut hoc nomine ex planorum piscium

Saxaulis.

genere eum intellegamus, qui βύγλωττος καὶ βλύγλωσσος à Græcis dictus, hodie γλῶσσα nuncupatur à Varrone & Plauto lingulaca, à linguæ figura, quę Græcis est γλῶττα, cui βύ particula addita est, ut magnitudinem potius quam bubulæ linguę figuram significet. A Plin. Solea, itemque ab Ovid. in Halieutico:

Fulgentes Soleæ candore, & concolor illis
Passer.

A figura Soleæ quæ solo pedis subjicitur. Hic vero inter marinos pisces alimenti est haudquaquam contemnendi, Galenus libro tertio de aliment. facultat. capit. 29. similes quodammodo inter se Passerem & Soleam scribit, non tamen omnino ejusdem esse speciei: Soleam enim molliorem esse, ciboque suaviorem, ac in totum Passere præstantiorem. Suavitate quidem, alimenti copia, succi bonitate Solea prę-stantior est: at carne duriore solidioreque esse experientia sensusque convincunt. Plura Guillelmus Rondeletius libr. 11. capit. 11. de piscibus marinis.

Quartus, Albica, qui & ipse marinus reponendus in numerum sale conditorum, & in fumo deinde vel in aëre exsiccatorum, qui deinde baculo ante coctura contunduntur. Albica autem ex eo dictus videtur, quod molli, humida atque candida admodum sit carne, Italis Mollo à carnis mollitie, Gallis *merlus*. Asellus est veterum, vel ei omnino cognatus ex Gesneri sententia, & pro bono gratoque cibo habetur. Albica.

Quintus, Tinca vel Tencha: piscis aquæ dulcis notus pelle lubrica, mucosa, ad nigredinem Tencha Tinca.

tendente, ac carne dura: unde ab his tribus, nempe lucio, perca & tinca poſt coctionem pellis auferri ſolet. Auſon. in Moſell. vulgi ſolatium vocat, quod pauperibus tantum apponatur. Excrementitius eſt, & totus lutoſus.

Gornus. *Sextus*, Gornus, gornatus, ſive gurnadus: piſcis marinus albus; atque minimus, medii digiti longitudinem non excedens, una cum capite ac ſpinis manditur.

Plagitia. *Septimus*, plagitia: piſcis marinus planorum generi ſubjiciendus, rhombo figura ſimilis, ſed contractior, lingulaca latior. Hic piſcis ſupina parte albicat, prona fuſcus eſt & terrei coloris, inſtar paſſerum avium, unde à Latinis paſſer etiam dicitur, à Græcis φῆττα. Guillelmus Rondeletius lib. 11. c. 7.

Carpa. *Octavus*, Carpa, ſive Carpio: Cyprinus quorundam opinione: piſcis fluviatilis notus; ſquamoſus. Hujus caro excrementitia eſt ac mucoſa, quare à magnatibus in vino decoquitur. Ita namque multo quam ante pręſtantior evadit: quicquid enim mucoſum aut viroſum guſtu refert, id totum deponit.

Galbio. *Nonus*, Galbio: piſcis marinus notus, cartilagineus, corpore tenui & in ampliſſimas alas expanſo, Raia Latine dicitur, & à quibuſdam Rochetus ſive rochus, à Græcis βάτος καὶ βατὶς, à rubi, quem βάτον vocant ſimilitudine. Quemadmodum enim ſpinoſus eſt aculeatuſque rubus, ita Raia omnis aculeis aſpera non quidem toto corpore, ſunt enim λειοβατοι, id eſt, læves raiæ, quibus nulli ſunt in corpore aculei: ſed ſive lęves ſint raiæ, ſive aſperæ, omnes uncos aculeos in cauda geſtant, ſicuti in rubo, cinoſbato & roſis cernuntur. Piſcis eſt duræ carnis,

concoctu difficilis, sed alimenti firmi & sani. Vide Guillelmum Rondeletium libro duodecimo capite tertio. Nonnulli Galbionem referunt in baculo contundi solitorum piscium classem, ut eum hoc nomine intelligamus, qui & ipse duræ carnis est ac sanus Alii textus habent Gobio, de quo Galenus libr. 3. de aliment. facult. capit. 28. Gobio, inquit, littoralis est è piscium eorum numero, qui parvi perpetuo manent, suavissimus ac concoctu facillimus; simulque ad distributionem & succi bonitatem optime comparatus. Gallice *Goujon*.

Decimus, Truta: Hic omnium qui in dulcibus aquis generantur piscium æquali cunctarum gentium judicio longe nobilissimus habetur. Varius admodum est, purpureis guttis sive maculis totum dorsum speciose pingentibus, carne interius rubra, quemadmodum in salmone etiam conspicitur ut proculdubio is piscis sit, qui Ausonio in Mosella Salar vocatur, cum dicit.

Purpureisque Salar stellatus tergora guttis.

Celebratur apud homines, tanquam voluptate cibos reliquos superet: Carnem habet valde friabilem, ut in qua nihil neque lentoris neque pinguedinis insit; quo fit ut alimentum quod ex eo sumitur: hominum etiam corporibus saluberrimum esse censeatur. Huc quod ad succi bonitatem attinet, aschiæ etiam & auratæ referendi sunt. Porro Truta Gallicum est: nam vulgo *Truitte* vocant, Verum hactenus singulatim de piscibus: nunc generatim etiam atque universe nonnihil de præstantia ipsorum dicemus.

Sciendum igitur imprimis, alimentum quod

Piſciũ electio.

ex piſcibus provenit, quemadmodum ad ipſum libr. 3. capit. 25. de aliment. facult. Galenus atteſtatur, ſanguinem gignere conſiſtentia tenuiorem quam quod ex pedeſtribus animalibus ſumitur, adeo ut non affluenter nutriat, & celerius diſcutiatur; magis tamen excrementitium eſt. Phlegmatici enim, id eſt, frigidioris humidioriſque temperamenti ſunt piſces. Ob eandem tamen cauſam quidam ipſos concoctu difficiles eſſe ac tardi tranſitus cenſuerunt: quippe ratione frigiditatis lenti etiam ſunt, atque diutius ob id ventriculo immorantur, & concoctioni repugnant: quo fit ut ſæpius corrumpantur, & putreſcendo ſitim generent; Carnium itaque laudabilium alimentum hoc nomine, quam piſcium ſalubrius eſt.

Secundo vero, hoc etiam ſciendum: nempe pelagicos, id eſt, marinos (modo cæteræ bonæ notæ conſentiant) in victus ſalubris ratione quam qui in aquis dulcibus nati ſunt, eſſe meliores. Alimentum enim quod præſtant, minus excrementitium eſt, & carnium naturæ propinquius. At vero cum pelagici (cæteris paribus) quam fluviatiles ſint carne duriore, conſentaneum eſt eoſdem difficilius etiam concoqui & reſolvi, ac magis nutrire, ſanguinemque gignere puriorem. Ægris tamen ob concoctricis facultatis imbecillitatem fluviatiles accommodatiores ſunt.

Tertio ſciendum, ex piſcibus tam marinis, quam fluviatilibus eligendos eſſe, qui carne ſint minimum mucoſa aut lenta, ſed alba, ſuavi, ſubtili, friabili, odorata, quæ tarde putreſcat: & qui non degunt in paludibus lacubuſque, atque id genus locis limoſis ac ſordidis, nec in aquis limoſas her-

bas & mali ſucci radices habentibus. Peſſimam enim habent carnem qui in ejuſmodi locis degunt.

Eligendi vero non admodum juvenes, neque prægrandes, neque pinguedine multa reſperſi, ſed ut in ſuo genere carnoſi, & celerrimi curſus.

Ex marinis præſtantiores habentur, qui in fluminibus longius à mari diſtantibus capiuntur, utique ſi cæteræ laudabilium piſcium notæ non abfuerint. Iiſdem quoque notis conſentientibus, quanto ſpinis adnatis ac ſquãmis horridiores fuerunt, tanto prętſtantiores etiam eſſe par eſt. Spinarum enim & ſquãmarum multitudo ſubſtantiæ puritatem arguit. Prętterea optimi ſunt ex pelagicis, qui vivunt in mari puro ac profundiore, ventorumqne procellis magis agitato, & quod fluvios multos & magnos excipit. Quare in mari Pontico & Baltico nutriti iis prętſtant, qui in mortuo ſive Meridionali capiuntur.

Eorum autem qui in fluviis gignuntur, ſalubriores ſunt qui in iis gignuntur, in quibus aqua rapide defluit, ac copioſa eſt. Ex quibus jam dictis liquido conſtat, qui piſcium probi malive cenſeri debeant.

Cetacei enim ac beſtiales; cujuſmodi porcus & canis marinus, delphinus, & morhua potiſſimum habentur, cum laudabilium piſcium notis, nimirum albedine, ſubtilitate, ac friabilitate careant, in cibo ſunt prorſus injucundi, & ad coquendum difficiles: exiguumque boni quidem alimenti: excrementi autem plurimum reddunt, & prętſertim recentes. Quare mirum non eſt, ſi pravum ſuccum in eorum corporibus qui quotidie illis veſcuntur, congerant. Attamen eos ſi quando meliorum non ſuppetente copia, edere

cogamur, magnopere cavendum, ne illico à captu ingerantur, ſed ſervandi ſunt per dies aliquot, dum caro eorum mollescat, adeoque citra ſubſtantiæ corruptionem tenerescat. Id quod fieri ſolet, ubi leviter ſale conſperſi fuerint: quomodo ſapidiores etiam ac multo quam ante pręſtantiores evadere, libro tertio de aliment. facult. capite vigeſimo quarto & quadrageſimo Galenus auctor eſt. Quicquid enim mucoſum aut vitioſum guſtu referunt, id totum deponunt.

Ex piſcibus marinis Raia & Gornus in laudabilium claſſe cenſentur, carnem enim habent conſiſtentia puriſſimam. Deinde vero Paſſer & Solea, quorũ tamen caro lentior eſt, minuſque tum alba, tum friabilis, & craſſior, ſapore etiam atque odore minus commendabilis. Merlango tamen, ſive merlano, ἀφύλλω Græci vocant, ſecundus forte à Raia deberetur locus: minore enim participat craſſitie ac lentore, quam paſſer & ſolea, & ſubſtantia utcunque friabilis eſt: ſed ſi odorem, ſaporem, calorem, ſubſtantiæ puritatem & mollitiem ſpectes, bonitate nonnihil è gorno ac raia deficere videbitur, idem de harengo judicium eſt. Morhua juvenis bonitate prædictis ſatis propinquat, ſed ſi diligentius ad præſcriptas laudabilium piſcium notas exigatur, craſſior multo atque lentior invenietur. Salmones autem, rhombi (vulgo Gallorum turboti) ſcombri, vulgo maquerelli ſive macrelli, longè à reliquis bonitate deficiunt: ſunt enim multo craſſiores, magiſque lenti, & concoctũ difficiliores, neque competunt niſi vehementiore exercitio fatigatis, robuſtis ac juvenibus; idque magis etiam ſi quid ſalſedinis ipſis commiſceatur, quo lentor, craſſities, & frigiditas eorum remittantur ac corrigantur.

Ex piſcibus autem aquæ dulcis, Lucius & Perca mediocres laudatiſſimi ſunt, pręſertim ſi pręter dictas bonitatis notas pinguedinis non omnino expertes fuerint. Secundum poſt illum locum obtinet Vendoſia: carnem tamen habet non perinde albam, ſubtilem & friabilem, ſępiuſque in ſtagnis quam fluviis reperitur.

Illud porro ſummatim neſſe etiam expedit, quod piſces fluviatiles, modo cætera conſentiant, tum ad bonos humores gignendos, tum etiam ad guſtus ipſius voluptatem cęteris multo ſint pręſtantiores, ſi in aqua profunda, petroſa aut aſpera ad Boream ſpectante, ac rapide fluente degant: præſertim ſi urbis alicujus ampliſſimæ latrinarum, balneorum, culinarumque loturæ & purgamenta in illam non defluant, neque veſtes & alia ejuſdem generis in ea abluantur. Multo vero magis, ſi præterea & herbarum ac bonarum radicum copia abundet. Cancri vero tam marini quam fluviatiles, ſicuti l. 3. de aliment. facult. cap. 33. à Galeno traditur, dura in totum carne conſtant, ideoque & ad coquendum ſunt difficiles, & firmi alimenti, ægre tamen in ventriculo corrumpuntur.

In piſcibus quoque id communiter memoria tenere oportet, quod recentes valde nutriant & humectent, mammas lacte repleant, ſemen prolificum ſuppeditent, adeoque venerem excitent, & bilioſis corporibus ſint accommodatiſſimi. Cęterum abſtinendum ab ipſorum eſu poſtquamlibet actionem fortem ac vehementem: qui namque id temporis ingeruntur, eos & male concoqui, & dum in jecur ac venas diſtribuuntur, ſuccum generare crudum, qui non facile in probum ſanguinem mutetur, à ratione alienum non eſt.

Pręterea vero cum hæc ipſorum etiam natura ſit, ut tardius pertranſeant, cura non minima adhibenda eſt, ne in ventriculum incidant debilem aut pravis ſuccis vitiatum, quippe qui tum non belle concoquantur, & facilius fere una cum aliis in ventriculo exiſtentibus corrumpantur. Neque item una cum carnibus, aut lacticiniis, neque ſummo poſt alios cibos loco, ſi quid Avicennæ credimus, edendi ſunt.

Poſtremo vero hoc etiam ſciendum, quod craſſioris ſucci piſces infra mediocritatem ſaliti recentibus ſint pręferendi. Verum recens ſaliti Galeno lib. 3. de aliment. facultat. cap. 24. teſte jam diu ſalitis ſunt meliores: piſces etiam laudabiles exiguo ſale conſperſi atque moderate ſumpti, appetentiam, ſi quis eis delectetur, revocant, & roborant.

Animadverſio.

EX univerſo piſcium grege quos Plinius libro trigeſimo ſecundo ad centum ſexaginta ſex computavit, demptis Ovidianis ab illo auctore non nominatis; quoſque ad duo millia in adventitia cœna Lucius Vitellius fratri Imperatori appoſuiſſe dicitur à Suetonio, quorumque innumera eſſe genera profitetur Divus Ambroſius capite tertio libri quinti hexam. hos paucos velut vulgares & frequenter in eſum venientes enumerarunt Salernitani, idque indiſcriminatim non ſeparatis marinis à fluviatilibus, nec à paluſtribus lacuſtres.

Lucius. Primus autem non dignitate aut præſtantia, ſed cognitione & frequentia occurrit, *Lucius*,

quem ignoranter cum lupo confundunt Simon Jenuensis & Franciscus Philelphus libro trigesimo epistola vigesima septima, proindeque inepte ἀπὸ τοῦ λύκου, id est *à lupo*, deducunt; cum potius *à lucendo* dictus sit *Lucius*, quod noctu luceat, vel à *luto* Lutius, quod dorsum illi ex subflavo nigrescat, à quo lineæ plurimæ latæ, flavæ & conspicuæ deducuntur. Sed fortasse satius erit *Luteum* appellare à *luto*, hoc est cœno, quo gaudet, ex quo forsan locus Ausonii in Mosella explicari potest, sic vero se habet. Ausonius explicatus.

Hic etiam latio risus prænomine, cultor
Stagnorum queralis vis infestissima ranis;
Lucius obscuras vlva cœnoque lacunas
Obsidet.

Significat Ausonius Lucium sic dictum à Latiuis per risum, quasi à luce sic denominatus sit, quemadmodum prænomen hoc Lucius datum est jis qui ipsa luce nati sunt, cum revera lutius appellari debeat à luto, ut pote qui

——— obscuras ulva cœnoque lacunas
Obsideat.

Is piscis Græcis olim ignotus, & à nemine descriptus, magnæ est apud Gallos gloriæ; maxime cum insigni est magnitudine, quæ tanta aliquando est, ut viginti ac vigintiquinque sit librarum. Hinc solet vulgari sermone circunferri eligendum esse Lucium sine Tono, & Cyprinum sine aqua, hoc est non probari Lucios & juniores & exiguos qui dicuntur *Brochetons*, nec infantes ac exiles cyprinos qui appellantur *Carpeaux*. Sapiunt quidem palato Lucii nostri, sed ingratos esse narrant Italicos. Solitus erat dicere Pogius homo exquisiti gustus, Lucio etiam ex Ci-

mino lacu eique prępingui, nullam unquam ineſſe gratiam niſi cum ſolus in maxima connivarum inedia apponeretur, quemadmodum refert Paulus Jovius c. 4. de piſcibus. Anſonii certe tempore popinarum fuit eſus, non cœnarum nobilium.

——— Hic nullos menſarum lectus ad uſus
Fervet fumoſis olido nidore popinis.

Quapropter in Italia non venit in menſam niſi marinorum piſcium inopia, idque etiam ad honeſtandam potius patinam, quam ad convivas eo edulio conciliandos. Nec vero eis credendum eſt Medicis, qui ſaluberrimum omnium piſcium contendunt: eſt enim duræ carnis coctuque difficilis, non teneræ ac friabilis. Ejus tamen eſu ſi quis delectetur, fluviatilem potius minus pinguem & grandem, quam lacuſtrem vel grandem & obeſum eligat: lacuſtres enim cœno & ranis delectantur, minuſque corpus exercent. Mirum quod de Lucio viri probatæ fidei tradunt. *Anglia*, inquit Goclenius libro de vita proroganda *præcipuæ nobilitatis oſtentat, ventribuſque eorum cultro apertis ſevum pingueque vendentes ementibus oſtendunt, & ſi non emantur (mirum dictu) in aquas eos rurſum conjiciunt, nec intereunt, ſed vulnus celerrime coaleſcit, quod quidam tincarum contactui adſcribunt: tinca enim glutinoſa admodum eſt: alii rectius eam vim iis ineſſe à natura affirmant, inventum enim eſt interranei Lucii coagulari lac, ac glaciari æquè ac coagulo.* Tantum ille. Vide Cardanum, Geſnerum, Aldrovandum Jovium.

Caro Lucii.

Alter piſcis eſt *Perca*, ſic dicta à Græco πέρκη, vel πέρκις ob colorem quem vocant περκὸν & πέρκον, is autem color aut niger eſt, aut nigris diſtinctus maculis, quo ſenſu Heſychius περκώματα

Perca.

exponit τὰ ἐπὶ τῶ προσώπω ποικιλμάτα, id est, *faciei maculas*. Huc quoque verbum περκάζειν, quod est nigrescere, defluxit, quo usus est Callimachus, Philo, & Siracides; quemadmodum observat Ritteushusius ad librum primum haliert. Oppiani Est vero Perca duplex: marina & fluviatilis. *Illa* inter saxatiles enumerata à Dioscorid. Aristot. Galeno; dicitur esse à Diphilo Siphnio apud Athen. libr. 8. ἀπαλώτατος, ἀβρόμος, καὶ εὐθαρτος, id est, *tenera, minime viroſa, coctu facilis*, sic enim ut supra τὸ εὔφθαρτον expono, nec enim credibile est voluisse Diphilum, piscem hunc saxatilem qui ab omnibus Medicis boni succi & facilis coctionis perhibetur, esse facilem corruptu. Reclamat enim Galenus libr. 3. de aliment. facult. capite 28. *Scarum*, inquit, *Merulam, Turdum, Iuliam, Fucam, Percam à locis in quibus versari comperiuntur pisces saxatiles appellant. Inter hos autem scarus excellere suavitate creditur, secundum hunc Merulæ ac Turdi: Tertio loco Iuliæ, Fucæ ac Percæ. Porro alimentum quod ex iis sumitur non modo ad coquendum est facile, sed hominum etiam corporibus est saluberrimum, ut quod sangninem medium consistentia generet.* Percam Matronparodus atticam cœnam describens apud Athen. libr. 4. δειπν. vocavit ἀνθεόχροα, *florida cute piscem*; Aristoteles γραμμοποίκιλον *variegatum*, πλαγίαις τε ταῖς ῥάβδοις κεχρημένον *variisque lineis ac obliquis* notatum. Mirum autem est insuavem esse percam nec saporis gratia valere, cum sit salubris, sapida tamen redditur, si farina consperſa in sartagine frigatur, vel in craticula assetur.

Fluviatilis Perca longè deterior est marina,

ſed multo ſuavior. Idcirco cecinit Anſonius in Moſella.

Nec te delitias menſarum Perca ſilebo
Amnigeros inter piſces dignande marinis
Solus puniceis facilis contendere Mullis:
Nam neque guſtus iners, ſolidoque in corpore partes
Sequentis coëunt, ſed diſſociantur ariſtis.

Non eſt tamen ea inſalubris, *nam etſi friabilem carnem non habeat* (inquit Salvianus) *cum tenera tamen ſit, neque difficilis eſt concoctu, neque mali ſucci.* Ubi ergo ſaxatilium penuria eſt, citra noxam à valetudinariis edi poterit, ſi præſertim è fluviis aut lacubus majoribus ac purioribus petatur. Nonnulli referunt ex D. Ambroſio in hexam. percam imminente periculo aperire guttur quod amplum habet, & ſuos fœtus abſcondere, ſed nec ego hoc apud D. Ambroſ. inter legendum deprehendi, nec ipſe Aldrovandus proprietatis illius meminit.

Saxaulis. Tertius piſcis eſt *Saxaulis* qui è genere eſt τῶν σανδάλων, ſeu ut loquitur Marcellus Sidetes fragmento de piſcibus τῶν ἐκταδίων, hoc eſt *planorum* piſcium delicatiorum: ejuſcemodi enim piſces vocas Matronparodus τὰ σανδάλα ἀθανάτων. *Deorum immortalium ſandala*, alluſione facta ad calceamenti genus quod vocatar σανδάλιον diſtinctum ἀπὸ τῦ ὑποδήματος quemadmodum apud latinos ſolea à calceo: de qua re vide quæ annotavit doctiſſimus Salmaſius ad Tertulliani librum de pallio. Idcirco latini vim Græci nominis exprimentes *ſaxaulem* dixerunt *Soleam*, à figura nimirum ſoleæ quæ ſolis pedis ſubjicitur. Græci à linguæ ſimilitudine quam piſcis ille exprimit

primit, γλῶτταν dixerunt; & additione particulæ, βὲ πίταση denotantis, βόγλωτταν nonnulli ex Varrone lingulacam reddunt. Magnæ est Solea marina apud omnes gloriæ, tantęque suavitatis ut Perdix marina vulgo nuncupetur. Aliquot quidem Solearum differentias exponit Rondeletius; sed unam curamus marinam eamque saxatilem, quam passere molliorem ciboque suaviorem agnovit Galenus libr. 3. de aliment. facult. cap. 29. Athenęus libr. 8. vocat, εὐβοεαν καὶ ἡδεῖαν. Carne esse dura post Xenocratem affirmat Rondelitius ac etiam nonnihil glutinosa, *quæ ob id*, inquit, *difficile corrumpitur, diutius servatur; neque longa vectura putrescit, imo melior efficitur & salubrior.* Id verissimum esse judicabunt ii qui diligentius omnia expendunt, quibusque sapit palatum. Hinc fit ut Lutetiæ sapidiores melioresque sint quam in ipso littore. Nam caro omnis calore externo primum tenerescit, ejusque sapor ille dilatus, & ut ita dicam ferè insipidus, acrimoniam quamdam ingratam acquirit, postremo putrescit, molestaque acrimonia linguam palatumque torquet. Licet autem dura sit caro, tamen delicatissima est, alba, firma, boni saporis & facilis concoctionis. Alexander Petronius libr. 3. de victu Pop. Rom. probari eam hyeme narrat, & frixam laudat aurancii mali succo pipereque conspersam, additque leviter nutrire, facile coqui, in secundis venarum & jecinoris digestionibus nulla fermè noxiarum superfluitatum excrementa relinquere, quod transcripsit ad verbum ex capit. 26. Jouti. Qui quidem ex ingenioso circa popinales delitias nobili comparat Rhombum cum Phasiano, soleam cum externa ave, lampetram cum cotur-

nice, lupum cum altili capo, ſturionem cum pavone. Bugloſſum impoſitum ſpleni, & faſcia alligatum naturali quodam modo eum imminuere, ſi poſt tres dies ad fumum ſuſpendatur, credidit Kiramides inepta prorſus ac ſuperſtitioſa obſervatione.

Quartus piſcis ſi vulgarem lectionem retineamus *Morŭa* noſtra erit, ſi vero vel *Albica*, vel *Albula* legatur, longè diverſus ab ea erit. Ut ut ſit non eſt nec Albica nec Albula inter piſces ſalubres bonique ſucci enumeranda. *Albica* quidem Aſellorum ſpecies eſt, quæ à Gallis *Merlucius* & *Molŭa* appellatur. Aſellus quidem apud veteres ὄνισκος Græcis dictus, poſt Accipenſerem nobiliſſimus fuit piſcium, optimi ille alimenti nec injucundi ſaporis ex Galen. libr. 3. de aliment. facult. Non ubique tamen ſibi Galenus conſentit; modo enim non minus laudandum ipſum quam ſaxatiles prędicat, modo vero non æquè ac ſaxatilium caro, friabilem: frequenti autem eſt apud nos in uſu *Merlucius* tum toto quadrageſimali tempore, tum reliquis anni diebus aſarcis. Saliri autem conſuevit & ad nos advehi partim ex Molucis ut vocant inſulis, partim ex mari Scotico, ubi copioſus eſt; ſed quam ex Molucis minor. Recens autem ſuaviſſimus eſt & pinguiſſimus, quod expertus ſum in illo mari: frequentem enim eum illic vidimus & hamo captum eſitavimus: intra namque horam unam autalteram dum placidum ſtaret mare penè octoginta piſcati ſumus, eos exciſa è dorſo ſcombri carnis portione allicientes. Recens vero captum piſcem nautæ ſaliunt, ne obeſitate nimia citò corrumpatur: aſſentiorque Rondeletio ſtatuenti meliorem eſſe

Albica

ejus carnem recentem quam salitam, licet aliter viris quibusdam doctis videatur. Salsurâ enim reddi glutinosam carnem putat tenuis humoris consumptione. Quemadmodum in farina multa aqua diluta evenire videmus, quæ si aliquandiu coquatur, tenuioribus partibus ab igne absumptis tam spissa glutinosaque redditur, ut ea ad multa ferruminanda utamur. Quercetanus in dietetico polyhistorico qualitatem istius piscis non noxiam esse statuit, sed quantitatem : idcirco sobriè aut perquam raro illis utendum suadet. *Crassi enim*, inquit, *sunt succi, viscidi, duri, ac difficilis concoctionis, valentioribus ventriculis & bitiosis potius quam debilibus & pituitosis exhibendi.*

Albula vero lacustris piscis aut fluviatilis nomen est, quo convenit cum *Alburno* Ausonii quem cum *Tinca* conjungit, quemadmodum Salernitani. Albula.

Quis non & virides vulgi solatia Tincas
Norit, & alburnas prædam puerilibus hamis ?

Multi quidem pisces ab albo colore denominati sunt, sed quod à Gesnero fusissimè exponantur, à me perstringuntur minimè. Sat sit monere *albulam* à Gallis *ablettam* vocari, solasque pauperum mensas ingredi, cum vix ulla condiendi ratione sapiat. Ejus historiam repete ex Salviano.

Quintus piscis est *Tinca*, quæ seu marina sit seu lacustris ac fluviatilis in cibo nullomodo commendatur. *Marina* quidem *Phycidis* nomen obtinet apud Rondeletium, vel *Callariæ* apud Salvianum, ineptè tamen Aldrovandi judicio. Ut ut sit, non est esu suavis, ideoque ubique ferè ple- Tinca.

beius & parvi pretii piſcis: carnem habet ſatis mollem, ſed non friabilem, concoctu facilem ſed excrementitiam: frixus aut aſſus minus quam elixus, palato ingratus eſt, ſicuti refert Salvianus hiſtoria octogeſima ſeptima. *Fluviatilis* vero & lacuſtris *Tinca* apud Græcos appellationem non invenit, nomen id ſortita videtur Latinis à maculoſo tergore quaſi *tinctam* dixerimus. Uni veterum Auſonio in Moſella commemorata & appellata *vulgi ſolatium*, tantæ dicitur eſſe pravitatis ut ejus eſus febres inducat. Quapropter magnus fuit eorum ſtupor qui *Tincam* definierunt Medicum omnium piſcium, niſi hoc traducere velimus ad lucios, quorum ut diximus vulnera affrictu tincarum cicatrice obducuntur. Vitæ præterea eſt adeo duræ ut per longitudinem corporis diſſecta, exenterata, in ſartaginem conjecta, & in oleum fervens demerſa, adhuc palpitet, è ſartagine exiliat, quod ſignum eſt viſcoſiſſimæ ejus carnis, duriſſimæ, & coctu contumaciſſimæ.

Lucios ſanat Tinca.

Sextus piſcis barbare vocatur *Gornus* ineptequè à Commentatore deſcribitur tanquam minimus piſcis, cum interdum tres libras exuperet. Gorni autem appellatio à vulgari deſumpta eſt, quæ Gallis eſt *Grenaut*, Germanis *Gornart* vel *Gaernaert*. Hunc piſcem Græci κόκκυγα vocant, Latini *Cuculum* quem nemo melius Bellonio aut diſtinxit aut deſcripſit. Duo enim genera Cuculi agnoſcit, minorem, qui à Gallis *Rouget*, & majorem qui appellatur *Grenaut*; ex quo eos errare conſtat qui majorem cuculum *lyram* eſſe contendunt. Præter magnitudinem duo illi Cuculi diſtinguuntur per pinnas quæ minimo cuculo rubræ ſunt; unde à Numenio apud Athen. libr.

Gornus.

7. ἐρυθρὸς nuncupatur, majori vero cęruleæ; Nigriori præterea cute contegitur major quam minor. Vocalis eſt (quod mireris) piſcis à grunnitu quem dum càpitur edit. *Grenoti* nomen aſſumens quamvis malit Geſnerus à craſſo naſo id nominis derivare. Docet quidem Ariſtoteles ἄφωνος eſſe piſces, nonnullos tamen recenſet libr. 4. de hiſt. animal. capit. 9. vocales, inter quos Cuculum reponit. Piſcis ille uterque ſuaviſſimè editur apud Gallos, carne enim eſt firma, ſolida, ſicca, dura quidem ſed friabili, alba, ſapida, odorata. Piſces vocales.

Septimus piſcis dicitur à Salernitanis *plagitia*, ſeu potens, quemadmodum lego, playitia, hoc enim vocabulum magis exprimit noſtram *plyam* de qua hîc eſt ſermo. Dicitur piſcis ille Græcis πλατὺ generali nomine, ad planos piſces quos Columella libr. 8. capit. 17. nunc *jacentes* nunc *proſtratos* vocat, eos *erectis* opponens. Latinis vocatur *Paſſer*, ſoleæ candore concolor. Plagitia.

Fulgentes ſoleæ candore, & concolor illi
Paſſer

ait Ovidius in Halieut. quod nomen illi tributum fuit à paſſere ave, cui ferè aſſimilis eſt ſolo capite excepto. Auſonius epiſtola 1. ad Theonem à figura plana nuncupavit *Plateſſam*.

——Lethalis Trigon, molleſque Plateſſæ.

Duas apud nos continet differentias *Paſſer*, eam quæ in majorem molem excreſcit *Plya* dicta, & eam quæ minor eſt, *Carletum* vocant quod ad quadrangulum proximè accedat. Eſt & *paſſer* fluviatilis qui vulgo *flezus* nuncupatur, qui paulo longiore eſt quam paſſer corpore, ac dum

adolevit crassiore. Commendatus olim fuit passer primi generis, atque à Philotimo apud Galenum inter molles pisces & qui facile concoquuntur revocatus : Xenocrates tamen, & Diocles apud Athenæum inter pisces duræ & siccæ carnis eum recensent : Galenus libr. 3. de alim. cap. 29. μαλακοσαρκοις annumerat, inferioremque solea constituit. Trallianus superfluitate eum carere voluit, Simeon Sethi meminit τῦ ψισὸς quem non diffiteor esse passerem : eum vero commendat iis qui de morbo se reficiunt & confirmantur : meliorem autem succum habere quam cæteros pisces & concoqui, licet ipse affirmet, facilè non credo. Psellus quoque libr. 1. de victus ratione ad Constantinum Imperat duobus in locis Psisii meminit, semperque Bugloſſo conjungit, tribuitque illi succum medium inter bonum & malum, quique attenuandi vim habeat.

Psisius piscis.

Limanda.

De *limanda* nostra quæ asper est sive squamosus passer, non est quod aliquid hîc dicam, cum à Salernitanis non commemoretur. Vide Rondeletium lib. 10. cap. 9. & Aldrovandum lib. 2. de piscibus c. 46.

Octava occurrit ordine *Carpa*, quod nomen non tantùm vulgare sed latinum Cassiodoro libro 12. epist. 4. usurpatum : *In principali*, inquit, *convivio hoc profecto decet exquiri, quod visum debeat admirari. Destinet Carpam Danubius, à Rheno veniat Anchorago enormis.* A Latinis tamen veteribus *Cyprinus*, à Græca appellatione κυπρῖνος, vel κυπριανὸς dictus fuit, non satis cognita origine. Nemo autem piscem eum lacustrem ac fluviatilem non novit, auratis magnisque squamis conspicuum, unde à Dorione λεπιδωτὸς nuncupatus est. Eum Ægyptios coluisse

Carpa.

refert Herodotus & inter ſacros retuliſſe, ab ejus proinde eſu abſtinebant, ut, & ab aliis piſcibus propter celeſte piſcium ſignum ex Luciano dialogo de Aſtrologia; frequentiſſimo vero hodie eſt in uſu apud omnes nationes quibus grandiores atque pinguiores magis commendantur. Paul Jovius capit. 38. troctas centum librarum pondere in Lario lacu inveniri narrat, carpas quas Barbaros vocat ducentarum! eaſque retibus non capi, ſed ſagittis arcubaliſta emiſſis transfigi. Succi quidem bonitate cedit Cyprinus ſaxatilibus piſcibus, inſuavis tamen non eſt nec inſalubris, licet enim flumine ſordido ac cœnoſo lacu nutriatur, habetur tamen innoxius, quia carnes humidiores obtinet aqueo potius humore quam tenaci dilutas. Laudatur autem maximè qui in rapidis & puris aquis naſcitur & vivit. Ejus adipem Kiramides ad venerem excitandam uſurpat quod Jovius linguæ tribuit. Carpa ſacer piſcis.

Nonus piſcis eſt *Galbio*, ſeu ut nonnulli legunt *Gobio*, uterque enim hîc intelligi poteſt: cum piſces ſint marini & maritimis populis, quales ſunt Salernitani, uſu frequentes. Et Galbio quidem *Raja* eſt, licet ejus appellationis rationem ignorem. Vulgaris ea notitiæ & uſus quadrageſimali præſertim tempore, tantæque fœcunditatis, ut ea nunquam fora noſtra careant, etiam in aliorum piſcium marinorum inopia: cujus fœcunditatis cauſam aperuit Rondelet. libr. 12. capit. 4. vilis autem omnino eſt cibus nec majori in gloria fuiſſe apud priſcos animadverto; cum Dorion cuidam Raïam optimum piſcem eſſe aſſerenti, non ſecus quam ſi quis eli- Galbio. Raia.

xum comederet pallium reſponderit. Et certe Galenus libr. 3. de alim. capit. 36. *Raiam & Læviajam* duriores eſſe, & concoctu difficiles adſtruxit; copioſius tamen nutrire quam torpedinem & paſtinacam. Laudatur tamen βάτος ab Eupoli, Epicharmo, & Sannyrione Comicis apud Athen. 7. Deipnoſ. capite nono & à Timocle capite duodecimo. Attamen ſic definit Athenæus libro octavo capite decimo quarto *Raiæ* facultates ut βατὶς quæ pro Raia aſperæ cutis ſumitur, εὔσομος ſit & *ori ſuavis*; λειόβατος vero qui pro Raia lęvem miniméque aſperam cutem habente; δυσκοιλώτερος καὶ βεμώδης *alvum difficilius permeet, & virus oleat*; βατὶς vero ἀσπιὰ *ſtellata Raia*, ἁπαλωτέρα καὶ εὔχυλος *tenerior & boni ſucci exiſtat.* In ſummum Mneſitheus apud eundem Athenęum hęc de Raia habet. *Quæ piſcium*, inquit, *genera* ἁπτὰ *vocant ſic in univerſum appellantur, quibus cutis innaſcitur aſpera & ſine ſquamvis, quales ſunt Raiæ & ſquatinæ. Si omnes carne molli ſunt & laxa, alimentum corpori humidum præbent, & ex omnibus piſcibus qui elixantur alvum maxime ducunt, cum aſſantur deteriores.* Obſervavimus vectura meliores fieri Raias, quo fit ut non omnino injucundæ ſint apud Pariſienſes, quamvis tetet earum odor in vulgare abierit proverbium.

Gobius. *Gobio* vero, *Gobius*, & *Govius* duplex eſt; maridus & fluviatilis. Ille inter ſquamoſos & ſaxatiles recenſetur, quamvis alius quoque littoralis ſit, alius in ſtagnis marinis degat. Saxatilis aliquo in honore fuit apud Priſcos ut patet ex Anaxandride, Antiphane, & Machone apud Athenæ. Necnon ex Martiali in Xeniis.

In Venetis sint lauta licet convivia terris,
Principium cœnæ Gobius esse solet

Vilissimum tamen fuisse præ *Mullo* indicat Juvenal. saty. 11.

Nec mullum cupias cum sit tibi Gobio tantùm
In loculis.

Mirum autem quod de Gobio tradunt Ælianus & Oppianus : ille lib. 2. cap. 50. de animalib. hic lib. 2. Halieut. illum pungendo venenum, licet non lethale immitere, cum Ovidius adstruxerit eum Innocuum.

Ælianus & Oppianus excusantur.

Lubricus & spina nocuus non Govius ulla.

Excusari possunt Ælianus & Oppianus si eos venenum usurpasse per dolorem dixerimus, quem certum est induci à quacunque punctura. Carnem Gobionum Galenus duriorem carne asellorum, molliorem vero mullorum carne prodidit, mediocremque succum inter crassum & tenuem generare : præstantissimam præterea esse tum ad voluptatem tum ad concoctionem digestionemque & ad probum succum gignendum, quod intelligit de eorum carne qui in arenosis littoribus aut inter saxa vivunt, cæteri enim nec æquè jucundi sunt saporis, neque etiam succum tam bonum præstant. Cætera repete ex Aldrovando.

Cæterum fluviatilem Gobionem agnovit Ausonius in Mosella & descripsit his versibus.

Tu quoque flumineas inter memorande cohortes
Gobio, non major geminis sine pollice palmis
Præpinguis, eres ovipara congestior alvo
Propexique jubas imitatus Gobio Barbi.

Bonitate conferendus non est cum saxatili, carnem enim mollem habet, insipidam, virusque nonnunquam resipientem & cœnum ; teste Rondeletio : quamvis Gesnerus si elixetur, solidam fieri,

in ciboque minimé contemnendam astruat. Alter est Gobio fluviatilis à crasso capite *Capitatus* dictus, Gallis *Chabot*, non modo coctu facillimus ut vult Mathiolus, sed etiam ori suavissimus atque gratissimus; præsertim cum ovis turget, sed cum de marino Gobione solum intelligendi sint Salernitani, de fluviatili plura non addo.

Capitatus.

Ultimus piscis supereſt *Trutta*, seu *Tructa* veteribus Græcis & Latinis innominata; qui enim ab Aeliano lib. 12. cap. 53. τρώκτης, dicitur *Amia* est Pelagius piscis. Non crediderim tamen tam delicatum & salubrem piscem veteribus ignotum fuisse. Fortasse ille est quem apud Athen. lib. 8. Mnesitheus πυρῆτα, vocat, aut quem Ausonius in Mosella *Salarem*. Truttam nominant D. Ambrosius lib. 5. hexamer. cap. 3. Isidorus Hispal. in Ethymol. Plinius Valerianus lib. 5. de re med. cap. 43. & Gregorius Turonensis de Lemano lacu agens. Est Truttarum multiplex differentia, à loco enim aliæ fluviatiles aliæ lacustres ut quæ *Salmonata* cognominatur: à colore aliæ albę, & minores, aliæ flavæ & majores, aliæ subnigræ quæ seniores: à magnitudine aliæ *Salmonatæ*, quod Salmonibus magnitudine ferè æquales sint, aliæ simpliciter Truttæ. Fluviatiles salubriores existunt, lacustres autem suaviores. Consule Salvianum, & Aldrovandum.

Trutta.

De Anguilla.

Cap. LXX.

Vocibus anguillæ pravæ sunt si comedantur;
Qui Physicen non ignorant hoc testificantur.

Caseus, Anguilla, nimis obsunt si comedantur;
Ni tu sæpe bibas, & rebibendo bibas.

ANguillam vocibus nocere hoc in loco traditur, idque rationibus tum Medicis, tum Philosophicis comprobatur. Limosus enim piscis est, crassique & lenti succi, obstructiones facit, longiusque à memoratis paulo ante probi piscis indiciis recedit: quod Galenus etiam in libro de cibis boni & mali succi cap. 15. in hunc modum scribens attestatur. Anguillæ nunquam boni succi sunt, tametsi puro in humore versentur, nedum in eo qui urbium sordes & purgamenta in se recipit. Idem fere & in lib. de attenuante diæta cap. 6. confirmare videtur: Anguillæ, inquiens, & mollium pars maxima, tametsi carnem habent mollem, quod tamen succo lento & pituitoso abundant, iis qui salubri victus ratione uti volunt, plurimum est noxia. Pari modo de mustellis quoque, quæ vulgato jam nomine lampetræ dicuntur, sentiendum est. Nam & ipsæ nihilo secius quam anguillæ plurimum crassi succi gignunt: tametipsi parvulæ lampetræ non perinde malæ & periculosæ sint. Minore enim, ut sensus ipse judex est, crassitie & lentore participant. Quo fit ut hi pisces, licet non ingratum ori saporem offerant (quod salva tamen eorum reverentia dictum velim, qui in eorum usu diu perseverant) admodum sint periculosi. Siquidem generatio eorum in aquis serpentum generationi in terris respondet, non sine veneni suspicione. Unde etiam M. Varroni lib. 4. de lingua Latina nomen habent, quod anguibus adsimilentur. Atque hoc ea te ratione capita & cauda, ac similiter interior spina, ut quæ venenum in se conti-

Anguilla.

Anguillæ coctio.

neant, nullo modo edenda sunt. Conveniens autem erit ob succi crassitiem ac lentorem ut in optimo vino immersæ necentur, atque cum jusculo deinde optimarum specierum, sicuti ab Apitianæ scholæ sectatoribus solent pręparentur: ac primo quidem duabus ebullitionib. in vino & aqua prębulliant, illisque rejectis tandem ad perfectionem coquantur. Vel gelu inde in patina fiat, vel pastillatura, vel assatura, idque cum salsamento competenti: in hyeme quidem cum salsamento viridi, fortibus speciebus, & vino: in æstate verò cum debilibus speciebus, omphacio & aceto. Commodius tamen ab ejusmodi piscium esu abstinetur. Stomacho enim & renibus sunt inimici, sed pręcipuum sentiunt nocumentum ex eorum obsoniis qui arenulas mingere consueverunt, quoniam illæ anguillari glutino in calculos cogi & adstringi videantur. Podagra quoque laborantibus manifeste officiunt, nec ullis morbis medentur, sic ut inique natura feciſſe videatur, quæ tam suavem refutandis expuendisque piscibus indiderit saporem. Medici omni ex loco omnique tempore, & pręsertim circa solstitium anguillas detestantur.

Anguillæ esus calculosis noxius.

Sequitur deinde caseum, atque, anguillas plurimum nocere, si comedantur: quod sane de iis quæ magna mole ingeruntur, intelligendum est, Causæ quidem de caseo cap. 4. de anguillis vero in pręsenti capite habentur.

Postremo loco hoc etiam adfertur, nempe gravitatem eorum uberiore ac frequentiore vini potu corrigi atque emendari: quod minime tamen de vino subtili ac penetrante, neque item de eo quod in potus delativi vicem substituirur intelligendum est. Tale namque cum cibis mali succi

bibendum non est, quemadmodum 3. 1. doct. 2. cap. 8. Avicenna sic ferme scribens diligenter admodum monuit. Neque vero cum cibis pravi succi, neque ab eorundem concoctione vinum protinus bibendum est: quippe quod mali chyli cibos in omnia statim corporis exteriora membra, quo fortasse citra vini adminiculum minime penetrassent, non sine sanitatis dispendio secum trahat. Intelligendum igitur de vino forti, non admodum penetrante, quod sępius atque modice commodæ ciborum permistionis gratia sumitur. Hoc enim pravitatem eorum corrigit, concoctoriam facultatem roborat, frigidosque & phlegmaticos humores concoquendo benignos reddit: quo fit ut ad casei atque anguillarum, quæ ægre admodum conficiuntur, concoctionem non parum proficiat.

Cæterum neque illud silentio hoc loco involvendum, nempe vinum non in anguillarum modo, sed quorumlibet etiam piscium esu exhibendum: quippe frigidioris humidiorisque temperamenti sunt omnes, adeoque difficilius ob id ipsum conficiuntur, tardiusque transeunt: vino igitur sępius ac modice sumpto facile emendantur, atque ad συμμετρίαν perducuntur. Hinc non temere hactenus hoc usurpatum est: Ex piscibus vivos quidem aqua foveri, mortuos vero vino condiri oportere.

Animadversio.

CUm *Anguilla* aspectu horrenda sit propter anguium figuram quam refert, cum pręterea tam mali sit succi ac interdum etiam ubi angaibus

Anguillarum laus.

commiſceri dicitur, venenati: ſubit admirari cur nonnulli veterum eam τῶν δείπνων ἑλένην *cœnarum Helenam*; βασιλεύειν καὶ ἡγεμονεύειν ἡδονῆ *Reginam ac principem voluptatis*; κρατίστην *præſtantiſſimam*, ἰσόθεον καὶ πολὺ τῶν θεῶν τιμιωτέραν *ſimilem imo præ Diis honorandam*; πάρθενον *virginem*, νύμφην ἀπειρόγαμον, *innuptam Nympham*; λευκόχροα *carne candidam*; μεγὰ φῶς ἐνάργες *magnum & ſplendidum jubar*; ἅγιον θήριον *ſanctam beſtiam*; μέγιστον δαίμονα *maximum numen*; θεὰν denique hoc eſt *Deam* ſuperbo titulo nuncuperaverint. Equidem non ignoro apud Herodotum habitam *Anguillam* ab Ægyptiis inter eos piſces quos colebant? uſuque veniſſe apud Beotos, ut *Anguillas Campaïdas* raræ magnitudinis, hoſtiarum modo coronarent, aſperſaque mola ſalſa cum precibus diis immolarent. Ab illo uſu deduci potuit *Anguillarum* commendatio; ab eſu non debuit, quamvis apud Atheneum lib. 7. Hiceſius libro de alimentorum materia ſcribat: ὡς αἱ ἐγχέλεις εὐχυλώτεραι πάντων ἐστὶν ἰχθύων, καὶ ὅτι εὐστομαχίᾳ διαφέρουσιν τῶν πλείστων, πλήσμιαι γὰρ εἰσι καὶ πολύτροφοι, id eſt, *ſucci bonitate anguillas omnes alios piſces antecellere, eſſeque ventriculo gratiores plurimis aliis piſcibus, multum ſatiare, ac corporis efficere plenitudinem, abunde nutrire:* narrentque Eraſiſtratus & Anaxaudrides Edulium hujuſcemodi, quod ad guſtum ſpectat univerſis pręvalere, eſſeque obſonium multo lautiſſimum. Alia fuit Hippocratis, Galeni & omnium recentiorum ſententia; nam Hippocrates lib. 2. de dięta graviorem anguillam ait; propterea quod ab aqua & luto & in his naſcentibus alimenta ſumat. Addit lib. de internis affectionibus ex anguillarum eſu inflammationem pulmonis pręcipuè oriri, quod illæ pinguedinem ho-

minis naturæ maximè infensam habeant. Galenus vero lib. 3. de aliment. *Anguillas* nunquam boni esse succi scribit, tametsi puro in humore versentur, ne dum in eo qui urbium sordes & purgamenta in se recipit: pręterea affirmat *Anguillas*, quamvis carnem mollem habeant, cum tamen succo lento ac pituitoso abundent, non esse edendas ab iis qui tenuante dięta uti volunt, plurimum enim noxiæ sunt. Cęteri Medici à Galeno non dissentiunt, imo vero quidpiam intus *Anguillis* inesse clamant, quod non exemptum vescentibus pestem affert; imo mortem crebro. Caro quidem mollis & dulcis, sed glutinosa admodum & pituitosa, vitæ periculum afferens vel subitum si copiosiua edatur, dulcedo autem carnis vescentes allicit ad largius edendum, quo nihil pernicioſius. Credunt nonnulli noxam omnem amitti coctione & conditura; sed Platinæ fidendum est, qui ubi pręparationem eximiam Anguillarum dedit, subjungit acutissimè, *sic paratas hostibus apponendas, quod nihil boni in se habeant.*

Cęterum Salernitani nonnullas *Anguillarum* noxas, & earum pręsidia hoc capite perstringunt. Prior noxa est vocis, quam esus anguillæ, ex acuta gravem; ex leni asperam, ex limpida & sonora, turbidam & crassam facit. Cum enim Galeno teste lib. de arte parva cap. 69. vox acuta fiat ex tracheæ arteriæ, atque gutturis angustia; gravis vero ex earumdem partium amplitudine, quęcunque humectant emolliunt, madefaciunt, qualis est anguillæ caro, humida, pituitosa, & mollis, ea asperam arteriam ex angusta amplam, ex stricta laxam faciunt, proindeque acutam vocem in gravem mutant. Similiter cum vox

lenis fiat ex instrumentorum vocalium æqualitate ac lenitate, aspera vero ex inęqualitate & asperitate, quęcunque exasperare natà sunt & organa vocalia reddere inęqualia possunt, eadem commutare lenem vocem in asperam solent. Inter ea autem Aristoteles lib. 5. de gener. animal. recenset humorem asperæ arteriæ infixum, & ut loquitur Turrianus *humoris redundantiam:* sic Aristoteles probl. 11. sect. 11. causam inquirens cur qui noctu vigilaverit mane asperam edat vocem, respondet id fieri ob humiditatem corporis maximè circa superiorem locum: humiditate vero circa asperam arteriam redundante neeesse est asperiorem fieri vocem, asperitas enim propter inęqualitatem. Cum ergo *Anguillæ* caro ejuscemodi sit, ut superfluam humiditatem partibus quas alluit, affundat; dubium non est quin conciliata instrumentis vocalibus inęqualitate, asperæ vocis sit causa. Denique cum vox limpida & sonora ab arteriæ ac pulmonum moderata siccitate, turbida & crassa ab earumdem partium infarctu per crassum, pituitosum, viscosumve humorem: nemo nescit opportunas esse anguillas ad turbidam potius ac tenebrosam vocem reddendam, quam ad limpidam atque sonoram efficiendam.

Anguillæ venenum.

Altera noxa anguillarum, mors est, ob venenum scilicet quod creduntur in se continere: Nonnulli enim arbitrantur, capiti, caudæ, ac interiori spinæ osseæ quã Eustathius πυρῆα vocat, deleterii nonnihil inesse, nec esse propterea edendas partes eas, sed rescindendas & abjiciendas. Santes vero Hardoynus lib 4. de venenis cap. 8. docet piscee natura frigidos-humidos & viscosos, pręcipuè aquarum stagnantium, ut sunt anguillæ & tenchæ,

inter

inter venena connumerari, eademque inferre cum fungis perniciosis symptomata. Sed certè, ut de veneno nihil dicam, pituitosus ille succus, lentus ac viscosus quem subministrant, adeo pravus est & pernicioſus, ut si quis assiduo *Anguillis* utatur, brevi gravissimos morbos & malignos mortemque ipsam dubio procul sit subiturus. Memoriæ proditum est quendam magnæ Britanniæ Regem cum avidius Murænulas quæ anguillas referunt, avidius deglutisset, sequente nocte tam ardenti febre correptum, ut confestim, hoc est die tertio, interierit.

Porro his malis quænam nobis Salernitani remedia præscripserunt? Vini potum, eumque frequentem. Sed recte Commentatores admonent, potum nec debere esse copiosum, nec vinum subtile ac penetrans. Ergo vinum imperant forte, hoc est generosum & crassum, quale est vetus & rubeum, non tenue & odoratum; ne forsan ante perfectam coctionem chylus in venas rapiatur, & in habitum corporis, ubi cachexiam excitaret. Quod observans Avicenna fen. 3. 1. doct. 2. cap. 8. dixit *super cibum mali chymi dum comeditur, aut ante aut postquam digeritur non esse bibendum vinum, quod, ut aiunt ejus commentat. penetrare faciat humorem malum ex hoc cibo genitum usque ad extrema corporis, ad quæ forte penetrare non sufficeret sine vini auxilio & conductu, unde obstructiones & putrefactiones exurgunt.* Deinde ea ratione bibi debet vinum, ut non affatim & multum, sed pedetentim & parum velut pitissando hauriatur; quod ad madefaciendum cibum, non ad deportandum sufficiat. Sed de modo bibendi inter edendum, jam non est sermo: locus postea differendi dabitur ad hunc versum.

Inter prandendum sit sæpe parumque bibendum.

Neque etiam hoc loco de caseo quicquam adjungimus, ne extra aleas vagari videamur. Satius pisces esset alios à Salernitanis prætermissos examinare, sed neque id instituti nostri ratio postulat, quæ me inter eos conclusit cancellos, ut explicanda quæ hic tantum traduntur, non tradenda omnia, quæ commode hic explicari possent ab initio susceperim. Quamobrem cum *Anguilla* ultimus sit piscium à Salernitanis commemoratorum, in ea desino, & ad facultates partium ex animalibus desumptarum exponendas me transfero.

De Partibus Animalium, ac primo avium.

Cap. LXXI.

„ *Cessat laus hepatis, nisi Gallinæ vel Ana-*
„ *tis.*

Animadversio.

Inter partes animalium aliæ vere & proprie tales sunt, similares videlicet omnes, & organicæ; aliæ excrementitiæ, ut est lac & ovum. De proprie dictis quæ in usum & esum veniunt, nobis jam est sermo, ducto exordio ab avium partibus, quod de avibus prius quam de aliis animalibus supra disseruimus. Licet autem hoc brevi capite unius hepatis mentio habeatur, non ita tamen nos his adstrictos volumus angustiis, ut in fa-

cultates aliarum partium excurrere non liceat, præsertim cum ea tractatio non minus lectu jucunda, quam scitu utilis existat; paucique omnino sint ex iis qui de hygeine egerunt, qui hanc disputationem attigerint.

Ex partibus autem avium aliæ sunt illis propriæ, aliæ cum quadrupedibus communes. Inter proprias revoco *cristas* & *subcristas*, *alas*, & *orripigium*. Ad communes refero *caput* & quæ in capite continentur; *oculos* & *cerebrum*, *collum*, & ei conterminam *linguam*, *viscera*, *testiculos*, *pedes cutem*, *cartilaginem*, *medullam*, *pinguedinem*, *sanguinem*. Avium partes.

Crista & *subcrista* avi quidem propriæ sunt, sed non omni, præter enim Gallinaceum genus nulli avium concessus ille apex regiæ dignitatis argumentum & insigne, à quo per excellentiam *cristatæ* aves à Latinis, à Græcis τετρακόρυδοι, appellati sunt Galli. Vocatur autem Aristophani Gallorum *crista*, κυρβασία à similitudine Tiaræ persicæ quam erectam ferebant Reges, depressam subditi, quemadmodum Galli rectam, demissam Gallinæ & inclinatam ferunt, ut ferunt Scholiastes Aristophanis περὶ ὄρνιθας. Hesychius κορυφὼ vocat, id est *verticem*, nonnulli λόφον, quamvis λοφᾶν dicatur de avibus ἐμπυμβιδίοις, id est, *quæ titulum* & velut cucullum habent sub capite, plumeum illum non carneum, ex observatione Florent. Christiani ad Irenem Aristophanis. Ex Latinis Politianus *apicem*, Barbari *Asculum* & *Ruffam* appellarunt. Est autem *crista* duplex: alia sublimis capiti superposita, alia suppositia velut mento. Prior unica, interdum gemina triplicive radice emicans, apicem ostentat rubeo colore lucentem, fimbriatum & serratim discrimina- Crista. Crista duplex.

tum, quem Plinius neque carneum esse, neque cartilagineum, neque callosum dicit, sed sui generis corpus, ac veluti inter illa medium ut sit —— *neutrumque & utrumque*, ut de salione loquitur Ausonius, *qui necdum Sulmo, nec jam Salar*; quem apicem vocat Galen. lib. 3. de aliment. cap. 21. λόφον. Altera non est *tam crista* quam *subcrista*, è mento atque collo una utrinque dependens, *barbæ* instar, aut *palearium*, unde à Columella *palea*, ab aliis *palearia* vocata sunt, à Græcis, & nominatim Galeno loco supra adducto χάλλαια ob purpureum floridumque ejus partis colorem. Aristophanes in equitibus utriusque cristæ meminit, *cristam* λόφον, *subcristam* χάλλαιον, vocans; quod verbum ejus Scholiastes modo περὶ τὰς πώγωνας, modo περὶ ῥύσια τῆς ἀλεκτρύων traduxit. Sed nolo quemquam fugiat vocabulum illud τὸ χάλλαιον, duplicis me difficultatis admonere. Prior est quod supra dixerim cristas uni Gallinaceorum generi tributas: cum tamen eædem quoque concedantur *Tetragi*, ab Athenæo 9. deipnos. cap. 13. altera est, quod vox χάλλαιον, non significandis tantum gallinaceorum palearibus, sed cristis ipsis designandis ab eodem Athenæo accommodata sit. Verba Athenæi adduco quæ utriusque difficultatis ansam mihi præbuerunt. ὡῶ δὲ τὸ μὲν μέγεθος, inquit, ὑπὲρ ἀλεκτρύονα τὸν μέγιστον, τὸ δὲ εἶδος παρεμφαίνει τὸν πορφυρίωνα, καὶ ἀπὸ τῶν ὤτων ἑκατέρωθεν εἶχε κρεμάδια, ὥσπερ οἱ ἀλεκτρύονες τὰ χάλλαια, id est, *Erat vero tetrax magnitudine quidem magnum gallum superans, forma vero Porphyrioni similis, habebat autem utrinque ab auribus pendentes, quemadmodum gallio cristas.* Hic ergo Tetragi non minus quam Gallo χάλλαια tribuuntur. Deinde τὰ χάλλαια, nemo est qui

Duæ difficultates.

exponat *palearia* seu *subcristam*, cum ea gallis ab auribus minime dependeat, sed à mento & mandibula inferiori. Quis huic nodo cuneus? Primo dicendum est, *Tetragem* avem de genere esse gallinaceorum, sicut visum est & Dalechampio & Aldroando. Secundo affirmandum, τὰ κάλλεια minime de cristis, sed de palearibus intelligenda. Quod si quæratur, quomodo illa ab auribus dependeant, depravatum esse codicem Athenęi respondendum, proque ἀπὸ τῶν ὤτων, legendum ἀπὸ τῶν σιαγόνων. Sunt vero σιαγόνες Polluci Onomast. lib. 2. cap. 4. articul. 20. τὰ ὑπὸ χείλη, *partes labiis subjacentes*, quas Latini vocant maxillas & mandibulas; nemo autem est qui nesciat barbas Gallorum illis in partibus sitas esse atque collocatas. Eleganter Philo de historia animalium Gallinacei arrogantiam demonstraturus, scribit eum domos ingressurum cristam demittere, ne tectum dejiciat. Sic autem ille. Prima difficultas solvitur.

Πάλιν δ' ὅταν θύραν αὐθαδῶς ὑπερβέχων,
Αὐτοκράτωρ μέλισε, τὸν λόφον κλίνει;
Δοκεῖ γὰρ αὐτὸν εἰ προσιγγίσει μόνον.
Εἰς θράσιν ἐλθεῖν, καὶ ῥαίσας τὸν λόφον.

Id est,

At cum subit limen, superbe dejicit
Cristam, Imperator, namque si fastigium
Vel tangat, hoc ruiturum opinatur statim;
Ruptique fumos exituros culminis.

Sed præstat de fastu & majestate Gallinacei ingredientis locum adducere ex Francisci Garassi Societate Jesu Theologi lib. de sacris Rhemensibus, qui ob elegantiam cum tota antiquitate certare potest. Sic autem se habet.

——— tu Regis ad instar
Galle, cothurnatis pedibus calcaria solus
Induis, & rigidos succinctus ad Ilia lumbos
Rauca tuens, paleaque ferox & cassidè rubra,
In reliquas dominaris aves: tum si qua domorum
Limina, & ingentes gradienti occurrere valvæ
Non dubitant, altæ primum palearia cristæ
Dejicis & sinuas cervicem, atque ardua colla;
Deinde subis portam paulatim, & murmure fracto
Ingrediens, ab utroque fugis lateramine valvæ
Ardua conjectans oculis, & pagmina mensus
Ne si antes lapidesve domus vel limina tactu
Succuteres, lambensque levi cervice fricares,
In fumum nebulasque ruant, tum limine verso
In se lapsa domus.

Cristarum usus.

Verum his omissis, qualis sint *Cristæ* nutrimenti aperiamus. Eas Massalinus Cotta Messalæ Oratoris filius, vir alioquin gravis, cum palmis pedum & Anseribus torrere atque palmis condire reperit, à quo tempore in Romanorum delitias cessere. Hinc Spartanus prodit Heliogabalum sæpius ex Apicii æmulatione *cristas* Gallinaceis viventibus vorasse, item camelorum *calcanea*, Pavonum *linguas* & luscinarum. Nostra ætate non minor cristarum gloria nec ganea, cum juscula, minutalia, & artocreata cristis gallorum atque palearibus, testiculis, atque ovis infarciantur, ea persuasione ut ad venerem tardos accendant.

Plerique his velut suavi cibo delectantur, quibus tamen propter siccitatem atque duritiem, nec sapor, nec gratia inest. Galenus 3. de aliment. facult. inter cibos enumerat, quos nemo neque probarit, neque damnarit. Alex. Petronius duras & coctu difficiles arguit, quod à circumfluo aëre perpetim collidantur. Inde enim contingit ut à calido aëre humiditas earum dissolvatur, solidi-

tas retineatur, à frigido vero compingatur atque firmetur.

Ala avium pars est propria hominum brachiis quadrupedum vero anterioribus pedibus analogia respondens. Ejus portio duplex: major & prior dorso inserta, musculosa & carnosa; minor & extrema pene excarnis priori illi agglutinara. Alam totam Galenus lib. de cibis boni & mali succi cap. 4. scribit se habere communi quadam cum corporibus se exercentibus ratione. Hæc autem cum εὐπεπία sint atque εὔχυμα, ob superfluam crudamque humiditatem labore dissipatam, alam quoque necesse est boni esse succi & facilis coctionis. Prior tamen pars, quia musculosior idcirco copiosius nutrit, posterior vero tenuiùs: mollior quoque illa existit, hęc durior ac fibrosior, proinde in aviculis minus probatur, atque etiam in gracilibus extenuatisque avibus. Ala.

Ὀ ῥώπυγιον seu Uropygium *cauda* est avium extrema ossi sacro annexa, ossea partim, partim carnea & adiposa in quam pennæ avium volatum velut navigia gubernaculum dirigentes inseruntur. Pars hæc brevis est avibus quæ longa crura habent quęque palmipedes sunt, major vero iis quibus breviores pedes quæque contractis ad ventrem pedibus volant. Si carnosa sit & præpinguis, cibum præbet minime contemnendum, delicatis expetitum, militum lixis exprobrari solitum quos *uropygiorum* voratores vulgus vocat. Solet tamen interdum ob adipis copiam nauseas movere, quod ut prohibeant delicatuli modico sale aspersum devorant. Tanti interdum à gulosis & vinosis hominibus fit, ut in auctionem ac veluti sub hastam deducant, nec solet addici nisi ei qui auctionem ex licitatione Vropygium.

vicerit, pluresque vini cyathos exsiccarit.

Caput. Inter partes avium quadrupedibus communes, primum est caput; quod cum diversis constet partibus, diversis quoque facultatibus gaudet, quę uno non possunt verbo explicari. Hali quidem Abbas 5. theoricæ c. 22. in universum dixit capitis carnem crassæ esse substantiæ, plurimi nutrimenti, tardæ digestionis, humiditatis plurimæ & quæ seminis copiam generet: sed hoc de carne potius quadrupedum nonnullarum quam avium intelligendum est; cum avium capita exiguæ sint carnis, siccæ tenuioriſque substantiæ: ut propterea raro capita avium edantur propter carnem, sed solum propter cerebrum. Attamen caput Rostratulæ in duas divisum partes, sale & mica panis aspersum, flammisque tostum à quibusdam editur minima ut opinor voluptate, saltem utilitate nulla.

Oculus. Capitis pars est *oculus & cerebrum*. Ille ex dissimili conflatus substantia, partim humorali, partim membranosa, partim musculosa, raro editur, si quæ ejus utilitas, ea posita est in musculosa parte, sed cum in avibus exilis illa sit, atque exigua; non multum inde nutrimenti expectari debet, proinde etiam nec apud veteres, nec apud recentiores expeti Avium oculos animadverto.

Cerebrum. *Cerebrum* vero licet exiguum, attamen non omnino vituperandum: præfertur quidem quadrupedum cerebro, utpote quod siccius duriusque existat. Ac inter aves, quæ montanæ sunt excellentius delicatiusque cerebrum habent, quam quæ circa paludes & campos degunt. Gallinaceis, perdicibus & Phasianis suavissimum ineſt, ut & Pavonibus, adeout patina illa celebris Vitellii, quam *clypeum Minervæ* appellabat, Phasianorum

& Pavonum cerebella admitteret. Cœlii Apiici patina verſatilis, conchiclæ farſiles, & genera nonnulla lucanicæ non ſine cerebelis parabantur. Si quid apud Perſas lautum & delicatum fuit διὸς καὶ βασιλέως ἐγκεφαλὸν, *Iovis & Regis Cerebrum* appellatum eſt. Paſſerum & columbarum *cerebella* irritandæ veneri, Gallinarum vero acuendo ingenio commendantur. Tanti tamen apud priſcos Philoſophos fiebat cerebrum, ut nominare nedum comedere non liceret. Supraque obſervavimus ex Plutarcho multos ſuæ ætate cerebrum non attigiſſe; quod recenter in uſum veniſſet, Philoclis verſus, ὡς ὁδ' αὖ ἐγκεφάλων γ' ἐδίων λίπoι, παεσιμῶδες, dictus fuit de homine ſceleſtiſſimo ac voraciſſimo, quod veſci cerebris, antiquitus peſſimi hominis eſſet argumentum. Quia tamen Galeno teſte, cerebris ſemper pituitoſum quid ineſt & craſſum, præſtat ea origano, pipere, ſimilibuſque aromatibus & aceto condire, ſic enim & minus nauſeam excitabunt, & ſalubrius alimentum ſuppeditabunt.

Collum & *cervix* avium cum caudis quadrupedum ſimilitudinem quandam habent: hæ vero duræ ſunt, concoctuque difficiles, minus tamen propter motum excrementitiæ. In collo duplex pars: membranoſa & oſſea. Hæc quia exigua carne tecta parum alimenti ſubminiſtrat: Illa cute dura & craſſa conſtans, à toſtione nonnihil ſuavitatis acquirit, difficilis tamen eſt coctionis, tardęque diſtributionis. Obſervant ornithologi collum longum habere eas aves quæ longos habent pedes, breve vero, quæ breves, palmipedibus exceptis. Qui autem ſunt retuſa videndi acie, abſtineant ab eſu *collorum*; nam officere creduntur Collum.

claritati oculorum, quod fieri puto propter sanguinem ibi coagulatum, nec enim totus fluit dum jugulantur aves.

Lingua avium in cibum quidem venit, sed ad fastum potius, quam ut inde alimonia comparetur. Cum autem aliis avibus lingua lata sit, aliis brevis, aliis longa, aliis angusta, aliis tenuis, aliis crassa, quæ musculosior erit, melior censenda, magisque nutriens. Supra monuimus Heliogabalum sæpe Pavonum *linguas* & Luscinarum vorasse. Apicii invento *lingua* Phœnicopteri in cibos venit, quam ut præcipui saporis admirabatur, à qua mente cecinit Martialis.

Dat mihi penna rubens nomen, sed nostra gulosis
Lingua sapit, quid si garrula lingua foret?

Anserum *linguas* in cibo libidinem movere refert Bruyerinus, qui Æsopi patinam non *linguas* avium, sed humanas continuisse falso tradit ex loco Plinii libri decimi capitis quinquagesimi primi minime intellecto, Consule Ferdin. Pintianum & Aqueum locum illum emendantes & explicantes.

Sequuntur avium *viscera*, seu σπλάγνα quo nomine septem partes intelligi vult Nicephorus scholiis in Synesium, videlicet καρδίαν, ἧπαρ, σπλῆνα, στόμαχον, πνεύμονα καὶ νέφρους δύο, *cor*, *hepar*, *lienem*, *stomachum*, *pulmonem*, *& utrumque renem.* Cor avium substantia constat fibrosa & dura, ideoque difficulter concoquitur, & ægrè permeat. Si tamen bene concoquatur, mali succi non est auctore Galeno. Certum vero est si frequenter & copiose assumeretur, succum datu-

rum craſſum & melancholicum, obidque generandis obſtructionibus idoneum. Satius itaque eſt ab eo abſtinere, preſertim cum ſuavitatis & gratiæ obtineat nihil. Cum autem veteres nihil intentatum reliquerint, mira quoque de corde quarundam Avium prodidere, magica tamen potius ſuperſtitione adducti, quam ulla experientia freti. Quis enim crederet cor vulturis ligatum in pelle lupina ſi circa brachium habeas, noxas medicamentorum avertere, pręſtareque ne ſerpentes, ne latrones, ne ulla malitia, ne quidem phantaſmata ſentiantur. Id tamen Sextus Philoſophus narrat, ſcribitque Plinius cor hujus alitis habentes tutos eſſe ab impetu non ſolum ſerpentium, ſed etiam ferarum & latronum ac Regum ira. Idem tradit lib. 29. c. 4. Cor bubonis impoſitum mammæ mulieris dormientis ſiniſtrę, efficere ut omnia ſecreta pronuntiet, prętereaque in pugnam ferentes, fortiores fieri. Laudat quoque c. 6. lib. 30. Cor upupæ in lateris doloribus, ſed nugis iſtis non immoror, quibus Plinius ſuum opus perfudit. Cor.

Pulmo avium exiguus eſt, parum habens ſanguinis, fungoſus membranęque ſimilis & aptus ampliari & extumeſcere cum inflatur. Ejus partes adeo inter ſe diſcretæ ſunt, ut binos habere pulmones credideris. Quia ergo rarus, ideo ad coquendum facilis, parumque tamen nutrit, & pituitoſius eſt id alimentum quod corpori præbet. Pulmo.

Stomachus, ſeu *ventriculus* avium magnam partem carnoſus calloſuſque cuti robuſta intus obtegitur, quæ facile à parte carnoſa detrahi poteſt: quam quidem tradit Dioſcorides ſiccatam ruſamque tuto & utiliter in vino ſtomachicis Stomachus.

dari in potum: quod falsum esse Galenus suo experimento comprobavit. *Stomachus* vero quem Galli *gisier* vocant, durus quidem concoctu est, non mali tamen penitus succi si probe coctus fuerit, & robustum stomachum offenderit. Inter aves suavissimos ventres obtinent anseres, & ab his Gallinæ altiles quibus magis carnosus est quam callosus. In quibusdam avibus superiori parti ventriculi præposita est φύλλος, seu *ingluvies*, *lahotum* vocamus, quæ aliud non est quam cutis in amplum sinuata, ingestum cibum & incoctum continens, esui prorsus inepta. Inferiori autem ventriculi parti annexum est intestinum simplex tenue & solutum, quod in omnibus pene abjicitur. In *rostratula* tamen una cum excrementis suaviſſime editur. Ferunt quoque *Ryntacem* avem quod solido cibo non vescatur, nihilque in ea reperiatur, minime exenterari, sed integram edi, Alaudæ ipsæ non exenterantur, sed interanea adeo dura sunt & amara ut gustari non possint; solent vero vorari à quibusdam pilulæ instar, ad alvum ciendam & movendam successu quem viderim nullo; quamvis non negem detergentis ea esse facultatis ac deobstruentis, ut testatur eorum insignis amaror.

Hepatis παρέγχυμα inter cętera viscera suavius, prętantiusque alimentum subministrat, cum enim temperamento sit calido & humido, nostro calori nativo affine est atque consociale quod nisi obtineret corpus coactum, densum, ac pigrum non utilitate minus quam sapore commendaretur, sed propter illam consistentiam crassi est succi, concoctu difficilis, & tarde permeantis: ubi vero coctum est & à ventriculo

edomitum, copioſe nutrit. Præfertur autem avium jecur, quadrupedum jecori, & inter aves hepar Anſerum, Anatum, atque Gallinarum prętantiſſimum habetur, uti etiam Salernitani hic advertunt. Priſcis ſęculis exquiſitiſſimum cibi genus Romæ fuit, *jecur Anſerinum*, & ut loquitur Athenæus libro nono σιτοδέσιον καὶ πολυτελὲς. Quo autem exquiſitius evaderet, mollius & grandius; habebant χηνοβοσκὲς, hoc eſt, *homines ſaginandis anſeribus* adhibitos quorum meminit Cratinus in Dionyſio Alexandro. Sic autem ſaginatos anſeres σιτευτὸς χῆνας καὶ ἀποταλλομένας vocabant, quemadmodum macros & ſolis herbis enutritos, *herbiles*, ex Feſto, & Lucilio apud Servium. Obſervat vero Galenus libro tertio de aliment. capite vigeſimo primo, alimenta anſerum lacte imbuta fuiſſe, ut non modo eorum jecur jucundiſſimum eſſet, ſed potenter etiam nutriret, ac optimi fieret ſucci; & dejectu minime difficilis probeque ſimiliter in ventriculo conficeretur. Imo Plinius libro decimo capite vigeſimo ſecundo, exempta anſerum jecora lacte mulſo adaucta fuiſſe prodidit. Educatos quoque fuiſſe ficubus teſtatus eſt Horatius hoc verſu.

Pinguibus è ficis paſtum jecur anſeris albi.

Nec non ii qui jecur ſic ſaginatorum appellavere συκωτὸν de quo agit Apicius libro ſeptimo capite tertio. Noſtra pene memoria magni nominis & regni Regina mille & quingentas libellas inſumpſit, ut tres anſeres ſaccharato aniſo ſaginaret. Hujus cibi meminerunt Poëtæ, Perſius Saty. 6. Juvenalis 5. & Martialis, in Xeniis.

Aſpice quam tumeat magno jecur anſere majus:

Miratus dices, hoc rogo crevit ubi?

Hoc bonum, inquit Plinius, *in quæstione est quis primus invenerit, Scipio, Metellus vir Consularis, an M. Sestius eadem ætate eques Romanus.* Porro vix bonitate cedit caponum altilium *jecur* anserino imo à nonnullis præfertur: concludo cum Baptista Fera.

Colla jecurque calent, sed colla fluentibus hument,
Gallina, Anser, Anas mollius hepar habent.

Ejuscemodi hepar super prunas assatum brevi reparare vires creditur superbibito pauco vino albos; frequentius tamen apud nos solet cum vino, butyro, ovi Vitello, omphacio, ac paucis gariophyllis elixum, paratumque edi non insuaviter.

Lien. *Lien* usque adeo exiguus est magnæ avium parti, ut propemodum sensum effugiat: quamobrem non est quod de eo plura commemoremus.

Renes avibus desunt. Neque vero de *renibus* quidquam annotaturus sum, cum in avibus desint. Sunt equidem in nonnullis carunculæ quędam latiusculæ renum speciem ostendentes, sed renes penitus absunt, qua de causa non hic inquiro.

Testiculi. *Testiculi* avium in cibo laudantur, sed præ cæteris Gallinaceorum, quos Galenus præstantissimos vocat, si modo Galli cibo enutriti fuerint seroso lacte imbuto. Redduntur enim boni succi, valide nutrientes, & ad coquendum facillimi. Dejectionem tamen nec promovent, neque morantur. Quamobrem autem testes Gallinaceorum, qui lacte saginantur, ampliſſimi & concoctu facillimi efficiantur, exponit Alexander Aphrodiseus probl. 77. lib. 2. Mirifice expetuntur

hodierna die testiculi Gallorum à delicatis, velut incentiva libidinis, à tabidis vero tanquam suavissimum Analepticum.

Pedes Avium tenuissimè nutriunt, quia exiguæ sunt carnis, difficulter autem digeruntur, succique sunt crassi, quia nervosi, & tendinosi. Cessit tamen olim gloria Anserum pedibus, quos primus torrere & condire instituit Messalinus Cotta apud Plinium lib. decimo capite vigesimo secundo. Pedes rostratulæ sunt qui flamma tostos avidissimè comedant, alii Gallinaceos commendant ad somnum, manifesto mendacio. Cęterum tanti non sunt ut quemquam ad esum invitare debeant. Pedes.

Cutis Avium altilium & pinguium, seu tosta, seu elixa gustu suavis est, alimenti vero exigui, & difficilis coctionis. Quæ lumbos Gallinaceorum obtegit suavissima existit: colli cutis rugosa & adiposa à nonnullis expetitur, elixa melior quam tosta, præstat quoque juniorum & pinguium quam macrarum & vetularum avium; porro de cute lumborum in Gallinis locutus videtur Matron. in Parodiis Gallinas altiles dicens mensæ appositas ὄτριχας οἰετεὰς, λαγάνοις κατὰ νῶτον ἐΐσας, id est *unius coloris*, *unius ætatis*, *dorso laganis similes*, hoc est dorso gratas ad instar laganorum. Cutis. Athenæus explicatus.

Cartilago, seu avium, seu quadrupedum confici non potest si sit animalium perfectorum: si vero juniorum, ægrè coquitur: adeout parum inde & alimenti & utilitatis expectari possit. Cartilago.

Medulla duplex: una spinæ, seu ῥάχεως, alia ossium aliorum. Prior ejusdem pene virtutis est cum cerebro, nisi quod paulo durior existat. Hanc ob rem veteres cerebrum non vocavere ἐγκέφαλον,

sed λευκὸν μυελλὸν, *albam medullam*; & viciſſim medullam, *cerebrum*: Poſterior dulcior eſt, jucundior ac pinguior. Attamen cum liberaliùs editur nauſeam parit, & alvum lenit; & ſecundum nonnullos ſemen auget. Sed cum exigua quantitate reperiatur in avibus; hi effectus expectandi non ſunt.

Pinguedo. *Pinguedo* carni affuſa, moderate ſumpta, ſale aſperſa, editur non injucundè, licet parum & male nutriat: ſecus nauſeam movet, appetitum aufert, ſtomachum ſubvertit, cito ſaturat, ęgreque diſtribuitur. Idcirco qui volunt illico ſaturi fieri, pinguedinem aſſumunt, vinumque ſuperbibunt: quo prędidio ſic dejicitur appetitus, ſic ventriculus oppletur, ut de alio cibo ſollicitus non ſit. Cauſa ni fallor, eſt complanatio ventriculi, & ablatio rugarum: dum enim ungit, & oblinit, eadem opera lenit ac lævigat. Imo ſenſum doloris abripit ex ſuctu excitati. Cavendum ne ventriculis calidis & fervidis viſceribus pinguedo objiciatur, ſtatim enim inflammationem conciperet olei ad inſtar, morbiſque graviſſimis occaſionem præberet.

Sanguis. Reſtat *Sanguis* avium cujus hodierna die vel rarus, vel nullus eſt uſus. Cum tamen tenuior teneriorque ſit Gallinaceus, cum aëreæ naturæ ſit particeps, cum temperiè ſit moderata & aquabili, nec inſuavis eſſe poteſt, nec plurimum noxius. Habet tamen ſemper aliquid excrementi, & ſucci craſſioris, proindeque eſt coctionis paulo difficilioris, alimentique prorſus non elaborati. Sed cum ſit ut dixi rarioris hodie uſus, ineptus ſim ſi prolixiorem diſputationem de eo inſtituo.

De

De Partibus Quadrupedum.

Cap. LXXII.

Ilia porcorum bona sunt, mala sunt reliquorum: «
Corda suillarum sunt auctio tristitiarum, «
Splen quoque spleneticis est mausus sæpe salubris, «
Dissuadentur edi renes nisi solius hœdi. «

Ilia sive omasa, id est, pinguiora porcorum intestina cum reliquorum animalium intestinis hoc versiculo conferuntur: quantumque ad victus salubris rationem attinet, aliorum animalium intestinis natura multo cum præstantiora, tum suaviora sunt. Testis est capit. 11. libr. 3. de aliment. facult. Galenus. Neque ullius etiam animalis intestinis libentius quam eorum quæ sanguine referta, vel pinguia admodum sunt, vescimur. Ejusmodi autem porci cum primis habentur. Jam vero & sanguis suillus humidus est & minus calidus, humano maxime temperie similis: siquidem & carnes suillæ humanis sunt similes. Cum itaque porcorum intestina sanguine plena sint, nec aliud animal ex brutis facilius tum saginetur, tum pingueſcat, non abs re intestinis ejus libentius vescimur. De carne suilla abunde supra.

Animadversio.

HOc capite quadrupedum aliquot partium exemplo cęterarum usus & facultates explanabimus ducto à capite exordio.

Capitis integri vix assignari usus potest ob diversas distinctasque ejus partes, quibus singulis sua est constitutio, sua conformatio, suus proinde usus. Quadrupedum autem omnium quæ in usum quotidianum veniunt, capita edulia sunt, bovinum, vitulinum, suillum, aprugnum, hœdinum, agninum, leporinum, & alia ejus generis, quorum tamen partes potiores, *Lingua*, *Oculi*, *Aures*, *Genæ*, *Cerebrum*, *Palata* in disputationem sunt revocandæ. Generatim tamen dictum volo *capita* quadrupedum difficilis esse coctionis, crassi viscosique succi, multum tamen nutrientis, & sanguinis plurimum generantis. Solent autem apponi mensis integra nonnulla *capita*, ut vitulinum, aprugnum, hœdinum, leporinum, porcellinum, quorum pręparatio repeti debet ex Magiricis.

Cęterum reperio apud priscos capita quorumdam animalium mensis appositа. Plato Comicus in jo, caput δέλφακος, id est, *Porci lactentis* nominat. Martialis libr. 14. Lemmate 211. & Juvenal. Saty. 3, arietinum commemorant. Crobilus in falso supposititio, & Ameipsias in Barba, *dimidiata capita* Porcellorum in convivio adhibita narrant, quæ ab illis dicuntur ἡμίκραμα, à Nęvio in decuma apud Nonium *sincipita*, à Plauto in Captivis act. 4. scen. 2. *Ophtalmium* propter oculos; quam quidem partem delicatam fuisse in-

nuit ; adeo ut Plinius libr. 8. capit. 51. censoriarum legum paginis interdicta fuisse cœnis syncipita verrina observarit. Aristophanes in Ciconiis, Eubulus in Leda agnorum quoque capita recensent, & Lucilius Satyr. libr. 4. de capite hęc habet.

Assequitur nec opinantem in caput insilit ipsum,
Commanducatur totum, complexa comestque.

Notum est Pittaci Philosophi de *Lingua* judicium. Is cum ab Ægyptiorum Rege integri animalis carnes accepisset, ut meliorem deterioremque animalis partem eligeret, unam *linguam* dictus est selegisse, ratione potius habita hominum linguæ à qua bona malave plurima proficiscuntur, quam linguæ quadrupedum in rem cibariam venientis. Ab illa quoque Pittaci mente factum crediderim ut Orus Apollo. Hieroglyph. 21. libr. 1. *linguam* vocaverit γενέτειραν τῶν εἶναι, hoc est, *genitricem causamque omnium naturæ rerum*. Ejus laudes & vitia Erasmus eleganti opusculo decantavit, & ex nostris Medicis Protus Casulanus quatuor libros de *lingua* quatenus est morborum acutorum signum, superioribus annis evulgavit : ne quid de Claudio Dureto dicam, qui linguarum thesaurum magnæ molis & doctrinæ opus in lucem edidit. Verum hęc omnia à nostro instituto aliena sunt, qui linguæ usum in cibis cujus beneficio cibi omnes explorantur, breviter investigamus. Cum *linguam* observet Galenus carne sui generis constare, quæ nec musculosa, nec glandulosa, nec parenchymatica sit, sed laxa fungosaque spongiorum ritu, humida insuper ac glutinosa; alimentum accedat corpori ex ea necessum est minimè solidum, densum aut diu persistens.

Nonnullis tamen animalibus ſuaviſſima ineſt; mollis, probi ſucci, facilis coctionis & alimenti non pœnitendi. *Bubula* quidem ſale condîri, fumoque exponi ſolet, ut multos in annos aſſervetur. Sic parata cibus eſt divitibus gratus, primis conviviorum menſis apponi ſolitus ad irritandam famem & acuendam ſitim. Ni ſupra modum ſalita fuerit, ejus moderatus eſus nihil aut parum nocet, immoderatus vero eaſdem noxas profert quas ſalita caro. *Vitulina* & guſtu & alimenti bonitate pręſtat: *Vervecina* omnium optima, ſive ex ſaccharato condimento, ſive ex omphacio edatur. Solet autem, vel ęgris ipſis atque convaleſcentibus pręſcribi quod ſit ad languentem appetentiam excitandam opportuna. Obſervabis tamen partem linguæ quæ exeritur duriorem eſſe ac deterioris alimenti, ab ea proinde eſſe abſtinendum ab illis quibus valetudo curæ eſt.

Oculi. *Oculi* quadrupedum ferè deſpiciuntur; ſoli commendantur *vitulini*, qui cum multa pinguedine molliq; carne obſepti ſint, tenerioribuſque membranis involuti, cęteras capitis partes ſuavitate, atque bonitate antecellunt, Aliorum animalium quia duriores ſunt & ſicciores, penitus improbantur.

Aures. *Aures* ſi ſolæ ſumantur, quia cartilagineæ, pauci ſunt nutrimenti: at ſi cum vicinis & circumſepientibus partibus ingerantur, ſalubritate & ſuavitate oculis non erunt inferiores. De *Vitulinis* autem ſolis loquor, quæ obſeptę multa pinguedine ſunt, quemadmodum & *porcellinæ* quas mirum in modum ab exquiſiti palati hominibus expeti & vorari obſervamus. Porci autem ſenioris aures minimè delicatus ſunt cibus, ſed

bibacibus gratus, paratus videlicet cum butyro, sale, aceto & cepis minutatim concisis, à quibus irritatur appetitus & accenditur sitis. Quisquis autem suæ salutis studiosus existit, cane pejus & angue fugere ejuscemodi edulium debet.

Genarum, seu mandidularum carnes musculosæ quadrupedum juniorum, pinguium & carnosorum, boni sunt succi & grati saporis. Commemoratas etiam eas habemus ab Antiquis. Cratinus in Plutis de maxilla bubula pugnarum fuisse air. Sophocles in Amyco maxillas appositas molles scribit, apud nos hodierna die *vitulinæ* laudantur, sunt enim & tenerrimæ & lautissimæ, & optimi succi. Genæ.

Cerebrum quadrupedum nemo laudavit in cibis. Est enim Galeno teste libr. 3. de aliment. capit. 8. pituitosius, crassi succi, tarde permeantis, & ad coquendum difficilis. Plurimum stomacho nocere docet, nauseam concitare atque vomitum movere. Quam obrem monet ne postremis epulis exhibeatur, nisi iis quibus excitare vomitum à cibo volumus. Salubrius tamen effici solet præparatum cum origano, vel aliis rebus incidentibus & calefacientibus. A nobis editur cum sale & aceto. *Leporinum* cerebrum & *Porcellinum*, diviso capite torretur prunis, affusa mica panis & sale, & editur suaviùs quam utiliùs: leporino solent nutrices gengivas infantium illinere, ut facilius dentes egerminent. *Vitulini* cerebri apparatum laudat & describit Platina lib. 6. c. 30. & 31. nec non Julius Alexandrinus libr. Salub. qui tamen sedulo monet ne refrigeratum edatur, sic enim & insipidum redderetur, & majores vires nocendi sumeret: actu nimirum preter Cerebrum.

refrigerandi poteſtate vim, idipſum jam frigidum ſcilicet in preſenti ut conduplicata ita refrigerandi potentia, nocendi etiam una ſtatim vires ingeminaret. Guillelmus de Varignana in ſua practica ſerm. 4. tract. 2. capit. 1. unum advertit obſervatione dignum, omnia videlicet *cerebella* comeſta omnibus venenis conferre: opinor propter viſciditatem quam habent, qua obliti ventriculi parietes à venenis aſſumptis offendi nequeunt.

Palatum, *Palatum* bovis membranoſa quadam carne obductum eſt, quod noſtra ætate in delitiis habetur. Variis autem modis apparari ſolet, ſed frequentiſſimè minutalibus aliiſque ejuſcemodi lautitiis additur.

Supradictis capitis partibus addo *Roſtrum* quod Græci ῥύγχος vocant; quo nomine, non tantum *porci* roſtrum intelligendum eſt, ut nonnullis placuit, ſed etiam ῥάμφος, id eſt, *roſtrum* avium, quemadmodum probat Euſtathius ex Polemone: vulgo tamen uni roſtro porcino deſignando uſurpatur, quod veteres in cibum advocaverunt. Theophilus enim in Pancratiaſte inter cibos recenſet ῥύγχιον, κωλῶ, πόδας τέτταρας ὑείους, *roſtrum*, *armum*, *pedes ſuillos quatuor*. Anaxilas in conviviis apponenda ſuadet *roſtra & pedes*. Axionicus in Chalcide cum aceto aſſumpta *roſtra* innuit, Ariſtophanes ambuſta fuiſſe ſignificat, nec multum delicata. Galenus tertio de aliment. c. 4. poſtponit roſtrum *pedibus*, & *auribus* anteponit, quod paulo carnoſius ſit: verum cum durum exiſtat, ſoleatque cum cepis & aceto condiri, vitandum ejus eſum cenſuerim. A capite venio ad pectus in quo *Cor* & *pulmo* continentur. *Cor* jam diximus ex Galeno coctu difficile eſſe tardeque permeate

Cor.

ob ejus ſubſtantiam duram ac fibroſam. Alimentum tamen ex eo corpori ſperari poteſt, ſi recte conficiatur, nec paucum, nec pravum, nec fluxum. Suillum cor monent Salernitani augere mœrorem, in iis ſcilicet qui jam aliquo affectu melancholico tentantur: quod prudenter Medici obſervant, eſum ſuillæ carnis febre quartana detentis prohibentes, ut & leprofis, elephanticis, lienoſis, ſcorbuticis. Etenim ſi Plutarcho teſte 4. ſympoſ. probl. 5. omnes ferè ſues ſub ventre lepra ac efflorescentiis referti ſemper ſunt, ſi Columella auctore libr. 7. capit. 9. ſues dulcedinem pabuli conſectantes ſupra modum ſplenis incremento laborant, ſi præterea luto ſemper immundiſque locis gaudent, quis credet eorum cor minimè turgere excrementis, ſubſtantiamque non contrahere craſſam, & terrenam quæ melancholicis melancholicum ſuccum ſubminiſtret? Hanc ob rem factum puto ut cum apud veteres infinitæ cupediæ ex omnibus porcorum partibus excogitatæ ſint; nihil nobis de eorum corde reliquerint, ut pote cum in eo ſuavitatis minimum, aut ſalubritatis deprehenderint.

Cur Cor Suillum mœrorem excitet.

Pulmo quadrupedum frigidi & humidi eſt temperamenti, pituitoſi ſucci, facilis coctionis ac diſtributionis ob raritatem ac levitatem. Levius tamen nutrit quam aliæ partes, & alvum ſtringit. Si quis aſſumere cogitat, eligat eorum animalium pulmonem, quæ temperata, aut calida, quæ pinguia, quæ teneræ ſunt ætatis, ut arietis, vituli, porci domeſtici, hœdi. Dicitur Paulo Æginetæ pituitam augere, aliis ventrem inſigniter inflare, tardeque deſcendere. Platina Pulmonem dum vivit calidæ & ſiccæ qualitatis eſſe tra-

Pulmo.

dit, mortuum vero frigidæ & humidæ. Vide Pet. Hiſpanum ad Iſaacum, & Athen. libr. 7. qui inter cibos ab Eubulo commemoratos *pulmonem* recenſet, velut etiam ab Ariſtophane lib. 3. Apri pulmonem.

Deſcendo ab Abdomen in quo præter *Iecur*,
Hepar. *lienem*, *Renes*, *Teſtes*, *vulvam*, aliæ partes continentur; *ventriculus*, *inteſtina*, *ilia*, *ſumen*, *abdomen*, de quibus ordine pauca dicemus. *Iecur* omnium animalium craſſi eſt ſucci, teſte Galeno, ad coquendum difficile tardeque permeans. Laudat tamen idem auctor *ſuum* Jecur ficubus ſiccis enutritum, quod ideo συκωτὸν appellatur. Et certè *ſuillum Iecur* cęterorum jecoribus pręferendum eſt velut natura ſua ſuaviſſimum. Bonum enim, robuſtum, commodumque exhibet alimentum. Huic affine eſt *Agnorum hœdorumque* hepar, facilius permeans craſſique minus ſucci. Lactentium jecinora atque ſaginatorum omnium pręſtantiſſima. *Caprillum* nonnulli commendant ad acuendam oculorum, aciem; licet ab aliis epilepticas convulſiones afferre dicatur, non minus quam *hircinum*. Apparatum jecinorum & pulmonum tradidit Apicius lib. 7. capit. 10. & Platina lib. 9. c. 27. Jecur apri laudavit Ariſtophanes in Theſmophoria. Athęn. l. 3. c. 24. ἐντετυλιγμένον, id eſt, *obvolutum epiploo*, erat enim mos veteribus contegendi omenta jecuſcula ut frixarentur, quæ idcirco Crobylus αἰχνώμυα fortaſſe appellabat, id eſt, *verecunda*; licet Alexis in Catena ob lividum colorem ſic dicta malit, eſt enim ſuillum Jecuſculum πελιδνὸν χρῶμα, *colore lividum*. De toſto jecore, Hippocrates lib. 2. de morbis mulier. & lib. de natura mulieb. de aſſo Alexis in Arthide. Ne vero difficultates ſubterfugere velle videar,

adducam locum Athenæi corruptum cui medicas manus afferre conati ſunt Dalechampius & Caſaub. Is habetur lib. 3. cap. 17. & citatur ex Ariſtophane in Tageniſtis his verbis: ἄλις ἀφύης μοι. πρατέταμαι γὰρ τἀλιπρὰ καπτων. ἀλλὰ, φέρετ' ἀπόβασιν ἡπάτιον, ἡ καπριδίου νέου κολλοπάτινα, id eſt, *Hallecis mihi ſat eſt. Horum pinguium eſu inflatus diſtendor, afferte jam mihi vel hepatis extremam fibram, vel apri juvenis tergus.* Difficultas eſt in illis, φέρετ' ἀπύβασιν ἡπάτιον, pro quibus lgit Dalechampius ἀπόφυσιν ἡπατίου, hoc eſt *hepatis appendicem*, quod cum non probetur Caſaubono vix habet quod reponat; tandem προβάτειον ἡπάτιον, legendum ſuadet, ego paucis immutatis φέρετε πρὸς βόσιν ἑπάτιον ſubſtituo, id eſt, *afferte in cibum hepar.*

Lienem qui noverit qualem ad ſe attrahat ſanguinem, craſſum videlicet, melancholicum & lutulentum, non immerito ejus eſum improbabit. Non eſt quidem guſtu omnino inſuavi, ſed nec exactè ſuavi exiſtit, cum in eo perſpicua quædam ſit acerbitas, qua tamen nonnulli delectantur. Rubentes *lienes* quia ſanguine minus pravo tinguntur, non ita mali ſunt ſucci quam cum aut virent aut nigricant. Qua de cauſa nonnulli adoleſcentis *porci* lienem commendant, quia perpetuo rubet, velut & alii lienes, *vitulorum hœdorum*, *agnorum* dum minimè livido colore ſuffunduntur: quamvis vero Galenus acerbos lienes conſtituat, attamen ſi guſtentur, nihil tale ſapere deprehendentur. Certé fuere aliquo in honore apud veteres, ut patet ex Ariſtophane in Tageniſtis, apud Athen. lib. 3. cap. 17. perſuaſumque eorum plurimis fuit, naturalem ineſſe lieni facultatem adverſus lienis vitia. Quod pro-

Lien.

fecto ex occulta ſympathia vel characteriſmo potius deduxerunt, quam ex aliqua qualitate ſenſili & manifeſta. Cerebrum enim cerebro prodeſſe, pulmonem pulmoni, ventriculum ventriclo, non quia frigidæ, calidæ, attenuantes, incidenteſve eſſent illæ partes, ſed quia tales opinati ſunt, hoc eſt quia cerebrum quatenus cebrum à natura obtinuit, ut quemadmodum alteri cerebro nomine, ſitu, origine, charactere affine eſſet, ſic eidem naturali quadam & inexplicabili virtute ſuccurreret. Idcirco memoria proditum fuit, aſſatum Echini majoris lienem, vel ſplenem vulgaris Aſini cibis adjunctum, quoſcunque lienis tumores diſſipare: ſcriptum quoque eſt ſplenem catuli, lactentis hœdi, capræ, vel vulpis coctum & propinatum, bubulum etiam lienem cum melle aſſumptum lienoſis opitulari. Sed enim cum hæc medicandi ratio ſit prorſus ἄλογος, & à Galenicorum ſcholis exploſa, minimum fidei hujuſcemodi medicamentis adhibendum cenſeo.

Renes. *Renes* quos νεφρὸς Græci vocant, pravi ſunt ſucci, ingrati ſaporis, concoctuque difficiles. Laudantur tamen hœdini, nec vitulini improbantur, cum viroſi non ſint, neque duri. Apud veteres video eorum fieri mentionem inter dapes delicatiores. Petronius Arbiter in ſatyrico deſcribens cœnam Trimalcionis & repoſitorium illud rotundum duodecim habens ſigna cœleſtia in orbe diſpoſita, quibus ſingulis proprii & convenientes cibi impoſiti fuerant, inter alia *renes* enumerat his verbis: *Structor impoſuerat*, inquit, *ſuper Arietem, jecur arietinum: ſuper Taurum, bubale fruſtum: ſuper Geminos, teſticulos ac renes; ſuper Cancrum, coronam: ſuper leonem, ficum africanam;*

ſuper virginem, ſtericulam; ſuper libram, ſtateram, & quæ ſequuntur. Scio quidem veteres quos εὐδυρρημονεῖν pudebat, teſticulos honeſto vocabulo renes vocaviſſe καὶ ὀρχεις ἤδιο, ὡς καὶ νεφρὺς ἐκάλουν, id eſt, *manducarunt & teſtes quos renes appellabant.* inquit Athenæus lib. 9. cap. 8. Sed cum Petronius *renes* & *teſtes* nominet, non poſſunt hoc loco *renes* pro teſticulis ſumi, ſed pro viſceris illius parenchymate tranſcolandæ urinæ dicato. Petronii locus expoſitus.

Teſticulos jam monuimus renes quondam appellatos. Philippiles in renovatione Gnathenæ ſcorti guloſi voracitatem declarans ait. Teſtes.

Deinde poſt hæc omnia acceſſit quę ferebat teſticulos
Multos muliercula, eoſque appoſuit:
Virorum autem internecio tum ridens Gnathæna,
Specioſi ſunt, inquit, renes hi, per charam
Cererem, arreptoſque duos devoravit,
Vt præ riſu convivæ ſupini caderent.

Alii vero *teſticulos* maluerunt vocare ὄρχεις, ut teſtis eſt Athenęus libro nono, quos Plautus *Polimenta* nominavit recenſuitque inter ſcitamenta. Locus eſt in Menech. act. 1. ſcen. 3.

Iube igitur nobis tribus apud te prandiũ accurarier;
Atque aliquid ſcitamentorum de foro obſonarier;
Glaudionicam, ſuillam, laridum, Peronidem, aut
Synciput, aut polimenta porcina, aut aliquid ad eum modum.

Porro *teſticuli* cibus ſunt omnino vituperandus, cum viroſum quid ſapiant, maximè in animalibus coitum expertis: duri quoque ſunt & difficiles coctu niſi ſint parvorum animalium, & juniorum; proinde Agnini prorſus non improbantnr, quùm ſatis perbelle nutriant. Galenus *ſuillos* præfert; tantò enim hujuſcemodi teſtes aliorum animalium

teſtibus ſunt cenſendi meliores, quanto ſuum caro aliis præſtantior habetu. Eos idcirco commendavit Ebulus in Leda apud Athen. libro ſeptimo & extremo.

Vulva. *Vulva* quam Græci μήτρας vocant, edulium ſuaviſſimum, ἥδιστον κρέας, veteribus fuit ex Antiphane in Philometore: adeo ut dicta ſit μητρόπολις καὶ μήτηρ τῶν Ἱπποκράτους υἱῶν, id eſt, *metropolis & mater filiorum Hippocratis*; non magni illius & Medici, ſed Lurconis cujuſdam Athenienſis, quibus verbis liberi illi porci appellantur, porca nati, ut videre eſt apud Caſaubonum in capite decimo ſeptimo, lib. 3. Athenæ. *Vulvam* prȩterea veteres *folliculum*, appellabant, Plinius *locos* & *uterum*, Lucilius *bulgam*. Epicharmus apud Athenæ. δελφύας, unde peti poteſt, τῶν ἀδελφῶν, *fratrum* nomen elatura & interpretatio. Priuſquam vero *vulvæ* ganeam exponam, ſciendum eſt apud ſcitos convivatores duo *vulvarum* extitiſſe genera, quarum una ἐκτόμις, *Porcaria*, ac *virginea*, alia ἔκβολας, *ejectitia*, & *prægnans* fuit, quas eleganter diſtinxit Martial. in Xeniis.

Te fortaſſe magis capiet de virgine porca,
Me materna gravi de ſue vulva capit.

Plinius lib. 11. cap. 37. paulo ſubtilius vulvarum bonitatem executus eſt his verbis: *Vulva*, inquit, *ejecto partu melior quam edito. Ejectitio vocatur illa, hæc porcaria; primiparæ ſuis optima, contra effœtæ. A partu prȩterquam eodem die ſuis occiſæ, livida ac macra. Nec novellarum ſuum prȩterquam primipararum probatur, potiuſque veterum, dum ne effœtarum, nec biduo ante partum, aut poſt partum, aut quo ejecerint die: proxima ejectitiæ eſt occiſæ uno die poſt partum.* Hactenus Plinius, ex quo inſanientis & profundæ gulæ laſciviam advertere potes, quam fruſtra

censoriarum legum paginæ coercere conatæ sunt, interdicentes cœnis vulvas. Neque Romani solum, sed Græci ipsi hoc cibo delectati sunt Hipparchus auctor Ægyptiacæ Iliadis *pulchra facie vulva ejectitia* delectabatur.

Ἐν λοπάσιν μ' εὐφαὴς μήτρης καλὰ πρόσοπα ἐκβολάδος.

In lancibus, inquit, *me delectat vulva pulchra facies ejectitiæ*. Sopater in Hyppolito nescio quot honoris illi vocabula tribuit; καλλικάρηνα, ἐκβολάδος, δίφθης, λευκαντείσης. Alexis in Pontico Callimedontem oratorem comico sale perstringens, pro *vulva* eum alacriter mori velle ait.

ὑπὲρ πάτρας μὲν πᾶς τις ἀποθνήσκειν θέλει
ὑπὲρ δὲ μήτρας Καλλιμέδων ὁ κάραβος
ὀφθῆς, ἴσως προσίετ' αὖ ὁ πάλας ἀποθανεῖν.

Pro patria, inquit, *omnes parati sunt mori, pro matrice seu vulva cocta Callimedo Carabus etiam mortem oppetere fortasse sustineat*. Denique omnes Comici Græci Euphron. *in Tradita*, Dioxippus *in Antipornoboseo*, Amphicles *in Historiographo*, Eubulus *in Deucalione*; *Nicostratus in Expulso*, & plures alii *vulvæ* meminerunt passim apud Athenæum in libris deipnos. Ex Latinis autem Poëtis Juvenalis Satyr. 11. *vulvam* nominat.

Qui meminit calidæ sapiat quid *vulva* popinæ.

Horatius quoque lib. 1. epist. 15.

Quicquid erat nactus prædæ majoris, ubi omne
Verterat in fumum & cinerem, non Hercule, miror,
Aiebat, si qui comedunt bona, cum sit obæso
Nil melius turdo, nil *vulva* pulchrius ampla.

Quin etiam Aëlius Lampridius in Heliogabalo exhibita narrat *aprugna per decem dies tricena quotidie cum suis vulvis*. Porro elixabatur ejuscemodi

edulium & cymino, aceto acri & silphio condiebatur. Id me docuit Archestratus comicus.

Γαστέρα καὶ μήτραν ἕφθην ὑὸς ἐντὶ κυμίνῳ,
Ἐν τ' ὄξει δριμεῖν, καὶ σιλφίῳ ἐμβιβαῶσαν.

id est, *suis ventrem, & elixam vulvam cum cymino, cum aceto acri & silphio accedentem.* Pelle etiam detracta apponi consueviſſe, ſcribit Martial. epig. 19. lib. 7. Sed & Apicius lib. 7. cap. 1 toſtam fuiſſe narrat, aliaſque apparandi rationes enumerat nonnullaſque præterea profert apud Athenæum lib. 3. Sopater comicus. Si quis autem quærat quale à *vulva* nutrimentum corpori noſtro accedat, uno verbo cum Galeno lib. 3. de alim. cap. 13. reſpondebo, *quadrupedum ventriculum, uterum ſeu vulvam & inteſtina duriora eſſe carnibus, ob idque etiamſi ritè conficiantur, ſuccum tamen generare non plane ſanguineum, neque inculpatum, ſed frigidiorem ac crudiorem, proinde multum temporis requirere, priuſquam ſatis confici & in probum ſanguinem mutari queant.* Non claudam hunc articulum, priuſquam quæſierim quid per *imbricem* porci Martialis epig. 37. lib. 2. intellexerit. Ejus hæc ſunt verba.

Quicquid ponitur, hinc & inde verris
Mammas ſuminis, *imbricemque* porci.

Martialis explicatus & correctus.

Thomas Dampſterus partem eam interpretatur qua urina emittitur, non minus quam per imbricem ſeu tegulam aqua pluvia defluit: ſed cum pars ea una cum veſica mortuo porco extraheretur, cumque in delitiis non eſſet, ea minimè intelligenda venit: Domitius Calderinus lumbum putat, Ramiſius vertebram demptis coſtis, Scrive-

rius auriculam plane imbricem referentem, ego *vulvam* crediderim, locoque porci, *porcæ* substituendum esse, quod sumina & vulvæ non sint porcorum sed porcarum, *vulvam* autem vocat *imbricem*, quia supposita vesicæ ad instar imbricis incurva sit & excavata.

Sequuntur modo *intranea*, & quicquid *intestinorum* nomine significatur, quibus vendendis locus olim in urbibus dicatus erat, qui μαγειρεῖον, καὶ ἀλλαντοπωλεῖον, ab Alexandrinis ἐφθαπώλιον, quod cocta ejuscemodi edulia illic venirent, vocabatur, nobis dicitur *la Tripperie*. Ex his primus est venter, γάστηρ καὶ κοιλία, dictus, qui Homeri temporibus edi solebat. Sic ille ὀδυσσ. Venter.

Γαστέρες αἰ μὲν αἰγῶν κέαται ἐν πυρὶ, τὰς δ' ἐπὶ δόρπῳ
Καπτέσθω, κνίσης τε καὶ αἵματος ἀμπλήσαντες.

id est, *ventres hi caprarum jacent in igne, hos autem in cœna deponamus pinguedine & sanguine impletos:* An autem hoc loco γαστέρων nomine intelligendæ sint κοιλίαι, an vero secundum Dydimum & Eustathium φύσαι, an denique ex Demosthene Bythino ἥνυσφ, dubitari potest. Si enim ut vult Casaubonus γαστέρες, hoc loco sunt botuli, φύσαι, potius erunt quam κοιλίαι, cum botuli fiant ex crassioribus intestinis quas Græci φύσκας vocant. Ego certè γαστέρες existimo hic & κοιλίας & ἥνυσφα significare, cum hęc omnia sint synonyma ventriculoquę designando accommodata: Nonnihil tamen inter ea discriminis est, cum κοιλία unam ventriculi speciem, ἧνυσφον aliam speciem significet. Docet quippe Aristoteles libro tertio de partib. animalium capite quarto, animalia cornigera ruminantia, & altera parte dentata, quatuor ciborum receptacula habere; κοιλίαν scilicet κυείως dictam Homeri locus expositus.

κεκρύφαλον, ἔχῖνον, καὶ ἤνυστρον, quod ipsum repetit l. 2. de hist. animal. cap. 17. primam civitatem vocans κοιλιαν μεγαλω. Quidam apud nos ἔχῖνον vocant *le mire-feuillet*, Plinius *cemipellionem*; ὠὐσθον vero *le mullachon*; κεκρύφαλον autem *la coiffe*; μεγάλω denique κοιλίαν, *le gras double*. Scio Scholiastem Nicandri ad Theriaca tres tantum cavitates constitnere, & alio ordine recensere, primam enim vocat, (quam ultimam ponit Aristot.) ἤνυστρον, alteram ἐχῖνον, tertiam κεκρύφαλον, sed de ea difficultate alibi. Quod ad rem facit, illud est vocabulum ἤνυστρον, quod cum certum ventriculum denotet, synonimum esse videtur, τῆς κοιλίας, καὶ τῦ χασέος, de quo loquitur Homerus, quemque certum est sanguine & pinguedine fuisse refertum ad esum, quod edulii genus etiam hodierna die à nostris Omasariis parari vocarique *Guoguas* animadverto. Et certè à priscis legas frequenter modo χασέας, modo κοιλίας, modo ἐχίνας, modo ἤνυστρα, pro uno eodemque edulio ex ventriculo parato nominari. χασέρων, meminit Aristophanes in nubibus act. 1. scen. 4. κοιλιῶν, idem in Equitibus apud Athenęi l. 3. c. 14. ἐχίνων, Adrianus Junius in Nomenclat. ἤνυστρων, idem Aristophanes loco citato & Dioxippus in Antipornoboseo; ut de hac veritate nemini sit dubitandum. Ventres autem leporum, suum, boum, caprarum in usu prisco fuisse non est quod pluribus ostendam, nec quale alimentum suggerant exponam, cum supra sit dictum.

Ventriculum excipiunt *intestina*, quæ duorum sunt generum: tenuia seu gracilia, & crassa seu pinguia. *Intestinorum* meminit Anaxandrides in Saguia. *Intestinorum* meminit Anaxandrides in Saguia. ipsaque vocat ἀλλάντα, unde nomen ἀλλαντοπωλεῖν: meminit quoque Artemidorus Aristophanensis in condimentariis, sed ipsa vocat ἔντερα. *Intestina*

teſtina autem gracilia & tenuia, Græci appellant χορδὰς, Latini *lactes*. χορδῶν fit mentio apud Athenæum ex Eubulo in Læda lib. 7. extremo, ex Epicharmo, ex Antiphane in nuptiis lib. 3. cap. 15. Quod autem χορδαὶ *gracilia inteſtina* ſignificent, Cratinus in Pythine cum de homine gracilli loquitur, ait eum adeo tenuem eſſe τ. λεπτὸν, quam eſt lacteum fruſtum τῆς χορδῆς τόμος. Neque vero *inteſtina* tenuia ſolummodo vocarunt Græci χορδὰς, ſed etiam χορδαρια, teſte Alexi in fugitivis, χόλικας auctore Eubulo in Leda & Dioxippo in Antipornoboſco, ac denique [illegible] aſſertore Antiphane in Philotide, & Eubulo in Deucalione. Plinius vero auctor eſt lib. 11. cap. 37. partes à vẽtriculo *lactes* in homine & ove per quas labitur chylus; in cæteris vero *ile* vocari à quibus capaciora inteſtina dependent. *Lactes* tamen Plautus de gracilioribus inteſtinis animalium præter hominem & ovem etiam dixit. Perſius pro inteſtinis pinguibus ſumſit; Theodorus Gaza pro *meſenterio*, minus recte, niſi μεσάιγειον exponamus cum Heſychio pro *ventre* aut *inteſtinis tenuibus*, quo ſenſu meſeræum idem erit cum lactibus. Epicharmus apud Athenæum χορδὰς appellat ὀρύσας quod nomen uni ex ſuis fabulis fecit, Latini ἀπὸ τῆς ὀρυῶν finxere *hiram*, & ab *hira hillam*, ſeu *hilam*, quæ ut Feſtus Pompeius auctor, *farcimen* eſt aut *inteſtinum minimum*. Varro, lib. 4. de ling. lat. *hilam* ab *hilo*, id eſt, *minimo* dictam arguit, & ſignificare quod in farcimine tenuiſſimum inteſtinum fartum. Porro inteſtina gracilia eſu ſuaviſſima fuiſſe teſtatur Epicharmus in Megaride qui χορδὰς appellat ſuaves ac lautas; nec non Ariſtophanes in Proagone, qui negat ambuſtum roſtrum porci aſpicere poſſe poſt *lactes* de-

guſtatas. Axionicus quoque in Chalcide lactes inter ſcitiſſima atque lautiſſima recenſet, ſed & Horatius hillas commendat ad appetitum excitandum libro ſecundo. Satyr. 4.

> Toſtis marcentem ſquillis recreabis, & afra
> Potorem cochlea; nam lactuca innatat acri
> Poſt vinum ſtomacho: perna magis ac magis hillis
> Flagitat in morſus refici.

Error interpretum Athen.

Ut gracilia, ſic craſſa inteſtina fuere in delitiis. Ea nuncupabant τέσκας, ampliſſima nimirum inteſtina è quibus fartis fiunt Lucanicæ: ejus edulii frequens apud Athenæum mentio, ſed minimè ferendi Athenæi interpretes, qui φύσκας in omenta vertunt, cum omentum ſit operimentum inteſtinorum quod vocamus ἐπίπλοον. Invenio apud Varronem loco citato *Murtatum* à myrto dici, quod eo large fartum inteſtinum craſſum. Cæterum ex tenuioribus inteſtinis fiunt *Botelli* noſtri & tomacula quæ vocamus *Boudins* & *Saulciſſes*, ex craſſioribus vero farcimina craſſiora, quæ vocamus *Cervelats* & *Andouïlles*, quibus omnibus abſtinebit qui ſuæ valetudini conſultum volet.

Meſenterium.

Alligata ſunt inteſtina Meſenterio, quod Græci μεσάραιον ϗ μεσεντέριον vocant; corpus nimirum membronoſum inteſtina colligans venis, arteriis innumeris, adipe copioſo & adenibus intextextum. Cujus meminiſſe videtur Antiphanes in nuptiis apud Athenæum libro tertio capite decimo quinto, cujus verba emendare conabor. Sic vulgo legitur.

Ἐκτεμὼν χορδῆς μέσιον
Ποδῶν δὲ ϗ ὠτέων, ἐπὶ δὲ ῥύγχος.

Caſaubonus reprehenſus.

Caſaubonus corruptum locum advertens legendum ſuadet μέσπον, vel μεσάπον, ſed quæro

quod μέσατον tenuium inteſtinorum, quæve lautitia in illa parte? Secundo ut μεσάτιον τῆς χορδῆς admittam, peto quod ſit medium pedum, medium aurium, medium roſtri, vel quis veterum Comicorum ita locutus eſt unquam? Sic ergo lego:

Ἐκ τομῶν χορδῆς μεσαραίου
Ποδῶν δὲ καὶ ὠτίον ἔτι ῥύγχους.

Athenæus correctus.

id eſt, *ex amputatione ſeu ſectione lactium, meſentorii, pedum quoque & aurium ac inſuper roſtri.* Apud nos magno eſt in uſu meſenterium vituli lactentis & obeſi, quod vocamus *criſpulum, le phraiſin*, edi ſolitum ſuaviſſime cum tantillo aceti, glandes enim & modica pinguedo, quibus differtum eſt neſcio quid ſuavitatis afferunt, ſed alimentum ſuppeditanr, nec multum nec eximium.

Ilia:

Succedunt *Ilia*, quæ eadem non ſunt ac *Ile*: hoc enim tenue eſt inteſtinum, ut ex Plinio deduximus; *Ilia* vero plurali numero, ut explicat Hermol. Barbarus pro ea parte habentur, quam Græci ab inanitate, κενεῶνα & quod flaccida ſit, etiam λαγόνα vocant. Sed quod in illis partibus inteſtinum Ileum ſitum ſit arque collocatum, idcirco factum eſt ut continens pro contento uſurpatum ſit ab iis qui de victus ratione egerunt. Sic Xenophon in venatorio λαγόνας ὑργὰς dixit pro *Ileo inteſtino*, pingui & humenti, apud Athen. 9. deipnoſ.

Mãmæ.

Occurrunt deinceps multa vocabula quæ uberibus denominandis accommodata videntur, οὖρθαρ, ὑπογάστριον, ὑπήτριον, *ſumen, mamma, ſpectile ſeu ſpetile, uber, abdomen*; de quibus omnibus nonnullas auctoritates proferam, ut quanto in luxu olim ea pars fuerit, omnea audiant. Quamvis Athenæus obſervet lib. 9. deipnoſ. οὖθαρ de mulierum mammis propriè dici, attamen He-

rodotus in Melpomene eo vocabulo usus est ad mammas equorum significandas, Aristoteles ipse lib. 3. de hist. animal. capite penultimo ἔθαρ ad mammas ovium, caprarum, vaccarum, aliarumque quadrupedum traduxit, μαστὸς vero ad mammas mulierum. ὑπογάστριον quoque & ὑπήτειον, id est, *pars ab umbilico ad pubem usque descendens*, eodem Athenæo assertore fere de piscibus tantùm in usu est, quemadmodum probat ex auctoritate Strattis in Atalanta, & Theopompi in καλλαίσχιῳ. Nihilominus ὑτειαῖα de porcello dixit Aristophanes in Tageniſtis & in Thesmophoriazusis, necnon Lucianus in Lexiphane. Antidotus similiter in Querula, ὑπογάστριον, non ad videtur ad pisces, sed ad quodvis ἔθαρ designandum traduxisse. Teleclides, inquit Athenæus libro decimo quarto capite vigesimo primo, meminit ἔθατος, quod Antidotus vocavit ὑπογάστειον. Ipsemet Athenæus libro nono capite quinto epigastrium de porcis dixit, ubi exponit modum coquus quo se usum jactitat ad farciendum porcellum media parte assatum, altera media elixum. De *sumine* nemo non loquitur. Lucilius Satyr. lib. 4. Plinius lib. 11. cap. 37. Petronius in cæna Trimalcionis, Plautus in Pseudolo, Curculione, Captivis, Persius Satyra 1. Apicius lib. 9. cap. 12. Martialis, cujus unius verba adducam ex epig. 44. lib. 13.

Esse putes nudum sumen, sic ubere largo
Effluit, & vivo lacte papilla tumet.

Tanti certe *sumina* veteres faciebant, ut inter lautiora computarent, Plautus in Pseudolo, act. 1. scen. 2.

Nam mihi hodie natalis dies est; docet eum omnes celebrare.

Pernam, callum, glandium, ſumen facito, in aqua jaceant, ſatis audin?
Magnifice enim volo ſummos viros accipere.

Mammas ſuminis nominavit Martialis epig. 37. lib. 2. *Abdomen* porcæ Juvenalis Satyr. 2. expreſſit, quamvis nonnulli id velint eſſe in maribus *Abdomen*, quod in fœmellis *ſumen*. Plautus in Milite *abdomen* pro pudendis & *teſtibus* ſumpſit.

Quin jam dudum geſtio mœcho huic abdomen adimere,
Vt faciam quaſi puero in collo pendeant crepundia.

Sed idem eſſe *abdomen* cum *ſumine* convincit locus Plinii lib. 8. cap. 51. qui ſic habet. *Hinc cenſoriarum legum paginæ, interdictaque cœnis abdomina, glandia, teſticuli, vulvæ, ſyncipita verrina, ut tamen Publii mimorum Poëtæ cœna, poſtquam ſervitutem exuerat nulla memoretur ſine abdomine, etiam vocabulo ſuminis ab eo impoſito.*

Expoſitis partibus quadrupedum quæ in cap. thorace, & abdomine continentur, ſuperſunt *extrema* quas Græci ἀκρολώλια vocant, Heſychius κωλῆνας. Sunt vero proprie ἀκροκώλια in macellis & culinis *extremi pedes* mactatarum victimarum, quos Galenus appellat ἀκρέα μόρια, Cęlius Aurelianus *membrorum ſummitates*, quamvis alibi crura porcina dicat à Græcis ἀκροκώλια vocari. Plura de hac dictione lege apud Caſaubonum cap. 32. lib. 2. & cap. 1. lib. 9. in Athenœum; *Pedes* ergo quadrupedum Ariſtoteles & Heraclides Tarentinus ponunt inter cibos μυξώδεις habenteſque aliquid ὀλκιμον καὶ γλίσχρον, Mneſitheus Athenienſis *capitia & pedes* οὐ πολὺ τὸ τρόφιμον καὶ λιπάρον habere

ſcripſit, Antiphanes in Corinthiacis eos ait *veneris eſſe victimam*, Anthippus Comicus in abdito *eoſdem philoſophorum eſſe edulium* prodidit; ideo ὅτι ἀδηφάγον τὸ ζῶον εἰς ἀφροδίτην ἐστιν, *quod philoſophi, genus ſit animalis perquam edax.* Commendantur noſtris temporibus *pedes porcini, vitulini & ovilli:* porcini pedes meliores roſtro, ſed parari non debent cum multo pipere, neque cum multa cepa, licet enim hęc eorum craſſitiem edomant, ſtomacho tamen inimica ſunt & jecori noxia. Vitulini & ovilli pedes, cum viſcidi ſint, ſpumoſi ac multo mucore referti craſſæque ſubſtantiæ ac duræ concoctionis, crebro ſuo uſu calculum generant, vrinarioſque meatus obſtruunt.

Glandium. Præter partes jam explicatas video quoque à veteribus commendata *glandia & collum. Glandiæ* ſunt partes glanduloſæ quocunque loco natæ circa collum, inguina, meſenterium: proprie tamen *glandium* ſumitur pro glandoſo corpore, molli, ſpongioſo & albo quod *thymum* vocant, quodque in ſumma thoracis parte juxta jugulum ſterno ſubjicitur, velut pulvinar ad vaſorum aſcendentium diſtributionem. Ejus eſum commendat Plautus in Pſeudolo & Curculione, vocatque *glandionicam* in Mœnech. act. 1. ſcen. 3. Martialis appellat *glandulas* epig. 81. lib. 5. & 19. 7. Plinius recenſet inter ea quæ Cenſoriæ leges prohibuerunt. Hodie ſuaviſſimum eſt *glandium* vitulinum, quod dicimus *la fagoüe*, vel ἀπὸ τῦ φάγειν, vel quod œſophago proxime incumbat.

Callus vel Callum caro erat pinguior ſuilla durata, & mirum in modum denſata, ut videretur callum à natura obduxiſſe. Fuit inter lautitias viterum à Plinio, Plauto, Nænio laudata ſed quia

dura, difficulter concoqui; quia ſicca, parum alimenti miniſtrare poteſt. Scio alias partes in uſu fuiſſe, & etiamnum hodie eſſe, ſed ad vivum omnia reſecare, hominis eſt potius curioſi quam docti, quare ad alia commigro.

De partibus piſcium.

APPENDIX PRIMA.

CUM Salernitani de piſcium partibus nihil monuerint, operæ nobis pretium viſum eſt ad complementum hujus doctrinæ nonnihil etiam de illis quemadmodum de partibus avium, atque quadrupedum, annotare, quęve earum apud veteres & apud nos hodierna die maxime commendatæ ſint, breviter perſtringere.

Caput piſcium in quibuſdam edule eſt, in aliis præ macie atque ſiccitate minime edule. Olim in honore fuiſſe video *caput Glauciſci* piſcis: nam Plato Comicus in Impoſtore quorundam philoſophorum ingluviem perſtringens, ſcribit ſi aſſus glauciſcus apponatur, ſcire eos quis primum attingendus ſit locus, caputque mox impetere. Laudat Eubulus in Cambylione glaucum marinum εὐγενέστερον λάβρα *generoſam faciem ferentem:* Anaxandrides in Nereo vocat *Glauci* ora execta grandia πολυτελῆ *magni pretii:* Amphis in ſeptem ad Thebas *Glauci* ſecamenta & capitis carnoſas partes nominat: *Congri* quoque caput in Cyclope extollit Antiphanes; Archeſtratus in Gaſtronomia & Archedicus in theſauro; Archeſtratus Opſodædalus *hyanæ:* Noſtri hodie *Sal-* Caput.

monis, *umbrinæ*, *carpionis*. Jovius narrat tanti caput *sciena* sive *umbræ* fieri, ut Triumviris rei Romanæ conservatoribus dono detur, qua de lepidam affert historiam quam apud eum lege. Siluri quoque caput sunt qui comedant. Certe caput *Mulli* apud Galenum à gulosis laudatur, adeout non emeretur nisi propter *caput & jecur*. Aristophanes in Lemniis, ut citat ejus Scholiast. in equitibus *cranium Lupi* piscis nominat ceu rem lautissimam, sicut & *Glaucorum*, inquit, cerebrum est. Nec minori in gloria fuit *Thynni* caput ex Alexi, velut etiam *torpedinis*, cujus partes circa caput teneræ sunt, stomacho gratæ & concoctu faciles ex Diphilo.

Lingua

Quis vero crederet nonnullorum piscium *linguam* expeti? Scimus tamen *delphini linguam* teneram & pinguem in delitiis esse, ac etiam ipsi hepati alias delicatissimo prę ferri. Imo caput *Cyprini* non alia de causa expetitur, quam propter *linguam*. Eam prædulcem evadere præfertim si assetur, Albertus annotavit, venerem vero exstimulare prodidit Jovius. Quod tamen non de lingua, sed de palato audiendum est, quod vulgo pro lingua esse creditur. *Aquatilium generi*, inquit Arist. lib. 4. de hist. animal. cap. 8. *data quidem est lingua, sed imperfecta incertaque, ossea enim nec absoluta, sed palatum nonnullis carnosum pro lingua est, veluti inter fluviatiles Cyprino, itaut nisi diligenter inspexeris, lingua id esse videatur.*

Oculi.

Parum est linguas piscium edi, nisi in eorum oculos atque barbam gula invaderet, Euflathius *oculos glauci* prę cipue commendari observat, *Salmonis* oculos teneros & adiposos ut rem scitissimam de-

licati vorant. Lampridius in Heliogabalo narrat velut rem ſtupendam, eum Imperatorem plenis fæbatariis & diſcis exhibuiſſe *barbas mullorum* pro Naſturtiis, apiaſtris, & fænugręco. Juvenalis ipſe Satyr. 6. eas barbas quas *bubas* vocat, viſus eſt velut rem delicatam nominare. Barbæ.

——— Tollere dulcem
Cogitat hæredem, cariturus turture magno,
Mullorumque bubis, & captatore macello.

Plinius autor eſt Thynnos *cervice* atque *clidio* gratos eſſe. Eſt autem *clidium* ea pars, quæ pectus à cervice diſterminat, quæque à Latinis *jugulum* appellatur. Partes vero illæ duæ ſalitæ, clidium & cervix, *omotarichum* dictæ ſunt, quemadmodum teſtatur Xenocrates & nomen ipſum indicat, ὠμοταρίχιον, id eſt, *ab humeris* impoſitum: ori gratum eſſe, ęgreque vitiari idem Xenocrates prodidit apud Oribaſium collectan. libro ſecundo capite quinquageſimo octavo, qui *abdomen* Thynni ſalitum θύννιον, ſive θυννάϊον vocat, cęteras vero partes τάριχα. Ad quam rem obſervabis ex Hermolao, Gręcos tribus nunc nominibus ſale condîtos piſces diſtinguere, dorſi enim portionem appellant *rachin*, Platina *ſpinale*, quod ex dorſo & ſpina fiat; coſtas vero & latera *pleuram*; alvum denique cum pube, *hypocolium*. Clidiũ.

Hepar quamplurimis piſcibus laudatiſſimum exiſtit. Eſt & maximum *Aſellis*, & delicatiſſimum & cęterorum piſcium jecinoribus anteponendum. Albertus tradit *Siluris* hepar adeo dulce eſſe, ut niſi felle temperetur nauſeam ſit pariturum, *Barbota* Gallorum hepar magnum habet ac delicatum; *Muſtellarum* fluviatilium jecinoribus tanta ſaporis gratia ineſt, ut apud Tubingos olim Hepar.

Comitis cujusdã Bichlingorum matronam omnes dicant principatus sui reditus in eorum delitias consumpsisse. Mathiolus jecur *gobionum* fluviatilium maximam cum palato inire gratiam scripsit: Hepar lupi assum & mali aurantii succo condîtum delicatissimum esse tradidit Rondeletius, adeout neque Galli Gallinacei, neque anseris hepati ullo modo cedat. Hinc Dalechampius sceleſtissimum illum Ægyptium piscium institorem Hermęum *lupos* exenteratos vendidisse conjicit, ut scilicet hepar seorsum venderet suavissimum. Hepati *torpedinis* ullam teneritudinem pręferri negat Plinius lib. 9. c. 42.

Latera, viscera, ventrem, lactes abdomen intestina, Ilia, Lumbos, caudam, ova, piscium *cutem* laudari quis non audivit? *Latus* Accipenseris facetissimus Comicus extulit, Murenæ Martialis libr. 2. epigram. 37. Nihil in Scaro lautum delicatumque agnovit idem Martialis in distichis pręter viscera.

Latus.

Viscera.

Hic scarus aquoreis qui venit obesus ab undis
Visceribus bonus est, cætera vile sapit.

Idcirco vulgo circumfertur insipidum esse *Scarum*, nisi cum suis edatur fæcibus, ex quo factum est, ut Archestratus integrum non exenteratum parari pręciperet apud Athen. l. 7. Cardanus *viscera* Delphini non solum sapore, sed & odore quasi violæ delectare auctor est. *Venter* husonis non sine gloria est, cum sapore carnem porcinam, velut & dorso vitulinam præ se ferat, ex Alberto Magno. Falconius Hetruscus referente Jovio plebeius ganeo, sed eruditioris gulæ, cum in Hispania cetariis præesset, novum & sapidissimum obsonii genus è Thynnorum *ventre* commentus est: circumciso abdomine umbilicos enucleando & sale acetoque

Venter.

& fœniculo incluſos cadulis condiendo ; ita ut mox id cibarii genus plerique appeterent, ac propter jucunditatem mirarentur, quem modo ut inutilem ex officinis everrere conſuevisſent. *Lactibus* lupi quamquam delicatiſſimis, tamen Heliogabalus in locis mediterraneis ruſticos pavit teſte Lampridio, negavit Huſonis *lactibus* quicquam in cibo, aut dulcius, aut delicatius reperiri. Murenarum *lactes* minime deſpiciendæ, iis licet abuteretur Heliogabalus. Plinius *abdomine* Thynnum celebrari prodidit, ipſumque ſalitum vocari θυννεῖον ſupra dictum eſt. Eam partem cæteris partibus pinguiorem, ſaporeque meliorem Hiceſius protulit. Eriphus in Molibea ob pretium negat *Inopes poſſe emere Thymni totum ventrem, lupi caput, congrive, aut ſepias, quæ ne deos quidem valde deſpicere cenſet.* Hiceſius præterea *Abdomina* Orcynorum quod pinguia ſint multo cæteris partibus ſuaviora narrat, clidiis tamen inferiora. Vide quo etiam gula irruperit, *inteſtina* fæcibus excipiendis dicata probantur in Salmone, in Aſello, in Congro. *Ilia* Rhumborum Horatius prædicavit lib. 2. ſerm. 8.

Lactes.

Abdomen.

Inteſtina.

Ilia.

> Nos inquam cænamus aves, conchylia, piſces
> Longe diſſimilem noto celantia ſuccum;
> Vt vel continuo patuit, cum Paſſeris atque
> Inguſtata mihi porrexit Ilia Rhombi

Lumborum Sphyrenæ, ſeu Sudi meminit Antiphanes; eoſque cum aliis laudatiſſimis obſoniis commemorat. Ophrum teneriori eſſe circa *caudam* carne Athenæus libr. 8. docet, quod reliquis piſcibus commune eſſe videtur ob motum continuum *caudæ* à quo excrementitiæ partes diſſipantur. Thynni *caput* Alexis laudat, ſed *caudam* Antiphanes. Vulgari proverbio fertur Cyprini *caput*,

Lumbi.

Cauda.

Scardulæ *partem mediam*, Lucii *caudam* à cupediarum peritis expoſci. Denique etiam *cuti* ſua gloria, nam *pellis* Tincæ à noſtris mulieribus in delitiis habetur, & carni longe prę fertur. Quid plura? *ſemen* ipſum piſcium non illaudatum remanſit. Hagemon enim in Philinna quoſdam inducit γόνον, id eſt, *ſemen* ac *genituram* piſcium frixam comedentes.

Semen.

Μάλα ταχέως αὐτῶν πεῖσο πόλυπον
Καὶ δὸς καταφαγεῖν κ' ἐπὶ τηγάνε γόνον.

Tu, inquit, *quamprimum Polypum eme, & da manducandum, vel è ſartagine piſcium ſemen.* Tu fortaſſe, nec immerito, quæres quid per γόνον pœëta intellexerit? an illud quod vulgo vocatur *ſperma ceti*, *haloſanthos* veteribus? an noſtram *Ambram Grizeam* & odoratam quam nonnulli Azeli piſcis, vel Balęnæ genituram eſſe volunt, quamque hodierna die in delitiis habent propter odoris fragrantiam condimentis ſuis admiſcentes novo & periculoſo luxu, cum exinde ſpiritus inflammari, capita dolore tentari, febres accendi, veneris ſtimulos irritari contingat? minime gentium.

Ova.

γόνος hoc loco *ova piſcium* ſignificat, quorum nonnulla in pretio & honore fuere. ὠὰ enim ταρίχα, hoc eſt *ſalita*, καὶ μετὰ ἅλων σβεσθέντα, *cum ſale repoſita*, deinde aſſata ori ſuavia tradit Athenęus libro tertio c. 33. quamvis ægre coqui aſſerat. Percatum *ova* craticula toſta placent, etiam delicatis & eruditis palatis. Elixantur frigunturve ſuaviſſime *Cyprina*: condiuntur lautiſſime Salmonea; laudantur lupi *ova*, ſquali, Gobii, Huſonis, mugilum, quorum prę parandi rationem tradit Platina libr. 10. capit. 62. Rondeletius vero teſtatur à ſuis piſcatoribus Mugilum ὠὰ τάριχα conſervari, & à bibacibus magno emi, quia de-

jectam appetentiam excitant, sitim proritant, vinique gustum jucundiorem reddunt. Culinæ nostræ gammaros fluviatiles *ovis* refertos magnificant in mensis. Damnantur vero *ova* Barborum quæ tormina intolerabilia concitant, & quandoque vomitiones, alvique dejectiones copiosas movent. Luciorum *ova* eduntur quidem, sed flatibus ventrem distendunt; æque prava sunt Asellorum fluviatilium *ova* atque Barborum, eadem enim symptomata excitant.

De Electione Animalium eorundemque partium.

ALTERA APPENDIX.

QUoniam superiori Corollario partes piscium recensuimus quæ meliores præstantioresque vulgo existimantur; non abs re erit hac Appendice, de avium quadrupedumque partibus, ut melioribus sic lautioribus pertractare, quove tempore, atque ætate, tum aves, tum quadrupedes edendæ sunt, ut præstantiores habeantur, breviter commonere. Sua enim cuilibet rei est ætas temporisque opportunitas, extra quam si suscipiatur, deponit gratiam & commendationem amittit. Exordiemur autem ab avibus Alphabetico ordine servato, mox ad cętera animalia perrecturi.

Alauda optima censeri debet mense Octobri & Novembri, imo tota hyeme, secundumque omnes suas partes lauta existit *felle* dempto. Alauda

Anas hyeme præsertim probatur, sit vero unius anni, ex eaque edantur *pulpa pectoris*, je- Anas.

cur & posteriora: ex sylvestri vero anate *alæ* laudantur, à Septembri usque ad Januarium mensem.

Anatinus pullus. *Anatinus* pullus domesticus sex octove septimanarum commendatur, sylvestris vero trium mensium, idque toto æstatis tempore: seligantur autem partes *posteriores* ac *pectorales*.

Anser. *Anser* annum non excedat, hyeme edatur, *pectore, jecinore*, & *posterioribus* probanda. Ejus pullus vere & æstate melior; uno aut altero non major mense.

Anser sylvestris laudatur mense Octobri, & reliqua hyeme.

Boscas *Boscadis* quam *Sarcellam* vocamus, *posteriora* & *pectoralia* probantur hyeme præsertim.

Capus. *Capi* ætas sit unius anni, ab Octobri mense ad Aprilem usque edatur, ejusque præsertim partes, *alæ, orropygium, pulpa pectoralis* desectæque de ea *ligulæ*; nos vocamus *albas partes*.

Coturnix. *Coturnix* Augusto, Septembri, & tota hyeme probari solet *posterioresque* ejus partes lautissimæ habentur.

Columbini pulli. *Columbini* pulli trium sexve septimanarum præstantiores existunt, quorum primæ partes sunt *coxa & venter*.

Fulica. *Fulica* seu *Gallina Aquatica*, ut hyeme sic *pectore* commendatur.

Gallina. *Gallina* annua Januario, Februario & Martio lauta est, maxime si ex ea *alas*, *orropygium*, & *pulpam pectoralem* selegeris. Ejus pullus sex septimanarum scitissimus, cujus *alæ* potiores ab Aprili mense ad Augustum. Sylvestris vero Gallina quam Gelinottam vocamus à Septembri ad ver usque laudatur alis expetenda.

Gallina Indica. *Gallina indica* hyeme potior, *pectore & ventre* sua-

vior. Ejus vero pullus Vere melior cum est duorum aut trium mensium.

Gallinago posteriores partes delicatiores obtinet, totaque hyeme non improbatur. Gallinago.

Mergus qui vulgo *Plongeon* dicitur, *posterioribus* partibus placet, hyeme præsertim. Mergus.

Merula mensis unius pluriumve non aspernanda, Septembri, Octobri, totaque hyeme. Merula.

Oenas, *biset* dicta hyeme partibus *posterioribus* non minus quam merula delectat. Oenas.

Palumbus sex septimanarum hyeme placet *anterioribus* suis partibus. Palumbus.

Passeres omni tempore grati, sed hyeme magis, quod æstate propter salacitatem macriores aridiores, calidioresque evadant. Passer.

Perdix optima existit Octobri ad ver usque *omnibus* partibus placitura, sed *alis* maxime. Ejus pullus sex octove septimanarum Julio, Augusto, & Septembri regium est edulium. Perdix.

Phasianus autumno & hyeme laudatus, *alis* quam *coxis* melior, ejus pullus sex octove septimanarum æstate suavissimus. Phasianus.

Pavo omni tempore probatur. Pavo.

Phalacrocorax, seu corvus marinus, Gallis *Cormoran*, *pectore* placet ut hyeme. Corvus marinus.

Pluvialis posterioribus partibus gratus est. Pluvialis.

Rostratula autumno & hyeme scitissima, *omnique* sua parte atque ipsis etiam *facibus* suavissima, si edatur à Septembri ad Martium usque. Rostratula.

Turdus seu *Griva* nostra unius mensis placet, autumno & hyeme. Turdus.

Turtur vero æstate & autumno. Turtur.

Quod ad quadrupedes attinet *Aries* à mense Maio ad Septembrem usque probatur, debetque esse unius aut alterius anni, potiores Arietis inter Aries.

partes habentur *armi*, *coxæ*, *costæ & crura*.

Agnus. *Agnus* sex octove septimanarum hyeme & Vere commendatur, ejusque partes *anteriores*.

Bos. *Bos* toto anno editur, sed à Septembri ad Martium usque, caro ejus potior, maxime si bos quinque sit annorum, ex partibus *pectoralis* pulpa, *lumbares* partes, & musculi *coxarii* expetuntur.

Cuniculus. Lepus. *Cuniculus* hyeme scitissimus & æstate, *vertebris* ad lumbos, *coxis*, *& armis* delectat: *lepus* quoque, sed hyeme rigida edi debet. *Lepusculus* omni tempore probatur, si sit duorum triumve mensium.

Hœdus. *Hœdus* uno aut altero natus mense vere optimus, præstat tamen ejus *posterioribus* partibus, *costis, ventre, capite & pedibus* vesci quam alius.

Porcus. *Porcus* hyeme suavior, *porcellus* quovis laudatur tempore: Ille duos excedere annos non debet, hic unius mensis placet. Commendatur *porcus vertebris* dorsi, & *lumborum, costis, auriculis & pedibus*; porcellus vero *pelle, auriculis, & extremis* partibus delectat.

Vitulus. *Vitulus* denique à Decembri ad Maium usque probatissimus, cujus *lumbi*, *pectus*, *venter*, *caput*, *hepar*, *renes*, delicatiores censentur.

Cætera non recenseo, adi Bruyerinum, Platinam, Quercetanum, Legium, Gazium, Goclenium, Jul. Alexandrinum, Alex. Petronium, Isaacum, & ejus comm. Hispanum, atque ut uno verbo dicam eos qui de re cibaria scripserunt. Nec enim unquam finis si cuncta decerpere tentavero. Et certe candidatis Medicinæ hæc sunt satis, doctis vero plus satis.

De

De excrementitiis partibus avium, Ovis.

Cap. LXXIII.

De electione Ovorum.

NOn vult mentiri qui vult pro lege teneri «
Quod bona sunt ova hæc candida, longa, «
nova. «
Hæc tria sunt norma, vernalia sunt meliora. «

Animadversio.

VT prioribus insistamus vestigiis, post explicatas animalium partes proprias, *excrementitiæ* explicari debent, sumpto initio ab *ovis*, quæ avium videntut esse propria; quamvis & pisces & quadrupedum nonnullæ *ova* ferant. Libenter vero cxoptarem, ut quæ fusè & copiosè annotata sunt de *ovis* à commentatoribus ad caput secundum hujus sectionis, ad hunc revocarentur proprium locum: sic enim & tenebræ non offunderentur illi capiti, & huic lux major affulgeret. Dum hęc cogito, ecce venit in memoriam vetus commentarium illi loco adhibitum tantùm fuisse, non novum Monspessuli editum Francisci Chovetti opera: quod quidem cum locupletius extet, eleganterque *ovorum* naturam exponat; quid nocebit huc transferre & appingere? Imo vero ne quid in hac editione desiderare possis, quod in aliis habetur, præstabit, ut evulgatum est hunc in locum transcribere. Sic vero se habet.

Hæc pertinent ad cap. 2. hujus sect.

Tria alimentorum genera exigua mole plurimum nutrientia, his versibus comprehenduntur.

Primum, ova recentia, de quibus Galenus libro tertio de aliment. facult. cap. 21. in hunc scribit modum: Ova recentia veteribus plurimũ præstant, quippe optima sunt recentíssima, vetustíssima autem pessima. Quæ vero in horum medio sunt, proportione recessus ab extremis, bonitate aut pravitate inter se differunt. Idem lib. 1. aphorism. comment. 4. ova inter alimenta pleni victus numeravit. Quam sententiam Avicenna quoque cum aliis plerisque locis, tum maxime 4. 1. cap. 1. his fere verbis confirmat: Quandoque est nutriens parvæ quantitatis, plurimo reficiens alimento: ejus generis sunt potissimum ova, & testes gallinacei, quorum fere nutrimentum cum ipsorum pensatur pondere. Porro ovorum multæ inter se sunt differentiæ. Et prima quidem penes propriam substantiam. Gallinarum enim, perdicum & phasianorum juvenum ac pinguium omnibus præstant, & ad victus salubris rationem accommodatissima sunt: anatum vero, anserum, Pavonum, struthiocamelorum, & similium, deteriora habentur. In figura quoque ovorum aliquod bonitatis discrimen est: parvula enim, oblonga & candida, reliquis succi probitate excellere creduntur, id quod vulgatis etiam hisce versiculis comprobatur.

2 Meth. med. c. 2.

Regula presbyteri jubet hoc pro lege teneri:
Quod bona sunt ova hæc, candida, longa, nova.

Quin ab Horatio quoque hoc observatum esse etiam Plinius meminit, qui lib. 10. natur. histor. cap. 52. ita scriptum reliquit: Quæ oblonga

sunt ova, gratioris saporis putat Horatius Flaccus. Locus est libro 2. Sermon. Satyr. 4.

> Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
> Vt succi melioris, & ut magis alba rotundis
> Ponere.

Candida præstantiora dixit: atque ejus rei inde certissimum indicium colligas, quod anatum & anserum ova plus aqueæ naturæ possideant, pallidioraque & ob id cibo minus idonea sint. Quanquam vero ova per se quidem salubria sunt, coctura tamen ratione non parum immutantur, adeo ut interdum insalubria fieri possint. Nam quædam diutius coquuntur, alia ad mediocrem usque consistentiam: alia in aqua eousque duntaxat dum incaluerint, elixantur. Secundum quas differentias alia quidem ἑφθὰ, id est, cocta vocantur: alia ϑρυλλὰ, id est, tremula, alia vero ῥοφητὰ, id est, sorbilia. Tremula itaque, hoc est, quæ eatenus per coctionem inspissantur, ut in manu tenentis in testa sine putamine suo tremere videantur, omnium sunt præstantissima, plurimum alimenti & optimi succi corporibus exhibent, facillimeque tum concoquuntur, tum distribuuntur, & sanguinem cordi quam maxime congruentem generant. Quare iis cum primis qui ex morbo debiles adhuc sese colligunt, senibus & imbecillibus conveniunt, præcipue vero eorum vitelli. Quod Avicenna quoque in libro de viribus cordis, Tract. 2. cap. 3. ubi ex professo de ovis agit, sic ferme scribens confirmat. Ova tametsi cordis medicina non sint, ad refectionem tamen ejus adsciscuntur. Nam ipsum valde corroborant, & potissimum eorum vitelli, dummodo sumantur ex ovis bonæ carnis avium, veluti gallinarum, perdicum ac

phasianorum. Ejusmodi enim temperatura constant mediocri; cito in sanguinem convertuntur, & post transmutationem parum superfluitatis relinquunt: sanguis autem inde genitus est subtilis ac clarus, cor maxime corroborans: quo fit ut ovorum vitelli in dissolutione substantiæ spiritus, & imminutione ipsius sanguinis vitalis, cæteris alimentis jure præferantur. Sorbilia autem ova tremulis minus quidem nutriunt, sed facilius subducuntur, & faucium asperitates ex vociferatione, aut ex humorum acrimonia lævigant. Ova vero immoderatiore coctura penitus densata, quæ Græcis ἴσθα vocari diximus, & ad coquendum sunt difficilia, & tardi transitus, crassiúsque alimentum corpori tribuunt. Porro iisdem ex vario præparationis modo major adjungitur aut bonitatis aut gravitatis occasio; nam hæc quidem assantur, alia elixantur, nonnulla friguntur, quædam denique in jure coquuntur. Assa igitur elixis crassioris sunt succi, ac difficilioris concoctionis: eorum enim genuina humiditas à foci caliditate depascitur: atque hinc sane eousque assata donec adurantur, ac tetrum odorem reddant, venenosam qualitatem induunt, quemadmodum Marsilius Ficinus in libro de vita cœlitus comparanda capite vigesimo secundo diligenter admonuit. Solent autem bifariam assari: aut enim cum putamine ferventibus cineribus integra obruuntur, aut testis suis franguntur: quorum hæc quidem deteriora sunt. Illa vero rursus duobus modis parantur: aut enim tota cinere cooperiuntur, aut ex parte nuda ad prunas collocantur. Quæ cinere tota obruuntur, pejora evadunt, quia densata undique à circumfuso igne, extrema parte fumorum exhalatio interci-

pitur ; nuda vero prunis impoſita , fumos exhalant depuranturque. Elixa aſſis præſtantiora ſunt : nam æquæ humiditas , ne foci caliditate exſiccentur , obſiſtit. Parantur & hęc quoque dupliciter : Vel enim integra caldariis ſuperne infuſa elixantur , vel ex teſtis fractis in aquam ferme fervidam conjecta coquuntur. Quorum illa quidem , ubi penitus denſata fuerint , deteriora habentur , teſtæ enim quo minus craſſities eorum attenuetur , ac fumi diſſipentur , obſtant & impediunt : ſed ſi ab igne , cum liquidum adhuc coactum denſatumque non ſit , auferantur, meliora fiunt. Hæc vero calor penetrat , craſſitiemque attenuat , & odoris inſuavitatem avertit : unde cæteris omnibus laudabiliora cenſentur. Longe vero ſe ipſis ſuaviora adhuc redderentur, ſi ad mediocrem conſiſtentiam coctis confeſtimque à foco ſummotis aceti nonnihil cum butyro & croci momento commiſtum inſpergeretur. Quæ vero ἐπὶ τῶν ταγήνων, id eſt, in ſartagine ſpiſſantur atque ob id ipſum τὰ τηγανίτα, id eſt , frixa nuncupantur , peſſimum habent omnibus modis alimentum , tardeque tranſeunt. Nam interim dum in ventriculo concoquuntur , in nidorem & fumum abeunt , ſecumque admiſtos cibos corrumpunt , & ſuccus inde prognatus non ſolum craſſus , verum etiam pravus atque excrementitius eſt. Quapropter inter deterrimas earum rerum habentur , quæ concoqui nequeunt. Iis vero nocentiora adhuc fiunt , quæ in vetere & ferrea ſartagine friguntur. In jure denique cocta , Iſacco in diætis univerſalibus teſte , locum inter aſſa ac ea quæ in aquam fervidam conjecta coquuntur , medium obtinent. Porro quæ πνικτὰ, id eſt , ſuffocata appellantur , elixis & aſſis

ſunt meliora. Ea Galenus ad hunc modum parare docet. Ubi ipſa oleo ac garo & pauco vino conſperſa fuerint, vas quo continentur cacabo aquam calidam habenti inditur: deinde ubi ipſum totum ſuperne obturatum fuerit, ignis ſubſtruitur, quoad ova mediocrem habeant conſiſtentiam. Quæ enim ſupaa modum fiunt craſſa, elixis & aſſis ſunt ſimilia. Quæ vero ad mecrem craſſitiem pervenerunt, & melius quam dura concoquuntur, & alimentum corpori dant præſtantius. In ipſis quoque ovorum partibus diſcrimen eſt. Vitellus namque, ſicuti à Rhaze lib. 3. ad Almanſor. cap. 14. ſcribitur, in caliditate temperatus exiſtens, optime nutrit. Albumen vero frigidum & glutinoſum eſt, ægræ concoquitur, & ſanguinem pravum generat, eaque ratione adducti nonnulli albumen debilioribus exhibendum negant. Vitellus quoque proprietate quadam ſubſtantiæ facile inflammatur, & in fumos abit, quo fit ut febribus & ægritudinibus calidioribus non niſi probe alteratus exhiberi debeat. Alteratur autem, ex Joannis Michaelis Savanarolæ ſententia, ad horas plus minus ſex in aqua frigida infuſus. Simeon Sethi hoc quoque addit, ova proprietate quadam peculiari εὐφήαν, id eſt, ingenii felicitatem & bonam habitudinem tribuere iis, qui μεταμάνατος θυγατέρον ταύρου τῶν τεςιμέλοτες καὶ βουτύρου, hoc eſt, cum textura filiarum Tauri, id eſt melle & butyro aſſidue eſitaverint. Sed Galenus libro 5. de ſanit. tuenda cap. 8. de cibis ex quibus obſtructio incidit mentionem faciens, ſenes hortatur, ut à multo ovorum eſu abſtineant, quod nimirum craſſum lentumqum ſuccum creent. Qui utique locus non ſimpliciter de omnibus ovis intelligendus venit, ſed

Alexand. Tranll. lib. 8. c. 1.

de iis quæ vel elixa vel tosta penitus densata sunt, item de frixis & veteribus. Leonardus Fuchsius hunc Galeni locum in Græcis exemplaribus corruptum putat, & pro ὠῶν legendum esse ἑῶν, id est, sorborum, ὠα enim καὶ ἑα, Græcis, Galeno lib. 8. de simplic. medicamen. facult. cap. 13. teste, sorba sunt: quæ certe, ut idem tradit. adstringentem atque adeo obstruentem facultatem obtinent. Leontius apud Constantinum Cæsarem lib. 14. de agricultura, cap. 27. etiam modum tradit, quo ova diu à corruptela servari possint. Ova ipsa, inquiens, servabis, hyeme quidē in paleis, æstate in furfuribus. Alii aqua abluta ova sale tenui intingunt, & sic conservant. Quidam ad tres aut quatuor horas in muriam tepidam mergunt, deinde extracta in furfures aut paleas deponunt. Attamen ei quod in muriam aut salem impositum est, pars aliqua decedet. Cæterum plenum ovum, aut non plenum, cognosces ex immissu in aquam; defectuosum enim innatabit, plenum deorsum demergetur. Eadem etiam à Columella de re Rustica libro 2. cap. 6. & à Plinio lib. 10. cap. 54. & 60. prodita sunt. De Ovis plura Galenus lib. 3. de aliment. facult. cap. 21. & in lib. de cibis boni & mali succi, cap. 7. Paulus lib. 1. cap. 83. & Ætius lib. 2. c. 132.

Secundum, Vina rubentia; ubi ante omnia sciendum, vinum quidem ex eorum esse numero, quæ nostrum corpus alunt. Nam si modo quicquid alit, alimentum est, vinum etiam in genere alimentorum est ponendum. Verum permagna ejus secundum colorem differentia est. Nam hęc quidem alba sunt, alia rubra & clara, nonnulla rufa: sive, ut vulgo dicuntur, citrina: quædam vero ni- Vini differentia.

gra alia rursum medium inter hęc obtinent. Ex quibus omnibus alba cęteris tum imbecilliora ac minus calida habentur, tum minoris etiam alimenti: non ergo abs re capiti nervisque innoxia sunt, urinam cient, & meatus aperiunt. Quod debiliora sint, manifestissimum omnibus fit ex iis, quæ Galenus comm. in tertium librum Hippocratis de victus ratione in morbis acutis scribit inquiens: Vinum potens vehementer celeriterque corpus calefacit, caputque ferit: imbecillum contrario agit modo. Cum igitur minus & calefaciat, & caput tentet, necessario etiam imbecilius erit. Quod deinde minus calefaciat, idem comment. in 6. citatum Hippocrat. lib. clarissime ostendit. Nempe, inquit, ex vinis albis nullum valenter calefacere potest. Quod enim summe calidum est, id continuo & flavum existit, veluti, & quod ab ipso est fulvum: mox ab his rubrum & deinde dulce; Album autem minus quidem his omnibus calefacit. Quod verum utique experimento rei comperietur. Nam inter vina rubra & rufa Gallica, nonnulla albis quibusdam albi natis longe & potentia & caliditate inferiora reperies. Quare ejusdem territorii vina inter se conferenda sunt. Quod vero vina alba minus quam reliqua alant, declarat ipsorum natura. Præterea Galenus commentar. 11. libro 2. aphorism. id ipsum in eum scribens modum, confirmat; Vina aquosa (sic autem nominant alba & tenuia) sicut aquæ similem formam habent, ita etiam vim: quare urinam cient, & minimum nutriunt. Idem commentar. decimo octavo ejusdem libri; Vina, inquit, aquosa, exiguum præbent corpori alimentum. Sunt autem hæc colore quidem alba, tenuia vero substantia.

Item in libro de cibis boni & mali ſucci, capite 1. de iiſdem ita ſcriptum reliquit. Vina quæ aquoſa tenuique ſubſtantia ſunt, urinam movent, & pauciſſimi ſunt nutrimenti. Quod minus etiam caput feriant, Galenus libro 5. de loc. affect. capite 5. iis oſtendit verbis: Vinum album atque modice aſtringens, ut ventriculum robuſtum efficit, ita haud quaquàm tentat caput, id quod facere ſolent ea quæ vehementes vires obtinent. Avicenna quoque 3. 1. doct. 2. capit. 8. in hunc prope modum ſcribens idem confirmat: Vinum album & tenue calorificis præſtat, non enim capitis dolorem efficit, ſed eundem potius, ubi forte ex ſtomachi ardore initium duxerit, humectando levat. Cur autem cæteris caput minus feriat, ejus rei cauſa alia non eſt, quam quod minus fumet, evaporetque. Quod denique meatus aperiat, urinamque moveat, Hippocrates libr. 3. de victus ratione in morbis acutis Aphoriſm. 6. his verbis diſerte ſignificavit: Ad veſicam alio vino magis penetrat, urinaſque provocat, & perpetuo petrumpit: atque multa ad opem his morbis ferendam facit. Rationem ejus rei tradit Galenus libr. 7. Methodi medendi. capit. 6. in eum ſcribens modum: Vina aquoſa vires organorum adaugent, & expellendis excrementis viam faciunt. Eoque fit, ut etiam talia vina præter cætera urinas moveant, quando & ipſa totum corpus celerriter tranſeunt, & impetu curſus ſui excrementa ſecum expellunt. Celeriter certè tranſeunt, tum quia tenuia & tepida ſunt, tum quia adſtringunt. Tenuitate enim & tepiditate prompte mobilia fiunt, adſtrictio autem ipſa magis impellit. Ex quibus jam illud quoque elicitur,

nempe alba & tenuia vina tuto exhiberi corporibus intemperie, vel naturali, vel quoquomodo adventitia biliosis: Æque vero & studiosis, & quibuscumque caput, vel naturæ ipsius habitu, vel ab alia quapiam extrinsecus obrepente causa, imbecillius existit: pari modo & iis qui calidam & humidam cerebri temperaturam obtinent: quippe vina potentia ita adfectis adversissima sunt. Cumulatim enim quemadmodum loco jam citato Avicenna ostendit, caput humoribus vaporibusque & caliditate replent, valideque cerebrum perturbant, & maturius ebrietatem inducunt. Quod si tamen res cogat aliquando eis uti, copiosiore aqua prius diluenda sunt. Jam vero & calidiorem ventriculi atque hepatis temperaturam habentibus, nimioque æstu & ardore fameque aut mœrore vexatis, atque item in anni tempore, regione, tempestateque calida, vina debiliora magis conferunt, ut in quibus calida vina eos qui refrigerandi sunt, impensius calefaciant, capitisque dolores & febres facile inferant, nervosque lædant.

Vina vero rubra & clara, cujusmodi Bellovacensia cumprimis habentur, cæteris calidiora sunt. Quod brevissime Galenus comment. 6. in 3. Hippocrat. librum de vict. ratio in morb. acut. iis verbis significavit: Vinum quod summe calidum est, id continuo & flavum existit. Eadem cæteris quoque valentius alere, idem comment. 11. libro secundo Aphorism. ita scribens attestatur: Quæ crassa sunt & colore rubea, plus alimenti habent quam reliqua vina: inest autem eis & citissime implere corpora evacuata & ob hoc indigentia adjectione. Quod

ità ſane intelligendum venit, ut vina rubea ea de cauſa firmius alere dicantur, quod ex ipſis plus in membrorum ſubſtantiam convertatur. Hac ratione & nigra cæteris præferri poſſunt, quod & ipſa nimirum non mediocre, neque diſſipatu facile alimentum corpori tribuant. Atque hinc certè non temere à Galeno comment. 18. libr. 2. Aphoriſ. ita ſcriptum eſt: Craſſa & fulva vina multo quidem magis corpus alunt, ſed tanum vincuntur à nigris in nutriendo plurimum, quantum ſuperant in pręſtando acervatum & velox alimentum. Eodem plane modo & illa intelligenda, quæ ab Iſaaco in diætis particularibus ſcribuntur, ubi vinum nigrum plenioris alimenti quam rubrum eſſe contendit. Cæterum vina quidem hæc colore rubea, ut urinam levius, quam alba cient, ita majorem capiti noxam adferunt. Animalis enim facultas promptius quam naturalis aut vitalis calido offenditur: quia calidum caput prompte ferit, ac ſpiritum animalem dejicit. Spiritus enim hic ſubtilis, ac ut ab omni excellenti calido diſcutiatur idoneus eſt: quo fit ut ejuſmodi vina debile cerebrum habentibus exhibenda non ſint, niſi diluta & exigua plane copia. Ab iis vero quibus bona cerebri habitudine ac firma ſanitate frui datum eſt, tutius ebibuntur. Firma namque cerebri conſtitutio, ut elevatis ad ſeſe vaporibus ſtrenue obſiſtit, ita ab iiſdem etiam minus offenditur. Ubi hoc quoque ignorandum non eſt, nempe acui ingenia in ejuſmodi hominibus: Nam ſi vino bono ac potente moderate utantur, longe ſeipſis & ad excogitandum acutiores, & ad explicandum orandumque uberiores, & ad memoriam denique firmiores atque diuturniores evadunt.

Spiritus enim tenues, clari & puri ex bono vino potius, quam quovis alio potu generantur. Hinc est quod Theologi in contemplatione circa sacrosanctæ Dominicæ passionis mysteria, optima cumprimis vina deligunt, quæ ob id ipsum jam passim etiam Theologica nominantur. Hæc utiliter iis quoque dantur, qui calefaciendi sunt, ut pote tum pituitosis frigidisque temperamentis crudique humoris copia refertis, tum iis qui frigidis in locis ocioſi vivunt. Dantur quoque in hyeme, frigidaque & humida tempestate. Hic enim omnibus, ideo quod frigiditatem corrigant, & obstructiones tollant, accommodatissima sunt, genuinum calorem refocillant, unde concoctio melior & sanguis probus evadit, cibum per omnia corporis membra, ut quæ facile penetrent, deducunt. Quamobrem ex morbo emaciatos reficiunt, corporaque ipsorum augent. Etenim cibi cupiditatem faciunt, pituitam extenuant, & in sanguinem commutant, bonum colorem conciliant, animo lætitiam voluptatemque pariunt, & robur adjiciunt. Harum itaque commoditatum moderata vini potio, immoderata vero contrariorum occasionem præbet.

Vina Theologica.

Vina vero rufa sive citrina minus quidem quam rubea & clara, excellentius tamen quam alba, tum calefaciunt, tum nutriunt: quo fit ut caput etiam quam alba magis offendant, quemadmodum fusius comment. 1. & sexto in tertium Hippocrat. libr. de vict. ratio. in morb. acut. Galenus monstravit. Hęc etiam alba à quibusdam vocari solent, hinc est quod quidam dicunt, vina alba cito & plurimum calefacere.

Vina vero nigra minus quam rufa calefaciunt, unde minus etiam caput feriunt, ſed cum tardius per alvum quam alba tranſeant, urinamque levius moveant, vehementius etiam quam alba caput tentant. Et hæc ipſa plenius quidem quam alba & rufa, minus vero quam rubea nutriunt, ut copioſius locis paulo ante citatis Galenus oſtendit.

Tertium, pinguia jura, hoc eſt, ſorbilia ex juſculis carnium, & prȩcipue pullorum confecta, ζωμοὶ καὶ ζωμίδια Gręcis, Brodia vero vulgo appellantur. Quæ ſane cum naturæ amica ſint, citius tum concoquuntur, tum per ventrem ſubeunt: nam quæcunque cum voluptate aſſumuntur, iſta ventriculus avidius amplectitur, facilius concoquit, plurimum corporibus exhibent alimentum, & bonum ſanguinem producunt, idque excellentius adhuc, ſi cum ſimilaceo pane prȩparentur. Simila enim vel ſimilago, id eſt, ſubtiliſſima ac puriſſima delicatiſſimi tritici farina, σεμίδαλις à Græcis dicta copioſum & laudabile corporibus alimentum præſtat, ut teſtis eſt Rhazes libr. 2. ad Almanſ. capit. 3. Tria hæc alimentorum genera, quæ exigua mole plurimum nutrire oſtendimus; Avicenna quoque 2. 1. doct. 2. Summ. 1. capit. 15. breviter, his fere verbis complexus eſt. Cibus ſubtilis, boni ſucci, & plurimi alimenti eſt, exempli gratia, jus carnium, vinum, & ova; eaque tum ſorbilia, tum tremula. Talia enim exigua mole plurimum nutriunt, quia maxima ſubſtantiæ ipſorum portio in alimentum tranſit; unde ſequitur tandem & robur inſigne conciliare iis qui ipſis ſæpius uſi fuerint. Additio jocoſa de vino Theologico ex Chiliad. 3. centur. 2. Proverb. 37.

Iura è carnib. Gal lib. 2 de alim. facult. c. 17.

Erasm. Roterod. Hac tempestate, inquit, apud Parisios vulgari joco vinum Theologicum vocant, quod sit validissimum, minimeque dilutum. Nec infestiviter quidam hujusce Proverbii causam rogatus, respondit: A Jureconsultis occupari quas vocant Prębendas, Decanatus, & Archidiaconatus, Theologis nihil reliquum fieri, præter Curata quæ vocant, sacerdotia. Cęterum quoniam de Pastoribus scriptum est: Peccata populi comedetis; nimirum ad cibi tam duri concoctionem opus esse vino efficacissimo. Atque hinc esse natum vulgi dictum.

Hosęæ 4.

Hactenus Commentator qui omne tulisset punctum nisi seriis jocos ammiscuisset, & sacris profana, quasi vel doctior, vel elegantior haberi possit ex detorta in hunc locum Erasmi Roterodami Parisiensibus Theologis irati nugaci fabulatione.

De Esu Ovorum.

Cap. LXXIV.

SINGULA post Ova, pocula sume nova.

HOc verficulo præcipitur, ut post ovi cujusque recentis atque mollis esum, haustulus, & prącipue vini, sumatur. Ejusque rei duplex fere adsignatur ratio. Ac prior quidem, quod ovum recens ac molle succi sit optimi & concoctu facilis: parvaque mole, ut sup. capit. 6. ostendimus, plurimo corpus reficiat alimento, idque vitello suo potissimum: vinum

autem ; cum natura eo delectetur maxime, prestet ut à membris avidius attrahatur , celeriusque ita permeet. Posterior vero , quod ovum tardius descendat per gulam, quæ Græcis proprio nomine οἰσοφάγος ab οἴω fero , & φάγημα , cibus; quod cibum & potum in ventriculum transuebat, Arabibus Meri nuncupatur ; vinum autem descensum ejus adjuvet.

Animadversio.

NOn solum ob prædictas rationes præcipitur à Salernitanis potus post singula *ova*; sed etiam ad diluendam *ovorum* visciditatem, juvandamque distributionem ad jecur. Ingestus enim ovi vitellus,quia spissus & viscosus est, facile ventriculi parietibus adhæreret prohiberetque ventriculi contractionem ob suam viscieditatem & lentorem , diutius vero ventriculo adhærens facilè putresceret & mora corrumperetur: At potus continuo sumptus , facit primo ut diluatur , coctusque deducatur per venas mesaraicas ad hepar sanguinis officinam. Hoc vehiculo destitutus vitellus vix præ lentore venas mesaraïcas tenues & exiles præterlaberetur, sed illic cunctando obstructiones generaret.

Potus autem nomine cave solum vinum intel- Potus.
ligas , ut faciunt commentatores , sed liquidiorem quamvis substantiam , sive sit aqua , sive vinum , sive jusculum. Porro de *ovis* qui plura voluerit, consulat Aldrovandum Ornithol. libr. 14. Lælium à fonte consultat. 5. & 9. Garciam Lopium capit. 26. de varia rei medicæ lectione,

Ludovicum Guyonium capit. 10. libr. 4. diversarum lectionum tom. 2. Hyppolitum Obicium capit. 25. de multiplici in medicina abusu, Davidem Echlinium, & Ludovicum Guybertum opere proprio de ovo; Rorarium contradict. 29. Avicennæ, Fabritium ab Aquapendente tractatu eximio de ovo, Æmilium Parisanum libr. 6. nobilium exercit. exercitat. 2. & 3. Sylvaticum in controversiis, Epiphan Ferdinandum histor. 51. suarum observat. Francis. Bonamicum libr. 5. de aliment. c. 46.

De Excrementis Quadrupedum, ac primo de lacte.

Cap. LXXV.

Lac phtisicis sanum caprinum, post camelinum,
Atque jumentinum, plus omnibus est Asininum.
Plus nutritivum vaccinum, sic & ovinum:
Si febris, caput aut doleat, non est bene sanum.

Lactis electio.

Hic præcepta quædam traduntur de electione lactis in genere, quatenus videlicet φθισικοῖς, hoc est, tabidis, emaciatis, hectica febre laborantibus, & quomodocunque consumptis sit conducturum. Cibi enim his ipsis, quod calorem nativum imbecillum obtineant, concoctu faciles conveniunt: boni item ac multi alimenti, ut corpus emaciatum instaurent: sed liquidi & tenues, ut vias, ob siccitatem contractam facilius subeant & penetrent: ob febrem quoque refrigerent nonnihil, & ob ulceris saniem detergant,

gant, & ob solutionem continui, glutinent; quas dotes omnes habet lac: facile enim coquitur, ac inter omnia quæ alimenti gratia sumimus, lac butyro & caseo multum nutrit: optimum optimi est succi, sero casei & butyri liquidum & subfrigidum est, ut libr. 5. capit. 20. & lib. 10. cap. 7. de simpl. medic. facult. terget sapore dulci, butyrosæ substantiæ & acrimonia seri, glutinat caseo & eodem ac butyro est emplasticum. Quapropter nonnulli, Galeno in libro de cibis boni & mali succi, capite 9. teste pulmonis ulceribus affectos potione tantum lactis curari putant, antea scilicet quam ea ipsa ulcera amplientur, callosaque fiant.

Lac caprinum.

Ac *primum* quidem præceptum est de lacte caprino, quod utile esse phthisicis Avicenna libro 2. Can. capit. 44. & 114. tract. 3. capit. 6. confirmat: Neque id sane injuria: siquidem inter cætera lactis genera moderate se habet, cum non admodum pingue crassumque sit; ob id medium quoque esse censetur, quod in corporibus nostris præstat.

2. Can c. 442. & Tract. 4. c. 15.

Secundum de camelino, quod illo tenuius est seroside humoris magis particeps: quo fit ut minus tum nutriat, tum emaciatis conferat, Hydropicis tamen, & quibus hepar male affectum est, non parum commoditatis adfert, præsertim si fuerit cameli nuperrime enixæ. Eo namque hepar, si quid Avicennæ credimus, reficitur atque instauratur.

Tertium de asinino: Asinæ namque inter cætera brutorum genera lac præbent ad propositos affectus accommodatissimum, quippe cum tenuissimum sit, & minime coaguletur, & quoquo versus ocyssime in corpus digeratur, quemadmodum

Alexand. Trall. lib. 8. c. 4.

elegantissime lib. 7. method. medendi cap. 6. à Galeno scribitur. Quod Avicenna quoque 1. 4. Tract. 3. capit. 6. confirmat; Non est, inquiens, lac post muliebre, quod hecticis æque conferat, ac Asininum. Hecticam enim, siquidem curabilis fuerit, ad plenum curat. Sed præ cæteris lac muliebre, tanquam naturæ ejusdem; & humano corpori familiarissimum, ab aliis Medicis, præcipueque ab Herodoto & Euriphonte ad tabidos affectus celebratur. Quoniam enim cæteris est subtilius, frigidius & humidius, citius concoquitur, velocius penetrat, & melius nutrit. Sumendum autem quodvis horum mane jejunis, horis tribus aut quatuor ante cibum, unc. quatuor primum: & has si recte confecerit, die sequenti quinque, sex uncias & sic diebus consequentibus auctum: si bene concoquat, usque ad libram unam. Quatenus enim vires augeri cernimus, eatenus nos quoque cibis adjiciemus. Sumat autem patiens ex mammilla, aut minimum diu extra propria conceptacula moratum (illic enim & sanguis & semen promptissime corrumpitur) per se, aut cum pauco melle vel saccharo & sale, ne in ventriculo acescat. A lacte hausto non dormiat, ne corrumpatur, nec corpus exerceat motu ac frictione, ne crudum lac in corpus trahatur.

Lac muliebre.

Cæterum silentio prætereundum hoc loco non est, quod non semper muliebre aut asininum phthisicis prosit: imo vero lac acidum, sive ebutyratum ab ipsis in certis quibusdam casibus convenientius adsumitur. Et primo quidem, quando cum phthisi fluxus ventris simul infestat. Deinde cum metus est, ne in ventriculo coaguletur, vel ardor adest vehementis febris, aut ventriculus

ſuapte natura bilioſus exiſtit, ut in quo lac nullo negotio in bilem tranſeat. Quinetiam quando phthiſi febris conjungitur putrida, & multæ in interioribus partibus ſunt obſtructiones. Lac enim acidum cohibet & adſtringit alvum, neque facile in bilem convertitur: quippe cui butyrum quo prompte accendi poterat, ademptum ſit: eádem ratione nec in putrida facile putreſcit. Præterea cum immundus ac ſordidus eſt ventriculus: in ejuſmodi enim ventriculo lac promptiſſime corrumpitur. Poſtremo vero cum phthiſicus lac integrum & dulce abominatur, ab acido autem ſive ebutyrato non omnino abhorret. Sed de his omnibus copioſe admodum Hieronymus Cardanus libro ſecundo Contradicentium, Tract. 4. Contradict. 1. & Conciliator differentia 104.

Lac vaccinum.

Quartum de lacte vaccino: quod ut inter cętera lactis genera craſſius ac pinguius invenitur, ita alere etiam magis putandum eſt. Atque hinc ſane Rhazes lib. 3. c. 15. ad Almanſor ſic ferme de eo ſcriptum reliquit: Lac vaccinum quorumlibet aliorum animalium lacte craſſius judicatur, atque ob id corporis molem & obeſitatem adipiſci volentibus accommodatiſſimum habetur. His amplius Avicenna lib. 2. Can. c. 442. hoc quoque addendum putavit: Nempe lac cujuſlibet animalis, cujus fœtus eandem in utero moram cum homine ducat, id eſt, per novem menſes, humano lacti eſſe maxime conforme: illud vero quod ſit animalis, cujus impręgnatio quam mulieris diuturnior ſit, eſſe deterius, quo fit ut cum vacca novem menſibus vitulum ferat, lac ejus humano maxime conforme, atque ob id optimum quoque habeatur.

Quintum de lacte ovino: hoc enim, quod ad consistentiam quidem & nutrimentum attinet, ad vaccinum quodammodo accedit.

Sextum de lacte vitando in febribus putridis, & dolore capitis: cujus rei causæ adsignatæ sunt sup. c. 4.

Animadversio.

INter excrementa quadrupedum sola quantitate peccantia est *lac* è quo *Caseus*, *butyrum*, *& serum* desumuntur. *Lac* (*quod Græci* γάλα vocant παρὰ τὸ καλὸν εἰς ἀναθρόφην εἶναι), id est *quod pulchrum gratumque sit nutrimentum*) Latini deducunt à *liciendo*, vel quod eo infantes alliciantur, vel quod sugendo mammas ipsum eliciant. Ejus tanta est necessitas ut vivipara animalia ei vitam salutemque suam acceptam ferant, cum lege naturæ factum sit, ut recens natus fœtus eo tamquam cibo & potu necessariò nutriatur. Unicuique autem animalium generi suum magis εὐπρόσφυτον atque consociale, muliebre hominibus, asininum asinis, vaccinum bobus, & sic de cęteris; atque ab hoc illud quod temperamento uniuscujusque magis est affine. Quod intelligendum venit de *lacte* prout alimentum est, non quatenus est *medicamentum*: sic enim major habenda ratio morbi, quam temperamenti utentis. Ut vero de bonitate lactis securum tutumque judicium feri possit, observandum est lac vel universaliter considerari, quatenus lac omne lactis naturam retinet, vel particulatim prout singulæ lactis species cum singulis animalium speciebus analogiam habent; muliebre cum hominibus, camelinum cum camelis.

Lactis utilitas.

Priori respectu examinandæ veniunt lactis causæ *materiales* & *efficientes*. *Materialis* causa est sanguis animalium excoctus & dealbatus, non per modum *putrefactionis*, seu *puris*, veluti placuit Empedocli apud Aristotelem quarto de gener. animalium capite octavo, sed per modum *perfectionis*: adeo ut sanguis ille ita præparatus delicatior præstantiorque evadat. Exinde fit ut lac illud omnino melius sit *materialiter*, quod à meliori sanguine ortum ducit, saniori, puriori, & temperatiori Temperatum vero sanguinem vocamus, qui justa, legitima & convenienti quantitate bilis flavæ, succi melancholici, pituitæ, & sanguinis proprie dicti commixtus & perfusus est. Sic quia sanguis hominis sanguine aliorum animalium temperatior est exactiusque commistus, ita & lac humanum quovis alio lacte exquisitius est ac præstantius. At sanguis impurus dicitur qui κακόχυμος, hoc est, qui vel biliosus, vel melancholicus, vel pituitosus existit, quive aliquo ex quatuor humoribus aut privatus, aut saltem est diminutus, quive etiam putris & corruptus. Hinc profecto apparet lac ratione materiæ non esse homogeneum, sed heterogeneum, constans videlicet parte una quæ igni & bili, altera quæ aëri & sanguini, tertia quæ aquæ & pituitæ, quarta quæ terræ & melancholico succo respondet: propterea que non male factum à Galeno, Avicenna, & Mesuæo qui serum lactis calidum & siccum constituerunt. Est enim in *sero* duplex substantia, aquea & phlegmatica, refrigerandi & humectandi vim habens, ac insuper acris, salsa ac biliosa; unde detergendi facultas Sero inest. Vide Petrum Hispanum ad lectionem 44. diæt. univers. Isaaci, Rorarium con-

Lactis causæ.

Serum duplex.

tradict. Galeni 91. & Epiphan. Ferdinandum theoremate 25. lib. 1.

Porro causa *efficiens lactis* est duplex: *principalis* & *instrumentaria*: *principalem* voco vim λακτοποιητικὴν mammis insitam, quæ immediate profluit ab anima sensitiva, quæque idcirco melior aut fortior, deterior imbecilliorve non est huic quam illi animalium; nisi quatenus instrumenta obtinet melius deteriusve constituta; proinde ratione hujus facultatis lac hominis non est censendum delicatius aut temperatius quovis alio lacte: nec enim anima rationalis functiones naturales perfectius exercet quam brutorum anima, nisi meliora instrumenta nacta fuerit.

Efficiens *instrumentaria lactis*, partim mammarum caro, partim calor, seu temperamentum mammis insitum. Quo melius sunt constitutæ mammæ, quo earum temperies laudabilior, eo lac in ipsis elaboratum, præstantius est habendum. Fœmella ergo quæ sanas habebit mammas, nullave excedente qualitate præditas, salubrius lac suppeditabit, quam quæ aliqua intemperie affectas mammas obtinebit.

Cæterum causæ istæ *lactis* quanto perfectiores erunt, tanto temperiem *lactis* (quæ ad instar formæ illi est) meliorem effecerint, & accidentia quæ temperiem sequuntur, & demonstrant, mitiora, atque benigniora præstiterint. Sunt autem accidentia illa è primarum, secundarum tertiarumque qualitatum genere. E primis est calor qui omnino moderatus est in lacte ex Galen. 5. simplic. licet alibi lac modo frigidiori, modo calidiori temperamento esse dixerit;

habita nimirum ratione quarundam ejus partium. E primis quoque est *humiditas* ad quam inclinare debet lac potius quam ad siccitatem, tam ratione materiæ quæ humida est, quam ratione finis, quæ est nutritio fieri solita per humectantia. Ad secundas qualitates pertinet *consistentia*, seu partium *crassities*, vel *tenuitas*, *lentor*, *liquiditas*; has necesse est in lacte sic esse contemperatas ut tenuitas crassitiem, liquiditas lentorem vincat eo modulo, ut nec nimium lac diffluat, nec coeat tenacius. *Crassius* quippe lac & *lentius*, seu *viscosius* difficilius coquitur atque distribuitur, distributumque angustis meatibus altius infigitur ac hęret. *Tenuius* vero atque *liquidius* quia aquosius est, prius exit quam coquatur, vixque agglutinari potest, proinde parce nutrit, & tenuiter substantiam corporis reparat. In tertiis qualitatibus sunt, *sapor*, *odor*, *color*. *Sapore* dulce & suave esse debet, non amarum, salsum aut acre: tale enim bilis salsęvæ pituitæ perfusionem, aut immoderatum calorem arguit: non præterea acidum acerbumve, cum hujuscemodi lac frigidorum humorum copiam calorisque imbecillitatem significet. In summum præter dulcedinem, alienæ omnis qualitatis expers sit, quemadmodum sanguis probus ex quo generatur. *Odor* lacti pene nullus adsit, prędertim non fœteat, cum fœtor putredinis pravæque coctionis, aut saltem alimenti assumpti minime boni sit nota. *Colore* demum *album* est lac, quia in mammarum glandulis elaboratum *splendidum* quoque ἠ λαμπρὸν, ut loquitur Gal. 7. meth. c. 6. prout lacti convenit: splendor autem ille accidit ex substantia moderata nec nimium rara nec crassa nimium, ac deinde ex multis spiritibus corpus lactis æquabi-

liter perfundentibus. Lividum igitur lac improbatur, obscurum quoque, fuscum aut flavum; quod hoc bilis perfusionem, illa vero spirituum inopiam aut partium crassitiem indicent. Suboritur tamen hîc difficultas inter Medicos & Aristotelem: illi, Sc. Dioscorides, Galenus, Avicenna, *album* lac præferunt: hic vero lib. 3. de hist. animal. c. 21. *lividum* albo anteponit τῶν καὶ γυναικῶν, inquit, τὸ πελιδνότερον γάλα, βέλτιον ἢ λευκὸ τοῖς τιτθευομένοις· καὶ αἱ μέλαιναι τῶν λευκῶν ὑγιεινότερον ἔχουσι, id est, *mulierum lac commodius lactentibus est quod livorem trahit, quam quod candidum est, & fuscæ salubrius habent quam candidæ.* Joa. Costæus libr. 1. de facili medicina per seri & lactis usum c. 2. putat Aristotelem loqui comparate, adeo ut velit ducere minus candidum lac, præstantius esse lacte maxime candido, quemadmodum minus albæ mulieres præstantius habent quam candidiores, quæ magis humidæ fluidæque sunt, propterea que pituitosæ atque frigidæ. Vel certe mendum credit inesse textui Aristotelico, legendumque πελιδνοτέρου τὸ λευκὸν βέλτιον, *lividiore lacte album melius*, sicque convenire inter eos auctores. Ego vero arbitror Medicos habuisse rationem causæ *efficientis*, Aristotelem rationem *materiæ*. Causa efficiens est calor, seu temperies mammarum, alterans & assimilans sanguinem mammis, quod quidem tum melius præstat, cum laudabilior est opusque suum perfectius exereet; à perfectiori enim causa effectus perfectior proficiscitur. Ergo Medici lac *album* existimantes assimilatum esse glandulis mammarum albicantibus magis quam lividum substantiam mammarum colore suo non referens; duxerunt lac colore candidum lacti livido anteponendum: sic enim causa

An lac fuscum bonum.

Aristoteles mendatus.

efficiens videtur assecuta suum finem. Aristoteles vero tres in lacte substantias animadvertens, *seroſam*, *butyroſam* & *caseoſam*, ab hac præsertim parte albedinem lacti inesse (lac enim quo caseatius eo candidius) censuit lividum melius esse candido, quia licet candidum magis nutriat quam fuscum ob caseosam partem; minus tamen salubre infantibus, quia magis obstruit, calculisque generandis opportunius est. Id postea visus est explicasse Aristoteles eodem loco, postquam enim dixerat fuscarum mulierum lac salubrius esse quam candidarum; statim rationem subjunxit scribens Θρεπτικώτατον τὸ πλεῖστον ἔχον τυρὸν, ὑγιεινότερον δὲ τοῖς παιδίοις, τὸ ἔλαττον, id est, *lac illud maxime nutrire, quod plurimum caſei habet, quod vero minimum caſei habet, ſalubrius esse infantibus.* Est ergo hęc Aristotelis ratrocinatio.

Aristoteles explicatus.

Lac quod habet plus casei, habet etiam plus candoris:
Sed lac candidarum mulierum habet plus casei, quam lac fuscarum;
Ergo lac candidarum habet plus candoris.
Et rursum.
Lac habens plus casei magis quidem nutrit, sed minus est salubre, quam lac minus continens:
Atqui lac candidum plus habet casei quam fuscum;
Ergo lac candidum magis quidem nutrit, quam fuscum, sed minus est salubre.

Sic ergo Aristotelem Medicis conciliabimus, dicendo *candidius* lac *livido* anteponendum esse, cum candor procedit non à copia casei, sed ab efficiente causa vigente & valente; postponendum vero *livido* cum candorem trahit à multo

caseo. Hoc autem ut quis internoscat, viscositatem lactis & pondus contempletur, quo enim viscosius erit lac atque ponderosius, eo plurimum casei continebit; est quippe caseus terrena, crassa & gravis lactis portio.

Lac optimum. His ita universim consideratis sic optimum definire *lac* possumus, *tepidum, æqualis substantiæ, admotum ungui statim non diffluens, levius quam gravius, minime viscosum, sed dulce, inodorum, album & aliquo pacto splendens, ac denique à sano animali, & in bene valentibus, beneque constitutis mammis elaboratum.* Quodcunque vero *lac* has omnes dotes conditionesque obtinuerit, affatim nutriet, colorem corpori vegetum & floridum conciliabit, spiritus omnes recreabit, semen augebit, corpus pinguefaciet, pectori & pulmoni auxilio erit, urinæ ardores temperabit, oculorum acres distillationes compescet, denique atrocissimos dolores ad instar Nepenthes Homericæ demulcebit.

Hæc fuerant de lactis natura præmittenda, ut securius judicium ferri possit de singulis lactis speciebus, de quibus hoc capite à Salernitanis disputatur. Species autem lactis partim desumuntur ab animalium *differentiis* eorumque *temperamento, habitu, ætate, pabulo*, partim à *lactis* ipsius *partibus ætate*, ac *præparatione*. Ab animalibus *lac* appellatur *humanum, bubulum, ovillum, caprinum, equinum, camelinum, asininum, porcinum. Humanum*, ut substantiæ mediocritate præstat cæteris, ita ubi nutrire hominem velis ob familiaritatem reliquis facilius & promptius nutrit; illique proprie competunt omnes dotes supra enumeratæ: magis tamen quàm cætera muliebre lac non nutrit: sed melius nutrimentum

Lac humanũ.

fuggerit. Primam quoque laudem tribuit illi Galenus libro ſeptimo meth. cap. 6. in hecticis ſanandis, utpote hominibus cognatum ὁμόφυλον.

Babulum temperamento proximum eſt muliebri lacti, craſſius tamen, pinguius & multo plus nutrimenti afferens : at minus eſt ſalubre, quia ob craſſitudinem facile obſtruit, ægreque in ventriculo coquitur. Sunt qui exiſtiment eorum animalium lac homini utilius eſſe quorum partus ad humani partus tempus propius accedit, quaſi lac longiori tempore maturius reddatur. Sed meminiſſe illi debuerunt non plus requiri temporis ad lac perficiendum quam ad fœtum maturandum : quemadmodum ergo fœtus animalis quod parit 5. menſe, æque perfectus eſt atque maturus, ac fœtus ejus animalis quod parit decimo & duodecimo, ita & lac ejuſdem animalis parientis quinto menſe æque abſolutum elaboratumque eſt, ac lac animalis duodecimo parientis : ut propterea nulla inde repetenda ſit lactis vaccini bonitatis nota. Bubulum. Coſtæus perſtringitur.

Ovillum, bubulo proximum & ſubſtantia & temperie, craſſum enim ac pingue eſt, paulo tamen minus quam bubulum ; idcirco minus nutrit, magis vero obſtruit, quam & ſecedere alvo magis dicatur ob ſerum quo magis affluit. Ovillum.

Caprillum, paulo calidius eſt ſupra dictis, ſubſtantia quoque tenuiori minuſque pingui prędituum eſt, minus quoque nutrit, magis tamen alvo ſecedit. Caprillum.

Equinum caprillo tenuius & calidius exiſtit ; minus etiam homini nutriendo aptum, aptius alvo ſubducendæ : eximia illi detergendi facul- Equinum.

ineſt ob ejus multi ſeri tenuitatem atque caliditatem.

Camelinum. *Camelinum* equino propinquum dicit Halyabas; ipſum tamen tenuitate & caliditate ſuperat, pauci vero eſt nutrimenti, quod alvum ſubducendi aperiendique facultatem obtineat. Mirari autem aliquis poſſit cur Rhaſes lac iſtud calore ac ſiccitate pollens, ad hydropiſim calidam atque ad jecur calidum & ſiccum commendat, niſi recordetur hepati ſic affecto mediocriter calida potius quam frigidiora convenire, cum frigida altius impingant & obſtruant, moderate calida rarefaciant, & flabellationem procurent.

Aſininum. *Aſininum* reliquis frigidius, tenuius & ſeroſius, minus quoque nutriens, minus obſtruens; ſed maxime ſubducens, terget enim & mundat, abſque tamen acrimonia ac mordacitate.

Suillū. *Porcinum* ſive *ſuillum* frigidiſſimum adſtruitur; meo quidem judicio perperam, cum ſus frigidiſſimum non ſit animal. Ariſtot. 6. de hiſt. animal cap. 20. craſſius ipſum conſtituit quam ſit caninum, quod ab eo ſummè craſſum dicitur. Ætius quoque lib. 2. cap. 87. craſſiſſimum facit, cum tamen Galenus 10. ſimpl. aquoſum crudumque ponat, ἄπεπτον καὶ ὑδατῶδες Conciliabis Galenum Ariſtoteli, ſi concedas ſtatim à partu craſſum eſſe lac ſuum, progreſſu vero temporis tenuiſſimum & aquoſiſſimum evadere: ſic enim loquitur Ariſtoteles de lactecanum; τὸ μὲν ἐν πρώτον, παχὺ ὅτι χρονιζόμενον γίνεται λεπτότερον. *Initio*, inquit, *craſſum*, *proceſſu temporis tenuius fit*. Et certe cum numeroſus ſit partus canum & ſuum, prius ſugunt lac fœtus quam abſolutum ſit & perfecte excoctum: cumque creſcentes fœtus majorem lactis copiam ſugāt, faciunt idcirco ut procedente

tempore semper aquosius & crudius lac reddatur.

Non est porro quod longiori sermone ostendam verum esse quod de lacte hoc capite observatum est : constat quippe ex dictis *vaccillum* & *ovillum*, plus nutrire quam *caprinum*, *camelinum*, *equinum* & *asininum* : constat insuper *asininum*, phthisicis salubrius esse quam quodvis aliud ; ab eoque *caprillo*, deinde *camelino*, ac tandem *equino* palmam concedendam. Sed ut diximus *muliebre* omne tulit punctum, seu nutrire, seu medicari volueris.

Quod spectat ad alias circunstantias quibus variari *lac* certum est, breviter de eis hæc animadvertenda sunt. Quo temperatius est animal, eo *lac* quoque melius, tale enim esse solet *lactis* temperamentum quale corpus animalis è quo emulgetur. *Lac* autem macilentorum animalium minus alit ; *lac* corpulentorum & obesorum periculorum dicitur afferre convulsionis : *lac* molliorum humidius est : duriorum siccius : optimum est ac laudabile, *lac* animalium moderati & mediocris habitus. Quomodo autem *lac* nigriorum animalium melius sit lacte candidiorum, expositū vide apud Costæum loco laudato cap. 7. Animalium in vigore ætatis consistentium *lac* optimum est, juniorum liquidius, seniorum siccius, *lac* post partum liquidissimum ac tenuissimum spissatur temporis progressu, Vere quoque liquidum & copiosum, æstate siccum & crassum, sed concoctu facile. Est insuper *lac* simile alimentis ingestis, aquosum ex aquoso pabulo, crassum ex crasso, moderatum ex moderato. Caprarum in Justinis montibus scammonia, veratro, mercuriali vescentium *lac* ventriculum subvertere prodidit Dioscorides. Uno verbo Galenus 7. meth. cap.

6. ostendit unius asinæ exemplo, quam necessaria sit pabuli totiusque victus ratio ad *lac* optimum consequendum; cujus verba libenter adduco, quod *asinini lactis* usum hîc frequentissimum observem. *Quo vero*, inquit, *optimæ notæ lac fiat, & idoneis nutrimentis alendum animal est, & exercitationibus mediocribus tractandum, & pullus si quem lactat auferendus. Quod autem ætatis quoque maxime florentis esse debeat, id neminem latet. Curandum item ut quam optimè concoquat, contemptis videlicet iis, qui si asinis quoque victus rationem præscribemus, ridebunt. Si enim Venetæ & Prasinæ factionis studiosi equorum stercora, quo intelligant quemadmodum alimenta concoxerint, odorantur, tanquam ex eo omnem eorum bonam habitudinem cognituri: multò profectò magis nostrum fuerit pro hominis salute nihil tale non prospicere, atque herbas animali quæ non admodum sint humidæ fœnumque & hordeum quod sit mediocre, objicere, sed nec ulla obmittere ut Asinæ corpus strigili distringatur, manu fricetur, detergatur, & mundetur. Porro si liquidiora, fœtidiora, & flatus plena excreverit, planum profecto est non concoxisse probe. Quare aut detrahendum aliquid de alimento est, aut exercitationi aliquid adjiciendum, aut qualitates immutandæ aut fricationis cura varianda. Sin duriora reddat animalis alvus, ad contraria est inspiciendum atque illorum aliquid immutandum.* Porro in hoc textu Galenico duo in Græco codice vocabula sunt emendanda: primo enim legitur in vulgo expressis codicibus; οὐκ ἀμελεῖν δὲ χρὴ τὴν ψύξιν, καὶ ἀναπείθειν καὶ ἀποτρίπτειν, καὶ καθαίρειν τὸ τῆς ὄνου σῶμα; id est *neque vero negligere est ut corpus asinæ refrigeretur, fricetur, detergeatur, & mundetur.* Quæritur quid sit refrigerare corpus asinæ,

& quomodo id fieret : hoc cum ignoretur, nonnulli, ut Jul. Alexandr. ψυχεῖν & ἀναψύχειν interpretantur de ablutione per flumina, alii ut Popardus de siccatione, sic ut siccari corpus asinæ debeat, quoties madet, alii ἀναξηράζειν, alii ἀναψέειν legunt, alii ἀναψέγειν, quod est, *aquam ore contentam guttatim roris modo expuere*, ut fit ab iis qui curant equos cum manu cutem & pilum poliunt ac lævigant; ego vero loco ψύχειν, repono ψήχειν, quod est *radendo detergere*, seu *strigile distringere*; est enim ψήχειν, velut species τῦ καθαίρειν, affineque est illud verbum verbo τείβειν, quod *manu & panno duriore* fieri, sicut ψήχειν *strigile* solet. Galenus correctus.

Alterum vocabulum emendandum, est ejusdem rationis : nam loco ψύξεις, legendum ψήξεις cum τείψις & ψήξις, sese consequantur, ut mox dictum, solent enim equorum curatores primo *strigile* fricare equos, mox *panno* & *manu*.

Supereſt ut nonnihil addamus de lactis partibus, ætate, & præparatione. Lactis tres partes *caseosa*, *butyrosa*, & *serosa*, de quibus postea seorsum. *Lac* plurimas casei partes obtinens, multum nutrit, sed minus est salubre : *lac* vero plurimas butyrosas partes obtinens viscosius paulo est, difficiliusque distribuitur inflammationique generandæ est aptum. At serosum *lac* minimum quidem nutrit, sed confestim alvo secedit. Nihil dico de *melca*, *aphrogala*, *argyrotpohemote*, *pyrasto*, χισῶ, *colostro*, *oxygala*. Pergo enim ad ætatem *lactis*, quod intelligo de *recenti* aut *vetusto*. *Lac recens* enixorum animalium non probatur, improbatut *lac* à partu remotissimum : optimum est igitur quod medio tempore emulgetur, diu servatum ab emulsione *lac* negligendum; recens extractum bonum. Galenus 7. me- Lactis partes.

thodi docet expedire ut quam minimo tempore in aëre ambiente *lac* moretur, tum ut calorem quem ex uberibus abstulit, conservet; tum quia celerrime mutari sit aptum genitalis seminis ritu, quod nec ipsum aliquandiu extra propria vasa, si modo suas vires servabit, morari patitur, sed vel in ipsis maris partibus contineri vel ipsius fœminæ partibus hærere postulat. *Et sane*, inquit, *utilissimum est lac, cum ex ipsis mammillis quis hauserit, veluti Euryphon, Herodotus & Prodicus censent, qui tantam in eo ad corpora reficienda fiduciam habuerunt, ut etiam qui phtoe contrabuerant, ex ipsa mulieris papilla lac sugere juberent, verum cum hoc plurimis non placeat, melius est calens adhuc ex mammillis id in ægri ventriculum, quam ocyssime transferre.* Cæterum crudum *lac* non assumendum nisi recentissime mulsum; flatus enim excitaret, coctum minus flatulentum: sed quia serum coctione absumitur, crassius evadit, sic ut obstruere venas & adstringere alvum facilius possit. Denique cum *lacte* multa solent edulia parari, quæ lauta magis sunt quam salubria; optimum autem erit si vel salis modicum vel sacchatum lacti admiscuerimus mellis loco, ut Galenus præscribit, sic enim & minus acescit, & melius nutrit. Nolui plura de lacte congerere, tu si velis repete ex Gesnero opere de lacte & operibus lactariis, Jacobo Bifronte epistola de caseis & operibus lactariis, Hieronymo Acorombono tractatu de lacte; Julio Cæsare Claudino tractatu de natura & usu lactis, Julio Cæsare Baricello libris de lacte, Joa. Costæo opera de facili medicina per seri & lactis usum; ex quibus omnibus discere poteris quibus in morbis lac conveniat, quamque & febricitantibus & caput

dolentibus

dolentibus sit noxium, sicut asserunt Salernitani, auctoritate Hippocratis freti, qui aph. 65. sectionis quintæ *lac præbere capite dolentibus, febriculosis & quibus hypochondria elata aut murmurantia & sticulosis*, κακὸν esse pronunciavit, de quo aphorismo consule Commentatores.

De Caseo.

Cap. LXXVI.

Caseus est gelidus, stipans, crassus, quoque durus,
Caseus & panis sunt optima fercula sanis,
Si non sunt sani, tunc hunc ne jungito pani.
Ignari Medici me dicunt esse nocivum.
Sed tamen ignorant cur nocumenta feram.
Expertis reor esse rarum, nam commoditate.
Languenti stomacho caseus addit opem;
Caseus ante cibum confert, si desinat alvus,
Si constipetur, terminet ille dapes.
Qui physicen non ignorant hæc testificantur.

DUæ sunt in hoc capite partes, in quarum priori duo peraguntur. *Primo*, quatuor referuntur facultates casei. Quarum prima est, ipsum esse gelidum, id est, temperatura frigidum: quod intelligi debet de recente ac molli qui frigidus & humidus, & non de vetere, qui calidus & siccus est. Atque hujus sane rei gravissimum habemus testem Paulum Æginetam, qui libro septimo sic ait: Caseus recens, compactus & mollis, repulsoriam vim habet, leniter perfrigerans. Quinetiam de eo intelligi potest, qui conficitur ex sola lactis coagulatione, absque ulla alterius rei com-

mistione. Reperitur enim qui ob aromatum quorumdam ac odoratarum herbarum admistionem acrior & calidior evaserit, & ob id linguam vellicet, atque ventriculum excalefaciat. Talis autem colore potissimum viridis existit, qui si majore paulo mole ingeratur, corpus vehementer exurit. Secunda est, caseum stipare, hoc est, adstringere ac cohibere alvum, quod maxime solet prestare vetus, cui multum coaguli admistum est. Tertia est, ipsum esse crassum, quod est crassos generare humores, idque nullo excepto. Omnis enim caseus fit ex crassiore & terrestri magis cujuslibet lactis substantia, admisto coagulo, & expresso inde sero. Quarta est, caseum esse durum, id est, ægre & concoqui, & alvo discedere: nimirum propter succum crassiorem.

Secundo deinde loco hoc etiam adseritur: nempe caseum parva mole cum pane sumptum, optimum sanis hominibus esse cibum, quippe qui panis admistione concoctu reddatur facilior: cum alioqui per se sumptus admodum ob concoctionis tarditatem offendat: Ægrotantibus vero propterea quod neque ad concoctionem, ut dictum est, neque ad movendam urinam, neque ad ciendam alvum, neque ad succi denique probitatem quicquam boni confert, omnino fugiendus est. Pura de hoc supra cap. 3. & 4.

In prioribus duobus versibus posterioris partis παρομοιωσις est. Fingitur enim caseus se ipsum adversus malignos vicinos aut vituperatores defendere: Ignari, inquiens, Medici, dicunt me nocivum esse: quum ipsi tamen ignorent causam cur humanæ naturæ nocere dicar. Allusum autem videtur ad illud, quod ab Hippocrate in lib. de

veteri Medicina scriptum est in hunc modum. Atqui, inquit, mihi necessarium esse videtur, ut omnis Medicus de natura sciat, & omni studio annitatur ut cognoscat (si modo aliquid eorum quæ fieri debent, recte præstare velit) quidnam sit homo ad ea quæ comeduntur ac bibuntur comparatus & quid cuique ab unoquoque contingat & accidat. Nec simpliciter tantum sic existimet oportet, quod malum edulium est caseus, quia dolorem afferat repleto ex ipso, sed etiam sciat, quem dolorem afferat, & propter quid, & cui parti intra hominem existenti incommodus existat. Quandoquidem & multa alia esculenta ac potulenta, quæ natura mala sunt, hominem tamen non eodem modo afficiunt. Exempli causa: Vinum meracum, si multum bibatur, hominem aliquo modo debilem reddit: & omnes qui viderint, hoc fatentur, & cognoscunt hanc esse vini vim, & vinum causam esse, quinetiam in quas hominis partes maxime agat novimus. Talem proinde veritatem in aliis quoque apparere volo. Ergo caseus (quandoquidem hunc in exemplum assumpsi) non omnes homines lædit: sed sunt qui ex ipso repleti ne tantillum quidem offendantur, imo gracilibus mirabiliter etiam conferre perhibetur. Sunt autem alii qui eo sumpto difficulter à noxa liberantur. Horum igitur naturæ differunt. Differunt autem secundum hoc, quoniam, id quod in corpore caseo est contrarium, à caseo excitatur & commovetur in iis quibus ejusmodi humor cultus existit: & quanto potentior hic est, tanto pejus illos habere rationi consentaneum est. Quod si toti humanæ naturæ inimicus esset, omnes utique læderet. Eam ergo differentiam si quis noviſſet, non incurreret profecto, ne-

que pateretur ista. Hactenus Hippocrates.

Tertio, deinde loco duæ recensentur utilitates ab ingesto caseo. Quarum prima quidem est, ipsum debilitatem abscindere stomachi: ubi sciendum tamen, quod non quilibet statim caseus cuivis subveniat stomacho (casei siquidem in certis quibusdam casibus omnes ex æquo nocent, stomacho nimirum raræ texturæ, ac illi quoque qui ex longa ægritudine adhuc debilis se colligit) sed recens, mollis, ac pauci lentoris particeps, quemadmodum libro tertio ad Almans. capite decimo quinto Rhases testatur: calido atque sicco stomacho apprime confert: exustionem enim, caliditatem & siccitatem ejus, frigiditatis, ac humiditatis ratione, reprimit & emendat. Contra vero eidem vetus admodum & acris, cuique multum coaguli injectum est manifeste officit. Stomacho autem cujus pelliculis multa infarta sunt phlegmata, plurimum confert caseus qui inveteravit, & ob id quam prior acior atque ardentior evasit: phlegmata enim acrimonia sua incidit, abstergit, & infra subducit. Rursus vero recens ac mollis huic maxime nocet.

Secunda est, caseum priori loco exhibendum iis, quibus venter majorem in modum solvitur: posteriori vero quibus idem ob imbecillitatem non respondet. In universum namque adstringentia, si prius ante alium cibum aut edantur, aut bibantur, alvum comprimunt. Quibus autem ob imbecillitatem venter non respondet ii molliendi virtute prædita, nempe olera, aut pisces, aut id genus aliquid præsument, deinde adstringentia (quorum in numero caseus etiam reponitur) quæ dum ipsum firmant ac roborant, deorsum in ventriculi fundum, ubi con-

coctionis officina est, propellunt, adque excretionem tandem incitant: id quod ex veræ medicinæ peritis neminem latere arbitror. Vide Galenum lib. 2. de aliment. facult. cap. 22. ubi rationem tradit, cur Rhetori cuidam adstringentibus post alios cibos laxantes sumptis venter fuerit solutus. Hujusce rei meminit etiam Paulus libro primo capite centesimo octogesimo primo. De acido caseo ita scribit Ætius libro secundo capite centesimo primo. Recens caseus qui ex acido lacte fit, & ob id ὀξυγαλάτινος appellatur, omnium optimus censendus est. Nam in cibo jucundissimus est, & stomacho innoxius præ omnibus aliis caseis existit, minus ægre concoquitur, & minus ægre transit, neque vero valde crassi succi est, quo crimine in communi omnes casei sunt infames. His addit Rhazes, acidum caseum exigua mole ultimo post alios cibos loco ingestum roborare os ventriculi, atque auferre etiam ἀνορεξίαν, ac nauseam, quæ ex dulcibus & pinguibus cibis proveniunt.

Animadversio.

QUoniam Commentator remittit ad caput tertium & quartum hujus sectionis ubi de caseo actum fuit: Idcirco placet hic apponere commentarium illum novum & copiosum qui nondum in manus meas venerat, eo tempore quo excussum est illud caput. Nobis enim proposueramus initio edere commentarios Joa. Curionis & Jacobi Crelliti impressos Parisiis anno Christi millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto: & jam opus istud ad quartum usque ca-

put sectionis secundæ deduxeramus. Sed ubi animadverti adauctos fuisse illos commentarios politioresque evulgatos Chovetti opera, mutavi consilium, & novum istud opus recudendum suscepi. Ergo cum tertium caput illius novi operis excussum non sit, commode hoc loco transcribi potest, ut hac ratione studiosis medicinæ consulatur, qui beneficio nostræ hujus editionis alios omnes cujuscunque editionis libros possidebunt. Sic vero se habet ille commentarius.

Duodecim alimentorum genera plurimum nutrientia & impinguantia hoc loco referemus.

Triticum.

Primum, Triticum, ut panem videlicet triticeum per triticum intelligas. Hic enim Avicennæ 2. Canon. cap. 572. celeriter impinguat, præsertim si ex novo tritico præparatus fuerit. Porro quod ad tritici temperamentum attinet, ipsum est primi ordinis excalefacientium : non tamen nec resiccare, nec hemectare manifesto potest, quemadmodum Galenus libro octavo capite septuagesimo secundo de simplic. medic. facult. & post eum Paulus libro septimo luculenter & perspicue docuerunt. Hinc etiam Rhases libro tertio ad Almans. cap. 2. fere scriptum reliquit : Triticum moderato proximum, aut paulo calidius est. Præstantia ejus sumitur, partim quidem à propria substantiia, partim vero à præparationis modo. Quod quidem ad substantiam attinet, est & in tritico non parva speciatim differentia : quippe quod grave est, densum & in profundo flavum, copiosissimi id alimenti est, crassique succi ac lenti : contra quod leve est & rarum & album, minus nutrit, succumque gignit crassum minus ac lentum. Atque ejus rei locupletissimus idemque gravissimus testis est

Hæc pertinent ad cap. 3. hujus sectionis.

Galenus, qui libro primo de aliment. facult. capite nono ita scribit: Inter tritica plurimum habent alimenti quæ densa sunt, totamque substantiam habent adeo compactam, ut dentibus vix dividi queant. Talia enim exigua mode corpora plurimum nutriunt: quæ vero iis sunt contraria, quæque dentibus quidem facile franguntur, fractaque rara ac laxa apparent, magna mole exiguum reddunt alimentum. Quod si utrorumque parem molem pendere libuerit, quæ densa sunt, multo graviora esse comperies. Hęc autem sunt colore etiam laxis flaviora. Explorare autem horum naturam non simpliciter oportet, superficiem externam duntaxat contemplando, sed dividendo quoque ut diximus, ac frangendo, multa enim quæ extrinsecus flava ac densa fuerant visa, rara intus ac laxa albaque apparuerunt. Hęc ille. E quibus sane verbis illud etiam sequitur, nempe panem ex denso, gravi ac flavo tritico confectum omnium esse tum pręstantissimum, tum maximi alimenti, adeoque magis etiam victus salubris ratione convenire, quam qui ex quibuslibet aliis granis confectus sit. Panem autem, qui ex nigro atque inveterato tritico pręparatur, nemo affatim citra sanitatis dispendium mandet. Quod si quis ei non assueverit, etiam si minimum sumpserit, ægrotabit. Est enim injucundus, gravis, concoctu difficilis & mali succi. Contra vero qui ex electo tritico conficitur, non modo ad concoquendum est facilis, sed hominum etiam corporibus est saluberrimus, ut qui sanguinem medium consistentia generet. Medium autem Galenus libro 3. de aliment. facult. capite 27. vocat, qui neque admodum tenuis est, neque aquosus, neque vehementer crassus. Verum

hactenus de tritici secundum substantiam electione hęc dixisse, huic sermoni, in quo præstantiam inquirere instituimus, satis sit : nunc reliquum est, ut de præparatione nonnihil etiam dicatur. *Sciendum* igitur quod omnia quæ ex farina tritici friguntur, crassi sunt succi, & tarde transeunt, jecoriſque meatus per quos fertur alimentum, obstruunt, lienis imbecillitatem augent, calculos denique in renibus gignunt. Quod si tamen cocta belle fuerint, atque in sanguinem mutata, admodum nutrient. Triticum vero elixum, grave & concoctu difficile est edulium & inflationes creat. Vires tamen habet magnas, si sic sumptum concoquatur, nutritque valide corpus, ac robur insigne iis qui ipso usi fuerint, conciliat, ut lib. 1. cap. 14. de alim. facult. & in libro de attenuante diæta cap. 5. testatur Galenus. Concoctu autem inter panes sunt facillimi, qui plurimum sunt fermentati & pulcherrime subacti, quique in clibano igne moderato fuerunt assati. Nam ignis ardentior primo statim occursu superficiem externam circumurens in testæ modum indurat, accidit que duplici nomine pravum panem fieri : priore quidem, quod partem internam habeat crudam atque illaboratam ; posteriore vero, quod externam siccam habeat, pręassatam ac testaceam. Porro ignis moderato remissior panem minus belle elaborat, sed ipsum crudiorem relinquit, & maxime partem omnem ejus internam. Qui autem in igne moderato largiore spatio per totos seipsos æquabiliter assati fuerint, ii tum belliſſime in ventriculo concoquentur, tum ad cæteras actiones quæ coctionem consequuntur, erunt accommo-

dariſſimi. Peſſimi autem panes ii ſunt habendi, quibus nihil memoratorum ante adeſt. Plura Galenus l. 1. de alim. facult. c. 9. & infra c. 24. hujus opuſculi.

Secundum, Lac, quod de eo lactis genere cum primis intelligendum videtur, quod ὀξύγαλα Græci, Arabes Adoc, vel Adhoc, vel Adech, Barbari vero Balbucam nominant, id eſt, lac acidum ebutyratum. Hoc enim cum pane calido ſive recenti ſumptitatum, corpora maxime impinguat. Verum cum frigidum ſit ac craſſi ſucci, non ſimpliciter omnibus, ſed iis ſolis, qui id probe concoquant exhibendum eſt. A ventriculo enim qui quavis de cauſa frigidior eſt, minus belle conficitur: à temperato vero quamvis ægre, conficitur tamen aliquantum. Contra ventriculi juſto calidiores, ſive ab initio tales fuerint, ſive à quapiam cauſa poſtea in eam temperiem ſint adducti, præterquam quod nihil ab hujuſcemodi eduliis læduntur, commodo etiam aliquo fruuntur. Sed de hoc copioſius Galenus libr. 3. de aliment. facult. c. 19. Intelligi etiam de lacte caprino poteſt, de quo c. 7. abunde diximus.

Tertium, caſeus infans ſive recens, de quo Dioſcorides libro ſecundo capite ſexageſimo primo ita ſcriptum reliquit: Caſeus recens ſine ſale ſumptus alit, ſtomacho utilis eſt, & facile in membra dividitur, corpus auget, alvum modice emollit: alius tamen alio præſtantior, pro natura lactis è quo conficitur. Eadem fere tradit & Avicenna 2. Cano. c. 126. Etſi vero caſeus jam dictus abundanter alit, & corpus impinguat, nihilominus tamen & ipſius eſum conſequuntur nocumenta illa, quæ c. 7. recenſui. Caſeus recens.

mus. Quare ad secundæ valetudinis usus inutilis habetur.

Quartum, testiculi, quod primo quidem de Gallorum saginatorum testiculis intelligendum est. De illis enim Galenus libro tertio de aliment. facult. capit. 5. in eum scribit modum: Gallorum Gallinaceorum altilium testes & suavissimi sunt, & laudabile corpori prębent alimentum. Et iterum ubi supra capite 6. Soli Gallorum Gallinaceorum testes undiquaque sunt pręstantissimi, & potissimum eorum qui saginati fuerint. Et multo clarius adhuc capit. 20. ejusdem libri: Gallorum, inquit, Gallinaceorum testes sunt præstantissimi, præcipue altilium, & multo magis si cibus, quo sunt nutriti, seroso lacte fuit imbutus: nam & boni sunt succi, & valide nutriunt, & ad coquendum sunt facillimi. Quin etiam Avicennæ testimonio 2. Cano. capit. 719. eadem confirmantur, exigua præterea mole, eodem Avicenna 4. 1. capit. 1. teste, plurimum nutriunt. Deinde vero intelligendum etiam de testibus suum juvenum mediocriter pinguium, qui nondum coïerunt. Nam quanto suum caro aliis est præstantior, tanto horum quoque testes aliorum animalium testibus sunt meliores, quemadmodum diserte admodum Galenus libro tertio de aliment. facult. demonstravit. Illud quoque hoc loco ignorandum non est, nempe adultiorum animalium testiculos, in quibus semen jam fermentatum est, ad coquendum esse difficiles, ac virosi malique succi: juniorum vero quæ nondum coierunt, & in quibus semen nondum fermentatum est, præstantiores esse, & laudabile corpori tribuere alimentum, si belle conficiantur, alios tamen magis, alios

minus, pro ea proportione, quam in carne inesse diximus.

Quintum, porcina caro; de cujus præstantia & effectu satis superque dicemus. Caro porcina.

Sextum, Cerebrum: de quo copiose admodum Galenus libro tertio de alim. facult. capit. 7. in eum scribit modum; Cerebrum omne cibus est pituitosior, crassique succi, & tarde permeans, ac ad coquendum difficilis. Non minimum etiam cerebrum omne stomacho nocet. Quidam autem ipsius mollitie decepti ipsum ægrotis exhibent, cum præter alia nauseam etiam concitet. Quinimo cum cuipiam à cibo vomitum movere vis, hujus partem pinguiter condîtam postremis epulis edendam exhibe. Illis vero cave exhibeas, qui cibum non appetunt, quos veteres ἀπροσίτους appellabant. Merito igitur nemo cerebrum ab aliis epulis mandit, cum omnes ipsa experientia edocti, sciant ipsum nauseam excitare. Jure etiam plerique cum origano mandunt, uti nonnulli cum sale variis modis apparato: quippe cum crassi sit succi & excrementitium, omnino sit accommodatius, quando cum incidentibus & calefacientibus fuerit paratum. Si tamen recte conficiatur, alimentum corpori præstabit non contemnendum. Hæcille. Sunt etiam qui cerebrum, prius quam mandatur, super craticulam probe inassandum esse moneant, quod scilicet ejus immoderatio per ignis caliditatem magna ex parte corrigatur ac temperetur. Rhazes libro tertio, ad Almansor. capite undecimo hoc etiam adjungit, nempe cerebrum calidæ quidem temperaturæ hominibus in cibo esse utile, frigidioribus vero, quique vitam frigidis passionibus obnoxiam degant, adversissi- Cerebrum.

mam. Neque id quidem temere. Quippe similibus (ut testis est Galenus, cum alibi sæpius, tum præcipue libro primo de sanitate tuenda capite decimo) quilibet excessus augescit, contrariis emendatur ac minuitur. Ut autem summatim de cerebro perstringam, ad victus salubris rationem parum accommodum est: quare ex intervallo potius ac parce, quam assidue atque affluenter eo vescentur, qui sanitatis tuendæ curam susceperint. Quorundam tamen animalium cerebrum ceu medicamentum valet. Sic cerebrum capreoli adversus venena & virulentarum bestiarum morsus remedio est. Terrestris leporis inassatum cerebrum manditur juvandis tremoribus, qui valetudine contracti sunt, affrictu aut cibo facilem infantibus dentitionem præstat. Quidam etiam adversus metum utiliter edi prodiderunt. Cerebrum pulli & caponis in vino bibendum datur contra serpentum morsus, sanguinem à cerebri membrana profluentem sistit: & in cibo cerebri substantiam auget, unde & his, qui tardiori leviorique ingenio ac mente sunt, prodesse dicitur. Quod ad electionem attinet, animalia volucria exiguum quidem habent cerebrum, sed ipsum tamen tanto pedestrium cerebro est præstantius, quanto, & siccius: volucrium autem ipsorum, montana cerebrum habent quam paluſtria præstantius, pro aliarum omnium partium proportione. Porro ex pedestribus animalibus, Avicenna agninum præfert, post hoc vero vitulinum præcipue commendat 2. Can. c. 128.

Dioſc. lib. 2. c. 40:

Septimum, Medulla: de qua Galenus libro 3. de aliment. facult. capit. 8. hæc prodidit: Medulla, inquit, quæ in ossibus invenitur, cere-

bro est dulcior, jucundior ac pinguior, adeo ut si ea inter se comparando gustes, putaturus sis cerebrum austerum etiam aliquid in se habere. Porro medulla nauseam provocat, si liberalius sumatur, quemadmodum & cerebrum: nutrit tamen & ipsa si probe conficiatur Avicenna cum seminibus & pipere condit. Can. capit. 492. Quod delicati quidam lurcones & artis obsonatricis periti faciunt cydoniis & passulis. Laudatissima est cervina, mox vitulina. Post hanc taurina, deinde caprina & ovilla. Dioscorides libro secundo capite sexagesimo sexto.

Octavum, Dulcia vina: de quibus infra.

Nonum, Cibus gustui jucundior: talis enim non exiguum corpori tribuit alimentum, quemadmodum Hippocrates etiam libro secundo Aphorism. 38. monet ubi sic scriptum reliquit: Paulo deterior & potus & cibus, verum jucundior, melioribus quidem, sed jucundioribus præferendus est. Quam sententiam ipse exponens Galenus: Quæcumque, inquit, cum voluptate assumuntur, ista ventriculus arctius amplexatur, & facilius concoquit. Refugere autem consuevit ea, quæ injucunda, & insuavia sunt, utpote quæ vel nauseas, vel inflationes, vel fluctuationes pariant: quod quidem in plurimis etiam iis qui boni sunt succi, cibis accidit. Quando vero paulo fuerit deterior, tunc in iis qui libenter hunc assumunt, non modo, non etiam deterior, sed quandoque melior redditur.

Decimum, Ova sorbilia: quæ sane alio capite parva mole plurimum alere ostendemus.

Undecimum, Maturæ ficus, de quibus Si-

meon Sethi hæc tradit : Ficus admodum nutriunt, carnem tamen non compactam, neque firmam generant, ceu panis & suilla, sed sublaxam ac subinanem, ut fabæ; ventrem flatibus implent, nisi probe, concoquantur, minus vero cæteris sunt mali succi, & ventrem proritant, & facile exeunt: Effatu vero dignam abstergendi facultatem obtinent, quo fit ut post ipsarum esum nephritici multas arenas excernant. Maturæ ficus nihil propemodum omnino lædunt, proximeque ad caricas accedunt, multaque cum illis utilia habent. Si quis tamen largius esitaverit, in una re ab eis offendetur: quandoquidem sanguinem non admodum probum gignunt, quo fit ut ex ipsarum usu pediculorum multitudo proveniat. Oportet autem post usum ficuum alimentum quod incidat & extenuet ingerere. Ad hæc fici pulmonem & thoracem juvant. Aiunt insuper contra venenosa facultatem habere, si quis singulis diebus jejunus eis utatur. Caricæ pectus juvant, & ad tusses faciunt, urinam cient, satisque nutriunt, corporis etiam bonam habitudinem efficiunt. Ante cibum sumptæ ventrem irritant, sed nisi celerius ventrem pertranseant, non bonum sanguinem gignunt. Quapropter si ad satietatem usque edantur, scabiem & pruritum excitant. Cibus autem bonus est, & adversus venena, remedia, si cum nucibus aut amygdalis comedantur. Renes expurgant, & jecoris lieniisque obstructiones auferunt, verum calefaciunt, & sitim inferunt, & flavam in calidioribus temperamentis bilem procreant. Addit Galenus, jecori lienique inflammatione obsessis esse noxias, quemadmodum & ficus, non peculiari quadam & eximia facultate,

sed communi ratione dulcium omnium ciborum ac potuum, obstructis autem illis, aut σκίρρῳ adfectis ipsis ex sese nil commodare, nec officere, sed medicamentis incidentibus ac extenuantibus & abstergentibus mistas non mediocriter juvare. Proinde nonnulli Medicorum in dictis lienis ac hepatis affectibus exhibent ipsas longe ante cibum cum thymo, aut pipere, aut zingibere, aut pulegio, satureia, aut calamintha, aut origano, aut hyssopo. Ad eundem autem modum si caricæ cum alio quopiam eorum, quæ facultatem habeant acrem, aut omnino incidendi ac extenuandi, assumantur, juvabunt non solum sic affectos, sed etiam sanos. Siquidem jecoris meatus per quos fertur alimentum, apertos esse non ægrotis modo, sed sanis etiam est tutissimum. Ad eum igitur modum vulgo ficubus cum attenuantibus sale, & aceto & garo præparatis vescuntur, quod ipsas utiles esse experientia didicerint. Plura Dioscorides libro primo capite centensimo quadragesimo secundo, Galenus libro secundo de aliment. facult. capit. 8. Paulus libr. 1. capit. 81. & Ætius libr. 1.

Duodecimum, Uvæ recentes, id est, dulces & maturæ. Nam ficus & uvæ, quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinent, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimumque pravi succi habent, præsertim cum exactam maturitatem fuerint adeptæ. Porro quod ipsæ nutriant, maximo argumento sunt ii, qui vinearum fructum custodiunt, qui cum duos menses solis uvis ac ficubus, quarum custodiæ præsunt, vescantur, (nisi forte panis quippiam cum illis addant) corpulenti tamen Vva.

admodum fiunt. At caro quæ ex ipsis gignitur, haudquaquam est firma ac densa, quemadmodum ea, quæ ex carnibus fit, sed laxa est ac prę-humida: ob id celeriter etiam cum vesci ipsis desierint, constringitur ac concidit. Verum uvæ minus alunt quam ficus, maximumque id ipsis inest commodum, quod velociter subeant. Quocirca si quando hæserint, graviter lædunt: neque enim retentæ belle concoquuntur, & dum in jecur ac venas distribuuntur, succum crudum generant, qui non facile in probum sanguinem mutetur. Vinaceorum sive nucleorum substantia sicca est, & quodammodo adstringens, omniaque intestina pervadit, nihil quod sensu deprehendi queat à sese mutata. Uvæ vero tantisper à collectione, dum membrana extrinsecus ambiens detumuerit, pensiles aëri expositæ neque sistunt ventrem, neque proritant, minusque flatibus implent: cæteris autem facilius concoquuntur, & melius nutriunt. Non parva autem est inter uvas differentia, quod aliæ sint dulces, aliæ acidæ, aliæ austeræ, aliæ denique nullam vehementem habeant qualitatem: vocant autem ipsas vinosas. Cæterum quæ dulces sunt, succum habent calidiorem, & ob id sunt sitibundæ: austeræ vero & acidæ frigidiorem: vinosæ autem locum inter calidum ac frigidum medium obtinent. Alvum subducunt dulces, & maxime si sint humidæ. Omnium quidem certe usus (si quis moderate sumat) est tutissimus, cum natura fuerint carnosæ ac maturæ, sive in vite summam maturitatem obtinuerint sive quod maturitati deerat, ex consequenti suspensione sint adeptæ. Uvæ quæ albæ sunt, vehementius alvum turbant & subducunt, magisque stomachum

chum inflant, quam nigræ ; omnes vero ciborum appetentiam excitant, & Venerem. Convenit cum eduntur membranam & nucleos expuere, quod difficulter conficiantur, quemadmodum luculenter & perſpicue doeuit Galenus libro ſecundo de aliment. facult. capite nono, & libro primo de locis affectis capite quarto, & poſt eum Simeon Sethi in Syntagmate de ciborum facult. Cæterum recentes è quibus vinacei exempti ſunt, celerrime pertranſeunt cibiſque aliis præeunt, ſi in ventriculum purum inciderint, & ſumptæ primis epulis fuerint. Quod ſi ſumptæ poſt alios cibos fuerint, aut etiam pravum ſuccum in ventriculo offenderint, celerrime una cum aliis cibis corrumpuntur. Idem de aliis quoque fructibus alvum ſubducentibus intelligendum. Si cui viridibus ac recentibus uvis veſci placuerit, ad horam fere in aqua fervida ut maceret, ac frigida deinde abluat oportet, prius quam mandere ipſas aggrediatur: quæ enim ita præparantur innoxiæ fiunt. Uvas quæ ſubtilem ac tenuem habeant corticem, citius deorſum concedere, minuſque ventrem flatibus implere: his vero contrarias contraria operari, Rhazes libro tertio ad Almanſor. capite ſecundo autor eſt. Uvæ acerbæ atque immaturæ, frigidæ & humidæ ſunt, ventrem conſtipant, ſtomachum corroborant, & caliditatem à flava bile ortam ſedant, ſed parum nutriunt. Succus inde expreſſus, qui Græcis vocatur ὀμφάκιον, vulgo Italorum & officinis Aggreſta, bibitur ad recentem ſanguinis recreationem, etiam ſi rupta parte aliqua contingat; ſed pauco & aquatiore eſt utendum. Plurimis vero ante diebus inve-

teratur, cumque ſtillatitio roſarum liquore decoctus atque exhibitus, nauſeantibus & his qui cibaria in ventriculo non retinent, ſuccurrit. In cibo adſtringit, bilioſo alvi profluvio & dyſenteriæ proficit. Sunt præter has etiam uvæ ſiccæ, quæ quod in ſiccando Solem patiantur, & ignem, paſſæ ſive paſſulæ vocantur: hæ ſunt aliis uvis calidiores, ſtomacho gratiores, valentius alunt: ſed minus ſubducunt alvum, eandemque ferme cum aliis uvis habent rationem, quam caricæ cum ficubus. Multæ enim fiunt dulces: acerbæ autem omnino paucæ, plurimæ vero ex dulci & auſtera qualitate ſunt miſtæ: quamquam dulces nonnihil quoque auſteræ qualitatis habeant, & auſteræ dulcedinis. Cęterum ut dulces temperamento ſunt calidiore, ita auſteræ frigidiore. Ad hoc auſteræ ſtomachum roborant, & ventrem conſtipant, & his multo magis acerbæ: mediam autem quodammodo inter ipſas conſtitutionem dulces obtinent, ut quæ nec ſtomachum diſſolvant, nec alvum ſubducant. Dulcibus tamen ut vis quædam ſemper ineſt contemperandi, ita & mediocriter detergendi: quibus duabus exiguas mordicationes quæ os ventriculi infeſtant, obtundunt. Bellè nutriunt exacinatæ, pectus & pulmonem juvant, ſtomachum, jecur, & lienem corroborant. Cum nucleis manducatæ conducunt inteſtinis. Eſt tamen præſtabilius nucleos exſpuere, propter duritiem & ferream ipſorum eſſentiam. Uvæ paſſæ pingues ſeptem drachmarum pondere per ſex dies ſumptæ ab jejuno purgant phlegma, & ſanguinem abundare faciunt. Tota ſubſtantia familiares ſunt hepati, & uſu crebro conſuetæ: nutriunt enim ipſum & impinguant,

ſanguini bonum colorem præſtant, & humores percoquunt : ob id feliciſſime exemptis vinaceis miſcentur medicamentis hepaticis. Sed ſi paulo largius ſumantur, incendunt & exurunt ſanguinem. Prętſtantiores autem ſunt, quæ tum pingues ſunt, tum corticem habent tenuem, dulcioreſque. Paſtulæ minus quidem quam caricæ ventrem movent abſterguntque, ſtomacho tamen magis accommodantur. Plura Galenus libr. 2. de aliment. facult. capit. 9. & 10. Paulus libr. 1. c. 81. Ætius libr. 1. Simeon Sethi in Syntagmate Rhazes libr. 3. ad Almanſ. c. 20. Avicenna 2. Canon. c. 737. Averroës 5. Collectan. c. 37. Rabbi Moſes Tract. 3. ad Sultanum Babyloniæ & Jacobus Sylvius lib. 1. de medic. ſimpl. nat. Ex quibus ſane omnibus ſatis liquet, quæ de recentibus hoc loco dicuntur uvis, ea etiam de paſſulis eſſe intelligenda.

Cętterum de *caſeo* plura habentur apud Athenęum libr. 14. capit. 12. Plinium libr. 11. capit. 41. & 42. Iſaacum lect. 47 dietarum univerſ. Stuckium antiquit. convivial. libr. 1. & 2. Geſnerum de lacte & operibus lactariis ; Ludovicum Guyonum libr. 4. diverſ. lect. capit. 21. tom. 1. Joan. Langium ep. medicin. lib. 2. ep. 29. Mercurialem variarum lect. libr. 2. capit. 26. Sed & Thomas Sagittarius exercitationem emiſit & quęſtionem quomodo fiat ut multi abhorreant ab eſu caſei, quod etiam examinavit Thomas Eraſtus apud Smetium Miſcellaneorum lib. 2. c. 34. habet quoque obſervationem admirandam de caſeo Balduinus Ronſſæus lib. epiſt. obſervar. ſexta. Concludo cum diſticho dotes caſei comprehendente.

Non Argus, Largus, non Magdalena, Matuſtem,
Non Abacuc, Lazarus, caſeus iſte bonus.

Quibus verbis ſignificatur eum caſeum qui non eſt ocellatus & foraminatus, qui ſale nimio aſperſus non eſt, qui nec capillis intrinſecus ſordet, nec liquórem ſtillat, qui vetuſtus non eſt, qui non durior, qui denique fœtidus non exiſtit, optimum eſſe ſtatuendum.

De Butyro & Sero.

CAP. LXXVII.

LEnit & humectat, ſolvit ſine febre Butyrum: Incidit, lavat, ac penetrat, mundat quoque Serum.

Butyri proprietates tres.

DUo hic examinantur. Primum eſt de Butyro cujus tres proprietates referuntur.

Primo, cum doloris ſedatione lenit & maturat: Siquidem temperate calidum eſt, & natura pingue atque oleoſum, facultatiſque concoquentis, paulum habens etiam digerendi potentiæ, in mediis nimirum corporibus ſecundum duritiem & mollitiem. Bubonas igitur & parotidas juvat, gingivas extenuat, & præſertim in infantibus dentientibus, item humores in pectore ac pulmone fixos linctu concoquit.

Secundo, humectat, ex meliore namque lactis eſſentia conſtat. Quemadmodum ergo lacti, unde ſejunctum eſt, humectandi vis ineſt, ita & butyro ineſſe oportet.

Tertio vero, ſolvit, largius enim ſumptum, cum ob ſuæ ſubſtantiæ lubricitatem, tum ob communem omnium ciborum humidorum rationem, qui ſcilicet citra adſtrictionem ſunt humidi, facilè per ventrem ſubit. Sed febricitantibus & calindoribus naturis non æque ut aliis convenit: ipſis enim in flavam bilem convertitur.

Illud porro noſſe hoc loco utile eſt, quod butyrum ob ſuperabundantem & humiditatem & pinguitudinem in alimentis, uſu præſertim immoderatiore, expetendum non eſt. Ventriculum enim reſupinat ac ſubvertit, & ad vomitum incitat. Neque vero ultimo poſt alios cibos loco ingerere convenit, quippe cum humidum ſit ac lubricum, facileque ſubduci queat, in ſuperficie natans corrumpitur, atque ob hoc ipſum ante alios cibos ſumendum eſt. Ita enim citius ſubducitur, & aliis cibis viam munit. Quocunque oleo magis tum nutrit, tum cibos condit: quo fit ut obſoniis additum olei atque adipis vicem merito penſet. Unice tamen hoc ſemper cavendum, ne uſus ejus ſit immoderatus, neve in ventriculo accendatur. Pinguia enim inflammata, quemadmodum in majori praxi tract. 6. capit. 15. rubr. 4. Joannes Michaël Savanarola ſcriptum reliquit, in melancholiam aduſtam tranſeunt, ex qua lepra deinceps generatur. Quo fit, inquit ille, ut ob nimium Butyri uſum multi leproſi in Germania reperiantur. Recens etiam butyrum contra beſtias quæ virus ejaculantur, venenaque & foris illitum, & peros aſſumptum efficax eſt: ab aſpide enim percuſſis utiliſſime imponitur, & in peſtilenti aëris conſtitutione quotidie cum puri panis tribus aut quatuor bolis mane ab jejunis devora-

tum, mirifice ad ſanos ab infectione præſervandos confert. Plura de butyro Dioſcorides libr. 2. capit. 62. Galenus libr. 10. capite 10. de ſimpl. medic. facult. Paulus Ægineta libr. 7. Simeon Sethi in Syntagm. & Avenzoar, Tract. 1. c. 4. lib. 3. Theyſir.

Serum. Altera parte agitur de facultatibus Seri, quod lactis aquoſa eſt ſubſtantia. Hoc (ut libr. 2. diſtinct. 1. capite 9. de medic. ſimpl. purgan. Meſues inquit) excalefacit atque ſiccat ordine primo completo, & uſque ad ſecundum. Quinetiam attenuat, abluit, abſtergit, & nitroſa qua refertum eſt facultate, alvum abſque aliqua mordacitate leviter ſubducit. Bilem tum flavam tum atram ab exuſtis humoribus genitam dejicit: quo fit ut mirifice conferat maniacis & melancholicis. Præſtat item ad viſcerum infarctus, & morbis inde provenientibus opitulatur, nimirum aqua intercute laborantibus, felle ſuffuſis & lienoſis. Datur utiliter febrientibus ex bile, & viſcerum ac vaſorum obſtructionibus. Competit etiamnum vitiis in cute à bile & peruſtis humoribus emergentibus. Quare lichenibus, vitiliginibus, alphis, pſoris, lepriſque admodum convenit. Hæc ille. Comitialibus quoque atque iis qui ob potentis vini largiorem potum malè habent, auxilium pręſtat. Plura Dioſcorides lib. ſecundo cap. 60. Galenus libro decimo de ſimpl. med. facult. capite octavo Rhazes libro tertio ad Almanſ. capite 15. & Avicenna 2. can. capit. 44.

Animadversio.

AErea, pinguis, & temperata lactis portio, est βȣ́τυρον, sic dictum quasi *bovis caseus*, licet res sint non tantum forma & materia, sed etiam temperamento diversissimæ, *caseus* & *butyrum*. *Butyri* antiquitatem investigare qui voluerit, pene eam repetat necesse est ab ipsis mundi incunabilis, quo tempore fuisse pastores sacræ paginæ nos docent. Ejus certe fit mentio decimo octavo capite Genes. Deuteronomii 32. Isaiæ 7. Proverbiorum 30. quo loco modus quoque conficiendi lactis perstringitur. Sunt qui arbitrantur Dioscoridem primum ex Medicis ac prophanis auctoribus lactis mentionem fecisse. Quod certe satis mirari non possum, cum longè ante Dioscoridem qui Antonii & Cleopatræ tempore florebat, noster Hippocrates *butyri* meminerit; nimirum libro de natura muliebri, lib. de sterilitate, lib. 1. & 2. de morbis mulier, lib. 2. de morbis lib. etiam 4. ubi quid sit & quomodo fiat à Scythis *butyrum* recenset, quod etiam observatum habemus ab Herodoto lib. 4. qui Hippocratis fuit σόγχρονος. Libro certe primo de morbis mulierum duodecies repetitur ejuscemodi vocabulum; bisque etiam non βȣ́τυρον, sed πικέριον vocatur, quod Galenus explicat in lexico verborum Hippocratis βȣ́τυρον, & ante Galenum Erorianus etiam in lexico, his verbis: Πικερίῳ, id est, βȣτύρῳ, ὡς καὶ Αριστοφάνης ἐν τοῖς ὑπομνήμασι φησὶν; ὅτι Θόας ὁ Ιτακήσιος ἱστορεῖ παρὰ φρεξὶ πικέριον τὸ καλείσθαι βȣ́τυρον, id est, *siquidem Aristophanes in commentariis refert, Thoantem Itacesium narrare* βȣ́τυρον *vocari*

Butyri antiquitas.

πλέιον à *Phrygibus*, quæ omnia sufficiunt ad ostendẽdum ante Dioscoridem *butyri* usum fuisse. Non diffitebor tamen veteres eo potius ut medicamento quam ut alimento usos; ut propterea Athenæus, qui omnia pene ciborum genera suis libris persecutus est, *butyrum* omiserit, quasi cibis non assuetum, quamquam apud Hebræos & Scythas in usu esset. Galenus certè lib. 3. de alimentis cap. 15. minime vim illi nutriendi, sed alterandi solum tribuit; verba ejus proferam, quo ambigendi omnis occasio præcludatur. *Ad hæc*, inquit, *tertium etiam pinguem succum lac boum, ut dictum est, plurimum; ideoque butyrum (quod vocant) ex eo conficiunt, quod gustu solo visuque quantum in se pinguitudinis habeat, facilè cognoscas. Quod si partem aliquam corporis eo inunxeris ac fricueris, cernes cutim pinguem non aliter ac si oleo fricuisses. Præterea si mortui animalis corium aridum eo inunxeris, eundem cernes effectum. Quinimo homines in plerisque frigidis regionibus, in quibus oleo carent, in balneo butyro utuntur. Cernitur præterea si ignitis carbonibus ipsum infundas, non aliter ac pinguedo flammam excitare, denique utimur ipso in illis in quibus utimur adipe, cataplasmatibus, aliisque medicamentis ipsum permiscentes.* Hæc ille qui lib. 10. simplicium aliena ab istis non protulit; nec à Galeno dissentanea docuerunt, Paulus Æg. Oribasius, Aëtius, nullam quoque illi facultatem nutriendi concedentes. Attamen Dioscorides lib. 2. notat in obsoniis pro oleo addi, & pro adipe in dulciariis admonuit: *μίγνυται δὲ*, inquit, *ἡ ἐν ὀψοποιίαις ἀντὶ ἐλαίου τὸ ἦαρ, καὶ ἐν τοῖς πέμμασιν ἀντὶ στέατος.* Plinius lib. 28. cap. 9. barbararum gentium laudatissimum cibum asseruit, quique divites à plebe discerne-

Plinius explicatus.

ret. Quæ postrema verba sic intelligenda docet Mercurialis variar lection. lib. 10. cap. 16. ut *butyrum* cibus potius fuerit vulgarium hominum quam Nobilium. In quo certe hallucinatus est. His enim verbis significat Plinius, ut Dalechampius observat, divites plurimum *butyri* quotannis è suis armentis reposuisse, quod venderent: plebeios vero parum, & quod in usum quotidianum tantum satis esset: Itaque locupletibus in censu & reditu erat,

Porro quod ad facultates ejus attinet, modice & temperate calidum est & nutrit *butyrum* Symeone Sethi assertore: pectus & pulmonem juvat, sputumque facilè educit, & ad frigidas aridasque tusses confert: abunde sumptum ventrem lubricat, facultatemque digerendi & discutiendi habet, concoquendi etiam ac leviter educendi. Plinius dixit ipsum *adstringere mollire*, *repiere*, & *purgare*. Quæro quomodo adstringit si molliat? An cum Mercero pro *adstringere*, legemus *digerere*? An cum Dalechampio dicemus ipsum *adstringere* propter additum salem? Nequaquam: nec enim salitum fuisse olim butyrum ad custodiam ostendet umquam Dalechampius, emendatio Merceri paulo crassior: quid ergo? repone *abstergere* pro *adstringere*. Loquitur Plinius de inveterato *butyro* proinde calidiori (*quanto enim vetustius est tanto calidius*, inquit Symeon) imo etiam acriori. Notum vero est, acribus vim detergendi insitam esse. Experimur quotidie inveteratum butyrum & caseum, acrimoniam quamdam non modicam sibi comparare, à qua si quis ipsum abstergere dicat, puto à ratione alienum nihil pronuntiare. De *butyro* præter

Butyri vires.

Plinius correctus.

nominatos egit Pincierus lib. 2. parergorum cap. 20.

Serum lactis. Ad serum lactis quod attinet quia medicamenti potius quam alimenti rationem obtinet, quodque de eo Costæus, Baricellus, Claudinus, Gesnerus fusissimè egerint opere proprio de lacte & sero, idcirco longiorem disputationem non postulat. Insuper animadverto mihi post hanc prolixam & diffusam de cibis dissertationem atque disquisitionem, paululum esse quiescendum; ut reparatis animis & recreatis spiritibus erectior & alacrior assurgam ad reliquum opus Deo bene favente peragendum.

FINIS.

INDEX RERUM MEMORABILIUM.

A

ABdomen pro pudendis 757. pro fumine, *ibid.*
Abdomen piſcium, 763
Abrotoni nomen & facultas, 412.413
Abſinthii nomen 401. ſpecies *ibid.* de romano error 402. temperies *ibid.* vis, 410
An abſtinendum omni potu, 188
Accidens non nutrit, 242
Acetaria, 348
Acrepala, 389
Acria an purgant 145. eorum differentia 146. coctione miteſcunt, 148
Adverſus pulices remedia, 453
Ædium ædificatio, 74
Ædes æſtivæ & hybernæ, *ibid.*
Ægyptii ſacerdotes pane ſalito abſtinuerunt, 301
Aër an nutriat, 243
Aër an ſit mixtum corpus, 246
Aër craſſus, 25
Aër craſſus differt à turbido, *ibid*
Aër tenuis, *ibid.*
Aër putris, *ibid.*
Aër ſincerus deligendus *ibid.*
Aër calidior, 26
Frigidior, *ibid.*
Humidior, *ibid.*
Siccior, *ibid.*
Aëris emendatio, 27
Aëris optimi notæ & uſus, 20
Aëris corrupti noxæ, 20
Aëris neceſſitas, 21.23
Laus, 23
Ubi Aër purior ſit, 21
Aër mutabilis & unde, 28
Aëris triplex uſus, 24
Aër ut attrahatur, 24
Aëris ſubſtantia qualis eſſe debet, 25
Ætas duas habet partes 33. temperies, *ibid.*

Æstate qui cibus, 167
Agnina caro, 663
Agni electio, 768
Alaudæ electio, 765
Alæ avium, 727
Albica piscis, 693
Albula piscis, 707
Albus panis Lumbricos gignit, 296
Alexandria ut condita, 72
Alimentum triplex, 9. 268
Alimentum hominis proprium, 242
Alimentum quibus dotibus prędituм esse debet, 263
Alimentum medicamentosum 137. calidum *ibid.* frigidum *ibid* humidum *ibid.* siccum *ibid.* amarum 138. dulce 139. salsum 140. acre *ibid.* acidum *ibid.* acerbum *ibid.*
An alimentum sit animatum, 266
Alimentorum materia, 268
Alimũ medicamentum, 365
Allium est salsamentum, 152
Amarellus avis, 627. 654
Anates, 655
Anethi laus 556. temperies *ibid.* usus 558. lac & semẽ auget 559. 560. est narcoticum, *ibid.*
Angli quo tempore insaniant, 344
Anguillarum noxæ 715. coctio 716. laus, 718
Animalia dari sponte nascentia, 256
Animi tranquillitas, 17
Anima à vento & aëre dicta 23. ejus definitio. *ibid.*
Anisi facultates 553. 554. nomen 555. genera *ibid.* temperies *ibid.* usus in cibis, *ibid.*
Anseres, 657. 766
Anserinũ unguentũ, 659
Anserum condimentum, 151. 152
Antecœna, 215
Antecœna pro prandio, *ibid.*
Appetitus errat, 261. 262
Cur appetamus absurda, 261
Apoplexia ex ira, 4
Aqua quam necessaria in panis pręparatione, 274. 282
Aquæ marinæ vires, 399
Aquaticus panis, 304
Aquilonia cõstitutio plãtis commoda, 61

Arbor vitæ, 471
Arcana medica sunt revelanda sub pœna peccati, 457
Arietis electio, 767
Arma minimè penetrabilia, 470
Aromatum laus & noxæ, 602
Aromatum usus in condimentis, 603
Ars reddendi immortalitatē apud Chinēses, 470
Artesius quamdiu vixerit, 14
Asellus piscis, 693
Asia an prę ferenda Europæ, 68.69
Assatio quid 143. Assorum facultas, 144
Ἀστάδεις. 501
Astronomia Medico necessaria, 29
Astrologia necessaria Medico, 86.87
Ater panis tenebras inducit, 303
Athanasia herba est Tanacetum 468. usus. 491
Antiperistasis quid sit 172. tres de ea quęstiones, *ibid.*
Attrahit sēper calidū, 147
Auctor Scholæ Salernitanæ, 7
Auctor Geoponicōn, 434
Auctor de virtutibus cordis, 443
Avellanæ vis, 210
Avium definitio 640. caro qualis, 641
Avium aquaticarum bonitas, 655
Avium quæ meliores, vel deteriores, 640
Aures quadrupedum, 740
Antidium quid sit, 518
Autumnus, 32
Autūnales fructus pravi.
Autūno qui cibus, 167.168
Azymo qui abstinuerunt 300. venerem excitat, *ib.*
Azymo utētes corda parva habent, 301
Azymus panis est speustitius, 308

B

BArbæ mullorum in delitiis, 761
Bedolach, 612
Bellariorum nomina 211. inventio *ibid.* finis *ibid.* materia *ibid.* usus, 212
Belenion est Persea arbor, 486
Beta & blitum ut differunt, 413.418
Betæ nomen 413. differentiæ *ib.* an detur sylvestris beta 414. tempe-

ramentum, 415. 416. 417
Biberunt numquam aliqui, 188
An bibendum prius quam edendum, 214
Borraginis appellatio, 361
Bovis electio, 768
Brassica 380. facultas *ib.* crapulā sedat 381. tēperamentum 384. commēdatio apud priscos, 387
Brodia, 781
Bubula caro, 668
Buffones terram edunt, 248 253
Bugloſſi appellatio 350. est borrago nostra *ibid.* species 351. temperies *ib.* vires. *ib.* an exhilaret, 357
Bulbosæ plantæ 495. bulbi *ib.* felliti. 493

C

Cæparum natura 493. nomen 496. proprietates. *ibid.* lacrymas movent *ib.* oculis nocent 498. genera, 499
Cæparum temperies 500. usus in cibis *ibid.* iis qui abstinuerint *ib* noxę, 503
Calculus frangi nequit ullis medicamentis, 599. 600
Callus vel callum, 758
Calor quot modis augeri potest, 174
Calor cur diversimodè agat, 142
Calidum semper attrahit, 146
Cancer, 390
Cancri, 699
Capilli capitis decor, 495
Caponis præstantia 617. 642. 766
Capitatus piscis, 714
Capitis tegmen quale esse debet, 85
Caput piscium, 759
Caput quadrupedum, 738
Caput avium qualis succi, 728
Carbones devorati cur non lędant, 262
Cardiaci qui 361, 362
Cardines mundi, 63
Carminativa medicamēta unde dicta, 443
Carolus Bouvart Medicus celeberrimus, 341
Caro salsa ut nutriat 116. cervina *ib.* leporina, 117. bovina *ib.* vitulina 118. vaccina, 119
Caprina *ibidem.* arietina, 120. porcina 121. 122. aprina 123. 124. hœdina, 125
Carnes quæ eligendæ, 127. 128

Carnis laudes & usus antiquus 629. ejus osores 631. appellatio 633. differētiæ à genere animalium 634. à moribus & ętate *ib.* à sexu & habitu 635. à partium situ, pabulo, & regione 636. à salitura 637. ut renereſcat 638. divisio, 639
An Carnis repletio levior carne, 295
Cartilago, 735
Caseus recens, 101
Casei considerațio & noxæ, 114. 115
Castorei vires, 466
M. Cato usus Medicina, 13
Cato contrarius Hippocrati, 171
Cato emendatus, 307
Cauda piscium, 763
Caules, 374. 375
Caunii aëris vitio luridi, 72
Celsi conciliatio cum Galeno, 174
Centaurea exterius lenit, interius ulcerat, 514
Cera materia medicamētosa, 294
Κηρωτ. 398
Cerasorum vires 538. differentię 569. gūmi 570. nomen 571. tēperies, *ib.*
Cerebrum quadrupedū, 741. porcelli, & vituli, *ib.*
Cerebrum avium qualis succi, 728
Cerebella ut nutriūt, 107
Cerussa exterius lenit, intus ulcerat, 514
Chærefolii facultates, 390. 391. appellatio usus, 393
Chamæleon aëre vivit, 243. vivit muscis, 246
Chelidonium restituit visum hirundinibus 421. ejus nomen 422. 423. facultates 422. variæ appellationes 423. 424. species *ib.* an & quibus hirundinum pullis visum restituat, 425
Chœnix quid, 292
Super Chœnicem non sedere quid, *ibid.*
Cibus εὔχυμος qualis, 98
Cibi forma 97. materia, 98
Cibus cacochymus 99. polytrophos *ib.* oligotrophos, εὐπεπτος, 98. 99
Cibᵒ veris 159. ęstatis 166. autūni 167. hyemis, 168
Cibi qualitas 88. substantia *ib.* tempus exhibendi 89. quantitas 90. considerațio, *ibid.*

Cibus ratione ſubſtantiæ quotuplex, 90.98
Ciborum vitia unde deſumantur, 129
Ciborum quantitas 131. diviſio penes quantitatem *ibid.* paucitas 132. mediocritas, *ibid.*
Qui cibi igne coqui non debeant, 151
Ciborum varietas noxia, 184
Cibo nondũ cocto novus non aſſumẽdus, 184.185
Cibi cocti ſigna, 179
Cibi pręparatio duplex, 141
Cibi nomine panis ſignificatur, 290
Cibus liquidus pręmittendus, 214.& 219
Cibꝰ jucũdior melior, 103
Ante cibum duo obſervanda, 187
Cibi qui prætermittendi, 219
Ciceris appellatio 327. 328. ſpecies, *ib.* uſus *ib.* an bonum colorẽ faciat, 330. temperies controverſa 331. venerẽ excitat, *ib.* diureticum eſt, 332
Clidium quid ſit, 761
Clima quid 55. quotuplex deſignatio, 55.56
Clima ſeptimum temperatiſſimum, 58
Quodnam Clima temperatiſſimum, 56
Clima Necromãticorum,
Coctio fructuum duplex, 565
Coctio cibi quot horis peragatur,
Coctio ciborum 141. ejus ſpecies, 151
Cœlum quot modis agat in aërem, 29
Cœnæ acceptio,
Cœna ut vocata ab Homero, 201
Cœna quotuplex, 215
An Cœna uberior eſſe debeat, 192
Cœna parca ſit, 5
Cœna nimia mala, 190
Collum avium 729. quibus longum *ib.* officit oculis, *ibid.*
Coloris in fructibus diverſitatis cauſæ, 564
Columbę, 620.645.766
Columbæ terram edunt, 247. quamobrem, 252
Comeſſationes, 202
Cometa an meteorum, 49. ejus effectus, 45
Conditura quid ſit 154. ejus ſpecies, 155.156
In Condimentis conſideranda,

randa, 159
Consuetudinis laus, 225. vocatur natura. *ibid.* definitio, 225. divisio, *ibid.*
Consuetudo immutat naturam, 227. ejus imperium, 227. 228. *& seq.*
Consuetudo altera natura, non mutanda, 221. *ib.*
Cõsuetudo non tuta, 207 duplex, 208
Consuetudinis habenda ratio, 195
Coqui minùs ægrotant, 604. 605
Cor quadrupedum, 742
Cor avium, 731. facultates, *ibid.*
Coriandri virtus, 561. nomen, *ib.* temperies, *ibid.*
Corsi longævi ob mel, 14
Coturnix, 621. 647. 766
Corvus marinus, 767
Cristæ appellatio, 723. 726
Croci vires, 537. nomen, 538. genera, *ibid.* temperies, 536
Croci usus in cibis, *ibid.* exhilarat, *ib.* risum excitat 540. dolorẽ capitis inducit, 543. roborat, 546
Crocus venerem excitat, 545. est narcoticus, 546
Crotaphitæ musculi sympathia cũ cerebro, 543
Cruda quæ vocantur, 148 inflant, *ibid.* & 149
Crudis cibis uti an bonũ, 141. 142
Crusta panis, 285
Cuculus piscis, 708
Cuniculus, 768
Cutis quomodo nutriat. 123
Cutis piscium, 764
Cutis avium, 735
Cutis Adami fuit ex ungue, 80
Curarum noxæ, 2
Curcuma Arabũ quid, 310
Κυήμια quid, 389
Cyprinus piscis, 694. 710
Cyrus diu vixit sanus, 13

D

DAlechampius notatus, 347
Decanorum herbæ, 341
Democritus odore panis recreatus, 237
Diæta quid sit, 18
Diæta triplex, 223. 224
Dies variantur per climata, 54
Divina quæ vocẽtur, 305
Dulcedinis operationes, 134. amaritiei vires, 135. salsedinis, 136. unctuositatis, 135. acerositatis, 136

Duracinũ quid sit, 581. 584

E

Ἔκκαυμα, 43
Elementa nutrire non possunt, 242
Elephas terram edit, 250. quamobrem, 251
Elixatio, 144. elixorum facultas, *ibid.*
Ἔμπλαστα medicamẽta, 398
Enula cãpana. Vide Helenium.
Epigastrium quadrupedum, 756
Ἔρωσι quid, 335
Europæ situs, 67. nobilitas, *ibid.* an præferenda Asiæ, *ibid.* divisio, 70
Ἔυολκον, 681
Ἔυφθαρτος quid, 680
Excrementa non retinenda, 6
Exhilarantia medicamẽta, 353. 357

F

Fabæ nomen, 332. species, *ibid.* usus in cibis, *ibid.* temperies, 333. esus interdictus, 335. an venetem excitent, an sterilitatem, 337
Faba Ægyptia, 344
Fabæ partes omnes, 345
Faba lunaris herba, 341. sanguinem sistit, 344
πύτυρον, 342
Fabę florẽt proverbiũ, 343
Fames optimum condimentum, 156
Fames utilis, 189
Fames duplex, 179. vera, *ibid.* mendosa, *ibid.*
Familia Asclepiadarum exercebat medicinã, 19
Farinæ partes, 271
Felis adorata ab Ægyptis, 359
Fermentum quid sit, 279. ejus virtus, 280
Fermento qui abstinuerint, 299. 300
Ficus maturæ, 103. vires, 104
Ficuum facultates, 592. venerem excitant, 592. laudes, 594. genera, *ibid.* partes, 595. temperies, *ibid.* usus in cibis, *ibid.*
Flatus causæ, 149
Florum gloria & commendatio, 526. usus, 527
Fluxus marini causa nova, 407
Fœniculi seu marathri vires, 438. 441. nomen, 439. differentiæ, 440. temperies, *ibid.* usus in cibis, *ibid.* an venenum, 442. an flatulẽtum, 443

Fœniculum oculis commodum, 442. à ſerpẽtibus nobilitatũ, *ibid.* non ammiſcendum cũ ſenna, 444
Frigellus, 625. 652
Frixio, 144. frixorum facultas, *ibid.*
Fructuum differẽtiæ, 563. colores, 564. ſapores, *ibid.* ſucci, 565. odores, *ibid.* uſus, *ibid.* ut dignoſcantur, *ib.* & 566. præſtantia, *ibid.*
Fructus recentes nocent, 146
Fructus æſtivi, 567
de Fructibus cautio, 575
Fulica avis, 766
Fulminis effectus, 45

G

GAlbio piſcis, 694. 711
Galenus ab ortu morſus, 12
Galenus beneficio medicinæ ſanus permanſit, *ib.*
Galenus explicatus, 62
Galenus explicatus, 149
Gallina coryllorum, 653. 767
Gallina indica, 766
Gallinarum uſus & bonitas in cibis, 616. 641. 766
Galli gallinacei deſcriptio & ejus ſuperbia, 76
Galli decrepiti, 617. 641
Gaudium quæ excitent, 16. & 18
Gaudium repentinum mortem affert, 16
Gelinotta, 653. 766
Georgiæ Leontini ſenectus, 13
Genæ quadrupedum, 741
Glandibus Hebræi non uſi, 287
Glandium vitulinũ, 758
Gobio piſcis, 695. 713
Gornus piſcis, 669. 694. 689. 708
Gradilii panis, 307
Grandinis noxæ, 49
Griva avis, 767
Guſtus naturalis ineſt plantis, 265

H

HEbræi ſacramento quando abſtinuerunt, 299
Hebræi pane Azymo uſi, *ibid.* & 300
Hebræi & Græci habuere prandium & cœnam, 201
Helenii vires, 484. vinum, *ibid.* an venenum, 485. duplex fuit 486. nomen, 490. ge-

nera, *ibid.* temperies, 491. usus, *ibid.*
Helena unde dicta, 492.
Hepar avium laudatur, 732. anseris, caponum, 733. 734
Hepar piscium, 761
Heremitæ cur diu vixerunt, 142
Herodicus Medicus diu vixit, 13
Hygieine quibus rebus constat, 8
an sex, an quinque, *ibid.*
Hila, 753
Hyppocratis & Galeni conciliatio, 41
Hyppocrates correctus, 64
Hirundinum pulli duplices, 425. 426
Hœdi electio, 768
Hœdina caro, 671
Homo non assuescit metallis, 234
Homo assuescit venenis frigidis non calidis, *ibid.*
Homo an spiritu nutriatur, 256
Horatii locus expositus, 216
Hyeme quis cibus, 168.
an largius potandũ, 170
Cibus quãdo copiosior ingerendus, 169. 170
Hyeme an victus ratio calidior conveniat, *ibid.*
Hyems habet tres partes, 32
Hypocelium, 761
Hyssopi facultates, 427.
nomen, 428. usus in sacris, *ibid.* usus in medicina, 429. vis in cibis, 430. species, 431. cur appositа Christo in potu, I *ibid.*
Iecur quadrupedum, 744. suilium, *ibid.*
Ientaculum, 202
Ignis subterraneus, 47
Igni non nutrit, 243
Ilia piscium, 763
Ilia quadrupedum, 755
Ilia porcorum, 740
Imbrex quid Martiali, 750
Incerniculorum discrimen, 279
Inambulatio à cœna, 6
Infoliatio, 584
Insitionis tres modi, 585
Intemperantiæ effectus, 190
Intetpretes Arabum castigati, 402
Intestina piscium, 763
Intestina quadrupedũ 552
Ioan de temporibus senectus, 15

Iovis fabula explicata, 28
Ira quid sit, 4
Iræ effectus, 4
Ira quibus vitanda, *ibid.*
quibus utilis, 5
Isthmus quid, 552
Italorum ingenia, 70.71
Iura carnium, 96.97
Iura pinguia, 781
Iuvencorum caro, 670

L

LAc quæ generēt, 559
Lac impinguat, 101
Lactis nomen, 788. utilitas, 794. causa materialis, *ibid.* efficiēs, 789. instrumentaria, 790. accidentaria, *ibid* & 791. an fuscū melius cādido, 792
Lactis electio, 784. dotes, 785. lac caprinū 785 camelinū, 785.796. asininū, 785.796. muliebre, 786.794. ebutyratū 786. vaccinū, 787.795. ovinū, 788.795. equinū, 795.796. suillū, 795.796. optimū, 794.797
Lactis noxę, 111.112. usus, *ibid.* quando assumendum, *ibid.* genera, 113
Laceratus Indicus lapides edit, 248. iis non alitur, 253
Lactes piscium, 763
Lactes, 753.754
Lætitiæ effectus, 15
Latus piscium, 762
Lavēdulę virtutes, 467
Legumina unde dicta, 330. eorum species, 321. facultas, 322
Λειποθυμία ex timore, 3
Lex in piscatores, 676
Λεῦκος quid, 446.447
Lien quadrupedum, 745
Lien avium, 734
Ligustri virtus, 515. usus, *ibid.*
Limanda piscis, 710
Lingua piscium, 760
Lingua avium esui apta 730. anserum venerem excitat, *ibid.*
Lingua quadrupedū, 739. bubula, 740. vitulina & vervecina, *ibid.*
Locus elatus qualis, 75. declivis, *ibid.* planus, 76. petrosus, *ibid.* mōtosus, *ibid.* sylvosus, 77. palustris, *ibid.* marinus, *ibid.*
Lotus panis differt ab Aquatico, 304
Lucio piscis, 691. facultas, *ibid.* est tyrannus aquarum, *ibid.* & 700.701
Lumbi piscium, 763

Lunæ vires in inferiora, 29. 30
Lupi terram edunt, 249

M

MAlvæ nomen, 362. vires, 363. *& seqq.* ea abstinuit Pythagoras. 366
Malva dicta omnimorbia, 367. solem sequitur, *ibid.* venerem stimulat, 368. frigidane est an calida, *ibid.*
Mammæ, 755
Mare salubrem efficit habitationem, 77. 78
Mare nauseam excitat, 404
Mari vis inest purgatrix, 406. 407
Marinæ aquæ vires, 399
Maritimi mores pro malis, 77
Marulium quid sit, 518
Masticatio longa esse debet, 186
Medicamenta quædam admota lædunt, assumpta juvant, 513
an Medicamenta dentur mortem prohibentia, 469
Medicamenta à partibus denominata, 353
Medicamenta exhilarantia, 353. 357
Medicamentum nullum est quod mortem avertat, 464
Medicinæ laus, 10
Medicinam dari, *ibid.*
Medicina à morte non liberat, 464
Medicina quid præstet, 463
Medicina olim paucarum familiarum, 19
Medicina an necessaria, 11
Medicina ut differat ab Astrologia, 31
Medici aliter distingunt anni tempora quam Astrologi, 30
Medici & coqui discrimen, 153
Medulla quomodo nutriat, 102. 103
Medulla duplex, 735
Melancholici affectus, 119
Mel facit ad longam vitam, 14
Mensæ primæ & secundæ, 210
Mensis divisio, 33
Menthę vires, 432. nomen 433. genera, 434.

temperies, *ibid.* usus, *ibid.* & 435
Mesenterium, 754
Mespilorum vires, 597
μεταβολὴ, 34
Metalla non nutriunt, 264. sunt incoctilia, *ibid.* sicca & arida, *ib.* insipida, *ibid.* aliena ab homine, 266
L. Metellus diu vixit, 13
Meteororum divisio, 43
Meteororum ignitorum effectus. 4
Meteora aquea, 49
Merenda, 202
Mergus avis, 767
Meridionalis regionis temperies, 64
Merlucius, 706
Merula, 625. 650
Mictio plurima alvum stringit, 597
omne Mistum humido pingui non constat, 254.
Mista inanimata an nutriant, 263
Mistum corpus & impurum differunt, 246
Mœror utilis obesis, 4
Mœroris effectus, 2
Molarum discrimina, 278
Molluska nux, 586
Mora quando edenda, 218. 219
Mororum nomen, 589 arbor sapientissima, *i-id.* differentię, *ibid.* temperies, *ibid.* & 590. usus, *ib.* salubritas, 591
Mordicatio necessaria in purgante medicamento, 147
Morlua, 698
Mors ex timore, 3
Mors ex mœrore. *ibid.*
Mustellarum jecora delicata, 761. 762
Mutatio subita mala, 222

N

NAsturtii virtutes, 468
Nasturtii facultates, 478. nomen, 480. tẽperies, *ibid.* an venerem excitet, 481. usus in cibis, 483. usus in medicina, *ibid.* genera, *ibid.*
Narticorum vis, 546. mira de eis, *ibid.* & 547
Naturę laus, 11
Naturalium duplex motus, 231. 232
Nausea quid, 442
Nausea marina. 404. 405
Nectarea antidotus, 492. 493
Nepẽthes Homericũ, 352
Nivis effectus, 49
Nivis commoda, 296

Nobiles sunt bilioſi, 18
an iiſdem nutriamur quibus conſtamus, 259
Nux metel, 210
an nuces poſt piſces, 209

O

OBeſi benè habent à timore atque mœrore, 4
Obſonatoris officiũ, 158
Occaſus triplex, 41
Occidentalis regionis temperies, 64
Oculi humor aqueus regeneratur, 426
Oculi avium qualis ſucci 728
Oculi piſcium, 760
Oculi quadrupedũ, 740
Oenas avis, 767
Offa, 315. ejus vires, 316
Olus quid ſit, 346. ejus uſus in cibis, *ibid.* noxæ, 347
Omotarichum, 761
Ophtalmium, 738
Opora pars æſtatis, 32
Ora pars æſtatis, *ibid.*
Orexis provocata vomitu, 216
Orientalis regio quę ſalubris, 63
Orix avis, 653
Ortus triplex eſt, 40
Ortygometra, 623. 651
Otis avis, 625. 626. 653
poſt Ova bibendum, 782
Ovorum conſideratio, 91 92. partes, 98
Ovorum facultates, 770. differentię, *ibid.* prępa-ratio, 771. 772
Ova piſcium, 764
Ovilla caro, 683
ὠετικοὶ, 462

PAnis conſideratio, 236 237. calidus non edendus, *ibid.* vetus, fugiendus, *ib.* odor bonus & nutriens, 237. electio panis, 238. fermentatus, *ibid.* oculatus, 238. furfuraceus, *ib.* falſus, *ib.* cruſta prava, 239. boni panis notæ, *ibid.* ejus repletio mala, 292
Panis etymologia, 241. differentiæ, 272. differentię à farina, 273. à fermento, *ebid.* à ſale, *ibid.* ab aqua, *ib.* præparatio, 274. Miſtio, *ibid.* ſubagitatio, *ib.* & 281. facultates, 275. Coctio, 274. 283. partes, 285. clibanites quid, 276
Panis robur affert, 291.
Panis edẽdi quãtitas, 292

292 quæ fuerit olim, *ib.*
Panis repletio peſſima, 293. 294
Panis cenſura, *ibid.*
An panis melior carne, 295
In pane rei alimentariæ ſumma, 289
Panis cur muceſcit. 308
Panis lapideus, 309
De pane nullus ſcripſit, 311
Panis cur aceſcat in ventriculo, 297
Panis calidus ſitim excitat, *ibid.*
Panis madens efficacius ſitim tollit, 304
Panis vino intinctus citius inebriat, *ibid.*
Panis aqua madens reſtituit appetitum, *ibidem.*
Panis cum vino febrem extinguit, 305
Panis fruſtum devoratum ſingultum excitat, *ibid.*
Panis Doricus, *ibid.*
Panis popanus, gradilis, ſpeuſtitius, 306
Panis materia alimentoſa, 291
Panis conformis naturæ humanæ, *ibid.*
Panis conficiendi ratio unde deducta, 289
Panis uſus quando apud Athenienſes *ib.* quando apud Romanos, *ibidem.*
Panis primo factus ex hordeo, *ibid.*
Panis optimus in Scotia, 296
Panis inventio 286. primum alimentũ *ib.* multi inventores, 287. 288
Panis loco quid priſci habuerint, 286
Panis toſtus 276. ſubcineritius *ib.* Biſcoctus *ib.* recens calidus *ib.* vetus 277. magnus *ib.* parvus *ib.* ſpongioſus *ib.* optim⁹ *ib.* ſalitus 275. & 282. Lutetianus & 283. Hordeaceus 284. ſecalin⁹, *ib.*
Panis calefactus frigido ſuavior, 298
Panis calidus frigido nigrior, *ibidem.*
Pane calido uſi veteres, *ibidem.*
Panis qui facile frangitur, *ibidem.*
Panis ſiligineus 275. ſimilaceus *ib.* Cibarius *ibid.* furfuraceus *ib.* ἀνάτοπυρος *ib.* fermentatus *ib.* Azymus *ib.* Sapidus 276. Clibanites *ib.* furnarius, *ib.*
Panis triticeus, 100
Panes perdicæ Regis in duplum creſcebant, 302
Pane ſalito qui abſtinue-

runt, 302
Panis salitus minus ponderat, *ibid.*
Panis albus lumbricos gignit, 30;
Panis ater tenebras inducit, *ibid.*
Pane Azymo Hebræi usi, 299
Palatum Cyprini pro lingua habetur, 761
Palatum bovis, 742
Palmipedes aves, 655
Palumbes, 767
Panata, 316
Papaver erraticum, 593
Paradisus terrestris ubi situs, 53
Paralysis remedia, 466
Parisienses quare obnoxii calculis 283. plenitudini etiam, *ibid.*
A partibus denominata medicamenta, 533
Quæ partes plantarum magis excoctæ, 267
Passer avis, 767
Passer piscis, 694
Pastinacę nomen 394. differentiæ 395. usus 396. cur φιλτρὸν dicta, 398
Pavo, 767
Pediculos gignũt fic⁹, 596
Pedes avium, 735
Pedes quadrupedũ 757. sunt philosophorum edulium, 758
Perca piscis, 691. 702
Perdicæ Regis panes in duplum crescebant, 302
Perdix, 624. 651. 767
Perdices terrã edũt 247. nõ cõvertũt in alimentũ 252. historia de ea re, *ib.*
Persarũ cadavera curminus penetrent, 482. 483
Persea arbor est helenium, 486
Persica arbor differt à persea, 581. 582
Persicorum facultas 580 nomen 581. genera 582. sunt nuces 586. temperies, *ibid.*
Persicorum facultas 108. & noxæ, 109
Perspirationis usus duplex.
Pestis tempore qui aër melior, 22
Pestis ex terræmotu, 47
Petroselinum est salsamentum, 152
Phasianus, 622. 648. 767
Pinguedo, 736
Pinguis habitus & corpulentus ut differant, 106
Pinguedinis causæ, 107
Pingueſcere ut aliquis possit, 106
Pisi appellatio 323. differentiæ *ib.* usus 325. tem-

peries, *ibid.*
Pisa duas habent facultates 317. cur excitent tormina *ib.* eorum brodium 318. eorum coctio, 319.
Piscium conservatio per nivem 677. divisio *ib.* electio, 695. 696
Pisces qui meliores 688. 689. differunt per substantiam 689. per ętatē 690. denominātur à pabulo *ib.* sūt vocales, 709
Pisces lacustres 677. fluviatiles 678. marini *ib.* pelagii 679. littorales *ib.* saxatiles *ib.* errones 686. fossiles 687. potamotalassii, anadromi, catadromi, 688
Piscium electio 673. pretiū & luxº 674. laus, 676
Post pisces vinum bibendum, 716. 717
Piperis vires & differentiæ 600. cur repositum à Dioscoride inter olera-cea 604. regio ubi crescit 605. arboris forma *ib.* proprietas mira 606. temperies 608. usus, 611
Piper salsamentum, 157
πισσὰ medicamenta, 353
Pistores unde dicti, 787
Pistrinorum genera, 279
Pithalia pars hyemis, 32
De placentis librum habet paratum auctor, 212
Plagitia piscis, 694
Plantæ habent gustum naturalem, 265
An plantæ quędam salsæ dentur, 521. 522.
Plia piscis, 711
Pluviæ effectus, 48
Pluvialis avis, 767
Polimenta, 747
pollioromulº diu vixit, 13
Pomorū cōsideratio, 109
Popanus panis, 306
Porcellorum caro, 665
Porci electio, 768
Ex uno porco variæ cupediæ, 667
porci varię appellationes, 664
Porri virtus 504. nomen 505. genera *ib.* temperies, *ib.* usus, *ibid.*
Potio ad longam vitā, 14
Potus quid significet, 218.
qui potu abstinuerūt 227
An prędstet edere semel die, 207.
Prandium Hebræis usitatum, 201
An prandium uberius esse debeat, 192
Prandium ut vocatum ab Homero, 201
Primulæ veris vires, 467
Prisci quoties in die ede-

rent, 201
Problemata de pane, 286 & deinceps.
Propoma quid sit, 215. & 218. est causa verborum, 215. ejus usus, 216
Providentia Medico necessaria, 86
Pruinæ effectus, 49
Prunorũ facultates, 572
Pręparatio, 575
Pulegii dotes, 446. nomina, *ibid.* genera, *ibid.* usus in cibis, 447. noxa, 449. purgandi vis, 450
Pulegium floret brumali die, 451
Pulmo quadrupedũ, 743
Pulmo avium, 731
ad Purgandum necessaria, 146
Pyrorum vires, *ibid.*
Pythagoras frangere panem prohibuit, 310
Pythagoras abstinuit à fabis & ovis, 339. fuit magus, 338

Q

QUædam tuto eduntur quæ affusa nocent, 489
Quis fuit Rex Anglię cui dedicata schola Salern. 7
Qui diu vixerint, 13
Quietis necessitas, 17

R

RAdices an coctu faciles, 374
Raia piscis, 694. 698. 711
Raparum nomina, 374. differentię, 375. temperies, *ib.* usus in cibis, *ib.*
Raparum facultas, 371. noxę, *ibid.* & 372
Recti intestini nomina, 7
Regionum divisio, 49
Regiones mundi, 63
Regiones paulo frigidiores meliores, 61
Regio australis quædam insalubris, 73
Renes desunt avibus, 734
Renes quadrupedũ, 746
Repletio mendosa, 182
Res sex nonnaturales, 9
Risus duplex, 542. causę, *ibid.*
Robertus dux Normanię, 7
Roborantia medicamenta, 355
Roma quod signum cœleste habeat, 64
Roris effectus, 48
Rostratula. 767
Rostrũ quadrupedũ, 742
Rutę facultates, 452. nomen, 455. optima, *ibid.* temperies, 457. usus in cibis, *ib.* pollet adversus venena, *ibid.* sudorẽ fœ-

dum excitat, 458. visum acuit, 459
Ryntax avis, 732

S

SAccharum an veteribus cognitum, 163
Sacchari mirabilis usus, 212
Salicis vires, 519. 520. frugiperda dicitur, 521. nomen, *ibid.* differentię, 522. usus, *ibid.* an sterilis, 523
Sal est salsamentum, 150. idque optimum, 157
Sal mistus omphacio, 408
Sal qui optimus, 164. cur sit condimentum, 167
Salis cõmoda, 159. veneno resistit, *ibid.* 160
Salsamenta varia: 151. eorum materia, 152. 153
Salsorum facultas, 150. an stringant vel laxent, *ib.*
Salitus panis minus ponderat, 301
Salito pane qui abstinuerunt, 301
Salvia, 151. condimentum anserũ & porcellorũ, 152
Saliva index coctionis, 187
Salvię temperies, 476
Salvię utilitas, 463
Sambuci flores, 532. 533. nomen, *ibid.* temperies, *ibid.* usus, 534. alvum movent, & vomitũ, 535
Sanguis avium, 736
Saporum numerus & qualitates, 133
Saporis fructuum diversitatis causę, 565
Saporum temperies & dignoscẽdi modus, *ibid.*
Sarcella avis, 654. 766
Sarietas fugiẽda, 190. 191
Saxatulis piscis, 692. quod alimentum prębeat, *ibid.*
Schola Salarnitana quãdo composita, 420
Scotia habet panem uptimum, 296
Scytharũ jusiusandũ. 22;
Semen piscium, 764
Seninum varietas, 549
Semina communia cur sic dicta, 443
Senium an retardari possit, 13
Septentrionalis regionis temperies, 65
Serpens terram comedit, 247. terra non nutritur, 248
Serpens pro insectis, 410
Serum lactis duplex, 789
Sicla quid, 413
Sile sive sil, 516. silatũ, *ib.*
Sileris montani dotes, & nomen, 515. tẽperies, *ib.*

Siligineus panis magis nutrit quam furfuraceus, 295
Similia multũ nutrit, 937
Simplex cibus prę ferendus, 219
Sinapi vires, 548. nomen 549. ſpecies, *ibid.* temperies, 550. uſus in cibis, *ibid.* noxæ, 552
Situs particularis expendendus, 33
Situs differentiæ particulares, 75
Solis vires in inferiora, 29
Somnia, 533
Somnus meridianus, 6
Somnus coctionem juvat, 89
Speuſtitius panis, 307
Spinaciorũ facultas, 517. genus, 518 tẽperies, *ibid.*
Spiritus aëre non nutriuntur, 244
Stellarum vires, 30
Stomachus avium, 731
Suberiſtę appellatio, 724
Suffocatorum facultas, 144. 145
Suilla caro maximè nutrit & quare, 267
Suillæ carnis vires, 660. differentiæ, 662. ut emendatur, 664
Syncopes & mortis differentia, 470

T

TAurina caro, 668
Temperamenta tẽpeſtatum anni, 32
Temperamentum optimum quale, 59
Temperantiæ laus, 132
Tempeſtas anni quotuplex, 31. termini, *ibid.*
Tenue alimentum quotuplex, 224
Terra duplex, 267
an Terra nutriat, 247
Terra elementaris non nutrit, 260
Terra limoſa, 250
Terræmotus ſpecies & effectus, 46. 47
Teſticuli avium, 734
Teſticuli gallinarum, 101. porcorum, 102
Teſticuli quadrupedum, 747
Tetrax avis criſtata, 725
Theologi debent bibere bona vina, 96
Timoris effectus, 3
Timor utilis obeſis, 4
Tinca piſcis, 693. 707
Tonitru differt à fulmine & à coruſcatione, 45
Tormina, 390
Toſtio, 144
Tremulus avis, 606. 654
Triplicitates ſignorum & earum facultates ac

nomina, 32
Triticum luxuriat ubi ager ſtercore humano pingueſcit, 291
Triſtitiæ effectus, 2
ut differunt Triſtitia & timor, 3
Truta piſcis, 695.714
Tuliparum ingens pretium, 527
Turturũ tres ſpecies, 643

V

VAccina caro, 670
Vannellus avis, 626
Ubera, 755
Venenum calidum deterius frigido, 234
Venenorum duo genera, 489
Venena venatoria, *ibid.*
Venter piſcium, 762
Venter quadrupedũ, 751
eſt quadruplex, *ibid.*
ex Ventre ſuppreſſo noxæ, 6.& 7
Venti collaterales & eorum nomina, 35
Ventorum duo genera ex Hyppocrate, 34. cardinales quatuor & eorum nomina, *ibid.*
Venti uni regioni ſalubres, alteri noxii, 73
Venti dimidiati, 35
Ventorum quadrantes, 36
numerus, *ibid.*
Ventorum nova nomenclatura, 34.35.ſchema, 37.38
Venti Anniverſarii, 37
Ventorum facultas ex Hippocrate, *ibid.*
Septentrionalium facultas, 39
Orientalium facultas, 40
Metidionalium facultas, 41
Occidentalium facultas, *ibid.*
Marinorum facultas, 42
Terrenorum facult. *ib.*
Vẽtriculi calidi duros clbos melius coquunt, 99.
ejus rei exempla, *ibid.*
Ver, 31
Ver triplex, 32
eſt temperatum, 33
Vere qui cibus conveniat, 166
Veſtis appellatio, 80. uſus 81. conſideratio, 82.83
Veſtes calefaciunt, 82. carum differentiæ & facultates, *ibid.* quantitas, *ibid.*
Victus ratio quem fructum afferat, 12. & 18
Vigiliarum noxæ, 17
Vinorum genera & uſus, 93.94.95

Vinum acuit ingenium, 96
Vini moderatè hausti usus, 5
Vini noxæ, *ibid.*
Vinum jejuno stomacho olim potum, 215. ejus noxæ, 217
Vini noxæ, 313
Vinum cum quibus cibis non bibendum, 719. 721
Violaceus syrupus an purgat, 531
Violæ juxta allia suavius olent, 295
Violæ purpureæ vires, 525. crapulam sedat, *ibid.* nomen, 528. refert Io. *ibid.* differentię, 529. temperies, 530. usus, 531
Vipæ commoda, 530. etymologia, 323
Viscera piscium, 762
Viscera quot sint, 729
Vitę arbor, 471
Vituli electio, 768
Vitulina caro, 668. 670
Unguentum anserinum ad arthriticos, 659
Unguentum ad longam vitam, 14
Vocis differentiæ & vitia, 719
cur Voraces non lędantur à multo cibo & potu, 145
in Urbe condenda quid attendendum, 72
Urina cohiberi non debet, 6
Uropygium avium, 729
Urticæ facultates, 508. 509. nomen, 510. temperies, 511. an urat, 512. usus in cibis, *ibid.*
Uvarum differentiæ & vires, 104. passulæ Uvę, 105
Vulva quadrupedum, 748. duplex fuit, *ibid.*

Z

ZIngiberis nomen, 613. temperies, 614. usus *ibid.* an alvum molliat, 615. vires, *ibid.*
Zona quid & quotuplex, 50
Zona torrida temperata est, 51 & 53
Zonæ temperatę regiones, 52
Zonarum quæ temperatissima, 53

FINIS.

1897
16[illegible]
2[illegible]

77.e.1.

FF.e.1.